

studii

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR

500 DE ANI DE LA PRIMA MENȚIUNE DOCUMENTARĂ
DESPRE ORAȘUL BUCUREȘTI

COMENTARIU ISTORICO-FILOLOGIC ASUPRA HRISOVULUI
DIN 20 SEPTEMBRIE 1459 DE H. CHIRCA
ȘTEFAN CEL MARE ȘI ORAȘUL BUCUREȘTI

DE P. P. PANAITESCU

ASPECTE DIN ISTORIA NEGOTULUI BUCUREȘTEAN ÎN
SECOLUL AL XVI-LEA DE R. MANOLESCU

MEȘTEȘUGURILE DIN BUCUREȘTI ÎN SECOLELE XVI
ȘI XVII DE ȘT. OLTEANU

PLANUL CARTOGRAFIC INEDIT AL ORAȘULUI BUCUREȘTI
DIN ANUL 1770 DE I. IONAȘCU

DEZVOLTAREA URBANISTICĂ ȘI EDILITARĂ A ORAȘULUI
BUCUREȘTI ÎN PERIOADA REGULAMENTARĂ ȘI ÎN
ANII UNIRII (1831—1862) DE D. BRINDEI

MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DIN BUCUREȘTI ÎN ANII
1917—1921 DE V. LIVEANU

LUPTA MASELOR POPULARE DIN BUCUREȘTI CONDUSE
DE P.C.R. PENTRU INSTAURAREA PUTERII POPULARE
(23 AUGUST 1944—6 MARTIE 1945) DE M. RUSENESCU

DEZVOLTAREA INDUSTRIEI DIN BUCUREȘTI DUPĂ NA-
TIONALIZAREA PRINCIPALELOR MIJLOACE DE PRO-
DUCȚIE DE M. IOSA ȘI P. DAICHE

ANUL XII — 1959

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SUBSECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii
REVISTĂ DE ISTORIE

5

ANUL XII

1959

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

„STUDII” REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINĂSCU-IAȘI (directorul Colegiului de redacție); EUGEN STĂNESCU (redactor șef); acad. A. OTETEĂ; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; B. BĂLTEANU; L. BÁNYAI; M. BERZA; B. CĂMPINA; V. CHERESTESIU; V. MACIU; GH. MATEI.

Redacția : București, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon : 18.25.86

www.dacoromanica.ro

S U M A R

500 DE ANI DE LA PRIMA MENȚIUNE DOCUMENTARĂ DESPRE ORAȘUL BUCUREȘTI

	<u>Pag.</u>
H. CHIRCĂ, Comentariu istorico-filologic asupra hrisovului din 20 septembrie 1459	5
P. P. PANAITESCU, Ștefan cel Mare și orașul București	9
R. MANOLESCU, Aspecte din istoria negoțului bucureștean în secolul al XVI-lea	25
ȘT. OLTEANU, Meșteșugurile din București în secolele XVI și XVII	71
I. IONAȘCU, Planul cartografic inedit al orașului București din anul 1770	113
D. BERINDEI, Dezvoltarea urbanistică și edilitară a orașului București în perioada regulamentară și în anii Unirii (1831—1862)	133
V. LIVEANU, Mișcarea muncitorească din București în anii 1917—1921	159
M. RUSENESCU, Lupta maselor populare din București conduse de P.C.R. pentru instaurarea puterii populare (23 August 1944—6 Martie 1945)	187
M. IOSA și P. DAICHE, Dezvoltarea industriei din București după naționalizarea principalelor mijloace de producție	211

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Un român în Gruzia acum 250 de ani (<i>P. Constantinescu-Iași</i>); Călătorie de studii în R. P. Polonă (<i>Șt. Ștefănescu</i>); Muzeul de istorie a orașului București (<i>N. Stoicescu</i> și <i>Tr. Udrea</i>); Ședința festivă de comunicări științifice închinată sărbătorii orașului București (<i>I. și P. Panait</i>); Cronică	231
--	-----

RECENZII

Walter Markow și Albert Soboul, <i>Die Sansculotten von Paris. Dokumente zur Geschichte der Volksbewegung, 1793—1794</i> , Akademie Verlag, Berlin, 1957 (<i>Radu Poșta</i>)	249
. * . Апрельско въстание 1876 г. Сборник от документи (Răscoala din aprilie 1876. Culegere de documente), Sofia, 1954—1956, vol. I—III (<i>A. Constantinescu</i>).	254
Fr. Mager, <i>Geschichte des Bauerntums und der Bodenkultur im Lande Mecklenburg</i> , Akademie Verlag — Berlin, 1955 (<i>H. H. Stahl</i>)	258

REVISTA REVISTELOR

The English Historical Review, Londra, 1957, 1958 (<i>S. Columbeanu</i>); Kwartalnik Historyczny, LXV (1958), nr. 1—4 (<i>I. Corjusz</i>)	265
---	-----

INSEMNĂRI BIBLIOGRAFICE

Pag.

- Istoria Românilor.** — N. N. CONSTANTINESCU, Aspecte ale dezvoltării capitalismului premonopolist în România, Ed. de stat pentru lit ratură politică, București, 1957 (M. I.); .*. Monografia raionului Corabia cu specială privire la trecutul de luptă al poporului pentru libertate și progres, Craiova, 1958. Sfatul Popular al raionului Corabia, Secția de învățămînt și cultură (C. Ș.). Istoria U.R.S.S. — P. T. IACOVLEVA, Первый русско-китайский договор 1689 года, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, Institutul de istorie (C. Ș.); B. V. KAFENGAUS, Очерки внутреннего рынка России первой половины XVIII века (По материалам внутренних таможен), Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, Institutul de istorie (C. Ș.). Istoria Universală. — Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters, namens der Monumenta Germaniae Historica XII—XV (1956—1959) (Fl. C.); RUDOLF URBÁNEK, Despre alegerea lui Gheorghe de Podëbrad ca rege al Cehiei la 2 martie 1458, Editura Academiei Cehoslovace de știință, Praga, 1958 (Tr. I.-N.); .*. Pomorze Średniowieczne (Regiunea Pomorze în Evul Mediu), lucrare colectivă sub redacția prof. Gerard Labuda, Varșovia, 1958 (P. P. P.); MÁLYUSZ ELENÉR, A konstanzi zsinat es a magyar főkegyűri jog (Sinodul de la Constanța și dreptul de patronaj suprem în Ungaria), Budapesta, Akademiai Kiadó, 1958 (I. T.); E. M. G. PROTOSALTIS, Ὑπομνήματα συντομῆ Ἱγνατίου μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας καὶ Ἴω Καποδιστρίου θεοῦ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος (1821) (Raportare înrudite ale mitropolitului Ungro laheii, Ignatie și Ioan Capodistria despre soarta Greciei (1821), în revista Ἀθηνᾶ, vol. 60 (1956), p. 145—182 (N. C.); DOMENICO CACCAMO, Eugenio IV e la crociata di Varna, în Archivio, Roma, 1956, p. 34—87 (Al. D.); FOLKE LINDBERG, Scandinavia in great power politics, 1905—1908, Stockholm, 1958 (S. C.). Bizantinologie. — FRITZ PRINGSHEIM, Zum Plan einer neuen Ausgabe de Basiliken. Begründung ihrer Notwendigkeit und Gesichtspunkte für ihre Herstellung, Berlin, 1956 (Gh. C.); X Milletlerarasi Bizans tetkikleri kongresi tebligleri (Actele Congresului al X-lea internațional de studii bizantine, Istanbul, 1957 (E. F.); GERTRUD BÖHLING, Untersuchungen zum rhetorischen Sprachgebrauch der Byzantiner mit besonderer Berücksichtigung der Schriften des Michael Psellos. Mit einem Geleitwort von Franz Dölger, Berlin, 1956 (Gh. C.). Biblioteconomie, Muzeografie, Arhivistică. — .*. Documente istorice. Mânăstirile Govora, Gruiu, Hagi-Dina și Hotărani, Buc., 1958 (C. Ș.); Bazele muzeologiei sovietice, Buc., 1957, tradus din limba rusă (A. I.). 273

BARBU T. CÎMPINA

293

500 DE ANI DE LA PRIMA MENȚIUNE DOCUMENTARĂ DESPRE ORAȘUL BUCUREȘTI

COMENTARIU ISTORICO-FILOLOGIC ASUPRA HRISOVULUI DIN 20 SEPTEMBRIE 1459

DE

H. CHIRCĂ

Cercetătorii trecutului așezării omenеști de pe malurile Dîmboviței, devenită în evul mediu cetatea și orașul București, și apoi capitala țării, și-au pus nu o dată problema originii ei¹.

Arheologii au putut stabili aici, grație urmelor de cultură materială, o continuitate de viață încă din neolitic, iar în împrejurimi, chiar din paleolitic, fără a putea observa însă aspecte de viață orășenească, decît într-o vreme relativ tîrzie din evul mediu.

Cercetătorii izvoarelor scrise, pe de altă parte, au stăruit asupra celor mai vechi știri documentare privind cetatea București.

Cu prilejul aniversării a 500 de ani de la prima mențiune documentară despre orașul București, socotim util să trecem în revistă știrile cele mai vechi care amintesc de existența orașului.

Unii istorici identifică cetatea Dîmboviței, amintită în izvoarele ungurești din secolul al XIV-lea, cu București. Ei susțin că acel Dragomir castelanul, care învinge la 1368 armatele regelui Ludovic cel Mare al Ungariei, conduse de voievodul și vicevoievodul Transilvaniei, este pîrcălabul cetății de la șes². Ioan de Küküllö, care relatează evenimentele de mai sus, nu descrie destul de precis cadrul geografic al desfășurării

¹ Gr. G. Tocilescu, *Cetatea București sau cetatea Dîmboviței*, în revista *Tinerimea română*, noua serie, vol. I, fasciculul I, 1898, p. 1—24; G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899; C. Moisil, *Bucureștii vechi. Schiță istorică și urbanistică*, București, 1932; P. P. Panaitescu, *Cum au ajuns Bucureștii capitala țării*, în *Interpretări românești*, București, 1947, p. 219—230; N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939; Al. Vasilescu, *Cetatea Dîmbovița*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. XXXVIII (1945), p. 28—46; *Șantierul arheologic București*, în *Studii și referate privind istoria României*, București, 1954, p. 285—538; Dan Berindci, *Orașul București în veacurile XIV, XV și XVI*, în *Comunicări și articole de istorie ale Societății de științe istorice și filologice*, București, 1955, p. 5—16.

² Gr. G. Tocilescu, *art. cit.*, p. 8; *Șantierul arheologic București*, p. 415.

evenimentelor, încît să putem accepta fără rezervă identificarea propusă de acești istorici¹.

De asemenea, nu poate fi acceptată identificarea cu Bucureștii a cetății Dimbovița (castrum Dombovicha), locul unde este asediat și apoi prins în 1397 Vlad voievod, dușmanul lui Mircea cel Bătrîn, de către Știber, voievodul Transilvaniei², din cauza lipsei știrilor, care să întărească această ipoteză.

Izvoare din prima jumătate a secolului al XV-lea, cum sînt privilegiile comerciale acordate negustorilor brașoveni de domnii Țării Romînești, vorbesc de vama de la Dimbovița (на Дѣбовицѣ)³. Acest punct vamal nu se afla la București, deoarece ordinea în care sînt enumerate vămile de pe drumul Brăilei, pornind de la Dunăre, mai întii Țirgșorul, Țirgoviștea și apoi Dimbovița, presupune existența acestei stațiuni vamale în nordul Țării Romînești. În aceleași privilegiile comerciale sînt menționate slugile de la cetatea Dimboviței (от Дѣбовицѣ град) și vameșii de la Rucăr și Bran⁴. Acești mici dregători sînt într-o anumită vreme sub autoritatea unei singure persoane, vameșul Alexandru⁵. Acest fapt lasă să se înțeleagă apropierea dintre cele trei stațiuni vamale, căci, dacă ar fi fost vorba de puncte vamale atît de depărtate, ca Branul și Bucureștii, supraveghetorul acestor vămi nu și-ar fi putut exercita atribuțiile.

Trebuie respinsă categoric plămuirea preotului Gr. Mușceleanu, prezentată sub forma unei inscripții, amintinînd despre o biserică de lemn, zisă a lui Bucur, eroul eponim al orașului⁶. Acea biserică s-ar fi aflat alături de mănăstirea Radu Vodă.

Nu avem deci nici o știre documentară care să afirme categoric existența orașului București înainte de a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Prima mențiune documentară sigură despre București datează din 1459. Vlad Țepeș la 20 septembrie acordă un hrisov lui Andrei, Iova și Drag, prin care le întărește ocinele lor de la Ponor și-i scutește în același timp de obligațiile față de domnie, dijmele și prestațiile obișnuite în această vreme; vama oilor, vama porcilor, albinărit, găletărit, vinărici, cositul finului, posade, podvoade și cărături.

Hrisovul este emis de cancelaria domnească în cetatea București. (пис септемвриѣ къ къ град Бискурици въ лѣто хсѣдѣн = scris în septembrie 20 în cetatea București, în anul 6968 = 1459). Este scris în limba slavă în redacție medio-bulgară, limba oficială a cancelariei Țării Romînești.

¹ Ioannis de Thwróc, *Chronica Hungarorum ab origine gentis, inserta simul chronica Ioannis archidiaconi de Kikullew*, în I. G. Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini*, pars prima, Viena, 1766, p. 240.

² Hurmuzaki, XV, p. 1285.

³ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Romînești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 4, 11, 16, 17, 21, 32.

⁴ *Ibidem*, p. 6, 14.

⁵ *Ibidem*, p. 14.

⁶ Gr. Mușceleanu, *Monumentele străbunilor din Romînia*, partea I, București, p. 75. Nu putem lua în considerare menționarea cetății București (arx Bucurest) dintr-o traducere maghiară a unui document de la Mircea cel Bătrîn, reproducă în fototipie la Tocilescu, *art. cit.*, p. 19, deoarece dovezile ei de autenticitate nu sînt suficient de sigure.

Originalul pergament face parte din colecțiile Bibliotecii Academiei R.P.R., Secția msse, sub cota CLXX/2. Pînă la achiziționarea lui de către Academie, documentul s-a păstrat în condiții nu prea bune, încît astăzi el se prezintă rupt în mai multe bucăți, deteriorat și fără sigiliu¹.

În acest izvor, Bucureștii apar la 1459 ca o simplă cetate nu ca cetate de scaun (сѣномѣи град), reședința stabilă a domniei, așa cum apare Țirgoviștea pînă în jurul acestei date² sau cum apar chiar Bucureștii curînd după aceea, în domnia lui Radu cel Frumos³. Acesta stabilește aici reședința domnească. Documentele de cancelarie emise în vremea sa din București sînt în număr de 16, pe cînd din Țirgoviște niciunul⁴.

Identificarea Bucureștilor cu cetatea Dîmboviței în această vreme este întru totul acceptabilă. Știrea despre castrul „fluvii Dombovicha” de unde Vlad Țepeș trimite scrisorile sale către brașoveni la 1460 iunie 4 și august 10⁵, coroborată cu știrea din cronica lui Grigore Ureche despre retragerea lui Radu cel Frumos „la scaunul său la Dîmbovița” după lupta din 1473 de la Cursul Apei cu Ștefan cel Mare, cucerirea „cetății Dîmbovița” de către domnul moldovean, prinderea familiei lui Radu cel Frumos și capturarea avuției, a vistierei și a steagurilor lui⁶, concordă cu datele ce ni le oferă documentele interne despre București ca cetate și apoi ca cetate de scaun.

Chiar dacă săpăturile arheologice au dat la iveală puține urme materiale, care să arate nivelul de viață al orășenimii bucureștene în sec. XIV—XV⁷, totuși nu se poate nega faptul că așezarea omenească de pe malurile Dîmboviței de jos ajunsese la o dezvoltare economică avansată, astfel încît domnia să-i recunoască importanța.

Vlad Țepeș, pregătind ofensiva împotriva turcilor, întărește această cetate relativ apropiată de cetățile turcești de la Dunăre, ca Giurgiu și Turnu, ca pe un avanpost antiotoman.

În veacurile următoare, așezarea orășănească de pe malurile Dîmboviței va cunoaște o dezvoltare deosebită, devenind unul dintre marile centre meșteșugărești și comerciale din Țara Romînească.

¹ *Doc. privind istoria Romîniei*, veacul XIII—XV (1247—1500), Țara Romînească, p. 130—131. Pînă la publicarea originalului slav de către P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Romînești*, București, 1938, p. 240—241, documentul a mai fost folosit după o traducere dintr-un ms aflat tot la Biblioteca Academiei, nr. 5286, f. 160, de Ilie Minca și L. T. Boga, în studiul lor despre modul *Cum se moșteneau moșiile în Țara Romînească pînă la sfîrșitul sec. al XVI-lea*, în *Cercetări istorice*, an. X—XII (1934—1936), nr. 1, p. 303—336.

² *Doc. ist. Rom.*, veac. XIII—XV, Țara Rom., p. 127 (doc. din 1456, aprilie 15).

³ *Ibidem*, p. 131 (doc. din 1465, octombrie 14).

⁴ *Ibidem*, p. 133—151.

⁵ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 321—322.

⁶ Grigore Ureche, *Letopiseșul țării Moldovei*, ed. a II-a, îngrijită de P. P. Panaitescu, București <1958>, p. 97—98.

⁷ *Șantierul arheologic București*, p. 415, 455, 458.

ȘTEFAN CEL MARE ȘI ORAȘUL BUCUREȘTI

DE

P. P. PANAITESCU

INTRODUCERE

În toamna târzie a anului 1473, Ștefan cel Mare cucerește Cetatea Dîmbovița, care era curtea domnească întărită a orașului București, scaunul domnilor Țării Românești¹. Nici un istoric nu se mai îndoiește azi că Cetatea Dîmboviței din 1473, cea cucerită de Ștefan, era cetățuia Bucureștilor². Așadar campania lui Ștefan cel Mare, din acel an, care s-a terminat cu cucerirea Cetății Dîmbovița, înseamnă prima campanie moldovenească în direcția noii capitale a Țării Românești. Ea pune o problemă interesantă, aceea a drumului de negoț și de călători, care lega pe acea vreme Moldova de București. Pentru a putea stabili traseul acestui drum, este necesar să fixăm pe hartă locul unde s-a dat bătălia denumită de cronicari și de istorici: „de la Cursul Apei”, bătălia care a deschis marelui domn și oștirii moldovenești calea spre București. Până acum locul bătăliei a fost greșit identificat și de aceea s-au născut confuzii asupra drumului parcurs de Ștefan cel Mare din Moldova până la București și asupra repeziciunii mișcărilor oștilor moldovenești cu acest prilej, repeziciune măsurată pe temeiul identificării greșite a locului luptei de la Cursul Apei cu Rîmnicul Sărat.

În studiul de față vom propune o stabilire precisă, nouă, a locului acestei bătălii a lui Ștefan cel Mare și, cu ajutorul acestei determinări, vom fixa și traseul drumului de țară care lega pe atunci granițele de sud

¹ Cronica zisă de la Bistrița, I. Bogdan, *Cronice inedite atîngătoare de istoria Românilor*, București, 1895, p. 39 și I. Dlugosz, *Historiae Polonicae tomus secundus*, Leipzig, 1713, col. 508: „in castro *Dambovicza*”.

² Nu credem însă că Cetatea Dîmbovița, în care a fost asediat Vlad Vodă la 1396, nici vama de la Dîmbovița din 1413 pot fi identificate cu Bucureștii, căci atacul cetății dat de voievodul Transilvaniei și ducerea în acea țară a domnului prins, indică o cetate lângă graniță. De asemenea, vama spre Transilvania în 1413 trebuie să fi fost lângă Bran.

ale Moldovei, la Milcov, cu orașul București, ținând seamă și de întinderea pădurilor din șesul Țării Românești.

Cercetarea problemei cuceririi orașului București de către oștile moldovenești conduse de Ștefan cel Mare la 1473 se completează cu dovezile despre șederea garnizoanei moldovene, măcar în două rânduri, la 1473 și la 1476, în cetățile Țării Românești, între care și în Cetatea Dimboviței de la București. Existența acestor garnizoane destinate protejării țării împotriva turcilor și sprijinirii domnilor aduși în scaun de moldoveni, însemna în același timp stabilirea unei influențe politice, unei suzeranități a domnului Moldovei asupra țării vecine de la sud.

Acest fapt, nerelevat îndeostul pînă acum, al șederii unei garnizoane moldovenești la București în vremea lui Ștefan cel Mare, este de pus în legătură cu politica acestui domn moldovean față de Țara Românească, cu sensul politic general al campaniilor repetate duse de Ștefan pentru a-și asigura influența în acea țară. Politica munteană a lui Ștefan cel Mare nu a fost încă studiată în amănuntele și în evoluția ei, nici în privința înțelesului și principiilor sale conducătoare. Nu putem să analizăm pe larg această latură a politicii lui Ștefan cel Mare cu prilejul acestui mic studiu special destinat cercetării campaniei din 1473, dar vom prezenta totuși câteva sugestii, care reies în chip necesar din rezultatele la care am ajuns în cercetarea faptelor.

LUPTA DE LA PIRĂUL VODNA (CURSUL APEI)

Campania lui Ștefan cel Mare în Țara Românească în anul 1473, care a precedat intrarea în București a domnului Moldovei cu oștile sale și cucerirea Cetății Dimbovița, la 24 noiembrie, este povestită în chipul următor de cronica slavă a Moldovei :

„În anul 6981 (1473), luna noiembrie 8, luni, a împărțit Ștefan voievod oastei sale steaguri, la Milcov. Și iarăși au pornit și cu Bărsărabă asupra lui Radul voievod. Și s-au întilnit în aceeași lună, la 18, joi, la locul numit pîrăul Vodna (Potok Vodna). Și acolo s-au bătut pînă seară, asemenea și vineri și sîmbătă pînă seară, care este 20 ale aceleiași luni. Sîmbătă spre duminică a lăsat toate ale sale Radul vodă la ocolul său și a fugit cu toată oastea sa în cetatea sa de scaun, Dimbovița. La 23, a venit Ștefan voievod cu toată oastea sa și a împresurat cetatea Dimbovița. Și în noaptea aceea a fugit Radul voievod din cetate. La 24 ale aceleiași luni, miercuri, a luat Ștefan voievod cetatea și a intrat în ea. Și a luat și pe doamna lui Radul voievod și pe fiica lui, care-i era singură născută și toate comorile lui și toate veșmintele lui și toate steagurile lui. Și a rămas acolo trei zile, veselindu-se”¹. Celelalte cronici vechi ale Moldovei dau, mai pe scurt, aceeași povestire, numind locul bătăliei tot pîrăul Vodna², Cronică Moldo-Polonă numește locul luptei : la pîrăul Alb,

¹ I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 39 (textul slav), (traducerea de mai sus ne aparține — P. P. P.).

² Letopisețul de la Putna I. I. Bogdan, *Vechile cronice ale Moldovei înainte de Ureche*, București, 1891, p. 146. Letopisețul de la Putna II. I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, Acad. Rom., memoriile sec. ist., ser. II, tom. XXXI, 1909, p. 92—93 (148—149).

ceea ce este o confuzie evidentă¹, iar Cronică Moldo-Germană vorbește de o gîrlă (Bach), care se cheamă Potok (pîrău)². Cronicarul Grigore Ureche din veacul al XVI-lea, adică autorul *Letopisețului Moldovenesc*, folosit de Ureche, traduce *potok Vodna* din cronică slavă cu *Izvorul Apei*, altă dată prin *Cursul Apei*³. Așadar cronicarul moldovean a crezut că Vodna este un cuvînt comun, adjectivul derivat din *vodă*, apă, deci a tradus *Izvorul* (sau *cursul*) *apei*. După Ureche a tradus la fel pasajul din cronicile slave ale Moldovei și I. Bogdan, primul editor al acestor cronici, adică tot *Cursul Apei*⁴. Tot așa este numită bătălia aceasta dintre munteni și moldoveni de toți istoricii noștri, de la Ureche pînă în zilele noastre, în ultimile studii consacrate istoriei lui Ștefan cel Mare⁵.

Totuși Vodna nu poate fi forma adjectivală a cuvîntului *voda*, apă. Un nume ca Pîrăul Apei, Cursul Apei, n-are înțeles, căci toate pîraiele sînt de ape, cînd nu sînt de lapte și de miere, ca în basme. Este clar că Vodna este un nume propriu, numele pîrăului pe care s-a dat lupta. Un pîrău cu acest nume, Vodna, a existat în adevăr în Țara Romînească și este pomenit în izvoarele istorice ale secolului al XV-lea. În hrisovul lui Radu Prasnaglava din 19 iunie 1421, domnul întărește mănăstirii Cozia, între altele: „metohurile *pe Vodna* cu moară”⁶.

Se pune întrebarea: unde era această apă Vodna, pe care s-a dat bătălia între oștile lui Ștefan cel Mare și cele muntenești, la 18 noiembrie 1473? Aproape toți istoricii care s-au ocupat cu istoria lui Ștefan cel Mare așază locul luptei pe râul Rîmnic (Rîmnicul Sărat), sau în apropiere, identificînd pretinsul „curs al apei” cu Rîmnicul sau cu un alt rîu din apropierea imediată a acestuia. Istoricii vechi și noi, fără nici o dovadă, au urmat textul manualului de istoria romînilor pentru învățămîntul secundar al lui Gr. Tocilescu, în care se află știrea despre lupta de la „Cursul sau Izvorul Apei (jud. Rîmnicul Sărat)”⁷. După dînsul, N. Iorga, fixează această luptă, „la un vad, departe trei zile de București, deci chiar lîngă graniță, la Rîmnicul Sărat”⁸, iar mai tîrziu, în *Istoria Romînilor*: „la locul ce se zice vadul rîului (deci al Milcovului, nu Rîmnicul Sărat, cum s-a crezut pînă acum”⁹.) I. Ursu în monografia sa a domniei lui Ștefan cel Mare, spune că lupta s-a dat „la Cursul Apei (în județul Rîmnicul Sărat)”¹⁰. Un istoric al armatei, general R. Rosetti, așază locul bătăliei de la „Cursul Apei”, la Mărtinești, pe râul Rîmnicul Sărat,

¹ I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 123.

² I. C. Chițimia, *Cronică lui Ștefan cel Mare*, București, 1942, p. 41.

³ Gr. Ureche, *Letopisețul țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, ed. a II-a, București, E.S.P.L.A., 1958, p. 97—98.

⁴ I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 53; idem, *Letopisețul lui Azarie*, p. 128; idem, *Vechile cronică*, p. 195.

⁵ I. Focșeneanu și G. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare*, în vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 166.

⁶ *Documente privind istoria Romîniei, Țara Rom.*, sec. XIII—XV, p. 76, P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, p. 129 (textul slav).

⁷ Gr. Tocilescu, *Istoria romînilor*, București, ed. 1889, p. 82.

⁸ N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1904, p. 142.

⁹ Idem, *Istoria romînilor, IV (Cavalerii)*, p. 170.

¹⁰ I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 72.

fără nicio motivare¹. Constantin C. Giurescu, repetă și el: „Lupta s-a dat la locul numit Cursul Apei, în județul Rîmnicul Sărat”² și chiar în 1956, I. Focșeneanu și G. Diaconu fixează bătălia de la „Cursul Apei”, tot la Rîmnic³.

Este în adevăr o unanimitate impresionantă, dar, fapt curios, nu există niciun izvor istoric contemporan sau compilat care să îndreptățască vreo legătură între Rîmnicul Sărat și „Cursul Apei”, adică locul bătăliei de la 18 noiembrie 1473. Avem a face cu unul din numeroasele cazuri de repetare fără control a unei erori istorice.

Chiar dacă nu am fi avut mijloace de a stabili locul unde s-a dat lupta, încă trebuie, de la început, să respingem așezarea ei lângă Rîmnicul Sărat și identificarea acestui riu cu pretinsul „Curs al Apei”. În adevăr, letopisețul slav al Moldovei, în pasajul pe care l-am reprodus mai sus, arată că Ștefan se afla la Milcov la 8 noiembrie, apoi la 18 ale aceleiași luni s-a dat bătălia de la riul Vodna; lupta a ținut trei zile, pînă la 20 noiembrie, cînd Radu cel Frumos a fugit. La 23 ale lunii, moldovenii, în frunte cu Ștefan, se aflau în fața Bucureștilor. Așadar, de la Milcov, pînă la locul bătăliei erau *zece zile de marș*, iar de la acest loc pînă la București au rămas numai *două zile de marș*. Este evident, chiar dacă zilele de marș acopereau întrucîtva distanțe inegale între ele, că pirăul Vodna, așa-zisul Curs al Apei, este mult mai aproape de București decît de Milcov, ceea ce nu este deloc cazul cu Rîmnicul⁴.

Din așezarea luptei pe Rîmnic s-au tras concluzii greșite de ordin tactic, anume asupra repeziciunii marșurilor armatei moldovene în vremea lui Ștefan cel Mare. Pornind de la convingerea nedovedită că „Izvorul Apei”, era la Mărtinești pe Rîmnic, generalul R. Rosetti în istoria sa a armatei lui Ștefan, trage concluzii false asupra capacității de marș a oastei moldovenesti, care ar fi fost mult mai rapidă decît toate celelalte oștiri ale vremii: „După lupta de la Cursul Apei, spune acest istoric militar, Radu vodă se retrage și este urmărit de Ștefan cu toată oștirea sa, *deci și cu infanteria și cu toate tunurile sale, care parcurg distanța de 150 de kilometri în linie dreaptă*, ce desparte Cursul Apei (Mărtinești) de București (Cetatea Dimboviței) *în două zile*. Dacă datele din cronică sînt exacte, trupele moldovenesti ar fi parcurs *75 km, pe zi*, în urma unei bătălii care a ținut trei zile”⁵. Același autor arată că atunci, în secolul al XV-lea, oștile turcești puteau străbate cam 30 km pe zi, cele polone 9 km cele

¹ General Radu Rosetti, *Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare*, Academia Română, Memoriile secțiunii istorice, seria III, tom. IV, 1925, p. 416 (50).

² Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II₁, ed. a IV-a, 61.

³ I. Focșeneanu și G. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare*, în volumul *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 166.

⁴ Lupta a durat trei zile la Vodna, spre deosebire de alte lupte ale lui Ștefan care au fost scurte (cîteva ore), pentru că a fost o luptă cu tabăra de care, după sistemul husit și al lui Ioan de Hunedoara. Textul cronicii slave reprodus mai sus, vorbește de „ocolul” lui Radu vodă, adică de ocolul de care. În cronică germană (ed. I. C. Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare*, p. 42) se arată că Ștefan a luat de la Radu „cetatea de care” (Wagenburg) (și nu „carele de cetate”, cum traduce greșit Chițimia, p. 63). Deci *cetatea de care* a oprit la Vodna timp de trei zile oștile moldovenesti.

⁵ R. Rosetti, *loc. cit.*

ungurești 10 km pe zi¹. Este imposibil ca armata lui Ștefan să fi mers de 7—8 ori mai repede decât cele mai multe oștiri medievale. Cifra de 75 km pe zi trebuie încă mult mărită, în ipoteza așezării luptei la Rîmnic, căci calculul este făcut pentru distanța de 150 km în linie dreaptă, pînă la București, pe cînd în realitate drumurile nu străbăteau linii drepte, ci ocoleau după așezarea localităților, dealurilor, pădurilor, apelor. Totuși afirmația despre repeziciunea excepțională a marșului armatelor moldovenești, cu toată oboseala infanteriei după o luptă de trei zile, a fost adoptată și de alți istorici recentți ai armatelor lui Ștefan cel Mare².

Concluzia pe care noi o tragem din aceste cifre asupra marșului armatei Moldovei la 1473 este limpede : lupta de la pîrăul Vodna, așa-zisul Curs al apei, nu s-a putut da nici la Rîmnic, nici aproape de Rîmnic, ci în alt loc pe drumul Bucureștilor din Moldova, anume mai aproape de această capitală a Țării Romînești.

Am arătat mai sus că într-un document din Țara Romînească din veacul al XV-lea se află o indicație că în adevăr a existat o apă, un pîrău cu numele Vodna, deci a fost o apă Vodna deosebită de Rîmnic. Documentul amintit din 1421 nu arată unde se afla acel pîrău și nici alte documente din Țara Romînească din epocile următoare nu mai pomenesc de acest nume Vodna, denumire care cu vremea s-a modificat. Este însă foarte probabil că apa Vodna din documentul din 1421 și pîrăul Vodnăului, nume folosit de altfel și azi, sînt una și aceeași gîrlă. Numele Vodnău, în locul Vodnei, apare documentar în secolul al XVI-lea : în anii 1578 și 1579 avem în actele date de Mihnea Turcitul, domnul Țării Romînești, pomenirea apei Vodnău, cu indicația că această apă trece pe la satul Mușetești, lingă Teleajen, cu vaduri de moară³.

Pe lingă asemănarea evidentă a numelor, mai posedăm încă o indicație că Vodna și Vodnăul sînt două numiri succesive ale aceluiași rîu. Anume, numele Vodna apare, cum am arătat, în actul din 1421, iunie 19, al lui Radu Prasnaglava, cînd se întărește mănăstirii Cozia „metohul pe Vodna cu moară”⁴. În actele de confirmare date de urmașii lui Radu Prasnaglava mănăstirii Cozia pentru domeniile ei în locul acestei mențiuni de mai sus, care lipsește, avem indicația: „locul pe apa Prahovei cu moară și cu biserică” (deci metoh)⁵. Se vede bine din acte cum această mențiune înlocuiește pe cea anterioară cu denumirea apei Vodna, și se acopere cu ea. Dar aceasta se potrivește cu Vodnăul, care este un pîrău scurt ce se varsă în Prahova, deci locul mănăstirii Cozia de pe Vodna putea fi foarte aproape de Prahova, la vărsarea Vodnei, respectiv a Vodnăului, în Prahova.

Rîul Vodnăului numit și Trestieni, după o localitate de pe malul său, este arătat și în harta manuscrisă austriacă din anii 1790—1791, planșa 79,

¹ R. Rosetti, *loc. cit.*

² I. Focșeneanu și I. Diaconu, *op. cit.*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 166, reducînd totuși cifrele admise de R. Rosetti : „după bătălia de la Cursul Apei a străbătut cei 170 km de la Rîmnic la Cetatea Dîmboviței (București) în trei zile, executînd deci cîte 60 km pe zi fără odihnă”.

³ *Documente privind istoria Romniei*, B. sec. XVI — 4, p. 309, 363.

⁴ *Ibidem*, B. sec. XIII—XV, p. 76.

⁵ *Ibidem*, p. 81, 1424, decembrie 12, p. 95, 1436 iunie 25, p. 112, 1443, ianuarie 9 etc.

cu legenda : „Trestieni Bach vel Vutneu”¹. Este un pîrâu paralel cu Teleajenul și cu Cricovul, între aceste două râuri, trece prin satele Trestieni, Sepelnița, Drăgoești și se varsă în Prahova pe malul stîng, în fața vechiului oraș Gherghița, care este așezat pe dreapta Prahovei. Denumirea se mai află și azi pe teren și numele Vodnăului n-a dispărut².

Din toate aceste considerații rezultă că lupta între moldoveni sub Ștefan cel Mare și munteni sub Radu cel Frumos, la 18 noiembrie 1473, s-a dat, nu la Rîmnic, cum s-a crezut pînă acum, ci pe pîrăul Vodnăului sau al Vodnei, nu departe de Prahova și de orașul Gherghița, la NE de București și la SE de Ploiești de azi, la o distanță de circa 45 km de primul oraș și de 27 de-al doilea oraș care nu exista încă în veacul al XV-lea.

Deci lupta între moldoveni și munteni din 1473 s-a dat la numai 45 km în linie dreaptă de București, în realitate la 50—52 km dacă ținem seamă de ocolul pe care-l făcea drumul pe la nordul capitalei așa cum vom vedea mai jos. În aceste condițiuni, marșul armatelor lui Ștefan cel Mare trebuie redus în privința repeziciunii lui la proporții mai firești decît cele admise de istoricii amintiți mai sus nu la 75 km pe zi, ci la 23—25 km într-o singură zi.

Stabilind identificarea locului luptei de la pîrăul Vodna cu pîrăul Vodnăului, afluentul Prahovei, atunci și denumirea de Cursul Apei, dată acestei bătălii a lui Ștefan cel Mare pe calea Bucureștilor, denumire datorită greșitei interpretări a cronicarului Ureche, trebuie să dispară din istorie. De aci mai rezultă încă un lucru : drumul Bucureștilor dinspre Moldova trecea pe atunci peste acest pîrâu Vodna sau Vodnău și desigur prin Gherghița, unde se varsă pîrăul acesta în Prahova.

După ce am adus acest fapt nou pentru precizarea istoriei militare a lui Ștefan cel Mare, se pune, în legătură cu cele stabilite mai sus problema drumului Bucureștilor, drum care lega Moldova de capitala cea nouă, pe atunci, a Țării Romînești.

DRUMUL BUCUREȘTILOR DIN MOLDOVA

Istoricii amintiți mai înainte, care au calculat distanța străbătută de oștile lui Ștefan cel Mare de la riul Rîmnicul Sărat pînă la București, „în linie dreaptă” pentru a putea stabili repeziciunea marșului lor, nu au ținut seamă de posibilitățile de mișcare ale oștilor medievale pe terenul Țării Romînești, așa cum se prezenta pe atunci. Oștile de infanterie, însoțite de călăreți pe cai de țară și de foarte numeroase căruțe, nu puteau înainta de-a curmezișul țării, pe locuri unde nu erau drumuri, nici vaduri la râuri. Mai ales pădurile uriașe care acopereau partea centrală a Țării Romînești pînă la începutul secolului al XIX-lea, alcătuiau o piedică de netrecut

¹ Acad. R.P.R., Harta manuscrisă austriacă a Țării Romînești, 1790—1791, H. 1003—D. XXVII/6.

² Cf. *Documente privind istoria Romîniei*, B. sec. XIII—XVI, *Indicele numelor de locuri*, București, 1958, sub Vodnău.

în fața oștilor¹, nu numai din pricina puținței date de natură unor curse întinse de apărătorii țării, dar și prin faptul că pădurile erau lipsite de drumuri pentru care și pe alocurea, din cauza spinilor și a vegetației dese a copacilor mici, formau o piedică și pentru pedestri.

Ținând seama de vechea întindere a pădurilor Țării Românești, se pune deci întrebarea : care erau căile de acces spre București ale unei oști care venea dinspre Moldova, căi care principial erau aceleași ca și ale negustorilor, solilor și călătorilor, adică drumul mare care ocolește desigur pădurilor. Lupta de la apa Vodna, lângă Gherghița, dată pe un loc care nu este așezat pe linia dreaptă ce unește granița Moldovei, de la Milcov, cu Bucureștii, arată că drumul mare de legătură cu capitala Țării Românești nu urma această linie dreaptă.

Bucureștii se aflau la limita de răsărit a codrilor mari din șesul muntean, la marginea pădurilor, în fața steei². Dar accesul la București prin stepa Bărăganului, pe la răsărit, nu era posibil pentru o armată năvălitoare. Dacă spre răsărit de București nu se mai întindea pădurea mare, întreagă această latură a capitalei era acoperită, dincolo de riul Colentina, pînă la Mostiștea, de crînguri, pădure joasă cu spini, amestecată cu lacuri și mlaștini³. Așadar, nu pe la est, nici pe la nord-est, pe linia dreaptă de la Milcov, ar fi putut înainta oștile moldovenești spre București. Cît privește laturile de apus și de nord ale orașului, ele erau acoperite de pădurile mari, codrii seculari ai Vlahiei, tot așa de inaccesibili pentru înaintarea unei armate. Totuși, la nord exista o cale de pătrundere, o desfacere a pădurilor, care lăsaus între ele un spațiu, pe linia nord-sud, între Prahova, pe la vechiul oraș al Tîrșorului, pînă la București. Aceasta era calea de pătrundere spre capitala Țării Românești.

Deschiderea, pe care am putea-o numi „poarta pădurilor” spre București, se poate vedea pe acele hărți vechi ale Țării Românești anterioare secolului al XIX-lea, care indică pe ele întinderea pădurilor. Pe harta Țării Românești a lui Constantin stolnicul Cantacuzino, din anul 1700, pădurile sînt arătate la vest-nord-vest, est și nord-est de București, cu deschidere între ele tocmai la nord de acest oraș⁴. Mai clar și mai amănunțit se pot vedea vechile păduri din jurul Bucureștilor pe harta austriacă de la 1790—1791. Această hartă ridicată în timpul ocupației austriace în Țara Românească, este păstrată în manuscris, în culori, la biblioteca Academiei R.P.R. și cuprinde 108 foi a 69/46 cm, formînd astfel cea mai amănunțită

¹ Cf. N. Antonovici, *Codrii și numele de Prut și Argeș în continuitatea romnilor din sud-estul Carpaților*, în *Buletinul Societății Romîne de Geografie*, LVI, 1938, în special harta pădurilor vechi la p. 4 (extras).

² Cf. P. P. Panaitescu, *Dece au devenit Bucureștii capitala țării?* în vol. *Interpretări romînești*, București, 1947, p. 225—226.

³ Vintilă Mihăilescu, *Vlășia și Mostiștea*, în *Buletinul Societății romîne de geografie*, XLIII, 1924, p. 63—65 și fig. 13.

⁴ Harta stolnicului Constantin Cantacuzino gravată la Padova, fotocopie la Academia R.P.R., S. 50 : Harta geografică a prea în l'tatei domnii a Ungro-vlahiei (grecește), Padova, 1700. Cf. Const. C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino*, în *Revista istorică romînă*, XIII, 1943, p. 1—27.

și completă hartă dinainte de veacul al XIX-lea ¹. Harta arată prin semne deosebite pădurile mari, codrii deoparte și prin alte semne pădurile joase, crîngurile cu copaci mici. Examinînd regiunea Bucureștilor pe harta austriacă ², constatăm că pădurile mari se întindeau la vest, nord-vest și nord-est de oraș, iar la est, dincolo de riul Colentina, erau păduri joase, crînguri de copaci mici. Se vede bine pe hartă, cum la nord de București pădurea mare este străbătută pe la mijloc de o deschidere largă, în care se vede desemnat și drumul care mergea pînă la capitala Țării Romînești. Această deschidere dintre păduri începe la Periș, în dreptul marginii de sud a pădurilor și merge spre nord, peste Ialomița, pînă la Prahova, în dreptul Tîrșorului.

Așadar, pătrunderea spre București se putea face numai prin această deschidere care unea Tîrșorul cu Bucureștii, sau pe la sud, pe drumul Giurguiului. Drumul de țară care lega Moldova de capitala Țării Romînești se poate astfel determina cu oarecare precizie. Venind de la Milcov el se unea cu drumul Brăilei, care venea din acest oraș spre apus, pînă la riul Buzău ³, urma apoi pe sub dealuri prin Buzău, Gherghița, Tîrșor și de aci spre SSE, spre București, cum se vede de altfel și pe harta austriacă citată ⁴.

Cînd Ștefan cel Mare a mers asupra Bucureștilor, el a urmat deci calea comercială care lega acest oraș de Moldova, și a trebuit să treacă peste pîrăul Vodnău, înainte de a ajunge la Gherghița. Acolo îl așteptau oștile muntene și lupta de la „pîrăul Vodna” se situează astfel pe drumul Bucureștilor.

Acest drum, de la Milcov, Rîmnicul Sărat, Buzău, Gherghița, Tîrșor, București, este cel folosit în genere, în diferite epoci, de oștile care veneau din Moldova împotriva Țării Romînești. Este drumul mare al pătrunderii în această țară. Astfel la 1474, anul următor după bătălia de la pîrăul Vodna, Ștefan cel Mare intră din nou în Țara Romînească, deoarece turcii cu Radu cel Frumos reluaseră Bucureștii. Și de astă dată moldovenii trec pe același drum, deoarece cronică slavă a Moldovei spune că domnul Moldovei a cucerit atunci cetatea Teleajenului ⁵. Nu știm precis unde era cetatea Teleajenului, dar fapt este că drumul din Moldova spre București, așa cum l-am determinat mai sus, trecea peste Teleajen, anume aproape de Bucov, nu departe de locul luptei din 1473. Cetatea Teleajenului era desigur nu departe de Bucov, destinată să apere drumul mare spre Moldova.

¹ *Militärische Carte der Kleinen oder Österreichischen und Grossen Walachei*, ridicată din septembrie 1790 pînă în mai 1791, sub conducerea maiorului Specht (1 : 57 600) Acad. R.P.R., H. 1003-D. XXVII/6.

² *Harta citată*, planșele nr. 70, 71, 72, 79, 81.

³ Cf. Gh. Mihăilescu, *Importanța comercială a Brăilei de la întemeiere pînă la căderea sub turci și relațiile ei cu Brașovul*, în *Analele Brăilei*, VII, 1935, p. 11, 30 și harta drumurilor, la p. 16—17.

⁴ Cf. Vintilă Mihăilescu, *op. cit.*, p. 97, 153 și harta de la p. 142. Pentru importanța Gherghiței și Tîrșorului ca centre ce se aflau în secolele XV—XVII pe drumul dintre Moldova și București, cf. G. Zagoriț, *Tîrguri și orașe între Buzău, Tîrgoviște și București*, București, 1915, p. 22—24, 49, 50, 81—82. Gherghița era așezată pe calea Moldovei; abia în secolul XIX se deschide drumul mai scurt dintre Moldova și București prin Urziceni.

⁵ I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 40.

Tocmai de aceea a pus Ștefan cel Mare să fie distrusă această cetate care îi stătea în cale.

La 1526 Ștefan cel Tânăr atacă iarăși Țara Românească din Moldova și ajunge cu oștile sale pînă la Tîrgșor, unde face pace cu domnul acelei țări, Radu de la Afumați¹. Armatele moldovenești urmaseră deci aceeași cale a Bucureștilor, ca cele din vremea lui Ștefan cel Mare. În sfîrșit, putem să amintim că expediția hatmanului Poloniei, Ioan Zamoyski cu polonii și cu Ieremia Movilă al Moldovei împotriva Țării Românești la 1600, a trecut tot pe același drum. Mihai Viteazul a căutat să oprească trecerea dușmanilor pe Teleajen, la Bucov (20 octombrie), dar neputînd stăvili înaintarea lor, se retrage pînă la Tîrgșor². Se vede bine cum oștile venite din Moldova au urmat și la 1600, drumul mare spre București, pe la Teleajen și Tîrgșor.

Cunoaștem un singur caz în istoria militară a Țării Românești, în secolele anterioare veacului al XIX-lea, cînd o oaste din Moldova a încercat să ajungă la București pe la est, nord-est, peste Prahova de jos. Este vorba de expediția lui Vasile Lupu, domnul Moldovei împotriva domnului Țării Românești, Matei Basarab, la 1639, cînd moldovenii au ajuns pînă la Ojogeni și Nenișori pe Prahova. Aceste localități, locul luptei între munteni și moldoveni la acea dată, se află pe Prahova, nu departe de vărsarea acestui rîu în Ialomița, la apus de Urziceni.

Dar realitățile geografice au impus moldovenilor să se oprească, ei nu au mai putut înainta spre București, deoarece prin acea parte nu aveau drum de acces spre capitala munteană. Sînt foarte caracteristice în această privință cuvintele contemporanului Miron Costin, care caracterizează minunat situația terenului la răsărit de București, piedică de netrecut în fața oștilor: „Vasilie vodă, dacă au sosită la Praova, la sat anume Ojogenii, știindu din limbi de gătirea lui Matei vodă improtiva sa și cu oști citeva și streine și de țară, au făcutu sfat acolea la Ojogeni, *decoțindu și trecătorile apelor și locuri închise de păduri de pen toate părțile și de bîhnișuri*, înțelegîndu pre Matei vodă că *anume locuri ca acele pofteste să dea războiu*, fiind oștile mai tare hiecare la locul său și la strîmtori împotriva oștilor celor streine, hie cîndu cei de loc sintu mai tari, au ales cu sfatul să nu treacă Praova, ce să stea acolea la cîmpu, să tragă pre Matei vodă, să iasă cu oștile sale la cîmpu”³. Se vede cum pe acolo, pe la NE trecerea spre București era oprită de ape, păduri și „bîhnișuri” (loc mlăștinos cu trestii) și în aceste părți voia Matei Basarab să atragă pe moldoveni, ca să-i distrugă în locuri grele. Deși moldovenii nu au trecut Prahova, în zona periculoasă, totuși muntenii s-au folosit de acoperirea pădurilor și i-au învins, trecînd Prahova prin surprindere⁴.

¹ I. Bogdan, *Letopiseful lui Azarie*, Acad. Rom., memor. sec. ist., ser. II, t. XXXI, 1909, p. 101 (157).

² P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1937, p. 230—232; M. Costin, *Letopiseful țării Moldovei*, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 54: „Și tot așa au mărșu (Mihai) apărîndu-să pînă la un oraș ce să dzice Tîrgșor”.

³ Miron Costin, *Letopiseful țării Moldovei*, ed. cit., p. 116.

⁴ *Ibidem*.

Pasajul amintit din cronica lui Miron Costin arată lămurit că „linia dreaptă” de la hotarele Moldovei pînă la București nu putea fi folosită de oști, deci calculul istoricilor, care credeau că drumul acesta de 150 km ar fi fost străbătut de Ștefan cel Mare în două zile, nu se întemeiază pe realități geografice.

Drumul Moldovei spre București, drum de oști și de negoț, ocolea pădurile șesului muntean pe la nord, prin Gherghița și Tirgșor și de acolo cobora spre sud, și nu o lua direct pe la nord-est, căci această latură a capitalei era acoperită de păduri, crînguri și mlaștini care făceau trecerea cu neputință. Cele stabilite cu privire la drumul dintre Moldova și București concordă deci intru totul cu identificarea locului luptei lui Ștefan cel Mare, la apa Vodna.

GARNIZOANA LUI ȘTEFAN CEL MARE ÎN BUCUREȘTI

Cucerind cetatea Dîmboviței, care era curtea domnească întărită din București, Ștefan cel Mare, cum spune cronica țării, a lăsat acolo ca domn al Țării Românești pe omul său de încredere, Laiotă Basarab, zis Basarab cel Bătrîn. Totuși domnul Moldovei nu s-a mulțumit să schimbe numai pe domnul țării vecine, dar, ca să-și asigure supunerea lui, a lăsat garnizoane moldovenești în cetățile muntene, în special în Cetatea Dîmboviței, capitala țării. Acest fapt în genere nu a fost relevat de istorici.

Istoricul polon contemporan, Ioan Dlugosz, care povestește în cronica sa luarea cetății Dîmbovița de către Ștefan cel Mare după relația pierdută a solului domnului moldovean, Ștefan Turculeț (Stephanus Thurkulacz), scrie foarte lămurit despre aceste garnizoane moldovenești lăsate în cetățile cucerite de Ștefan. La întoarcerea ofensivă în țară a lui Radu cel Frumos cu turcii împotriva lui Laiotă Basarab, domnia Țării Românești a fost reluată de cel dintâi, „după ce a cucerit cetățile iar pe comandanții cetăților (prefectos castrorum) pe care îi lăsase Ștefan (quos Stephanus instituerat) i-a ucis”¹.

Prin urmare, după cucerirea cetății Dîmbovița și a altor cetăți muntene, Ștefan cel Mare a lăsat garnizoane moldovenești într-însele, în frunte cu „prefecții” moldoveni ai cetăților, adică pe moldovenește vornici sau pîrcălabi. Nu mai rămîne deci îndoială că în București, măcar în timpul scurtei domnii de o lună a lui Laiotă Basarab, în anul 1473, a stat la curte o garnizoană moldovenească în frunte cu un vornic sau pîrcălab.

Dar Ștefan cel Mare n-a lăsat oaste moldovenească în Țara Românească, de pază în cetăți, numai la 1473, ci și cu prilejul altor expediții, pe care le-a întreprins după această dată, în țara vecină. Astfel, după retragerea turcilor conduși de sultanul Mahomed II din Moldova, la 1476, se știe că Ștefan a intervenit din nou în Țara Românească. În noiembrie, Vlad Țepeș, care domnise ca domn viforos și viteaz cu paisprezece ani

¹ I. Dlugosz, *op. cit.*, II, col. 508.

înainte, este adus iarăși în scaunul țării, cu ajutor moldovenesc și unguresc. Dar și de astă dată domnul favorabil lui Ștefan a fost răsturnat și ucis de turci, după abia o lună de domnie¹. În scrisoarea în limba italiană adresată de Ștefan cel Mare dogelui și senatului Veneției prin solul Ioan Țamblac, la 1477² domnul Moldovei spune despre Vlad Țepeș în a doua lui domnie: „Acesta (Vlad Țepeș) ne-a cerut să-i lăsăm pe oamenii noștri pentru apărarea sa, pentru că nu se încredea prea mult în munteni. Și eu i-am lăsat 300 de oameni de la poarta (curtea) mea. Și după ce am făcut aceasta, am plecat. Dar îndată s-a întors acel necredincios Basaraba și găsindu-l singur, (pe Țepeș), l-a ucis și cu el împreună au pierit toți ai mei, afară de zece”³. O garnizoană a fost lăsată și de astă dată în cetățile muntene de către domnul Moldovei, ceea ce arată că această măsură repetată forma un punct din politica lui Ștefan cel Mare față de Țara Românească, un mijloc de a-și asigura influența în acea țară prin sprijinirea domnilor ridicați în scaun de către dînsul.

În legătură cu această garnizoană de 200 de moldoveni (cifra destul de importantă, ținînd seamă de efectivele oștilor de atunci și de garnizoanele cetăților) lăsați de pază de Ștefan cel Mare în Țara Românească, desigur în curți întărite și cetăți, este și scrisoarea lui Tricolici vornic moldovean. Acest boier fiind prins de Basarab voievod, scrie rudelor sale din Moldova că este în viață la Țîrgoviște „că am căzut în mîinile domnului Basarab voievod”. Scrisoarea lui Tricolici vornic pomeneste și de alt boier moldovean prizonier în Țara Românească, anume Soltan, fratele lui Cozma⁴.

Este evident că e vorba de unul dintre comandanții garnizoanelor moldovenești lăstate în cetățile Țării Românești, căzuți în mîinile lui Basarab Laiotă, cu prilejul întoarcerii sale în țară împotriva lui Vlad Țepeș, la sfîrșitul anului 1476, fapt menționat de Ștefan cel Mare în scrisoarea trimisă la Veneția în mai, anul următor. Vornicul Tricolici era probabil unul din vornicii moldoveni din cetățile muntene, lăsat de domnul Moldovei în 1476.

Ștefan cel Mare a căutat să-și asigure credința boierilor Țării Românești față de domni așezați de dînsul în scaunul țării așezînd garnizoane moldovenești în cetăți. Aceasta arată că pe domni munteni așezați în scaun de dînsul îi socotea ca pe vasali ai lui. Faptul reiese de altfel clar din

¹ I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 151—156.

² I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 342—351. I. Bogdan datează scrisoarea din 1478, dar domnul vorbește de evenimentele de la sfîrșitul anului 1476 și din ianuarie 1477 (solia e din mai), ca de fapte recente, și nimic despre cele întimplate în cursul anului 1477, după ianuarie, ceea ce arată limpede că scrisoarea este din acel an.

³ *Ibidem*, p. 345.

⁴ *Ibidem*, p. 358—359. Scrisoarea datată fără an, din ianuarie, este din 1478, și nu din 1481, cum o datează I. Bogdan, crezînd că Basarabă din text este Basarab cel Tânăr, care însă era întotdeauna denumit Mladi, cel Tânăr. Cf. I. Bogdan, *Documente moldovenești din arhivul Brașovului*, București, 1905, p. 58, nota: „El (Tricolici) a fost prins de Basarabă în expediția de la 1480 făcută de acesta împreună cu Ali beg și Skender beg în Moldova”. Această expediție a fost o incursiune de pradă și n-a dat prilej căderii ca prizonieri a unor boieri mari moldoveni.

relatările scriitorilor contemporani, atât din cronica moldovenească în slavonește, cât și din cronica lui Dlugosz. Astfel, Vlad Călugărul, domn venit în Țara Românească cu ajutorul lui Ștefan cel Mare, după înfrângerea lui Basarab cel Tânăr (Țepeluș) este astfel caracterizat în letopisețul Moldovei: „Iar domnul Ștefan voievod a lăsat pe Vlad voievod Călugărul să domnească peste Țara Muntenească, care a făptuit și trădare înaintea domnului (său), pentru că a dat ajutor turcilor, când au luat cetățile”¹. Prin urmare, după concepția cronicii oficiale, domnul muntean, pus în scaun (la 1481—1482) cu ajutorul lui Ștefan cel Mare, era vasalul acestuia, domnul Moldovei era „domnul” său și ajutând pe turci împotriva Moldovei, Vlad a făptuit act de perfidie, ceea ce înseamnă în limbaj feudal călcarea jurământului omagial. Nu ne îndoim că în adevăr acești domni munteni, puși în scaun de Ștefan cel Mare, i-au depus un jurământ de credință, după obiceiul feudal.

Aceeași concepție despre raportul care exista între marele domn al Moldovei și stăpînitorii Țării Românești așezați în scaun de către dinsul se vede și din cronica lui I. Dlugosz. Când, în 1477, Ștefan așază ca domn în Țara Românească pe Basarab cel Tânăr (Țepeluș) care la rîndul său ca alți domni munteni, urma să treacă, silit, de partea turcilor, Dlugosz scrie: „Ștefan, după ce a redus sub stăpînirea sa toată Țara Românească și a alungat din ea pe turci și pe mulți i-a ucis, a așezat în ea pe guvernatorul său (praefecto), anume Țepeluș și a făcut această țară supusă a lui (ipsam suis iuris fecit)”². Expresia folosită de cronicarul polon înseamnă evident un drept de suzeranitate.

Politica lui Ștefan cel Mare față de Țara Românească, manifestată prin repetate expediții în țara vecină, prin înlocuirea succesivă a domnilor, în vederea alcătuirii acolo a unei cirmuri dependente de autoritatea sa politică și prin așezarea garnizoanelor moldovene în cetățile muntenești, nu se poate explica numai prin dorința de a ridica o barieră pentru Moldova în fața turcilor. Drumul urmat de oștile turcești în ofensivele lor împotriva Moldovei nu trecea prin Țara Românească, ci prin Dobrogea: așa a fost în 1475 sub Soliman Beglerbegul³, în 1476 sub Mahomed II, în 1538 sub Soliman Magnificul și în 1574 în expediția turcească împotriva lui Ioan cel Cumplit. Dar dorința lui Ștefan cel Mare de a lega Țara Românească de persoana și țara sa, trebuie înțeleasă în cadrul vieții feudale. Neajutorat îndeajuns în lupta sa de apărare a Moldovei împotriva turcilor de către vecinii săi puternici, Polonia și Ungaria, Ștefan a încercat formarea unui sistem feudal de state, care să cuprindă, alături de Moldova, Țara Românească, pe secuii din Transilvania, pe ucrainenii din Pocuția și Podolia, eventual și Mangopul din Crimeia. În acest caz el putea dispune de oștile, de teritoriile, de tezaurile acestor țări, care-și puneau resursele în comun

¹ I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 42.

² I. Dlugosz, *op. cit.*, col. 562.

³ O dovedește C. Stoide, *Legăturile dintre Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în *Studii și cercetări științifice (Istorie)*, ale Academiei R.P.R., Filiala Iași, VII-1, 1956, nr. 66 și nota 37.

pentru apărarea împreună a țărilor lor, fără să mai aștepte bunăvoința regilor de la Buda sau Cracovia ¹.

În legătură cu istoria orașului București, această politică a lui Ștefan față de Țara Românească a avut ca rezultat, nu numai intrarea de mai multe ori a armatelor moldovene în capitala Țării Românești, dar chiar și așezarea unor garnizoane moldovenești în curtea domnească, cetatea Dîmboviței, din acel oraș.

★

Am stabilit în prezentul studiu că lupta în care Ștefan cel Mare a învins pe Radu cel Frumos în 1473, luptă ce a deschis moldovenilor calea spre București, s-a dat pe apa Vodna sau Vodnău, nu departe de Gherghița și nu la un pretins „Curs al Apei”. Totodată am fixat drumul obișnuit al legăturii dintre Moldova și București, drum parcurs de Ștefan cel Mare cu armata lui în acea campanie. Prezența unor garnizoane moldovenești lăsate de Ștefan în Cetatea Dîmboviței și în alte cetăți muntene este de pus în relație cu politica generală a lui Ștefan cel Mare față de Țara Românească și arată că figura marelui domn moldovean este legată de istoria capitalei noastre.

СТЕФАН ВЕЛИКИЙ И ГОРОД БУХАРЕСТ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

История столицы Румынской Народной Республики, бывшей столицы Валахского княжества, связана и с именем великого господаря Молдовы, Стефаном — защитником Румынских княжеств от турецкого вторжения. В ноябре 1473 г. город Бухарест, старинная крепость на реке Дымбовице, был завоеван после 16-дневной кампании Стефаном Великим. Пробыв в Бухаресте несколько дней, Стефан Великий посадил ватем здесь господарем своего союзника — Басараба Лайоту.

Автор ставит себе целью доказать, что битва, открывшая молдавским войскам доступ к Бухаресту, произошла не под Рымнику Сэрат, как это до сих пор предполагали все историки, а на реке Водна (в настоящем Трестиены), недалеко от Гергицы и от реки Прахова. В связи с этим историческо-географическим уточнением также определяется торговый и военный путь, связывающий до конца XVIII в. город

¹ Suzeranitatea încercată și chiar exercitată cîtva timp de Ștefan cel Mare asupra Țării Românești își are un ecou tîrziu în cronica acestei țări, *Letopisețul Cantacuzinesc*, care spune că după înfrîngerea lui Basarab cel Tânăr la Rîmnîc, în 1481, cînd Ștefan cel Mare a biruit din nou pe domnul trecut de partea turcilor, „atuncea în oaste au perit și Țepelușul vodă și au fost izblînda lui Ștefan vodă și au șezut aici în țară, de au domnit ani 16”. *Istoria Țării Românești*, ed. G. Ioanid, II, București, 1859, p. 4. Aceasta constituie, bineînțeles, o exagerare a cronicarului de mai tîrziu, căci Ștefan n-a „șezut” 16 ani în Țara Românească și n-a cîrmuit-o direct. Pe temeiul acestui pasaj din cronică a afirmat I. C. Georgian, *O pagină din viața marelui Ștefan*, București, 1894, ca o realitate domnia lui Ștefan în Țara Românească. Vezi și drastica recenzie a lui A. D. Xenopol, în *Arhiva*, VI, 1895, p. 85—99.

Бухарест с молдавской границей. Этот путь проходил через Рымникул Сэрат, Бузэу, Тыргшор и подходил к Бухаресту с северной стороны, огибая большие леса, ограждающие проход к столице с востока и запада.

Стефан Великий не ограничился завоеванием Бухареста и назначением преданного ему господаря, а также оставил здесь для его поддержки молдавский гарнизон под командованием пыркалаба. Несколько позже, в 1476 году, в связи с возвращением на валахский престол Влада Цепеша, пользовавшегося поддержкой Молдовы, молдавские гарнизоны были вновь размещены в валахских крепостях.

Господарь Молдовы считал валахских господарей, возведенных им на престол своими вассалами; вероятно, они присягали ему в своей верности, так как славянская хроника Молдовы того времени отмечает, что Влад Кэлугэрул, господарь Валахии, изменил своему господарю, Стефану Великому.

Политика Стефана Великого по отношению к Валахии, одним из эпизодов которой явилось также завоевание в 1473 году Бухареста (крепости Дымбовицы), опиралась на идею создания под его эгидой феодального объединения государств в целях общей защиты от турок. Не надеясь на поддержку крупных соседних феодальных государств (Венгрии, Польши), Стефан создал собственное военное объединение, в которое входили Молдова, Валахия, Секлерская земля и некоторые окраинные украинские области, на которые простиралось его влияние.

ÉTIENNE LE GRAND ET LA VILLE DE BUCAREST

RÉSUMÉ

L'histoire de la capitale de la République Populaire Roumaine, ancienne capitale de la Principauté de Valachie, a quelques contingences avec certains aspects de la politique du grand voïvode de Moldavie, Etienne, le défenseur des pays roumains contre l'envahisseur turc.

En novembre 1473, la ville de Bucarest, l'ancienne citadelle de la Dimbovița, fut conquise par Etienne le Grand, à la suite d'une campagne de 16 jours. Au cours du bref séjour qu'il fit dans la capitale valaque, il y installa comme voïvode Basarab Laiotă, son homme de confiance.

La présente étude apporte la preuve que la bataille décisive, qui devait ouvrir à l'armée moldave la route de Bucarest, fut livrée non pas dans les environs de Rîmnicu Sărat, comme l'ont cru tous les historiens jusqu'à présent, mais au ruisseau de Vodna (aujourd'hui Trestieni) non loin de Gherghița et de la rivière Prahova. Ayant élucidé ce point de géographie historique, l'auteur précise également le tracé de la route commerciale et militaire qui, jusqu'à la fin du XVIIe siècle, reliait Bucarest à la frontière moldave. Cette route passait par Rîmnicu Sărat, Buzău et Tîrgșor pour aborder Bucarest par le nord, en contournant les vastes forêts qui barraient à l'est et à l'ouest l'accès de la ville.

Etienne le Grand ne se borna pas à prendre Bucarest et à y installer un voïvode qu'il jugeait fidèle, mais il y laissa en outre, pour le soutenir, une garnison moldave sous les ordres d'un *ptrcălab* (commandant d'une forteresse). D'autres garnisons moldaves furent instituées dans différentes villes de Valachie en 1476, à l'occasion du rétablissement sur le trône valaque du voïvode Vlad l'Empaleur, qui bénéficiait de l'aide moldave.

Etienne le Grand considérait comme ses vassaux les voïvodes qu'il installait sur le trône de la Valachie, et il est probable que ceux-ci prêtaient serment de fidélité, car la chronique con-

temporaire de Moldavie, parlant du voïvode valaque Vlad le Moine, dit que celui-ci a trahi son seigneur Etienne le Grand.

La politique d'Etienne le Grand à l'égard de la Valachie — dont la prise de Bucarest (Citadelle de la Dîmbovița) en 1473 a été l'un des épisodes — faisait partie d'une conception qui visait à former un bloc féodal sous son égide, en vue de la défense commune contre les Turcs. Se méfiant des grands Etats féodaux voisins (la Hongrie et la Pologne), Etienne avait constitué un bloc militaire propre, englobant la Moldavie, la Valachie, la région orientale de la Transylvanie et certaines provinces ukrainiennes limitrophes, sur lesquelles il exerçait son influence.

ASPECTE DIN ISTORIA NEGOTULUI BUCUREȘTEAN ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

DE

RADU MANOLESCU

I. INCEPUTURILE NEGOTULUI BUCUREȘTEAN

Ca și în restul Europei, apariția și dezvoltarea orașului București se încadrează în procesul de desprindere a meșteșugurilor de agricultură, de separare a orașului de sat, care reprezintă o nouă și însemnată etapă în dezvoltarea diviziunii sociale a muncii. Apariția orașului a avut ca urmare nașterea schimbului de mărfuri dintre oraș, bazat, în esență, pe dezvoltarea meșteșugurilor și negoțului și sat, bazat pe agricultură și creșterea vitelor, proces care a fost subliniat deosebit de clar de clasicii marxism-leninismului. „Este în firea lucrurilor ca, îndată ce industria orășenească ca atare se separă de cea agricolă, produsele ei să devină de la început mărfuri și deci ca vinzarea lor să necesite mijlocirea comerțului. Sprijinirea comerțului pe dezvoltarea orașelor, pe de o parte și condiționarea acesteia din urmă de către comerț, pe de altă parte, sînt astfel ca de la sine înțelese”¹.

Deși în secolele XIV—XVI regiunea Bucureștilor era slab populată, totuși, în imediata apropiere a vechilor București, exista o remarcabilă concentrare de sate. Pentru perioada 1352—1625 s-au identificat pe actualul teritoriu al Bucureștilor sau în imediata sa apropiere 41 de sate, ale căror denumiri apar în documente²; în realitate numărul lor trebuie să fi fost mai mare.

Schimbul de mărfuri cu regiunea înconjurătoare și negoțul internațional, în al cărui circuit intrau și Bucureștii, au avut un rol de seamă în dezvoltarea orașului.

¹ Karl Marx, *Capitalul*, vol. III, partea I, București, E.P.L.P., 1953, p. 325.

² I. Donat, *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV—XVI*, în *Studii*, 1956, nr. 6, p. 83 și harta de la p. 82.

Concentrarea unui număr apreciabil de sate în imediata vecinătate a Bucureștilor în epoca amintită aruncă o rază de lumină asupra activității economice a orașului în jurul căruia se grupaseră. Bucureștii constituiau un loc prielnic de vânzare a produselor economiei agricole — pastorale a satelor înconjurătoare, iar acestea o piață de desfacere a articolelor meșteșugarilor bucureșteni. Schimbul de mărfuri dintre București și satele vecine se făcea atît de către producătorii direcți, țărani și meșteșugari, cît și prin mijlocirea negustorilor, probabil mai ales bucureșteni, deoarece negoțul era o îndeletnicire îndeobște orășenească.

Acest negoț dintre București și satele din jur era completat prin schimbul de produse ale unor regiuni cu structură economică deosebită, la a căror intersecție se afla noul oraș: zona de pădure, cea de stepă și cea a bălților dunărene bogate în pește.

De asemenea, existența în jurul Bucureștilor a unor unități economice medievale, ca mănăstirile Snagov, Bolintinu, Strugalea, care făceau negoț mai ales cu produse proprii, sporea vioiciunea schimbului de mărfuri din regiunea bucureșteană.

Comerțul exterior al Țării Românești cu Brașovul a contribuit, cu începere din secolul al XV-lea, la lărgirea activității comerciale a Bucureștilor, prin posibilitatea deschisă unor negustori de aici de a participa la exportul produselor românești și al articolelor orientale la Brașov și la importul mărfurilor ardeleni și apusene de la Brașov spre Țara Românească.

Așezarea geografică favorabilă a Bucureștilor de-a lungul drumului comercial Brașov-Ţîmpulung-București-Giurgiu contribuia ca Bucureștii să constituie un loc prielnic de popas pentru negustorii care frecventau această cale. Astfel, în privilegiul acordat de Dan al II-lea brașovenilor în 1431 se amintește: „și trecînd brașovenii peste Dunăre cu marfă, fie la Dîrstor, fie la Giurgiu sau la Nicopol să dea de la o sută trei”¹. Trecerea Dunării de către brașoveni pe la Nicopole, Giurgiu sau Dîrstor duce în chip logic la concluzia că ei treceau și poposeau și la București.

Din a doua jumătate a secolului al XV-lea în sud-estul Europei au loc o serie de evenimente de natură economică și politică care influențează relațiile comerciale dintre Brașov și Țara Românească. Stăpînirea turcească în Peninsula Balcanică și războaiele dintre Turcia și Ungaria determinau pe negustorii ardeleni să se oprească cu negoțul la Dunăre. În afară de faptul că pentru a doua jumătate a secolului al XV-lea și pentru secolul al XVI-lea nu s-au păstrat — după cite cunosc — știri privitoare la negoțul purtat de brașoveni în Peninsula Balcanică, unele salvconducte și scrisori trimise acestora de domnii sau de boierii din Țara Românească par a arăta că ei se opreau cu negoțul la Dunăre; pe la 1482—1483 Vlad Călugărul îi asigura că pot face negoț slobozi „prin toată țara noastră... pînă la Dunăre”². În aceste condiții, brașovenii cumpărau mărfuri răsăritene de la negustorii levantini sau le vindeau produse apusene fie direct, la Dunăre sau în tîrgurile Țării Românești, fie prin mijlocirea negustorilor

¹ I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1905, nr. 17, p. 34.

² *Ibidem*, nr. 155, p. 189.

munteni. În urma acestor împrejurări, rolul negustorilor munteni crește, ei devenind mijlocitori ai schimbului de mărfuri dintre negustorii ardeleni și levantini, iar Bucureștii ajung un centru însemnat al acestui comerț internațional. Astfel prin 1474—1476, Basarab cel Bătrîn vestea pe brașoveni că a sosit „un neguțător turc cu marfă bună și multă” și îi îndemna „să se tocmească și să se învoiască cu turcul în cetatea București... ”¹.

În cursul celei de-a doua jumătăți a veacului al XVI-lea, rolul de centru comercial al Bucureștilor a devenit tot mai însemnat, în raport cu noua orientare a economiei Țării Românești spre negoțul cu Imperiul Otoman. Țara Românească, tot mai dependentă din punct de vedere politic de Poartă, devine „cheluler” acesteia. Turme de oi și cirezi de vite, care cu grâne, seu și lemne se scurgeau din țară spre Giurgiu, de unde treceau în împărăția turcească. În aceste împrejurări, Bucureștii, aflați în drumul spre Giurgiu, ajung centrul unui nou negoț, orientat spre Dunăre, care se dezvoltă alături de celălalt, mai vechi, îndreptat spre Ardeal.

Noua orientare comercială se oglindește și în existența unor căi comerciale care duceau spre Dunăre și care treceau prin București ca : „drumul Bucureștilor” pomenit în 1579² și 1581³ și „calea” sau „drumul Giurgiului” amintit în 1461⁴, 1505⁵ și 1583⁶, sau care erau în legătură cu Bucureștii ca : „drumul Dîrstorului” și „drumul Nicopolei”, pomenite frecvent în secolul al XVI-lea⁷.

Ridicarea economică a Bucureștilor a determinat procesul lent al transformării sale în scaun domnesc al Țării Românești, studiat de numeroși istorici⁸, dar care nu constituie obiectul cercetării de față. Bucureștii încep să îndeplinească funcția de cetate de scaun încă de la mijlocul veacului al XV-lea, dar reședință domnească statornică devin numai de la mijlocul secolului al XVI-lea, din timpul domniei lui Mircea Ciobanul, care ridică aici noi clădiri pentru Curtea Domnească. La rîndul său, așezarea Curții Domnești la București în chip statornic sau aproape statornic a contribuit la dezvoltarea economică a orașului, la creșterea numărului meseriașilor și negustorilor, care satisfăceau trebuințele unui număr destul de însemnat de persoane (dregători, boieri și fețe bisericești, ostași, slugi, oaspeți străini etc.).

Ca urmare a acestor împrejurări, orașul București ajunge în cursul secolului al XVI-lea — epocă în care știrile devin ceva mai numeroase — un centru economic și politic însemnat, cu ateliere meșteșugărești, mori, prăvălii, case, băi, biserici și palat domnesc.

¹ I. Bogdan, *op. cit.*, nr. 98, p. 124.

² *D.I.R., B*, veacul XVI, vol. IV, p. 436.

³ *Ibidem*, vol. V, p. 10.

⁴ *Ibidem*, veacul XIII, XIV, XV, p. 132.

⁵ *Ibidem*, veacul XVI, vol. I, p. 34.

⁶ *Ibidem*, vol. V, p. 114.

⁷ Cf. *D.I.R., B*, veacurile XIII—XIV. Indicele numelor de locuri, p. 51—52 (*sub voce*).

⁸ N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1939, p. 24—59, P. P. Panaitescu, *Cum au ajuns Bucureștii capitala țării*, în *Interpretări românești*, Buc. 1947, p. 219—230, D. Berindei, *Orașul București în veacurile XIV, XV, XVI*, în *Comunicări și articole de istorie*, București, 1955, p. 7—12.

Din păcate, nu s-au păstrat știri mai cuprinzătoare privitoare la înfățișarea Bucureștilor în veacurile XV și XVI, care să îngăduie cunoașterea mai amănunțită a vieții sale economice.

Unele descrieri de ansamblu ale Bucureștilor, făcute de călătorii străini din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, cuprind și câteva amănunte asupra vieții comerciale bucureștene. La 1574, călătorul Lescalopier relatează — printre altele — că „toate acoperișurile <caselor> erau de olane, de șindrilă sau de stuf” și că n-a văzut „nici o clădire frumoasă”¹; din descrierea caselor din București — deci și a prăvăliilor — se constată că ele erau modeste.

În septembrie 1583, Franco Sivori, secretar al lui Petru Cercel între anii 1583—1585, notează: „casele sînt în cea mai mare parte din lemn și lut, mici dar comode. Sînt de asemenea multe prăvălii, bine înzestrate cu mărfuri de toate soiurile...”, dar nu dă amănunte asupra numărului prăvăliilor și felului în care erau clădite².

La 1585, călătorul Iacob Bongars remarca, de asemenea, că în Țara Românească construcțiile sînt „rău clădite, căci în toată țara nu sînt clădiri de zid decît bisericile și mănăstirile, care sînt frumoase și castelul din București”³.

În veacul al XVI-lea, Bucureștii se întindeau mai ales pe partea stîngă a Dîmboviței, avînd drept centru Curtea Domnească, aflată în actuala Piață de Flori. În apropierea ei se afla piața sau „bazarul”, unde își desfășeau mărfurile negustorii pămînteni și străini. În „bazar” și pe străzile din jur ca de pildă „Ulița Mare” (în parte str. Lipscani de azi) se găseau atelierele meseriașilor și prăvăliile negustorilor. Aici era centrul meșteșugăresc și negustoresc al orașului. Pe partea dreaptă a Dîmboviței se aflau mănăstiri, grădini, livezi și vii, iar spre Calea Rahovei de azi — bordeele sărăcimii⁴.

Populația de bază a Bucureștilor — în afară de Curtea Domnească, de boierii cu și fără dregătorii, de clerici, țărani, slugi și robi — era alcătuită din orășenii meșteșugari și negustori. Rolul deosebit de important al meșteșugarilor și negustorilor bucureșteni în viața orașului se reflectă în listele de martori orășeni din documentele veacului al XVI-lea. Deși aceste liste constituie un mijloc imperfect de cunoaștere a rolului de ansamblu jucat de diversele categorii sociale din orașe, deoarece se alegeau mai ales martori a căror profesie era în legătură cu obiectul actului emis, iar dintre meșteșugari și negustori serveau ca martori de obicei vîrfurile, totuși ele pot oferi aspecte sugestive.

Pentru veacul al XVI-lea, s-au păstrat 96 mențiuni de martori în actele municipale bucureștene rămase, repartizate astfel: 41 preoți, 1 hagi, 12 dregători mari, 4 slujitori, 1 pristav, 16 negustori, 20 meșteșugari și 1 bărbier.

¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 44—53 și D. Berindei, *op. cit.*, p. 12—13.

² St. Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfîrșitul secolului XVI-lea*, Sibiu, 1944, p. 169.

³ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, nr. 317, p. 192.

⁴ Cf. D. Berindei, *op. cit.*, p. 15—16; Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*. București, 1899, mai ales p. 313—357.

După cum se vede, meșteșugarii (între care am inclus și bărbierul) constituiau cca 22% din numărul martorilor, iar negustorii cca 17%¹.

Lăsînd la o parte preoții, al căror procent ridicat (42%) se explică prin influența exercitată de biserică în evul mediu, se constată că meșteșugarii și negustorii, și mai ales primii, jucau un rol de seamă în București în ceea ce privește depunerea de mărturii, fapt ce reflectă, în ansamblu, rostul și considerația ce aveau în viața unui oraș medieval.

Viața meșteșugarilor și a negustorilor din București se desfășura îndeobște într-o interdependență strînsă.

La început, activitatea meșteșugarului se caracteriza prin „producerea de articole la comanda consumatorului”; meșteșugarul își desfășura produsele direct consumatorului care le ceruse și venea în contact slab cu piața. Treptat, meșteșugarul începe să producă și pentru piața locală, să devină „producător de mărfuri” la început vînzînd produsele direct consumatorului, iar apoi, cînd piața se lărgeste, și prin mijlocirea negustorului².

În afară de negustorii din București care aduceau materie primă și desfășeau produsele meșteșugarilor de aici, existau și negustori bucureșteni legați de schimbul de mărfuri cu exteriorul, cu Brașovul, Sibiuul sau Levantul și a căror activitate se desfășura independent de aceea a meșteșugarilor bucureșteni.

În București, în afară de orășenii negustori și în parte și de meseriași, mai erau legați de negoț și unii boieri și unele mănăstiri, pentru care însă treburile negustorești nu constituiau o activitate de căpetenie, ci numai un mijloc de completare a veniturilor, realizate, în ansamblu, din exploatare feudală.

Așadar, înfățișarea activității comerciale din București și a negustorilor bucureșteni în secolul al XVI-lea cuprinde elementele componente următoare :

- desfacerea de către meșteșugari a propriilor produse ;
- activitatea comercială a negustorilor bucureșteni și străini în București ;
- activitatea comercială a negustorilor bucureșteni în afara Bucureștilor ;
- negoțul domniei, boierilor și mănăstirilor din București.

Această activitate comercială complexă este ilustrată mai ales prin două aspecte, asupra cărora s-au păstrat știri mai bogate :

- a. negoțul practicat în prăvăliile din București ;
- b. negoțul exterior făcut de negustorii bucureșteni la Brașov, Sibiu, Liov și Moscova.

Din păcate, nu s-au păstrat știri asupra schimbului de mărfuri dintre București și satele din jur, sau asupra desfacerii produselor proprii de către meșteșugari. Și este și natural ! Această activitate economică, deși de mari proporții și esențială pentru schimbul de mărfuri al unei

¹ Lia Lehr, *Dezvoltarea economică a orașelor din Țara Românească în anii 1501-1650*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I, 1954, p. 665-667.

² V. I. Lenin, *Opere*, Ed. P.M.R., 1951, vol. III, p. 307-308, 310.

țări, s-a făcut fără izvoare scrise : registre, scrisori și acte comerciale, de către oameni necărturari, negustori mărunți, meseriași modești și țărani, care nu foloseau și deci n-au lăsat nici un fel de înscrisuri.

Procesul profund de dezvoltare economică a unei țări sau oraș cere însă ca fiecărei activități economice amintite să i se rînduiască locul cuvenit, în măsura rostului pe care l-a îndeplinit cîndva în societate.

II. PRĂVĂLIILE DIN BUCUREȘTI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LĂA

A. PRĂVĂLIILE ȘI LOCURILE DE PRĂVĂLII ALE DOMNIEI

Ele apar în izvoarele vremii mai ales cu prilejul dăruirii lor de către Domni, bisericii sau unor boieri, fără a se da amănunte asupra felului în care erau folosite de Domnie. Locurile și prăvăliile pomenite în documente ca „loc domnesc” erau probabil închiriate sau slujeau ca loc de desfăcere al produselor moșilor domnești. Unele prăvălii sau locuri de prăvălii erau cumpărate de Domnie, iar alte prăvălii erau chiar clădite numai cu scopul de a fi făcute danie bisericii sau unor boieri. Domnia își păzea cu grijă dreptul de stăpînire asupra „locurilor domnești” de prăvălii, înghițind adesea și pe vecinii sau copărtașii ei. Semnificativă în acest sens este soarta locului și a prăvăliilor lui Elez, care avînd nenorocul de a fi copărtaș cu Domnia la ele, a fost pînă la urmă deposedat de către Mihnea Turcitul¹.

B. PRĂVĂLIILE ȘI LOCURILE DE PRĂVĂLII ALE BISERICII

Mănăstirile din București stăpîneau numeroase prăvălii, în care își desfășeau probabil prisoșurile agricole și meșteșugărești ale domeniilor lor, făceau negoț cu mărfuri străine sau le închiriau.

O mare proprietară de prăvălii era mănăstirea sf. Troiță, numită mai tîrziu și Radu Vodă (situată pe str. Radu Vodă).

Istoria formării prăvăliilor sale se poate urmări, în afară de alte acte, mai ales pe baza hrisoavelor domnești de întărire din 24 iulie 1587², 4 aprilie 1623³, 20 august 1648⁴ etc.

Hrisovul din 1587 nu întărește toate prăvăliile mănăstirii, ci numai o cumpărătură, care fiind, se pare, de dată foarte recentă, avea nevoie de confirmarea domnească.

¹ Cf. mai jos, p. 40—41.

² *D.I.R.*, B, veacul XVI, vol. V, nr. 334, p. 319—321.

³ *Ibidem*, veacul XVII, vol. IV, nr. 256, p. 239—241.

⁴ Arh. St. Buc., Peceti, 64 (copie dactilografiată la Institutul de istorie din București).

Cu acest prilej i se întăresc mănăstirii „13 prăvălii în oraș în București”¹, pe care egumenul Mardarie, după ce „a vindut agonisita sfintei mănăstiri”, le-a cumpărat de la boierul Malcoici cu 100 000 aspri, ca să fie călugărilor „de hrană”. Despre două prăvălii, actul precizează că erau „pe ulița mare”, lângă Curtea Domnească, deci cu vad bun.

Alte 9 prăvălii intră în stăpînirea mănăstirii după un îndelungat litigiu cu orașeanul Elez, care ținuse din prima domnie a lui Mihnea Turcitul pînă la 1587².

De asemenea mănăstirea sf. Troiță mai avea, după cum arată un zapis de mărturie din 1 mai 1638³, „un loc de 8 prăvălii, care loc au dat Pîrvul cluceariul la svânta mănăstire”. Dania se pare că a avut loc în jurul anului 1587, cînd este menționat Pîrvul în dregătoria de mare clucer⁴. În sfîrșit, după cum relatează o întărire domnească din 26 ianuarie 1592, mănăstirea mai ia în stăpînire încă 2 prăvălii, în urma unei hotărîri date de mitropolit și de județul și cei 12 pîrgari din București care prevedea: „casele lui popa Stan și cu prăvăliile lui < să fie > sfintei mănăstiri de la sfînta Troiță și sfintei mănăstiri de la sfîntul Gheorghe, pentru că popa Stan n-a avut fii din trupul lui”⁵. Hrisovul din 1623 menționează că mănăstirea sf. Troiță stăpînea de la popa Stan 2 prăvălii; probabil că acest număr de prăvălii fusese stabilit fie prin hotărîrea din 1592, care însă nu-l specifică, fie printr-o înțelegere ulterioară cu călugării de la mănăstirea sf. Gheorghe < Vechi > (situată pe Calea Moșilor).

Astfel, în decurs de numai 5 ani, între 1587 și 1592, mănăstirea sf. Troiță „agonisește” prin diferite mijloace: cumpărare, danie, cotropire de locuri de prăvălii străine sau prin moartea unor clerici fără copii, însemnatul număr de 32 prăvălii.

Mănăstirea „Plumbuita de la Colentina” (situată în marginea de N.E. a Bucureștilor) stăpînea de asemenea prăvălii pe la sfîrșitul veacului al XVI-lea.

În hrisovul din 21 octombrie 1585, prin care Mihnea Turcitul închină mănăstirii Xeropotam de la Athos mănăstirea Colentina, se arată că, în prima sa domnie (1577—1583), el și mama sa, Ecaterina, înzestraseră acest lăcaș — printre altele — „cu prăvălii în orașul București”⁶. Despre aceste prăvălii — se pare — și despre altele, dau lămuriri două hrisoave domnești de întărire ale proprietăților mănăstirii Colentina din 18 noiembrie 1614⁷ și 8 iunie 1626⁸:

¹ Despre istoricul acestor prăvălii, cf. mai jos, p. 33—36.

² Cf. mai jos, p. 40—41.

³ Arh. St. Buc., M-rea Radu-Vodă, XXXIV/21 (copie dactilografiată la Institutul de istorie din București).

⁴ Între 8 ianuarie 1587 (*D.I.R.*, B, veacul XVI, vol. V, nr. 292, p. 281) și 28 ianuarie 1587 (*Ibidem*, nr. 302, p. 291).

⁵ *Ibidem*, vol. VI, nr. 40, p. 32—33.

⁶ *Ibidem*, vol. V, nr. 224, p. 212—214.

⁷ *Ibidem*, veacul XVII, vol. II, nr. 297, p. 334—335.

⁸ Arh. St. Buc., M-rea Plumbuita, nr. 255, f. 16—17 (copie dactilografiată la Institutul de istorie din București).

— „4 prăvălii cu pivniță și cu lumânăriia, însă din pivniță pînă în Calea de sus” fuseseră cumpărate de Mihnea Turcitul de la Duzen cu 25 000 aspri¹;

— 3 prăvălii cumpărate de Mihnea Turcitul de la Peicea cu 20 000 aspri²;

— 2 prăvălii cumpărate de doamna Ecaterina de la Costea stegarul cu 8 000 aspri;

— 5 prăvălii dăruite de „Manole cojocar”, care „s-au călugărit la sfînta mănăstire de multă vreme, pînă ce s-au pristăvit”; este probabil ca el să le fi dăruit spre sfîrșitul veacului al XVI-lea³. Cu totul, mănăstirea apare ca proprietară a 14 prăvălii în București⁴.

„Mănăstirea lui Stelea spătar”, numită așa după numele dregătorului care o clădise (era situată pe str. Biserica Stelea), închinată mănăstirii Iviron de la Athos, cumpăraseră, după cum relatează o întărire domnească mai tîrzie, din 13 aprilie 1627 „nește prăvălii aicea în oraș în București”, de la vornicul Noroceă „încă de în zilele răposatului moșului domniei mele Mihnea Voevod <Turcitul>”⁵.

Mănăstirea sf. Dumitru „din Bucureștii de sus” (azi dispărută probabil una și aceeași cu mr. sf. Ioan, aflată pe locul actualei C.E.C.)⁶, metoh al mănăstirii Vladatos din Salonic, stăpînea, după cum arată o întărire domnească din 1589, „trei prăvălii și cu pivniță și cu tot locul împrejurul prăvăliilor, enoria popei Matei”, cumpărate de către doamna Ecaterina, mama lui Mihnea, cu 18 000 aspri și dăruite apoi mănăstirii⁷.

În București mai stăpîneau prăvălii și unele mănăstiri din restul țării. Astfel, prin întărirea domnească din 5 iunie 1589, se confirmă mănăstirii Segarcea⁸ „casă și cu trei prăvălii și cu loc” în București, „Ulița cea Mare, lîngă curtea domniei mele”, pe care i le dăruise Jipa mare portar⁹.

De asemenea, prin hrisovul din 3 iunie 1639, se întărește mănăstirii Coșuna sau Bucovăț¹⁰ „un loc de casă cu prăvălie oricît se va alege” în București, dăruite de „jupan Jipa portariul”, probabil tot spre sfîrșitul veacului al XVI-lea și „un loc de casă ce se chiamă locul lui Cuciuc arcar”¹¹

¹ În actul din 1626, ca donatoare apare doamna Ecaterina și nu Mihnea, probabil din pricina trecerii sale la islamism; prețul indicat este de 8 000 aspri.

² În actul din 1626: „loc de 4 prăvălii” cumpărat de „singuri călugării” cu 11 000 aspri, de la „Pecie dulgherul”.

³ Despre Manole cojocar cf. mai jos, p. 80.

⁴ În actul din 1614 mai apare ca donatoare a unei prăvălii și „juptneasa... băneasa”. iar în actul din 1626 ca donatoare a unui loc de prăvălii „jupneasa a lui Capas”. Lipsind numele (1614) sau neisbutind să-l identific (1626), nu pot preciza cînd a avut loc această danie.

⁵ Arh. St. Buc., M-r-a Radu Vodă XXIII/6 (copie dactilografiată la Institutul de istorie din Buc.).

⁶ Pentru identificare cf. studiul lui P. Cernovodeanu și dr. N. Vătămanu: *Tabacii din Bucureștii de sus în veacul al XVII-lea*, p. 3—4 (manuscris).

⁷ Grigore Nandriș, *Documentele românești în limba slavă din mănăstirile muntelui Athos (1372—1658)*, București, 1937, p. 74—78. Dania s-a făcut înainte de 20 aprilie 1589, dată la care doamna Ecaterina era moartă (*D.I.R.*, B, veacul XVI, vol. V, nr. 417, p. 398).

⁸ Raionul Segarcea.

⁹ *D.I.R.*, B, veacul XVI, vol. V, nr. 427, p. 413—414.

¹⁰ Raionul Craiova.

¹¹ Despre Cuciuc arcar, cf. mai jos, p. 38.

cu prăvălii și cu pimnițe și cu tot locul cît să va alege”, cumpărate de la acesta¹, probabil tot atunci.

Dintre mănăstirile de la Athos stăpînea în București prăvălii mănăstirea Simopetra, căreia i se întăresc în <mai 1585 — iunie 1586 > 7 prăvălii cumpărate cu 27 600 aspri².

În afară de mănăstiri mai stăpîneau în București prăvălii și unii preoți, ca de pildă acel popa Stan, ale cărui prăvălii ajunseseră în 1592 proprietatea călugărilor de la sf. Troiță.

La 10 iunie 1628 i se întăresc „popei lui Dumitru și preutesei lui Ștefana, fata popei lui Matheiu” 4 locuri de prăvălii, pentru că „fost-au de moșie al preutesei Ștefaniei de multă vreme, de la părinții ei”³. La această epocă, preteasa Ștefana era în vîrstă, deoarece la 1614 apare măritată cu preotul Dumitru⁴; se poate presupune deci că tatăl său, preotul Matei, stăpînea aceste prăvălii pe la sfîrșitul veacului al XVI-lea.

C. PRĂVĂLIILE ȘI LOCURILE DE PRĂVĂLII ALE BOIERILOR

În București mai stăpîneau numeroase prăvălii și boierii. În veacurile XV—XVI, boierii încep să fie legați de dezvoltarea schimbului de mărfuri intern și extern. Astfel — de pildă — în 1487 este pomenit în documentele vremii „Korys boeronem et mercatorem parcium transalpinarum”, care avea legături comerciale cu sibienii și brașovenii⁵. Boierii stăpîneau în București prăvălii în care probabil își desfășeau prisosurile moșiilor ca: cereale, pește, vite, vin, lînă, făceau comerț și cu mărfuri străine sau le închiriau. Ei cumpărau, vindeau și dăruiau prăvălii și — fapt semnificativ — făceau dese reparații și îmbunătățiri prăvăliilor sau ridicau altele noi pe locurile pe care le stăpîneau în oraș.

Un boier care stăpînea un însemnat număr de prăvălii în București în a doua jumătate a veacului al XVI-lea era marele vornic Dragomir. Formarea, valoarea și soarta acestor prăvălii ale marelui boier-negustor se pot reconstitui — în parte — cu ajutorul a două izvoare ale vremii:

a) hrisovul domnesc din 12 martie 1580⁶ de întărire a proprietăților boierului Dragomir;

b) hrisovul domnesc din 24 iulie 1587⁷ de întărire a 13 prăvălii ale mănăstirii sf. Troițe din București, care fuseseră înainte ale lui Dragomir.

În ambele hrisoave se face cîte un istoric al prăvăliilor boierului Dragomir care se completează reciproc.

¹ Arh. St. Buc., Condica m-rea Bucovăț, nr. 443, f. 198—199. (copie dactilografiată la Institutul de istorie din București).

² D.I.R., B, veacul XVI, vol. V, nr. 201, p. 188.

³ Arh. St. Buc., M-rea Radu Vodă, XXXIV/19, (copie dactilografiată la Institutul de istorie din București).

⁴ D.I.R., B, veacul XVII, vol. II, nr. 299, p. 337.

⁵ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, nr. 230, p. 126.

⁶ D.I.R., B, veacul XVI, vol. IV, nr. 454, p. 461.

⁷ *Ibidem*, vol. V, nr. 334, p. 319—321.

Prin hrisovul din 12 martie 1580 îi sînt întărite lui Dragomir, pe atunci fost mare vornic — pe lângă sate și părți de sate — și 18 prăvălii în București :

— 9 prăvălii „pe ulița de către biserica Gheormei”, (biserica dispărută, aflată pe str. Lipsani, în fața intrării Băncii R.P.R.), clădite pe un loc dăruit de către Alexandru II Mircea (1568—1577);

— „un loc de prăvălie în orașul București, lângă casele Stanciului diacon”, cumpărat de la „Stanciul și de la femeia lui anume... drept 7000 aspri gata”¹.

— „un loc de prăvălie, iar lângă acel loc, de la Nica Grecul drept 2 700 aspri”².

Pe aceste 2 locuri a clădit 3 prăvălii care l-au costat 10 000 aspri.

— „loc de prăvălii”, cumpărat de la grecii Nica și Gheorghe, cu 10 000 aspri, la venirea în domnie a lui Alexandru II Mircea, „Iar după aceea... el a făcut această mai sus zisă pivniță din piatră și casă peste pivniță și două prăvălii pe ulița mare și de la pivniță în jos 4 prăvălii, de a cheltuit 20 000 aspri gata”³.

În total, i se întăresc boierului Dragomir 7 sate și numeroase părți de sate și 18 prăvălii „ca să-i fie lui aceste mai sus scrise sate și prăvălii de baștină și ohabnice... și de nimene să nu se clătească...” Faptul că stăpînirea prăvăliilor este trecută pe același plan cu posesiunea satelor și părților de sate — proprietate feudală prin excelență — este semnificativ pentru importanța pe care o aveau prăvăliile în averea și preocupările acestui mare boier-negustor.

În afara celor 9 prăvălii „pe ulița de către biserica Gheormei”, al căror preț nu este indicat, valoarea celorlalte 9 prăvălii se ridică la suma de 49 700 aspri. Hrisovul din 24 iulie 1587, mai amintește în plus de 4 prăvălii ale boierului Dragomir clădite după 1580, a căror construire îl costase 5 100 aspri.

Așadar, în cele două hrisoave sînt amintite 22 prăvălii aparținînd boierului Dragomir, a căror valoare se ridică la vreo 100 000 aspri.

Negoțul — se pare mai ales cu articole orientale — îl ajuta pe boierul Dragomir să-și sporească averea în moșii. Astfel în actul domnesc de întărire a unor proprietăți ale lui Dragomir din 23 octombrie 1573, se menționează că el le cumpărase pe bani și pe mărfuri, mai ales orientale (haine, cizme, un cal turcesc, șea, frîie, țesături, etc.), în valoare de 19 079 aspri⁴.

¹ În actul din 24 iulie 1587 : „niște prăvălii de la Iane și de la soția lui, Neacșa, pentru 7 000 <aspri>”. Pare a fi vorba de același vînzător, al cărui nume nu a mai fost redat exact. Prin faptul că în actul din 1580, care s-a păstrat în copie, nu se cunoaște numele soției, înclin a socoti mai probabil numele din actul din 1587.

² În actul din 24 iulie 1587 : „de la Nico potcovariul o prăvălie, pentru 2 700 aspri”.

³ Citat din actul de întărire din 24 iulie 1587, în care istoricul și descrierea prăvăliilor este făcut mai pe larg decît în cel din 1580. Ca dovadă că este vorba de aceleași prăvălii, cf. pasajul similar din actul din 12 martie 1580 : „loc de 6 prăvălii și loc de pivniță, drept ... aspri. După aceea ... au cheltuit pînă au făcut acele 6 prăvălii și o pivniță de piatră și case deasupra pivniței, 30 000 aspri”. (În care se include și prețul nespecificat de cumpărare al locului).

⁴ D.I.R., B, veacul XVI, vol. IV, nr. 127, p. 123—125.

Astfel negoțul era folosit de acest boier pentru lărgirea proprietății sale feudale. În negoțul cu articole orientale și în raporturile cu negustorii levantini boierul Dragomir se sluzea, se pare, de unii greci cunoscători ai limbii grecești și practicii acestui tranzit, printre care un rol de seamă juca „sluga lui, anume Miho grecul din orașul București”, căruia îi dăruise — menționează un act mai târziu din 14 ianuarie 1599 — „niște mori la apa Colentinei”¹.

După moartea boierului Dragomir, întâmplată, se pare, la începutul domniei lui Petru Cercel (1583—1585)², proprietățile sale — printre care și prăvăliile din București — revin fiului său Petru, singurul moștenitor³.

Petru vinde foarte curînd boierului Malcoci 13 din cele 22 prăvălii și anume :

— locul cu 6 prăvălii, casă și pivniță de piatră care îl costase pe Dragomir 30 000 aspri;

— cele două locuri de prăvălii cumpărate de Dragomir, unul cu 7 000 aspri, iar altul cu 2 700 aspri, pe care acesta clădise 3 prăvălii în valoare de 10 000 aspri, cu totul 19 700 aspri;

— 4 prăvălii care îl costaseră 5 100 aspri.

În total, aceste 13 prăvălii îl costaseră pe Dragomir 54 800 aspri. Fiul său Petru le vinde boierului Malcoci cu 67 000 aspri, La rîndul său, boierul Malcoci vinde cele 13 prăvălii mănăstirii sf. Troița cu 100 000 aspri⁴.

Schimbarea proprietarilor prăvăliilor, pusă în legătură și cu creșterea prețului prăvăliilor, necesită câteva observații.

Actul de întărire din 12 martie 1580, referindu-se la vremea în care s-a constituit averea în sate și prăvălii confirmată boierului Dragomir, lămurește că :

„și au vîndut și s-au înfrățit acești mai sus amintiți oameni, ei de a lor bună voe, dinaintea răposatului părintelui domniei mele Io Alexandru voevod <1568—1577> și dinaintea domniei mele” <Miheea Turcitul 1577—1583> așadar în perioada dintre 1568—1580. Celelalte patru prăvălii în valoare de 5 100 aspri, nepomenite în actul din 1580 ci numai în cel din 1587, au fost probabil adăogite în ultimii ani ai vieții lui Dragomir deci între 1580 — primii ani ai deceniului 9.

Valoarea de 54 800 aspri a celor 13 prăvălii trebuie deci raportată la perioada 1568-primii ani ai deceniului 9.

Fiul boierului Dragomir, Petru, intrat în posesia prăvăliilor după moartea tatălui său, le-a vîndut foarte curînd boierului Malcoci. Creșterea

¹ D. I. R., B, veacul XVI, vol. VI, nr. 353, p. 345.

² Într-un act din 14 ianuarie 1599 se relatează că Petru Cercel dăruise lui Dragomir niște mori pe apa Colentinei (*ibidem*, p. 345). Pe de altă parte, într-un act din 3 aprilie 1594 se pomenește „cînd a fost în zilele lui Miheea Voevod a doua oară, <1585—1591>, după moartea lui Dragomir vornic...” (*ibidem*, nr. 123, p. 110). Faptul că Petru vindea prăvăliile moștenite de la tatăl său probabil pe la începutul anului 1584 (cf. mai jos, p. 36) arată că la această dată boierul Dragomir murise.

³ În actul din 12 martie 1580, averile sînt întărite: „jupfnului Dragomir fost mare vornic și jupfnesei dumnealui, Mariei dvornicesei și feciorului lor, boiarului domniei mele jupan Pătru caucer și feciorilor cîți dumnezeu le va dăru...”.

⁴ D.I.R.. B. vol. V, nr. 334, p. 320.

prețului prăvăliilor de la 67 000 aspri, cu cât le vînduse lui Malcoci, la 100 000 aspri, cu cât le cumpărase mănăstirea sf. Troița în 1587, se datorește nu numai dezvoltării negoțului bucureștean în această epocă și eventualelor îmbunătățiri făcute de boierul Malcoci, ci și devalorizării oficiale a asprului din 1584¹. Explicarea creșterii prețului și prin devalorizarea asprului din 1584, pare a arăta că Petru vînduse prăvăliile înainte de această devalorizare deci cel tîrziu la începutul anului 1584.

Vînzarea celor 13 prăvălii de către boierul Malcoci mănăstirii sf. Troița cu 100 000 aspri trebuie să fi avut loc puțin înainte de 24 iulie 1587, cînd Domnia întărește mănăstirii cele 13 prăvălii, deoarece era firesc ca, imediat după cumpărarea lor, călugării să fi simțit nevoia confirmării noii rotunjiri a averii prin sancțiunea domnească.

Valoarea celor 13 prăvălii ar evolua astfel :

circa 1568 — primii ani ai deceniului 9 —	54 800 aspri
circa 1584	— 67 000 aspri
1587	— 100 000 aspri.

Despre cele 9 prăvălii „pe ulița de către beserica Gheormei” nu s-au mai păstrat știri. Deoarece ele nu mai apar în actul din 24 iulie 1587 este de presupus fie că boierul Dragomir le-a vîndut înainte de moarte, fie că fiul său, după ce a intrat în stăpînirea lor, le-a păstrat, continuînd pe un plan mai restrîns preocupările negustorești ale părintelui său.

Documentele vremii mai pomenesc și alți boieri stăpînitori de prăvălii în București.

În ianuarie 1578, paharnicul Preda cumpăra de la Radu, fiul lui Stoian cel bătrîn, „o prăvălie cu locul cît este așezată”, cu 5 000 aspri și mai făcea și „cheltuială” adică îmbunătățiri de 500 aspri².

Peste cîteva luni, în iulie, el cumpăra de la același Radu, „două prăvălii . . . cu locul oricît se va alege în jurul prăvăliilor” cu 11 200 aspri³.

Actul din 24 iulie 1587, citat mai sus, amintește că boierul Dragomir cumpărase o prăvălie de la Nico potcovarul cu 2 700 aspri, care, la rîndu-i, o cumpărase de la Petrașcu postelnic și de la fratele său Stanciu, cu 2 600 aspri.

La 26 ianuarie 1592, i se întăresc jupîniței Mihna și fiului său „două prăvălii în orașul domniei mele București, lîngă casele nepotului ei, popa Stan, din jos . . . „pe care i le dăduse mama ei, Malea Băcioae, Jupinița Mihna, după cum se vede o boeroaică hrăpăreață, avusese un proces cu văduva popei Stan „pentru aceste prăvălii mai sus spuse și pentru casele lui popa Stan și prăvăliile lui”. Judecata mitropolitului și a sfatului din București hotărîse însă ca Mihna să-și stăpînească cele două prăvălii moștenite de la mama ei, iar prăvăliile și casa popei Stan să revină mănăstirilor sf. Troița și sf. Gheorghe⁴.

¹ M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XVI*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, București, 1957, p. 13.

² *D.I.R.*, B, veacul XVI, vol. IV, nr. 308, p. 304.

³ *Ibidem*, nr. 330, p. 324.

⁴ *Ibidem*, vol. VI, nr. 40, p. 32—33.

Unele acte privitoare la prăvăliile mănăstirești, analizate mai înainte amintesc de asemenea câțiva boieri care își dăruiseră prăvăliile bisericii, ca de pildă: Pîrvul clucerul, Jipa portarul și Norocea vornicul.

În sfârșit, unele acte de mai târziu, din primele decenii ale veacului al XVII-lea, amintesc de boierii proprietari de prăvălii, care trăiau, se pare, pe la sfârșitul veacului anterior. Astfel într-un zapis din 26 octombrie 1625, popa Dumitru și preoteasa Ștefana, oameni în vîrstă la acea dată¹, mărturisesc că au schimbat „un loc de prăvălie... de în locurile unchiu nostru, lu Macaveiu logofăt...”².

D. PRĂVĂLIILE ȘI LOCURILE DE PRĂVĂLI ALE ORĂȘENILOR

Orășenii, ale căror ocupații esențiale erau meseriile și negoțul, stăpîneau numeroase prăvălii și locuri de prăvălii în București.

Unele erau stăpînite de meșteșugari, care își desfășeau produsele muncii în prăvălii proprii. O carte a mitropolitului Efrem din 14 noiembrie 1561 arată că „Petriman, fiul lui Ivan barbir”, moștenise de la tatăl său „ocine și trei dugheane”. În urma judecății domnești, se hotărăște ca mamei sale să-i revină o dugheană, surorii sale a doua, iar lui Petriman a treia, pe care el o vinde lui Pană grecul, cu 2000 aspri³.

În actul din 24 iulie 1587 se relatează că boierul Dragomir cumpărase o prăvălie de la „Nico potcovariul” cu 2700 aspri⁴.

Un act municipal al județului Stan și al celor 12 pîrgari din București din 30 mai 1589 adevărește că „Ianachi cizmarul” cumpărase de la „Trifan miedarul”, „casă cu pivniță și cu 2 prăvălii și cu garduri și cu cămărilor” cu 6000 aspri, la care se adaugă și alte cheltuieli de 500 aspri⁵.

Meșteșugarii proprietari de prăvălii de la sfârșitul secolului al XVI-lea mai sînt însă menționați și în documente din primele decenii ale veacului următor.

Un zapis dinainte de 9 iulie 1605 și o carte a sfatului din București din 9 iulie 1605 adevăresc că Tudor, feciorul lui „Antonie șelar din București” a vîndut vornicesei Chiajna „cît a ținut mai înainte vreme Nenciul, socrul lui Antonie, tot, însă loc de 7 prăvălii și de grădină și de case și tot locul cît a fost în jurul caselor” cu 8000 aspri⁶. Raporturile de rudenie dintre Tudor, Antonie și Nenciul indică limpede că aceste prăvălii fuseseră stăpînite de Nenciul și Antonie cu mult înainte de 1600.

Un hrisov domnesc din 14 noiembrie 1611 întărește lui Proca negustorul „o prăvălie în orașul București, din prăvăliile lui Voico croitorul”. Că Voicu era bătrîn în 1611, se vede din relatarea că fiul său, Nicul, l-a părăsit pe tatăl său „în vreme de bătrînețe și sărăcie și n-a vrut să-l hră-

¹ Cf. mai sus, p. 33.

² D.I.R., B, veacul XVII, vol. IV, nr. 585, p. 571.

³ *Ibidem*, veacul XVI, vol. III, nr. 191, p. 158—159.

⁴ Cf. mai sus, p. 34.

⁵ D.I.R., B, veacul XVI, vol. V, nr. 425, p. 411.

⁶ *Ibidem*, veacul XVII, vol. I, nr. 174 și 175, p. 179—180.

nească”¹. Această lămurire și faptul că Voicu croitorul apare ca martor în acte bucureștene din 1587² și 1590³ sînt indicii că el era stăpîn de prăvălii încă de pe la 1580—1590.

Hrisovul domnesc din 18 noiembrie 1614, citat în legătură cu proprietățile mănăstirii Colentina, amintea că ajunseseră în stăpînirea călugărilor încă din timpul domniei lui Mihnea Turcitul și numeroase prăvălii stăpînite înainte de meșteșugari :

5 prăvălii ale lui Manole cojocarul, atestat ca martor și într-un act bucureștean din 1590⁴, 3 prăvălii ale lui Peicea dulgherul, 4 prăvălii ale lui Duzen care era, se pare, lumănărar și 2 prăvălii ale lui Costea cizmarul, care, fiind probabil purtătorul de steag al cetei cizmarilor din miliția orașenească, era numit și stegarul; în sfîrșit, hrisovul domnesc citat din 3 iunie 1639 întărea mănăstirii Coșuna — printre altele — casa și prăvăliile cumpărate de la Cuciuc arcar, care le stăpînea probabil încă de pe la 1570 — 1580, deoarece la 6 mai 1572 este amintit drept cumpărător al unui loc de casă⁵.

Menționarea unor proprietari de prăvălii, cămări și pivnițe din rîndul meșteșugarilor bucureșteni și anume : un bărbier, doi cizmari, un miedar, un potcovar, un șelar, un croitor, un cojocar, un dulgher, un lumănărar și un arcar duce la concluzia că ei foloseau cămările și pivnițele ca loc de depozitare a materiei prime și a mărfurilor produse, iar încăperile prăvăliilor atît ca atelier meșteșugăresc cît și ca prăvălie propriuzisă de desfacere a obiectelor pe care le lucrau.

Faptul că unii aveau însă mai multe prăvălii (Anton șelarul avea șapte, Manole cojocarul cinci etc.) presupune că unele prăvălii erau menite negotului cu mărfuri străine de meșteșugul proprietarilor sau închirierii. De asemenea, dintre „dughenile” lui Ivan bărbierul una slujea probabil ca bărbierie, iar celelalte două ca prăvălii.

Existența unor meșteșugari proprietari ai mai multor prăvălii, arată că ei lucrau nu numai „la comandă”, pentru un cerc restrîns, ci trecuseră la un stadiu mai înaintat, de satisfacere a nevoilor unui număr mai însemnat de cumpărători din București, a cărei populație era în creștere și din satele înconjurătoare.

Dintre prăvăliile orașenilor, cele mai numeroase erau cele stăpînite de negustori. Aici ei desfăceau produse ale meșteșugarilor bucureșteni și agricole — pastorale din restul țării, precum și mărfuri aduse de peste hotare : articole apusene și ardelene, sosite mai ales prin Brașov și Sibiu și mărfuri orientale, îndeosebi mirodenii și mătăsuri, venite din Levant.

În micile lor prăvălii înflorea un negoț însuflețit, practicat atît de negustorii bucureșteni cît și de un număr crescînd de negustori greci, legați mai ales de desfacerea articolelor orientale și de achiziționarea pentru Poartă a produselor naturale ale țării.

¹ *D. I. R.*, B, veacul XVII, vol. II, nr. 24, p. 20—21.

² *Ibidem*, veacul XVI, vol. V, nr. 307, p. 295.

³ *Ibidem*, nr. 448, p. 431.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, vol. IV, nr. 75, p. 72.

Actele vremii dau mărturie destul de numeroase și variate asupra prăvăliilor negustorilor.

Am văzut mai sus că Pană grecul, probabil negustor, cumpărase în noiembrie 1561 o dugheană de la Petriman, fiul lui Ivan barbier, cu 2000 aspri.

Peste 2 ani, în mai 1563, județul și cei 12 pîrgari din București, întăreau lui „Ghergoman grecul” „o prăvălie, ce este lângă biserica domnească, din pazar”, cumpărată de la Pană, fiul lui Stanciul, nepotul lui Chefu din Tîrgoviște, cu 4500 aspri.

Faptul că Pană o vinde „de a sa bunăvoie și cu știrea tuturor negustorilor”, ceea ce arată o comunitate între interesele sale și ale negustorilor din București, îndreptățește presupunerea că Pană era negustor. Consimțămîntul negustorilor din bazar este menționat prin înscrierea numelui lor în act, în calitate de martori. Faptul, pe lângă semnificația sa juridică, îngăduie să se cunoască și o parte din numele negustorilor fruntași și desigur, proprietari de prăvălii din piață. „Negustorii din pazar” martori sînt: „Franța și Anghel și Gheorghe al Simei și Boga și Ilie al lui Calabete și Matraca și Cîrstea, fiul lui Paracsote și Rusta și Sima al Licăi și Isar Panaiote și Ghine, fratele lui Gheorghe și Constandin și Ocsote Pascaleasă și Sima al lui Gheorghe”¹.

Alți bucureșteni proprietari de prăvălii au fost amintiți cu prilejul discuției referitoare la prăvăliile boierului Dragomir: „grecii Nico și Gheorghe” îi vînd la 1568 un loc de prăvălii cu 10 000 aspri, pe care îl cumpăraseră „din vremea de demult”, de la „Stoica Coto”, cu 8000 aspri; de asemenea, Dragomir mai cumpără „niște prăvălii” cu 7000 aspri, de la Iane, căruia i le vînduse cu 3500 aspri „Stoian, fratele lui Stoica Coto”². Suspomeniții Nico, Gheorghe, Iane și frații Stoica și Stoian Coto, erau, se pare, negustori, ținînd seama că sînt pomeniți cu prilejul unor vînzări-cumpărări de prăvălii.

Alt proprietar bucureștean de prăvălii era și Radu, fiul lui Stoian cel bătrîn, care în ianuarie și iulie 1578, vindea lui Preda paharnic 3 prăvălii în valoare de 15 200 aspri³.

De asemenea, într-o întărire domnească pentru mănăstirea sf. Dumitru din București din 1589 se amintește că doamna Ecaterina, mama lui Mihnea Turcitul, dăruiește mănăstirii trei prăvălii cumpărate de la „Nica ginerile lui Sava și de la fiica lui Sava, de la Drăgaica, soția lui Nica” cu 18 000 aspri.

Mențiunea că prăvăliile „au fost de moștenire ale lui Sava”⁴ dovedește că ele erau destul de vechi.

Într-un act al județului Vîlcan și al celor 12 pîrgari din București din 15 februarie 1590 se adeverește că „jupan Gherghe Lamina a cumpărat de la Gaspar Magea o prăvălie cu curte și cu grajd și cu poartă la curte să intre cu carul; are poarta spre uliță, cu altă prăvălie ... pentru 17 500 aspri gata și cheltuială a cheltuit 1000 aspri”.

¹ *D.I.R., B*, veacul XVI, vol. III, nr. 212, p. 177.

² *Ibidem*, vol. V, nr. 334, p. 320.

³ Cf. mai sus, p. 16.

⁴ Grigore Nandriș, *op. cit.*, p. 77.

Pe lângă alți martori, vânzarea se face și „dinaintea a negustori buni”; astfel de negustori de vază trebuie să fi fost și următorii martori care semnează grecește și cărora nu li se arată îndeletnicirea: Isar, Leca, Sirmu, Iani Simu, Gianpali Servu, Ghiorghis Duca, Hotos Simu, Dimitris Raftis, Prokos al lui Paro, Polihhronos, Stanciu Panu¹.

Asmănarea cu tranzacția din 1563, unde cumpărătorul era un negustor grec iar martori erau o mulțime de negustori greci din bazar, este deplină; prin faptul că și în 1590 ea se încheie „dinaintea a negustori buni”, putem conchide că avem de-a face tot cu o vânzare de prăvălii între negustori greci.

Proprietari bucureșteni de prăvălii de pe la sfârșitul veacului al XVI-lea sînt menționați și în unele acte mai tîrzii. Astfel prin actul din 20 iulie 1626 se întărește lui „Sima fiul lui Iane a lui Stati Saro” un loc de prăvălie deoarece „a fost de moștenire... încă dinainte vreme, din zilele celorlalți domni bătrîni, de demult, din moși strămoși”².

Unii negustori, care nu erau proprietari de prăvălii, erau nevoiți, pentru a-și face negoțul, să închirieze prăvălii de la alții. Astfel o întărire domnească din 13 aprilie 1627 amintește că Gherghe Critico nu a cumpărat două prăvălii de la vornicul Norocea, atestat ca proprietar de prăvălii pe vremea lui Mihnea Turcitul³, „ce au șezut numai în chirie într-acele prăvălii”⁴.

Izvoarele vremii au păstrat și cîteva știri privitoare la lupta orașenilor proprietari de prăvălii pentru apărarea bunurilor lor amenințate de Domnie și de feodalii laici și eclesiastici.

Un episod al acestei frămîntări îl constituie soarta prăvăliilor lui Elez, reconstituită după actele de întărire a proprietăților mănăstirii sf. Troița din 5 ianuarie 1587⁵ și din 4 aprilie 1623⁶ precum și după un zapis de adevărire din 1 mai 1638⁷.

Elez, orașean din București, cumpărase înainte de 1568 de la jupînița Stanca din Rogoz „un loc de prăvălii” cu 2550 aspri. Alexandru II, la venirea în domnie, în 1568, „a aflat” că jumătate din el, „a fost loc domnesc”, dar se pare că n-a luat nici o măsură. Mihnea Turcitul, constatînd același lucru, dăruiește mănăstirii sf. Troița „mai sus zisul loc și prăvălii”, așadar și partea lui Elez, care a fost lipsit de averea sa. Deposdarea lui Elez s-a făcut sub presiunea a două forțe de o putere covîrșitoare în acea vreme: Domnia și biserica. Domnul, copărtaș cu Elez, l-a silit, de sigur prin amenințări, să-i cedeze partea pentru ca să o dăruiască mănăstirii sf. Troiță. La rîndul său, mănăstirea a folosit, se pare, o metodă mai puțin silnică, dar nu mai puțin rodnică, țînînd seama de concepția

¹ *D.I.R.*, B, veacul XVI, vol. V, nr. 448, p. 430–431.

² Arh. St. Buc., M-re Bradu. Hanu Greci și Codreni, LIV/4 (copie dactilografiată la Inst. de Istorie din București).

³ Cf. mai sus, p. 32.

⁴ Arh. St. Buc., M-re Radu Vodă, XXIII/6 (copie dactilografiată la Institutul de Istorie din București).

⁵ *D.I.R.*, B, veacul XVI, vol. V, nr. 289, p. 275–276.

⁶ *Ibidem*, veacul XVII, vol. IV, nr. 256, p. 239–241.

⁷ Arh. St. Buc., M-re Radu Vodă, XXXIV/21 (copie dactilografiată la Institutul de Istorie din București).

oamenilor de atunci: călugării îi vor fi promis lui Elez, care pe atunci era, se pare, spre sfârșitul vieții, că, dacă va accepta deposedarea, va fi îngropat la mănăstire, „spre binele sufletului său”. Faptul se constată din zăpăsul de mărturie din 1 mai 1638, care atestă „nește locure de prăvălii, care locure au fost dat Elez la svânta mănăstire, care Elez este îngropat la această svântă mănăstire, ci pentru aceia au dat el la moartea dumniului, acest loc și este de 11 prăvălii”. Pomenirea în 1638 a morții lui Elez și a „daniei” sale se verifică prin datele documentului din 1587 și 1623, care arată că deposedarea lui Elez a avut loc între anii 1577—1583 și că la 1583 el era mort. Precizarea că locul era de 11 prăvălii se referă nu la vremea când l-a „dăruit” Elez, ci la anul întocmirii zăpăsului. De asemenea nu este pomenit principalul donator, Mihnea Turcitul, al cărui nume, din pricina trecerii sale la islamism, era ocolit mai ales de către biserică¹.

La înscăunarea lui Petru Cercel (1583—1585) urmașii lui Elez, — care deci murise — Manole, fiul și Hadîr, nepotul, „au pîrît”, arătînd că prăvăliile „sînt de moștenire, cumpărate de părintele lor Elez”; Petru Cercel i le restituie atunci lui Manole. La venirea lui Mihnea Turcitul în a doua domnie, egumenul Mardarie „a vorbit pentru aceste prăvălii la domnia mea” și „s-a jeluît”. Hotărîrea domnească luată favorizează mănăstirea: Domnia cumpără partea lui Manole „partea lui de casă și cu prăvălie”, pentru 3050 aspri, pe care le dăruiește „ca să-i fie sfintei mănăstiri spre împăciuire”. Pe deasupra, deoarece casele lui Elez erau „toate dărîmate și stricate”, Mihnea le-a refăcut și „a făcut 9 prăvălii pe acel loc”, cu „multă cheltuială”, și cu truda vecinilor și robilor țigani ai mănăstirii. Locul și noile prăvălii sînt întărite mănăstirii sf. Troița prin actele domnești din 5 ianuarie 1587 și din 4 aprilie 1623 (unde se relatează și clădirea celor 9 prăvălii).

Lupta, cu sprijinul lui Mihnea Turcitul, se sfîrșește în folosul mănăstirii, care își mărește astfel numărul prăvăliilor, iar urmașii lui Elez sînt deposedați de prăvălii, chiar dacă deposedarea a avut loc sub forma unei cumpărări, făcută însă silnic. Este de presupus că Petru Cercel dăduse dreptate urmașilor lui Elez, nu dintr-un spirit ostil bisericii în general, ci pentru a lovi în călugării de la sf. Troița, care, atît de favorizați de Mihnea Turcitul, erau probabil ostili noului Domn, dușman aprig al lui Mihnea.

Cele cîteva acte discutate mai sus, nu se referă decît la o parte neînsemnată din numărul prăvăliilor bucureștene. Ele provin aproape numai din arhive mănăstirești, prin faptul că multe din prăvălii, ajungînd ulterior prin vînzări sau danii, proprietate a bisericii, călugării au strîns și actele privitoare la prăvăliile respective. Arhivele mănăstirești, mai ferite și mai bine orînduite, s-au păstrat; în schimb, înscrisurile de prăvălii ale orașenilor și ale unor boieri n-au supraviețuit urgiei vremurilor. Din această cauză, prăvăliile mănăstirești apar așa de numeroase în raport cu acele ale orașenilor.

Pe de altă parte, prăvăliile orașenilor apar în actele păstrate — și s-au păstrat doar o mică parte — numai în măsura în care ele constituiau

¹ Cf. în acest sens și discuția de la p. 32, notele 1—2.

obiectul unei vânzări-cumpărări, al unei închirieri, al unei donații, al unei mărturii într-un proces etc. În schimb, despre imensa majoritate a prăvăliilor care nu făceau obiectul acestor preocupări nu s-a mai păstrat nici o urmă scrisă.

Formarea prăvăliilor bucureștene alcătuiește o latură a procesului de constituire a proprietății private în orașele medievale. Sub puternica înfruntare a meseriilor și negoțului, proprietatea orașenească comună, reminiscență a obștii sătești, atât din exteriorul (moșia sau hotarul târgului) cât mai ales din interiorul orașului, era în plină destrămare. Descompunerea proprietății comune orașenești s-a produs întâi în interiorul orașului, acolo unde economia cea nouă, bazată pe producția și schimbul de mărfuri, pulsa din plin.

În actul din 5 iulie 1578, prin care i se întăresc paharnicului Preda două prăvălii cumpărate de la Radu, fiul lui Stoian cel bătrîn cu 11 200 aspri, se menționează, „... prăvălii cu locul oricît se va alege în jurul prăvăliilor...” De asemenea vânzarea se face „... cu știrea tuturor megieșilor și din sus și din jos...”¹ Formulele citate sînt asemănătoare celor folosite pentru vânzările delnițelor țărănești nehotărnicite, care „nu erau alese” din obștiile sătești și pentru atestarea încuviințării vânzării lor de către coproprietarii obștii². Asemănarea formulelor juridice întrebuintate pare a indica că locurile de prăvălii vîndute erau stăpînite de mai mulți coproprietari, printre care și Stoian. Acest exemplu și alte cîteva³ îngăduie să se emită ipoteza că spre finele veacului al XVI-lea se mai păstrau unele slabe urme de proprietate comună orașenească. Menționarea însă a numai cîtorva ieșiri sporadice din indiviziune, deși actele citate referitoare la vânzări de prăvălii sînt mai numeroase, atestă că, spre sfîrșitul veacului al XVI-lea, procesul de constituire a proprietății private orașenești era, cu unele excepții, pe deplin încheiat.

Reminiscențele datinilor devălmașe se manifestau, după descompunerea proprietății comune și prin menținerea dreptului de preemțiune, sau protimis⁴, asupra prăvăliilor. În actul din 20 iulie 1626, prin care i se întăresc lui Sima negustorul două locuri de prăvălii, se relatează că în timpul domniei lui Alexandru Coconul (1623 — 1627), Gherghie Miho vînduse aceste locuri de prăvălii lui Isar negustorul „fără știrea lui Sima negustorul”, vecinul său, care însă „a prins de veste cum că alții vor să se amestece lingă averea sa”. Apelînd la judecata domnească, Sima primește dreptul de a înapoia banii lui Isar și de a lua în stăpînire locurile de prăvălii, deoarece „este mai volnic... decît alți străini” și „este mai moștean pentru acel loc”⁵. Păstrarea dreptului de preemțiune pentru prăvă-

¹ D.I.R., B, veacul XVI, vol. IV, nr. 330, p. 324.

² V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova*, (sec. XIV—XVII), București, 1957, p. 85—86.

³ De pildă, pentru prăvăliile din București, ale mănăstirii Coșuna, menționate în actul din 3 iunie 1639, cf. mai sus, p. 8.

⁴ Despre dreptul de preemțiune al membrilor obștii sătești, cf. V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 95—97.

⁵ Arh. St. Buc., M-rea Bradu, Hanu Greci și Codreni LIV/4 (copie dactilografiată la Institutul de Istorie din București).

liile din București pe la 1623—1627 arată că el exista, fără îndoială, în veacul al XVI-lea.

Merită de asemenea atenție faptul, că în documentele vremii nu se face adesea deosebire între „prăvălie” și „loc de prăvălie”. Cuprinsul celor două acte privitoare la vânzarea prăvăliilor lui Anton șelar în 1611 este lămuritor :

Zapisul de vânzare al lui Tudor fiul lui Anton șelar <înainte de 9 iunie 1605>¹. Actul de adevărire al vânzării de către sfatul din București 9 iulie 1605².
 „...locul de în Bucureșt <i> cu 7 prăvălii...”. „...loc de 7 prăvălii”.

Confundarea celor două noțiuni se datorește, socot, faptului că „locul de prăvălie” (terenul) nu își mărea totdeauna cu mult valoarea, chiar dacă i se adăuga „prăvălia” (clădirea), deoarece prăvăliile — ca și celelalte așezări omenști din București — erau de lemn și deci se puteau încropi repede, ușor și ieftin. Esențială era, se pare, așezarea favorabilă, „vadul”, care determina valoarea „locului de prăvălie” și deci „a prăvăliei” în ansamblu. Evident, erau și prăvălii a căror construcție costa destul de mult — boierul Dragomir făcuse pe un loc cumpărat cu 10 000 aspri, 6 prăvălii care îl costaseră 20 000 aspri — dar acestea erau, se pare, cazuri mai rare.

Rolul tot mai însemnat pe care încep să-l joace negustorii greci și turci în comerțul Țării Românești, cu începere din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, are ca urmare și luarea în stăpânire a unor prăvălii bucureștene de către acești reprezentanți ai intereselor economice ale Imperiului Otoman. Pe lângă greci, care sînt documentați, după cum s-a arătat mai sus, ca negustori și ca vânzători și cumpărători de prăvălii în București, tind să se infiltreze în negoțul bucureștean și turci. Semnificativ, mai ales pentru mijloacele silnice folosite, este episodul pomenit în documentul din 1561 privitor la dughenele lui Ivan barbir, a cărui văduvă, Cata, „s-a măritat după un enicer, care i-a luat dughenile cu sila”³, desigur pentru a face negoț.

De asemenea, în actul de întărire a averii boierului Dragomir din 12 martie 1580, referitor la cele 9 prăvălii ale sale de „pe ulița de către biserică Gheormei”, se relatează că „locul acela pe carele au fost făcute acele prăvălii au fost împresurat de turci de mai de nainte vreme”, dar Alexandru al II-lea „l-au scos de la acei turci...”⁴. Probabil că turcii de care este vorba erau negustori statorniciți cu negoțul în acea parte a Bucureștilor.

Un aspect interesant în viața prăvăliilor bucureștene îl constituie deasă schimbare a proprietarilor și creșterea valorii lor (Cf. anexele nr.1 și 2). Intensificarea procesului de vânzare-cumpărare în general și al schimbului de mărfuri intern în special, din cursul celei de-a doua jumătăți a veacului al XVI-lea, ducea la mărirea rolului prăvăliilor în negoț și deci

¹ D.I.R., B, veacul XVII, vol. I, nr. 174, p. 179.

² *Ibidem*, nr. 175, p. 179.

³ D.I.R., B, veacul XVI, vol. III, nr. 191, p. 158.

⁴ *Ibidem*, vol. IV, nr. 454, p. 461.

și la creșterea prețului lor. Drept urmare, se vînd, se cumpără și se clădesc prăvălii, care să corespundă nevoilor negoțului. Schimbarea deasă a proprietarilor de prăvălii se mai datorește și unor frămîntări sociale caracteristice celei de-a doua jumătăți a veacului al XVI-lea : mulți sărăcesc din pricina birurilor și a altor nevoi și sînt siliți să-și vîndă averea, alții se îmbogățesc, ca de pildă unii boieri, mănăstiri, negustori pămînteni sau mai ales levantini, care înlocuiesc în negoț pe cei sărăciți, cumpărîndu-le prăvăliile.

Creșterea prețului prăvăliilor se mai datorește însă, în bună parte, și fenomenului general al revoluției prețurilor, care s-a manifestat și în părțile noastre spre sfîrșitul veacului al XVI-lea, mai ales după devalorizarea asprului din 1584, ducînd la o sensibilă urcare a prețurilor.

Pentru a aprecia valoarea unei prăvălii, este semnificativă comparația dintre prețurile prăvăliilor și ale caselor din București (cf. anexele nr. 1—3).

Faptul că o casă de orășean, mai modestă, costa între 300—700 aspri, iar o casă boierească sau cumpărată de un boier, costa între 4000—8000 aspri și că o prăvălie costa 2000—4500—5600 sau chiar 18500 aspri, este ilustrativ în ceea ce privește valoarea prăvăliilor în raport cu a caselor de locuit. Nu este exagerat a afirma că în genere o prăvălie valora aproape cît o casă boierească ; adesea un loc mare și bun de prăvălie (10000 aspri în 1568) valora mai mult, chiar făcînd abstracție de creșterea prețurilor, decît o casă boierească (8045 aspri în 1577). Comparația dovedește că valoarea unei prăvălii consta mai ales în „locul de prăvălie”, în „vadul” ei și că negoțul era în București un factor de seamă în evoluția valorii proprietății funciare orășenești.

III. ACTIVITATEA COMERCIALĂ PESTE HOTARE A NEGUSTORILOR BUCUREȘTENI

În veacurile XV—XVI, relațiile comerciale ale Țării Romînești cu Brașovul și Sibiul erau deosebit de active în domeniul exportului, importului și tranzitului¹.

Creșterea treptată a producției de bunuri naturale-marfă a Țării Romînești precum și creșterea populației Brașovului și Sibiului și avîntul meșteșugurilor de aici, care duceau la o cerere sporită de alimente și materie primă, determinau exportul în aceste orașe ardelenale a unor cantități apreciabile de produse ale Țării Romînești ca : pește, vite, ceară, miere, piei, vinuri și altele.

Pe de altă parte extinderea economiei bănești și creșterea pieții interne a Țării Romînești precum și dezvoltarea tot mai mare a producției de mărfuri meșteșugărești a Brașovului și Sibiului și prezența unor mărfuri

¹ Pentru orientarea de ansamblu în această problemă cf. Radu Manolescu, *Relațiile comerciale ale Țării Romînești cu Sibiul la începutul veacului al XVI-lea*, în *Analele Universității C. I. Parhon. Seria științelor sociale, Istorie*, 1956, nr. 5, p. 207—260 ; Idem, *Schimbul de mărfuri dintre Țara Romînească și Brașov în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în *Studii și materiale de Istorie medie*, vol. II, Buc., 1957, p. 117—204.

apusene pe piața Transilvaniei determinau importul din aceste două orașe ardeleni în Țara Românească al unor însemnate cantități de mărfuri. Se importau metale și produse meșteșugărești brașovene și sibieni ca : unelte, arme, pînzeturi, postavuri, „mărunțișuri” și mărfuri apusene ca : postavuri de Ypres, Louvain, Bruges, Köln, Bergamo, din Cehia (Zhorelec și Jihlava) și din Polonia, cuțite de Stiria, îmbrăcăminte și încălțăminte etc.

De asemenea aprovizionarea pieții ardeleni cu produse orientale (mirodenii, mătăsuri și alte mărfuri), în bună parte prin mijlocirea pieții din Țara Românească, constituia o împrejurare deosebit de favorabilă pentru încheierea unor relații comerciale active în domeniul tranzitului mărfurilor răsăritene.

La schimbul de mărfuri al Țării Românești cu Brașovul și Sibiul luau parte, pe lângă negustorii ardeleni, și numeroși negustori din ținuturile și satele muntene.

La acest comerț negustorii bucureșteni au jucat un rol tot mai însemnat, a cărui creștere era, îndeobște, strîns legată de neîncetata dezvoltare economică și politică a Bucureștilor.

Primul negustor bucureștean apare documentar la 14 iunie 1476. La această dată Basarab cel Bătrîn reclama brașovenilor : „conciues nostri in Castro nostro Novo existentes, videlicet Demetrius cum socio suo” au fost popriți la Brașov și li s-au confiscat mărfurile. Documentul este scris în „Castro Novo”¹. La scurt interval, la 9 septembrie 1478, Basarab cel Tânăr emite un act slav scris în „Cetatea Nouă” identificat de editori cu București², iar la 18 iunie 1480 un alt act slav, scris în „cetatea nouă de scaun, București”³. Drept urmare, identificarea : *Castrium Novum* = *Cetatea Nouă* = București pare a fi justificată.

În același an, 1476, Basarab cel Bătrîn intervenea pe lângă brașovenii, „pentru acest om al nostru, anume Dumitru de la cetate” — se pare că este vorba despre același Dumitru din București-căruia brașovenii îi opriseră niște scuturi⁴. Într-o scrisoare nedatată, dar probabil din acele vremi, Basarab cel Bătrîn intervenea de astă dată pe lângă sibieni pentru „Dumitru din București” căruia gazda sibiană îi vînduse marfa pe care el i-o lăsase „zălogită și pecetluită”⁵.

Știri deosebit de bogate — din care o parte inedite — privitoare la participarea negustorilor bucureșteni la schimbul de mărfuri al Țării Românești cu Brașovul și Sibiul, oferă registrele vamale brașovene și sibieni din prima jumătate a sec. al XVI-lea, puțin folosite de istoriografia mai veche.

Brașovenii și sibienii, care luaseră în arendă vămile vigesimale⁶ regale de la Brașov și Sibiu, țineau registre care aruncă o lumină deo-

¹ *Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 91—92. N. Iorga, editorul documentului, identifică „*Castrium Novum*” cu Gherghiță.

² *D.I.R., B.*, veacul XIII, XIV, XV, p. 162—164.

³ *Ibidem*, p. 165—167.

⁴ I. Bogdan, *Relații*, p. 129.

⁵ Stoica Nicolaescu, *Documente slavo-române...*, București, 1905, p. 18 (editorul pune scrisoarea în epoca lui Neagoe Basarab (1512—21), dar analiza celor 3 documente pare a arăta că e vorba de aceeași persoană și cam de aceeași epocă).

⁶ Vigesima-taxă de 1/20 din valoarea mărfurilor străine intrate sau ieșite din Ardeal.

sebit de clară asupra schimbului de mărfuri dintre Transilvania și Țara Românească. În aceste registre vamale sînt înșirați cronologic, săptămînal, negustorii ardeleni și străini — și deci și din Țara Românească — care vin sau pleacă cu mărfuri din Brașov și Sibiu, indicîndu-se numele negustorilor, localitatea de proveniență, felul, cantitatea, adesea valoarea mărfii și vama pe care o plătesc. Pe baza acestor date se poate reconstitui un tablou veridic al activității comerciale a negustorilor din București în schimbul de mărfuri cu Brașovul și Sibiu.

Pentru anii în care s-au păstrat registre se vor înfățișa date privind: numele și numărul negustorilor bucureșteni, valoarea și scurte indicații asupra felului mărfurilor exportate, importate și tranzitate precum și numărul de călătorii comerciale făcute, date capabile de a reflecta veridic, pe o bază statistică riguroasă, o latură necunoscută a activității negustorilor din București în veacul al XVI-lea.

Registrele vicesimale ale Brașovului și Sibiului se păstrează în Arhivele Statului din Orașul Stalin și Sibiu, cuprinzînd date pentru export, import și tranzit din următorii ani:

BRAȘOV¹

- 1) 1503 (1 ianuarie — 31 decembrie): export, import, tranzit²;
- 2) {1529 (2 iulie — 1530 25 ianuarie): export, import, tranzit³;
- 3) {1530 (30 ianuarie — 24 iulie): export, import, tranzit⁴;
- 4) 1542 (1 ianuarie — 31 decembrie): export, import, tranzit⁵;
- 5) 1543 (1 ianuarie — 30 decembrie): export, import, tranzit⁶;
- 6) 1544 (6 ianuarie — 28 decembrie): tranzit⁷;
- 7) 1545 (1 ianuarie — 27 decembrie): export, import, tranzit⁸;

¹ Registrele din anii 1503 și 1530 sînt integral publicate, cele din 1529 și 1542—1550 sînt publicate sub formă rezumativă, iar cele din 1551 și 1554 sînt inedite. Autorul, care a transcris în vara anului 1957 în Arhivele Statului din Orașul Stalin registrele publicate în rezumat și cele inedite, va face trimiterile pentru aceste registre prin referire la publicația unde au fost editate în rezumat și la cota și paginile manuscrisului din arhivă. Statisticile privind activitatea negustorilor bucureșteni din anii 1529 și 1542—1554 sînt efectuate nu pe baza rezumatelor publicate, din care nu s-ar fi putut extrage atari date, ci pe baza transcrierilor integrale.

² *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, Brașov, 1886, vol. I, p. 1—81.

³ *Ibidem*, vol. II, Brașov, 1889, p. 171—175. Arh. St. Or. Stalin, III, $\frac{A}{6_3}$, 42 p.

⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 215—232.

⁵ *Ibidem*, vol. III, Brașov, 1896, p. 187—215. Arh. St. Or. Stalin, III $\frac{A}{6_7}$, 316 p. și III

$\frac{A}{8_3}$, 48 p.

⁶ *Ibidem*, vol. III, p. 233—246. Arh. St. Or. Stalin, III $\frac{A}{6_8}$, 316 p. și III $\frac{A}{8_1}$, 40 p.

⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 247—249. Arh. St. Or. Stalin, III $\frac{A}{8_2}$, 56 p.

⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 293—306. Arh. St. Or. Stalin, III $\frac{A}{6_{11}}$, 340 p. și III $\frac{A}{8_7}$, p. 1—40.

7) 1546 (1 ianuarie — 26 decembrie): export și import (date pentru 43 săptămîni, între 17 ianuarie — 14 martie paginile fiind arse) și tranzit¹;

8) 1547 (1 ianuarie — 25 decembrie): export, import, tranzit²;

9) 1548 (1 ianuarie — 30 decembrie): export, import, tranzit³;

10) 1549 (1 ianuarie — 29 decembrie): export, import, tranzit⁴;

11) 1550 (5 (6) ianuarie — 21 (28) decembrie): export, import, tranzit⁵;

12) 1551 (2 ianuarie — 23 august): export și import⁶;

13) 1554 (1 ianuarie — 31 decembrie): export, import, tranzit⁷.

Registrelle din 1546—1549, 1550 și 1554 au arsuri mai mari, pricinuite de incendiul abătut asupra Brașovului în 1689; registrele posteroare anului 1554 s-au mistuit probabil cu acest prilej, deoarece nu mai există la Arhivele Statului din Orașul Stalin.

SIBIU

1500. 18 februarie — 1501 30 ianuarie: export, import, tranzit⁸.

Pentru anii următori nu s-au mai păstrat în Arhivele Statului din Sibiu registre vicesimale complete, ci numai registrele privitoare la comerțul cu articole orientale, care nu pot da o idee de ansamblu asupra relațiilor comerciale dintre Țara Românească și Sibiu⁹.

¹ *Quellen...*, vol. III, p. 365—368. Arh. St. Or. Stalin, III $\frac{A}{8_6}$ 414 p. și III $\frac{A}{8_7}$, p. 41—76.

² *Ibidem*, vol. III, p. 426—428. Arh. St. Or. Stalin, III $\frac{A}{8_8}$ 358 p. și III $\frac{A}{8_7}$, p. 77—116.

³ *Ibidem*, vol. III, p. 464—465. Arh. St. Or. Stalin, III $\frac{A}{8_4}$ p. 202—397 și III $\frac{A}{8_7}$, p. 117—154.

⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 530—532. Arh. St. Or. Stalin, III $\frac{A}{6_9}$, 7 fascicule, III $\frac{A}{8_4}$, p. 397—624 și III $\frac{A}{8_{12}}$, p. 1—32.

⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 584—589. Arh. St. Or. Stalin, III $\frac{A}{8_{13}}$, 354 p. și III $\frac{A}{8_{12}}$, p. 33—60.

⁶ Arh. St. Or. Stalin, III $\frac{A}{10}$, 226 p.

⁷ Arh. St. Or. Stalin, III $\frac{A}{10}$, 272 p. și III $\frac{A}{10}$, caiet IV, 40 p.

⁸ *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus Sächsischen Archiven*, vol. I, *Rechnungen aus der Archiv der Stadt Hermannstadt*, Sibiu, 1880, p. 270—301.

⁹ Aceste registre vicesimale inedite, au fost sondate sumar de autor în vara anului 1956. Unele cuprind numai date globale asupra tranzitului de articole orientale, fără a se indica negustorii care le comercializează. Altele cuprind însă și numele și localitatea de proveniență a negustorilor precum și cantitatea și valoarea mărfurilor orientale aduse, ceea ce permite să se urmă-

Cercetarea tabelelor statistice alcătuite pe baza datelor extrase din registrele brașovene și sibiene și inserate la sfârșitul studiului de față (anexele nr. 4—17), duc la următoarele constatări privitoare la participarea negustorilor din București la schimbul de mărfuri al Țării Românești cu Brașovul și Sibiu în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

La începutul secolului XVI, în 1503, participarea negustorilor bucureșteni la negoțul Țării Românești cu Brașovul se ridică la 182 823 aspri¹.

Ea consta mai ales din tranzitarea articolelor orientale (134 598 aspri) și din importarea unor mărfuri apusene și brașovene (48 225 aspri).

La mijlocul secolului XVI valoarea participării negustorilor bucureșteni era ceva mai scăzută (1550 : 127 430 aspri; 1554 : 118 510 aspri), dar ea se datora mai ales importului de mărfuri de la Brașov (1550 : 83 100 aspri; 1554 : 82 850 aspri), ceva mai puțin tranzitului (1550 : 40 100 aspri; 1554 : 33 180 aspri) și în măsură neînsemnată exportului de produse ale Țării Românești (1550 : 4230 aspri; 1554 : 2480 aspri).

Această evoluție — care se verifică de altfel și pentru ceilalți ani, după cum se poate vedea din anexa nr. 16 — arată că negoțul bucureștean cu Brașovul se transformă tot mai mult dintr-un comerț legat mai ales de tranzitarea produselor orientale într-un comerț bazat în bună parte pe importul de produse care se desfăceau în țară unor pături destul de largi. Această evoluție explică și creșterea numărului negustorilor bucureșteni și a transporturilor de marfă făcute de ei (1503 : 10 negustori și 15 transporturi; 1550 : 38 negustori și 120 transporturi și 1554 : 33 negustori și 93 transporturi).

Negustorii bucureșteni luau parte la negoțul Țării Românești cu Brașovul exportând produse muntene, importând mărfuri apusene și ardelenese și tranzitând articole orientale.

Exportul nu avea însemnătate în relațiile comerciale ale negustorilor bucureșteni cu Brașovul.

Ei exportau la Brașov : boi, vaci, piei și pește, al căror volum și valoare evoluează astfel :

1542 : 138 boi și 43 vaci în valoare de 17 240 aspri.

1545 : 110 boi, 47 vaci și 170 piei în valoare de 15 620 aspri.

1546 : 186 piei în valoare de 1860 aspri.

1547 : 290 piei în valoare de 2900 aspri.

1548 : 228 piei și 11 poveri crap în valoare de 3600 aspri.

1549 : 52 boi, 12 vaci și 68 piei în valoare de 6840 aspri.

rească rolul diverselor orașe și negustori din Țara Românească și deci și al Bucureștilor. Astfel de registre mai detaliate s-au păstrat pentru anii : 1540, 1550, 1559, 1578, 1579, 1583, 1585, 1587, 1588, 1591, 1593, 1594, 1595, 1597, 1600, 1614, 1616, 1618 și 1622—1623.

O extragere a datelor privind pe negustorii din București, făcută printr-o cercetare destul de îndelungată în arhiva din Sibiu — așa cum s-a procedat și pentru Brașov — ar contribui la luminarea unui aspect necunoscut al activității negustorilor bucureșteni.

¹ În registrele citate valoarea schimburilor comerciale este redată în florini și aspri (Brașov) și în florini și dinari (Sibiu). În studiul de față, valorile vor fi indicate numai în aspri, care în veacul XVI erau moneda cea mai răspândită în Țara Românească. Echivalarea s-a făcut după raportul 1 florin = 50 aspri = 100 dinari. (Cf. Radu Manolescu, *Schimbul de mărfuri dintre Țara Românească și Brașov...*, p. 128, nota 5 și *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Sibiu*, ..., p. 216, nota 32).

1550 : 12 boi și 303 piei în valoare de 4230 aspri.

1551 : 243 piei în valoare de 2430 aspri.

1554 : 3 poveri de morun și 20 boi în valoare de 2480 aspri.

Prețul mărfurilor exportate s-a calculat în funcție de vigesima plătită pentru fiecare produs. Ținând seamă că vigesima era o taxă reprezentând $1/20$ din valoarea mărfii, prețul aproximativ al mărfii se poate calcula înmulțind vigesima cu coeficientul 20.

Un bou costa 100 aspri¹.

O vacă costa 80 aspri².

O piele costa între 1,6 și 10 aspri³.

O povară de crap costa 120 aspri⁴.

O povară de morun costa 160 aspri⁵.

Exportul redus făcut de negustorii bucureșteni la Brașov se explică nu prin faptul că în regiunea Bucureștilor nu s-ar fi găsit lesne produse cerute pe piața brașoveană, ci prin orientarea lor aproape exclusiv spre importul produselor industriale, cerute de Curtea Domnească și de pături sociale destul de largi din București și spre colportarea articolelor răsăritene, unde probabil câștigul era mai mare.

Importul juca, în schimb, un rol însemnat în relațiile comerciale ale negustorilor bucureșteni cu Brașovul. Ei importau de la Brașov fie mărfuri apusene, mai ales postavuri scumpe, destinate Curții, boierilor și orașenilor înstăriți, fie produse industriale ardelen, pomenite în registre sub numele de „parvalia” (mărunțișuri) : unelte, cuțite, îmbrăcăminte, încălțăminte, obiecte de uz casnic etc., menite oamenilor cu venituri mai modeste, din rindurile țăranilor și ale majorității țărgovcților.

În anul 1503, trei mari negustori bucureșteni au adus de la Brașov în 5 transporturi, postavuri de Mecheln, Maestricht (Țările de jos), Colonia, Nürnberg (Germania) și Zhorelec (Cehia) în valoare de 24 025 aspri și „mărunțișuri” de 2950 aspri, cu totul mărfuri de 26 975 aspri. În același an, 5 negustori bucureșteni mici au adus în 5 transporturi mărfuri nespecificate, se pare mai ales mărunțișuri, în valoare de 18 300 aspri. Așa-

¹ Radu din București aduce 12 boi pentru care plătește vigesimă 1 florin și 10 aspri (registru din 1550, p. 130). Pentru 12 boi vigesima este de 60 aspri, pentru un bou ea este de 5 aspri; prețul unui bou = $5 \times 20 = 100$ aspri.

² Frățilă din București aduce 4 boi și 2 vaci pentru care plătește vigesimă 28 aspri (registru din 1549, fasc. V, p. 14). Dacă pentru 4 boi vigesima este de 20 aspri, pentru cele 2 vaci vigesima este de 8 aspri. Vigesima pentru o vacă fiind de 4 aspri, prețul unei vaci era de 80 aspri.

³ Darcu din București aduce 96 piei (cutes) pentru care plătește vigesimă 48 aspri, (registru din 1546, p. 306). Pentru o piele vigesima fiind 0,5 aspri, prețul unei piei era de 10 aspri. Uneori o piele (pelles) costa 1,6 aspri. Astfel același Darcu aduce 70 piei (cutes) și alte 100 piei (pelles) pentru care plătește vigesimă 43 aspri (registru din 1545, p. 286). Pentru cele 70 „cutes” vama fiind 35 aspri, pentru restul de 100 „pelles” vama era de 8 aspri; o „pell-s” plătiind deci 0,08 aspri, prețul ei era de 1,6 aspri. Se pare că prin „cutes” se desemnau pieile de vită, iar prin „pelles” cele de oaie (cf. și R. Manolescu, *op. cit.*, p. 140—142).

⁴ Darcu din București aduce 11 poveri de crap, dar nu se indică vigesima, fiind un registru-concept (registru din 1548, p. 377). Între anii 1503—1550, povara de crap costa 120 aspri (R. Manolescu, *op. cit.*, p. 129—133). Pentru anul 1548 se poate socoti cu siguranță același preț.

⁵ Ivan din București aduce 3 poveri de morun, pentru care plătește vigesimă 24 aspri (registru din 1554, p. 124). Pentru o povară vigesima fiind 8 aspri, prețul ei era de 160 aspri.

dar, negustorii bucureșteni mari și mici au importat de la Brașov în 1503 mărfuri în valoare de 48 275 aspri.

Între anii 1529—1554, importul făcut de negustorii bucureșteni variază între 30 150 aspri (iulie 1529 — iulie 1530) și 83 100 aspri (1550). Ei aduc mărfuri al căror soi este și specificat, dar care, dat fiind valoarea lor redusă, sînt, se pare, în bună parte „mărunțișuri”. În acești ani, importul este făcut exclusiv de negustorii mici, care într-un transport aduc mărfuri în valoare de la 200 pînă la 9 150 aspri.

Dublarea aproape a importului în cursul unei jumătăți de secol se explică prin grabnica creștere a necesității de mărfuri a Bucureștilor, ivită ca urmare a statornicirii aici a Curții Domnești, a unui număr mare de dregători, boieri, ostași și slugi, precum și a măririi numărului populației și care nu putea fi întru totul satisfăcută de producția încă restrînsă a meseriașilor bucureșteni.

Valoarea tranzitului de produse orientale se ridică în 1503 la 134 598 aspri, fiind rezultatul activității a 5 mari negustori bucureșteni. Spre mijlocul secolului valoarea tranzitului de mărfuri orientale este în scădere, ajungînd în 1554 la 33 180 aspri.

Scăderea tranzitului mărfurilor orientale prin Imperiul Otoman-Țara Romînească-Ardeal spre centrul Europei se explică, consider, prin faptul că Europa centrală se aprovizionează acum cu mirodenii prin mijlocirea portughezilor, care descoperiseră drumul pe mare spre Indii și Insulele Sonde, de unde aduceau mirodenii în Portugalia și a negustorilor din Țările de Jos care le redistribuiau apoi în restul Europei. Ca și importul, tranzitul este deținut acum mai ales de negustorii mici din București. Negustorii mari apar mai rar, totuși ceva mai des decît în cadrul importului (3 negustori în 1548 aduc în 3 transporturi mărfuri de 48 000 aspri, 2 mari negustori în 1549 aduc în 3 transporturi mărfuri de 26 000 aspri, unul în 1550 aduce într-un transport mărfuri de 10 000 aspri și 2 în 1554 aduc în 2 transporturi mărfuri de 26 460 aspri).

Pe baza datelor statistice publicate pînă acum referitoare la schimbul de mărfuri dintre Țara Romînească și Brașov, se constată că, în comparație cu celelalte orașe și sate din țară, la începutul secolului al XVI-lea participarea Bucureștilor era relativ puțin însemnată.

1503 ¹	Valoarea activității comerciale (în aspri)	Nr. negustorilor	Nr. transporturilor
Orașele și satele din Țara Romînească	4 099 291	263	449
București	182 823	10	15
Participarea Bucureștilor (în procente)	4,5%	3,8%	3,3%

Comerțul făcut de negustorii bucureșteni la Brașov îngăduie să se tragă unele încheieri și în ceea ce privește activitatea lor negustorească în interior, în Țara Romînească.

¹ Tabel alcătuit după datele din : Manolescu R., *Schimbul de mărfuri dintre Țara Romînească și Brașov...*, p. 196—197.

Exportul la Brașov de vite, piei și pește din Țara Românească se baza pe cumpărarea anterioară a acestor produse de către negustorii bucureșteni fie din satele din jurul Bucureștilor sau de la Dunăre, fie mai ales, din bîlciurile din București unde țărani, pescarii sau alți negustori le aduceau spre vînzare. Importul produselor industriale apusene și ardelenelor presupune de asemenea o altă activitate comercială internă a negustorilor care le aduceau de la Brașov, care constă în desfacerea lor Curții Domnești și boierilor sau orașenilor și țărării în bîlciurile și prăvăliile din București.

În sfîrșit, tranzitarea produselor orientale la Brașov de către negustorii bucureșteni era precedată de o cumpărare a lor de la negustorii levantini în Țara Românească, îndeosebi la București, unde, pe lângă acel turc venit „cu marfă bună și multă” pe la 1474—1476, mai veneau desigur și alți colportori răsăriteni.

Astfel negoțul exterior al Țării Românești cu Ardealul a stimulat, prin posibilitățile deschise exportului, creșterea producției de bunuri naturale — marfă care lua calea Brașovului și a Sibiului. Pe de altă parte, cu banii realizați din export, puteau fi cumpărate din Transilvania produse industriale, care erau desfăcute pe piața munteană.

Din datele registrelor vamale analizate se constată existența a două categorii de negustori bucureșteni: mari și mici. Prezența celor două categorii de negustori este documentată limpede încă în registrul din 1503 : în prima parte este înșiruită activitatea comercială a micilor negustori ; în partea a doua, aceea a marilor negustori („mercatores magni seu grandi”).

În registrele următoare deosebirea dintre cele două categorii nu mai este făcută formal ; ea se poate însă stabili în funcție de volumul activității comerciale a fiecărui negustor în parte. În 1503¹, 5 mari negustori bucureșteni neguțătoreau în 10 transporturi marfă în valoare de 164 523 aspri ; deci valoarea medie a unui transport era de circa 16 450 aspri. În același an, 5 negustori mici bucureșteni neguțătoreau în 5 transporturi mărfuri în valoare de 18300 aspri ; deci valoarea medie a unui transport era de circa 3 670 aspri. Pentru anii în care deosebirea nu mai este făcută, poate fi socotit mare negustor acela care aduce într-un transport mărfuri a căror valoare trece de 10 000 aspri. În acești ani apar numai cîțiva mari negustori bucureșteni : 3 în 1548, 2 în 1549, unul în 1550 și 2 în 1554. Reducerea activității marii negustorimi se datorește mai ales scăderii volumului tranzitului produselor orientale, care, fiind mai scumpe, cereau capitaluri comerciale mai însemnate. Faptul că marii negustori bucureșteni colportau mai ales articole orientale, cumpărate de la negustorii levantini și desfăcute brașovenilor, vădește că ei erau slab legați de piața internă a Țării Românești, de vînzătorii și cumpărătorii pămînteni.

În schimb, micii negustori, care se ocupau cu exportul produselor naturale și mai ales cu importul mărfurilor ardelenelor și apusene, erau mai

¹ Cf. anexa nr. 4.

strîns legați de piața internă a Țării Romînești : de țărani, pescari sau mici negustori de la care cumpărau vite, piei, pește ; de Curtea Domnească, boieri, negustori, alți orășeni, țărani cărora le vindeau produsele importate, în raport cu cerințele fiecăruia. În special „mărunțișurile”, care formau obiectul de căpetenie al negoțului lor, constituiau mărfurile prin care ei erau legați de o masă relativ largă de cumpărători, mai ales țărani și orășeni.

Astfel, prin legătura lor strînsă cu piața internă a Țării Romînești, negustorii mici din București au jucat în economia țării un rol incomparabil mai mare decît marii curțieri bucureșteni ai tranzitului internațional.

Numele negustorilor bucureșteni care făc negoț la Brașov în prima jumătate a veacului XVI sînt aproape toate romînești, ca de pildă : Costea, Drăgan, Frățilă, Gherghe, Ion, Juga, Manea, Neagu, Petre, Radu, Stanciu, Tatu, Voicu etc. Unele nume care par mai curioase, ca de pildă : Charr, Gyle, Gun, Gissar, Medyvan, Unczel și alte cîteva nu indică neapărat străini, ci pot fi și nume romînești scrise greșit de vigesimatorii brașoveni.

Unele nume ca : Iane, Sima, care apar după 1542, par a arăta o origine grecească, nu însă cu totul sigură. De asemenea par a indica o origine ardeleană, germană sau ungară nume ca : Bocșa, Calix, Jurgel, Vaida etc. Deci, se poate afirma că aproape toți negustorii bucureșteni pomeniți în registrele dintre anii 1503—1554 poartă nume romînești și deci sînt romîni.

Pe la 1540—1544 brașovenii rugau pe Domnul Țării Romînești, Radu Paisie să oprească pe neguțătorii greci din Imperiul Otoman de a mai trece cu marfă în Ardeal. Domnul, răspunzînd acestei cereri prin scrisoarea din 17 noiembrie <1540—1544>, îi înștiințează că nu le poate îndeplini rugămîntea deoarece „țara noastră este a domnului nostru, cinstitul împărat <sultanul> precum și ei sînt și s-au învățat a se hrăni astfel” și le propune să-i oprească ei. Aceleași tendințe prohibiționiste față de negoțul grecilor manifestă și regulamentul privitor la dreptul de depozit al Sibiului din 1545².

Măsurile luate de sași precum și existența unor proprietari greci de prăvălii în București în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, îngăduie să se tragă concluzia că negustorii greci naturalizați în țară — printre care și cei din București — precum și cei din Imperiul Otoman au început să joace un rol însemnat în comerțul Țărilor Romîne mai ales de acum înainte.

În negoțul cu Sibiul, rolul Bucureștilor, pe baza unicului registru analizat, cel din 1500, apare de proporții reduse. Trei negustori mici, Gheorghe, Ilie și Stanomir, importă în 3 transporturi postav de Nürnberg, curelărie, șei și „alte mărunțișuri” în valoare de 4 900 aspri și tot în 3 trans-

¹ Gr. Tocilescu, *534 documente istorice...*, București, 1931, p. 340—341.

² Hurmuzaki, *Documente*, XV₁, nr. 822, p. 439.

porturi tranzitează articole orientale de 4 090 aspri, cu totul mărfuri în valoare de 8 990 aspri.

Volumul relațiilor comerciale ale negustorilor bucureșteni cu Sibiul era de proporții reduse deoarece, în raport cu așezarea geografică a Bucureștilor, pînă la Sibiu era o cale mai lungă și ocolită. În general, Bucureștii erau în sfera comercială a Brașovului, în cea a Sibiului fiind mai ales localitățile din nord-vestul Munteniei și nord-estul Olteniei¹. Ca și cei ce făceau negoț la Brașov, cei 3 negustori bucureșteni care neguțau la Sibiu erau legați numai de import și tranzit, care constituiau, după cum s-a arătat mai sus, obiectul de căpetenie al comerțului exterior al negustorilor din București.

Unele izvoare ale vremii, ca de pildă actele sfatului municipal liovean, îi amintesc pe negustorii bucureșteni neguțătorind și mai departe, la Liov și chiar la Moscova. Într-o mărturie din 2 iunie 1590 sînt pomeniți Constantin Pandoli și Nicolae Zuppa „locuitori ai cetății rumite Bucvrești”, aflați la Liov cu treburi de negoț².

O altă mărturie, din 20 februarie 1594, relatează că „grecului Iane din București” îi fuseseră confiscate mărfurile și banii prin împrejurimile Liovului de către o ceată de nobili din oastea regală polonă, fiind bănuțit că ar fi iscoadă, dar apoi i-au fost înapoiate³. În sfîrșit, o altă mărturie dă amănunte interesante despre întinsul negoț pe care îl făcea „Nicolae Pogoniadis, grec din București”; Pogoniadis merge la Iași, iar de aci la Moscova, de unde cumpără blăni de zibelină și altele, cu care vine la Liov, spre a le neguțatori⁴.

Din păcate, nu ni s-au păstrat pentru acea tă epocă date privitoare la relațiile comerciale ale Bucureștilor cu Imperiul Otoman, lacună deosebit de regretabilă, deoarece din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ca urmare a instaurării monopolului economic turcesc, comerțul Țării Românești și în consecință și al Bucureștilor, este orientat tot mai mult spre sudul Dunării.

IV. NEGUSTORII BUCUREȘTENI — ELEMENT ÎNNOITOR ÎN SOCIETATEA FEUDALĂ ROMÎNEASCĂ

Referindu-se la negustorul din evul mediu, Engels sublinia că „negustorul a fost elementul revoluționar în această societate, în care de altfel totul era stabil, am putea spune, stabil prin moștenire. . . În această lume se ivi negustorul de la care avea să pornească revoluționarea ei. Nu însă ca un revoluționar conștient, ci dimpotrivă, ca os din osul ei și carne din carnea ei”⁵. Negustorii din Țara Românească — și deci și cei din București —

¹ Radu Manolescu, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Sibiul*, harta de la p. 258.

² N. Iorga, *Studii și documente*, București, 1913, vol. XXIII, nr. 314, p. 405—406.

³ *Ibidem*, nr. 353, p. 430 (Consularia).

⁴ *Ibidem*, nr. 381, p. 443—444 (Consularia).

⁵ Fr. Engels, *Completare și adaos la volumul III din Capitalul*. În K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea I, București, Ed. P.M.R., 1953, p. 37.

au avut un rol de seamă în timpul orînduirii feudale. Ei au contribuit, prin specializarea lor, la stimularea producției și la dezvoltarea schimbului de mărfuri intern, dintre sat și oraș. „În evul mediu, cum bine spune Poppe, comerciantul nu este decît un „debitant” al mărfurilor produse fie de breslași, fie de țărani”¹. În comerțul exterior ei ușurau schimbul de mărfuri dintre producători îndepărtați: „breslași” din Ardeal și „țărani” din Țara Romînească și ușurau, prin tranzit, relațiile comerciale dintre Apus și Răsărit.

Pe de altă parte, este de presupus — deși nu s-au păstrat știri — că negustorii bucureșteni au participat activ la lupta dusă de orașenii din Țara Romînească în secolul al XVI-lea împotriva negustorilor brașoveni, care, prin dominația economică exercitată asupra pieții romînești frînau dezvoltarea meșteșugurilor și negoțului pămîntean².

Ridicarea economică și priceperea negustorilor din Țara Romînească au îndemnat domnia să-i folosească adesea ca mijlocitori în negoțul său exterior. În izvoarele Brașovului din deceniul al cincilea al veacului al XVI-lea sînt înregistrate scutiri de vamă pentru mărfuri domnești — se pare articole de import — pe care le transportă următorii negustori bucureșteni (în afară de activitatea înregistrată în anexele nr. 4—16):

1542 :	Ilie — mărfuri de 16 florini ³
„ :	Darcu — mărfuri de 12 florini ⁴
1546 :	„Haynczy” și Petre — mărfuri de 50 florini ⁵
„ :	Radu și alt Radu — „ „ 20 „ ⁶
„ :	Ioan — mărfuri de 50 florini ⁷
1548 :	Darcu — „ „ 136 „ ⁸
1549 :	Toma — „ „ 52 „ ⁹

Cei mai mulți din acești negustori apar ca participanți activi la negoțul Bucureștilor cu Brașovul¹⁰, fapt care explică de ce domnia i-a ales ca să-i slujească interesele comerciale.

Condițiile de cumpărare, vînzare și transport ale mărfurilor pe drumuri lungi, primejdiile care însoțeau adesea negoțul, ca jafurile feudalilor sau tîlharilor și bunul plac al dregătorilor, precum și spiritul înrădăcinat al asocierii, specific evului mediu, determinau și pe negustori să-și făurească organizații proprii, similare breslelor meșteșugărești ale vremii. Faptul este subliniat și de Engels, care arată că „Negustorul evului mediu

¹ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea I, p. 329.

² R. Manolescu, *Schimbul de mărfuri al Țării Romînești cu Brașovul...*, p. 124—125.

³ *Quellen...*, vol. III, p. 186.

⁴ *Ibidem*, p. 187.

⁵ *Ibidem*, p. 364.

⁶ *Ibidem*, p. 365.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Registrul vamal din 1548, p. 296.

⁹ *Quellen...*, vol. III, p. 530.

¹⁰ Cf. tabelele anexă nr. 6—15.

nu era nicidecum individualist, ci prin esență corporatist, ca și toți contemporanii săi¹.

Chiar dacă nu s-au păstrat statute sau măcar știri directe privitoare la existența unor ghilde negustorești române, totuși unele date menționează întovărășiri și dezvăluie unele aspecte ale solidarității negustorilor din Țara Românească și din București în secolul al XVI-lea. Socoltele Brașovului din 1520, amintesc de daruri făcute unui sol al Domnului Țării Românești care venise din partea negustorilor și a turcilor „ex parte mercatorum et Thurcorum”². Această știre lapidară îngăduie să se presupună că solul venise pentru o chestiune care, interesînd în chip deosebit pe brașoveni, pe negustorii munteni și pe turci, privea negoțul cu produse orientale. Faptul demn de remarcat este că negustorimea munteană — și deci și cei din București — se manifestă ca un grup solidar, într-o problemă desigur legată de treburi negustorești. Aceeași acțiune solidară, oglindind un tot destul de încheșat, o vădește și faptul că în 1563, cumpărarea unei prăvălii din București de către Ghergoman grecul se face „cu știrea tuturor negustorilor”, martori fiind „și negustorii din pazar”³. De asemenea, ca și alți negustori din târgurile Țării Românești, unii negustori bucureșteni făceau negoț în tovărășie la Brașov: astfel în 1476 sînt amintiți „Demetrius cum socio suo”⁴, iar în 1545, Neagul și Darciul duceau la Brașov 36 boi și 32 vaci, în valoare de 6 160 aspri⁵.

Ca urmare a locului pe care îl dețineau în schimbul de mărfuri interior și exterior al Țării Românești, negustorii din București au început să joace, prin averea agonistă, și un rol social crescînd.

Negustorii bucureșteni apar în izvoarele vremii — după cum s-a arătat mai sus — ca proprietari de prăvălii, case, pivnițe, mori etc. Prin poziția lor economică și socială, ei sînt considerați oameni de vază ai orașului și sînt pomeniți adesea ca martori în documente⁶. Alți negustori fac danii bisericii. Astfel, un hrisov domnesc de întărire a proprietăților mănăstirii Simo-Petra din <mai 1585—iunie 1586> arată că „Miho neguțător”, care apare ca martor într-un act municipal al sfatului bucureștean din 1571⁷ și ca om de încredere al boierului — negustor Dragomir pe la 1583—1585⁸ dăruise mănăstirii „o livede și o vie și cu locul” în preajma Bucureștilor⁹.

De asemenea, trebuie cercetată și problema participării negustorilor bucureșteni la sfatul municipal al Bucureștilor.

Sfatul municipal era alcătuit din: „sfatul mic” sau „sfatul” propriu-zis format din județ și din cei 12 pîrgari și „sfatul mare”, format din persoane ce jucau un rol important în viața economico-socială a ora-

¹ Fr. Engels, *Completare și adaos la volumul III din Capitalul*, p. 37.

² *Quellen*..., vol. I, p. 275.

³ *D.I.R., B*, veacul XVI, vol. III, p. 177.

⁴ *Hu-muzaki*, vol. XV, partea I, p. 91.

⁵ Registrul vamal din 1545, p. 223.

⁶ Cf. mai sus, p. 28—29.

⁷ *D.I.R., B*, veacul XVI, vol. IV, nr. 20, p. 20.

⁸ Cf. mai sus, p. 35.

⁹ *D.I.R., B*, veacul XVI, vol. V, nr. 201, p. 188. Pentru situarea daniel, cf. *D.I.R., B*, veacurile XIII—XVI, *Indicele numelor de locuri*, p. 20.

șului : preoți, negustori și meseriași bogați, „oameni buni și bătrâni” etc. Județul și pîrgarii erau aleși anual de obștea tîrgului cu drept de re-alegere¹. Prezența a numeroși martori : preoți, negustori, meseriași etc. în actele municipale bucureștene a fost socotită ca o dovadă că ei făceau parte din „sfatul mare”². Admițînd această interpretare, putem considera că negustorii care apar ca martori în actele municipale pot fi socotiți membri ai „sfatului mare”.

Din păcate, actele municipale bucureștene emise de „sfatul mic”, care arată numele județului, nu indică și ocupația sa ; de asemenea nu se amintește numele și ocupația pîrgarilor. În aceste condiții, este greu de urmărit prezența negustorilor bucureșteni în „sfatul mic”. Este însă de presupus că, paralel cu participarea la „sfatul mare”, negustorii bucureșteni intrau și în „sfatul mic”, potrivit rostului lor economic și social de oameni de vază.

Unii județi, ca de pildă Nicula, menționat în 1563³, 1571⁴ și 1572⁵ și Stan, menționat în 1577⁶ și 1578⁷, ar putea fi identificați cu negustorii bucureșteni cu același nume care făceau negoț la Brașov : Nicula între 1542 și 1554 și Stan între 1529 și 1554⁸.

Este posibil ca Nicula și Stan, neguțători de vază, să fi fost ridicați de tîrgoveți, spre bătrînețe, la cîntea de județ. Evident, este o simplă presupunere, deoarece nume ca Nicula și Stan erau frecvente în această epocă și puteau exista foarte bine și coincidențe de nume.

Uneori izvoarele vremii dau lămuriri asupra rolului jucat de negustori în „sfatul mare”. Astfel un hrisov domnesc din 26 ianuarie 1592, privitor la prăvăliile din București ale jupîitei Mihna, relatează că mitropolitul Nichifor „a întocmit și a ales cu județul și cu preoții <și cu> bătrîni și cu toți pîrgarii și negustorii din București”, în ceea ce privește soarta acestor prăvălii și a celor ale popii Stan⁹.

Este o ilustrare tipică a atribuțiilor „sfatului mare” într-o pricină referitoare la prăvălii, în care desigur membrii-negustori aveau un cuvînt hotărîtor de spus. E posibil ca și în cadrul „sfatului mic” membrilor-negustori să le fi fost date în seamă mai ales treburi legate de viața comercială atît de complexă a orașului medieval (prăvălii, bileiuri, vâmi și litigii negustorești).

La București, ca urmare a vieții comerciale active și a transformării sale în scaun domnesc, aveau loc, încă de la sfîrșitul veacului al XV-lea, judecățile domnești și dregătorești privitoare la pricinile negustorești.

Astfel, într-o scrisoare din 14 aprilie <1481> dată din București, Basarab cel Tânăr propunea brașovenilor, într-o pricină de confiscări

¹ E. Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*. În *D.I.R.*, *Introducere*, vol. II, p. 441-443 și 450-452.

² *Ibidem*, p. 451.

³ *D.I.R.*, *B*, veacul XVI, vol. III, nr. 212, p. 177.

⁴ *Ibidem*, vol. IV, nr. 20, p. 20.

⁵ *Ibidem*, nr. 75, p. 72.

⁶ *Ibidem*, nr. 274, p. 274.

⁷ *Ibidem*, nr. 308, p. 304 și nr. 330, p. 324.

⁸ Cf. anexele din anii respectivi.

⁹ *D.I.R.*, *B*, vol. VI, nr. 40, p. 33.

de mărfuri care privea pe un negustor muntean, pe unul brașovean și pe unul turc, ca „omul vostru să vie să stea cu turcul înaintea domniei mele; și dacă omul meu va rămînea de judecată, domnia mea îl vom da pe mîna lui”¹. E probabil că procesul „înaintea domniei mele” trebuia să aibă loc la București, unde era scaunul domnesc și de unde se emisese scrisoarea. De asemenea în 1469 avea loc judecarea unui litigiu negustoresc între Ștefan Literatul din Brașov, italianul Gaspar și 4 greci „ad castrum Bokoresth, ad magnificum dominum Nagh palatinum”².

Negustorii bucureșteni, prin aportul adus întemeierii și creșterii Bucureștilor, prin impulsul pe care l-au dat producției și schimbului de mărfuri, prin participarea la făurirea unei vieți calitativ deosebită de cea rurală, complexa viață orașenească, prin sprijinul dat acțiunii politice centralizatoare a Domniei, au jucat un rol progresist în viața Țării Românești. Prin rolul jucat, negustorilor bucureșteni le revine o frîntură din meritul pe care îl au în fața istoriei „tîrgoveții orașelor” din evul mediu care „ajunseseră clasa în care se întruchipa procesul de dezvoltare a producției și a schimbului, al formării instituțiilor sociale și politice”³.

ANEXA Nr. 1

Evoluția prețului prăvăliilor la Dragomir vornic

Nr. crt.	Prăvălia sau locul de prăvălie	Numele proprietarului, anii în care a stăpînit-o și valoarea sa la cumpărare	
1	9 prăvălii pe „ulița de către biserica Gheormei”.	Cotropite de turci pînă la 1568-77	
		Dragomir de la 1.68-77 pînă după 1580.	
2	Prăvălii „îngă casele Stanciului diac”.	Stoian Coto	Iane și Neața 3500 aspri
			Dragomir înainte de 1580 la 1584. 7 000 aspri
3	Prăvălii	Pătrașco postelnic și Stanciu	Nico potcovar 2600 aspri
			Dragomir înainte de 1580 la 1584. 2700 aspri. Face 4 prăvălii de 5 100 aspri. 15 0-1584.
4	„loc de prăvălii”	Stoica Coto	Nica și Gherghe 8000 aspri
			Dragomir 10 000 aspri. Face 6 prăvălii de 20 000 aspri. 1568-1584.
		Face 3 prăvălii de 10 000 aspri înainte de 1580. Total 7 prăvălii de 24 800 aspri.	
		Valoarea totală a 13 prăvălii, cumpărate sau clădite de Dragomir, pînă la cca 1584 = 54 800 aspri.	
		Petru spătar, fiul lui Dragomir cca 1584	
		Boierul Malcoci cca 1584-1587. 67 000 aspri.	
		Mănăstirea Sf. Troiță 1587. 100 000 aspri.	

¹ I. Bogdan, *Relațiile*, nr. 136, p. 169-70.

² *Ibidem*, nr. 311, p. 356-57.

³ Fr. Engels, *Decăderea feudalismului și ridicarea burgheziei*, Buc., Ed. P.C.R., 1945, p. 6.

ANEXA Nr. 2

Prețurile prăvăliilor din București în a doua jumătate a secolului XVI

Nr. crt.	Obiectul vânzării sau construirii	Vinzătorul	Cumpărătorul	Anul	Prețul în aspri
1	„Dugheană”	Petriman	Pană greul	1561	2 000
2	„Prăvălie... din pazar”	Pană fiul lui Stanciu	Ghergoman greul	1563	4 500
3	„Loc de prăvălie”	Stoica Coto	Nico și Gheorghe	Înainte de 1568	8 000
4	„Loc de prăvălie”	Nico și Gheorghe	Dragomir vornicu	1568	10 000
5	„Pivniță din piatră... casă peste pivniță... 2 prăvălii pe ulița mare” și 4 prăvălii	Stanca din Rogoz	Elez	Înainte de 1568	2 550
6	„4 prăvălii cu pivniță și cu lumânăriia”	Manole și Hadtr.	Mihnea Turcitul clădește	1585—1587	3 050
7	3 prăvălii	—	Dragomir vornicul	1568—1580	20 000
8	2 prăvălii	Duzen lumânărar	Mihnea Turcitul	1577—1583	25 000
9	„Prăvălie cu locul cît este așezată”	Peicea dulgher	Mihnea Turcitul	1577—1583	20 000
10	„două prăvălii... cu locul oricît se va alege”	Costea cizmarstegar	Doamna Ecaterina mama lui Mihnea Turcitul	1577—1583	8 000
11	„Loc de prăvălie”	Radul fiul lui Stoian cel Bătrîn	Preda paharnic	1578	5 500
12	„Loc de prăvălie”	Stoian, fratele lui Stoica Coto	Iane	Înainte de 1580	3 500
13	„3 prăvălii”	Jane	Dragomir vornic	În. de 1580	7 000
14	„4 prăvălii”	Pătrașcu postelnic și fratele său Stanciu	Nico potcovar	În. de 1580	2 600
15	7 prăvălii	Nico potcovar	Dragomir vornic clădește	În. de 1580	2 700
16	„3 prăvălii și cu pivniță și cu tot locul împrejurul prăvăliilor”	—	Dragomir vornic clădește	În. de 1580	10 000
17	„casă cu pivniță și 2 prăvălii și cu garduri și cu cămările și cu locul oricît se va alege în jurul caselor”	—	Dragomir vornic Mănăstirea Simopetra	1580—1584	5 100
18	„prăvălie cu curte și un grajd”	Nico grecul	Doamna Ecaterina mama lui Mihnea Turcitul	Înainte de 1585—1586	27 600
19	„casă cu pivniță și 2 prăvălii și cu garduri și cu cămările și cu locul oricît se va alege în jurul caselor”	Trifan miedar	Ianachi cizmar	Înainte de 1589	18 000
20	„casă cu pivniță și 2 prăvălii și cu garduri și cu cămările și cu locul oricît se va alege în jurul caselor”	Gașpar Magea	Gheorghe Lamina	1589	6 000 și 500
21	„casă cu pivniță și 2 prăvălii și cu garduri și cu cămările și cu locul oricît se va alege în jurul caselor”	—	—	—	cheltueli
22	„casă cu pivniță și 2 prăvălii și cu garduri și cu cămările și cu locul oricît se va alege în jurul caselor”	—	—	—	17 500 și 1 000
23	„casă cu pivniță și 2 prăvălii și cu garduri și cu cămările și cu locul oricît se va alege în jurul caselor”	—	—	—	cheltueli

ANEXA Nr. 3

Projeul caselor din București în a doua jumătate a secolului XVI (Exemple)

Nr. crt.	Proprietatea	Vinzător	Cumpărător	Anul	Valoarea în aspri
1	Loc de casă	Feciorii lui Orzea Tiganul	Cuciuc greul arcar	1572	150 ¹
2	Loc de casă	Rada, fiica lui Ștefan fost mare portar	Vladul, mare pîrcălab	1577	8045 ²
3	„Casă cu grădina și cu locul... dar cu ulița”	Radul fiul lui Stoian	Preda, al doilea paharnic	1580	4 000 și 200 cheltuieli ³
4	„Case... cu tot locul din jurul caselor”	Dumitru postelnic	Doamna Ecaterina mama lui Mihnea Turcicul	înainte de 1589	8 000 ⁴
5	„Case cu tot locul”	Ghica din Cerna-Vodă	Doamna Ecaterina mama lui Mihnea Turcicul	înainte de 1589	300 ⁵
6	„Casă... și cu locul în jurul casei cît se va alege”	Oprea Dorobanțul	Bratul băiașul	1590	700 ⁶

¹ D.I.R., veacul XVI, vol. IV, nr. 75, p. 72.² *Ibidem*, nr. 274, p. 274-275.³ *Ibidem*, nr. 481, p. 493-494.⁴ Gr. Nandriș, *op. cit.*, p. 74-78.⁵ *Ibidem*.⁶ D.I.R., B., veacul XVI, vol. V, nr. 454, p. 439-440.

ANEXA Nr. 4

Activitatea comerțială a negustorilor din București în schimbul de mărfuri cu Brașovul

1503

Nr. crt.	Negustori mari *	Valoarea în aspri				Nr. transporturilor
		Export	Import	Tranzit	Total	
1	Drăgoi	—	14 275	40 440	54 715	3
2	Mihail	—	—	15 950	15 950	1
3	Mihnea	—	9 750	38 740	48 490	3
4	Mihnea, fiul lui Constantin	—	—	29 998	29 998	1
5	„Yursa”	—	5 900	9 470	15 370	2
	Total...	—	29 925	134 598	164 523	10

Nr. crt.	Negustori mici	Valoarea în aspri				Nr. transporturilor
		Export	Import	Tranzit	Total	
1	Drăgan	—	4 050	—	4 050	1
2	Iovan	—	4 100	—	4 100	1
3	Ivan	—	2 850	—	2 850	1
4	Radu	—	4 100	—	4 100	1
5	Stoica	—	3 200	—	3 200	1
	Total...	—	18 300	—	18 300	5
	10 Total general...	—	48 225	134 598	182 823	15

* În registrul indicați astfel printr-o rubrică aparte cu mențiunea: „mercatores magni seu grandi”.

ANEXA Nr. 5

2 iulie 1529 - 24 iulie 1530

Nr. crt.	Negustori mici	Valoarea în aspri Import	Nr. transporturilor
1	Băilă	1 100	2
2	Brăilă	400	1
3	Drăgan	2 500	5
4	Frățiilă	2 100	4
5	Juga	6 850	11
6	Manea	900	2
7	Medivan	900	1
8	Neagu	1 850	4
9	Petre	1 850	3
10	Radu	3 300	7
11	Stan	1 600	3
12	Stanciu	1 200	2
13	Șerban	2 500	5
14	Ștefan	400	1
15	Ștefu	500	1
16	Tatu	700	2
17	Voicu	1 500	3
	Total	30 150	57

ANEXA Nr. 6

1542

Nr. crt.	Negustori mici	Valoare în aspri			Nr. transporturilor
		Export	Import	Total	
1	Baba	—	1 000	1 000	1
2	Coadă	—	1 050	1 050	2
3	Dan	—	7 150	7 150	8
4	Danciu	—	550	550	1
5	Darcu	4 520	7 600	12 120	7
6	Dragu	—	2 600	2 600	3
7	Drăgoi	—	750	750	1
8	„Gyle”	—	800	800	1
9	Guga	—	900	900	1
10	„Gun”	—	3 350	3 350	4
11	Ilie	—	6 950	6 950	7
12	Ion	—	2 700	2 700	3
13	Iuga	—	8 150	8 150	8
14	„Lusthe”	—	800	800	1
15	Manea	—	2 300	2 300	3
16	Neagu	—	6 450	6 450	6
17	Negrea	4 120	—	4 120	1
18	Nicula	—	3 100	3 100	3
19	Oancea	—	1 000	1 000	1
20	Oarță	—	1 200	1 200	1

Anexa nr. 6 (continuare)

Nr. crt.	Negustori mici	Valoare în aspri			Nr. transporturilor
		Export	Import	Total	
21	Radu	6 820	5 450	12 270	10
22	Sima	—	1 250	1 250	1
23	Sirmă	—	1 250	1 250	2
24	Stan	1 780	700	2 480	2
25	Stoian	—	3 700	3 700	6
26	Stoican	—	4 450	4 450	4
27	Tudor	—	750	750	1
28	Trup	—	300	300	1
29	„Unczel”	—	850	850	1
30	Vanciu	—	1 300	1 300	2
31	Vucea	—	1 950	1 950	2
32	Vustea	—	900	900	1
33	Zlad	—	500	500	2
Total		17 240	81 750	98 990	98

ANEXA Nr. 7

1 5 4 3

Nr. crt.	Negustori mici	Valoarea în aspri Import	Nr. transporturilor
1	Bobu	2 350	2
2	Boga	2 500	2
3	Buda	950	1
4	Dan	5 150	5
5	Danciu	2 300	2
6	Darcu	7 650	8
7	Dragomir	400	1
8	Dragu	750	1
9	Gheorghe	500	1
10	Ghinea	3 900	4
11	Gugă	3 650	3
12	Ilie	7 250	6
13	Ion	1 700	2
14	Iuga	3 350	4
15	Manea	2 800	5
16	Mihăilă	200	1
17	Nan	1 050	1
18	Neagoe	6 350	6
19	Nicula	6 850	6
20	Oancea	950	1
21	Radu	2 050	2
22	Stanciu	900	1
23	Stoican	7 100	7
24	Vaida	1 150	2
25	Vancea	1 400	2
26	Voicu	1 850	2
27	Voinicel	1 500	2
Total		76 550	80

ANEXA Nr. 8

1545

Nr. crt.	Negustori mici	Valoarea în aspri				Nr. transporturilor
		Export	Import	Tranzit	Total	
1	Alexie	—	3 800	—	3 800	6
2	Bocşa	400	—	—	400	1
3	Bondea	—	1 100	—	1 100	1
4	Contea	—	750	—	750	1
5	Dan	—	1 700	—	1 700	2
6	Darcu	860	5 350	—	6 210	7
7	„Gissar”	—	1 000	—	1 000	1
8	Ilie	—	3 350	—	3 350	4
9	Ion	2 280	2 950	—	5 230	6
10	Isar	—	3 500	3 125	6 625	2
11	Juga	2 680	6 400	—	9 080	10
12	Neagu	3 240	5 000	—	8 240	7
13	Nicolae	—	4 300	—	4 300	5
14	Oancea	—	2 750	—	2 750	3
15	Petre	—	3 250	—	3 250	4
16	Radu	—	2 750	—	2 750	4
17	Stan	—	450	—	450	1
18	Stoian	—	5 300	—	5 300	5
—	Neagu și Darcu	6 160	—	—	6 160	1
Total		15 620	53 700	3 125	72 445	71

ANEXA Nr. 9

1546 (43 săptămâni)

Nr. crt.	Negustori mici	Valoarea în aspri			Nr. transporturilor
		Export	Import	Total	
1	Alexie	—	3 650	3 650	3
2	„Calix”	—	450	450	1
3	Contea	—	1 000	1 000	1
4	Darcu	960	9 150	10 110	8
5	Ilie	—	4 250	4 250	4
6	Ion	—	2 500	2 500	3
7	Isar	—	1 000	1 000	1
8	Iuga	—	5 950	5 950	6
9	Laiță	—	1 000	1 000	1
10	Neagoe	—	400	400	1
11	Neagu	900	3 450	4 350	5
12	Nicolae	—	4 600	4 600	5
13	Nicolae „secundus”	—	850	850	1
14	Oancea	—	1 950	1 950	2
15	Pană	—	250	250	1
16	Petre	—	2 850	2 850	3
17	Radu	—	4 600	4 600	4
18	Sava	—	250	250	1
19	Sima	—	250	250	1
20	Stanciu	—	200	200	1
21	Stoian	—	5 950	5 950	5
Total		1 860	54 550	56 410	58

ANEXA Nr. 10

1547

Nr. crt.	Negustori mici	Valoarea în aspri			Nr. transporturilor
		Export	Import	Total	
1	Darciu	900	8 800	9 700	10
2	Frățilă	—	1 000	1 000	1
3	Frincea	—	1 150	1 150	1
4	Gherghină	700	—	700	1
5	Grigore	—	500	500	1
6	„Igga”	—	850	850	1
7	Ilie	—	5 750	5 750	5
8	Ion	—	4 100	4 100	4
9	Isar	—	800	800	1
10	Iuga	600	6 300	6 900	8
11	Mihai	—	1 000	1 000	1
12	Nanciu	—	1 450	1 450	1
13	Neagu	—	4 300	4 300	5
14	Nicolae	—	7 750	7 750	7
15	Oancea	—	2 000	2 000	2
16	Petre	—	1 400	1 400	2
17	Radu	—	1 900	1 900	3
18	Sava	—	1 400	1 400	4
19	Stoican	700	6 100	6 800	7
2)	Voicu	—	750	750	1
Total		2 900	57 300	60 200	66

ANEXA Nr. 11

1548 (registru concept)

Nr. crt.	Negustori mici și mari	Valoarea în aspri				Nr. transporturilor
		Export	Import	Tranzit	Total	
1	Darciu	2 200	—	4 000	6 200	2
2	Ghinea *	—	—	18 000	18 000	1
3	Isar *	—	—	12 000	12 000	1
4	Mihai *	—	—	18 000	18 000	1
5	Milea	—	—	6 000	6 000	1
6	Neagu	1 400	—	—	1 400	1
7	Pană	—	—	7 000	7 000	1
8	Tudor	—	—	1 000	1 000	1
Total		3 600	—	66 000	69 300	9

* Negustori mari; considerați ca atare cei cari aduc într-un transport mărfuri în valoare de peste 10 000 aspri.

ANEXA Nr. 12

1549

Nr. crt.	Negustori mici și mari	Valoarea în aspri				Nr. transporturilor
		Export	Import	Tranzit	Total	
1	„Charr”	—	400	—	400	1
2	„Charr secundus”	—	400	—	400	1
3	Costea	—	1 800	—	1 800	2
4	Cristea	—	1 500	—	1 500	1
5	Darcu	400	5 700	—	6 100	6
6	Dobrotă	—	750	—	750	1
7	Dumitru	—	3 300	—	3 300	4
8	Frătilă	560	—	—	560	1
9	Gheorghe	—	450	—	450	1
10	Grigore	—	2 300	—	2 300	2
11	Iane	—	250	2 500	2 750	2
12	Ilie	—	2 300	—	2 300	2
13	Ion	—	3 050	—	3 050	3
14	Isar	—	3 750	2 200	5 950	5
15	Juga	—	3 400	—	3 400	4
16	Jurgel	—	900	—	900	1
17	Ivan *	—	400	13 000	13 400	3
18	Lazăr	—	5 750	—	5 750	5
19	Mihai	—	4 500	—	4 500	4
20	Neagee	3 840	3 800	—	7 640	5
21	Nicolae	280	3 100	—	3 380	5
22	Nicolae „secundus”	—	750	—	750	1
23	Oancea	1 760	1 850	—	3 610	3
24	Pană *	—	1 800	13 000	14 800	2
25	Pava	—	600	—	600	1
26	Petre	—	3 000	—	3 000	5
27	Radu	—	2 250	—	2 250	2
28	Sima	—	—	1 500	1 500	1
29	Stanciu	—	700	—	700	2
30	Stoian	—	3 800	—	3 800	4
31	Tudor	—	1 200	—	1 200	1
32	Tudose	—	600	—	600	1
	Total	6 840	64 350	32 200	103 390	82

* Negustori mari; cf. nota explicativă de la anexa nr. 11.

ANEXA Nr. 13

1550

Nr. crt.	Negustori	Valoarea în aspri				Nr. transporturilor
		Export	Import	Tranzit	Total	
1	Antonie	—	500	—	500	1
2	Costea	—	3 650	—	3 650	5
3	Cozma	—	550	—	550	1
4	Darcu	2 290	7 050	—	9 340	11
5	Dobre	—	1 700	—	1 700	2
6	Dobrotă	—	2 850	—	2 850	3

Anexa nr. 13 (continuare)

Nr. crt.	Negustori	Valoarea în aspri				Nr. transporturilor
		Export	Import	Tranzit	Total	
7	Dumitru	—	5 750	2 000	7 750	10
8	Ene	—	—	6 000	6 000	1
9	Gheorghe	—	950	—	950	1
10	Gliga	—	750	—	750	1
11	Grigore	—	3 200	—	3 200	4
12	Iane	—	800	—	800	1
13	„Iga”	—	550	—	550	1
14	Ilie	—	5 450	—	5 450	5
15	Ion	—	2 150	—	2 150	2
16	Isar	—	4 600	3 000	7 600	7
17	Iuga	—	3 650	—	3 650	6
18	Ivan	—	—	2 000	2 000	1
19	Lazăr	—	3 050	—	3 050	3
20	Manuel	—	1 350	—	1 350	1
21	Măilă	—	850	2 000	2 850	2
22	Micu	—	—	6 300	6 300	1
23	Mihai	—	6 900	4 000	10 900	12
24	Mihăilă *	—	3 650	10 000	13 650	5
25	Mircală	—	850	—	850	1
26	Neagu	740	3 650	—	4 390	5
27	Nicoară	—	750	—	750	1
28	Nicula	—	3 700	—	3 700	3
29	Oancea	—	2 000	—	2 000	2
30	Pană	—	200	3 800	4 000	3
31	Petre	—	1 500	—	1 500	2
32	Radu	1 200	700	—	1 900	2
33	Sava	—	1 600	—	1 600	3
34	Stanciu	—	850	—	850	1
35	Stoian	—	3 150	—	3 150	3
36	Stoica	—	550	—	550	1
37	Tudor	—	250	1 000	1 250	2
38	Tudose	—	3 400	—	3 400	4
	Total	4 230	83 100	40 100	127 430	120

* Negustori mari; cf. nota explicativă de la anexa nr. 11.

ANEXA Nr. 14

1551. (34 săptămâni)

Nr. crt.	Negustori	Valoarea în aspri			Nr. transporturilor
		Export	Import	Total	
1	Ciucea	—	600	600	1
2	Costea	—	2000	2 000	3
3	Darciu	300	4 750	5050	5
4	Dobre	—	650	650	1
5	Dobrotă	—	500	500	1
6	Dumitru	—	4 250	4 250	6
7	Gheorghe	—	1 100	1 100	2
8	Gliga	—	1 100	1 100	1
9	Grigore	—	1 700	1 700	2

Anexa nr. 14 (continuare)

Nr. crt.	Negustori	Valoarea în aspri			Nr. transporturilor
		Export	Import	Total	
10	Ilie	—	2 300	2 300	2
11	Ioan	—	1 100	1 100	1
12	Iovan	—	750	750	1
13	Isar	—	3 350	3 350	4
14	Iuga	—	850	850	1
15	Ivan	—	500	500	1
16	Lazăr	—	3 250	3 250	4
17	Manuilă	—	1 850	1 850	2
18	Micula	550	5 500	6 050	9
19	Mihail	—	3 350	3 350	5
20	Mihăilă	—	3 500	3 500	5
21	Neagu	580	2 800	3 380	4
22	Nicula	1 000	2 100	3 100	4
23	Stanciu	—	850	850	1
24	Stoian	—	4 400	4 400	4
25	Tudor	—	2 200	2 200	3
26	Tudoran	—	500	500	1
27	Tudose	—	500	500	1
28	Turciu	—	400	400	1
	Total	2 430	56 700	59 130	76

ANEXA Nr. 15

1 5 5 4

Nr. crt.	Negustori	Valoarea în aspri				Nr. transporturilor
		Export	Import	Tranzit	Total	
1	Anghel	—	500	—	500	1
2	Antonie	—	1 200	—	1 200	2
3	Conciu	—	2 500	—	2 500	1
4	Dan	—	550	—	550	1
5	Darciu	—	6 250	—	6 250	6
6	Demian	—	850	—	850	1
7	Dima	—	1 500	—	1 500	2
8	Doru	—	1 500	—	1 500	1
9	Dragu	—	250	—	250	1
10	Dumitru	—	3 900	—	3 900	5
11	Enc	—	5 600	6 720	12 320	9
12	Gheorghe	—	1 500	—	1 500	1
13	„Gyle”	—	2 250	—	2 250	2
14	„Gissar” *	—	—	13 860	13 860	1
15	Grigore	—	3 150	—	3 150	3
16	Iane	—	1 100	—	1 100	2
17	Ilian	—	350	—	350	1
18	Iliș	—	1 000	—	1 000	1
19	Ilie	—	2 600	—	2 600	2
20	Ion	—	350	—	350	1
21	Ivan	480	2 150	—	2 630	4
22	Manea	—	3 150	—	3 150	4
23	Micula	—	4 500	—	4 500	1

* Negustori mari: cf. nota explicativă de la anexa nr. 11.

Anexa nr. 15 (continuare)

Nr. crt.	Negustori	Valoarea în aspri				Nr. transporturilor
		Export	Import	Tranzit	Total	
24	Mihail *	—	13 900	12 600	26 500	14
25	Neagoe	—	1 350	—	1 350	1
26	Neagu	—	3 000	—	3 000	3
27	Nicolae	—	6 350	—	6 350	7
28	Oancea	—	1 950	—	1 950	2
29	Stan	—	700	—	700	1
30	Stanislav	2 000	—	—	2 000	1
31	Stanciu	—	3 900	—	3 900	6
32	Stoian	—	3 000	—	3 000	3
33	Turciu	—	1 800	—	1 800	2
Total		2 480	82 850	33 180	118 510	93

* Negustori mari; cf. nota explicativă de la anexa nr. 11.

ANEXA Nr. 16

Tablou sintetic

Anul	Valoarea în aspri				Nr. negustorilor	Nr. transporturilor
	Export	Import	Tranzit	Total		
1503 iulie	—	48 225	134 598	182 823	10	15
1529— iulie	—	—	—	—	—	—
1530	—	30 150	—	30 150	17	57
1542	17 240	81 750	—	98 990	33	98
1543	—	76 550	—	76 550	27	80
1545	15 620	53 700	3 125	72 445	18	71
1546 (43 săptămâni)	1 860	54 550	—	56 410	21	58
1547	2 900	57 300	—	60 200	20	66
1548	3 600	—	66 000	69 300	8	9
1549	6 840	64 350	32 200	103 390	32	82
1550	4 230	83 100	40 100	127 430	38	120
1551 (34 săptămâni)	2 430	56 700	—	59 130	28	76
1554	2 480	82 850	33 180	118 510	33	93

ANEXA Nr. 17

Activitatea comercială a negustorilor din București în schimbul de mărfuri cu Sibiu

1 5 0 0

Nr. crt.	Negustori mici	Valoarea în aspri			Nr. transporturilor
		Import	Tranzit	Total	
1	Gheorghe	2 450	1 050	3 500	2
2	Ilie	2 050	1 000	3 050	2
2	Stanomir	400	2 040	2 440	2
Total		4 900	4 090	8 990	6

ИЗ ИСТОРИИ БУХАРЕСТСКОЙ ТОРГОВЛИ В XVI в.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Статья, посвященная 500-летию со дня первого документального упоминания о Бухаресте, является историческим очерком, освещающим торговую жизнь города в конце XV и, главным образом, в XVI в., составленным на основании опубликованных внутренних и внешних документов, а также таможенных записей (в большинстве неизданных) из Брашова и Сибиу за первую половину XVI в.

В I главе освещаются общие вопросы, касающиеся экономического развития Бухареста и экономических преобразований в Валахии и юго-восточной Европе в XV и XVI вв.

II глава посвящена развитию товарообмена в Бухаресте; на основе имеющегося исторического материала освещаются главным образом вопросы, связанные с торговлей бухарестских лавок во второй половине XVI в. Эти лавки, а также занимаемая ими земля принадлежали господарской власти, церкви, боярам, ремесленникам и купцам. В исторических записях того времени сохранились отклики на борьбу горожан против церкви, стремящейся всеми способами захватить лавки в свои руки.

В III главе рассматривается внешний товарообмен Бухареста: с Брашовом, Сибиу, Львовом, Москвой, а также Оттоманской империей. Наиболее богатые сведения сохранились о торговле Бухареста с Брашовом в первой половине XVI в. По таможенным записям Брашова 1503—1554 гг. можно проследить за ростом стоимости экспорта, импорта и перевозки товаров бухарестскими купцами, а также за ростом числа бухарестских купцов, принимавших участие в торговле с Брашовом. Так, если в 1503 г. было зарегистрировано всего 10 купцов, осуществивших 15 перевозок товаров, то в 1550 г. их насчитывалось 38, а количество перевозок возросло до 120.

К сожалению, мы не располагаем данными о торговле Бухареста с Оттоманской империей, хотя известно, что во второй половине XVI в. она сильно расширилась.

В IV главе рассматривается обновляющая роль бухарестских купцов XVI в. Им принадлежит часть заслуги, которую имели в истории средневековые „горожане”, ставшие „классом, олицетворяющим процесс развития производства и обмена, формирования общественных и политических учреждений” (Фридрих Энгельс: „Упадок феодализма и подъем буржуазии”).

ASPECTS DE L'HISTOIRE DU COMMERCE BUCARESTOIS AU XVIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Dans cette étude consacrée au 500e anniversaire de Bucarest, selon le premier document officiel attestant son existence, l'auteur retrace sommairement l'histoire du commerce bucarestois à la fin du XVe et au cours du XVIe siècle. Il s'est servi à cet effet des documents roumains et étrangers publiés jusqu'à ce jour, ainsi que des registres des douanes des villes de Braşov et de Sibiu, datant de la première moitié du XVIe siècle et en grande partie inédits.

Le premier chapitre traite des problèmes d'ensemble intéressant le développement économique de Bucarest et les transformations économiques dont la Valachie et l'Europe du sud furent le théâtre aux XVe et XVIe siècles.

Le deuxième chapitre est consacré aux échanges commerciaux à l'intérieur de la ville, échanges qui, tel que le matériel historique existant le montre, étaient pratiqués, pendant la seconde moitié du XVIe siècle, surtout dans les boutiques bucarestoises. Les magasins et les places propres à leur construction étaient, à Bucarest, la propriétés de l'Etat, de l'Eglise, des boiards, des artisans et des marchands. Les documents de l'époque nous apportent des échos de la lutte des bucarestois contre l'Eglise qui s'efforçait, par différents moyens, de s'emparer de leurs boutiques.

Le troisième chapitre de l'étude s'occupe des échanges commerciaux à l'extérieur de Bucarest, avec les villes de Brașov, Sibiu, Lwow, Moscou et l'Empire Ottoman. Les documents les plus riches en renseignements sont ceux concernant les relations commerciales de Bucarest avec la région de Brașov au cours de la première moitié du XVIe siècle. Les registres de la douane de Brașov des années 1503—1554 permettent de suivre l'évolution des exportations, des importations et du transit de marchandises de la ville de Bucarest, et nous renseignent sur le nombre des commerçants bucarestois qui prenaient part à ce commerce. Il y a lieu de remarquer que leur nombre augmentait continuellement. En effet, alors qu'en 1503 on trouve 10 commerçants ayant effectué 15 transports de marchandises, les documents enregistrent 38 commerçants et 120 transports de marchandises, en 1550.

Les renseignements sur le commerce de Bucarest avec l'Empire Ottoman, amplement développé pendant la seconde moitié du XVIe siècle, font malheureusement défaut.

Dans le dernier chapitre, l'auteur étudie le rôle novateur des commerçants bucarestois du XVIe siècle, qui font partie de cette bourgeoisie citadine du moyen âge considérée par Fr. Engels comme la classe incarnant le processus de développement de la production et des échanges, de la formation des institutions sociales et politiques de l'époque.

MEȘTEȘUGURILE DIN BUCUREȘTI ÎN SECOLELE XVI ȘI XVII

DE

ȘT. OLTEANU

Producția meșteșugărească constituie unul din elementele esențiale ale vieții orășenești medievale. Așa cum arată Lenin ea este „o parte integrantă necesară a vieții de oraș”¹. Este binecunoscut faptul că viața orășenească nu poate fi concepută decât numai în cadrul existenței producției meșteșugărești și a schimbului acestor produse. Fără a mai sublinia importanța pe care o prezintă producția meșteșugărească pentru studiul vieții orășenești, trebuie însă menționat că în ciuda acestui fapt, cercetarea acestei probleme se reflectă destul de palid în istoriografia noastră.

Exceptînd lucrarea lui Nicolae Iorga, *Istoria industriei la Romîni*, apărută în 1927, precum și cea a lui Eugen Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, apărută în 1939, în care se tratează în general problema meșteșugurilor medievale, lucrări închinată producției meșteșugărești medievale din cele mai dezvoltate orașe din Țara Romînească sau Moldova, sînt puține. București, capitala patriei noastre, de la a cărei menționare pentru prima oară în documentele de care dispunem se împlinesc 500 de ani, unul dintre cele mai importante centre economice medievale, este lipsit de o astfel de lucrare.

În cele două monografii : *Istoria Bucureștilor* de G. I. Ionnescu-Gion, apărută în 1899 și *Istoria Bucureștilor* de N. Iorga apărută în 1939, se oglindesc numeroase aspecte ale vieții bucureștene de-a lungul veacurilor, printre care și acela al producției meșteșugărești și al schimbului de produse. Trebuie specificat însă, că atenția deosebită în ceea ce privește tratarea, acordată unora dintre aceste aspecte este în contrast cu importanța lor ; nu se păstrează cu alte cuvinte, o proporție între spațiul rezervat

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. III, Ed. P.M.R., 1951, p. 308.

unor probleme și însemnătatea reală a acestora. Așa, de pildă, problemele de ordin religios ocupă în lucrările amintite un spațiu foarte întins în raport cu spațiul rezervat descrierii celei mai importante categorii sociale din cadrul orașului, meșteșugarii producători de bunuri materiale¹; de aici necesitatea de a se acorda cercetării științifice a producției meșteșugărești medievale din București, ca și din alte orașe de altfel, atenția binemeritată. Condițiile concrete necesare îndeplinirii unor astfel de sarcini au fost create prin strângerea laolaltă și publicarea în parte în anii regimului de democrație populară a izvoarelor medievale (documente interne, mărturiile călătorilor străini, inscripțiile, cronicile etc.) cât și prin inițierea pe baze cu totul noi a unor săpături arheologice în București².

După cum se știe, prima mențiune documentară, de care dispunem pînă în prezent, în care Bucureștiul apare ca reședință a Țării Românești, datează din 20 septembrie 1459. Aceasta nu constituie de altfel decît confirmarea unor stări de lucruri deja existente. Cercetările arheologice efectuate în diferite puncte ale orașului au dovedit existența unei așezări pe actualul teritoriu al Bucureștilor cu mult mai înainte decît data la care apare menționat ca reședință domnească, în documentele literare. Trecerea de la tipul de așezare rurală la tipul de așezare urbană, ca urmare a creșterii diviziunii sociale a muncii, s-a făcut într-o perioadă care, deocamdată, nu poate fi fixată în mod precis întrucît izvoarele literare și materialele arheologice ieșite la iveală pînă în prezent nu ne îngăduie acest lucru. Ceea ce s-a putut stabili în mod sigur este faptul că în secolul al XV-lea așezarea omenească de pe actualul teritoriu al Capitalei R.P.R. începuse să capete forme de viață urbană. Alegerea acestei așezări ca reședință a domniei din Țara Românească a fost determinată tocmai de stadiul de dezvoltare deosebit al forțelor de producție din așezarea respectivă. Stabilirea reședinței domnești la București a jucat la rîndul ei un rol important în accelerarea dezvoltării vieții bucureștene. În capitala statului feudal erau concentrate cele mai variate categorii de meșteșugari care satisfăceau și cerințele de la curtea voievodală. După cum se știe pînă către jumătatea secolului al XVI-lea a avut loc o permanentă schimbare a scaunului domnesc cînd la București, cînd la Tîrgoviște. Începînd din a doua jumătate a secolului însă, domnia se stabilește la București aproape în mod permanent. Actele interne, atît cele emise de cancelaria domnească cît mai ales cele particulare (cele emise de autoritatea municipală și zăpisele al căror număr crește simțitor începînd de la jumătatea secolului al XVI-lea) reflectă o viață orășenească, o activitate meșteșugărească nemai-întîlnită pînă atunci. Această stare de lucruri se datorește, după părerea

¹ În lucrarea lui Ionescu-Gion, capitolul IX (p. 253—293) este rezervat în întregime tratării problemei patriarhilor, mitropoliților și episcopilor greci veniți la București, pe cînd problema meșteșugarilor este tratată în patru pagini (p. 741—744).

² Roadele unei astfel de munci au și început să apară. Deși nu tratează în mod exclusiv problema producției meșteșugărești, articolele *Dezvoltarea economică a orașelor din Țara Românească în anii 1501—1650* de L. Lehr, din *Studii și referate privind istoria României*, I și *Orașul București în secolele XIV—XVI*, de D. Berindei, din *Studii și articole de istorie*, II, reprezintă încercări reușite de a aborda de pe poziția materialismului istoric această chestiune.

noastră, stabilirii permanente sau aproape permanente a scaunului domnesc la București ceea ce a contribuit la creșterea activității meșteșugărești; actele municipale emise de autoritățile orașului și zapisele, existente într-un număr foarte mare în raport cu situația anterioară, mult mai bogate și variate în conținut decât stereotipele acte domnești, reflectă prin conținutul lor tocmai această viață a producătorilor de bunuri. De aceea producția meșteșugărească din București pînă la jumătatea secolului al XVI-lea este foarte firav oglindită în documente.

Cercetarea materialelor de informare (de care dispunem) pînă în secolul al XVIII-lea, ne-a permis să surprindem o serie de aspecte ale activității meșteșugărești din București, de o deosebită importanță, ca de pildă, *nivelul de dezvoltare a meșteșugurilor* în diferite perioade (specializarea în diferite ramuri de activitate), *producția propriu-zisă* (formele de producție din cadrul atelierului: producția la comandă, producția pentru piață, schimbul produselor meșteșugărești pe piața orașului, adîncirea procesului de separare dintre producție și circulație etc.) precum și unele *probleme privind pe meșteșugari* (repartiția teritorială în cadrul orașului, adîncirea procesului de separare între meșteșug și agricultură, obligații față de domnie, lupta de clasă, organizare etc.). Toate aceste probleme au fost grupate în cele două părți ale lucrării. Prima parte tratează despre ramurile mari de activitate meșteșugărească cu specializările produse în interiorul fiecărui meșteșug de bază, indicîndu-se totodată momentul apariției lor în actele de care dispunem; a doua parte tratează despre cele mai importante aspecte privind relațiile social-economice.

I

1. METALURGIA

Industria metalurgică¹ — extracția și reducerea minereurilor pe de o parte și prelucrarea metalelor pe de altă parte — a jucat în general un rol hotărîtor în dezvoltarea tuturor celorlalte ramuri ale industriei, agriculturii, transporturilor, construcțiilor; ea a jucat un rol uriaș în dezvoltarea culturii materiale, metalurgiștii fiind primii specialiști care s-au diferențiat în sînul colectivității o dată cu diviziunea socială a muncii.

Cum era și firesc, în București n-a existat o metalurgie extractivă (extragerea minereurilor din pămînt) din cauza inexistenței în împrejurimile lui, a unor astfel de posibilități naturale². Cercetările arheologice

¹ Termenul „industrie” folosit în lucrare, evident impropriu, n-are aici accepțiunea pe care îl are în mod firesc o are astăzi. El este însă consacrat în literatura de specialitate pentru a desemna grupuri mari de activitate meșteșugărească. Amintim că Lenin îl folosește frecvent pentru epocile precapitaliste; dintre istoricii sovietici menționăm pe B. Ribakov care utilizează acest termen în lucrarea *Ремесло древней Руси*, Moscova, 1948.

² Menționarea în acte a topicului „Valea băii” în hotarnica moșiei Clanța (actualul Herăstrău), proprietatea mănăstirii Cotroceni, la 10 decembrie 1680, ne poate da, pînă la efectuarea unor cercetări mineralogice, doar o sugestie în legătură cu proveniența minereului de fier redus în București (Arh. St. Buc., m-re Cotroceni, XC/25, orig. rom.).

efectuate în cuprinsul orașului București în anii regimului de democrație populară au dovedit însă, existența unei metalurgii reducătoare în oraș. În săpăturile efectuate în sectoarele Curtea Veche, bis. Răzvan și bis. sf. Gheorghe Vechi s-au descoperit resturile unor cuptoare de redus minereul precum și bucăți de zgură de fier datînd din secolele XV, XVII¹; minereul de fier era adus probabil din regiunea subcarpatică, și redus în cuptoare în oraș. O mare cantitate de fier sau aramă necesară metalurgiei prelucrătoare se obținea, în special în secolul al XVII-lea, prin cumpărarea fierului și aramei de pe piață (internă și externă). Organizarea de către domnie a exploatărilor miniere de la Baia de Aramă și de la Baia de Fier în a doua treime a secolului al XVII-lea, a însemnat o evidentă creștere a cantității de metal adus pe piață. Numeroși negustori printre care și Nedelco abagiul din București², cumpărau aramă și fier direct din „bae” (mină), pe care le comercializau apoi pe piața orașului³. Pe timpul lui Constantin Brîncoveanu vînzarea fierului în București constituia monopolul domniei; nimeni n-avea voie să vîndă fier, în afară de oamenii domnești⁴.

În acest mod materia primă care constituia baza metalurgiei prelucrătoare, era asigurată.

Metalurgia prelucrătoare însumează totalitatea ramurilor de activitate meșteșugărească ce prelucerează metalele, ramuri devenite independente ca preocupări, reflectînd nivelul atins de diviziunea socială a muncii. Gradul înalt de specializare din metalurgia prelucrătoare din București în cursul secolelor XV—XVII se oglindește tocmai în existența a numeroase meșteșuguri care tind să se separe tot mai mult ca sferă de preocupare.

Întregul proces metalurgic se desfășura în atelierul meșteșugarului respectiv; inventarul de fierărie se deosebea în funcție de specificul muncii, cu excepția unor unelte de bază nelipsite din orice atelier de prelucrare a metalelor. În săpăturile arheologice din cuprinsul orașului București au fost descoperite numeroase unelte ca: ciocane, dălți, clești, sfredede, foarfeci, priboaie, seceri, brăzdar de plug, sape, custură de tăiat pielea precum și numeroase piese de harnașament (pinteni, catarâmi) și armament de luptă (săgeți, buzdugane, fosforite, fragmente de coif, cămașe de zale etc.) datînd din secolele XVI—XVII⁵.

În decursul secolelor XV—XVII, se întîlnesc în documentele de care dispunem referitoare la București, circa 9 ramuri de producție mește-

¹ D. Rosetti, *Bucureștii de odinioară* (sub tipar); cf. *Descoperiri arheologice în București, în Studii și referate privind Istoria României*, I, p. 518, fig. 48 și p. 520; cf. D. Rosetti, *Șantierul arheologic București, în Materiale și cercetări arheologice*, V, p. 649, 651.

² Arh. St. Buc., Ep. Argeș, XLV/6, orig. rom. (La 7 ianuarie 1672, el cumpăra 440 ocale aramă).

³ În anul 1673 concesionarul minei de la Baia de Aramă, se angaja să livreze negustorilor în cursul aceluiași an, cantitatea de 3135 ocale aramă (Arh. St. Buc., Ep. Argeș, XLV/10, orig. rom.).

⁴ Acad. R.P.R., MLXIX (Anatefter, C. 2, 53, 60); cf. N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 338, 347; pentru prelucrarea plumbului vezi Arh. St. Buc., Mitrop. T. Rom., CCLXIII/3, copie rom.

⁵ Obiectele sînt expuse la Muzeul de istorie a orașului București.

șugărească care prelucrează metalele; unele dintre ele se subdivid la rîndul lor în alte categorii după cum se constată, de pildă, în cadrul armurării. De remarcat că pînă la jumătatea secolului al XVII-lea existau doar 2 ramuri de producție în cadrul prelucrării metalelor; după această dată numărul lor a crescut cu încă 7.

Potcovarii sînt printre cei mai vechi meșteșugari în prelucrarea metalelor; ei depășeau prin activitatea lor limitele specificului meseriei lor, observație valabilă de altfel și pentru alte categorii de meșteșugari, lucrînd în afara potcoavelor pentru potcovitul animalelor de transport¹ și alte obiecte de fierărie ca: unelte din inventarul agricol, unelte de meșteșugari și unelte de uz casnic. Potcovarii preluaseră o mare parte din atribuțiile vechilor fierari sau făurari din domeniul metalurgiei prelucrătoare. În acte, ei sînt menționați în situații diferite, vînzînd sau cumpărînd mai ales case, locuri de case, prăvălii, pivnițe, vii sau în calitate de martori.

Prima mențiune documentară care atestă prezența meșterilor potcovari în București este cu puțin anterioară anului 1587; la 24 iulie 1587 Mihnea voievod întărind mănăstirii sf. Troiță (Radu Vodă) „numită mitropolia din jos de București”, 13 prăvălii în oraș pe ulița Mare arăta că aceste prăvălii fuseseră cumpărate de Dragomir fost mare vornic de la „Nica potcovarul” și alții. Pătru mare spătar, fiul lui Dragomir, le vînduse apoi egumenului Mardarie de la mănăstirea sf. Troiță².

În secolul al XVII-lea, este menționat în București, Tudoran țiganul potcovar care cumpără un loc de casă în mahalaua sf. Gheorghe Vechi³ pentru a-și construi pe el case⁴.

Armurărîtul reprezintă de asemenea unul dintre meșteșugurile bucu-reștene cele mai vechi. Nivelul de dezvoltare ridicat la care ajunsese acest meșteșug poate fi apreciat după specializările produse în cadrul lui.

În cursul secolului al XVI-lea, în interiorul armurărîtului se specializaseră două categorii de meșteșugari: *arcarii* și *săbierii*. Prima mențiune despre un meșter arcar la București se întîlnește la 6 mai 1572; Nicula județul cu cei 12 pîrgari ai orașului întăreau lui Cuciu Greul arcar, un loc de casă în București, pe care acesta îl cumpărase de la niște țigani⁵. Amintirea lui Cuciu arcar se păstrează pînă la jumătatea secolului al XVII-lea⁶. În secolul al XVII-lea, meșteșugul confecționării arcurilor și săgeților de luptă este în regres. Așa se explică de ce mențiunile documentare despre arcari lipsesc cu desăvîrșire.

În schimb săbierii sînt mult mai numeroși. Cea dintîi mențiune documentară despre săbierii bucu-reșteni datează din 5 ianuarie 1587 cînd participă ca martor în București Stanciul săbier⁷. În secolul al XVII-lea

¹ În Condica de venituri și de cheltuieli a visteriei de la leatul 7202—7212 (1694—1704) (în *Revista istorică a arhivelor Romîniei*, Buc., 1873, p. 313), este însemnată cheltuiala a 26 taleri, „pentru potcovitul telegarilor”.

² *D.I.R.*, veac. XVI, B, vol. V, p. 320; *D.I.R.*, veac. XVII, B, vol. IV, p. 239—240.

³ Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, nr. 691 f. 92 v, copie rom.

⁴ *Ibidem*, nr. 691, f. 94, copie rom.

⁵ *D.I.R.*, veac. XVI, vol. IV, p. 72.

⁶ Locul se afla, se pare, în apropierea jîtnei domnești (Arh. St. Buc., m-rea Zlătari, XII/10, orig. slav.).

⁷ *D.I.R.*, veac. XVI, B., vol. V, p. 276, 295, 431.

numărul săbierilor se înmulțește. La 17 aprilie 1626 Mihail săbierul depune mărturie pentru niște locuri de casă cu 4 prăvălii pe ulița Turcilor¹. Între 1635 și 1690 mai sînt pomeniți Dima săbier², Filip, săbier³, Curteș săbierul⁴, și Ivan săbier⁵, toți menționați ca martori la vînzarea-cumpărarea de prăvălii, pivnițe, case etc., în București. La 14 mai 1678 apare în documente primul vătaf de săbieri din București, anume Filip⁶, indiciul organizării săbierilor în asociații meșteșugărești. Potrivit unei însemnări din 1697, o sabie costa cam 23 taleri, un preț destul de ridicat⁷.

Turnarea tunurilor de luptă din aramă era făcută de către meșterii de la curtea domnească. Din relatarea lui J. Bongras aflăm că Petru Cercei, domnul Țării Romînești, „a pus să se toarne tunuri”⁸. Turnătoria înființată de Petru Cercei era o turnătorie a tunurilor de aramă; ea se afla probabil într-unul din cele două orașe, București sau Tirgoviște. Potrivit datelor de care dispunem unul din tipurile de tunuri turnate avea țeava de 1,50 m lungime; diametrul țevii avea la bază 250 mm, iar la capăt 50 mm.

În secolul al XVII-lea, tunarii sînt frecvent menționați în acte. Între 1663 și 1680 este menționat în București în mai multe documente Isar tunariul⁹. La curtea lui Constantin Brîncoveanu exista un meșter tunar căruia îi plătea simbria 30 taleri pe an¹⁰. În afară de aceasta mai erau și alți tunari cărora de asemenea li se plătea și care erau probabil ajutoare ale meșterului principal, mînuitori ai tunurilor în luptă în același timp¹¹.

Tot în cadrul arsenalului domnesc trebuie socotiți și *silitrarii* care preparau praful de pușcă, obținut prin tratarea salpetrului sau silitrei. Se pare că o parte din cantitatea totală de silitră se prepara în secolul al XVII-lea la București, deoarece Șerban Cantacuzino dăruia mănăstirii Cotroceni printre altele și „2 cazane mari care s-au făcut dentr-un cazan mare ce au fost dă salitră”¹². Silitra se exploata la Focșani fiind transportată apoi la locul de preparare, cu carele; în 1702 se trimiteau în scopul arătat 5 care cu 10 boi¹³. Tehnica obținerii prafului de pușcă se cunoaște datorită relatărilor unui funcționar turc care cunoscuse la Hotin la jumătatea secolului al XVIII-lea, procedeele utilizate¹⁴. Alteori silitra era cumpărată

¹ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, LVII/5, orig. rom.

² Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/5, orig. rom.; Acad. R.P.R., CCCXCIX/155, orig. rom.

³ Arh. St. Buc., m-rea Hurez, XXVIII/3, orig. rom.

⁴ Arh. St. Buc., Cond. m-rii Nucet, nr. 457, f. 133 v., copie rom.

⁵ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XLII/65, orig. rom.

⁶ Acad. R.P.R., CXCVIII/75, orig. rom.

⁷ Condica..., *op. cit.*, p. 314.

⁸ J. Bongras, în *Hurmuzaki*, XI, p. 190.

⁹ Muz. lupt. rev. pop., Buc., LXXXVIII/1, orig. rom.; Acad. R.P.R., CXCIV/26, orig. rom.; Acad. R.P.R., CCCLXXIV/250, orig. rom.; Acad. R.P.R., LXXI/177, orig. rom. etc.

¹⁰ Condica..., *op. cit.*, p. 540.

¹¹ N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 371 (Anatefter, C. 252, 254).

¹² Arh. St. Buc., Cond. m-rii Cotroceni, nr. 693.

¹³ Condica..., *op. cit.*, p. 672.

¹⁴ M. Karadža, *Principatele romine văzute de un funcționar turc din veacul XVIII*, în *Arhivele Olleniei*, XI (1933), p. 267–268.

de la diverși silitrari care livrau domniei contra cost anumite cantități. Potrivit știrilor existente, între 1698 și 1702 curtea domnească achiziționase de la 2 silitrari, circa 5 tone iarbă de pușcă. Prețul unei ocale varia între 33 și 50 bani¹.

În secolul XVII se produc noi specializări în domeniul prelucrării metalelor. În cadrul armurăritului se diferențiază *zelarii* care confecționau îmbrăcămintea de zale pentru luptă. Ei se separă ca meșteșug aparte în a doua treime a secolului al XVII-lea. Într-un act din 6 martie 1657, Stan zelarul din București avea case în „bazarul de Sus” (tîrgul de Sus) din același oraș². Dumitrașco zelarul este menționat către 1680³, iar la 1 iulie 1695 scrie un act de hotărnicie a unui loc din mahalaua Măcelarilor, Fota zălarul⁴.

Căldărăritul este unul dintre cele mai dezvoltate meșteșuguri bucureștene din domeniul prelucrării metalelor din secolul al XVII-lea. Căldărării confecționau din aramă în special, oale de aramă, cazane, tipsii de aramă sau cositor, căldări, tingiri etc., fie prin turnarea metalului, fie prin baterea sau ciocănirea foilor de metal. Cea mai mare parte a mențiunilor documentare se referă la căldărării din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Între 1670 și 1671 este menționat în calitate de martor la mai multe vânzări-cumpărări de locuri în oraș, Constandin căldărarul. El locuia, se pare, în apropierea bisericii lui Mitrea vornicul; la 12 august 1671 se vindea mănăstirii Radu Vodă din București un loc pe ulița dinspre biserica lui Mitrea vornicul avînd ca vecini pe Costandin căldărarul și pe alții⁵. La 9 noiembrie 1670 același Costandin căldărarul împreună cu alți meșteșugari și cu Gherghina județul delimitează un loc de casă aflat pe lângă mănăstirea Stelea⁶. Fiul său Iane căldărariul, ginerele lui Gherghina județul⁷, este proprietarul unui loc de casă pe ulița dinspre biserica Agăi Niță „alătura cu ulița cea Mare care vine de la curtea domnească spre tîrgul d-Afară”⁸. Un cartier sau mahala a căldărarilor este menționată la 8 ianuarie 1683; Iorga stolnic vînzînd lui Șerban Vodă 5 prăvălii într-un rînd, arată că ele sînt „la ulița împotriva Căldărarilor”⁹. La aceeași dată se mai vînd încă 2 prăvălii tot lui Șerban Vodă, în același rînd, menționîndu-se că ele se află „unde sînt acuma Căldărării”¹⁰. Pare să fie vorba de o recentă schimbare a centrului de activitate a căldărarilor de la locul inițial. Vîlcul meșterul căldărarul¹¹, Stan căldărarul¹², Varvara căldărarul¹³ etc., sînt alți meșteri bucureșteni de la sfîrșitul secolului al XVII-lea,

¹ Condica..., *op. cit.*, p. 412, 525, 550, 653, 692.

² Muz. arh. și ist. Buc., nr. 933, orig. slav.

³ Acad. R.P.R., CXL/122, orig. rom.

⁴ Arh. St. Buc., Mitrop. T. Rom., CCLVII/7, orig. rom.

⁵ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXIII/24 orig. rom.; *ibidem*, XXIII/21 orig. rom.

⁶ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXIII/17, orig. rom.; XXIII/19; XXIII/15.

⁷ *Ibidem*, XLII/42, orig. rom.; Acad. R.P.R. DCXXIII/97.

⁸ Arh. St. Buc. m-rea Radu Vodă, XXIII/36, orig. rom.

⁹ *Ibidem*, XXXIV/30, orig. rom.

¹⁰ Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/32, orig. rom.

¹¹ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, LVIII/48, orig. rom.

¹² *Ibidem*, XXIII 36, orig. rom.

¹³ Arh. St. Buc., Cond. brîncovenească, nr. 705, f. 193—199, copie rom.

care împreună cu ceilalți constituie mărturia unei sporite activități în București în această vreme în raport cu celelalte orașe din Țara Românească. Aceasta explică superioritatea vătafului de căldărari din București față de cei din țară, manifestată prin împuternicirea pe care i-o acordă Brîncoveanu de a percepe taxa de la toți căldărarii localnici și străini care vin în București cu „marfă căldărărească”, precum și de a i se supune lui ¹.

Tot în preocupările căldărarilor intra și repararea vaselor stricate; pe la 1700, Constantin Brîncoveanu ierta pe vătaful de căldărari din București de toate obligațiile căldărarilor față de domnie cu condiția de a fi „în toată vremea cu slujbă în curtea domniei mele să dreage vasele care se strică” ².

În strînsă legătură cu căldărarii erau *spoitorii* care spoiau vasele de aramă cu ajutorul cositerului. O însemnare din vremea lui Brîncoveanu arată că s-au dat 15 ughi „la spoitorii ce spoesc vasele de cuhnii de paște” ³. Cunoștințele pe care le posedau în această privință le dădeau posibilitatea efectuării controlului tehnic asupra confecționării unor vase de către meșterii ardeleni. Așa de pildă, Constantin Brîncoveanu, trimițînd la 5 decembrie 1697 o cantitate de cositor la Brașov pentru a i se executa niște tipsii, atrage atenția meșterilor brașoveni „să nu amestece cositorul, ce să-l lucreze așa curat precum l-am trimis”; le aduce totodată la cunoștință posibilitatea de a controla aceasta: „voim să topim o tipsie de acelea <după ce vor fi gata> să cercăm să spoim niște vase. Deci atunci se va cunoaște că de vor amesteca cositorul nu să va putea spoi la aramă” ⁴. Observația făcută de domnul Țării Românești era rezultatul unei îndelungate practici a meșterilor în arta spoirii vaselor, practică ce justifica mîndria domnului român.

Mijloacele de transport (care, căruțe, cocii, rădvane, leagăne) erau lucrate de meșteri în strînsă legătură cu prelucrarea lemnului. După ce se făceau mai întii părțile lemnoase, ele se fereceau apoi în atelierele de fierărie de către meșterii *rotari*. În condica de venituri și cheltuieli a vistieriei lui Brîncoveanu se însemna la 1698, suma de 209 taleri și jumătate cheltuită pentru „blehuirea și cercuirea carălor” precum și suma de 12 500 taleri dați pentru lucrul a 250 de „cară” ce s-au trimis la Belgrad ⁵.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, alături de rotari se întilnesc meșterii *caretași* ⁶ care făceau caretele și *legănarii* specializați în făurirea leagănelor. Ne sînt cunoscute numele unor legănari ca de pildă Duca legănarul fiul lui Mihai legănarul ⁷, care la 1630 vinde un loc de casă în București ⁸. La curtea domnească, existau meșteri caretași și legănari special angajați pentru lucrul la caretele și leagănele domnești. Pe timpul lui Brîncoveanu printre cei ce primeau bacșișuri cu diferite ocazii erau

¹ N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 357 (Anatefter, C. 169).

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 362.

⁴ *Ibidem*, X, p. 62—63.

⁵ Condica..., *op. cit.*, p. 377, 400.

⁶ Arh. St. Buc., Mitrop. T. Rom., LXXIII/28, orig. rom.

⁷ Arh. St. Buc., m-rea Cîmpulung, XXX/1, orig. slav („Λεγεωνάρια”) în orig.

⁸ Arh. St. Buc., m-rea Valea, XII/2, orig. rom.

și doi caretăși care primeau jumătate de taler¹. Legănarii de la curtea domnească aveau pe la 1694 un vătaf al lor anume Dumitrașco², iar la 1695 este menționat Radu vătaf de legănari care primea de paști, împreună cu alți 4 legănari, câte 16 coți de aba³.

Lăcătușii făceau lacăte și chei, zăvoare, închizătoare de uși precum și alte obiecte de uz comun. Ei încep să fie menționați în acte în secolul XVII. La 1675, Stoica lăcătuș depunea mărturie cu prilejul unei vânzări de case în oraș⁴, iar cu câțiva ani mai înainte Fiera lăcătușul împreună cu Gherghina județul și cu alți meșteșugari, semnau ca martori un act de vânzare a unui loc de casă pe lângă mănăstirea Stelea⁵. Către sfârșitul secolului XVII, numărul lăcătușilor bucureșteni crescuse considerabil. Acest lucru reiese din pomenirea în actele de la începutul secolului al XVIII-lea, a uliței Lăcătușilor situată mai sus de Pușcărie, aproape de zidul curții domnești⁶.

Sîrmătorii sau *sîrmarii*⁷ confecționau sîrma de fier sau aramă sau chiar de aur, utilizată în numeroase domenii de activitate. Acest meșteșug se separă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Prima mențiune documentară datează din 16 martie 1679 când este menționat Chiriță sîrmătorul, se pare, din București⁸. Pe timpul lui Constantin Brîncoveanu, se plăteau 30 taleri pentru confecționarea a „10 bucăți de sîrmă ce s-au trimis la pașa de la Sofia”⁹. Este un meșteșug specific orașelor.

Un alt meșteșug specific orașelor este meșteșugul confecționării diferitelor tipuri de copeci pentru îmbrăcăminte, din aramă sau tablă de fier. *Copciarii* sau *copcarii* se diferențiază în a doua treime a secolului al XVII-lea. Prima mențiune datează din 6 martie 1657; Costea cojocar cumpără la data amintită, case în București, în târgul de Sus, de la Stan zidariul, case care fuseseră înainte ale lui Pătru copcariul¹⁰.

2. CONSTRUCȚIILE

(Prelucrarea lemnului și a pietrei)

Pentru meșteșugurile din domeniul construcțiilor există un bogat material documentar, în special către sfârșitul secolului al XVII-lea. O caracteristică a meșterilor constructori este faptul că ei se deplasează temporar în diverse locuri din țară pentru exercitarea meseriei lor. De aceea, vom întilni meșteri construind în alte țări decât locul lor de origine. O altă caracteristică este și aceea că la ridicarea unui monument participă con-

¹ Acad. R.P.R., MLXIX (Anatefter, C. 256).

² N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 362 (Anatefter, C. 195).

³ *Ibidem*, p. 361 (Anatefter, C. 184).

⁴ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, ms. 296, f. 155—155 v. (156), copie rom.

⁵ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXIII/19, orig. rom.

⁶ *Ibidem*, XXIV/40, orig. rom.

⁷ Vezi H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Buc., 1915, sub voce.

⁸ Acad. R.P.R., XCVI/66, orig. rom.

⁹ Condica..., *op. cit.*, p. 616.

¹⁰ Muz. arh. și ist., Buc., nr. 933, orig. slav.

comitent mai multe categorii de meșteri. Bucureștiul¹ folosea în construcțiile sale civile, militare, religioase, pe o scară foarte întinsă, lemnul uneori îmbinat cu piatră. Un însemnat număr de documente pomenesc de case cu foișoare din lemn, grajduri de lemn, pivnițe din lemn, case, hanuri, podul ulițelor etc. Pentru acoperirea clădirilor era folosită șindrila. Într-o descriere anonimă din 1636 referitoare la București, se arată că „aproape toate casele au acoperișul de șindrilă”². Del Chiaro menționa același lucru : „toate clădirile din Valahia sînt acoperite cu șindrilă, nefiind obiceiul țiglelor”³.

Construcțiile militare erau în cea mai mare parte din lemn. Cunoaștem din documente sistemul de întărituri numit „palangă” construit în București în octombrie 1595. După cum s-a constatat din descoperirile arheologice efectuate în sectorul „Radu Vodă”, acest sistem consta din birne mari de lemn împletite cu nuiele și întărite cu pămînt⁴. Orașul era înconjurat de un șanț și val de apărare. Aceste întărituri de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, sînt descrise în mod amănunțit de diverși contemporani ca de pildă Nichifor dascălul, eparh patriarhal⁵ și Lescalopier⁶.

Dacă luăm în considerare utilizarea lemnului și în domeniul confecționării obiectelor de uz casnic, folosirea lui este foarte largă; era și firesc în această situație, ca în interiorul meșteșugului de bază să se fi produs specializarea meșterilor în diferite ramuri de producție.

Meșterii constructori sînt denumiți în general „meșteri în lemn”, „lemnari”, „dărvari” și uneori simplu „meșteri”. La 1663 de pildă, este menționat printre mahalagii din București Drăgoiu vătăh de lemnari⁷; la 22 iunie 1672, Andrei dărvariul (lemnarul) „alegea” împreună cu alții un loc de casă în București⁸; la 30 iunie 1698 fiul lui Stanciul vătăf de meșteri de lemn, era împuternicit să stăpînească un loc de casă în dreptul bisericii popei Fierea⁹.

Dulgherii încep să fie menționați în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. La 8 iunie 1626 întărindu-se mănăstirii Plumbuita locuri de prăvălii în București, se arată că acestea fuseseră în proprietatea lui Pecie dulgheriu pe timpul lui Mihnea Turcitu¹⁰.

¹ Semnificativ în această privință este inscripția din pridvorul mănăstirii Hurez, care arată pe meșterii care au conlucrat la ridicarea bisericii: Istratii lemnarul, Vucașin pietrarul, Caragea Manca vătăful zidar (*Scurtă istorie a Artelor Plastice în R.P.R.* (1), Buc., 1957, p. 258, fig. 214.

² P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, p. 22—33. Descriere anonimă a solicii lui George Krasinski.

³ Anton Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei*, trad. efectuată după textul receditat de N. Iorga, de S. Cris-Cristian, Iași, 1929, p. 9.

⁴ *Studii și referate privind istoria României*, I., p. 424—425.

⁵ N. Iorga, *Nichifor dascălul, eparh patriarhal*, în An. Acad. R.P.R., Secția istorie, seria II, XXVII, 1905, p. 361.

⁶ Lescalopier, în *Revue d'histoire diplomatique*, 1921, p. 46 și următoarele.

⁷ Arh. St. Buc., m-rea Cîmpulung, LXIII/40, orig. rom.

⁸ Acad. R.P.R., CCXII/16, orig. rom.

⁹ Muz. arh. ist. Buc., nr. 28271, orig. rom.

¹⁰ Arh. St. Buc., m-rea Plumbuita, nr. 255, f. 16—17 v., copie rom.

Podarii se remarcă printr-o bogată activitate. Prima mențiune datează din 13 noiembrie 1566; la data amintită scria un act în București Stroe podar¹. Opera lor este menționată adesea în documente: podul lui Mihai Vodă², podul lui Marco³, podul lui Șerban Vodă⁴, podulețul Pitarului⁵ etc.

În legătură cu lucrarea obiectelor de lemn de uz casnic amintim pe *butari* care făceau butiile, poloboacele, putinele, buriile etc., cu diverse întrebuițări, în special la păstrarea vinului. În 1618 și 1619 „Stoica butariul din București” participă ca martor la vânzarea unor locuri de casă⁶. La 22 iunie 1672 se întâlnește prima mențiune despre un vătaf de butari bucureșteni, anume Oancea⁷. Un alt vătaf de butari, anume Radu, este pomenit la 3 martie 1687 în același oraș. Apariția vătafilor indică stadiul de organizare a meșterilor butari din București în asociații meșteșugărești.

Pentru nevoile de ordin constructiv de la reședința voievodală, domnia folosea o serie de meșteșugari domnești; o parte dintre ei erau orășeni proprietari de case și prăvălii în București, alții erau stabiliți în mod permanent la curtea domnească primind simbrie, iar alții, de obicei meșteri sătești, lucrau pentru „treaba domniei” în direcția în care se specializaseră, fiind scutiți în schimb de toate dările față de domnie. Din ultima categorie făceau parte meșterii din satul Lucianii „ce sîntu meșteri domnești de case în județul Dimbovița”. La 1 iulie 1625 ei sînt scutiți de toate dările „căci sânt meșteri domnești de lucrează tot lucrul ce trebuiești la scaunul domniei mele”⁸. La 28 februarie 1630 Leon Tomșa întărește scutirea acordată aceluiași meșteri „ce sînt meșteri domnești... numai să fie de lucrul și de treaba curții domniei mele să lucreze ce va trebui aicea la scaun în București tot lucrul de lemn, căci sînt meșteri domnești”⁹. Tot dintre meșterii sătești folosiți de domnie mai amintim pe timpul lui Constantin Brîncoveanu pe „Stoica meșterul domnescu de lemn din Vispești”¹⁰ și pe Stan lemnarul domnesc¹¹.

Dintre meșterii orășeni care lucrau pentru curtea domnească, pomenim pe butarii domnești: Tudosie, Stanciul logofăt și alții, din București, care între 1627 și 1629 participă ca martori vecini la întărirea unui loc de casă „în sus de morile domnești... mai jos de biserica ce a fost de jurămînt”¹², deci în apropierea curții domnești.

Cei mai numeroși erau însă stabiliți la curtea domnească în mod permanent. Pe timpul lui Constantin Brîncoveanu la curtea domnească

¹ D.I.R., veac. XVI, B, vol. III, p. 232.

² D.I.R., veac. XVII, B, vol. IV, p. 252.

³ *Ibidem*, vol. III, p. 598.

⁴ Arh. St. Buc., copii particulare, sub dată (14 iunie 1677).

⁵ Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., CDXXXIV/1, orig. rom.

⁶ D.I.R., veac. XVII, B, vol. III, p. 194—195, 352.

⁷ Acad. R.P.R., CCXVII/16, orig. rom.

⁸ D.I.R., veac. XVII, B., vol. IV, p. 537.

⁹ Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., XXXVII/5, orig. rom.

¹⁰ Arh. St. Buc., Ep. Buzău, XLVIII/80 (1694).

¹¹ *Ibidem*, XXVII/49, orig. rom. (1699).

¹² Arh. St. Buc., m-rea Cozia, XLVII/16, orig. rom.

se aflau, după cum reiese din însemnările din condica vistieriei și din anatefter, meșteri lemnari ca de pildă Cazan „meșterul dă lemnari care se află în curte în toată vremea” și „un lemnariu care păzește lemnăria” și cărora li se dădeau 16 coți aba de fiecare pentru îmbrăcăminte¹, precum și unele bacșisuri cu diferite prilejuri². Ei aveau un vătaf al lor anume Stanciu, care primea „5 coți postav șafu” pentru îmbrăcăminte³. Mai sînt menționați „2 dogari den curte”, butari care aveau un vătaf, Bobea și dărvarii⁴, care, spre deosebire de lemnari, făceau o muncă de calitate inferioară cum ar fi de pildă tăiatul și căratul lemnelor precum și unele operațiuni mai simple (netezire, fețuire etc.).

În documentele din sec. al XVII-lea se mai întîlnesc două categorii de meșteșugari: *calapodarii*⁵ și *tichigii*⁶ despre care nu știm însă ce preocupări vor fi avut. Se pare că tichigii aveau rosturi în domeniul construcțiilor la acoperirea clădirilor cu șindrila; faptul că ei apar și la sate întărește această presupunere.

Un alt material de construcție, cu o utilizare tot așa de largă, îl forma piatra. Ea se folosea la zidirea bisericilor și a unor case; pivnițele erau în majoritatea lor construite din piatră⁷; din piatră se lucrau pietrele de mormînt, pietre de teasc, troițe de piatră, cruci de hotar, fintini de piatră. Uneori anumite ulițe se pietruiau prin așezarea unui strat de piatră de mărime mijlocie, fixată de obicei cu ajutorul mortarului.

Piatra era exploatată din carieră și apoi transportată la locul unde era nevoie. Aici se șlefua și se ornamenta în funcție de cerințele respective, de *meșteri pietrari* ca „Lupul Osman pietrariul din București” care locuia pe lângă biserica Grecilor⁸. O largă activitate a meșterilor pietrari este documentată în legătură cu construcțiile de la curtea domnească în special pe vremea lui Constantin Brîncoveanu. Pietrarii din Albești (Argeș), de pildă, aduceau în repetate rînduri piatră necesară la curtea domnească, lucru pentru care li se plătea. La 1694 se menționa suma de 23 taleri și jumătate dată „pietrarilor de la Albești pentru niște pietre ce au tăiat de treaba caselor domnești”⁹. Așa cum reiese din plîngerea lui Matei Filipescu către brașoveni la 1712, cei mai buni meșteri pietrari erau recrutați de domnie pentru a lucra la curtea domnească¹⁰.

Tot ca material de construcție mai amintim cărămida care era folosită din ce în ce mai frecvent în construcții și mortarul, un amestec într-o anumită proporție, de var, apă și nisip. În ceea ce privește cărămida,

¹ N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 361 (Anatefter, C. 185).

² *Ibidem*, p. 372 (Anatefter, C. 253); Acad. R.P.R., MLXIX, C. 254.

³ N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 361 (Anatefter, C. 253).

⁴ *Ibidem*.

⁵ Gheorghe calapodarul fustașul la 1664 (Acad. R.P.R., CCCLXXIV/245).

⁶ În București se întîlnesc peste 10 mențiuni de tichigii. Prima mențiune datează din 10 decembrie 1649 (Arh. St. Buc., A. N., LXXVII/1, orig. rom.; alle mențiuni: Acad. R.P.R., CLVII/107; CLXIII 20; CCCLXXIV/254 etc.).

⁷ Case cu pivniță din piatră în București la 28 februarie 1670 (Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXXIV/27. orig. rom.; Arh. St. Buc., Mitrop. Buc., CCLXII/1, orig. rom. etc.).

⁸ Acad. R.P.R., Foto XXVI/50, orig. rom.

⁹ Condica... *op. cit.*, p. 39.

¹⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, X, p. 142.

exista la 1680 puțin mai sus de București, o „cărămidărie”, în apropierea Ciutăriei domnești¹.

Cei care făceau să se înalțe zidurile monumentelor erau *zidarii*, ca de pildă, Manea zidarul pomenit în 1605 și 1611 ca martor la vânzarea unui loc de 7 prăvălii în București².

3. PRELUCRAREA PIEILOR

O mare dezvoltare au cunoscut-o meșteșugurile din cadrul prelucrării pieilor, mai ales cele privind încălțăminte și îmbrăcăminte.

Blănărit-cojocăritul este unul dintre meșteșugurile din cadrul prelucrării pieilor care a cunoscut o mare dezvoltare: el este de altminteri unul dintre cele mai vechi meșteșuguri bucureștene. Deși în documente meșterii din acest sector de activitate sînt menționați cu termeni diferiți (blănari, cojocari), totuși o delimitare precisă a atribuțiunilor lor, nu se constată nici în secolul XVII. Deosebirea între blănari și cojocari ar consta doar în ceea ce privește materialul de prelucrat, unii lucrînd mai mult blănurile de lux, alții în special pieile de oi. Documentele ne permit să constatăm că de fapt între blănari și cojocari nu există deosebiri; ambele categorii de meșteri prelucrează aceleași materiale. Edificatoare în această privință sînt mai multe acte din secolul al XVII-lea: la 28 octombrie 1640, de pildă, Ghinea meșterul din București apare sub cele două denumiri: cojocar și blănar³. Aceeași situație există și în cazul lui Manta și Dediul denușiți cînd blănari cînd cojocari⁴. Condica vîstieriei lui Brîncoveanu ne clarifică și mai mult în această problemă. Însemnările din condică arată că în 1698 s-au dat „400 taleri lui Panaet cojocarul pentru un pîntece de rîs care s-au dat anu în pocloanele Baiaramului”, iar în 1699 se dădeau 300 taleri pentru un cojoc de rîs ce s-au luat de la un cojocar⁵; așa dar cojocarii prelucrau și blănurile de lux.

Prima mențiune de cojocari la București datează din 30 mai 1589 cînd participă ca martori la întărirea unor case cu cămări, pivnițe și prăvălii. Călin cojocarul, Ianiu cojocarul și Badea cojocarul împreună cu alți meșteșugari: cizmari, croitori, miedari, brăgari⁶. La mai puțin de un an este menționat un alt cojocar, anume Manole, în împrejurări asemănătoare⁷.

În decursul secolului al XVII-lea se întîlnesc circa 50 de cojocari, dintre care circa 18 sînt menționați de minimum 5—6 ori fiecare⁸.

¹ Arh. St. Buc., m-rea Hurez, XXVII/8, orig. rom.

² *D.I.R.*, veac. XVII, B, vol. I, p. 179; vol. II, p. 5.

³ Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos, XII/9, orig. rom.; pentru o situație asemănătoare vezi Șt. Olteanu, *Un aspect al producției meșteșugărești din orașele din Moldova în sec. XVII*, în *Studii*, an. X (1957), nr. 3, p. 95.

⁴ Acad. R.P.R., CCXVI/42, orig. rom.; Acad. R.P.R., CCCLXXIV/251, orig. rom.; Arh. St. Buc., Ep. Argeș, XLVIII/6, orig. rom.; Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/28, orig. rom.

⁵ *Condica...*, *op. cit.*, p. 442, 516.

⁶ *D.I.R.*, veac. XVI, B, vol. V, p. 411.

⁷ *Ibidem*, p. 431.

⁸ Cităm cîtiva dintre aceștia: Dobre Cojocar și Dumitru cojocar (Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos XII/19, orig. rom.; Arh. St. Buc., m-rea Cozia, XLVII/16, orig. rom.; Arh. St. Buc.,

Majoritatea cojocarilor din București locuiau în partea centrală a orașului unde își aveau atelierile și prăvăliile lor, între următoarele reperi : biserica Grecilor, ulița Mare, mănăstirea sf. Gheorghe, ulița Scaune, biserica Colțea, mahalaua Săpunari, biserica Negustori. Urmărind activitatea lor, observăm că din cei 50 de cojocari care sînt pomeniți în documentele cercetate, 10 își desfășoară activitatea în prima treime a secolului al XVII-lea, 15 în a doua treime, iar 25 își exercită meseria începînd din ultimele trei decade ale secolului. Avîntul înregistrat de meșteșugul blănăriei și cojocării începînd din a doua treime a secolului al XVII-lea, este ilustrat și de organizarea meșteșugarilor respectivi în asociații meșteșugărești. Prima mențiune despre căpetenia lor (element al organizării) datează din 3 noiembrie 1635, cînd este menționat Costandin chiurciubașa¹ (termen turcesc pentru căpetenia blănarilor sau cojocarilor). El locuia în mahalaua popii Irimia². Un alt „chiurciubașa” este pomenit la 15 iulie 1654, se pare, tot în București, anume Dima³; de asemenea Dumitru chiurciubașa locuia la 20 septembrie 1659 pe „ulița cea domnească”⁴; iar mai tîrziu (1687) e pomenit Todor sau Tudor chiurciubașa⁵.

Deși de cele mai multe ori domnia recurgea la cumpărarea de pe piață a produselor cojocărești, se întîlnesc și cojocari domnești ca Dumitru⁶ care satisfăcea cu produsele meșteșugului său, cerințele de la curtea domnească.

Meșteșugul *cizmăriei și ciubotăriei* prezintă o situație asemănătoare cu cel al blănăriei-cojocării. Nici în această ramură de activitate meșteșugărească nu se poate vorbi de sfere complet deosebite; cizmarii și ciubotarii prelucrau aceleași materiale și confecționau în general același gen de încălțăminte. Deosebirea ar consta în faptul că pe cînd cizmarii se adresează prin produsele lor mai de lux unei categorii sociale mai înstărite, ciubotarii

m-rea Stavropolcos, XII/1, orig. rom.; XII/4, orig. rom.). Ei locuiau, se pare, în apropierea bisericii Grecilor; Pană cojocar, Iane, Costea cojocari etc. (Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos, XII/7, orig. rom.). La 2 octombrie 1628 Dima și Zota denumiți în act și „negustori” împrumută pe Preda sluger și pe fiul său Mihai postelnic ajuși la mare impas, cu „două foe de samuri și un fâar de jder”, drept 560 galbeni (prelucrau prin urmare și blănurile de lux), lucru pentru care Preda și fiul său pun zălog satul Putineiu (Acad. R.P.R. DXLVIII/3, copie rom.). Iane cojocar deținea proprietăți (prăvălii) în București în apropierea bisericii Grecilor și în Tirgoviște (Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/5; XXV/6; XXV/12; XXV/13); în 1680 redacta un zăpis în care arăta : „și am scris eu Iani cojocar din București cu învățătura lui Filip” (Arh. St. Buc., Mitrop. T. Rom., XXIII/12); Gheorghe și Dumitru Paspala cojocari sînt pomeniți între 1650 și 1680; ei aveau proprietăți în ulița Mare (Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/16, orig. rom.) și în mahalaua Săpunari unde se pare că locuiau (Arh. St. Buc., mitrop. Buc., CCLVII/3). Alte acte menționează cumpărări și vînzări de locuri de casă, prăvălii, pivnițe în majoritatea lor în centrul țîrgului (Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos, XII/17, orig. rom.; Arh. St. Buc., m-rea Bradu, Hanu Greci, Codreni, LIV/12; Acad. R.P.R., CXLIII/24).

¹ Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/5, orig. rom. (vezi și Acad. R.P.R., CCCXCIX/55, orig. rom., unde martorii sînt din București; alte documente pentru Costandin chiurciubașa; Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, LXXIII/1, 7 f. 1.; B.A.R.P.R., ms. 4985, f. 58—9; Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/22 orig. rom.

² Arh. St. Buc., Dep. Papazoglu, XI/8 orig. rom.

³ Arh. St. Buc., ms. 449 f. 231; vezi și Arh. St. Buc., m-rea Hurez I/13 ms. 449, f. 15, orig. rom., unde Stana este soția lui Dima chiurciubașa.

⁴ Arh. St. Buc., Mitrop. Buč., CCXLIX/2, orig. rom.

⁵ Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXX/4, orig. rom.

⁶ Arh. St. Buc., m-rea Hurezu, ms. 449, f. 640, copii rom.

lucrează pentru masele largi. Așa se explică, credem, de ce în tot cursul secolelor XVI—XVII în București nu întâlnim decât 2—3 mențiuni de ciubotari; la sate însă numărul lor este mult mai mare. Cu toate acestea între cele două categorii de meșteșuguri nu trebuie trasate linii precise de demarcare a activității lor profesionale.

Și acest meșteșug este unul dintre cele mai vechi meșteșuguri bucureștene. Prima mențiune datează din 30 mai 1589; la data amintită, Stan județul din București, cu 12 pîrgari întăresc lui Ianachi cizmarul casă cu cămări, pivnițe și 2 prăvălii în oraș, cumpărate de la Trifan miedar pivnicer. Printre martorii vecini cu casa lui Ianachi figurează alături de alți meșteșugari Voico cizmarul, Plăcintă cizmarul, Voin cizmar, Tudor cizmar, Petre cizmarul, Nedelco cizmarul și Ianiu sandaciul (meșteșugar ce confecționează un anumit fel de încălțăminte)¹. După cum se vede, cei 8 meșteșugari de încălțăminte erau grupați în cartierul Cizmarilor. Specializarea produsă în rîndul lor constituie indiciul vechimii meșteșugului și totodată gradul de dezvoltare atins de diviziunea socială a muncii.

În decursul secolului XVII se întâlnesc circa 26 cizmari; 3 dintre ei lucrează în prima treime a secolului; pînă către 1670 numărul lor se înmulțește cu încă 7, iar după aceea cu încă 16. Ei se stabilesc în general în inima târgului².

În rîndul cizmarilor bucureșteni se observă în acest secol o și mai adîncă specializare. Chiar la începutul secolului XVII se pomenea de Stanciul *mestegiul* (pantofar de lux) care murind și neavînd urmași, lasă casele sale de lîngă apa Dîmboviței în proprietatea domnească³. În ultima treime a secolului se diferențiază așa numiții *cavafi* și *papugii*. Cavafii (confecționau pantofi de un anumit tip) apar în acte în 1669. Stan cavaf⁴, Stamate cavaful⁵, Mihul cavaful⁶ și Stoica cavaful (ultimul locuind în mahalaua Măcelarilor)⁷, sînt pomeniți în diverse împrejurări în perioada amintită. Papugii sînt menționați în ultimii ani ai secolului. Vasile papugiul, de pildă, semnează un zapis de vînzare a unui loc în mahalaua sf. Gheorghe Vechi, la 23 februarie 1698⁸. Ei confecționau un gen de încălțăminte ușoară, de obicei fără tocuri. La 19 septembrie 1713, o pereche de papuci negri se vindeau cu o jumătate taler, pe cînd o pereche de cizme costa 22 taleri mătate⁹.

¹ D.I.R., veac. XVI, B, vol. V, p. 411.

² În mahalaua Săpunari (Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXXIV/24); în apropierea grădinii bisericii sf. Sava (Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XLII/44, orig. rom.); în mahalaua Grecilor (Arh. St. Buc., Ep. Buzău, LXXXV/4, orig. rom.); în târgul de Sus (Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos, XII/5 orig. rom.); în mahalaua Măcelarilor (Arh. St. Buc., Mitrop. Ţ. Rom., CCLVII/7, orig. rom.); în Zlătari (Arh. St. Buc., m-rea sf. Ioan, XII/7, orig. rom.); în mahalaua sf. Gheorghe Vechi (Arh. St. Buc., Cond. m-rii Cotroceni, nr. 691, f. 94, copie rom.); în mahalaua Oțetarilor și pe locul bisericii domnești (Arh. St. Buc., Mitrop. Ţ. Rom., CCV/4, orig. rom.).

³ Acad. R.P.R., XLII/42, orig. slav („мѣстѣиша” în orig.).

⁴ Arh. St. Buc., m-rea sf. Sava, VI/3, orig. grec.

⁵ Arh. St. Buc., Mitrop. Ţ. Rom., CCXXXI/1, orig. rom.

⁶ Ibidem, CCLV/1, orig. rom.

⁷ Ibidem, CCLVII/2, orig. rom.; CCLVII/7.

⁸ Arh. St. Buc., Cond. m-rii Cotroceni, nr. 691, f. 92 v.

⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 9.

Încălțăminte de la curtea domnească era făcută de cizmari domnești ca de exemplu Dobre cizmarul domnesc care depunea mărturie la 29 martie 1693 la vânzarea unor case din mahalaua popii Stoicăi sterpu¹ (actuala stradă Brezoianu), Petco cizmarul domnesc², ori Iano papugiul domnesc pomenit la 1686 martor la vânzarea unei case lângă „mănăstirea Doamnei cea Nouă”³.

Șelarii și curelarii făceau din piele în special, piesele de harnașament (șei, hamuri, hățuri, frîie, curele etc.). Șelarii și curelarii bucureșteni se întîlnesc începînd de la sfîrșitul secolului XVI. În decursul secolului XVII sînt menționați circa 12 șelari și curelari. La 4 octombrie 1625, Radul șelariul revendica un loc de 7 prăvălii în București, care aparținuse pe timpul lui Radu Șerban voievod, lui Tudor fiul lui „Antonie șelariul de București”⁴. Ventilă șelariul⁵, Stan și Sămjorzu șălari⁶, Necula șelariul⁷, Mitrea șelariul⁸, Nica șelariul⁹ etc. posedau pivnițe, prăvălii sau locuri de case în oraș. Ei locuiau de obicei în mahalaua care le poartă numele „mahalaoa Șelarilor la biserica sf. Nicolae” menționată pentru întîia oară în acte la 4 martie 1676¹⁰. Prăvăliile lor, unde își desfășeau marfa, se aflau înșirate pe ulița Mare. La 4 martie 1697 întărindu-se o prăvălie se arată că „iaste la ulița cea Mare în rîndul Șelarilor”¹¹. Alți meșteri locuiau sau aveau prăvălie în tîrgul de Sus la biserica Grecilor¹², ori lângă zidul curții domnești¹³. La 12 septembrie 1682 se pomeneste pentru prima oară o căpetenie a lor, Ion vataf de șălari¹⁴. Acest lucru cît și existența unei biserici a lor¹⁵, indică momentul de organizare a meșterilor șelari.

Tabacii se separă ca meșteșugari aparte în cadrul prelucrării pieilor în a doua treime a sec. XVII. Prima mențiune datează din 30 martie 1628 și pomeneste de Dumitru tabacul martor la vânzarea unor locuri de casă în oraș¹⁶. Pînă către jumătatea veacului mai sînt menționați: Voica tabac¹⁷, Ignat tabac călăraș și Lazăr tabac dărăban¹⁸, Nedelco tabacul, Stanciul tabacul¹⁹ și alții. După 1650 numărul tabacilor bucureșteni crește simțitor.

¹ Arh. St. Buc., A. N., CLXXVII/9, orig. rom.

² Acad. R.P.R., CXXXVII/239, orig. rom.

³ Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXX/3, orig. rom.

⁴ D.I.R., veac. XVII, B, vol. IV, p. 565.

⁵ Arh. St. Buc., m-rea Bradu, Hanu Greci și Codreni, L1V/7.

⁶ Arh. St. Buc., m-rea Stavropolcos, XXIII/4, orig. slav.

⁷ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, I/25, orig. rom.

⁸ Arh. St. Buc., Cond. brîncovenească, nr. 705, f. 84—85.

⁹ Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., CCLVII/10, orig. rom.

¹⁰ Acad. R.P.R., CCCLXXIV/260; CCCLXXIV/262.

¹¹ Arh. St. Buc., Cond. brîncovenească, nr. 705, f. 114—115.

¹² Inst. de ist., copie după orig. sub dată (12 sept. 1682).

¹³ Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., CCXXVII 8, orig. rom.

¹⁴ Inst. de ist., copie după orig. (12 septembrie 1682).

¹⁵ La 1700 biserica se reconstruiește de către Șerban Cantacuzino și Iorgu staroste (probabil de șelari) (Gr. Musceleanu, *Mănăstirile românești administrate de țară în Calendarul Antic*, 1862, p. 42—43).

¹⁶ Acad. R.P.R., XLII/40; I. Bianu, *Documente românești*, Buc., 1907, p. 146—147; termenul slav este „Табак” (Acad. R.P.R. XLII/42).

¹⁷ Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., XLVII/1, trad. rom.

¹⁸ Muz. luptă rev. a pop., CXII/4, orig. rom.

¹⁹ Arh. St. Buc., m-rea Căldărușani, XXI/1, orig. rom.

La 5 noiembrie 1652 este menționată, pentru prima dată în actele de care dispunem, mahalaua Tabacilor. La data amintită Dumitru Vărgatul din București vinde lui Costandin mare postelnic „un loc de casă în București în mahalaua Tabacilor alături de locul lui care merge pînă în apa Dîmboviței și pînă în casa lui Bucșă tabacul și în lung și în lat”¹. După cum reiese din documente, tabacii erau așezați în prima fază, pe malul stîng al Dîmboviței. Localizarea lor este înlesnită de documentul din 12 decembrie 1666 prin care Gherghina județul și pîrgarii din București adevăresc locul mănăstirii sf. Ioan din același oraș „unde stînt acum tabacii”². Hotărnicindu-se în mai multe rînduri această proprietate a mănăstirii amintite se arată că acest loc ține „den podul ce trece peste Dîmbovița spre mănăstirea Mihai Vodă, din capul podului dencoace pre lîngă gardul Papei fost mare vistier, pre vale în sus, pe lîngă gardul lui Paan fost mare spătar și merge prin grădina lui Dumitrașcu logofăt pînă în gardul mănăstirii Sărindarul și merge pre den jos de Crucea preste părău pînă în apa Dîmboviței”³. Mahalaua se afla prin urmare pe malul stîng în suprafața cuprinsă între podul peste Dîmbovița, din dreptul mănăstirii Mihai Vodă (capătul de pe malul stîng) și mănăstirea Sărindarul. Aici, în mahalaua Tabacilor exista și biserica Tabacilor (în prima fază); lucrul acesta reiese dintr-un act din 25 mai 1654 în care se menționează pentru prima oară această biserică. Pătrașcu ceauș, locuitor din mahalaua Tabacilor vinde locul de casă cu curte și grădină, loc situat „la biserica Tabacilor”. Martori sînt vecinii Bădica călăraș, Dima etc.⁴ care locuiesc în mahalaua Tabacilor împreună cu Pătrașcu ceauș⁵. Construirea bisericii stă în legătură cu momentul de organizare în asociații meșteșugărești. Într-adevăr la 10 aprilie 1657 avem prima mențiune a unui vâtaf de tăbăcari anume Gavril⁶. Mai tîrziu, la 1668, este pomenit un alt vâtaf, Neagu, care vinde lui Marco tabacul un loc de casă în oraș⁷. Către 1669 este menționat un al treilea vâtaf de tabaci, Radu, care împreună cu alți orașeni și cu Dragotă județul întăresc lui Ghinea cojocarul casă cu pivniță în mahalaua de la biserica Coltea⁸.

Între 1668 și 1674, tabacii își mută locul; la 21 decembrie 1674, Duca Vodă întărind mănăstirii sf. Ioan vechiul ei loc, consemnează această stare de lucruri în cuvintele „unde au fost tabacii”⁹. Un alt act din 1693 arată de asemenea aceeași situație „moșie și locuri ce au aici în București <locurile trecuseră în proprietatea mănăstirii Sărindar> despre Dîmbovița unde au fost tabacii mai denainte vreme”¹⁰.

¹ Acad. R.P.R., XLIV/1, orig. rom.

² Arh. St. Buc., m-rea sf. Ioan din Buc., XII/2; XII/4, orig. rom.

³ Ibidem, XII/6, orig. rom.

⁴ Acad. R.P.R., XLIV/12, orig. rom.

⁵ Acad. R.P.R., XLIV/1, orig. rom.

⁶ Muz. arh. ist. Buc., nr. 28327, orig. rom.

⁷ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, pach. X/14, orig. rom.

⁸ Acad. R.P.R., CCCLXXIV/250, orig. rom.; vezi și: CLXIII/20; Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XLII/12; Arh. St. Buc., cond. m-rii Cotroceni, nr. 691, f. 112; Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XLIX/3, orig. rom.; Acad. R.P.R. CXL/124, orig. rom.

⁹ Arh. St. Buc., m-rea Sf. Ioan, Buc., XII/6, orig. rom.

¹⁰ Arh. St. Buc., Cond. brincovenească, nr. 705 f. 7, copie rom; cf. *Rev. Istorică*, An XVIII (1932), nr. 7—9. p. 263.

Noul sediu al tabacilor se constituie tot pe malul stîng al Dîmboviței mai jos însă, în apropiere de mănăstirea Radu Vodă în mahalaua Oltenilor, se pare, unde și-au construit o nouă biserică. La 8 februarie 1696 Constantin Brîncoveanu întărea lui Alexandru fost mare postelnic o casă în București „în mahalaoa Oltenilor pe lîngă locul lui Radu tabacul pînă în ulița ce merge spre biserica Tabacilor și se alătură cu ulița ce merge la băcănie și pînă în gardul lui Stroe tabacul”¹.

Tehnica tăbăcirii pieilor nu ne este cunoscută. Așezarea lor pe malul Dîmboviței este legată de folosirea apei la operațiunile de depărare, fermentare, argăsire etc. a pieilor în zăcători.

Cu prelucrarea pieilor se îndeletniceau și *săhăidăcarii* sau *săidăcarii*. Ei se diferențiază în cadrul meșteșugului de bază în ultimul sfert al secolului XVII. Printre bătrînii bucureșteni care mărturisesc despre un loc de casă al mănăstirii Radu Vodă figurează și Radu săidăcar în vîrstă de 80 ani². Săhăidăcarii lucrau din piele tolbele, iar uneori chiar tapițau în piele.

4. ȚESĂTORIA – POSTĂVĂRITUL ȘI PRELUCRAREA ȚESĂTURILOR

Industria țesăturilor a cunoscut la orașe în general, un cadru mai îngust de dezvoltare, deoarece orășenii foloseau pe o scară întinsă țesăturile de import. Personalul de la curtea domnească în special, folosea pentru îmbrăcăminte postavurile ardelene. Atît Matei Basarab cît mai ales Constantin Brîncoveanu aduceau în repetate rînduri din Ardeal, prin intermediul negustorilor, cantități mari de postav de diferite culori și modele³.

Abagiții lucrau abaoa roșie și albă⁴, o varietate de postav din care se făceau haine. În decursul secolului XVII se întîlnesc în București circa 25 abagii. Prima mențiune datează din 14 aprilie 1642 și pomenește pe Ion abagiul martor la vînzarea unui loc de casă⁵. Între 1657 și 1674 sînt menționați Tudor abagiul care vinde case cu pivnițe în centrul țîrgului⁶ și Dumitru abagiul⁷. În mahalaua sf. Gheorghe locuiau la 1664 Drăgoi abagiul⁸, Neagul abagiul, Nedelco, Calciul și alții, proprietari de prăvălii pe ulița Mare⁹, Vasile abagiul în mahalaua lui Colțea sluger¹⁰ și Radu abagiul care avea locuri în „prundu pristi Dîmbovița”¹¹.

¹ Arh. St. Buc., Cond. brîncovenească, nr. 705, f. 81 v–82, copie rom., cf. *Uricariu*, XVI, p. 39.

² Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, ms. 256, f. 155 v. (156), copie rom.

³ N. Iorga, *Brașoul și Rominii*, p. 46–48; la 1660 se cumpăra aba ieftină din Polonia de către negustorul muntean Pîrvan (N. Iorga, *Studii și documente*, X, p. 52–53); *Condica vistieriei* menționează o serie de cheltuieli pentru postavul curtenilor cumpărat de la negustori (*Condica... op. cit.*, p. 9, 201, 495, 556, 624, 712).

⁴ Arh. St. Buc., Ep., Argeș, LXIX ter./16 orig. rom. (teancuri de aba roșie și albă).

⁵ Arh. St. Buc., cond. m-rii Vieroși, nr. 710, f. 753, copie rom; vezi și Arh. St. Buc., Mitrop. T. Rom., nr. 137, f. 101, 101. v.

⁶ Muz. arh. ist. Buc., nr. 433, orig. slav; Acad. R.P.R. LXXIV/7; etc.

⁷ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXXIV/23 orig. rom.; Arh. St. Buc., m-rea sf. Ioan Buc., XI/13; Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, II/16, orig. rom. etc.

⁸ Acad. R.P.R., CCCLXXIV/244, orig. rom.

⁹ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXXIV/25, ms. 256, f. 142 v–143, Acad. R.P.R. CLXIII/24.

¹⁰ Acad. R.P.R., CCCLXXIV/259; Arh. St. Buc., Mitrop. Buc. XLIX/7, orig. rom.

¹¹ Acad. R.P.R., XI.V/84, orig. rom.

Postăvarii sînt menționați la 6 iulie 1686; Mihai postăvarul din București împreună cu soția sa Ilinca dăruiesc mănăstirii Colțea o poală de icoană¹. Deosebirea între postăvari și abagii consta în calitatea materialului pe care-l făceau.

Cu prelucrarea propriu-zisă a țesăturilor se ocupau mai multe categorii de meșteșugari.

Croitorii sînt cei mai vechi meșteșugari bucureșteni din domeniul prelucrării țesăturilor. Prima mențiune datează din 13 mai 1563 și se referă la Șerban croitor martor într-un act de întărire a unei prăvălii „lîngă biserica domnească din pazar”². Pînă la sfîrșitul secolului mai sînt menționați Babachi croitor³, Voico croitor⁴ și Mihail croitor⁵.

În secolul următor se întîlnesc circa 40 de croitori; 8 dintre ei se întîlnesc în prima treime a secolului, 15 pînă către 1670, iar restul după aceea. Cei mai mulți locuiau în centrul orașului⁶.

Constituirea în breaslă a croitorilor bucureșteni are loc în a doua jumătate a secolului XVII. Prima mențiune despre un staroste de croitori datează din 24 ianuarie 1671 cînd este pomenit Mihalcea staroste de croitori⁷.

Hainele personalului de la curtea domnească erau cusute de croitori domnești care la 1627 aveau un vătaf al lor anume „Radu vătaf dă croitori domnești”⁸. O inscripție pe o piatră de mormînt din 1739 pomeneste pe un Serinus croitor domnesc armean din Constantinopol și staroste al croitorilor armeni⁹ care a făcut haina de purpură a principelui.

Zăbunarii confecționau zăbunele, haine de iarnă din lînă sau bumbac, vătuite, cu mineci uneori lungi pînă la genunchi, purtate mai ales de oamenii sărmani. Este un meșteșug care se diferențiază în a doua treime a secolului XVII. Prima mențiune datează din 14 octombrie 1653¹⁰. Cei 15 zăbunari întîlniți între 1653 și 1700 populează centrul Bucureștiului: lîngă biserica Gheorma (Pană zăbunar)¹¹, în tîrgul de Sus (Tudor zăbunariul¹², Toma zăbunar)¹³, în mahalaua bisericii doamnei lui Șerban Vodă

¹ Arh. St. Buc., Mitrop. T. Rom., CCLXIX/3, orig. rom.; la 1700 este numit Mihai cupeț postăvar (ibidem, XVII/43); cu un an mai devreme este menționat și Manu postăvarul (ibidem, CCXXVII/6, orig. rom).

² *D.I.R.*, veac. XVI B., vol. III, p. 177.

³ *Ibidem*, vol. IV, p. 72; V, p. 276, 295.

⁴ *Ibidem*, vol. V, p. 295, 431.

⁵ *Ibidem*, vol. V, p. 411.

⁶ Lîngă biserica Gheorma banul (Arh. St. Buc., m-rea Cozia, XLVII/16, orig. rom.; Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos, XII/2 orig. rom.); lîngă biserica Grecilor (Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos XII/18; XII/10 orig. rom.); pe ulița de la Scaunele de carne (Acad. R.P.R. CLXIII/23, orig. rom.); lîngă biserica sf. Nicolae (Acad. R.P.R., CCCLXXIV/279 orig. rom.); în „Zăbunari” (Arh. St. Buc., Dep. Provizorii V/1, orig. rom); pe ulița Mare în „rîndul Sălarilor” (Arh. St. Buc., Cond. brîncovenească, nr. 705; f. 114—115); în mahalaua Măcelarilor (Arh. St. Buc., Mitrop. T. Rom., CCLVII/7, orig. rom.).

⁷ Arh. St. Buc., m-rea Bradu, Hanu Greci, Codreni, LIV/7, orig. rom.

⁸ Arh. St. Buc., m-rea Hurez, XXVII/2, orig. rom.

⁹ *Hurmuzaki*, IX, p. 609.

¹⁰ Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/8; ms. 691, f. 74—74 v.

¹¹ Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos, XII/14, orig. rom. (1659).

¹² Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/24, orig. rom. (1672).

¹³ *Ibidem*, XXV/11, orig. rom. (166).

(Necula zăbunariul)¹, în mahalaua popei Irimia (Stoica aprodul zăbunariul)² etc. Locul denumit „Zăbunarii” este pomenit prima dată la 4 februarie 1665; în acest cartier locuiau și-și aveau prăvăliile meșterii respectivi³. Aici locuia, se pare, Dima vătaful de zăbunari⁴.

Ceaprazarii confecționau ciucurii de mătase, lină sau bumbac, cu care se împodobeau hainele scumpe, șeile, friiele; ei făceau galoane și tot felul de podoabe⁵ cu care se împodobeau cabanițele purtate nu numai de elementele clasei dominante, ci și de haiduci. În București ceaprazarii sînt menționați în a doua jumătate a secolului XVII. Unii dintre ei locuiau în mahalaua Sărindarului, ca de pildă Dediul ceaprazarul iuzbașa de dărăbanti care își vindea casele sale la 2 ianuarie 1675⁶. Mai sînt menționați apoi Chiriac ceaprazar care cumpăra la 1674 loc de casă lângă biserica sf. Nicolae⁷ Antonie și Gheorghe ceaprazari în calitate de martori⁸ etc.

Mai amintim pe *plăpumari* (Dima plăpumarul și Cărstea plăpumarul din București menționați la 1630⁹) și pe *păpușari* care făceau sfoara necesară în industria navală. O însemnare din 1695 arată că se dădeau „900 taleri la Hagi Ibraim pentru sfoara ce lucrează la București”¹⁰.

5. MEȘTEȘUGURILE ALIMENTARE

Industria alimentară s-a dezvoltat considerabil la București, centru cu o intensă activitate meșteșugărească și comercială. În legătură cu aceasta s-au înființat și dezvoltat numeroase brutării, măcelării, berării etc. Bucureștiul deținea în această privință un loc de frunte.

Cum era și firesc, *morăritul* a fost unul dintre cele mai vechi meșteșuguri bucureștene din cadrul industriei alimentare. Morile din București menționate în acte în secolul XVI¹¹, erau acționate prin mișcarea roților de către curentul de apă aflat la partea inferioară a roții spre deosebire de morile din regiunea de munte unde roțile erau mîinate prin căderea apei la partea superioară a roții. În afară de mori acționate de forța hidrolică, sînt menționate în București, în secolul XVIII însă, mori de vînt care funcționau în timpul iernii cînd apa Dîmboviței era înghețată¹².

Meșterii morari sau simplu meșteri (termen generic sub care apar morarii în acte) se întîlesc de timpuriu. La 6 februarie 1587 depunea măr-

¹ Arh. St. Buc., Cond. brîncovencașcă, nr. 705, f. 77 v—78.

² Arh. St. Buc., Dep. Papazoglu, XI/8, orig. rom. (1679).

³ Arh. St. Buc., Depunerii Provizorii, V/1 orig. rom.

⁴ Acad. R.P.R., DCXIX/12, (1688).

⁵ N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, Buc., 1906, p. 172.

⁶ Arh. St. Buc., m-rea Căldărușani, XX/4, orig. rom.; ibidem, XX/6, orig. rom.

⁷ Arh. St. Buc., m-rea Nucet, XV/6, orig. rom.

⁸ Ibidem, m-rea Bradu, Hanu Greci, Codreni, LIV/7.

⁹ Acad. R.P.R., XLII/58, orig. rom.

¹⁰ Condița. . ., *op. cit.*, p. 138; vezi și p. 91, 243.

¹¹ D.I.R. veac. XVI, B, vol. V, p. 51, 212—213, 241, 294; VI, 6, 156.

¹² *Rev. Ist.*, an. XVI (1930), nr. 10—12, p. 203.

turie, pentru o moară la Ciutărie, a mănăstirii Radu Vodă, Mihai maistor ¹. Doi ani mai târziu era menționat tot ca martor Costandin maistor ². Meșterilor morari le revenea și sarcina privind rezolvarea diverselor litigii în legătură cu „înecare morilor”, precum și operațiunile de „cumpănire a apelor”. La 6 martie 1628, de pildă, Mihul și Dragomir meșteri din București „cumpăneau apele” celor 4 mori de pe Dîmbovița ale lui Hrizea logofăt ³. Alți meșteri bucureșteni, anume Agripa, Stoian, Neagoe și Nedelcu, cercetau la 1671 pricina dintre mănăstirea Radu Vodă și Nedelcu clucer pentru niște mori ⁴.

Nevoia de produse panificate a dus la dezvoltarea *brutăritului* sau *pităritului*. Către 1687 brutarii bucureșteni aveau o căpetenie a lor, Nan vâtaf de pitari care locuia în mahalaua bisericii de Jurămînt lîngă apa Dîmboviței ⁵, iar la 1698 pe Giura vâtaful de brutari din mahalaua sf. Gheorghe Vechi ⁶.

Pîinea cerută de personalul curții domnești era făcută de brutari domnești. Încă din 1590 exista în București jîtnița domnească unde lucrau brutarii domnești ⁷. Cheltuielile efectuate în diferite rînduri pentru pîinea făcută la jîtniță pe timpul lui Brîncoveanu au fost consemnate în condică; la 15 mai 1695, de pildă, se dădeau 500 taleri, „brutarilor, plata lor de cîntari bani 15 (pentru făcutul posmăgilor)” ⁸.

Un loc de frunte în industria alimentară îl deținea și *măcelăritul*. Prima mențiune documentară despre măcelarii bucureșteni datează din 18 noiembrie 1590 cînd este menționat Liver casap (măcelar) ⁹. Pînă către 1664 locul unde se tăia carne sau cum este denumit în acte „Scaunele de carne”, se afla în mahalaua sf. Sava. La 27 aprilie 1664 cu prilejul întăririi unui loc de casă lui Tudor lumînărarul, se arată că acest loc „iaste în mahalaoa sf. Savei unde au fostu mai dinainte vreme scaunele dă carne cele vechi, în Țigănie”. Printre martori figurează și Dobre măcelarul ¹⁰. Către 1664 Scaunele de carne se mută în apropierea pîrăului Bucureștioara sau Vîlceaua Bucureștioara, cum mai este denumită ¹¹, care curgea pe lîngă biserica Stelea și a lui Mitrea Vornic ¹², și se vărsa în Dîmbovița în apropiere de jîtniță. Aici sînt menționate începînd din 1675 „Scaunele de carne”. La 7 iunie 1675 mahalagii bisericii Săpunari, printre care Iordache vâtaf de măcelari și Sava Cosac măcelarul mărturisesc despre locul lui Stănilă care se afla pe lîngă Bucureștioara în dosul Scaunelor ¹³. La 24 mai 1680

¹ D.I.R. veac. XVI, B., vol. V, p. 295.

² *Ibidem*, p. 411.

³ Arh. St. Buc., cond. m-rii Radu Vodă, nr. 256, f. 647, 649, copie rom.

⁴ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXXI/21, orig. rom.

⁵ Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., CCLVI/3, orig. rom.

⁶ Arh. St. Buc., cond. m-rii Cotroceni, nr. 691, f. 92 v—93, copie rom.

⁷ D.I.R., veac. XVI, B, vol. V, p. 458.

⁸ Condica... *op. cit.*, p. 124, 695.

⁹ D.I.R., veac. XVI, B, vol. V, p. 476—477.

¹⁰ Acad. R.P.R., CCCLXXIV/27; *ibidem*, CCCLXXIV/246, orig. rom.

¹¹ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXIII/16, orig. rom. (1670); Arh. St. Buc., Mitrop. Buc. CCLVII/5, orig. rom. (1681).

¹² Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă XXIII/16, orig. rom.

¹³ Arh. St. Buc., Mitrop. Buc., CCLVII/2—3, orig. rom.

se menționau 3 prăvălii și o pivniță aflate „pre ulița care merge la Scaunele de carne drept poarta lui sveci Gheorghe cea de lemn¹”. În anul următor indicându-se semnele unor locuri de casă „pre care loc iaste făcută biserica Săpunarilor” se menționau „drumul Tîrgoviștei cel vechi și pre drum în jos pînă în Vilceaua ce se chiamă Bucureștioara și pre Bucureștioara în jos preste Scaunele de carne despre biserică”². În 1687 este pomenită mahalaua Măcelarilor³ unde locuia Stănilă (întilnit mai sus) și „ulița pe unde stau Scaunele”, sau „ulița Scaunelor”; tot aici mai este menționat un pîrâu numit Cacaina, în care se aruncau resturile și care putea fi chiar Bucureștioara⁴.

Băuturile erau făcute de *brăgari* (Nicula brăgarul menționat la 2 februarie 1594⁵; Dumitru și Necula brăgari din București, plăteau la 1660 m-rii sf. Ioan și bisericii domnești 66 bani chirie pe lună, pentru că locuiau pe proprietatea mănăstirilor” „în Zlătari” în mahalaua popei Manta)⁶, *rachieri* (Stan rachierul, martor la 14 iunie 1631 la vînzarea unor prăvălii în tîrgul de Sus⁷, Temelie și Dulea rachieri plăteau 66 bani chirie bisericii domnești⁸, Doboșoia rachiereasa locuia în mahalaua Căldărarilor)⁹ și *miedarii* (Sima medarul pomenit la 30 mai 1589)¹⁰.

Mai sînt pomeniți *bucătarii* (Ianăș bucătariul¹¹, cuhnia sau bucătăria domnească de care răspundea marele sifar¹²: Daniil „neamțul” bucătariul domnesc proprietar de loc de casă în mahalaua sf. Gheorghe Vechi¹³ și Ion Neamțul bucătariul domnesc care primea simbrie 63 taleri și jumătate pe o jumătate de an¹⁴) și *cafeștii*¹⁵.

6. MEȘTEȘUGURILE DE ARTĂ

Prelucrarea metalelor prețioase (aur, argint) a constituit o preocupare ce s-a detașat simțitor de alte meșteșuguri prin crearea unor obiecte de o reală valoare artistică, prin tehnica execuției, ornamentare, combinarea metalelor etc. Numeroasele obiecte de acest fel păstrate pînă în zilele noastre, obiecte de proveniență locală, fac dovada unei remarcabile puteri de creație a meșterilor noștri.

¹ Acad. R.P.R., CCXIII/21, orig. rom.

² Arh. St. Buc., Mitrop. Buc., CCLVII/5, orig. rom.

³ Acad. R.P.R., DCXXVII/32, orig. rom.

⁴ Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., CCLVII/7, orig. rom.; vezi și Arh. St. Buc., *Cond. brîncovenască*, nr. 705, f. 158 v–159, copie rom. (1698).

⁵ *D.I.R.*, veac. XVI, B, vol. VI, p. 100.

⁶ Arh. St. Buc., Mitrop. Buc., CCV/1, orig. rom.; Arh. St. Buc., m-rea Sf. Ioan, Buc., XII/7, orig. rom.

⁷ Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos, XII/5, orig. rom.

⁸ Arh. St. Buc. Mitrop., Ț. Rom., CCV/4, orig. rom.

⁹ Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/32, orig. rom.

¹⁰ *D.I.R.*, veac. XVI, B, vol. V, p. 411.

¹¹ Acad. R.P.R., XLV/84, orig. rom.

¹² Arh. St. Buc., m-rea Viforfta, I/36, orig. rom.

¹³ Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, nr. 691, f. 93 v., copie rom.

¹⁴ *Condica*, . . . , *op. cit.*, p. 715.

¹⁵ Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., CCCXLV/5, orig. rom.

Materia primă necesară confecționării diferitelor obiecte era procurată prin extragerea aurului și argintului în special din nisipurile aurifere ale diferitelor râuri. Deși mai toți călătorii străini care trec prin țările române în decursul secolelor XVI—XVII relevă teama de a se exploata metalele în general din cauza turcilor care le-ar reține pentru ei sau ar mări tributul¹, exista totuși o activitate în acest domeniu în ambele țări române².

Prelucrarea acestor metale era făcută de meșteri zlătari. Prima mențiune despre zlătarii bucureșteni este cuprinsă într-un act din 15 mai 1626, în care este pomenit un zlătar pe timpul lui Mihnea Turcitul³. În decursul secolului XVII sînt menționați în București peste 20 de zlătari. Cei mai mulți dintre ei se întîlnesc după 1650. Paraschiva zlătarul este menționat într-o serie de acte între 1669 și 1696⁴. Majoritatea locuiau în centrul orașului în mahalaua popei Manta, sau mahalaua Zlătarilor, cum e denumită mai tîrziu⁵ unde era locul denumit, „Zlătari”. La 15 februarie 1677 Toma județul cu 2 pîrgari întăresc mănăstirii sf. Ioan un loc de prăvălie „în Zlătari în mahalaua popei Manta”, lîngă locul lui Gheorghe zlătarul⁶. La 1669 este menționată pentru prima dată în documentele de care dispunem, ulița Zlătarilor în tîrgul de Sus⁷. La 20 octombrie 1680, întărindu-se mănăstirii Cotroceni toate prăvăliile, se arată că ele „sînt în ulița cea Mare ce merge spre Zlătari împotriva bisericii Grecilor”⁸, prin urmare în plin centrul Bucureștiului. Tot aici exista și biserica cu hramul Adormirea, menționată pentru prima dată la 25 august 1669⁹ și care avea să devină mai tîrziu, după refacerea ei de către Mihai Cantacuzino în 1705, biserica Zlătari¹⁰. În mahalaua Zlătari locuiau sau posedau locuri de casă Nicula zlătarul și Mavrodin zlătarul¹¹, Radul zlătariul care vindea la 15 iunie 1684 o prăvălie pe ulița Zlătarilor¹², Tudor zlătar¹³, Iorga zlătar¹⁴, Iordache

¹ Relațiile lui M. Bandini în *Analele Acad. R.P.R.*, Tom. XVI, p. 240 și următoarele; C. Karadja, *Notele lui Ralamb (ambasador suedez) despre Țara Românească (1657)*, în *Revista Istorică*, an XV (1929), nr. 10—12, p. 347; Relația lui Francisc Soimirovich, în N. Iorga, *Călători, ambasadori și misionari în țările noastre*, Buc., 1899, p. 61, 70; Idem, *O descriere olandeză a principatelor (1687)* în *Rev. istorică*, an XI (1925), nr. 1—3, p. 37—43; *Relațiunea lui Paul Strasburg consilier secret al regelui Suediei*, traducere efectuată la Inst. de Istorie, după textul publicat de Timotei Cipariu, în *Arhiva pentru filologie și Istorie*, Blaj, 1867, p. 12—16.

² Același Paul Strasburg relatează în 1632 că în Țara Românească „aurul îl spală din râuri”, (*Ibidem*; cf. Șt. Mețeș, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul pînă în veacul al XVIII-lea*, Sighișoara, 1921, p. 28).

³ Acad. R.P.R., LXXIV/4, orig. rom.

⁴ Acad. R.P.R., ms. 6264, p. 129 v.—130 v., copie rom.; Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXXIV/36, orig. rom. etc.

⁵ Arh. St. Buc., m-rea Zlătari, XVII/2, orig. rom. (1680).

⁶ Arh. St. Buc., m-rea sf. Ioan, Buc. XII/7, orig. rom.

⁷ Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/19, orig. rom.

⁸ *Ibidem*, XXV/30, orig. rom.

⁹ *Ibidem*, XXV/18, orig. rom.

¹⁰ Em. Elefterescu, *Biserica Zlătari*, în *Glasul monahilor*, XII/1934, nr. 398 din 22 aprilie p. 3.

¹¹ Arh. St. Buc., m-rea Bradu, Hanu Greci, Codreni, LIV/14, orig. rom. (1689).

¹² Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/34, orig. rom.; *Ibidem*, XXV/44, orig. rom. etc.

¹³ *Ibidem*, XXV/7, orig. rom. (1643).

¹⁴ Arh. St. Buc., m-rea sf. Sava Buc., VI/2, (1654).

zlătariul¹, Dumitru zlătariul botușariu, Costandin cel Mare zlătariul, Costandin cel Mic zlătariul și Stan vătahul de zlătari, toți din mahalaua Zlătari; ei depuneau mărturie la 20 mai 1634 la vânzarea unor locuri de casă și case „lîngă mănăstirea Sărindariul lîngă uliță de în jos de mănăstire alătura cu podul de sus”². Aceasta este și prima mențiune despre o căpetenie a zlătariilor. Mai tîrziu mai sînt pomeniți încă 2 vătafi de zlătari: Stoica la 5 februarie 1664³ și Radul la 27 ianuarie 1672⁴. Alți zlătari sînt menționați în apropierea mănăstirii sf. Gheorghe ca, de pildă, Necula zlătariul care avea în 1684 loc de casă lîngă poarta de lemn a mănăstirii, pe ulița ce merge la Scaunele de carne⁵, ori Neagu zlătari care participă la 1671 ca vecin și martor la schimbul de locuri ce s-a făcut cu prilejul construirii zidului de incintă al mănăstirii sf. Gheorghe⁶; la 22 aprilie 1689, Nan zlătari se învoia cu mănăstirea Radu Vodă să-i plătească chirie 60 bani pe lună pentru locul pe care se așezase⁷.

În afară de aceștia, mai sînt cunoscuți cîțiva zlătari, al căror nume s-a păstrat pe obiectele lucrate de ei. De pildă, inscripția de pe potirul dăruit de Antim Ivireanu pomenește pe la 1694 pe Ghioca zlătariul⁸. Același Ghioca mai este pomenit și pe o cățuia de argint provenită tot de la mănăstirea Snagov. După cum arată inscripția, cățuia a fost lucrată din alte obiecte deteriorate. Săpătorul inscripției a fost Daniel Teodor⁹. Pe alte obiecte de argint aurit de la mănăstirea Cotroceni și Radu Vodă sînt pomeniți Constantin Misăianu¹⁰ și Drăghiceanu¹¹ care par a fi tot meșteri.

Meșterii străini care au lucrat în București ori pentru diferite persoane din București se fac și ei simțiți prin obiectele confecționate, păstrate pînă astăzi. Pe o ripidă de argint aurită de la biserica sf. Gheorghe Nou, se află săpat numele binecunoscutului argintar ardelean George May¹²; un alt meșter ardelean, Sebastian Hann, lucra la 1688 o candelă de argint, mănăstirii Sărindar¹³. Tot în această vreme îmbrăca în argint icoana mamei Domnului de la biserica lui David ceașul (biserica Icoanei), Filip Nicolau argintar¹⁴. După cum se vede, meșterii ardeleni erau și ei solicitați. Așa se explică de ce unul din articolele statutelor breslelor de giu-

¹ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXXIV/24, orig. rom. (1658).

² Arh. St. Buc., m-rea Cîmpulung, LXIII/12, orig. rom.

³ Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/11, orig. rom.

⁴ Ibidem, XXV/23, orig. rom.

⁵ Acad. R.P.R., CLXIII/24, orig. rom.; Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, nr. 691 f. 112, copie rom.

⁶ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXIII/22, orig. rom.

⁷ Ibidem, XLII/65, orig. rom.

⁸ V. Brătulescu, *Mănăstirea Snagov*, în *Bis. Ort. Rom.* LXXII (1954) p. 279; cf. N. Iorga, *Inscripții*, vol. I, p. 162.

⁹ Al. Odobescu, *Cleoa ore la Snagov*, în *Revista Rom.*, 1862, p. 402; N. Șerbănescu, *Istoria mănăstirii Snagov*, p. 112; V. Brătulescu, *op. cit.*, în *Bis. ort. rom.*, LXXII (1954), p. 279.

¹⁰ Inscripția a fost culeasă și se află la Institutul de Istorie.

¹¹ Gr. Tocilescu, *Catalogul...* p. 129; Muzeul de Artă Inv., nr. 745.

¹² N. Iorga, *Inscripții*, I, p. 304; N. Iorga, *Arginturile lui Constantin Brîncoveanu*, în *B.C.M. Ist.*, VII (1914), p. 104-105.

¹³ Face parte din tezaurul restituit de U.R.S.S. (G.O.P., 5903/366).

¹⁴ N. Iorga, *Inscripții*, I, p. 284-285.

vaergii din orașele săsești din 1615 se referă la calfele care lucrează în Moldova și Țara Românească¹.

Măngănarii sau giuvaergii confecționau salbele de mărgăritar. La 5 iulie 1578 este menționat în București Fiera măngănariului². Cuvîntul „мѣнгаръ” din actul slav are accepțiunea de meșter în confecționarea giuvaerelor. Acest lucru reiese dintr-un document de la Neagoe Basarab prin care cerea de la Brașov un astfel de meșter³.

Meșteșugul *zugrăvitului* s-a bucurat de o înaltă prețuire. Ca și în domeniul construcțiilor, meșterii zugravi se deplasau în diferite locuri. Cunoscutul pictor muntean Pîrvu Mutu de pildă zugrăvește în mai multe părți⁴. La 1701 îl întîlnim în București unde cumpără un loc de casă⁵.

Zugravii din București apar în acte la sfîrșitul sec. XVI. La 1593, Grama zugravul din București vindea lui Sibiu logofăt un loc de casă lîngă via domnească în oraș⁶. În decursul secolului XVII sînt menționați în același oraș peste 17 zugravi⁷. Alți zugravi se cunosc datorită operei lor, care s-au păstrat pînă azi⁸; la începutul secolului XVIII, Spiridon zugravul picta o icoană la biserica Curtea Veche din București⁹ etc.

Existau și *sculptori* în lemn și piatră. Ei și-au lăsat numele pe obiectele lucrate. Inscripția în limba slavonă de pe o cruce aflătoare la Muzeul de Artă R.P.R. provenind se pare din București arată că fusese făcută la 1691—1692 de către meșterul Costandin¹⁰.

7. DIVERSE MEȘTEȘUGURI

În această categorie vom grupa meșteșugurile care n-au cunoscut o subdiviziune în mai multe ramuri de activitate meșteșugărească, în interiorul cărora nu s-au produs, decît numai într-o mică măsură, specializări

¹ Veress, *Documente...*, vol. IX, p. 39.

² *D.I.R.*, veac. XVI, B, vol. IV, p. 324.

³ Gr. Tocilescu, *534 documente...*, p. 225—226.

⁴ *Arh. Oltenei*, IV (1925), Craiova, p. 193; B.C.M. Ist., VIII, p. 48; cf. St. Meteș, *Din istoria artei religioase române, I. Zugravii bisericilor române*, Cluj, 1929, p. 34.

⁵ D. Furnică, *Industria și dezvoltarea ei în țările românești*, Buc., 1926, p. 188, nr. 1; cf. St. Meteș, *Din istoria artei religioase române, I. Zugravii bisericilor române*, Cluj, 1929, p. 34.

⁶ *D.I.R.*, veac. XVI, B, vol. VI, p. 65.

⁷ Manul zugravul (*Arh. St. Buc.*, m-rea Radu Vodă, XXXIV/14, orig. rom). În aceeași vreme locuia în apropierea bisericii Grecilor, Ianc zugravul (*Arh. St. Buc.* m-rea Stavropoleos XII/2 orig. rom). În tirgul de Sus între ulița Mare, ulița Mică de sus dinspre Zlătari și biserica Grecilor locuia Necula zugrav (*Arh. St. Buc.*, m-rea Cotroceni, XXV/7, 11, 19, 24, 26, 30, 39, 40). Jițian sau Jățian zugravul locuia tot în mahalaua Grecilor (*Arh. St. Buc.* m-rea Stavropoleos, XII/16, 18a). Constantin zugravul (*Arh. St. Buc.*, m-rea sf. Ioan, Buc. XIV/10, orig. rom.), zugrăvește la 1683 la biserica Doamnei un pomelnic cu litere zugrăvite cu negru pe fond auriu. (C. Bobulescu, *Lăutarii noștri*, p. 77; C. Bobulescu, *Zugravii Pîrvul Mutu, Constantin grecul (1682—1735) și Nișon Udresco stareșul mănăstirii Secului (1657—1765) în Arhiva românească*, V (1940), p. 132—133).

⁸ Deși din inscripții nu reiese de unde sînt acești zugravi, credem că pot fi socotiți printre meșterii bucureșteni.

⁹ V. Drăghiceanu, *Catalogul...*, p. 27; cf. St. Meteș, *Istoria bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, Arad, 1911, p. 67.

¹⁰ *Inscripții*, culese la Inst. de Istorie Buc.

tehnologice așa cum am văzut în cazul metalurgiei, a pielăritului, țesătoriei etc.

Bărbierii îndeplineau unele sarcini de natură igienică, de pildă spălatul pe cap și rasul și probabil unele rosturi medico-farmaceutice, așa cum se observă la bărbierii din Moldova¹. În secolul XVI este menționat în București Nicora bărbier².

În secolul următor peste 25 de bărbieri populau centrul Bucureștiului. La 30 martie 1660 Iane, Miho, Iorga, Temelie și Barbul, toți bărbieri „care ședem pre locul bisericii domnești cu chirie”, se tocmeau să plătească bisericii 66 bani chirie pe lună și de asemenea „să-i spălăm și pre capete pre toți” (e vorba de personalul bisericii preoți și grămăticii)³. La 10 octombrie 1671 se tocmeau în aceleași condiții încă 7 bărbieri; prăvăliile lor se întindeau pînă în grajdul lui Mihai bărbier⁴. În apropierea curții domnești exista „ulița Bărbierilor”, pomenită pentru prima oară într-un act din 10 octombrie 1660⁵. În târgul de Sus, pe ulița Mare „Iane bărbierul meșterul” cumpăra în mai multe rînduri case cu pivnițe⁶, iar Draghie bărbierul „om bun, bătrîn al târgului” adeverea la 1638 pentru niște locuri de 11 prăvălii ale mănăstirii Radu Vodă⁷. În legătură cu organizarea bărbierilor, menționarea la 5 iulie 1654 a lui Leca vătaf de bărbieri⁸, iar mai tîrziu la 1699 a unui staroste de bărbieri, Iane⁹, indică stadiile de organizare corespunzătoare ale acestei bresle. Domnul avea bărbierii lui care-l îngrijeau. Se cunosc bărbierii lui Brîncoveanu, anume Iane bărbierul domnesc¹⁰ și Răzmeriță bărbierul căruia i se poruncește „să nu șază la casa lui <din oraș> ci să vină la curte să păzească că așa iaste porunca mării sale lui Vodă”¹¹.

Săpunarii confecționau săpunul pentru spălat. Majoritatea săpunarilor pomeniți în acte își desfășoară activitatea după 1650. Ei locuiau în cea mai mare parte în mahalaua Săpunarilor pomenită întia dată la 25 august 1667¹², unde este menționată la 27 aprilie 1669, biserica Săpunarilor¹³.

În acest cartier locuia printre alții și Radeș săpunarul, pomenit într-o serie de acte dintre 1669 și 1698. Mahalaua Săpunarilor era foarte

¹ Ștefan Tomșa, domnul Moldovei, căuta la Bistrița ardeleană un bărbier menționînd că „are un prieten nu putem ști ce nenorocită nevoie l-a gîsit, că spune că-i urlă capul ștrașnic și urechile i s-au închis, poate or fi pe acolo un astfel de doftor sau bărbier care or ști vre-o doftorie” (*Hurmuzaki*, vol. XV, P. II, p. 925).

² *Ibidem*, vol. IV, p. 72.

³ Arh. St. Buc., Mitrop. Buc., CCV/1, orig. rom.

⁴ *Ibidem*, CCV/4, orig. rom.

⁵ Acad. R.P.R., XLIV/61, orig. rom.; Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/27, orig. rom. (1676).

⁶ Arh. St. Buc., m-rea Căldărușani, IX/5, orig. rom. (1688); Arh. St. Buc., Cond. brîncovenească, 705, f. 215 v-217.

⁷ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXXIV/21, orig. rom.

⁸ Arh. St. Buc., Mitrop. Buc., CCXLIX/1, orig. rom.

⁹ Acad. R.P.R., CCCLXXIV/282, orig. rom.; *ibidem*, XXIV/283.

¹⁰ Arh. St. Buc., cond. Mitrop. T. Rom., ms. 134, f. 561.

¹¹ N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 375.

¹² Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/18, orig. rom.

¹³ Acad. R.P.R., CCXVI/42, orig. rom.

aproape de mahalaua Măcelarilor, lucru firesc dealtminteri, deoarece untura și seul se foloseau la prepararea săpunului. La 17 aprilie 1681, Șerban Vodă întărea lui Dragomir iuzbașa și lui Danciu paharnic niște locuri de casă „pre care loc iaste făcută biserica Săpunarilor, și cu alte locuri câte să țin de acestui loc câte sînt împrejurul bisericii”. Marginile locului erau ulița Mare, Scaunele de carne, vilceana Bucureștioara etc.¹. Unii dintre săpunari, ca de pildă, Neagoe, locuia chiar în mahalaua Măcelarilor², iar Iordache vătaf de măcelari în mahalaua Săpunarilor³.

Băiașii lucrau la băile publice din oraș. Cea mai veche mențiune despre o baie în București datează din 21 octombrie 1585; Mihnea vodă închină mănăstirii Xeropotam mănăstirea de la podul Colentinei, „cu baia nouă cea mare de lîngă orașu domnii mele”⁴. Baia fusese construită de Alexandru II, tatăl lui Mihnea turciful⁵. Ea se afla în sus de București pe Dîmbovița, lîngă Ciutărie, de oarece la 15 ianuarie 1615, se întăreau mănăstirii Radu Vodă trei roate de moară la Ciutărie pe lîngă vechea baie⁶. La ea se pare că lucra Bratul băiaș menționat în București la 14 aprilie 1590⁷. La 10 iulie 1679 se menționează o altă baie mai jos de curtea domnească, pe malul drept al Dîmboviței. Vîr_zîndu-se un loc de casă se arată că acest loc „iaste în prund dăspre bae și iaste lîngă biserica popei lui Matei” (probabil biserica sf. Nicolae din Prund). Marginile locului erau „ulița care vine dăspre curte . . . și la vale pînă în ulița care merge alătura cu Dîmbovița”⁸. Pe timpul lui Brîncoveanu mai este pomenită o bae „peste pod”⁹, deci tot pe malul drept al Dîmboviței. Dintre băiași amintim pe Bratul băiașul menționat la 1590¹⁰ și pe Dumitru băiașul și Ișfan băiașul¹¹ menționați în sec. XVII.

Despre meșterii *fîntînari* sînt foarte puține mențiuni. La 1691 ne este cunoscut Radu, fîntînarul care locuia în mahalaua de la biserica Stejar¹² și Dumitru grecul fîntînarul care vindea la 1683 casa cu locul, mănăstirii sf. Ioan¹³. Se cunosc și fîntînarii domnești ai lui Constantin Brîncoveanu, Stoica și Chircă¹⁴.

Lumîndrarii sînt pomeniți într-un număr însemnat de acte. Ei făceau din seu și ceară lumîndrările și făcliile care serveau la iluminat și

¹ Arh. St. Buc., Mitrop. Buc., CCLVII/5, orig. rom.; vezi și Arh. St. Buc., Mitrop. Buc., CCLVII/2—3, orig. rom. (1675).

² Arh. St. Buc., Mitrop. Ţ. Rom., CCLVII/7, orig. rom. (1695).

³ Ibid m CCLVII 2—3, orig. rom.

⁴ D.I.R., veac. XVI, B, vol. V, p. 212—213.

⁵ D.I.R., veac. XVII, B, vol. II, p. 335.

⁶ D.I.R., veac. XVII, B, vol. II, p. 356; cf. St. Nicolaescu, *Documente cu privire la istoricul mănăstirii Radu Vodă din București*, Buc., 1932, III, p. 191—192. Ciutăria se afla în sus de București pe Dîmbovița (D.I.R., veac. XVI, B, vol. V, p. 294—295).

⁷ D.I.R., veac. XVI, B, vol. V, p. 440.

⁸ Arh. St. Buc., Cond. m-rii Brîncoveni și Tîrșor, nr. 718, f. 43, copie rom.

⁹ Arh. St. Buc., Mitrop. Ţ. Rom., CCXXX/1, orig. rom. (1693).

¹⁰ D.I.R., veac. XVI, B, vol. V, p. 439—440.

¹¹ Arh. St. Buc., Mitrop. Ţ. Rom., CXLV/8 (1662); Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXXIV/30, orig. rom. (1688).

¹² Arh. St. Buc., m-rea Zlătari, XVI/89, orig. rom.

¹³ Arh. St. Buc., m-rea sf. Ioan Buc., XII/11, orig. rom.

¹⁴ Arh. St. Buc., m-rea Nucet, XX/30; Arh. St. Buc., Cond. brîncovenească, nr. 705, f. 245, copie rom.

la efectuarea serviciului religios. În târgul de Sus sînt menționați la 1636 și 1643 Miho luminărarul care cumpăra o prăvălie¹ și Striano luminărar, martor la vînzarea unui loc de 2 prăvălii „cît ține locul din ulița Mare pînă în ulița Mică de sus”². Pe locul unde altă dată fuseseră Scaunele de carne în mahalaua sf. Sava, Tudor luminărarul cumpăra la 27 aprilie 1664 locuri de casă în București „ce au fost și Scaone de carne în mahalaoa sf. Savei ... și aceste locuri iaste latul despre ulița cari vine de în târgul de Jos și merge în sus ... iar în lungu pîn iar în ulița cea Mare ce vine despre târgu”³. Aceste locuri au fost cumpărate de Tudor de „au făcut și luminărie”. La 17 noiembrie 1669 arătîndu-se marginile locului, se menționa „ulița care vine despre Țigănie pînă în ulița cea Mare stj. 9 și pre uliță în sus pînă în poartă luminăriei”⁴. O veche luminărie exista pe timpul lui Mihnea Turcitul (1577—1583) pomenită într-un act din 8 iunie 1626. Ea se afla în apropierea mănăstirii sf. Gheorghe⁵. Alți luminărar, ca, de pildă Costandin luminărarul aveau prăvălii în târgul de Sus⁶, lîngă locul unde avea să se construiască mai tîrziu hanul lui Șerban Vodă⁷. În ulița Mare, lîngă prăvăliile mănăstirii Plumbuita locuia pe la 1677 State luminărarul⁸; la 1698 se întărea lui Sterie luminărarul case cu pivnițe și 4 prăvălii în fața uliței ce merge la Scaune⁹, iar un an mai tîrziu același Sterie poseda un rînd de case în mahalaua Colțea¹⁰. După cum reiese din însemnările din condica vistieriei, Sterie împreună cu un alt luminărar anume Mihul, lucraseră pînă în 1697 la luminăria domnească. O însemnare arată că în 1697 li s-au dat 929 taleri „de li s-au plătit toată cheltuiala pînă la sfîrșitul lui februarie cîtă au fost luminărar Mihul și Sterie”¹¹. Sînt cunoscuți și alți luminărar domnești, ca de pildă Mihai luminărarul, martor la 8 decembrie 1628 la vînzarea unei case în București¹². Luminăria domnească era bine organizată. Ea avea un logofăt și un grămătic. În 1632 era grămătic „Crăciun grămăticul de la luminăria domnească”¹³. Seul pentru făclii era procurat de la măcelarii din oraș. Prin cartea lui Constantin Brîncoveanu din 1698 se interzicea tuturor măcelarilor din București și Țîrgoviște de a mai vinde seul în altă parte decît luminărarilor domnești, cu 8 bani ocaua. De asemenea se interzicea vînderea luminărilor în cele 2 orașe fără știrea luminărarilor domnești¹⁴.

Olăritul este atestat de prezența în săpăturile arheologice efectuate în diferite puncte din București, a resturilor cuptoarelor de ars oale și

¹ Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., LXIV/1, orig. rom.

² Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/7, orig. rom.

³ Acad. R.P.R., CCCLXXIV/246, orig. rom.

⁴ Acad. R.P.R., CCCLXXIV/251, orig. rom.

⁵ *D.I.R.*, veac. XVII, B, vol. II, p. 334; Arh. St. Buc., Cond. m-rii Plumbuita, nr. 255, f. 16—17 v., copie rom.

⁶ Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/28, orig. rom.

⁷ *Ibidem*, XXV/42, orig. rom. (1686).

⁸ Arh. St. Buc., Cond. m-rii Golgota, nr. 228, f. 85, copie rom.

⁹ Arh. St. Buc., Cond. brîncovenească, nr. 705, f. 158v.—159.

¹⁰ *Ibidem*, f. 215 v.—217, copie rom.

¹¹ *Condica* ..., p. 321.

¹² Acad. R.P.R., CCC/2, orig. rom.

¹³ Arh. St. Buc., m-rea Tismana, XXVIII/3, orig. rom.

¹⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 345—346 (Anatefter, C. nr. 35).

a unui numeros material ceramic de factură locală ca de pildă oale, borcane, străchini, tipsii, farfurii, cahle etc., unele smălțuite altele nesmălțuite. Pe o toartă de vas datînd din sec. XVII, se găsește însemnat numele probabil al meșterului ”ΩΝ”

„Doftorii” încep să fie menționați în București începînd din secolul XVII. La 1627 se făcea mențiunea „doftorului celui bătrîn”¹; „Pano doctorul pălimariu” locuia la 1659 lângă biserica lui Gheorma banul², iar Gheorghe „doftorul” Criteanul este pomenit între 1686 și 1693; la 6 iulie 1686 el donează mănăstirii Colțea o candelă de argint³.

La curtea domnească, existau pe timpul lui Constantin Brîncoveanu, 2 doctori: Ianachi și Pandele. Ei primeau cam 400—500 taleri pe o jumătate de an, adică 70—80 taleri pe lună⁴.

Activitatea tipografică din București se desfășoară în a doua jumătate a secolului XVII. După cum se arată în „Cheia înțeleșului” editată la 1678, au fost aduși în București „dascăli de tipografie . . . și i-au așezat și de iznoavă în tipografie adecă tipariu de tipăritul cărților amă ridicatū cu toate meșteșugurile cîte au trebuitū”. Gravura pe lemn fusese lucrată de Ivan Bacov⁵. Urmează apoi pînă către 1694 o serie de tipărituri ieșite din tipografia Mitropoliei București, ca de pildă, Liturghia din 1680 și Evanghelia din 1682 la care lucraseră Inochentie ieromonah corector și ieromonahul Chiriac tiparnic⁶. Apostolul din 1683 la care lucrase Damaschin Gherbert, gravor și tiparnic⁷, Biblia din 1688 lucrată de Mitrofan episcop de Huși, corector, cu ucenicii săi⁸ și altele. După 1694 își desfășoară activitatea sa de tipograf Antim Ivireanul⁹. Din cele prezentate mai sus, se observă o diferențiere a operațiunilor tehnice în cadrul meșteșugului tiparului, ca: gravori, corectori sau „îndreptători” și cei ce trăgeau la teasc, operațiune făcută de obicei de ucenici.

Din cele expuse pînă aici, se cade să reținem cîteva încheieri cu privire la cadrul general de dezvoltare a meșteșugurilor bucureștene.

Procesul de diviziune socială a muncii a cunoscut de-a lungul secolelor XV—XVII o dezvoltare atît în suprafață cît și în adîncime, cu deosebire în secolul XVII; este vorba în primul rînd de desprinderea din meșteșugul casnic a unor noi ramuri meșteșugărești, iar în al doilea rînd de

¹ Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos, XII/1, orig. rom.

² Ibidem, XII/14, orig. rom.

³ Arh. St. Buc., Mitrop. T. Rom., CCLXIX/3, orig. rom.

⁴ Condica. ., *op. cit.*, p. 516, 539, 682.

⁵ I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, Buc., 1903, vol. I, p. 220. La instalarea ei lucraseră Chiriac ieromonah de la mănăstirea Agapia și Nicodim de la mănăstirea Brîncoveni.

⁶ Ibidem, p. 237, 251.

⁷ Ibidem, p. 261.

⁸ Ibidem, p. 291.

⁹ Ibidem, p. 332; la 1694 el dăruiește m-rii Snagov un potir care poartă inscripția „Dram 229 Ghioca zlătarul, Antim tipograful” (V. Brătulescu, *Mănăstirea Snagov*, în *Bis. Ortodoxă rom.*, LXXII/1954), p. 279; cf. N. I. Iorga, *Inscripții*, vol. I, p. 162.

diferențierea și specializarea petrecută în interiorul meșteșugurilor, cea subdividere în cadrul meșteșugului de bază. Această adâncire a diviziunii sociale a muncii sub cele două aspecte, se reliefează în special în a doua treime a secolului XVII și la sfârșitul secolului, ca urmare a unei sensibile dezvoltări a forțelor de producție în vremea respectivă. Așa cum vom vedea mai jos efectul acestei dezvoltări a forțelor de producție va fi adâncirea procesului de separare dintre meșteșug și agricultură.

II

În continuare ne vom opri asupra unor probleme deosebit de importante privind relațiile social-economice din cadrul producției meșteșugărești, ele constituind efectul dezvoltării forțelor de producție. Astfel de probleme sînt: *organizarea producției, desfacerea pe piață a produselor, raportul meșteșugarului față de obiectul produs, adâncirea procesului de separare dintre meșteșug și agricultură, obligațiile meșteșugarilor față de domnie, lupta de clasă etc.*

Se știe în genere că producția de mărfuri apare în virtutea faptului că există diviziunea socială a muncii specializarea diferiților producători izolați într-o singură ramură de producție, ceea ce duce la separarea dintre valoarea de întrebuințare și cea de schimb¹. În monumentală sa lucrare, „Capitalul”, K. Marx numește diviziunea socială a muncii „temelia generală a oricărei producții de mărfuri”². Continuînd pe Marx, V. I. Lenin consideră că „baza economiei de mărfuri este diviziunea socială a muncii. Industria prelucrătoare se separă de cea extractivă și fiecare dintre ele se subdivide în mici categorii și subcategorii care produc anumite produse sub formă de marfă pe care le schimbă cu produsele celorlalte industrii”³.

Întregul proces de producție se desfășura în micul atelier al meșteșugarului respectiv, care de cele mai multe ori constituia însăși locuința; astfel de locuințe-atelier aveau cismarii, croitorii, blănarii, postăvarii etc. Alți meșteșugari își desfășurau activitatea în afara locuinței, dat fiind specificul meseriei lor ca, de pildă, meșterii din domeniul construcțiilor. O a treia categorie de meșteri erau obligați să aibă un spațiu suplimentar în afara gospodăriei lor sau chiar în gospodărie; e cazul meșteșugurilor din domeniul prelucrării metalelor, a tăbăcarilor cărora le erau necesare instalații pentru operațiunile de tăbăcire a pieilor, sau a olarilor care trebuiau să-și construiască cuptorul de ars vasele în afara locuinței. De obicei acești meșteșugari se stabileau în cartierele de la periferia orașului.

În afară de constructori care nu erau legați de munca în atelier, cea mai mare parte a meșteșugarilor munceau în ateliere. Aici se întîlnesc în decursul secolelor XV—XVII două forme de muncă: la comandă și

¹ Vom stăruii deosebi pe materialul din sec. XVII, deoarece pentru secolele anterioare există foarte puține informații documentare în această privință.

² K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 1948, p. 329.

³ V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia, Opere*, vol. III, Ed. P.M.R., 1951, p. 19.

pentru piață. Producția la comanda consumatorului care în secolele XV și XVI avea un cadru larg de manifestare, în cursul secolului XVII își reduce din ce în ce acest cadru. Ea se întâlnește cu deosebire în ramurile meșteșugărești unde materia primă este rară, de pildă în ramura prelucrării metalelor prețioase și se menține în cazul meșteșugarilor care lucrau la comandă pentru cerințele de la curtea domnească. După cum arată Lenin, meșteșugul la comanda consumatorului constă în faptul că materialul poate să aparțină consumatorului care a făcut comanda, sau meșteșugarului, iar plata pentru munca meșterului se face fie în bani, fie în natură (adăpostirea sau întreținerea meșteșugarului, retribuirea lui cu o parte din produse, de pildă, cu făină etc.¹. Condica vistieriei și anatefterul din timpul lui Constantin Brîncoveanu cuprind o serie de însemnări despre sistemul de lucru la comandă și retribuirea meșteșugarilor în produse și bani. Spoitorii, brutarii, dogarii, cusătorele etc., de la curtea domnului primeau pentru munca depusă, bani postav și alte produse². La comandă lucrau și unii meșteri care locuiau în oraș, dar lucrau pentru domnie ca de exemplu cismarii domnești : Dobre și Petco³, cojocarii domnului : Dumitru, Vlad și Nica⁴ și croitorii domnești în frunte cu Radul vătaf⁵.

Este de la sine înțeles că meșteșugul la comandă nu trebuie privit numai prin prisma cerințelor de la reședința voievodală, ci la comandă se lucra și pentru alte pături sociale ca boieri, negustori, cler etc. În această formă de producție nu există încă producție de mărfuri ; aici nu apare decît circulația de mărfuri în cazul cînd meșteșugarul este plătit în bani sau cînd vinde partea de produse primită pentru munca depusă cumpărînd materii prime și uneltele de producție⁶. Dar o dată venit în contact cu piața el trece cu timpul și la producția pentru piață adică devine producător de mărfuri, trecerea se face treptat, vînzînd mai întîi produsele rămase întîmplător în mîinile lui sau cele confecționate în timpul liber⁷. Această situație este specifică perioadei de început a vieții orășenești din București. În a doua jumătate a secolului XVI dar mai ales în secolul XVII, producția pentru piață este forma care precumpănește și care merită principala atenție.

Se știe că piața este tocmai acel element care dă unui obiect valoarea de schimb, îl transformă prin urmare în marfă. Într-una din lucrările sale, Lenin arată că „... „noțiunea de piață” nu poate fi nicidecum separată de diviziunea socială a muncii ... Piața apare acolo și în măsura în care apare diviziunea socială a muncii și producția de mărfuri. Mărimea pieței este indisolubil legată de gradul de specializare a muncii sociale”⁸, de cantitatea de produse care se transformă în mărfuri și în ultima instanță de progresele tehnicii. Nivelul atins de diviziunea socială a muncii, gradul

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. III, Ed. P.M.R., 1951, p. 308.

² N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 361, 362.

³ Arh. St. Buc., A. N., CLXXVII/9, orig. rom. ; Acad. R.P.R., CXXVII/239.

⁴ Arh. St. Buc., m-rea Hurez, nr. 449, f. 640, copie rom ; *D.I.R.*, veac. XVII, B., vol. I, p. 14, 291.

⁵ *Ibidem*, m-rea Hurez, XXVII/2, orig. rom.

⁶ V. I. Lenin, *Opere*, vol. III, Ed. P.M.R., 1951, p. 309.

⁷ *Ibidem*, p. 310.

⁸ V. I. Lenin, *Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor*, în *Opere*, vol. I, Ed. P.M.R., 1950, p. 91.

înalt al specializărilor din cadrul meșteșugurilor bucureștene, constituie baza existenței pieței bucureștene.

Schimbul produselor meșteșugărești se efectua în anumite locuri publice din cadrul orașului unde existau numeroase construcții pentru depozitarea mărfurilor: dughene, prăvălii, pivnițe, magazii, hanuri etc. La 13 mai 1563 se menționa pentru întâia oară în acte un loc public unde se efectuau schimburile, sub numele de „pazar” adică târg sau piață, în mijlocul căruia se afla biserica domnească¹. Este vorba de târgul de Sus, care este menționat întâia oară în actul din 1631—1632²; este denumit astfel pentru a-l deosebi de târgul de Jos, menționat în documente la 20 iulie 1648³. Către sfârșitul secolului XVII crescând volumul schimburilor, se organizează târgul d-Afară unde se schimbau produsele sătești în special. În acest fel se delimitează regiunile comerciale; cea din interiorul orașului purta denumirea de târgul din Lăuntru⁴, iar cea din afară de târgul d-Afară⁵. În aceste târguri existau numeroase prăvălii, pivnițe, magazii care dădeau pieții un caracter permanent, lucru deosebit de important, deoarece piața permanentă constituie unul din indiciile dezvoltării continue a producției de mărfuri. Încă din secolul XVI sînt pomenite în „pazar” și pe ulița Mare numeroase pivnițe⁶, prăvălii și dughene⁷. Sivori, secretarul lui Petru Cercel vorbind despre București, arăta că în el „există multe prăvălii bine aprovizionate cu tot felul de mărfuri”⁸. În secolul XVII numărul prăvăliilor crește considerabil; se formează acum „rîndurile comerciale” pe categorii de produse. Așa de pildă la 13 ianuarie 1669 în ulița Mare existau „rîndul prăvăliilor din jos despre curtea domnească” și locul denumit „Precupeți”⁹; tot în ulița Mare se aflau „rîndul Selarilor”¹⁰ și rîndul Bărbierilor¹¹. În a doua jumătate a secolului XVII apar primele mențiuni despre construirea de hanuri. La 14 mai 1673 se pomenea de un loc de pe ulița Mare spre grădina bisericii sf. Gheorghe pe care construiseră Manole Zaraful „case și hanuri”¹². Se construiesc apoi și alte hanuri ca de pildă hanul lui Șerban Vodă amintit într-un document din 15 mai 1681, situat în ma-

¹ D.I.R., veac. XVI, B, vol. III, p. 177 (“пазар” în orig. Pentru accepțiunea termenului vezi doc.: Arh. St. Buc., m-rea, Stavropoleos, XII/5, XXIII/4).

² Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos, XII/5, orig. rom., la 18 noiembrie 1614 se menționează în București topical „Calea de Sus” care se referă probabil tot la târgul de Sus (D.I.R., veac. XVII, B, vol. II, p. 334—335).

³ Arh. St. Buc., Peceți nr. 63; târgul de Jos se afla în spre actuala Piața de Flori; iar târgul de Sus se afla pe locurile unde sînt astăzi Poșta Centrală, Banca R.P.R. etc.; într-un document din 15 aprilie 1673 se arată că biserica Grecilor se află în târgul de Sus (Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/25).

⁴ Arh. St. Buc., Mitrop. T. Rom., CCLVII/10, orig. rom. (7 octombrie 1698).

⁵ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXIII/36, orig. rom. (17 iulie 1698); după Gion prima mențiune datează din 1683.

⁶ D.I.R., veac. XVI, B, vol. IV, p. 461; V, p. 320.

⁷ *Ibidem*, III, 158—159, 177; IV, p. 304—324, 461, V, p. 188, 212-213, 275, 276, 320, 411, 413, 431; VI, 33.

⁸ Șt. Pascu, *Petru Cercel și Tara Românească la sfârșitul secolului XVI*, 1944, p. 169.

⁹ Acad. R.P.R., Cond. bis. domnești, rus. rom. 403, f. 23—24.

¹⁰ Arh. St. Buc., Cond. br. neovenească, nr. 705, f. 114—115, copie rom. (1697).

¹¹ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, LVIII/12, orig. rom. (1697).

¹² Acad. R.P.R., CXCVIII/75, orig. rom.

halaua Grecilor¹. El este apoi lărgit în 1685 prin cumpărarea de locuri „lîngă hanurile măriei sale . . . de s-au mai lărgit locul hanurilor”². În aceste hanuri existau numeroase „bolți” (prăvălii) unde se aduceau spre vînzare mărfurile³. Mărfurile erau aduse la prăvălie cu samarele purtate pe cai (la 6 iulie 1630 se amintea de existența printre 2 șiruri de prăvălii, a unei ulicioare pe unde trecea calul încărcat)⁴ sau cu carele (la 9 iulie 1700 Apostol negustorul cumpără 7 stînjeni pentru a-și lărgi locul „să-mi meargă carul la prăvăliile mele”⁵. Toate aceste lucruri ne oferă temeiuri să afirmăm că pe piață se vindea o parte importantă a produselor confecționate în cadrul atelierelor meșteșugărești. Actele vremii, cu deosebire cele de la sfîrșitul secolului XVII, scot în evidență această stare de lucruri în chipul cel mai limpede cu putință. Cartea de săpunărie din 1695 prevedea să se ia cîte 1 taler și jumătate de la „toți săpunarii care fac săpun și vînd săpunul de se hrănescu cu săpun”⁶. La 1698 Constantin Brîncoveanu împuternicea pe Vasile Hagi luminărarul din București să nu lase pe măcelarii din București și Tîrgoviște să vîndă seul în altă parte decît numai luminărarilor domnești⁷; la 20 iunie 1700 același domn împuternicea pe vătaful de căldărari din București să ia cîte 1 taler și jumătate de sacsana și 2 ughi de car de la toți căldărarii” ce vin dintr-alte părți și dintr-altă țară cu marfă căldărărească aici în București și într-alte tîrguri”⁸; cojocarii și mătăsarii care vindeau marfa cu cotul dădeau cotăritul pe jumătate⁹; la 20 noiembrie 1724 „fumariul” din București era împuternicit să ia fumăritul de la toți cei ce fac neuguțătorie „or tabac or cizmar măcar vor ce feliu de om ar fi”¹⁰. Într-o însemnare din 19 septembrie 1713 se arată cheltuiala făcută la București pe diverse cumpărături: 22 taleri pentru o pereche de călțuni, jumătate taler pentru o pereche de papuci negri, 1 taler pentru un zăbun de atlas, 22 taleri pentru o pereche de cizme¹¹. Pentru îmbrăcămîntea personalului de la curtea domnească se apela în repetate rînduri la produsele meșteșugărești aflate pe piață. Cojoacele comișilor și vizitiilor domnești fuseseră cumpărate în 1699, de pildă, din oraș cu un taler și jumătate cojocul¹².

Reiese de aici o vie activitate în domeniul desfacerii produselor meșteșugărești pe piață. Așa se explică de ce prăvăliile, dughenele, pivnițele, magaziiile, constituie obiectul central al tuturor actelor orașenești de vînzare-cumpărare. Cei mai interesați în deținerea unor astfel de clădiri erau meșteșugarii și negustorii. În special meșteșugarii luau în chirie diferite locuri de casă, prăvălii, pivnițe etc., situate pe cele mai importante uliți.

¹ Arh. St. Buc., Cond. m-rii Cotroceni, nr. 693.

² Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/38, orig. rom.

³ Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXIII/9, orig. rom.

⁴ Acad. R.P.R., XLII/58, orig. rom.

⁵ Acad. R.P.R., CCCLXXIV/287, orig. rom.

⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 340 (Anatefter, C. 11).

⁷ *Ibidem*, V, p. 345—346 (Anatefter, C. 35).

⁸ *Ibidem*, p. 357 (Anatefter, C. 169); N. Iorga dă data de 30 iunie 1700.

⁹ *Ibidem*, p. 347, (Anatefter, C. 41).

¹⁰ *Ibidem*, p. 360 (Anatefter, C. 180).

¹¹ *Ibidem*, VII, p. 9.

¹² Condica. . ., *op. cit.*, p. 526, 692.

La 30 martie 1660 12 bărbieri, care ședeau pe locul bisericii domnești se angajau să plătească bisericii chirie 66 bani pe lună și să spele pe capete pe preoții bisericii¹; la 22 aprilie 1689 Nan zlătar se tocmea cu mănăstirea Radu Vodă să-i plătească chirie „cum dau și alte prăvălii care sântu lemnile mănăstirii, dă lună cite bani 60”²; Dumitrașcu brăgariul, stegariul de dorobanți, plătea și el la 15 februarie 1677 bisericii Zlătari, chirie pentru locul pe care stătea³.

Meșteșugarii produceau deci și pentru piață. Unii dintre ei își vindeau singuri produsele confecționate direct consumatorilor; erau deci în același timp și meșteșugari și negustori. Așa se explică de ce actele nu fac deosebire între negustori și meșteșugari. La 6 martie 1657, se întâreau lui Costea cojocar case în București cumpărate de la Tudor negustorul abagiul din București⁴; la 30 martie 1661 să întârea lui Cernica abagiul cupeț un loc de prăvălie în ulița Mare⁵. Situația este identică și în cazul lui Nedelco abagiul cupeț care cumpără 420 ocale aramă de la Baia de Aramă⁶, a lui Vasile cupeț abagiul⁷, Mihul lumânărarul cupeț⁸ Mihai cupeț postăvar⁹ etc. Explicația acestui fenomen trebuie căutată în activitatea practică a meșteșugarilor respectivi. E vorba de îndeplinirea de către aceeași persoană a două procese: producția de mărfuri și vânzarea lor, meșteșugar și negustor deci, cu dugheană proprie. El vindea produsele muncii sale direct consumatorului. Această situație a fost caracteristică perioadei de început a vieții orășenești. Continua dezvoltare a forțelor de producție și în legătură cu aceasta o crescândă diviziune socială a muncii au determinat separarea procesului de producție de cel de circulație și formarea negustorilor intermediari.

Așa cum arată Lenin, condiția care provoacă apariția intermediarului este răzlețirea, izolarea micilor producători, existența unei diferențieri economice între ei; pe măsură ce piața se lărgeste, caracterul mărunț al producției intră în contradicție cu necesitatea unei desfaceri mari a produselor. Această contradicție se rezolvă prin apariția unei categorii sociale care să ia în mână procesul desfacerii, transformând acest proces din ceva întâmplător, izolat, într-un proces periodic¹⁰.

La început parte din desfacere era organizată pe baza întovărășirii unora dintre meșteșugarii înșiși. Cu timpul acești meșteșugari mijlocitori, renunță mai întâi parțial apoi complet la practicarea meșteșugului,

¹ Arh. St. Buc., Mitr. Buc., CCV/1, orig. rom.; CCV/4, orig. rom.

² Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XLII/65, orig. rom.

³ Arh. St. Buc., m-rea Sf. Ioan, Buc., XII/7, orig. rom.

⁴ Muz. de arh. ist. Buc., nr. 933, orig. slav.

⁵ Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXXIV/25, ms. 256, f. 142v—143; vezi și actul din 10 martie 1661 unde Cernica este denumit cupeț (Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXXIV/22).

⁶ Arh. St. Buc., m-rea Hurez, XXVIII/3, orig. rom.; Arh. St. Buc., Ep. Argeș, XLV/6.

⁷ Arh. St. Buc., Mitrop. Buc., XLIX/7.

⁸ Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., XVII/37.

⁹ Ibidem, XVII/43, orig. rom.

¹⁰ V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia. Opere*, vol. III, Ed. P.M.R., 1951, p. 336.

dedicându-se noii profesiuni¹. Astfel de elemente din domeniul desfacerii produselor apar în actele privitoare la activitatea economică din București încă de timpuriu. În sec. XVI sînt destul de numeroși. Într-un act din 13 mai 1563 semnau ca martori în București nu mai puțin de 14 negustori². În secolul următor această categorie socială se conturează tot mai bine preluînd ca mijlocitori o mare parte a schimbului. Negustorii se interpun între producător și consumator îndeplinind oficiul făcut pînă atunci de meșteșugarul însuși. Ei cumpără de la producător și vînd consumatorului; de asemenea ei achiziționează materia primă pe care o vînd apoi spre a fi prelucrată de meșteșugari. Se observă acest proces în special la curtea domnească unde, datorită cerințelor mari în vecerea îmbrăcămînti și necesare personalului de la curte, se achiziționează în nenumărate rînduri cantități diferite de postav sau piele prin intermediul negustorilor³. Deosebit de importante pentru înțelegerea unor relații mai avansate între meșteșugari și negustori este tocmeala dintre 3 tabaci Arsenie, Ion și Tănășie pe de o parte și Pătru negustorul pe de alta pentru a-i lucra 300 piei cu 21 taleri „și să avem a lucra marfa bine, albă, curată, nepătată. Iar de n-am lucra noi bine pielea să placă neguțătorului să avem a plăti precum le plătesc cumpărătorii la neguțători”⁴. Peste două săptămîni, Pătru le mai aducea 200 piei pentru lucru, cu 14 taleri.

Deși acesta este un caz izolat anunță totuși, cel puțin pentru epoca următoare, fenomene extrem de importante. În exemplul de mai sus, micul producător de mărfuri (cei trei tabaci) începe să fie izolat de piața materiilor prime, de către negustor care îndeplinește acest oficiu; în acest fel negustorul subordonează pe meșteșugar acordîndu-i direct materii prime pentru prelucrare, în schimbul unei plăți anumite. De aici pînă la sistemul muncii la domiciliu, nu mai este decît un pas.

Mai rezultă încă un aspect, anume acela al realizării cîștigului negustorului respectiv. Faptul că cei trei tabaci se tocmesc ca în cazul cînd nu vor lucra pielea pe placul „stăpînului” lor, să-l despăgubească ca și cînd pieile ar fi fost executate în bune condițiuni, deci la nivelul desfacerii către cumpărători, presupune o diferență de preț a pieilor (de la pielea netăbăcită la pielea tăbăcită) care reprezintă cheltuielile în procesul de producție (cei 35 taleri) și cîștigul negustorului în urma vinderii pieilor tăbăcite meșteșugarilor din domeniul prelucrării pieilor (cizmari, curelari, șelari etc.). Pentru desfacerea mărfurilor, negustorii cumpărau prăvălii sau locuri de prăvălii pe care construiau apoi dughene, magazii, pivnițe

¹ V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia. Opere*, vol. III, Ed. P.M.R., p. 338—339.

² *D.I.R.*, veac. XVI, B, vol. III, p. 177.

³ Condiția vistieriei lui Constantin Brîncoveanu abundă în însemnări privind astfel de achiziții. La 1694 se dădeau 1500 taleri lui Gheorghe vîtaf de negustori din București, arvună pentru postavul dorobanților, cazacilor și scutelnicilor, condica... op. cit. p. 9; altă dată se dădeau 1000 taleri lui Apostol negustor pentru șiftul luat de la dînsul de s-au dat s uj torilor (ibidem, p. 38); la 1696 se dădeau starostelui de negustori 8 5 taleri pentru postavul unizat cu ții (ibidem, p. 201). Bone negustorul și Dumitru Florea negustorul aduceau către 1700 mari cantități de postav pentru „treaba curții” (ibidem, p. 495, 556, 684, 712); la 1703, se dădeau lui Gheorghe negustorul 7500 taleri „pre 12 soroace de samur care s-au făcut blane” (ibidem, p. 694).

⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, XIV, p. 212—213.

etc.; uneori ei închiriau astfel de clădiri, cum este cazul lui Duca stăroste de negustori care deținea la 1697 o boltă (prăvălie) în hanul mănăstirii Cotroceni¹. Aceste prăvălii erau bine organizate, aveau un caracter de stabilitate și deserveau o numeroasă clientelă, meșteșugari sau nemeșteșugari. În ele se comercializa o diversitate de produse locale sau de import, atât materie primă pentru meșteșugari, cât și obiecte confecționate de aceștia².

Meșteșugarii alcătuiau una din categoriile sociale de bază în cadrul orașului București. În majoritatea lor ei erau grupați pe profesii, pe diferite uliți sau „mahalale” care purtau de obicei denumirea meșteșugului prestat de fiecare grupare de meșteșugari. Așa erau de pildă, ulița Bărbierilor ulița spre Scaunele de carne, mahalaua săpunarilor, mahalaua Șelarilor, mahalaua Măcelarilor, mahalaua Zlătarilor, mahalaua Tăbăcarilor etc. Dar ei se stabileau și pe alte ulițe și mahalale care purtau alte denumiri decât cele în legătură cu un meșteșug oarecare, cum erau de exemplu ulița Mare, ulița Domnească, ulița Mică, ulița ce vine dinspre tirgul de Jos, mahalaua bisericii Colțea, mahalaua popei Irimia, mahalaua sf. Sava etc. În decursul secolelor XV—XVII se întilnesc în documentele cercetate, circa 40 de mahalale și uliți dintre care un număr însemnat poartă denumirea unor grupări de meșteșugari³. Ceea ce trebuie să reținem

¹ Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXIII/9, orig. rom.

² Se cunoaște inventarul unei dughene ieșene din a doua jumătate a secolului XVII. Dughena era aprovizionată cu cele mai variate mărfuri locale și de import: produse metalurgice, țesături, blănuri, confecțiuni, obiecte de podoabă etc. (C. Turcu, *Catastihul unei dughene din Iași la 1679*, în *Studii și cercetări științifice*, Iași, 1955, nr. 3—4, p. 175 și urm.).

³ Redăm ulițele și mahalalele din București în ordinea strictă a apariției lor în documente: *ulița Mare*, 5 iunie 1589 (*D.I.R.*, veac. XVI, B, vol. V, p. 413); *mahalaua a popei Comino*, 18 noiembrie 1590 (*D.I.R.*, veac. XVI, B, vol. V, p. 476—4.7); *ulița Turcilor*, 28 octombrie 1625 (*D.I.R.*, veac. XVII, B, vol. IV, p. 570—571); *mahalaua Calicească* la Gorgan, 1639 (N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 471; Gh. Ghibănescu, *Surele și izvoade*, VI, p. 201—202); *ulița Mică*, 1 august 1643 (Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/7); *ulița de lângă bis. lui Gheorma*, 4 ianuarie 1644 (Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos, XI/1, orig. slav.); *ulița Curției*, 10 decembrie 1649 (Arh. St. Buc. A., N. LXXVII/1, orig. rom.); *mahalaua Tabacilor*, 5 noiembrie 1652 (Acad. R.P.R., XLIV/1, orig. rom.); *ulița Domnească*, 20 septembrie 1659 (Arh. St. Buc., Mitrop. Buc., CCCLIX/2, orig. rom.); *ulița Bărbierilor*, 10 octombrie 1660 (Acad. R.P.R., XLIV/61); *mahalaua sf. Gheorghe*, 6 martie 1664 (Acad. R.P.R., CCCLXXIV/244); *mahalaua sf. Sava*, 27 aprilie 1664 (Acad. R.P.R., CCCLXXIV/246); *mahalaua Șelarilor*, 27 aprilie 1664 (I. Ionașcu, *Documente referitoare la proprietățile mănăstirii Colțea*, p. 12—13; Acad. R.P.R., CCCLXXIV/260); *mahalaua a Zăbunari*, 4 februarie 1665 (Arh. St. Buc., Depuneri provizorii V/1; *mahalaua a Săpunarilor*, 25 august 1667 (Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV 18; *Precupești*, 13 ianuarie 1669 (Acad. R.P.R., cond. bis. Domnești, ms. 403, f. 234—234); *mahalaua Colței*, 18 iunie 1669 (Acad. R.P.R., CCCLXXIV/250); *ulița Zlătarilor*, iunie 1669 (Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/19,20); *mahalaua Grecilor*, 18 aprilie 1670 (Arh. St. Buc., m-rea Mihai Vodă I/12; bis. Grecilor e menționată la 8 aprilie 1638, Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos, XII/7); *ulița dinspre bis. lui Mitrea Vornicul*, 12 august 1671 (Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXIII/21); *mahalaua Sărindarului*, 2 ianuarie 1675 (Arh. St. Buc., m-rea Căldărușani, XX/4; bis. Sărindari exista încă de pe timpul lui Mihai Viteazul fiind menționată la 15 septembrie 1622 și la 22 august 1625, în *D.I.R.*, veac. XVII, B, vol. IV, p. 194, 555); *mahalaua Arhimandritului*, 4 aprilie 1678 (Acad. R.P.R. Fot. XXXV/43); *mahalaua popei Irimia*, 13 septembrie 1679 (Arh. St. Buc., Dep. Papazoglu, XI 8, orig. rom.); *mahalaua popei Manta* sau *Zlătarilor* unde exista locul numit „Zlătari”, 15 februarie 1677 (Arh. St. Buc., m-rea Sf. Ion, XII/7, orig. rom.); la 13 octombrie 1680 se menționează mahalaua Zlătarilor, Arh. St. Buc., m-rea Zlătari, XVII/2); *ulița Căldărarilor*, 8 ianuarie 1683 (Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XXXIV/30); *mahalaua bisericii Doamnei*, 11 mai 1684 (Acad. R.P.R., CLXIII/24); *mahalaua Măcelarilor*, 11 mai 1684 (Acad. R.P.R.,

este faptul că mai ales în a doua jumătate a sec. XVII, în cartierele meșteșugărești se stabilesc și nemeșteșugari, în special negustori, astfel că, criteriul teritorial nu mai corespunde strict celui profesional așa cum se pare că a fost la început¹. O dată cu dezvoltarea producției meșteșugărești, pe aceeași uliță alături de meșteșugari de aceeași specialitate care predomină numeric, se stabilesc meșteșugari cu profesii înrudite sau auxiliare și elemente nemeșteșugărești care se ocupă cu comerțul.

O constatare care merită de asemenea a fi reținută este faptul că obiectul marilor majorități a tranzacțiilor în care meșteșugarii apar în calitate de cumpărători sau vânzători, îl formează dughenele, prăvăliile, pivnițele, casele, viile și prisăcile și numai în cazuri extrem de rare terenul arabil; iar atunci când, cu diferite prilejuri, meșteșugarii intră în proprietatea terenurilor arabile, ei îl lucrează cu simbrie sau în alte forme; de multe ori însă caută să-l vîndă. Așa de pildă este cazul celor trei cojojari bucureșteni State, Dima și Zota care în 1628 intraseră în proprietatea satului Putineiu în schimbul unor cojoace în valoare de 560 ughi pe care le dăduseră lui Preda, sluger, și fiului său Mihai, postelnic²; în 1630—1631 ei vînd satul respectiv lui Necula vistier cu 500 ughi³. Această diversitate de forme privind problema „îmbinării meșteșugului cu agricultura” constituie manifestarea procesului de separare a meșteșugului de agricultură aflat, în special în sec. XVII, pe o treaptă destul de ridicată.

Un alt indiciu în acest sens îl constituie stabilirea unor meșteșugari sătești în București, ca de pildă Ghinea cojocarul din Stăncești, stabilit după 1645 în București⁴.

Cum era și firesc, în rîndul meșteșugarilor se constată o evidentă inegalitate de avere. Unii dintre ei erau proprietari a mai multor prăvălii,

CLXIII/23—24; 1687, Acad. R.P.R., DCXXVII/32); *mahalaua bis. de Jurămînt*, 1687 (Arh. St. Buc., Mitrop. T. Rom., CCLVI/3, orig. rom.; bis. de Jurămînt apare menționată în data la 1627—1628, Arh. St. Buc., m-rea Cozia, XLVII/16); către sfîrșitul secolului, ea își schimbă denumirea în *mahala: a Bălăceanului* (Arh. St. Buc., Cond. brîncovenească, nr. 705, f. 84—85), apoi în *mahala: a sf. Dimitrie* (Arh. St. Buc., Ep. Buzău, LXXXV/12); *mahala: a popei Ivașco* (Pitar Moși), 5 aprilie 1690 (Acad. R.P.R., XLV/73); *mahala a Stejar*, 20 decembrie 1691 (Arh. St. Buc., m-rea Zlătari, XVI/89); *mahala: a popei Sloica Sterpul* (Brezoianu), 27 martie 1693 (Arh. St. Buc., A. N. CLXXVII/9); *mahala: a sf. Vineți* sau a lui Aga Niță, 6 octombrie 1693 (Arh. St. Buc., m-rea Hurez, XXIX/16); *mahala: a Ofetarilor*, 6 noiembrie 1695 (Acad. R.P.R., XLV/95); *mahala: a Ottenilor*, 8 februarie 1696 (Arh. St. Buc., Cond. brîncovenească, nr. 705, f. 81 v—82); *mahala: a Broștenilor*, 10 noiembrie 1696 (Arh. St. Buc., ms. 1234, f. 431); alte ulițe: *ulița care vine din trgul de Jos*, 27 aprilie 1664 (Acad. R.P.R., CCCLXXIV/246); *ulița dinspre bis. Grecilor*, 1669 (Acad. R.P.R., ms. 6264, p. 129 v—130 v); *ulița spre drumul Tîrgoviștei*, 17 aprilie 1681 (Arh. St. Buc. Mitrop. Buc. CCLVII/5); *ulița ce merge la Scaune*, 5 iulie 1692 (Arh. St. Buc. Cond. brîncovenească, nr. 705, f. 158 v—159); în afară de acestea mai existau probabil și alte ulițe și mahalale care însă nu sînt menționate în documentele din secolul XVII pe care le-am cercetat. De pildă, *mahala a Cărămidarilor*, *mahala: a Prundului*, *mahalaua Boteanului* și *ulița unde se frînge fierul*, figurează în lucrarea lui Ionnescu Gion (Istoria Bucureștilor, p. 323, 333, 322 și respectiv 190).

¹ Această situație a fost observată la Novgorod în sec. XVI (A. Pronstein, *Organizarea meseriilor din Novgorod în sec. XVI*, în *Istoriceskie Zapiski*, an. 1951, vol. 36).

² Acad. R.P.R., DXLVIII/1; 3.

³ Acad. R.P.R., DXLVIII/6, orig. rom.

⁴ Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos, XXIII/4, orig. slav.; vezi și seria de acte în care e pomenit Ghinea cojocarul la cap. Blănărit-Cojocărit.

pivnițe, vii, livezi; Manole cojocarul avea cinci prăvălii în București¹, iar Iane cojocarul avea proprietăți în București și Tîrgoviște². Ca urmare a unor astfel de posibilități materiale, meșteșugarii înstăriți reușesc să ocupe diverse funcțiuni în aparatul administrativ central, ca Tudor croitorul sătrar³, Stoica zăbunariul aprod⁴, cît și unele funcții în organizarea aparatului slujitoresc, ca de pildă: Dediul ceaprazarul iuzbașa de dărăbanți⁵, ori Dumitrașco brăgariul stegariul de dorobanți⁶. Tot ca dovadă a posibilităților materiale trebuie considerată și denumirea de „boieri” pe care o dau actele unor meșteri. La 26 aprilie 1689, printre cei 12 boieri care aleg moșia mitropoliei figurează Nan și Dragomir, săpunari din București⁷. Cea mai mare parte a meșteșugarilor n-aveau însă decît casa de locuit care era în același timp și atelierul și pentru care plăteau chirie⁸.

Meșteșugarii aveau în genere cam aceleași obligații față de domnie ca și ceilalți orășeni⁹. Ei plăteau în plus o serie de dări legate de meșteșugul respectiv. Pe timpul lui Constantin Brîncoveanu săpunarii plăteau anual săpunăritul care era de 1 taler și jumătate¹⁰; cizmarii plăteau ciohodăritul, 1 taler pe an¹¹; căldărarii plăteau 1 taler și jumătate de sacsanaua (încărcătură) de marfă căldărărească¹²; cojocarii și mătăsarii care vindeau marfa cu cotul plăteau cotăritul, 61 bani pe an. Fumăritul era darea pe prăvălii, pivnițe și magazii. Pentru prăvăliile mari se plăteau 5 taleri; pentru pivnițele mari, prăvăliile mici și pentru magazii, 2 taleri și jumătate¹³. Scutiri speciale se întîlnesc în cazul cojocarilor care pentru marfa vindută plăteau doar jumătate din taxa cotăritului care era de 142 bani¹⁴ și în cazul meșterilor domnești sau care lucrau pentru curtea domnească. Vătaful de căldărari din București, de pildă, era scutit de taxa căldărăritului deoarece dregea vasele care se stricau de la curtea domnească¹⁵; de asemenea 10 luminărari domnești care lucrau la luminăria domnească¹⁶. Reamintim în sfîrșit și pe meșterii domnești din satul Luciani care lucrau la scaunul domniei din București „tot lucrul de lemn”. Ei erau scutiți de toate dările „de nu sînt în număr cu țeara la dăjdii”¹⁷.

¹ D.I.R., veac. XVII, B, vol. II, p. 334—335.

² Arh. St. Buc., m-rea Cotroceni, XXV/12, orig. rom.

³ Ibidem, m-rea Stavropoleos, XII/18, orig. rom.

⁴ Ibidem, dep. Papazoglu, XI/8, orig. rom.

⁵ Ibidem, m-rea Căldărușani, XX/4, orig. rom.; XX/6, orig. rom.

⁶ Ibidem, mitropolia București, CCV/1, orig. rom.; CCV/4, orig. rom.; vezi și Ignat Căldărăș tabac și Lazăr dărăban tabac (Muz. Lupta rev. pop.) CXII/4.

⁷ Ibidem, mitropolia București, XXII/20, orig. rom.

⁸ Ibidem mitropolia București, CCV/1, orig. rom.; CCV/4, orig. rom. Ibidem, m-rea Radu Vodă, XLII/65; ibidem, m-rea sf. Ioan, Buc. XII/7.

⁹ Vezi N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 345—346 (Anatefter, C. 35) unde sînt enumerate toate „dăjdiile și orînduielele ce se vor pune în tirgu pri negustori și pri mahalale”.

¹⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 340. „să aibă o luare într-acest an dă la toți săpunarii care fac și vind săpunul de să hrănesc cu săpun . . . tal. 1 și jumătate”).

¹¹ Ibidem, p. 344.

¹² Ibidem, p. 357.

¹³ Ibidem, p. 360.

¹⁴ Ibidem, p. 347.

¹⁵ Ibidem, p. 357.

¹⁶ Ibidem, p. 345—346.

¹⁷ D.I.R., veac. XVII, B., vol. IV, p. 537; Arh. St. Buc. Mitrop. T. Rom., XXXVII/5; 19, orig. rom.

Mulțimea și greutatea obligațiilor fiscale au creat în sinul meșteșugarilor o stare de frământare manifestată prin opoziția față de stringerea dărilor. Mai ales în secolul XVII se oglindește în acte, nesupunerea și fuga meșteșugarilor de la plata dărilor¹. Răscoala slujitorilor de pe timpul lui Constantin Șerban a antrenat și pe meșteșugarii din București în special pe tabaci, de oarece după cum am văzut, mulți dintre ei făceau parte din aparatul slujitoresc. Printre slujitorii care în 1655, cereau iertare domnului pentru participarea la răscoală, figurează mai mulți cu numele de Ignat și Lazăr. Este posibil ca unii dintre aceștia să fie tocmai Igrat (ălăraș și Lazăr dărăban tabaci menționați în București la 21 aprilie 1641². Întărirea rînduielilor organizării în bresle care consfințeau inegalitatea în drepturi a membrilor breslei, exploatarea ucenicilor și calfelor de către meșteri, a adîncit și mai mult contradicțiile dintre exploatare și exploatați. Statutele de breslă din sec. XVIII, reflectă cu claritate lupta dusă de calfe și ucenici împotriva nedreptelor rînduiei de breslă.

În legătură cu organizarea meșteșugurilor în asociații meșteșugărești ne mulțumim a face aci doar unele constatări.

Pînă la jumătatea secolului XVII, forma de asociație a meșteșugarilor a fost aceea a frățiilor, în care conducerea o deține vătăful. În perioada studiată existau în total 15 categorii de meșteșugari organizați în frății meșteșugărești. Ordinea cronologică în care ele apar în documente este următoarea: croitorii la 1605 (Radu vătăf de croitori)³; zlătarii la 1634 (Stan vătăf de zlătari)⁴ cojocarii la 1635 (Constandin vătăf de cojocari)⁵; bărbierii la 1654 (Leca vătăf de bărbierii)⁶; tabacii la 1657 (Gavriil vătăf de tabaci)⁷; lemnarii la 1663 (Drăgoi, vătăf de lemnari)⁸; cizmarii la 1665 (Gheorghe, vătăf de cizmarii)⁹; butarii la 1672 (Oancea vătăf de butarii)¹⁰; măcelarii la 1675 (Iordache vătăf de măcelarii)¹¹; săbierii la 1678 (Filip vătăf de săbieri)¹²; șelarii la 1682 (Ion vătăf de șelarii)¹³; brutarii la 1687 (Nan vătăf de pitarii)¹⁴ zăbunarii la 1688 (Dima vătăf de zăbunarii)¹⁵; legănarii¹⁶ și căldărarii¹⁷ după 1694.

Transformarea unor frății în breslă propriu-zisă are loc în a doua jumătate a secolului XVII. Prima care se transformă este frăția croito-

¹ Merită să fie reținută cauza pentru care Ion staroste din Ploești fuge în Transilvania: „viind multe dăjdii și orînduiei și neputînd sta înaintea acelor dăjdii și neavînd cu ce plăti” (Muz. Arh. Ist. Buc., nr. 30445, orig. rom.)

² Muz. lupta rev. a pop., XCII/4, orig. rom.

³ D.I.R., veac. XVII, B, vol. I, p. 179.

⁴ Arh. St. Buc., m-rea Cîmpulung, LXIII/12.

⁵ Ibidem, m-rea Cotroceni, XXV/5.

⁶ Ibidem, Mitropolia, Buc., CCXLIX/1, orig. rom.

⁷ Muz. arh. ist. Buc. nr. 28327.

⁸ Arh. St. Buc., m-rea Cîmpulung, LXIII/40.

⁹ Ibidem, m-rea Cernica, XIII/1, orig. rom.

¹⁰ Acad. R.P.R., CCXVII/16.

¹¹ Arh. St. Buc., Mitrop. Buc., CCLVII/2—3.

¹² Acad. R.P.R., CXCVIII/75, orig. rom.

¹³ Instit. de ist., copie după orig. (12 sept. 1682).

¹⁴ Arh. St. Buc., Mitrop. T. Rom., CCLVI/3.

¹⁵ Acad. R.P.R., DCXIX/12.

¹⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 362.

¹⁷ *Ibidem*, p. 357.

rilor, cea mai veche frăție de altfel; la 24 ianuarie 1671 este menționat prima dată starostele breslei, Mihalcea¹. La sfârșitul secolului capătă caracter de breslă și frăția bărbierilor². Secolul XVIII este secolul în care breslele ajung la nivelul maxim de înflorire; după această perioadă ele încep să intre în descompunere.

În încheiere se cade să reținem câteva lucruri pe care le considerăm deosebit de importante.

Producția meșteșugărească din orașul București poate fi urmărită de-a lungul întregii perioade studiate. Procesul de diviziune socială a muncii a cunoscut în secolele XV—XVII o dezvoltare atât în suprafață cât și în adâncime cu deosebire în secolul XVIII; este vorba de desprinderea din meșteșugul casnic a unor noi ramuri meșteșugărești și de diferențierea și specializarea petrecută în interiorul meșteșugurilor, procese care separă una de alta diferitele genuri de confecționare a produselor creînd un număr din ce în ce mai mare de ramuri industriale. Pînă în a doua treime a secolului XVII existau în București circa 27 de ramuri meșteșugărești; începînd din a doua treime a sec. XVII ritmul de creștere a procesului de specializare este foarte rapid. În foarte scurt timp numărul ramurilor meșteșugărești se dublează. Pe lângă cele 27 existente, se diferențiază acum, devenind meșteșuguri independente, încă 28.

Creșterea diviziunii sociale a muncii a dus la creșterea producției pentru piață care în secolul XVII precumpănește în majoritatea ramurilor meșteșugărești, producția la comandă rămînd un auxiliar al producției. Procesul de separare între circulație și producție, firav pînă în secolul XVII, se conturează și se adîncește considerabil în cursul secolului XVII. Separarea dintre meșteșug și agricultură devine și ea mai ales în cursul sec. XVII tot mai evidentă. În ceea ce privește organizarea, meșteșugarii se asociază în frății care în a doua treime a secolului XVII încep să ia caracterul breslelor propriu-zise.

РЕМЕСЛА В БУХАРЕСТЕ В XVI и XVII вв.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Исследование литературного и археологического материала о Бухаресте с XV до XVII в. позволило ознакомиться с одной из важнейших сторон городской жизни: с кустарным производством.

В течение трех веков бухарестские ремесла развивались по восходящей линии. В этот период, особенно в XVII веке, по всем направлениям широко развивается процесс общественного разделения труда; во-первых, речь идет о выделении из кустарного

¹ Arh. St. Buc., m-rea Bradu, Hanu Greci, Codreni, LIV/7.

² Acad. R.P.R., CCCXXIV/282, orig. rom.

ремесла некоторых новых отраслей, становящихся независимыми производителями; во-вторых, имеется в виду происходящее в этот период разделение труда и специализация внутри отдельных ремесел, то есть процесс разделения различных приемов в производстве изделий, что привело к постепенному увеличению числа промышленных отраслей. Так, если до второй трети XVII в. в Бухаресте насчитывалось около 27 ремесленных отраслей, то в последующие 60—80 лет их число возросло еще на 28.

Этот быстрый темп процесса специализации, в частности в течение XVII в., значительно расширил сферу товарного производства для большинства отраслей кустарной промышленности; изготовление же изделий по заказу было подсобным делом. В результате возникла и укрепилась роль посредников в отделении процесса производства от товарооборота, с одной стороны, а с другой — ускорился процесс отделения ремесел от земледелия.

В целях защиты своих социально-экономических интересов ремесленники Бухареста рано объединяются в союзы типа братств, которые в XVII веке носят характер, собственно, цехов. Многочисленность и тяжесть налогообложений, а также установившийся порядок в организации цехов, узаконивший неравноправие их членов и эксплуатацию одних другими, вызвали в среде бедных ремесленников недовольство, принявшее различные формы: начиная от протеста против сбора налогов и до высшей формы классовой борьбы — восстания.

LES MÉTIERS À BUCAREST AUX XVIe ET XVIIe SIÈCLES

RÉSUMÉ

L'étude des sources littéraires et archéologiques touchant l'histoire de Bucarest entre le XVe et le XVIIe siècle a permis à l'auteur d'analyser l'un des aspects essentiels de la vie citadine — la production artisanale.

Au cours de ces trois siècles, les métiers pratiqués à Bucarest suivent une évolution ascendante, visible d'une période à l'autre. Le processus de la division sociale du travail connaît à cette époque, et tout particulièrement au XVIIe siècle, un développement qui s'étend en surface aussi bien qu'en profondeur. Il s'agit, en premier lieu, de certaines branches artisanales qui se détachent de l'industrie domestique pour constituer des métiers autonomes. D'autre part, un processus de différenciation et de spécialisation se manifeste à l'intérieur même de certains métiers, ce qui a pour effet une démarcation entre les différents genres et méthodes de production, l'apparition d'un nombre toujours plus grand de branches industrielles. Ainsi le nombre de métiers, qui, pendant le second tiers du XVIIe siècle était d'environ 27, se double au cours des 60—80 années suivantes, donnant naissance à 28 nouveaux métiers.

Le rythme rapide du processus de spécialisation, au XVIIe siècle notamment, a considérablement élargi, pour la plupart des métiers, la sphère des produits destinés à la vente courante, le travail sur commande n'étant plus désormais qu'un auxiliaire de la production. La conséquence en fut l'apparition des intermédiaires et le renforcement de leur rôle : d'une part ils ont contribué à séparer la production de la circulation et de l'autre, ils ont fait accélérer le rythme de la séparation entre l'artisanat et l'agriculture.

Pour la défense de leurs intérêts sociaux et économiques, les artisans bucarestois se constituent de bonne heure en confréries qui, au XVIIe siècle, deviennent de véritables corporations.

Le nombre et le poids écrasant des obligations fiscales ainsi que la consolidation du système corporatif qui consacrait l'inégalité de droits entre les membres des corporations et l'exploitation des uns par les autres, provoquèrent, parmi les artisans pauvres, une agitation qui s'est manifestée sous de nombreuses formes, depuis la résistance aux agents du fisc chargés de la perception des impôts jusqu'à la révolte, forme supérieure de la lutte de classe.

PLANUL CARTOGRAFIC INEDIT AL ORAȘULUI BUCUREȘTI DIN ANUL 1770

DE

I. IONAȘCU

Cercetările arheologice din vremea noastră au scos la lumină urme de cultură materială ce atestă că pe teritoriul unde s-a format orașul București în sec. XV, au existat așezări omenești cu mii de ani în urmă¹. Avem un izvor diplomatic intern din 20 septembrie 1459, adică de acum 500 ani, scris în slavonește în cancelaria domnească a lui Vlad Țepeș în „cetatea București”² lângă riul Dîmbovița, ceea ce implică existența unei societăți în care încep să se dezvolte forme și relații de producție caracteristice vieții orășenești. Cu toate acestea, au trecut veacuri în care nimeni din țară sau din afară n-a încercat să ne lase măcar o schemă cartografică indicînd hotarul orașului cu satele învecinate, cu vatra târgului și principalele străzi și clădiri.

Sînt orașe-metropolă care își au planuri alcătuite periodic, începînd chiar de la întemeierea lor, cum e de pildă fostul Petersburg, Leningradul de azi, în al cărui muzeu istoric sînt expuse o serie de izvoare cartografice, începînd din anul 1703, alături de stampe, desene, acuarele etc., care ilustrează cum nu se poate mai bine concepția urbanistică a arhitecților și inginerilor ruși, dezvoltarea teritorială și demografică a orașului, evoluția lui economică, politică și culturală, reflectată în monumentele arhitectonice consemnate etc. Moscova posedă planuri cartografice începînd de la sfîrșitul sec. XVI³, pe cînd Capitalei noastre i-au

¹ Cf. lucrarea *Bucureștii de odinioară*, sub redacția prof. I. Ionașcu, București, 1959, p. 58, editată de Muzeul de Istorie a Orașului București prin Editura științifică.

² Cf. Academia R.P.R., *Documente privind istoria României*, B. Țara Românească (1247—1500), Buc., 1953, p. 130—131. Pentru textul slav (*vă grad București*), vezi P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, I, București, 1938, p. 241.

³ Cf. P. V. Sitin, *Istoriia planirovki i zastroiki Moscvl* (Istoria planificării și a construcției Moscovei), în *Trudl Muzeia istorii i rekonstrukții Moscvl* (Lucrările Muzeului pentru istoria și reconstrucția Moscovei), în redacția F. I. Salov, vol. I, Moscova, 1950, p. 64, unde se

mai trebuit două veacuri (după datele cunoscute pînă azi, cel puțin), ca să-și vadă realizată imaginea într-o schiță topografică.

★

Înainte de a face o scurtă prezentare a planurilor din a doua jumătate a sec. XVIII, care au fost publicate la noi, să ne oprim o clipă asupra planului din 24 ianuarie 1770, semnalat de N. Docan¹ acum 46 ani, ca existent în Arhiva de război din Viena. După autor, acest plan „mult mai serios” decît planul Sulzer, a fost „ridicat de ruși la 1770” și are titlul: „Plan de la Ville de Bukarest, arrivée le 24 Janv. 1770 auprès les monastères de Vakarest et Kodretsan entre les russiennes et un corps de cavalerie turque”. Se adaugă că este „colorat, nesemnat, 62 1/2 × 49 cm; scara probabilă 1 :21.000” și reprezintă mai ales împrejurimile imediate, cu mănăstirile Cotroceni și Văcărești, care sînt în afară de oraș, apoi drumurile și străzile principale și pozițiunile armatei rusești în timpul luptei, cota „H III e 265”.

Pe baza acestor indicațiuni, s-a obținut de la Viena în 1958 o fotografie în culori, care se află expusă în muzeul de istorie a orașului București. Din analiza acestei copii fotografice se desprinde constatarea că Docan a reprodus incomplet titlul planului, care începe așa: „Plan de la ville de Bukarest et de l'affaire arrivée. . .”, partea subliniată fiind omisă de autorul memoriului din 1912 și lipsind de înțeles titlul. Planul are orientarea vest-est, sub titlu se indică „Échelle d'une heure de chemin”², iar în stînga și dreapta titlului se află următoarea legendă, pe registrul din stînga: „A. L'Église métropolitane; B. Monas. Radul Voda; C. Le Palais du Voyvode³; D. La Place ou la marchée⁴, E. Monast. de St. George⁵, F. La Foire dite Tîrgul Afare; G. Monast. Goltza⁶; H. Monast. Svite Serentar⁷, I. Monast. Mihal Voda; K. L'endroit ou qu'on blanchit la cire”⁸. Continuă pe registrul din dreapta: „L. Maison de camp <a>g <ne> du pr <ince> frère de Voivode⁹; M. Hansorban¹⁰; N. Des arbres à branches; C. Les casernes de turcs. Cavalerie de turcs; P. Corps de cavalerie tureque

menționează primul plan lucrat de S. Herberstein, reproducîndu-se pe planșa intercalată aici planul din anii 1597—1600. Planurile Moscovei din sec. XVII sînt: 1) din vremea lui Boris Gudunov, 1604—1605; 2) din anul 1606 (cf. *ibid.*, p. 72); 3) din 1610 (p. 74); 4) din 1634 (p. 96); 5) din 1662 (p. 116); 6) din 1674 (p. 126); 7) din 1678; apoi cîteva din acest veac, nedatate. Aceste planuri au legenda în latinește.

¹ Cf. *Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1737—1791*, extras din *An. Ac. R.*, s. II, t. XXXIV, m.s.i., Buc., 1912, p. 71.

² Are lungime de 9 cm. O oră de drum corespunde distanței de 5 km.

³ Este vechea Curte domnească de la Piața de flori.

⁴ Figurează la est de Sf. Gheorghe Nou, poate la Tîrgul Cucului.

⁵ Sf. Gheorghe Nou.

⁶ Colțea.

⁷ Sărindar.

⁸ Construcție situată la marginea nordică a orașului, în stînga drumului Tîrgoviștei. O luminărie domnească exista în 1764 la metohul episcopiei de Rîmnice, care se afla pe terenul Ateneului R.P.R. de astăzi.

⁹ Voievodul este Grigore Ghica, a cărui domnie munteană a luat sfîrșit o dată cu intrarea „volințrilor” în București, în noiembrie 1769, cînd se lasă prins și trimis de aceștia în Rusia, iar fratele său este Dumitrache Ghica banul.

¹⁰ Formă coruptă pentru „Hanul Șerban Vodă”.

partant de Braïla pour couper la communic<ation> des russiennes avec la Moldavie". Se indică apoi, precedate de semne cartografice : „Infanterie russiennes. Cavalerie russiennes”.

Sînt localizate pe plan, fără a fi indicate în legendă : „Monast. Vakar-est” și „Mon. Kodretsan”, apoi următoarele căi de comunicație situate în dreapta râului Dîmbovița : „Grand chemin qui mène en Transylvanie par le dit Pass Rothe Thuri”¹, avînd pe partea stîngă și o circ umă („cabaret”); apoi în drum „à Crajova”, iarăși cu „cabaret”. Ambele pornind de la Cotroceni își fac loc nu departe de oraș printr-o pădure imensă. La vest de Cotroceni apare o cale „à Crajova”, apoi mai la sud-vest una ducînd la „Giorgove” (calea Giurgiului). De la Văcărești pornește drumul spre Constantinopol (drumul Olteniței), înfundîndu-se chiar lîngă mănăstire într-o pădure întinsă. Trecînd pe țarmul stîng al Dîmboviței, apar două drumuri spre Brăila, făcîndu-și loc prin niște crînguri. Ultimul, se desface la Tîrgul de afară (Obor), din drumul care duce la Iași, care este prelungirea actualei Calea Moșilor. În dreapta acestui drum se indică un loc sub denumirea „Justice”, unde erau spînzurați condamnații la moarte². Un alt drum către Iași trece pe lîngă casa lui Ghica de la Tei³. Mai la nord este arătat drumul ce duce „en Transylvanie par Terczbourg”⁴, apoi drumul „à Tergovisko”, ambele avînd pe stînga — înainte de a intra în pădure — cite o circiumă. Nu departe de țarmul stîng al Dîmboviței și paralel cu râul figurează drumul comun „qui joint l'autre de Rothe Thuri”, indicat pe partea dreaptă a Dîmboviței.

Acest plan, ridicat mai ales pentru necesități militare, indicînd pozițiile oștilor ruso-turce în ziua bătăliei din 24 ianuarie 1770, semnalează în primul rînd arterele principale de comunicație a e orașului București cu restul țării, cu Moldova, Transilvania și capitala imperiului turcesc. Dintre edificiile orașului sînt menționate doar : Curtea domnească, șase mănăstiri, hanul Șerban Vodă, casa banului Dumitrache Ghica, luminăria, deci numai 10 clădiri ; apoi Piața de la Sf. Gheorghe Nou și Tîrgul de afară (Oborul), ceea ce face ca planul să fie — după cum vom vedea — mai sărac decît planul Sulzer. Am considerat utilă această succintă prezentare a planului de la Viena, pentru ca din compararea acestuia cu planul de la Moscova ridicat tot în anul 1770, să se poată remarca superioritatea netă a celui din urmă.

Biblioteca Academiei R.P.R. posedă un atlas de facsimile intitulat : Monumenta cartographica Moldaviae, Valachiae et Transylvaniae, alcătuit de Dem. Dimănescu în 1933 și tipărit la San Francisco în 1935, numai în 3 exemplare, dintre care unul în folio, dăruit Ministerului Afacerilor

¹ Pasul Turnu Roșu, pe Olt, mai sus de Clîneni.

² Cronicarul Radu Greceanu arată că „pe Staicu (Merișanu) în București la Tîrgu-de-afară, la zi de tîrg, în mijlocul „Oborului l-au spînzurat, unde nu puțină mulțime de norod era” (Cf. *Viața lui Costandin Vodă Brîncoveanu*, ed. St. D. Grecianu, Buc., 1906, p. 53).

³ Astăzi se înalță pe acest teren palatul zidit de Grigore Vodă Ghica (1822—1828), fiul banului Dumitrache.

⁴ Terczbourg = Bran.

Străine, a intrat în colecția Academiei. În acest album, la pagina 175, tabula 161 a—b, se găsește o reproducere fotografică a unui plan cartografic al orașului București ridicat în anul 1807¹.

După cum se poate observa din titlul planului, acesta nu conține data alcătuirii, doar Dimăncescu l-a datat cu anul 1807, ținând seama de momentul când trupele rusești vin la București. Pe baza informației date de autorul albumului, s-a cerut Bibliotecii Congresului, de la Washington o fotografie mai reușită, dar ni s-a răspuns că planul din 1807 n-a putut fi găsit în colecțiile bibliotecii, ceea ce înseamnă că Dimăncescu a indicat greșit în atlasul său locul unde se păstra și de unde a folosit acest important izvor cartografic.

Cu prilejul cercetărilor ce am făcut în anul 1957 în arhivele de stat din Moscova, am descoperit cinci planuri cartografice ale orașului București. Toate sînt manuscrise, în culori, și se conservă în Arhiva Centrală de Stat militaro-istorică din Moscova. Primul, care constituie obiectul studiului de față e nedatat² și cel mai mare ca dimensiuni: 76 × 112 cm (există și o copie a acestuia). Al doilea este planul original alcătuit de generalul Harting, în prima jumătate a anului 1807³; al treilea este din anii 1807—1812⁴; al patrulea, din anul 1828 desenat de Kuzmin⁵; iar al cincilea, din anul 1850, cuprinde orașul București dar mai ales împrejurimile lui⁶.

Este de reținut faptul că la Moscova se păstrează planul original, din 1807, iscălit de generalul rus Harting. Într-un spațiu oval din partea dreaptă a originalului Harting, în colțul de jos, se găsește următorul titlu în rusește: „Plan /Góroda Bukaresta/ s pokazaniém raspolojénago Kampaménta /sneátoiv 1807 godú injenérnîmi cinóvnikami nahodeá-/ șimisea pri Armii pod naceálstvom Ghenerála ot Kavalérii /Mihelsova”⁷. Dedesubt este o legendă cu literele: „A. Lagher (lagăr); B. Artilerii park (parcul de artilerie); C. Vaghenburg (parcul de care); D. Voénnii góspital (spitalul

¹ Titlul planului, aflat în colțul drept de jos are următoarea redacție în franțuzește: „Plan /De la Capitale de la Valachie/ Boucoureste /après son occupation par S. E. Monsieur/ De M. Andréovitch de Miloradovitch Lieutenant Général Divisionaire de /S. M. l'Emp. de toutes les Russies et /Chevalier de plusieurs Ordres etc./ Dessiné par A. Gaudi ci-devant Chancel, de l'Agence /Consulaire au service d'Autriche/ revu et augmenté par /S. E. M. de Harting Général Major et /Quartier Maître des Armées de Russie en Valachie et Chevalier de plus Ordres”. Scara: „500 Brasses”. Lectura acestui text ilizibil și fotografia din albumul citat le datorăm lui P. I. Cernovodeanu.

² Cota: fond 438, nr. 436, o foaie mare.

³ Cota: fond VUA, nr. 3022, o foaie. La 8 mai 1807 generalul Michelson pleca din București spre Ismail însoțit și de generalul inginer Harting, lăsînd comandant la București pe generalul locotenent Miloradovici, și revenea la 26 iulie pentru a se săvârși din viață la 19 august (cf. *Cronicul protosinghelului Naum Rimniceanu de la 1768—1810*, în ediția C. Erbiceanu: *Cronicarii greci cari au scris despre romîni, în epoca fanarioasă*, Buc., 1888, p. 272—273, 275), ceea ce pledează pentru ridicarea planului în primele patru luni ale anului 1807.

⁴ Cota: fond 438, nr. 438, o foaie (87 × 93 cm, scara 1: 16 800).

⁵ Cota: fond 438, nr. 440, o foaie (59 × 85 cm, scara 1: 16 800).

⁶ Cota: fond 438, nr. 444, o foaie (67 × 71 cm, scara 1: 16 800).

⁷ În traducere: „Planul orașului București, cu arătarea situației campamentului, făcut în anul 1807 de funcționarii secției de geniu de pe lângă armata de sub comanda generalului din cavalerie, Michelson”.

militar)¹. Pe alt rînd, apare iscălitura autografă : „Injener Gheneral maior Garting” sub ale cărui directive s-a întocmit planul ; ceva mai jos : „Maastab” și tocmai jos de tot, printr-un scris mai mărunt, își dezvăluie numele și desenatorul planului : „Certil adiutant injener porucic Voicenco”².

Planul original de la Moscova cuprinde elemente noi față de planul din albumul de la Academia R.P.R. și anume : legenda în limba rusă din partea superioară conține șase litere (sub litera C. fiind indicat „cartierul comandamentului general” situat pe stînga Dîmboviței la Dudești, probabil în clădirea spitalului, pe cînd în fotografia din albumul menționat apar numai cinci litere). Sînt 24 mănăstiri și 75 biserici ca și în album, însă cu denumiri mai corecte (ex. : la nr. 7 „Maicelor” — schitul —, în loc de „Tsesme” — cișmea, căci pe plan e localizarea Schitului Maicelor — Hagi Dina ; la nr. 41 „Entro zi” — Dintr-o zi, nu „Un szii” din album ; „Mahalaua Brezoianu”, nu „Mihaj Brezojan” ; la nr. 74 „Udricani” în loc de „Udrilean” ; la 81 „Mîntuleasa” în loc de „Mentulesku” ; 85 „Ioachim și Ana” — Oborul vechi —, nu „Eftimie” ; 88 „Mahalaua Iancu”, nu „Iana” ; 90 „Delea nouă” pentru „Dălu Nou” ; nr. 94 „Dobroteasa, în album” „Dobrotaska” ; nr. 95 „Sf. Apostol, cum e corect —, în album S. Apostoli” ; nr. 96 „Foișor”, în album „Fousor”. La nr. 99 „Luterana”, în album „Lutherienne”, după care în originalul Harting se pr cizează : „În total biserici 75”. Sub nr. 100—101 sînt indicate „Magazii”, care lipsesc în album ; nr. 102 „Cișmeaua și chioșcul lui Mavrogheni”, în album nu se menționează chioșcul ; nr. 103 „Cișmeaua Filaret”, în album „Filaret” ; nr. 104—107, cișmelele : Mavrogheni, prințul Ipsilanti, Hangerliu, Colțea. Sub nr. 108—110 „prințul Moruzi”, pe cînd în album, sub nr. 106—108 „Morusi la Tîrgu Tsesme de afare, Tsesme la Cotrosenj”. Nr. 111 „Chioșcul lui Brîncoveanu” la est de Cotroceni ; 112 „Chioșcul Viei” ; 113 „Chioșcul lui Golescu” ; 114 „Moara din Tabaci” ; 115 „Vlădica”. În copia din album legenda se oprește aici, sub nr. 113, pe cînd în original se mai indică „Moara Radu Vodă” (nr. 116) și „Moara Vitan” (117). Atît în originalul Harting cît și în fotocopia din album, figurează la nr. 34 biserica „Adolina”, situată pe plan ceva mai la sud de cursul unei gîrle desprinsă de Dîmbovița, în partea din dreapta rîului cam în dreptul morilor mănăstirii Radu Vodă. Pare a fi Manu Cavafu.

Elemente noi față de planul Harting, mai ales în ce privește identificările de clădiri și așezări de la marginea orașului, conține și celălalt plan original de la Moscova, intitulat : Plan /Góroda Bukaresta i okrujnosti/sneatoj instrumentalno injenernîmi i Kvartirmeisterskimi cinami v Kampanii 1807 i 1812 godu”³.

¹ Alte litere A—F se găsesc în legenda din partea superioară a planului și indică : A. Mitropolia ; B. Curtea Domnească (de lîngă Mihai Vodă) ; C. Cartierul comandamentului general ; D. Corpul de gardă ; E. Redute din vremea războiului austriac ; F. Piața. Urmează apoi 117 numere, prin care se menționează mănăstiri, biserici, hanuri, cișmele, chioșcuri, mori.

² În traducere : „A desenat injiner aghiutant locotenent Voicenco”.

³ În traducere : „Planul orașului București și al împrejurimilor, ridicat de către funcționarii militari din secția de instrumente ingineresti și de încartiruire, în timpul campaniei din anii 1807 și 1812”.

Un interes deosebit prezintă, pentru cunoașterea topografică a orașului și a împrejurimilor, planul ridicat în anul 1828, avînd următorul titlu, de astădată în colțul stîng de sus : „Plan /Goroda Bukaresta/ i okrestnostei onago / sneatii gheeneralnago ștaba / podporutcikom Șernskanțem / i topografom 1-go klas Kosminim / v 1828 godu /, s 28 avgusta po 1 noeabrea miseața”¹. Iar în partea de jos, în afara cadrului planului, găsim scris următoarele : „Povereal plan gheeneral vogștaba podporucik Șernskanț. Certil topograf 1-go klasa, Kuzmin”. (Acest plan a fost verificat de către sublocotenentul de la marele stat major Șernskanț. A desenat topograful de clasa I Kuzmin).

Din analiza legendei, am putut constata că acesta este primul plan al Bucureștilor, în care se arată cartografic împărțirea orașului pe plăși sau culori, la fiecare plasă (culoare) indicîndu-se mai întii numărul de case, apoi edificiile religioase. Și anume : despărțirea I, plasa Tîrgului sau culoarea de roșu, cu 1885 case ; despărțirea a II-a, plasa Mogoșoaiei sau culoarea de galben, cu 2 510 case ; despărțirea a III-a, plasa Tîrgului de Afară sau culoarea de negru, cu 2 072 case ; despărțirea a IV-a, plasa Broșteni sau culoarea de albastru, cu 2 959 case, și despărțirea a V-a, plasa Gorgan sau culoarea de verde, cu 2 158 case. Rezultă că în anul 1828, orașul București avea în cele cinci „văpsele” 11 584 clădiri, dintre care 116 religioase, cea mai populată văpsea fiind a Broștenilor și cea mai puțin populată a Tîrgului (văpseaua de roșu). Comparînd datele din plan cu cele ale statisticii întocmite în 1810, care indică 10 103 clădiri (roșu, 1885 ; galben, 2 510 ; negru, 2 072 ; albastru, 2 959 și verde, 2 158)², remarcăm că în 18 ani numărul clădirilor a crescut cu 1 481 sau cu aproximativ 13 %.

Revenind la planurile orașului București din a doua jumătate a sec. XVIII, editate pînă în prezent, observăm că primul document de acest gen este „Planul Capitalei București din Țara Romînească” (Grundriss der Hauptstadt Bukarest in der Wallachei), întocmit de elvețianul în serviciul statului habsburgic, Franz Joseph Sulzer, om învățat, care a călătorit prin București în domnia lui Alexandru Vodă Ipsilanti (1774—1782) și pe care l-a publicat în anul 1781³.

Această schiță topografică, pe care Docan o consideră „o ridicolă închipuire de plan” în comparație cu „un plan mult mai serios ridicat de ruși la 1770”⁴, are legenda în nemțește, cuprinde doar cîteva artere mari de circulație și o serie de clădiri din partea centrală a orașului (27 la număr), cu o orientare nu totdeauna corespunzătoare terenului. Ea a fost folosită

¹ În traducere : „Planul orașului București și al împrejurimilor acestuia, ridicat de către sublocotenentul de la marele stat major Șernskanț și de topograful cl. I Kuzmin, în anul 1828, de la 28 august pînă la 1 noiembrie”.

² Cf. Arhiva centrală de stat a actelor vechi din Moscova, Fond 69, dos. 557, f. 2—6.

³ Lucrarea se intitulează : *Geschichte des transalpinischen Daciens*, s-a imprimat la Viena în anii 1781—1782, în 3 volume, iar planul se află ca anexă la vol. I, constituind prima planșă. Este de remarcat că nu întreaga operă a lui Sulzer s-a publicat în cele 3 volume, căci o parte a rămas în manuscris la liceul german din Brașov, care nu se știe dacă se mai păstrează, dar o copie se găsește în Biblioteca Academiei R.P.R.

⁴ Cf. *Memoriul cit.*, p. 71. Docan arată că planul Sulzer a fost reprodus de V. A. Urechia (*Istoria Rom.*, t. III) fără să se menționeze faptul că, cu 30 de ani mai înainte, planul Sulzer fusese analizat, și completat chiar, de arhitectul Berindei.

în primul rînd de arhitectul D. Berindei, cel dintîi istoriograf al orașului după Unirea Principatelor ¹. Acesta s-a străduit s-o facă mai accesibilă cercetătorilor, traducînd, modificînd (literele în cifre) și amplificînd legenda lui Sulzer (de la 27 la 33 numere), fără a reuși pe deplin în încercarea sa, căci ar fi necesitat o expunere critică bazată atît pe compararea cu alte izvoare cartografice cunoscute, din sec. XIX, cît și pe faptul că în vremea lui orașul păstra aproape intactă structura arhaică topografică.

Planul Sulzer, ridicat prin anul 1780, a fost analizat sau numai reprodus în lucrările lor și de alți cercetători ai trecutului bucureștean, convinși de importanța izvoarelor istorice cartografice, printre care trebuie să amintim în primul loc pe G. I. Ionescu-Gion, autorul importantei monografii, *Istoria Bucureștilor* ², rezultat al unei munci încordate. El nu stăruie asupra conținutului planului Sulzer, așa cum fac atît Frédéric Damé ³, cît și N. Iorga ⁴, care în sinteza sa istorică asupra Capitalei îl consideră ca „un plan al Bucureștilor din acești ani 1780”. Dă mai multă atenție cercetării configurației topografice a orașului spre sfîrșitul sec. XVIII, G. D. Florescu, care într-o întinsă lucrare ⁵, prilejuită de studiul a două planuri cartografice întocmite în anii 1790—1791 de ofițerii-ingineri austriaci Ferdinand Ernst și Franz B. Purcel, analizează și planul Sulzer, reproducîndu-l pe aceeași pagină (XIII) cu „schița planului Bucureștilor după F. Sultzer”, reprodusă cu completări de D. Berindei, ocupîndu-se în special de faptul că Berindei modifică planul Sulzer prin unele adausuri de clădiri ⁶.

Cercetînd, după cum am spus, arhivele de stat din Moscova, cu scopul descoperirii de documente și hărți inedite relative la București, am găsit printre altele și planul cartografic al Capitalei noastre la scara 1: 14 280, cu dimensiunile 76 × 112 cm, executat frumos pe hîrtie groasă, în cerneală neagră și roșie, de un anonim, care nu ne-a dat cel puțin anul ridicării lui. O altă mină a scris ulterior pe cîmpul liber suprapunînd legenda, explicația în caractere rusești: *Plan Goroda Bucoreșta*. Există tot în aceste arhive, după cum am amintit mai înainte, și o copie aproape identică a planului original de dimensiunile 75 × 105 cm, făcută de căpitanul din marina rusă Ivan Naghit (?), al cărui autograf se află sub legendă, la o dată iarăși neindicată. Copia lui Naghit este lucrată la aceeași scară, în cerneală neagră, roșie și în acuarelă, cu spațiile verzi colorate în verde, producînd un efect agreabil.

¹ Cf. *Bucureștii*, în *Revista română pentru științe, litere și arte*, vol. I, București, 1861, p. 317—360, 611—638.

² Editată în condițiuni tehnice ireproșabile de Socec, în 1899. La p. 315, Gion arată că înainte de planul lui Sulzer „noi nu știm să fi existat vre-un alt plan al Bucureștilor”.

³ *Bucarest en 1906*, ed. Socec, Buc., 1907, p. 38. Operă postumă pe care autorul o dedică în 1906 memoriei lui Ionescu-Gion, ea nefiind decît „la suite de sa monumentale étude sur le Bucarest d'avant 1800”.

⁴ *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, ediția Municipiului, lipsită de lista ilustrațiilor (foarte bogată) și de indici.

⁵ Cf. lucrarea: *Din vechiul București. Biserici, curți boierești și hanuri după planuri Inedite de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea*, București, 1935.

⁶ Cf. G. D. Florescu, *op. cit.*, p. 9—12.

Și copia are în partea superioară a planului indicația : *Plan Goroda Buhoreșta*.

Atît planul original cît și copia au legenda în limba latină, cu unele cuvinte în care sînt amestecate forme corupte romînești, grecești și italiene. Am spus că între copie și original nu este identitate și aceasta fiindcă originalul notează nu numai în cifre și litere majuscule, ci și în vocabule unele puncte din plan, ceea ce copia nu face decît în trei cazuri, menționînd : „Dombovitza fl<umen>, Podo Calitza (formă care ar lăsa să se înțeleagă că numele „podului”, pe la 1770, nu avea legătură cu „calicii”), „Brosten”.

Înainte de a încerca să datez planul original și de a intra în analiza lui, găseșc util să subliniez faptul că acest prețios monument cartografic înfățișează pentru prima oară în miniatură turnul Colței întreg, așa cum arăta el înainte de cutremurul din 1802, turn pe care Sulzer îl descria în 1781 ca „o clopotniță în stil german, clădită în patru colțuri” în eadrul mănăstirii „sau mai bine zis spitalului” Colțea — după expresia lui — ce „este singura clădire din Valachia”, care are un asemenea turn. Acest turn, clădit „chiar pe timpul cînd Carol al XII-lea se reîntorcea din Turcia prin Valahia acasă”, avea imediat deasupra porții de intrare cite un soldat zugrăvit, „cu arma pe umăr, îmbrăcat în uniformă nemțească așa cum se purta la începutul acestui secol (XVIII) și cum era încă moda nemțească în ultimul război turco-austriac” (1736—1739), mărturisind totodată că „cu toată osteneala ce mi-am dat să găsesc explicația acestei zugrăveli și arhitecturi, n-am putut descoperi altceva decît că se spune că ar fi fost ridicată de către suedezi”, adăugînd apoi autorul că n-ar fi imposibil „ca acești soldați, siliți de nevoi... să fi fost întrebuințați la înălțarea acestui turn ca meșteri și salahori”¹.

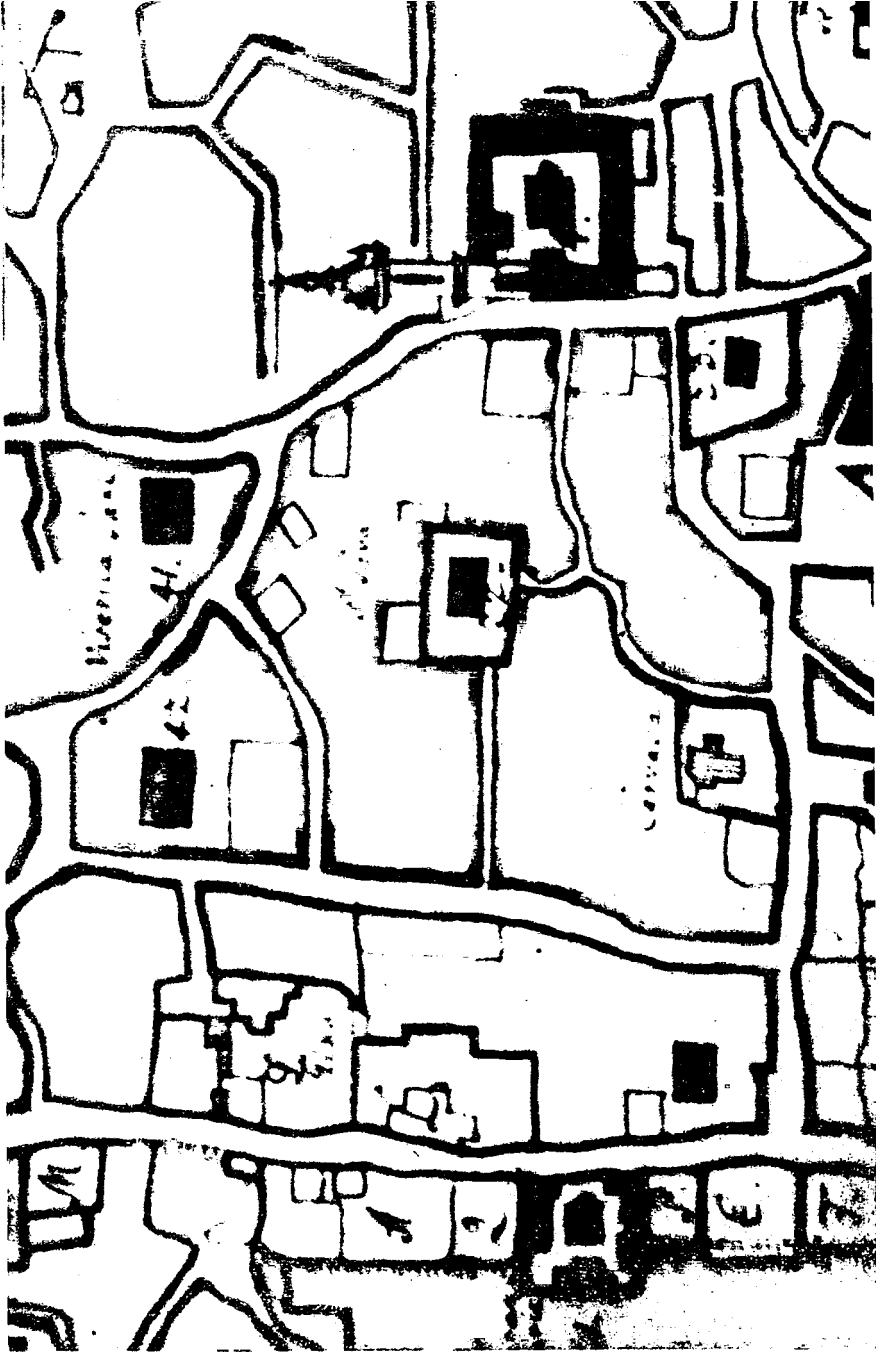
Fără a mai stărui asupra relatărilor lui Sulzer despre acest turn, ținem să arătăm că după plan, acesta era cel puțin tot atît de înalt de la cornișa și consolele cu capete de lei, ce susțineau un balconaș de observație, pînă la vîrf, ca și de la suprafața pămîntului pînă la cornișa acestuia, iar în cele 4 colțuri ale acoperișului în patru ape se ridicau niște elemente arhitectonice decorative, care ne duc cu gîndul la cele păstrate în tradiția bucureșteană și transcrise acum aproape șapte decenii de colonelul Pappazoglu² prin cuvintele : „se zice că (clopotnița) avea și ceasornic și că peste învelitoarea ei erau alte patru turnulețe mici”.

După puternicul cutremur din ianuarie 1838, turnul Colței a suferit noi avarii grave, ce au provocat comentarii în presa vremii, publicîndu-se în periodicul *Muzeul Național*, din februarie același an, și un desen al turnului înainte de cutremurul din 1802³, executat de slugerul N. Ote-

¹ Cf. F. J. Sulzer, cap. : *Localități din județul Ilfov*, trad. de Grațiana Oniciu, extras din *Raze de lumină*, VII, 1—2, Buc., 1935, p. 10.

² Cf. *Istoria fondării orașului București, de la 1330 pînă la 1850, culeasă după mai mulți scriitori*, București, 1891, p. 21.

³ Descrierea turnului Colței se face și în periodicul *Cantor de avis*, nr. 66, din 18 aprilie 1838, p. 256.

teľșanu, în care apar turnulețe cu explicația că acoperișul era de țiglă, afară de învelitoarea foișorului și a bășicii de sub cruce, făcută din tablă. Un desen al turnului ne-a lăsat și Ioan Dobrescu, de meserie cojocar, din mahalaua Batiștei, într-un manuscris din octombrie 1822, astăzi în colecția Bibliotecii Academiei R.P.R.¹, în care arată că s-a născut la 1777, deci cu 25 ani înainte de cutremurul din 1802, care a adus primele avarii grave turnului. Veridicitatea celor două desene se verifică prin planul de care ne ocupăm.

Datarea planului. O problemă esențială de rezolvat este aceea a stabilirii datei când s-a alcătuit acest plan, lucru pe care vom încerca să-l facem în cele ce urmează.

Planul Sulzer, cel mai vechi care se cunoștea pînă astăzi, își începe legenda cu litera mică *a*, indicînd „palatul cel nou” (Curtea Nouă), construit de Alex. Vodă Ipsilanti lângă mănăstirea Mihai Vodă.

Cît privește planul din Arhiva istorico-militară de la Moscova, el notează la nr. 1 al legendei următoarea explicație: „*Aula vel residentia Principis*” (Palatul sau reședința Principelui), ceea ce corespunde — avînd în vedere cîmpul planului — cu *Curtea Veche* situată lângă Piața Mare, în al cărei spațiu cartografic autorul planului a notat cuvîntul „Corte”. De aici, singura concluzie valabilă este că planul inedit, ce ne preocupă în momentul de față, a putut fi ridicat numai înainte de anul 1775, cînd domnia, făcîndu-și o Curte Nouă pe dealul Spirei, a părăsit Curtea Veche, devenită o ruină în vremea războiului din 1769—1774.

Acum, după ce am dovedit că ne aflăm în fața celui mai vechi plan bucureștean, total necunoscut istoriografiei noastre, care precede schița lui Sulzer, rămîne să încercăm a stabili momentul cînd a fost lucrat, în care scop vom folosi legenda planului și cuvintele înscrise în cîmpul lui.

La nr. 11 din legendă se notează: „Scarlat Wodă”, care pe plan corespunde bisericii Sf. Spiridon Nou, de pe Calea Șerban Vodă, zidită de Scarlat Vodă Ghica, decedat în decembrie 1766, an cînd edificiul religios a fost și terminat, el fiind cunoscut la început prin numele ctitorului, iar nu prin hram. Din această indicație consemnată în plan decurge concluzia că el n-a putut fi efectuat înainte, ci după anul 1766, adică în intervalul 1767—1774.

Cum înainte de această perioadă de timp nu s-a întocmit sau, eventual, nu s-a păstrat nici un document cartografic relativ la București, se pune întrebarea, care să fi fost condițiile care au determinat ridicarea lui în acest răs timp de 7 ani. Răspunsul credem că nu poate fi decît următorul: în această vreme s-a purtat pe teritoriul țărilor romîne, și în hotarul Bucureștilor chiar, războiul ruso-ture din anii 1769—1774 și

¹ Achiziționat în 1957 și înregistrat sub nr. 87/1957. A fost cercetat în 1901, la familia Tărtășescu de profesorul Gr. Ștefănescu, care îl utilizează și reproduce desenul în lucrarea sa: *Cutremurele de pămînt în România în ... timp de 1391 ani (455—1846)*, publicată în *Analele Academiei Romîne*, s. II, t. XXIV (1901—1902), mem. sect. științifice, p. 18—19.

acesta a favorizat ridicarea de hărți și planuri cartografice. Se știe cât de mult a prețuit Ecaterina a II a pe ofițerul-inginer Friedrich Wilhelm von Baur (Bawr), căruia i s-au dat sarcini de reorganizarea oștirii și de efectuarea unor lucrări tehnice de amploare (cum ar fi canalul Duna-Nipru etc.). Acesta s-a dovedit a fi un fin observator al evoluției procesului istoric din Țara Românească în lucrarea intitulată: *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie* (Leipzig et Frankfurt, 1778), cum și un valoros cartograf, care s-a ocupat în vremea războiului citat, atât cu alcătuirea hărții Moldovei, apărută în 1781, cât și cu aceea a Țării Românești, care n-a ajuns a fi imprimată, generalul Baur murind relativ tânăr, în 1783, la Petersburg.

Este de admis că, în vremea războiului (și anume în prima lui parte), și din inițiativa comandamentului militar rus, s-a putut ridica planul orașului București, aflat în Arhiva din Moscova în două exemplare, unul putând fi originalul, celălalt o copie. Credem că planul s-a alcătuit în primii ani ai războiului din 1769—1774, pe considerentul de ordin general că o atare călăuză topografică nu suferea amănări.

La acesta putem adăuga un altul, de caracter particular, oferit de însăși legenda planului, unde figurează numele câtorva mari boieri posesori de case, ca: Principele Pîrvu Cantacuzino (lit. B), principele „Michael Cantacuzenus” (lit. E), principele „Ridolphus Cantacuzenus” (lit. T), amîndoi frați ai lui Pîrvu; banul Dumitrache Ghica (lit. D). Despre Pîrvu, conducătorul taberei boierilor filo-ruși, adversari hotărîți ai dominației otomane, se știe că a murit eroic în decembrie 1769 în bătălia cu turcii, la mănăstirea Comana¹; fratele său Radu iarăși a pierit în vremea acestui război², singur Mihai Cantacuzino, cronicarul, a trăit și după pacea de la Kuciuc-Kainargi, retras de frica teroarei tu cești în Rusia, unde s-a și stins din viață după anul 1790, înainte de 1793³. Cît privește marea bănie a lui Dumitrache Ghica, ne informează tot Mihai Cantacuzino în *Genealogia Cantacuzinilor*, arătînd că venind la tronul Țării Românești Grigore Ghica în aprilie 1768 „a făcut pe Pîrvu Cantacuzino mare spătar, iară ban a făcut pe frate-său Dumitrache Ghica”, înlocuind din această dregătorie pe Pîrvu⁴.

Prezența numelor acestor mari boieri în plan, dintre care unul fu ucis de turci în 1769, argumentează pentru a se admite că acest document cartografic s-a alcătuit în anul 1770, și anume în primele luni ale

¹ Cf. *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, Buc., 1902, p. 179, care relatează: „A căzut mort Pîrvu Cantacuzino cu toți oamenii săi, și din arnăuți 750, scăpînd cu fuga numai 250”.

² A condus un corp de voluntari munteni, moldoveni și ardeleni, numit „*usarscoi voloscoi pole*”, luptîndu-se vitejește la asediul Silistrei în 1773, dar la 20 martie 1774 moare într-un accident la vînațoare, cînd se pregătea să plece într-o nouă campanie cu „volintirii” săi (Cf. *Genealogia...*, p. 188, 190).

³ Cf. Ilie Corfus, *În legătură cu opera lui Mihai Cantacuzino*, în *Rev. ist. rom.*, XVI (1946), p. 135—136.

⁴ Cf. *Genealogia...*, p. 156.

anului, de aceea îl vom denumi pentru referire mai lesnicioasă „Planul din 1770”.

Pentru a putea identifica pe cartograful care a lucrat planul Bucureștilor la începutul anului 1770, ar trebui să avem la îndemână pe lângă acesta în original, și alte planuri executate în decursul războiului, care înfățișează teritoriul țării noastre și conțin numele autorilor lor, spre a putea face un studiu cartografic comparat. Ar mai trebui să cunoaștem numele ofițerilor-ingineri, care au participat la război, și realizările lor cartografice expuse în lucrări tipărite. Fără o serioasă documentare în sensul celor expuse, orice ipoteză riscă să nu capete consistența unei realități, de aceea ne abținem de a face în clipa de față vreo identificare. Trebuie totuși reținut faptul că cartograful anonim folosește limba latină și o împeștrează uneori cu forme corupte românești, grecești sau italienești, pe când planul cartografic militar de la Viena, descris la începutul articolului, este redactat în franceză.

Valoarea ca izvor istoric a planului. Importanța acestui plan rezidă mai întâi în faptul că este cel mai vechi document cartografic al Bucureștilor, și prin conținutul său inedit va ajuta, pe toți acei ce se preocupă de istoria orașului, să lărgescă cadrul de cunoaștere și ilustrare a unor aspecte ce pot fi desprinse numai din asemenea izvoare.

Cu toate că este anterior planului Sulzer cu aproximativ zece ani, îi este superior pentru următoarele motive :

1. Are orientarea nord-sud (septentrion-midi), care începe să se aplice în cartografie cu începere din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, spre deosebire de planul Sulzer, orientat vest-est ca și planul de la Viena sau de planurile Purcel și Ernst, orientate sud-nord.

2. Legenda planului din 1770 al cărei text se află la sfârșitul acestui articol, cuprinde 63 numere, desemnând și localizând : Curtea Domnească, Mitropolia, 56 mănăstiri și biserici (în socoteală intrând și hanurile Șerban Vodă și Colțea), un han (Zamfir); mai multe mori în patru puncte diferite ale Dimboviței (de la Cotroceni până ceva mai la nord de mănăstirea Văcărești) notate sub un singur număr (40); trei poduri (căi) : Podul Mogoșoaiei, al Tîrgului de Afară (Moșilor) și al Vergului (Călărașilor); pe cînd legenda Sulzer cuprinde numai 28 de litere (sau poziții), omițînd importante edificii ca : hanurile Șerban Vodă, Colțea, Zamfir; așezămintele religioase : Sărindar, Zlătari, Stavropoleos, Doamna Bălașa, schitul Maicilor, Sf. Gheorghe Vechiu, Stelea, Sf. Vineri, Sf. Atanasie (Bucur), biserica Grecilor din Lipscani, biserica Armenilor, Mărcuța, Pantelimon și multe altele, unele lipsind și din planurile alcătuite cu 20 de ani mai tîrziu de Purcel și Ernst.

3. Legenda mai cuprinde și 22 litere majuscule, desemnînd 21 case și terenuri ale celor mai cu vază boieri din București (litera R indicînd „Pușcăria”, care se afla lângă Curtea Veche domnească, unde există azi Piața de flori), în timp ce Sulzer localizează în vatra orașului doar două case boierești, ale lui Brîncoveanu și Ghica.

4. Planul din 1770 mai are localizate, fără să fie numerotate, lipsind din legendă, încă 21 de edificii religioase bucureștene, începînd cu biserica Albă de pe podul Mogoșoaiei și terminînd cu Sf. Apostoli spre capătul căii Văcăreștilor.

5. În acest plan se mai găsesc localizate și denumite, fără a fi menționate în legendă : piața de la N de Sf. Gheorghe Nou, înscrisă sub forma „Tergu Cuc <u>lu <i>»”, nefigurînd însă nici un curs de apă (era de așteptat să apară Bucureștioara); un teren întins notat „Scanini” (probabil o formă stilcitată pentru „Scaune”), situat la o distanță apreciabilă spre est de biserica „Scaunele de carne”, ceea ce ar putea să dea de înțeles că acolo vor fi funcționat acum scaunele măcelarilor, care în sec. XVII erau în dosul Colței; Carvasaraua (vama), sub forma coruptă „Carvasà”, situată pe terenul unde strada Ion Ghica de azi dă în strada Doamnei, adică acolo unde nu de mult a fost bursa, iar acum funcționează Biblioteca Centrală de stat, și unde planurile Ernst și Purcel arată (nr. 21) că prin anul 1790 se găsea casa „Morus” (Moruzi), carvasaraua mutîndu-se după cîte știm în vremea lui Alexandru Ipsilanti (1774—1782) în clădirea situată imediat la sud de Spitalul Colțea.

Se mai găsesc pe plan încă două „poduri” : Servan Vodă” și „Calița” (Rahovei); două mahalale : „Dovroteasa” și „Broșten”, cum și semnele cartografice pentru două fîntîni (fără denumiri), una la sud de biserica Batiște, care edificiu era situat atunci pe stînga străzii cu acest nume; cealaltă aproape de bariera Tîrgului de Afară, care firește atunci se găsea mai în interiorul teritoriului orașului. Se mai indică în plan și „Colimina” (Colentina) „fl <umen >”.

6. Atît edificiile consemnate, cît și ulițele și podurile (adică arterele mari de circulație) sînt de regulă bine situate și orientate în plan, denumirile sînt în general corect și clar rediate atît în legendă cît și în cîmpul planului, depășind cu totul schița lui Sulzer, în care unele litere nu se disting, cu toată stăruința depusă de cercetător. Socotim util să semnalăm că la arhiva istorico-militară din Moscova se găsește (în fondul 192, dosarul 7) o reproducere mai bună (din cîte am putut să ne dăm seama analizînd legenda și trimiterile) a planului Sulzer.

Pe de altă parte, însăși execuția tehnică a planului din 1770 este cu mult superioară planului Sulzer, prin siguranța liniilor și renunțarea la detaliile ce îngreuiază folosirea izvorului cartografic (cum ar fi de pildă redarea colorată a pomilor și a întregii vegetații din cadrul clădirilor luate în plan, care face ca numărul indicativ localizator esențial pentru istoric, să poată fi cu greu găsit în original, dacă nu chiar imposibil, cînd e vorba de copii fotografice, cum s-a putut ușor observa de aici ce au studiat atent planurile Ernst și Purcel).

Este locul aici să arăt și cîteva inadvertențe ale planului din 1770. Astfel, „ecclesia Armenorum” (nr. 52) este indicată la nord de biserica Oțetarilor, însă foarte apropiată de ea, și la est de Batiște. Se pune însă

întrebarea dacă nu cumva la data alcătuirii planului, edificiul menționat se găsea în acest loc, de aceea urmează a se face cercetări pentru punerea la punct a chestiunii. Apoi biserica „Silvestro” (nr. 58) nu corespunde celei de azi, aceea din plan fiind mai curînd „Mîntuleasa”. Legenda indică la nr. 60 biserica sf. „Nicolai”, dar pe plan numărul 60 lipsește. Credem că este vorba de Sf. Nicolae-Șelari, existentă în plan însă fără număr.

O altă greșeală: litera O din legendă indică „Dembovitza”, dar pe plan, pe tot cursul acestui rîu, nu există nici o literă, în schimb litera O figurează lângă cuvîntul „Didesco” (Dudescu), înscris în cadrul unui teren dreptunghiular foarte întins, situat între mănăstirile Sf. Apostoli și Antim, pe care se înălța vestita casă boierească, vizitată și admirată de călătorii din sec. XVIII, pentru a cărei cunoaștere ca plan, tehnică și materiale s-au început săpături arheologice în anul 1957, continuate și în anii 1958—1959 de Șantierul arheologic București al Academiei R. P. R.

O inadvertență o constituie și faptul că litera M din legendă figurează în plan de două ori, în timp ce litera N lipsește, de unde se deduce că un M este în realitate N. Litera M desemnează casa „Catartzi” (Catargiu), iar N casa „Giuliani” (adică Gulian)¹. Un M se găsește plasat pe terenul situat la sud de Sf. Spiridon Vechi și învecinat la est cu palatul lui Nicolae Brîncoveanu², de pe malul stîng al Dîmboviței (astăzi, țărnul drept), cam pe unde se află fosta casă Soare; iar celălalt M apare indicînd ultima casă localizată în plan pe podul Mogoșoaiei în sus, puțin mai la sud de biserica Crețulescu.

În planurile Purcel și Ernst, din 1789—1790 se menționează în legendă și în cîmp, la nr. 24, casa „Katarschiul”, situată iarăși la sud de Crețulescu. În felul acesta putem spune că aici rămîne bine pusă litera M, iar cealaltă, așezată pentru desemnarea casei de lângă Dîmbovița, trebuie considerată litera N, care arată casa boierească a familiei Guliano.

Litera I, așezată la legendă înaintea cuvîntului „Vacharescule” (a Văcărescului), figurează în planul din 1770 de două ori: o dată peste

¹ La 1746 exista un Toma Guliano biv vel stolnic, avînd patru urmași, printre care și pe Ioniță, căsătorit cu Maria Cantacuzino (cf. I. C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Gh. Cantacuzino*, Buc., 1919, p. 265).

² Terenul pe care se ridicau casele lui Nic. Brîncoveanu aparținuse la începutul sec. XVIII lui Toma Cantacuzino, mare spătar cu începere din anul 1707, înlocuind pe unchiul său Mihai Cantacuzino. Toma fiind în dezacord cu politica duplicitară a lui Brîncoveanu, se refugie în Moldova, alăturîndu-se acestei rusești ce lupta cu turcii, dregătoria de mare spătar fiind ocupată de Ștefan Cantacuzino succesorul la tron al lui Brîncoveanu în martie 1714. Confiscîndu-se averile lui Toma din porunca Porții, acestea au fost date de Ioan Vodă Mavrocordat, la 15 septembrie 1718, lui Iordache Crețulescu (cf. doc. în colecția G. D. Florescu), de la care terenul a ajuns în stăpînirea lui N. Brîncoveanu. Palatul brîncovenesc a dăinuit pînă că re sîrșitul sec. XIX, cînd fu dărîmat pentru a se putea așeza fundațiile proiectatei clădiri a Senatului, care nu s-a mai putut edifica, dar a lăsat multă vreme numele pieței zise a Senatului.

Dimbovița în dreptul mănăstirii Sf. Ioan cel Mare (pe locul căreia se înalță palatul C.E.C. de azi), așezată chiar lângă Dimbovița, aceasta curgînd atunci pe actuala stradă Ilfov, ceea ce înseamnă că clădirea lui Ienăchiță Văcărescu ¹ la 1770 a putut fi pe locul vechii case Ghica, unde se află în prezent Sfatul regional București; altă literă I este plasată în plan pe un teren întins, situat la nord de biserica Dintr-o zi (azi, albaneză) și cuprins între străzile: Kirov, Aristide Briand și bulevardul Bălcescu, unde se află palatul Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

Dacă avem în vedere datele statistice oferite de generalul-inginer Baur ², între care se cuprind ca existînd în cele 67 mahalale ale Bucureștilor, în perioada războiului din 1769—1774: 28 mănăstiri, 31 biserici de piatră, 20 de lemn ³, 7 hanuri, 35 case boierești și o școală ⁴, și le comparăm cu cele cuprinse în planul din 1770 (17 mănăstiri, 42 biserici și mănăstiri numerotate și 21 fără număr, 3 hanuri, 22 case boierești și 1 palat domnesc), s-ar putea spune că planul nu este complet. Însă, dacă ne referim la ceea ce ne oferea pînă acum ca informație schița lui Sulzer și dacă mai ținem seamă de faptul că statistica lui Baur n-a fost transpusă cartografic pentru a ne da seama de întinderea teritorială a orașului și de localizarea unor clădiri pentru orientarea în ansamblu, trebuie să conchidem că planul din 1770, pentru prima oară analizat în acest articol, constituie un izvor cartografic de prima mîna. Din cercetarea lui constatăm că încă înainte de pacea de la Kuciuc-Kainargi (1774) orașul luase o mare extindere, spațiul intravilan atingînd limitele corespunzînd principalelor artere de circulație din zilele noastre: șoselele Mihai Bravu, Ștefan cel Mare, Basarab, Plevnei, Elefterie, Cotroceni, Dealul Spirei, Filaret, Dealul Piscului, Dudești.

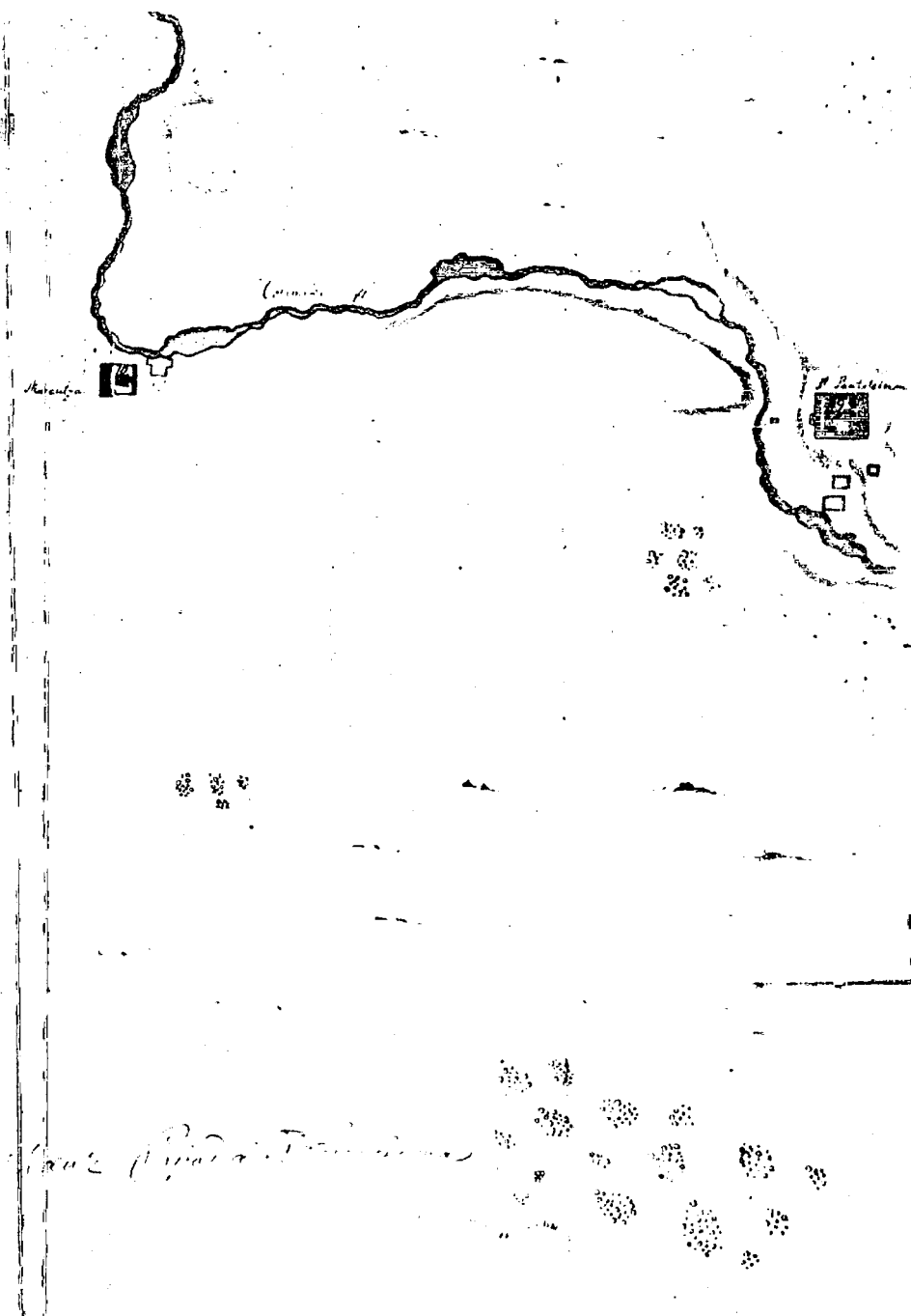
Pentru determinarea ritmului de dezvoltare teritorială și demografică a orașului București în perioada 1770—1848 trebuie studiate toate izvoarele cartografice, editate și inedite, și confruntate cu alte categorii de izvoare.

¹ Pe plan, la sud de Sf. Ioan, figurează un teren notat cu litera S, arătat în legendă ca aparținînd lui „Manolache aga” Vatazze. Acesta era ginerele lui Mihai Cantacuzino cronicarul, avînd în căsătorie pe fiica acestuia, Maria (cf. *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 69). Rusofil convins, el se retrase în Rusia la 1776, cu care prilej își lichidă bunurile din țară printre care și terenul din plan, vîndut lui Ienache Văcărescu (informație dată de G. D. Florescu). Ulterior, după moartea lui Ienăchiță Văcărescu, terenul a trecut prin cumpărare asupra lui Ștefan Bellu, boier influent și mare acumulator de averi în vremea lui Ioan Vodă Caragea. Pe acest loc se află astăzi magazinul de peste drum de palatul Poștei centrale.

² *Mémoires historiques* . . . , p. 151.

³ Mihai Cantacuzino nota pe un ms grecesc al „Istoriei Țării Românești” că în București existau pe la 1780: 28 mănăstiri și 67 biserici, deci cu 16 mai multe decît la Baur (cf. I. Corfus, art. cit., p. 131).

⁴ Aceasta este desigur Academia Domnească de la mănăstirea Sf. Sava, existentă în plan, fără precizarea că este aici și instituția de învățămînt superior din București.

1. Sala de Consiliu	27. Le. Episcopala	30. Tezaurul
2. Curtea de Arhiepiscopie	28. Curtea de Arhiepiscopie	31. Curtea de Arhiepiscopie
3. S. Spiridon	29. S. Spiridon	32. S. Spiridon
4. Curtea de Arhiepiscopie	30. Curtea de Arhiepiscopie	33. Curtea de Arhiepiscopie
5. Curtea de Arhiepiscopie	31. Curtea de Arhiepiscopie	34. Curtea de Arhiepiscopie
6. Curtea de Arhiepiscopie	32. Curtea de Arhiepiscopie	35. Curtea de Arhiepiscopie
7. Curtea de Arhiepiscopie	33. Curtea de Arhiepiscopie	36. Curtea de Arhiepiscopie
8. Curtea de Arhiepiscopie	34. Curtea de Arhiepiscopie	37. Curtea de Arhiepiscopie
9. Curtea de Arhiepiscopie	35. Curtea de Arhiepiscopie	38. Curtea de Arhiepiscopie
10. Curtea de Arhiepiscopie	36. Curtea de Arhiepiscopie	39. Curtea de Arhiepiscopie
11. Curtea de Arhiepiscopie	37. Curtea de Arhiepiscopie	40. Curtea de Arhiepiscopie
12. Curtea de Arhiepiscopie	38. Curtea de Arhiepiscopie	41. Curtea de Arhiepiscopie
13. Curtea de Arhiepiscopie	39. Curtea de Arhiepiscopie	42. Curtea de Arhiepiscopie
14. Curtea de Arhiepiscopie	40. Curtea de Arhiepiscopie	43. Curtea de Arhiepiscopie
15. Curtea de Arhiepiscopie	41. Curtea de Arhiepiscopie	44. Curtea de Arhiepiscopie
16. Curtea de Arhiepiscopie	42. Curtea de Arhiepiscopie	45. Curtea de Arhiepiscopie
17. Curtea de Arhiepiscopie	43. Curtea de Arhiepiscopie	46. Curtea de Arhiepiscopie
18. Curtea de Arhiepiscopie	44. Curtea de Arhiepiscopie	47. Curtea de Arhiepiscopie
19. Curtea de Arhiepiscopie	45. Curtea de Arhiepiscopie	48. Curtea de Arhiepiscopie
20. Curtea de Arhiepiscopie	46. Curtea de Arhiepiscopie	49. Curtea de Arhiepiscopie
21. Curtea de Arhiepiscopie	47. Curtea de Arhiepiscopie	50. Curtea de Arhiepiscopie
22. Curtea de Arhiepiscopie	48. Curtea de Arhiepiscopie	51. Curtea de Arhiepiscopie
23. Curtea de Arhiepiscopie	49. Curtea de Arhiepiscopie	52. Curtea de Arhiepiscopie
24. Curtea de Arhiepiscopie	50. Curtea de Arhiepiscopie	53. Curtea de Arhiepiscopie
25. Curtea de Arhiepiscopie	51. Curtea de Arhiepiscopie	54. Curtea de Arhiepiscopie
26. Curtea de Arhiepiscopie	52. Curtea de Arhiepiscopie	55. Curtea de Arhiepiscopie

A N E X Ă

Legenda planului¹⁾

Nr. 436

Nr. 439

1. Aula vel residentia principis <palatul sau reședința principelui> (pe plan, scris : „Corte”, există și biserica) ³ .	1. idem ²
2. Ecclesia Mitropolitana („Mitropolie”)	2. idem
<i>Monasteria :</i>	
3. St. Georgij <Novi> ⁴ (imediat spre nord : „Tergu Cuc <u>lu<i>’	3. S. Georgii
4. Ecclesia et nosocomium Koltzae <biserica și spitalul Colței>	4. idem „Koltza”
5. Radul Woda (și pe plan)	5. idem
6. Wacharesti („Văcărești”)	6. idem
7. Michal Woda (și pe plan)	7. idem
8. Kotrutzenni („Cotrotzeni”)	8. idem
9. St. Panteleimon (și pe plan)	9. idem
10. Ec<clesia> Marcutzae („Marcutza”)	10. idem „Marcutza”
11. Scarlat Woda <Sf. Spiridon Nou>	11. idem
12. St. Ecaterinae (și pe plan)	12. idem „Ecaterina”
13. St. Ioannis	13. idem „Ioannes”
14. Stauropoleos („Staure poleos”)	14. idem „Stauro poleos”
15. Han Serban Woda <și biserica> (alături în lungul străzii Lipscani, scris : „Servan Vodă”)	15. idem
16. Slattari (n-are număr la m-re, ci la clădirea de pe Lipscani)	16. idem
17. St. Spiridonis Veteris (pe stînga Dîmboviței)	17. idem
18. Arhimandritae <Sf. Apostoli> (și pe plan)	18. idem „Arhimandrita” (n-are nr. pe plan)

¹ Se dă legenda planului considerat original, sub cota nr. 436, iar în paralel se prezintă și legenda variantei, de sub nr. 439, semnălnđu-se numai deosebiriile, care se observă mai ales în terminația cuvintelor.

² Prin acest cuvînt se arată că textul legendei planului 439 este la fel cu al nr. 436. Se adaugă numai deosebiriile.

³ Cuvintele din parantezele rotunde apar scrise în plan.

⁴ Parantezele ascuțite cuprind completările făcute de autor.

19. Anthimo	19. „Antchimo”
20. Calogreas skitae <schitul Maicelor>	20. „Calodreas scita”
21. Sarandariae
(„Sarandaria”)	21. „Sarandaria”
22. St. Sabbae
(„St. Sava”)	22. St. Sabba
23. Han Koltza <și biserica>	23. Han Kotza?
24. Han Zaffiri <Zamfir>	24. Han Zaffiri
25. Dominae Balassae
(„Domina Balassa”)	25. Domina Balassa
26. Bisserica Graecae	26. Biserica Greca
27. Ec. Papistarum
(pe plan : „Franciscana”, adică „Bărăția”)	27. idem
28. St. Georgij Veteris
(„St. Georgij al Vechio”).	28. St. Georgi Veteris
29. Stella ec<.lesia>
(„Stella”)	29. idem
30. St. Paraschevae <Sf. Vineri>	30. S. Paraschiva
31. Vergulae <biserica Sf. Mina a lui Vergu>
(„Virgulae”)	31. Vergula
32. Udercan ec. <Udrican>
(„Odercan”)	32. idem
33. Lukatzi ec.
(„Lukatzi”)	33. idem
34. Bisserica Protopopae <Sf. Nicolae, Nicolae-Jignița>	34. Bisserica Protopopa
35. Tabatzi <Sf. Nicolae din Strbi>
(„Tabatzi”)	35. idem
36. St. Athanasij <Bucur>	36. S. Athanasi
37. Foisore Ec<.lesia>	37. idem
38. Dudești <și biserica>.	38. idem
39. Ec. Mbrosteni <Sf. Nicolae, numită în
sec. XIX „Tabaci”>
(„Brosteni”)	39. idem
40. Mollae aquariae <mori de apă>	40. Molla aquaria
41. Ec. Gianni
(„Viserica Iani”)	41. idem
42. Ec. Ntruzil <Dintrozi>	42. Ec. „Ntruzit”
43. Ec. Cretzulescul	43. Ec. „Gretzulescul”
44. Ec. Fontina vov. <Bovis, adică „Fntina
Boului” sau „Popa Tatu” de azi>	44. idem
45. Ec. Lutheranorum
(„Evangelista”)	45. idem
46. Ec. Levede Vacharescu <metohul Episcopiei Râmnic>	46. Ec. Levede „Vacharesti”
47. Ec. Bradu <Boteanu>
(„Bradu”)	47. idem
48. Ec. Battista <Batiște>
(„Battista”)	48. idem
49. Macellum <biserica Scaunele vechi de
carne>	49. idem
50. Bisserica Cosfintzi <cu sfinți sau Sibile>	50. Bisserica Cosvinți
51. Ec. Otzetar
(„Otzetar”)	51. idem
52. Ec. Armenorum
(„Visserica Armeni”)	52. Ec. „Armenorum”

53. Ec. Olar	53. idem
54. Via Tergu de Afara („Podo Tergu de Afară”)	54. idem
55. Ec. Mercatorum <după poziția din plan ar fi biserica Grecească>	55. idem
56. Tergu de Afara <biserica> (după poziție ar fi b. „Negustori”)	56. idem
57. Via Vergulae („Podo Verguli”)	57. Via Vergula
58. Q. Silvestro <ar putea fi „Mintuleasa”>	58. idem
59. Via Mogosoi („Podo Mogosoi”)	59. idem
60. St. Nicolai <probabil „Șelari”>	60. idem
61. Frundu Q. <Sf. Nicolae din Prund>	61. Trundi Q.
62. St. Elefterie	62. St. Elefferi
63. Q. Gorgan	63. Q. Gordan

Domus bojarorum

A. Kretzilescule <Crețulescu>
B. <Principis> Purvuli Cantacuzeni ¹
C. P<incipis> Brancovani
D. Banni Gikae
E. P<incipis> Michaelij Cantacuzeni
F. Fillipesculi
G. Racuvitzae
H. Baharnici Nicolachi <paharnicul Nicolae Cernovodeanu>
I. Vacharescule
K. Pantasi Chimpsignanij <Cîmpineanu>
L. Slatinani <Slătineanu>
M. Catartzi <Catargiu>
N. Giuliani <Giuliano>
O. Dembovitza <pe plan : „Didesco”>
P. Kurbanku <Corbeanca?>
Q. Cucuresculi <Cocorâșcu>
R. Puscăria sive Carceres <Pușcăria sau în- chisoarea>
S. Manolachi aga <Vatatze, ginerele lui Mihaï Cantacuzino banul>
T. P<incipis> Ridolphi Cantacuzeni
V. Florescule
X. Falcojani <nu este localizată în plan>
Z. Kumanai <Comăneanu; în partea de SV a Mitropoliei, intrînd în perimetrul dea- lului>

Domus bogaronum

A. Idem
B. Idem
C. idem
D. Banni G<h>ica
E. P. Michaeli Cantacuzeni
F. idem
G. Racufitza
H. Pagarnici Nicolachi
I. idem
K. Pantasi Chimpignani
L. idem
M. idem
N. idem
O. idem
P. Kurbanki
Q. idem
R. idem
S. idem
T. idem
V. idem
X. Falcoiani
Z. Kumanai

¹ La 28 octombrie 1761, Pîrvu mare log. cumpără acest teren de la Toma Cantacuzino, fiul lui Gheorghe beizadea, dîndu-i 3000 taleri și casele lui din mahalaua Mihaï Vodă (cf. Arh. St. Buc., Mitropolia Buc., pac. LXXI-2). La 15 nov. 1762, Pîrvu mărîtă pe fiica sa Mariuța cu Teodor Balș din Moldova, dîndu-i de zestre printre altele și casele din București cu grădina de peste Dimbovița (Ibidem CLXXI), iar la 20 aug. 1775, Balș vinde locul și casele, care arseseră în 1770, mitropoliei cu suma de 6250 taleri și cu obligația ca mitropolia să îngrijească de biserica de peste uliță, numită a lui Șerban Vodă, refăcută din zid de Pîrvu Cantacuzino-Măgureanu, pentru care i s-a zis apoi biserica Măgureanului (cf. Ibidem, CLXXI-5). În casele Măgureanului a funcționat cîtăva vreme în sec. XIX, Academia domnească de la Sf. Sava.

НЕОПУБЛИКОВАННЫЙ КАРТОГРАФИЧЕСКИЙ ПЛАН ГОРОДА БУХАРЕСТА ЗА 1770 ГОД

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В 1959 году город Бухарест отмечает свое 500-лétие, однако первые картографические источники, по которым можем судить о его топографии в прошлом, появились лишь во второй половине XVIII века.

До настоящего времени румынская историография, ссылаясь на самый старый картографический план Бухареста, связывала его с именем Зульцера, составившего первый эскиз плана в 1780 году; на плане было отмечено лишь несколько главных магистралей, 29 общественных зданий и 2 боярских дома. В 1957 г. в результате изучения материалов, находящихся в Москве в Государственном архиве, автор обнаружил в военно-историческом архиве неподписанный и недатированный план и на основании содержания отнес его к 1770 году. На этом плане, легенда которого отредактирована на латинском языке, отмечен только старинный княжеский двор, находившийся на Цветочном Рынке и покинутый в 1775 году, когда Александр Ипсиланти построил новый дворец на горе Дялул Спирей вблизи монастыря Михай Водэ. Следовательно, план был составлен до 1775 года, во время русско-турецкой войны 1769—1774 гг., а именно — ее первого этапа, то есть в 1770 году и, таким образом, почти на 10 лет раньше, чем набросок Зульцера.

Находящийся в Москве неопубликованный план за 1770 год во многом превосходит план Зульцера, являясь более ориентированным; на нем указаны 63 пункта (постоялые дворы, мельницы, церковные учреждения), 21 дворец, боярские дома, земельные участки, а также 21 другое здание, отмеченные в плане, но не указанные в легенде, две площади, таможня, два моста (пути), два предместья, два колодца и т.п.

План, составленный в 1770 году русскими офицерами-картографами, является ценным источником для изучения этапов в развитии города Бухареста в XVIII в., будучи старейшим памятником подобного рода. Его изучение и сопоставление еще с четырьмя неопубликованными планами, составленными в 1807, 1812, 1828 и 1848-49 годах и хранящимися также в Москве, поможет лучше ознакомиться с территорией, на которой был расположен Бухарест в период 1770—1848 гг., и с ритмом его демографического и экономического развития.

UN PLAN CARTOGRAPHIQUE INÉDIT DE BUCAREST, DE L'ANNÉE 1770

RÉSUMÉ

Bien que Bucarest fête cette année un demi-millénaire d'existence, on ne connaît point de sources cartographiques antérieures à la seconde moitié du XVIIIe siècle, qui indiquent son aspect topographique.

L'historiographie roumaine considérait jusqu'ici que le plus ancien plan cartographique de Bucarest était celui de Sulzer qui, vers 1780, avait dressé une première ébauche de plan sur laquelle ne figuraient que quelques rues principales, 29 édifices publics et 2 maisons de

bofards. Des investigations entreprises par l'auteur à Moscou, en 1957, ont abouti à la découverte, dans l'archive militaire-historique, d'un plan anonyme et sans indication de date ; son contenu a permis à l'auteur de lui assigner comme date l'année 1770. Ce plan, dont la légende est rédigée en latin, ne mentionne que l'ancienne résidence princière du Marché aux Fleurs, abandonnée en 1775 par le voievode Alexandre Ypsilanti pour la nouvelle résidence qu'il avait fait construire sur la hauteur de Dealul Spirei, près du monastère de Mihai Vodă. Ceci indique bien que le plan a été dressé avant 1775, au cours de la guerre russo-turque de 1769—1774, pendant la première moitié de cette guerre, et, plus précisément, au début de l'année 1770, ce qui lui confère une ancienneté d'une dizaine d'années par rapport au croquis de Sulzer.

Le plan inédit trouvé à Moscou est de beaucoup supérieur à celui de Sulzer. Bien mieux orienté, il indique 63 points importants de la ville (auberges, moulins, institutions religieuses), 21 palais, plusieurs maisons de bofards, nombre de terrains, 21 édifices qui ne figurent pas dans la légende, deux marchés, l'octroi de la ville, deux rues, deux faubourgs, deux fontaines, etc.

Le plan de 1770, œuvre des officiers cartographes russes, est une précieuse source de renseignements touchant le degré de développement atteint par la ville de Bucarest au XVIIIe siècle. Il est en même temps le plus ancien document de ce genre que l'on connaisse. Une étude comparative de ce plan et de quatre autres plans cartographiques inédits datant de 1807, 1812, 1828 et 1848—1849, également conservés à Moscou, aidera à une connaissance plus exacte de l'extension territoriale de la ville entre 1770 et 1848 et du rythme de son développement démographique et économique.

DEZVOLTAREA URBANISTICĂ ȘI EDILITARĂ A ORAȘULUI BUCUREȘTI ÎN PERIOADA REGULAMENTARĂ ȘI ÎN ANII UNIRII (1831—1862)

DE

DAN BERINDEI

Un vizitator al Bucureștilor scria în 1829 : „Nu este un oraș european”¹. „Privind cineva strada Mogoșoalei, în apropierea teatrului — nota peste treizeci de ani Enric Winterhalder — se crede strămutat într-una din cele dintii capitale ale Europei”². Amîndouă aceste observații reflectă realitatea: *progresul pe care l-a înregistrat orașul în decursul a trei decenii*. Dintr-un oraș feudal, Bucureștii s-au transformat într-un oraș în bună măsură capitalist, modernizat. Înfățișarea orașului a suferit schimbări structurale, dar, totodată, s-a menținut inegalitatea socială. „Micul Paris”, care se naște tocmai în anii de sfîrșit ai perioadei cercetate, era numai partea de oraș locuită de clasele dominante, căci sărăcia și mizeria rămăseseră caracteristici ale celei mai mari părți a Bucureștilor. Pentru toate cele trei decenii analizate rămîne valabilă aprecierea făcută asupra orașului în 1834 de Bois-le-Comte : „amestec de frumoase palate și căsuțe sărace”³.

Bucureștii cunosc după 1829 și mai ales după 1831, transformări esențiale sub toate aspectele. Regulamentul organic — „codice al muncii de clacă”⁴ — asigură boierimii puțința unei exploatari mai intense a țărănimii pentru a putea produce mai multe cereale-marfă, dar totodată, regimul regulamentar, deși menține relațiile feudale, are și unele urmări pozitive, în special pe plan comercial și într-o oarecare măsură pe cel

¹ G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 270.

² E. Winterhalder, *Trecutul, prezentul și viitorul*, în *Romînul*, nr. 11 din 27 ian./8 febr. 1859, p. 42—43.

³ Memoriu din 14 mai 1834, *Documente Hurmuzachi*, București, 1913, vol. XVI, p. 358.

⁴ K. Marx, *Capitalul*, ed. a II-a, Ed. P.M.R., Buc., 1948, vol. I, p. 233.

al dezvoltării industriei, în condițiile înlăturării obligațiilor față de Poartă, cu excepția tributului. Se dezvoltă puternic economia și comerțul legat de aceasta, ca și comerțul de import (în special al produselor de lux pe care le achiziționează boierimea, în schimbul grânelor) și se sprijină, într-o oarecare măsură, dezvoltarea industriei. Deși dominarea îndelungată a relațiilor feudale, îngustimea pieței interne, insuficienta acumulare primitivă internă, produc greutăți în dezvoltarea economiei¹, cresc an de an noile forțe de producție capitaliste și viața economică înregistrează progrese simțitoare.

În 1832, Bucureștii numărau circa 2 000 meseriași²; în schimb, în anii Unirii, orașul înregistrează 8 808 meseriași, 2 718 calfe și 2 238 ucenici. Bucureștii grupau acum o treime din meseriașii întregii țări³ și față de anul 1832 numărul meșterilor crescuse de $4\frac{1}{2}$ ori. În 1860, se găseau în București 78 de „fabricanți”, avînd 315 ajutoare sau lucrători și 59 prăvălii pentru desfacerea produselor. Deși doar șapte dintre acești „fabricanți” se întemeiau pe un capital superior cifrei de 5 000 de galbeni, ei reprezentau a șasea parte din „fabricanții” țării întregi⁴. Cam tot în aceeași vreme, în București existau 96 mori, 42 poverre, 67 brutării, 8 „fabrici de gaz și ulei”, 75 tăbăcării, 31 „fabrici” de luminări de seau și săpunării, 9 cărămidării, 16 tipografii, 6 „fabrici” de bere, 2 zalhanale, 3 „fabrici” de scrobeală, 2 „fabrici” de fidea, o „fabrică” de turnat clopote, o „fabrică” de ghips etc; acestora li se adăugau atelierele statului și ale armatei, capsuleria, topitoria oastei, pirotehnia și „fabrica” de praf de pușcă⁵. Utilizarea muncii salariate era în evidentă creștere și totodată forța aburului își făcea loc din ce în ce mai accentuat în incipienta „industrie” bucureșteană. Mai trebuie însă remarcat că majoritatea locuitorilor orașului, chiar și în 1860, era formată tot din populația agricolă (67 482 oameni)⁶.

Comerțul — ocrotit printr-o întreagă secție a Regulamentului Organic intitulată „pentru slobozenia comerțului” — ia avînt în perioada cercetată. Dacă în 1832 se numărau în București circa 1300 negustori, în 1860 locuiau și activau aci 4742 negustori și un număr aproape egal de calfe și ucenici, la care se mai adăugau și servitorii, destui de numeroși; negustorii bucureșteni reprezentau circa un sfert din numărul total al corpului neguțătoresc muntean⁷. Nivelul comerțului bucureștean a fost — în general — înfloritor în perioada regulamentară și în anii Unirii; totuși, trebuie remarcat că în ansamblu acest comerț era grefat *pe import* și în special pe cel al produselor de lux pentru clasa dominantă. „Că

¹ Olga Constantinescu și N.N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluției industriale în România*, București, 1957, p. 14.

² Statistica din 1832 înregistrează 38 corporații și 3 269 patentari; dintre aceștia însă numai vreo 2 000 erau meseriași, ceilalți fiind negustori (Emil Virtosu, I. Virtosu și H. Oprescu, *Începuturi edilitare, 1830—1832. I. Documente pentru istoria Bucureștilor*, București, 1936, p. 131—223).

³ *Anale statistice*, 1860, p. 60—61, 67, 108.

⁴ *Ibidem*, 1860, p. 74—75, 81, 109.

⁵ *Ibidem*, 1863, p. 94—135.

⁶ *Ibidem*, 1860, p. 100—101.

⁷ *Ibidem*, 1860, p. 95, 109; 1863, p. 70—78.

în București, în Iași, în Galați, în Brăila — scria în 1859 un economist — se află comercianți și speculanți cu capitaluri mari, nu va să zică încă că România are un comerț înfloritor. Unde sînt târgurile străine, la care se vînd produsele țării, unde sînt agenții comerciali ai romînilor? pe care mări plutesc corăbiile noastre? ... unde sînt mijloacele noastre de schimb și de comunicațiune? ... Pînă nu vom avea toate acestea ... orașele noastre vor continua a fi un târg pentru mărfurile și produsele industriei străine, vom avea comercianți, dar nu vom avea comerțu¹.

Viața economică a Bucureștilor ca și a întregii țări este într-un evident progres, deși i se impun limite prin menținerea rînduieiilor feudale, într-o măsură chiar și în anii Unirii. Eliberată a um de exploatarea economică otomană și descătusată în parte de cătușele feudale, activitatea economică a orașului se intensifică. Elementele noi, capitaliste, pătrund într-un mod din ce în ce mai accentuat în viața de zi a Bucureștilor. Dar, în condițiile dominării pe care o exercită încă fosta mare boierime — în cea mai mare parte a perioadei analizate —, a slabei dezvoltări a industriei și a înfloririi comerțului de import, orașul întîrzie să capete o dezvoltare dominant capitalistă. Procesul de pătrundere a capitalismului se accelerează în anii Unirii, dar deplina instaurare a noului mod de producție nu va avea loc decît în București, capitala Romîniei.

Viața socială a orașului cunoaște structurale transformări. Elementele burgheziei în ascensiune stăpînesc activitatea economică a orașului, reprezentanții boierimii încearcă „adaptarea”, lepădînd, pentru început, straiile orientale². În București își încep dezvoltarea — o dată cu industria — primele elemente ale proletariatului, care sînt prezente în 1848 în arena revoluției³ și care își dau contribuția în 1859 la înfăptuirea Unirii⁴.

Numărul orașenilor crește prin neconținuta venire de pe moșiile boierești în oraș a țaranilor, cadrele de mai tîrziu ale proletariatului. Demografic, Bucureștii cunosc o dezvoltare puternică. Recensămîntul din 1831 înregistrează în București o populație de 70—72 000 locuitori⁵; în 1860, orașul este locuit de 121 734 oameni la o populație a țării de

¹ Enric Winterhalder, *loc. cit.*, p. 42.

² Vorbînd despre o vizită făcută la un mare boier bucureștean, un martor străin dă următoarea relatare hazlie, dar semnificativă: „... intrînd în odaia lui ... am văzut vreo zece boieri fumînd din niște ciubucuri lungi, însă șezînd fiecare turcește lîngă cîte un scaun pe jos, dar cu jobenul pe cap și cu aripile fracului tăvălite pe dușumelele odăii ...” (Andrei Veress, *Pictorul Barbăds și romînia și însemnările sale din 1833 despre viața bucureșteană*, extras din *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Secț. Lit., seria III, IV (1930), mem. 8, p. 21).

³ La 15 iunie, cu prilejul solemnității de pe Cîmpul Filaretului, se remarcă frumosul car alegoric al lucrătorilor tipografi („Pruncul Romîn”, nr. 3 din 19 iunie 1848, apud *Anul 1848 în Principatele Romîne*, București, 1902, vol. I, p. 670—671).

⁴ Dan Berindei, *Frămîntări politice și sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Țara Romînească*, în *Studii*, VIII (1955), nr. 2, p. 56, nota 7; p. 70, nota 1.

⁵ 8335 boieri cu familiile, servitorii și robii lor; 46 406 „clasa de mijloc”, 1450 preoții și familiile lor, 2583 evrei, 1795 sudiiți și 10—12 000 flotanți (*Curierul romînesc*, nr. 13 din 10 martie 1832, p. 49; N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 250 (tabel); *Documente Hurmuzachi*, București, 1942, vol. XXI, p. 408).

2 400 921 locuitori (deci în București locuia peste 5% din populația țării)¹. În trei decenii, populația orașului sporește cu circa 70%².

Bucureștii sînt centrul economic, politic și cultural al Țării Românești, impresionînd pînă și pe românii de peste munți, cunoscători ai vechilor orașe transilvane. În 1836, Cipariu îi califica „un oraș colosal”³. „Atîta pociu să zic, însemna el, că de are Parisul, Londra, Viena, prospecturi frumoase dinafară, nu știu că nu le-am văzut decît pe hîrtie, dar despre București poți să zici ori vei căuta de la Băneasa, ori de sus de la Mitropolie, cum că are o vedere și o situație așa frumoasă și romantică, cît ochii mei încă nu s-au putut sătura”³.

După războiul din 1828—1829, orașul, eliberat de apăsarea economică a Porții, în condițiile descompunerii accentuate a feudalismului și a dezvoltării noilor forțe de producție capitaliste, este unul din cele mai de seamă centre ale sud-estului Europei. Față de cei circa 60 000 locuitori stabili ai Bucureștilor, Sofia avea în 1821 12 000 locuitori, iar Atena 10 000, în timp ce Belgradul număra în 1846 abia 19 000 locuitori⁴. Numărul mare al populației capitalei muntene în perioada cercetată indică însemnătatea deosebită pe care o aveau Bucureștii în această parte a continentului.

Capitala Țării Românești devine în acești ani centrul luptei pentru libertate și progres al patrioților munteni, și unul din centrele de raliere ale luptătorilor pentru eliberarea popoarelor sud-dunărene supuse jugului turcesc. Este timpul cînd Teodor Diamant, revenit de la Paris, propagă în București ideile socialistului utopic Fourier⁵ și cînd mișcarea națională, legată de progres, în condițiile dezvoltării ascendente a burgheziei — îndrumată, înainte de 1840, de Ioan Cîmpineanu și strînsă în jurul societății Filarmonica⁶ — militează pentru noi rînduiri. Tot acum, Bucureștii sînt unul din centrele emigrației polone, care acreditează aci pe agentul Woronicz. Acesta păstrează strînse legături cu acțiunea lui Cîmpineanu, întrevederile desfășurîndu-se tot în capitala munteană⁷. Complotul condus de Mitiță Filipescu, Societatea Literară și Frăția din 1843, sînt etapele premergătoare revoluției din 1848. Burghezia cerea o liberă

¹ *Anale statistice*, 1860, p. 100—101, 108—109.

² Creșterea accelerată a populației nu se va mai opri pînă în zilele noastre: în 1878 — peste 177 000 locuitori, în 1903 — 289 184 locuitori (Fr. Damé, *Bucarest en 1906*, București, 1907, p. 136), în 1930: 639 040, în 1941: 992 536, iar în 1956: 1 236 905 (*Anuarul statistic al R.P.R. 1957*, Buc., 1957, p. 66). Bazele acestei evoluții demografice accelerate se pun în perioada regulamentară.

³ *Studii*, XI (1958), nr. 1, p. 122.

⁴ *Enciclopedia României*, București, 1938, vol. II, p. 555.

⁵ Vezi, între altele: M. Stănoiu, *Despre unele manifestări ale socialismului utopic în România (1835—1840)*, în *Analele Institutului de istorie a partidului*, 1956, nr. 3, p. 129—139 și Stanciu Stoian, *Teodor Diamant și socialismul utopic în Principatele dunărene*, în *Analele Universității C. I. Parhon*, 1957, nr. 8, p. 171—203.

⁶ Vezi: D. C. Ollănescu, *Societatea Filarmonică. 1833—1837*, în *Literatură și artă română*, III (1898), p. 4—22, 88—95, 175—180.

⁷ P. P. Panaiteșcu, *Planurile lui Ioan Cîmpineanu pentru unilaterala națională a românilor. Legăturile lui cu emigrația polonă*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, III (1924—1925), p. 63—106.

activitate economică și participarea la treburile statului, iar masele populare din oraș ținteau la înlăturarea privilegiilor feudale, nădăjduind într-o viață mai bună, după căderea regimului regulamentar.

Anul revoluționar 1848 se desfășoară din plin în București. Mișcarea de la 11 iunie, întrunirile maselor de la Filaret, zdrobirea încercărilor contra-revoluționare de la 19 și 29—30 iunie, uriașele manifestații de susținere a revoluției în timpul tratativilor cu Soliman Pașa, comisia proprietății, arderea Regulamentului Organic, momentele cele mai de seamă ale revoluției, au loc în București. Tot aci are loc intervenția turcească din 13 septembrie, când pompierii apără pe dealul Spirei, într-o luptă eroică, dar inegală, onoarea unui popor dispus să se jertfească, dar trădat de cea mai mare parte a conducătorilor burgheziei.

Perioada de apăsătoare reacțiune, instaurată în București după revoluție, durează mai bine de o jumătate de deceniu, dar, lupta pentru progres se intensifică prin lărga participare a maselor de bucureșteni la mișcarea unionistă. Divanul ad-hoc din 1857 și mai ales alegerea lui Alexandru Ioan Cuza din 1859 sînt momentele de vîrf ale luptei unioniste a bucureștenilor, care — se poate spune — cuceresc Unirea. În București — calificat de Kogălniceanu drept „capul orașelor romînești” și „inima Romîniei”¹ — se desfășoară procesul de constituire a statului național român, a cărui capitală devine vechiul oraș, o dată cu unificarea administrativă, intrînd prin aceasta într-o nouă etapă a evoluției sale istorice.

Însemnătatea economică, socială, politică și dezvoltarea multilaterală a Bucureștilor în perioada regulamentară și în anii Unirii se îmbină în mod necesar cu transformări în structura urbanistică și edilitară a orașului. Ritmul acestor transformări este mai intens și îndeosebi mai eficient decît cel din perioadele anterioare; el asigură în parte modernizarea orașului, desigur înșă în limitele pe care le puneau, pe de o parte, menținerea parțială a rînduieiilor feudale, chiar și în ultimii ani ai perioadei analizate și pe de alta, interesele limitate ale burgheziei. Burghezia nu era în stare să asigure dezvoltarea armonioasă a orașului în întregul său. În locul orașului feudal, care deservește interesele unui număr restrîns de feudali, ea pune orașul la dispoziția unui număr mai larg de exploatatori, dar neglijează interesele maselor largi. Sistematizarea și arhitectura burgheză sînt incapabile de a elimina contrastul dureros dintre centru și periferie și de a asigura un nivel de viață și de locuire corespunzător tuturor celor ce muncesc.

Problemele de sistematizare a Bucureștilor se impun cu toată acuitatea de la începutul perioadei regulamentare. Se încearcă pe această cale, îndrumată de „sus în jos”, să se modernizeze structura orașului feudal. La 5 martie 1830, își începe lucrările comisia numită de Kiselef „pentru înfrumusețarea și îndreptarea politii”. În compoziția ei intră mari boieri ca Alexandru Filipescu, Costache Cantacuzino și Barbu Știr-

¹ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, Iași, 1903, vol. I, p. 119.

bei, dar și oameni de meserie ca locotenent-colonelul inginer rus Baumer, arhitectonii Hartl și Ott și doctorii Constantin Estiotul și Grünau¹. Cei numiți alcătuiesc inițial, chiar înainte de intrarea în lucru a comisiei, proiecte legate de țelurile acesteia. La 25 februarie, doctorul Estioti redactează un memoriu relativ la asanarea și curățirea orașului². Peste câteva zile, aga Constanțin Cantacuzino, locotenent-colonelul Baumer, doctorul Grünau și arhitectul Hartl redactează și ei un proiect, în care se preocupă mai ales de problemele salubrității³. Peste o zi, la 2 martie, Grigore Băleanu — care însă nu va face parte din comisie — dă un proiect în care propune transformarea Dîmboviței în rîu navigabil⁴; iar, nu peste multe zile, francezul Cocural prezintă și el un ciudat memoriu, în care cere să i se concesioneze iluminarea străzilor „ca la Londra”, curățenia orașului și organizarea teatrului, a vodevilului și baletului francez, pe baza unor contribuții inițiale de maximum 1000 piaștri de fiecare contribuitor și a unei cote de întreținere anuale. Contribuitorilor li se oferă intrarea gratuită pe viață la teatru⁵.

După intrarea în lucru a comisiei, arhitectonii și inginerii Hartl și Ott⁶ întocmesc un mare număr de devize în vederea înlăturării practice a operei de modernizare și sistematizare a orașului⁷. În sfârșit, la începutul lunii iulie, comisia își încetează activitatea. În prealabil, ea redactează așa-numitul „Regulament pentru starea sănătății și paza bunei orînduiei în poliția Bucureștilor”, care cuprinde în capitolul întâi „Chibzuri pentru cîte privesc la ale sănătății, curățenia și buna orînduială”, iar, în cel de-al doilea, reguli referitoare la „alcătuirea poliției” și „alcătuirea comisiei de doctori”; în anexă, regulamentul are o tabelă de „cheltuieli ce trebuiesc a se face pentru totdeauna” și alta de „cheltuieli cîrghătoare pe tot anul”⁸. Prin regulamente se prevede: limitarea extinderii orașului, stabilirea unei rețele de străzi principale și lărgirea străzilor prea strîmte, degajarea Dîmboviței și îndreptarea malurilor, scurgerea bălților, stabilirea de piețe, plasarea exterioară a cimitirelor, iluminarea și promenadele. Regulamentul mai stabilește fixarea a zece bariere, închiderea ulițelor „de prisos”, construirea a cinci canale mari⁹.

Proiectul din 1830 este adoptat de Adunarea Obștească de revizie a Regulamentului Organic — a cărui întocmire se încheiase în 1830 — o dată cu un regulament „pentru orășenescul sfat al poliției Bucureștilor”, întoc-

¹ I. C. Filiitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834*, București, 1934, p. 56. Vezi pentru lucrările comisiei: Arh. St. B. c., Municip. București, dos. nr. 3/1830 („... de cursul pricinilor ce au urmat la comisia Infrumusețării de la a sa alcătuire pînă la sfîrșit ...”).

² Ibidem, f. 178.

³ Proiect din 1 martie 1830 (Ibidem, f. 5, 6, 11).

⁴ Ibidem, f. 8—9. Vezi și observațiile critice ale lui Baumer: f. 250—251.

⁵ Ibidem, f. 180.

⁶ Pentru Ott, vezi: Dan Berindei, *Cu privire la biografia inginerului și arhitectonului Moritz von Ott*, în *Monumente și muzee*, I (1958), p. 205—213.

⁷ Emil Vîrtosu, I. Vîrtosu și H. Oprescu, *op. cit.*, p. 1—29.

⁸ Vezi textul în *Analele parlamentare ale Romniei*, București, 1890, tom. I, part. I, p. 442—489; sau în Emil Vîrtosu etc., *op. cit.*, p. 29—50.

⁹ Vezi comentariul lui T. Evolcanu, *Principiile pentru sistematizarea capitalei cuprinse în legiurile ce însoțesc Regulamentul Organic al Țării Românești*, în *Arhitectura*, 1954, nr. 3, p. 28—31 + 1 pl.

mit la 15 martie 1831 de Gheorghe Alexandru Filipescu și Gheorghe Bibescu. Acest proiect cuprinde capitolele: *Întocmiri preliminare, De alegerea deputaților, Pentru adunarea deputaților și alegerea mădularilor sfatului, Pentru drepturile și datoriile orașenescului sfat*¹. Ambele proiecte se acceptă de către Adunare — cu unele amendamente — la 14 aprilie 1831², deputații adăugînd la 29 aprilie un adaus referitor la „veniturile orașelor”³.

Discuțiile asupra problemei organizării orașului București nu se încheie în primăvara anului 1831. În toamna aceluiași an, marele vornic din lăuntru depune spre dezbateră Obișnutei Obștești Adunări, între alte proiecte, cel referitor la „cîte îndreptări sau adăogiri atingătoare de dregătoria Agiei s-au chibzuit”, în care se cuprind dispoziții privind intrările și ieșirile din oraș, curățenia, baltacurile, paza de noapte, staționarea căruțașilor, problema incendiilor, organizarea agiei etc. Proiectul nu va fi dezbătut⁴.

În toamna anului 1832, marele vornic din lăuntru dă în studiul Adunării un nou proiect de regulament „pentru sfaturile orașenești de prin orașele prințipatului Valahiei”⁵. Noul proiect, mult modificat și avînd un caracter general, nu cuprinde partea întocmită inițial de comisia din 1830 — căci proiectele adoptate de Adunare în primăvara anului 1831 nu fuseseră traduse în viață — dar are inclusă, în schimb, o „secție” privind veniturile, cheltuielile și darea socotelilor⁶. Votat de Adunare — cu unele amendamente — el este întărit de către Kiselev printr-un ofis din 2 decembrie 1832, *căpătînd putere de lege*⁷. Astfel, se încheia lunga dezbateră, inițiată încă din 1830, privind noua organizare a orașelor și în special a capitalei Țării Romînești.

Nu trece un an și se simte din nou necesitatea de a se adopta o serie de măsuri privind dezvoltarea orașului. Spre sfîrșitul anului 1833, se alcătuieste un nou proiect „pentru mărginirea și împărțirea orașului București și pentru îndeplinirea comunicației prin ulițele acestui oraș”. Proiectul prevede pietruirea rețelei de străzi a orașului în curs de un deceniu, construirea în patru ani a cinci canale (dintre care o parte boltite); repararea podurilor de peste Dîmbovița, iar, apoi, înlocuirea lor cu altele de piatră și înființarea unei comisii avînd în frunte pe vornicul orașului și pe președintele sfatului orașenesc⁸. Era o încercare de a duce mai departe principiile de sistematizare stabilite în 1830 prin traducerea lor într-un plan de realizare concret, pe zece ani.

Era evident că se depuneau străduințe pentru modernizarea orașului, dar rezultatul eficient al acestora este scăzut. Însăși proiectul din 1833, cu prevederi nefîndoielnic favorabile progresului sistematizării și edili-

¹ Vezi textul în *Analele parlamentare ale Romniei*, București, 1890, tom. I, part. 1, p. 432 și urm.

² *Ibidem*, p. 490—491.

³ *Ibidem*, p. 492—496.

⁴ *Ibidem*, tom. II, part. I, p. 116—119.

⁵ *Ibidem*, tom. III, part. I, p. 6.

⁶ *Ibidem*, tom. III, part. I, p. 180—192; sau Emil Virtosu etc., *op. cit.*, p. 117—124.

⁷ *Analele Parlamentare ...*, tom. III, part. I, p. 192.

⁸ *Ibidem*, tom. V, part. I, p. 4^o9—442.

tății Bucureștilor, oglindește, pe de altă parte, contradicții. Se prevedea, astfel, ca sumele necesare înlăptuirii planului „decenal” să se obțină prin călcarea principiului de bază al Regulamentului Organic, privind ocrotirea comerțului. Sumele trebuiau procurate — după proiect — prin introducerea unor taxe pe produsele și mărfurile introduse în oraș. Situându-se pe o poziție avansată, Kiselev refuză sancționarea, cerind ca veniturile să se obțină prin taxarea caselor din oraș¹, ceea ce însemna a sili clasa dominantă să-și dea contribuția la acțiunea de modernizare a orașului, pe care ea voia s-o realizeze, eschivându-se de la sacrificii materiale. Urmarea ofisului lui Kiselev este un raport al sfatului orașenesc prin care se cerea ca executarea planului prevăzut în proiect să fie prelungită pe 19 ani². Era o metodă indirectă de ocrotire a clasei dominante de la plata unor taxe de interes obșteșc.

Acest proiect de la sfârșitul anului 1833, ca și propunerile marei vorniciei din primăvara anului 1834 pentru construirea celor cinci canale (cel de pe Podul Mogoșoaiei și cel de pe podul Tîrgului de Afară urmau să fie de zid), amenajarea a 50 de cișmele, crearea a patru piețe, mărginirea orașului cu șanțuri și o șosea, înființarea a cinci foisoare de foc, a unei pieți mari, a unui teatru și a unei grădini publice³, întîmpină greutăți. Aplicarea practică a majorității acestor proiecte rămîne în suspensie, datorită mai ales refuzului clasei dominante de a-și da contribuția materială.

Preocupările de sistematizare și modernizare continuă să fie vii și în anii următori, impuse de dezvoltarea social-economică a orașului. În ianuarie 1835, arhitectul Sanejouand prezintă domnitorului Alexandru Ghica un detaliat memoriu referitor la sistematizarea și dezvoltarea Bucureștilor⁴. Ceva mai tîrziu, în luna mai, sfatul administrativ reia proiectul „pentru mărginirea și împărțirea orașului București”, încheind un jurnal. Prin acesta erau reduse propunerile proiectului inițial la așternerea cu piatră a ulițelor centrale sau a celor de intensă circulație și se propunea crearea unui venit „pentru intrarea prin bariere”, în vederea înlăptuirii canalelor și a podurilor⁵. Adunarea modifică într-un sens restrictiv jurnalul sfatului administrativ, pe care domnitorul îl sancționează în noua sa versiune la 9 iulie 1835⁶. Hotărîrea finală era departe de proiectele anilor precedenți, limitîndu-le într-un mod substanțial.

La începutul anului 1836, se redactează un memoriu referitor la împresurarea Bucureștilor „cu o șosea de comunicație, cu șanțuri și de o parte și pă de alta”, care „va osăbi partea cea mai bună a orașului de făburguri și va popri cu totul nefolositoarea sa întindere”⁷ și peste puțin

¹ Ofis diif 7 februarie 1834. *Ibidem*, p. 444.

² *Ibidem*, p. 444—445.

³ *Ibidem*, tom. IV, part. I, p. 324—328.

⁴ V. Panopol, *Cercetări de arhive asupra activității arhitecților și asupra arhitecturii din Moldova și Muntenia între anii 1840—1860*, București, 1954 (ms. C.S.A.C.).

⁵ *Analele parlamentare* . . . , tom. V, part. I, p. 428—429.

⁶ *Ibidem*, p. 456—457.

⁷ Arh. St. Buc., Municip. București, dos. 420/1836 (Dosar pentru regularea raionului orașului), f. 4. Tot raportul la f. 4—8, iar textul german inițial f. 2—3, 16—18.

se reia într-un proiect de ansamblu al sfatului orășenesc problema sistematizării și dotării edilitare moderne a orașului¹.

Necentenitele și stăruitoarele preocupări de sistematizare, care depășesc în timp o jumătate de deceniu, sînt greu traduse în viață. Se aliniază clădiri², se închid ulițe și ulicioare „netrebnice”³, se nivelează străzile⁴, dar, în ansamblu, nu se realizează o sistematizare masivă a orașului. Relațiile feudale paralizante, înguste interese ale clasei dominante, refuzul ei de a contribui materialicește pentru o simțitoare modificare a structurii orașului, fac ca numeroasele și repetatele proiecte să rămînă în bună măsură pe hîrtie. Progrese se realizează nefindoielnic — mai ales ținînd seama de situația din perioada anterioară — dar ele nu pot ține pasul cu necesitățile. De altfel, programul general de acțiune preconizat în aceste proiecte și care reflecta trebuințele noii orînduiri capitaliste, nu putea fi împlinit în cadrul societății „regulamentare”.

În anii următori, continuă să se înfăptuiască, în măsura posibilităților, sistematizarea și modernizarea Bucureștilor. Un impuls este dat acestei acțiuni de marele foc din 1847, care simplifică prin flăcările sale problemele de urbanistică. Încendiul înfrînge îndărătnicia cu care mulți membri ai claselor posedante se împotriveseră acțiunii modernizatoare, căci este cunoscut că atît proprietatea feudală, cît și, de altfel, cea burgheză, se opun din interese egoiste și meschine traducerii în viață a planurilor de sistematizare. Se elaborează acum un plan de sistematizare a centrului și se poate iniția mai temeinic alinierea străzilor „bîntuite de foc”⁵.

În timpul lui Știrbei — cînd se creează și se desăvîrșesc mai multe pieți⁶, se astupă baltacuri⁷, se înmulțesc felinarele⁸ — nu lipsesc nici preocupările de un caracter urbanistic mai larg, funcționînd o comisie de înfrumusețare⁹.

În urma constituirii statului național și a faptului că Bucureștii sînt destinați să îndeplinească funcția de capitală a Principatelor Unite, ritmul înnoirilor se intensifică. Luptele politice, inerente transformărilor ce aveau loc, paralizează într-o oarecare măsură activitatea consiliilor municipale de după 24 ianuarie 1859, dar, cu toate acestea, sporesc preocupările pentru ameliorarea structurii generale și a înfățișării orașului.

¹ Vezi: Em. Virtosu, *Un vechi proiect pentru sistematizarea Bucureștilor (1836)*, București, 1935.

² Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 36 și 48/1832.

³ Ibidem, dos. nr. 82/1832.

⁴ Vezi de pildă: Ibidem, dos. nr. 96/1832.

⁵ Ibidem, dos. nr. 1575/1848 și 2243/1852. Vezi și *Buletin Oficial*, nr. 35 din 16 mai 1847, p. 138—140. La sistematizare lucrează o comisie alcătuită din Ioan Manu, Borroczyn, și arhitectul Heft (I. C. Filitti, *Domniile romîne sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, Buc. 1915, p. 412—413).

⁶ Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 1974/1850; 2243, 2263 și 2264/1852; 2400/1853.

⁷ De pildă, baltacul de pe ulița Știrbei Vodă (Ibidem, dos. nr. 2069/1851).

⁸ Ibidem, dos. nr. 2231/1852 („Inființarea din nou a 43 lampe”).

⁹ N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu D. Știrbei*, București, 1910, p. 127.

Încă din 1859 se inițiază înființarea unei comisii tehnice de înfrumusețare și remediere a lipsurilor orașului¹. Apoi, în decembrie 1860, intră în activitate comisia „pentru înfrumusețarea și însănătoșirea orașului”². Primul jurnal al acestei comisii este din 16 decembrie 1860; îi urmează alte șapte³. Comisia preconizează un întreg plan de sistematizare și modernizare a orașului. Se stabilește formarea unui bulevard „interior”, care să despartă orașul de „foburguri”; se propune construirea unor artere late de 20 m, avînd destinația de a uni centrul cu barierele; se prevede rectificarea Dîmboviței și construirea cheiurilor ei; se cere refacerea pavajului cu piatră regulată, construirea unor canale colectoare, ca și canalizarea străzilor.

În lucrările comisiei din 1860—1861, se reluau, în parte, proiectele de la începutul perioadei regulamentare; totodată, acestea erau extinse căci, o dată cu dezvoltarea societății, crescuseră și necesitățile de dotare modernă a orașului. Dar procesul de formare a instituțiilor statului național întîmpină încă numeroase piedici. Vechea orînduire nu fusese cu totul învinsă și greutatea de natură financiară — consecință a crizei mondiale din 1857, ca și a transformărilor însăși pe care le trăia societatea și statul — erau deosebit de mari. De aceea, aplicarea practică a majorității prevederilor acestui plan de sistematizare și modernizare — și ele limitate — nu va putea fi înfăptuită decît mai tîrziu, după ce Bucureștii devin capitala Romîniei.

În ceea ce privește înfățișarea generală a orașului, dacă spre sfîrșitul perioadei analizate dispăruseră în bună măsură — în centru — aspectele orientale, mărturiile ale călătorilor ne indică cu precizie limitele modernizării și mai ales beneficiul mărginit pe care-l avea orașenimea măruntă de pe urma progreselor ce se înregistraseră. „...Îngrămădirea de clădiri din centru — scrie în 1855 căpitanul austriac Dietrich — periferiile neîngrijite, grădini necultivate și curțile murdare fac ca orașul București, care-i destul de întins, să nu fie deloc frumos”. Același martor repetă vechea observație a lui Bois-le-Comte și a altor călători, scriind că „palatul și coliba stau alături”, pentru a releva apoi luxul „neobișnuit” sau cel „extraordinar” din palate, ca și faptul că „fiecare stradă (desigur din centru — *D.B.*) e un șir imens de tot felul de prăvălii cu enorme magazine de mărfuri”. „Bucureștii — mai scrie același vizitator — au o mulțime de piețe mari în care se țin târgurile zilnice”, care „mișună de cumpărătorii și vînzătorii produselor țării”. Lăudînd teatrul național, nou clădit, care „poate sta alături de cel mai frumos teatru din Viena”, Dietrich dă orașului interesanta caracterizare de a fi „un diamant de foarte mare preț în montura cea mai rudimentară”. El critică cu asprime

¹ *Dîmbovița*, nr. 90 din 20 septembrie 1860, p. 365 (scrisoarea lui I. I. Melic către G. Costaforu).

² Întîlnim în comisie pe arhitecții Aninoșanu, D. Berindei, Bureli, Kuhnovski, St. Lespezeanu și C. Rîmniceanu, ca și pe doctorii Gredianu, Iatropol și Turnescu.

³ *Buletinul Municipal București*, nr. 1 din 4 ian. 1861, p. 3—4; nr. 3 din 10 ian. 1861, p. 1—3; nr. 5 din 23 ian. 1861, p. 1—2; nr. 9 din 9 febr. 1861, p. 1—3; nr. 10 din 23 febr. 1861, p. 1—4; nr. 16 din 16 mart. 1861, p. 4.

nepăsarea clasei dominante, observînd sintetic: „nici o ofrandă de bună voie pentru binele orașului”¹.

Perioada regulamentară și anii Unirii pun pe primul plan problema sistematizării orașului. Înfăptuirea acesteia era menită să sprijine însăși dezvoltarea economică capitalistă pe care trebuia să o ia, an de an, orașul, iar, din punct de vedere urbanistic, trebuia să schimbe înfățișarea vechiului oraș, modernizîndu-l. Practic, planurile depășesc cu mult realizările. Totuși, sistematizarea rămîne o permanentă preocupare și la capătul perioadei cercetate, cînd Bucureștii devin capitala țării unite, orașul are destule elemente în structura sa, care să permită în deceniile următoare dezvoltarea unei acțiuni mai largi de sistematizare. Prin aceasta se va desăvîrși transformarea modernă a Bucureștilor, desigur în limitele inegalității sociale a orînduirii capitaliste și în condițiile de nedreptate și haos urbanistic caracteristice acestei orînduiri.

Mai mult decît în domeniul sistematizării generale a orașului, se remarcă progresul în domeniul construcțiilor și al edilității. Dacă rînduiele feudale împiedică soluționarea problemelor de organizare generală a planului orașului, nici biruința din ce în ce mai evidentă a modului de producție capitalist nu asigură soluții în această privință, decît în măsura în care ele conveneau intereselor individuale ale membrilor clasei dominante. Interesele de clasă nu se vădese decît în stăruința de a aplica anumite măsuri pentru a înlesni circulația lesnicioasă în oraș. În schimb, transformările sînt cu mult mai vizibile în privința construcțiilor și a dotării edilitate a capitalei.

În perioada feudală, casele *de zid* sînt rare în București. Cu excepția domnilor, a boierilor și a unor negustori înstăriți, care locuiesc în clădiri de zid (de zid mai erau hanurile, bisericile și mănăstirile), majoritatea orașenimii se adăposteste în case de paiantă, de lemn sau chiar în bordeie; prăvăliile ele înșile sînt de obicei construite din materiale perisabile. În ultima parte a perioadei fanariote, se înregistrează silințe sporite pentru construirea caselor de zid. Acest proces se explică, între altele, prin îndesirea centrului și prin sporirea primejdiei incendiilor. Totuși, călătorul rus Demidov constată în 1837 majoritatea construcțiilor bucureștene ca fiind din lemn². În deceniul următor și mai ales după focul din 1847, înlocuirea caselor de lemn se desfășoară rapid. Înmulțirea clădirilor de zid reflectă o dată cu dezvoltarea orașului, însăși întărirea burgheziei.

La recensămîntul din 1860 se înregistrează 16 263 clădiri *din zid* și doar 2184 clădiri *din lemn* și 4992 *din pămînt*. Nu este lipsit de semnificație nici faptul că construcțiile de zid din București reprezentau circa *jumătate* din numărul construcțiilor similare din Țara Romînească (16 263 față de un total de 34 750 construcții)³. De altfel, în 1860 se întîlneau în

¹ Mihai Popescu, *Descrierea orașului București făcută de căpitanul austriac Ștefan Dietrich în anul 1855*, în *Bucureștii vechi*, I—IV (1930—1934), p. 87—97.

² G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 321.

³ *Anale statistice*, 1860, p. 124—125, 128—129.

București 58 clădiri *cu trei caturi* și 1327 clădiri *cu două caturi*¹. Ritmul accelerat de construire a noilor clădiri de zid în întreg orașul este arătat și de producția de cărămizi, care din 1846 este controlată de stat, fixându-se dimensiuni-tip ale acestor materiale de construcție². Cărămizarii fac o îndelungată opoziție acestei tipizări, în ciuda repetatelor avertismente ale municipalității. În anii Unirii, consiliul municipal este silit să acorde nenumărate derogări de la hotărîrea de tipizare a cărămizilor pentru a nu stînjiți ritmul construcțiilor³. De altfel, de la 9 februarie 1857 consiliul administrativ extraordinar acordase lui Ioan I. Filipescu un privilegiu de fabricare în exclusivitate cu mașini a cărămizilor, concesionarul așezîndu-și mașinile pe proprietatea sa „dupe marginea orașului de la sf. Elefterie”⁴.

În afara înmulțirii accelerate a construcțiilor de zid, se mai remarcă, tot în perioada cercetată, o modificare a stilului de construire a caselor, „clădirile cele vechi orientale” făcînd loc „construcțiilor elegante d'un stil modern”⁵. Iată o descriere a celor două tipuri de case ale clasei dominante, făcută prin 1857: „De regulă, clădirea principală se află în fundul unei curți foarte spațioase, aripile acesteia sînt ocupate de căsuțe mici pentru servitori, țigani și pentru bucătărie, la o parte sînt remizele pentru trăsuri și grajdurile. Vechile clădiri, *din care au rămas numai cîteva* (sublinierea noastră — *D.B.*), sînt clădite în formă de octogon, cu multe balcoane. Clădirea de locuit propriu-zisă are de cele mai multe ori un etaj cu un șir de camere, de forma saloanelor, în jumătatea cărora locuiește boierul, iar cealaltă jumătate soția sa. La parter sînt sufrageriile, camerele pentru oaspeți și pentru copii. În fiecare casă de boier mai sînt la dispoziție printr-o veche obișnuință patriarhală cîteva camere pentru străini.”⁶.

Construcțiile orașenimii mărunte erau desigur cu mult mai mizere, dar neîndoielnic că se remarcă și aci un progres, ce se evidențiază mai ales prin progresiva înlăturare a bordeielor. Se luau, de altfel, măsuri de către stat, încă de la începutul perioadei regulamentare, pentru dărîmarea „binalelor din politie ce sînt slabe și primejdioase”⁷ sau pentru înlăturarea „clădirilor de scînduri”⁸; arhitectul orașului este însărcinat, pe de altă parte, în 1838, să cerceteze „clădirile vătămăte de cutremur”⁹.

¹ *Anale statistice*, 1860, p. 124—125. Recensămîntul din 1831 înregistrează în oraș 10 074 case (N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1939, p. 250 (tabelul)); în 1878 orașul ajunge să numere 21 037 case dintre care 9229 construite în anii 1830—1860 (Fr. Damé, *Bucarest en 1906*, Buc. 1908, p. 131—132).

² *Vesitatorul romnesc*, nr. 48 din 19 iunie 1854, p. 192.

³ În februarie 1861, o catagrafie indică prezența în jurul Bucureștilor la Cotroceni, Crîngăși, Colentina și Fundeni a unui număr de 66 cărămizari și a unei cantități de 8 246 000 cărămizi (Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 2481/1854; *Buletinul Municipal București*, nr. 14 din 14 mart. 1861, p. 2—3).

⁴ Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 2481/1854, f. 52, 55, 56.

⁵ Winterhalder, *loc. cit.*, p. 42.

⁶ G. Poța, *Bucureștii la mijlocul secolului XIX. Impresiile germanului W. Derblich*, Buc., 1941, p. 4.

⁷ Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 286/1835.

⁸ *Ibidem*, dos. nr. 1136/1843. Înlăturarea acestor construcții avea și rostul de a se evita primejdia incendiilor (*Ibidem*, dos. nr. 829/1840).

⁹ *Ibidem*, dos nr. 596/1838.

În anii 1829—1862, în București se ridică numeroase edificii. Se reconstruiește vechiul spital Colțea¹ și în 1838 se deschide noul Spital Brîncovenesc cu 60 de paturi, ale cărui instrumente chirurgicale se comandă casei Charrière din Paris. În 1842 și 1856 i se adaugă apoi noi corpuri de clădiri, spitalul ajungînd în 1861 la 200 paturi². Nu mult timp după înființarea Spitalului Brîncovenesc, are loc inaugurarea unui spital de nașteri anexat Spitalului Pantelimon³. Tot în acești ani, casa lui Dinicu Golescu de pe podul Mogoșoaiei este transformată în „palat de ținere”, rol ce-l va păstra pînă în zilele lui Alexandru Ioan Cuza, care-și va avea aci reședința permanentă⁴.

Deși ritmul construcției de edificii era relativ lent (în 1840 un proiect al Adunării obștești preciza că sfatul orășenesc nu putea trece la „noi construcții și întocmiri din cîte legiuiește regulamentul înfrumusețării orașului a se statornici în politie”, fiind lipsit de fonduri suficiente!)⁵, rînd pe rînd, se ridică noi clădiri publice. Prin 1842, arhitectul Xavier Villacrosse — restauratorul casei lui Dinicu Golescu — construiește clădirea sfatului orășenesc așezată la capul străzii Bazaca⁶. Aceasta va arde în 1847⁷. Se mai clădesc cazărmi — atît sub Ghica, cît și sub Bibescu — iar în 1846 pornesc lucrările de construire ale Teatrului Național⁸, care nu se încheie decît în 1852. Teatrul se ridică pe locul fostului han Filaret, construit la sfîrșitul secolului XVIII și dărăpănat de cutremur în 1838⁹.

Spre sfîrșitul domniei lui Bibescu, un martor străin înregistra următoarele edificii publice și mari clădiri bucureștene: Curtea administrativă, Primăria, Curtea de Justiție, Închisoarea, Casa Statului Major, Cazarma de infanterie, Cazarma de cavalerie, colegiul sf. Sava, palatele Brîncoveanu, palatele Ghica, palatul Știrbei, palatul Meitani, casele Oteteleşeanu și Lens. Ridicarea de edificii și clădiri publice continuă și după 1848, în anii Unirii, căpătînd un ritm mai viu¹⁰. În 1857, se începe construirea palatului Academiei, viitoarea Universitate, pe locul mănăs-

¹ A. L. de Grammont, *De l'administration provisoire russe en Valachie et de ses résultats*, Buc., 1840, p. 60, 92.

² Emil Virtosu, *Din trecutul așezămintelor brîncovenesti*, Buc., 1938, p. 14—19, 23.

³ *Cantor de Avis*, nr. 2 din 26 aug. 1839, p. 5—6.

⁴ Emil Virtosu, *Palatul Regal. Cum a fost în trecut...*, Buc., 1937, p. X, XXV, XXX.

⁵ *Analele parlamentare...*, tom. IX, partea I, p. 985—988.

⁶ Vezi pentru această construcție: Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 1064/1842 (Clădirea casei sfatului orășenesc în piața Grigore Ghica Vodă). Mai vezi: Em. Hagi Mosco, *O casă veche boierească din mahalaua Colței (Fosta primărie)*, în *Bucureștii Vechi*, I—IV (1930—1934). Pînă atunci, sfatul orășenesc se mutase rînd pe rînd din hanul lui Manuc, în casa lui Fr. Bossel și de aci în casele maiorului Fălcoianu (Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 1014, 1020 și 1037/1842).

⁷ Paul Cernovodeanu, *Istoria Bucureștilor prin cătători* (în manuscris).

⁸ Inițial, chestiunea ridicării Teatrului Național se ia în discuția Adunării la 25 mai 1840 (*Analele Parlamentare...*, tom. IX, part. I, p. 60). Ordonanța domnească din 15 august 1843 hotărăște ridicarea teatrului, „un lucru care privește nu numai la folosul acestui oraș, dar a totului neamului românesc, prin influența izbăvitoare ce va avea, atît asupra bunelor năravuri, cît și asupra desăvîrșirii limbii naționale și dezvoltării literaturii românești” (Gh. Bibescu, *Domnia lui Bibescu*, București, 1894, tom. II, p. 141—142).

⁹ G. Potra, *Teatrul Național*, în *Din Bucureștii de altădată*, Buc., 1941, p. 40—44.

¹⁰ *Dltmbovița* lui D. Bolintineanu se plînge însă de milioanele „rău cheltuite” în construirea spitalului ostășesc și a noilor clădiri de la spitalul Pantelimon (nr. 86 din 12 august 1859, p. 349).

tirii sf. Sava¹. La recensământul din 1860 orașul număra circa 200 clădiri publice²; dar este sigur că nu toate erau edificii. În cele trei decenii următoare anului 1829, o dată cu înmulțirea masivă a construcțiilor de zid, se ridică, în oraș numeroase clădiri de proporții, fie publice, fie private.

Ca și în privința construcțiilor, se înregistrează progrese simțitoare în domeniul edilitar. Edilitatea slujește dezvoltării în oraș a noii orînduirii capitaliste. Pavarea străzilor și înlocuirea podinelor, proces început pe cele patru mari artere ale orașului sub Grigore Ghica, capătă un ritm grăbit încă de la începutul perioadei regulamentare. Activitatea economică a Bucureștilor impunea înlesnirea circulației. În 1830 — în timpul primei comisii de înfrumusețare a orașului — se întocmește o listă de 80 străzi, care urmau să fie așternute cu caldarîm³. Procesul de pavare se desfășoară intens, cu toate piedicile de natură financiară ce i se pun în cale, în special de boierii proprietari în oraș; totodată, se depun străduințe pentru „îmbunătățirea ulițelor ce nu sînt așternute cu piatră”⁴. Pietruirea străzilor are o extensiune rapidă. Prin 1847, un martor străin se credea în măsură să afirme că străzile orașului erau pavate, ceea ce corespundea numai în parte realității, lucru dovedit, între altele, prin intervenția pe care o face sfatul orașenesc pe lângă generalul Duhamel, în 1849, cerînd desăvîrșirea pavării orașului⁵.

Ritmul de pavare este intens mai ales în prima parte a perioadei cercetate. Astfel, în anii 1835—1837 se acoperă cu piatră străzi în suprafață de 16 095 stînjeni pătrați⁶. Dar, pavarea realizată era cu totul deficitară. Se utiliza în mare măsură piatra calcaroasă, nu se asigura întotdeauna nivelatîia prealabilă și nu se canalizau străzile, așa că, în scurtă vreme, reparațiile deveneau imperios necesare. De aci, o permanentă luptă între organele municipale și proprietari în vederea întretinerii în bună stare a străzilor pavate. În 1856, de pildă, *Vestitorul Românesc* publică o lungă listă de străzi, cerînd repararea lor, „fiind comunicația împiedicată”⁷, iar, în 1858, *Anunțatorul Român* dă lista a 87 străzi în aceeași situație⁸. În 1859, o somație prevenea pe proprietarii de pe 35 străzi să repare pavajul în termen de o lună; iar, peste puțin, proprietarii nedînd curs somației, consiliul anunță o licitație pentru repararea străzilor în contul proprietarilor⁹. *Dimbovița*, criticînd starea rea a pavajelor bucureștene, observa în 1859 că „pietoniî lasă că înoată în tină, dar își scrîntesc seara picioarele, caii își fărîmă unghiile, trăsurile se fărîmă...”¹⁰; iar ceva

¹ C. Moisil, *Bucureștii Vechi*, Buc., 1932, p. 43.

² *Anale statistice*, 1860, p. 125.

³ Emil Virtosu, I. Virtosu și H. Oprescu, *op. cit.*, p. 22—29.

⁴ Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 517/1837, 663/1838 etc.

⁵ Ségur către Drouyn de Lhuys, 4 ianuarie 1849. *Documente Hurmuzachi*, vol. XVIII, p. 98.

⁶ A. L. de Grammont, *op. cit.*, p. 91.

⁷ *Vestitorul românesc*, nr. 43 din 9 iunie 1856, p. 172.

⁸ *Anunțatorul român*, nr. 27 din 5 aprilie 1858, p. 3—4. În acea vreme, Bucureștii numărau „480 strade de comunicație” (*Dimbovița*, nr. 53 din 9 aprilie 1859, p. 209).

⁹ *Anunțatorul român*, nr. 17 din 25 febr. 1859, p. 3—4; nr. 28 din 4 aprilie 1859, p. 3.

¹⁰ *Dimbovița*, nr. 50 din 1 aprilie 1859, p. 199.

mai tirziu, în vară, califica pavajul căii Mogoșoaia mai prost decât cel din „capitala de la Tumbuctu”¹.

Până la sfârșitul anului 1861, nu încetează acțiunea pentru repararea străzilor, punându-se cu acuitate problema refacerii pavajului arterei principale, calea Mogoșoaia²; iar, consiliul municipal — ne mai putând avansa bani în contul proprietarilor răi platnici — este chiar silit, într-un moment dat, să sisteze lucrările de refacere a străzilor³. În ansamblu, rețeaua de străzi a orașului București se modernizează. Podinele sînt înălțurate și pietruirea se extinde în mod masiv; totodată, începînd din 1834, ulițele capătă numiri, punîndu-se la capetele lor table cu numele dat respectivei străzi⁴. Dar amenajarea modernă a căilor de comunicație ale orașului, deși marchează un salt însemnat față de perioada anterioară, este deficitară. Totodată cartierele mărginașe nu sînt beneficiare ale acțiunii de pavare, menită a servi în primul rînd interesele burgheziei și nu acelea ale maselor orășenești.

Perioada Regulamentului Organic pune în mod acut problema înființării de piețe, aceasta tot din punctul de vedere al degajării urbanistice și al înlesnirii circulației, cît și din pricina sporirii activității economice a orașului. „Regulamentul” din 1830 prevede înființarea a patru piețe externe — la capul ulițelor mari⁵ — și a șase piețe mari în oraș⁶. La mijlocul veacului, existau în oraș următoarele piețe mai însemnate: Ghica, Amzei, Mogoșoaiei, sf. Ștefan, sf. Vineri, sf. Anton și Crețulescu⁷. Prin 1859, consiliul municipal hotărăște amenajarea unei piețe de cereale, pe podul Șerban Vodă, peste drum de biserica Slobozia. Această piață, înzestrată cu magazii trebuia să înlesnească menținerea prețului făinii la un nivel scăzut. „Dîmbovița” salută hotărîrea municipalității, socotînd piața un „început de hală”, deci „un pas mare spre progres”⁸. Într-o bună măsură, problema piețelor este rezolvată potrivit necesităților orașului din acea vreme.

¹ *Dîmbovița*, nr. 89 din 22 august 1859, p. 361.

² Această preocupare apare în programul comisiei de înfrumusețare pe anul 1861 (*Buletinul Municipal București*, nr. 16 din 16 mart. 1861, p. 4).

³ *Ibidem*, nr. 30 din 15 iulie 1861, p. 1—2.

⁴ Vezi: Dosarul numirii ulițelor din politie prin table puse pe la căpătîiele lor (Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 244/1834). Mai vezi dos. nr. 245/1834, 348/1835. În 1841, se înlocuiesc tablele de lemn prin care erau numerotate casele — nu pe străzi, ci în total, pe întreg orașul — prin altele de metal (Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 958/1841). Tablele vechi de lemn sînt solicitate de orașele muntene (Alexandria, Focșani, Rîmnicul Vîlcea etc. . . .) (*Ibidem*).

⁵ Podul Mogoșoaiei, Podul Calicilor (Calea Rahovei), Podul Șerban Vodă și Podul Tîrgului de Afară (Calea Moșilor).

⁶ Articolele 18 și 19 (Emil Virtosu, I. Virtosu și Horia Opreșcu, *op. cit.*, p. 37—38).

⁷ Fr. Dîmbovița, *op. cit.*, p. 272. Piața Amzei se înființează în 1841 (Vezi: Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 960/1841). În 1852, sfatul orășenesc mai anunța terminarea pieței episcopiei Rîmnicului (*Vestitorul românesc*, nr. 44 din 4 iunie 1852, p. 173—174).

⁸ *Dîmbovița*, nr. 104 din 14 oct. 1859, p. 422. Pentru piață, vezi: Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 3243/1859 (înființarea noii piețe de grîu și făină din piața Șerban Vodă).

Un succes îl înregistrează edilitatea anilor 1829—1861 în amenajarea grădinilor publice¹. Pe drept cuvânt, se însemna într-un anuar din 1842 că „o grădină, o vie și cel puțin o livadă par să fie auxiliarii neapărați ai oricărei locuințe din București”². Dar la bogăția grădinilor locuitorilor orașului, la care se adăugau un șir întreg de grădini, unde mergeau bucureștenii (grădina lui Hagi Ilie, grădina Brăslea, grădina lui Procopie, grădina lui Scufa, grădina Castrișoaea, Belvederea Golescului etc...)³, se adaugă în anii Regulamentului și ai Unirii câteva grădini amenajate, comparabile parcurilor și grădinilor din oricare capitală europeană. De la începutul perioadei cercetate, se înființează „aleiul” de la Mitropolie⁴, la capătul căruia Bibescu va adăugi patru obeliscuri⁵. Iar, apoi, se adaugă acestuia, grădini Filaretului și Colentinei Ghiculeștilor — „cea mai desfătătoare și mai vizitată primblare a nobletei” — cu „alea sa cea regulată de tei”⁶, cele două grădini amenajate ale epocii: grădina Kiselef și Cișmigiul. Încă din 1842 se inițiază primele lucrări la „plimbarea publică” de la capul podului Mogoșoalei⁷. Ele vor urma aci și la Cișmigiul mai bine de un deceniu, iar rezultatul acestor străduințe va fi într-adevăr remarcabil, stîrnind admirația călătorilor străini.

Pentru Dimbovița se face puțin în perioada cercetată. Era o problemă dificilă a cărei temeinică rezolvare necesita investiții și lucrări ce nu se puteau înfăptui în cadrul îngust al relațiilor feudale și nici în acela al începuturilor orînduirii capitaliste. Problema nu va fi rezolvată decît mai tîrziu, după dobîndirea independenței. Ceea ce se realizează nu sînt decît paleative. Marea primejdie a inundațiilor nu este înlăturată. Repetatele măsuri pentru desființarea morilor, care contribuiau la inundații, nu se traduc efectiv în viață⁸. În 1839, după o mare inundație — care inundă o treime de oraș⁹ — se discută de către mai mulți, soluții pentru o normală și neprimejdioasă curgere a riului prin oraș. De aceste soluții se preocupă Petrarhe Poenaru¹⁰ și apoi foaia „Pămînteanul”, care publică un lung studiu. În acesta se propunea: întărirea malurilor rîului, introducerea de stăvilare pentru regularea cursului apei, construirea unui canal prin București. Proiectul se opunea desființării tuturor morilor¹¹.

¹ N. D. Popescu, *Istoricul înființării șoselei și grădinei Kiselef din București, în Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, vol. XV (1914), p. 171—218; G. Potra, *Din Bucureștii de altădată*, București, 1942, p. 3—22.

² *Annuaire de la Principauté de Valachie*, București, 1842 p. 56—57.

³ Vezi lista lor în D. Papazoglu, *Istoria fondării orașului București*, București, 1891, p. 34.

⁴ Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 50/1832, 380/1836, 621/1838.

⁵ D. Papazoglu, *op. cit.*, p. 171.

⁶ *Almanahul statului pe anul 1837*, p. 214.

⁷ Pentru parcuri și grădini mai vezi și: Rică Marcus, *Parcuri și grădini în România*, Buc., 1958, p. 51 și urm.

⁸ De pildă cea din 1836 (I. C. Filitti, *Domniile romîne sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, Buc., 1915, p. 224).

⁹ *Ibidem*. Vezi și Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 731/1839 (Dosar referitor la cercetarea stricăciunilor pricinuite de venirea apei Dimboviței).

¹⁰ *Curierul omnesec*, nr. 95 din 8 iun. 1839, p. 309—310.

¹¹ *Despre mijloacele cum s-ar putea popri înecăciunea ce face apa Dimboviței la București*, în *Pămînteanul*, nr. 1 din 3 iul. 1839, p. 1—2; nr. 2 din 6 iul. 1839, p. 1—3; nr. 3 din 10 iul. 1839, p. 1—3; nr. 4 din 13 iul. 1839, p. 1—4.

Un alt colaborator al aceleiași foi cerea să nu se îngăduie morilor decât o roată¹. Cu toate că se hotărăște desființarea unor zăgazuri de pe Dîmbovița², practic problema rămîne nesoluționată pînă tîrziu, după marile inundații din 1864 și 1865.

Se înregistrează totuși unele progrese — deși limitate — privind reglementarea curgerii Dîmboviței prin oraș. Se încearcă înlăturarea clădirilor prea apropiate de maluri³, se refac, se fac și se transformă podurile, se priveghează vadul sacagiilor dinspre capul de sud al podului Mogoșoaiei⁴, se iau măsuri de întărire a malurilor. Astfel, se repară și se consolidează, în mai multe rînduri, porțiuni ale malurilor (de pildă, în 1852 în dreptul mănăstirii Radu Vodă, în 1853 în mahalaua Cărămidari; în 1860 se licitează repararea malului în dreptul pieței Ghica „prin batere de taraci pe distanță de 13 stînji” etc.)⁵. Pentru a degaja riul de reziduuri, se emit publicații împotriva aruncării gunoaielor în rîu — din pricina cărora „se face grămadă mare de prunduri de gunoi în gîrlă”⁶ — și chiar se achiziționează o mașină-dragă în valoare de 38 000 franci (care intră în funcțiune în august 1858... dar nu curăță decât lacul Cișmigiuului)⁷.

În anii Unirii, problemele Dîmboviței erau departe de a fi rezolvate în chip temeinic. „Dîmbovița este într-o stare de plîns — se înseamnă într-o foaie a vremii — și nu știm cu ce mijloace vom mai putea ajunge a face ceva pentru îmbunătățirea pe viitor a malurilor...”⁸. În toamna anului 1859, se studia un proiect de regulare a cursului Dîmboviței⁹. Dar proiectele nu însemnau rezolvarea concretă a problemei! De aceea, Dimitrie Ghica poate vorbi în Adunare, la 11 mai 1860, de cele 500 de case, „ce pe fiecare an stau înecate mai multe săptămîni” și unde poliția trebuia să scape pe locuitori „cu luntrea”¹⁰. Problema Dîmboviței nu se va rezolva în mod temeinic decât după războiul de independență.

Așternerea cu piatră a celor patru poduri mari în timpul lui Grigore Ghica distrusese aproape cu totul vechea instalație de alimentare cu apă de la sfîrșitul secolului XVIII. Încă de la începutul perioadei reglementare se impune ca o necesitate imperioasă amenajarea în oraș a unei rețele de alimentare cu apă curentă. Într-un proiect al marei vorniciei din martie 1834 se prevede construirea a 50 cișmele sau fîntîni arteziene¹¹. În anul următor, se cumpără uneltele „trebuincioase spre facerea puțurilor arti-

¹ *Ibidem*, nr. 11 din 7 aug. 1839, p. 2.

² *Buletin. Gazeta oficială*, nr. 21 din 25 apr. 1840, p. 81—82.

³ Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 29/1830 etc. . . .

⁴ *Vezi*, de pildă: *Ibidem*, dos. nr. 261/1834 sau dos. nr. 891/1840.

⁵ *Vestitorul romînesc*, nr. 72 din 10 sept. 1852, p. 285; nr. 71 din 5 sept. 1853, p. 281; Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 3349/1860.

⁶ *Vestitorul romînesc*, supl. la nr. 19 din 9 mart. 1855, p. 1—2.

⁷ Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 2928/1856 (Cumpărarea mașinii-drage și întreținerea ei).

⁸ *Dîmbovița*, nr. 82 din 29 iul. 1859, p. 331—332.

⁹ *Ibidem*, nr. 4 din 28 octombrie 1859, p. 13—14.

¹⁰ *Protocoloalele ședințelor Adunării Țării Românești*, Buc. 1861, tom. I, p. 323.

¹¹ *Analele parlamentare* . . . , tom. IV, part. I, p. 324.

zești și cu tulumbe” — în special burghie — de la dr. Maer¹; dar cu această achiziție problema nu se elucidează.

„Lipsa de cișmele — raporta Adunării marele vornic Mihai Ghica, în 1836 — este supt multe chipuri de o trebuință simțită de obște, iar, mai cu osebire aici, în orașul București, mai mult se simte această lipsă la întimplare de arderi și la întrebunțarea băuturii; căci Dîmbovița n-au rămas decît un mic rîu, care spală necurătenile orașului și amestecîndu-se cu dînsule pentru cei ce nu sînt în stare de a o curăți ca să o bea, nu ne mai putem îndoi că au ajuns a fi de o mare vătămare”². O scriere contemporană remarcă, de asemenea, în 1840, că „una din necesitățile simțite cel mai în general în București este construcția fîntînilor”. Se mai adăuga că se făcuseră releveele necesare și că nu se așteptau decît fondurile trebuincioase pentru o efectuare practică. În același izvor se afirma că Dîmbovița era singura sursă de alimentare pentru apa necesară „uzului zilnic al locuitorilor”³. Ceea ce era sigur este faptul că în 1839 un raport ndica doar 14 cișmele alimentate cu apă de la Ciocănești și Crevedia⁴; tot atunci, în vopseaua Albastră nu era nici o cișmea, iar în cea de Verde, trei⁵.

În 1844, încep lucrările pentru realizarea unei alimentări moderne cu apă a orașului București. La 6 martie, marele vornic intervine pe lângă sfatul orășenesc pentru locuința necesară inginerului parizian Marsillon, „care și este a sosi peste puțin... pentru îndeplinirea lucrărilor idraulice din capitală”⁶. Orășenii trebuie să se fi bucurat de această veste, căci într-o jalbă din același an, întîlnim următoarele rînduri: „Vestea care ne-au umplut inimele tutulor orășenilor de bucurie, recunoștință și binecuvîntare, cînd am auzit că întru folosul obștii s-a făcut punere la cale a să aduce apă prin cișmele într-această capitală”⁷. Orașul mai avea în 1845, 27 fîntîni din vechea instalație a secolului XVIII (21 în Roșu, 3 în Galben, 2 în Verde și 1 în Negru), dar multe din ele erau astupate⁸. În vara 1845, se dărîmă ruinele de pe locul băii mănăstirii sf. Ioan, în apropierea Dîmboviței, pentru a se construi clădirea necesară mașinilor de extragere și filtrare a apei⁹.

Decretul fîntînilor hotăra instalarea a două mașini „cu strecurătorile cele trebuincioase”, avînd o capacitate de 3 milioane oca la 24 ore¹⁰. Țe-

¹ Jurnal al sfatului orășenesc, 7 aug. 1835. Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 307/1835, f. 2.

² *Analele parlamentare...*, tom. VI, partea I, p. 698.

³ A. L. de Grammont, *op. cit.*, p. 93. Tot acum problema alimentării cu apă a Bucureștilor preocupă pe P. P. (oenaru), care scrie în *România*, nr. 49 din 26 febr. 1838, p. 193—195, articolul *Chibzuire despre împărțirea apelor în tot orașul*. În 1842 se organizează sacagii, alcătuiindu-se și un corp de sacagii al sfatului orășenesc în vederea stropirii străzilor principale ale orașului (*Cantor de Aviz*, nr. 63 din 15 aug. 1842, p. 251—252).

⁴ Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 185/1833, f. 194, 197.

⁵ *Ibidem*, f. 166, 184.

⁶ *Ibidem*, dos. nr. 185/1833, f. 286.

⁷ *Ibidem*, f. 307.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, f. 349. Pentru aceste lucrări vezi și dos. nr. 1233/1841 (Relațiile cerute inginerului idrotehnic).

¹⁰ Decret din 28 ian. 1845 (Gh. Bibescu, *op. cit.*, vol. II, p. 162—164. Vezi și I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 327—328).

vile au fost comandate în Banat de Poenaru și Marsillon¹. Cererea pe care o face Marsillon, la 27 august 1846, pentru construirea unui rezervor de 1000 m³ pe calea Tîrgului de Afară², nu se realizează pînă la capătul perioadei cercetate; fapt care împiedică lărgirea rețelei de alimentare cu apă a orașului.

În mai 1846, Bibescu punea piatra fundamentală a lucrărilor de alimentare a Bucureștilor cu apă din Dimbovița, prin conducte³. În anul următor, se termină instalarea cor ductei pe calea Mogoșoaiei și în parte pe șoseaua Kiselef, inaugurîndu-se la 21 septembrie⁴. Nu era vorba decît de o conductă care unea Dimbovița prin calea Mogoșoaiei cu Șoseaua și din care se alimenta un număr de fîntîni publice și cîteva locuințe particulare. „Vestitorul Romînesc” caracterizează această lucrare drept o „întreprindere colosală”, care „va aduce folos însemnat sănătății locuitorilor capitalei și podoabă orașului”⁵; de fapt, mari foloase, în privința deservirii cu apă potabilă, le vor culege doar membrii clasei dominante. Cu prilejul inaugurării, care are loc în prezența a zeci de mii de oameni, Bibescu arată că atît grădina, cît și fîntînele — „a căror înființare se nădăjduia atît mai puțin cu cît a lor lipsă era mai simțitoare” — „s-au început cu sumele orînduite pentru ridicarea unui monument hotărît a consfinți vecinica pomenire a facerilor de bine pe care contele Kiselef. . . a săvîrșit în această țară”⁶.

Spre capătul perioadei cercetate, alimentarea cu apă a orașului nu făcuse mari progrese față de 1847. Într-un raport din august 1859, inginerul Guillebert arăta că cele două mașini produceau de zece ori mai multă apă „decît trebuința de consumație” (ținînd seama de micul număr al caselor deservite) — mai ales că se scosese și filtrele — dar că se simțea lipsa rezervorului preconizat de Marsillon. La acea dată, instalația alimenta doar 23 fîntîni publice și 13 case particulare, deși — după opinia inginerului — s-ar fi putut alimenta întreg orașul⁷. Pînă atunci, această situație putuse să dănuie timp de ani, dar înfăptuirea statului național impunea o lărgire neapărată a ariei de deservire. Situîndu-se pe o poziție avansată, noul consiliu municipal din vara anului 1859 critică situația existentă. Combătînd „privilegiul exclusiv” de care beneficia calea Mogoșoaiei, consiliul opina că o atare „stare de lucruri a trecutului. . . cînd privilegiurile s-au desființat nu se mai poate tolera” și că „cel puțin apa trebuie să înceapă a curge și pentru celelalte strade ale Bucureștilor”. Totodată, se hotăra ramificarea rețelei de apă spre sf. Gheorghe și piața Ghica⁸. În 1861, comisia de înfrumusețare pledează pentru lărgirea rețelei de apă pe toate străzile, întrucît „gradul civilizațiunei unui popor se

¹ *Gazeta de Transilvania*, nr. 42 din 24 mai 1845, p. 166.

² Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 1465/1846, f. 1, 12.

³ G. Potra, *Din Bucureștii de altădată*, Buc., 1942, p. 15.

⁴ *Ibidem*, p. 16—18. În comitetul de organizare a serbării figurează inginerul Borroczyn, horticultorul Mayer și Marsillon, „inginer idrotect” (Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 1500/1847, f. 1).

⁵ *Vestitorul romînesc*, nr. 75 din 22 sept. 1847, p. 297—299.

⁶ G. Potra, *op. cit.*, p. 18.

⁷ Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 3142/1859.

⁸ *Ibidem*.

poate judeca după gradul curăteniei”.¹ Cu toate acestea, este sigur că alimentarea cu apă a oraşului, deşi în evident progres faţă de primele decenii ale veacului, era încă departe de a fi rezolvată la sfârşitul anului 1861.

Până în perioada regulamentară nu au existat canale colectoare de scurgere. În „regulamentul” din 1830 se prevedea construirea a cinci mari canale. Se construieşte un canal de piatră pe sub caldarîmul uliţei Tîrgului de Afară² — neterminat însă deplin pînă în 1875³ — şi un alt canal pe uliţa Nemţească (= Smîrdan)⁴. În schimb, abia în 1862 se pune problema canalizării podului Mogoşoaiei⁵. Se mai fac şanţuri de scurgere; unul mare se realizează în timpul lui Alexandru Ghica, din capul podului Mogoşoaiei, prin străzile Buzeşti şi Bcrzei în Dîmboviţa⁶. Nu poate fi însă vorba de o canalizare generală a străzilor; din această pricină suferă şi caldarîmul, care nu poate fi realizat în condiţii optime, din pricina stagnării apelor. În 1857, consiliul municipal propune înfiinţarea de „canale boltite parţiale” în toate străzile, acestea vărsîndu-se „în canalurile mai mari generale”⁷. Comisia înfrumuseţării din 1860 — 1861, cere, la rîndul ei, canalizarea oraşului şi construirea de mari canale colectoare⁸. La capătul perioadei cercetate, canalizarea este neîndoielnic problema cea mai deficitară a oraşului.

Salubritatea oraşului nu-şi găseşte rezolvarea în cursul perioadei regulamentare şi în anii Unirii. Nu se înregistrează progrese simţitoare în această privinţă faţa de perioada anterioară. Întreţinerea curăteniei oraşului se arenda. Numărul căruţelor de gunoaie era extrem de redus. În iunie 1859, funcţionau 22 căruţe⁹. Ca şi în privinţa deservirii cu apă, centrului i se dădea preferinţă, celelalte cartiere zăcînd în necurătenii.

După înfăptuirea Unirii, problema salubrităţii se bucură de un spor de atenţie din partea organelor de conducere ale oraşului. Consiliul municipal din vara anului 1859 sporeşte numărul căruţelor de la 22 la 40 şi — ceea ce este mai important — le împarte pe cele cinci culori, pentru ca salubritatea să nu rămînă un privilegiu al centrului¹⁰. Numărul carelor

¹ *Buletinul Municipal Bucuresi*, nr. 10 din 23 februarie 1861, p. 1—4. În martie, municipalitatea anunţa ieftinirea alimentării cu apă a particularilor, apa fiind oferită gratuit băilor, ai căror întreprinzători îşi luau „angajamentul ca consumatorii să nu plătească decît un leu pentru baie împreună cu rufele” (*Ibidem*, nr. 14 din 14 martie 1861, p. 1—2).

² Arh. St. Buc., Municip. Bucureşti, dos. nr. 450, 466/1836; 725/1839; 805, 812, 857/1840; 945, 949/1841; 1001/1842; 1241/1844; 1308, 1340/1845; 1452/1846; 1547/1847; 1697/1848; 1854/1849. Prin acest canal se scurgea Bucureştiuara pe la Bazaca (Anast. G. Vuzitas, *Regimul hidraulic al Dîmboviţei în legătură cu canalizările oraşului Bucureşti*, în *Asanarea lacurilor Colentinai*, Buc., 1936, p. 119).

³ N. D. Popescu, *op. cit.*, p. 179.

⁴ Arh. St. Buc., Municip. Bucureşti, dos. nr. 697, 739/1839; 814/1840; 937/1841; 1024, 1073/1842; 1550/1847. Acest canal pleca cam din dreptul Bibliotecii Centrale de Stat (fostul palat al Bursei) spre podul Rahova (Anast. Vuzitas, *op. cit.*, p. 119).

⁵ Arh. St. Buc., Municip. Bucureşti, dos. nr. 3429/1861.

⁶ N. D. Popescu, *op. cit.*, p. 178—179.

⁷ *Dîmboviţa*, nr. 53 din 9 apr. 1859, p. 210—211.

⁸ *Buletin Municipal Bucuresci*, nr. 3 din 10 ian. 1861, p. 2—3.

⁹ *Anunţătorul romn*, nr. 50 din 24 iun. 1859, p. 4.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 56 din 15 iul. 1859, p. 4.

pentru întreținerea curățeniei orașului era însă departe de a fi satisfăcător. De aceea, un publicist aprecia pe drept cuvânt, în 1860, că „murdăria orașului nostru... este proverbială” și că „Bucureștii este un oraș murdar, nesuferit, oraș de boale și de friguri, cu toate că este pitoresc, variat, vesel și ar putea deveni unul din orașele cele mai frumoase”¹. Cam tot în această vreme, *Dîmbovița* pledează pentru desființarea generală a baltacurilor bucureștene, „cari infectă și aruncă boale în cartiere întregi”², iar mahalagiii din Batiște cer Adunării să se ia măsuri în același sens³.

În vara anului 1860, Radu Ionescu propunea măsuri radicale pentru înfăptuirea unei reale salubrități a orașului, prin măturatul și udatul temeinic al străzilor, prin închiderea maidanelor și ridicarea gunoaielor. Practic, susținea înființarea unui parc de 200 de căruțe deservite de cîte trei oameni și îndatorirea proprietarilor prin politie la păstrarea curățeniei orașului⁴. Aceste sugestii se traduc greu în viață. Lipseau fondurile pentru întreținerea unui corp mai larg de măturători și a unui număr îndestulător de căruțe de gunoi și sacale pentru stropitul străzilor (nu se stropeau, de altfel, decît calea Mogoșoaiei și Șoseaua); iar proprietarii cărora le cădea în sarcină curățenia străzilor nu puteau fi practic constrînși la aceasta de organele politienești. Se impunea neapărat o nouă organizare și alocarea de fonduri îndestulătoare.

Iluminatul înregistrează progrese simțitoare în perioada cercetată. Începuturile nu se făcuseră decît în 1814, cînd un pitac domnesc ordonase așezarea de felinare din șapte în șapte case pe podul Mogoșoaiei⁵. La sfîrșitul domniei lui Grigore Ghica, nu se putea vorbi totuși de o iluminare a orașului. Față de această situație, regulamentul din 1830 preconizează ca felinarele să se pună pe cele patru ulițe mari, „precum și în toate ulițele tîrgului” (sublinierea noastră, — *D. B.*), la zece stînjieni unul de altul, aprinzîndu-se cu untdelemn sau untură de pește⁶. Planul acesta nu se realizează nici pe departe. În 1833 funcționează în oraș 280 felinare, iar pentru anul următor se prevede utilizarea a 500 felinare⁷. J. A. Vaillant vorbește în *La Romanie* de 722 felinare⁸. În 1840 se adoptă un regulament pentru așezarea felinarelor⁹. Numărul punctelor iluminate rămîne în general staționar, căci în 1855 orașul avea doar 30 lampagii și 777 felinare în funcțiune¹⁰,

¹ R. I.(onescu), *Reforme urginti. II. Salubritatea orașului*, în *Dîmbovița*, nr. 65 din 11 iun. 1860, p. 254—255.

² *Ibidem*, nr. 76 din 20 iul. 1860, p. 297.

³ *Monitorul Oficial al Țării Românești*, nr. 176 din 25 iulie 1860, p. 817.

⁴ R. I.(onescu), *loc. cit.*, p. 255.

⁵ V. A. Urechîă, *Istoria Romnilor*, Buc., 1900, vol. X A, p. 710.

⁶ Emil Virtosu, I. Virtosu și H. Opreșcu, *op. cit.*, p. 41. În Adunarea Obștească, marea vornicie supune Adunării, în februarie 1832, proiectul de a lumina orașul cu untdelemn de rapiță (*Analele parlamentare...*, tom. II, part. I, p. 36, 612—613).

⁷ *Ibidem*, tom. IV, part. I, p. 407, 417.

⁸ J. A. Vaillant, *La Romanie*, Paris, 1844, tom. III, p. 97.

⁹ G. Potra, *Din Bucureștii de altădată*, Buc., 1941, p. 35—39.

¹⁰ Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 2591 1855. f. 204 bis și urm. După revoluție, numărul felinarelor scăzuse; în 1852 funcționau doar 295 (*Ibidem*, dos. nr. 2231/1852). Apoi se înmulțesc, introducîndu-se și în grădina Cișmigiu (*Ibidem*, dos. nr. 2155 1852). Luminarea grădinii Cișmigiu cu lămpi).

arzind cu untdelemn de rapiță¹. Felinarele trebuiau aprinse între 23 și 26 seri lunar, nefuncționând în serile cu lună plină².

În 1856 se introduce iluminarea orașului cu „hidrocarbură” — gaz lampant. Ideea inițială o are farmacistul Adolf Steege³, dar concensiunea o obține Teodor M. Mehedințeanu. Contractul se încheie la 8 octombrie 1856, contractul obligându-se să ilumineze orașul timp de patru ani și să ridice felinarele la cifra de 1000. Se pare că Mehedințeanu și-a îndeplinit obligațiile, un jurnal al consiliului municipal din 19 octombrie 1860 apărându-l de plata unei amenzi nedrepte⁴. Dar — ca și problema alimentării cu apă — deși este meritorie utilizarea gazului lampant, nici chestiunea iluminatului nu poate fi socotită rezolvată, cu toate că se ajunge să se cheltuiască anual, în acest scop, aproape o treime din veniturile municipale⁵. În 1859 erau necesare, după părerea unui membru al municipalității, 2000 de lămpi — deci un număr îndoit față de cele existente — „ca să se poată bucura toți orașenii de această neapărată trebuință, fără excepție de localități sau uliți privilegiate”⁶.

Un sector al activității edilitare în care se realizează un progres însemnat este cel al apărării împotriva incendiilor. Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ființase în oraș un steag de foc alipit agiei compus din 50 oameni⁷, la care se adăugau alți 50 „pompieri” ai spătăriei⁸. Și unii și alții aveau sacale, cângi, tulumbe, topoare. În caz de ince diu, starostele de binale și calfele sale trebuiau să conlucreze la stingere⁹. În perioada regulamentară, se pun bazele organizării moderne a corpului de combatere a incendiilor. Un referat al generalului Kiselef din 1 ianuarie 1834 arată că „pentru București și Iași s-au comandat din St. Petersburg, pompe într-o cantitate mai mare”¹⁰. Pe lângă dotarea orașului cu unelte de combatere a incendiilor, se înființează în 1844 privighetori de foc ai agiei¹¹ și se întocmește o roată de pompieri organizați militarmente¹². Totodată, se ordonă scoaterea guvernului dincolo de bariere¹³. Acest complex de măsuri și mai ales organizarea modernă a corpului de pompieri creează condițiile

¹ Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 2591/1855, f. 4.

² *Ibidem*.

³ Era proprietarul „Farmaciei Curții” (*Anunțatorul Român*, nr. 84 din 25 oct. 1858, p.4).

⁴ Pentru toate acestea vezi: Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 2761/1856. Este de semnalat că din 1864 se depun străduințe pentru iluminarea Bucureștilor cu gaz aerian (*Ibidem*, dos. nr. 3681/1863).

⁵ Vezi bugetul din 1859 (*Dîmbovița*, nr. 53 din 9 apr. 1859, p. 210).

⁶ *Ibidem*, p. 211.

⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. V, p. 412.

⁸ *Ibidem*, vol. VIII, p. 481.

⁹ *Ibidem*, vol. VI, p. 700.

¹⁰ *Documente Hurmuzachi*, Buc. 1891, vol. IV, supl. I, p. 438.

¹¹ *Analele parlamentare* . . . , tom. XI, part. I, p. 752; tom. XIII, part. I, p. 5, 8, 14, 365.

¹² Roata era compusă din 256 soldați, 23 subofițeri și 7 ofițeri și ea utiliza 7 tulumbe mari și 7 tulumbe mici (*Ibidem*, tom. XIII, part. I, p. 2, 10, 12, 13, 19, 29—46; tom. XIV, part. I, p. 4, 395).

¹³ *Buletin*, XI (1842), p. 231—232. Mai târziu, la 2 sept. 1843, sfatul orașenesc admite existența guvernului în oraș, după o prealabilă cercetare și cu excepția culorii de Roșu (Arh. St. Buc., Municip. București, dos. nr. 107/1832, f. 623, 630).

necesare pentru ocrotirea orașului de un dezastru total cu prilejul uriașului incendiu din 1847. Focul din 23 martie 1847 distruge 2000 de case, cauzând pierderi cifrate la 6 milioane de ducăți¹. Distrugerea întregului oraș este împiedicată prin acțiunea energică și eroică a pompierilor, ajutați de soldații din garnizoană. De altfel, după acest incendiu, generalizându-se din ce în ce în construcții utilizarea cărămizii, orașul va fi ferit de incendii de mare răspîndire teritorială. În orice caz, lupta împotriva focului dă rezultatele scontate, orașul căpătînd în această privință, o dată cu perioada regulamentară, dotările necesare, corespunzătoare nivelului său de dezvoltare teritorială.

Sub impulsul dezvoltării sale economice — ce se poate urmări cu precădere în creșterea industriei și în înmulțirea atelierelor meșteșugărești — în condițiile ascensiunii burgheziei spre putere și a luptei însuflețite a maselor populare pentru progres, orașul București cunoaște în perioada regulamentară, o dată cu un neconținut spor de populație, un șir de transformări în domeniul urbanistic și edilitar. Dar menținerea puterii politice în mâinile boierimii încetinește ritmul firesc de modernizare a orașului. În afară de aceasta, realizările deservesc în primul rînd clasa dominantă. Podul Mogoșoaiei este „marele protejat”, în schimb înfăptuirile se răsfrîng într-o măsură cu mult mai slabă asupra cartierelor orășenimii mărunte. Noua stare de lucruri din 1859 indică o remediere parțială a acestei situații, în sensul unei deserviri generale a burgheziei orășenești, dar fără a se satisface necesitățile cele mai de seamă ale maselor din oraș.

În cursul celor trei decenii cercetate, se pune în perspectivă modernizarea deplină a orașului. Sistematizarea și problemele de edilitate sînt neconținut subiect *de discuție*, dar mai puțin *de realizare*. Baza fundamentală a acestei situații trebuie căutată în neputința de a se înfăptui modernizarea — desigur într-un cadru și în limitele orînduirii burgheze — menținîndu-se orînduierile feudale sau trecîndu-se într-un mod incomplet la relații capitaliste. De aceea, cele mai frumoase prevederi se traduc în viață cu mare dificultate. Dacă construcțiile din cărămidă se înmulțesc vertiginos, dacă străzile se pavează (în condiții însă necorespunzătoare!), dacă sistemul de iluminat se perfecționează sau dacă Bucureștii dobîndesc două frumoase grădini publice, nu înseamnă că alte probleme fundamentale ale orașului își găsesc înfăptuirea, fie chiar și parțială. Nu se realizează aprovizionarea orășenimii cu apă curentă, aceasta rămînînd apajul cîtorva zeci de mari boieri, problema canalizării este departe de rezolvare, ca și aceea a reglementării cursului Dîmboviței, salubritatea rămîne cu totul deficitară, iar iluminatul nu deservește decît vîrfurile claselor dominante. „Bucureștii e încă azi subț toate privințele — remarcă un membru al comisiei de înfrumusețare, în toamna anului 1861 — un

¹ De Nion către Guizot, 6 apr. 1847. *Documente Hurmuzachi*, vol. XVIII, p. 12—13. Mai vezi: Anton Pann, *Memorabilul focului mare întimplat în București în ziua de Paști, anul 1847, martie 23...*, ed. a II-a, Buc., 1854; I. Genilie, *Ardera Bucureștilor 23 martie 1847, în Universul*, nr. 13 din 30 mart. 1847, p. 51—52; D. Papazoglu, *op. cit.*, p. 136—143; dr. G. Severeanu, *Bucureștii sub focul cel mare din 1847*, în *Urbanismul*, IX (1932), nr. 3—4, p. 87—96.

haos în care viața e neregulată, în care interesele sînt în luptă și această neregulare a ordinului moral ia o expresiune pipăită în forma orașului, în stradele sale, în necurățenia și lipsa de salubritate care domnesc pretutindeni”¹.

Progresul orașului era, cu toate acestea, de netăgăduit. Între Bucureștii primelor decenii ale veacului XIX și Bucureștii anilor Unirii deosebiri sînt fundamentale. Treptat, pe măsura dezvoltării capitalismului, modernizarea va cuprinde orașul. Inegalitatea și cont astele nu vor fi însă înlăturate. Centrul deplin modernizat lîngă mahalale mizere, clădiri luxoase lîngă cocioabe, iată imaginea orașului capitalismului. Dar, totodată crește și se întărește în acest oraș clasa muncitoare, eliberatoarea Bucureștilor de exploatare, sub regimul căreia orașul cunoaște în zilele socialismului deplina modernizare, înlăturarea progresivă a contrastelor dintre centru și cartierele mărginașe și dotarea edilitară modernă a *întregului* oraș.

РАЗВИТИЕ ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВА И БЛАГОУСТРОЙСТВА ГОРОДА БУХАРЕСТА В ПЕРИОД ОРГАНИЧЕСКОГО РЕГЛАМЕНТА И В ГОДЫ ОБЪЕДИНЕНИЯ (1831 — 1862)

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В период Органического Регламента и в годы Объединения Румынских княжеств, в условиях распада феодального строя и развития новых капиталистических производительных сил, в городе Бухаресте произошли значительные экономические и социальные преобразования. Под влиянием этих обстоятельств одновременно с быстрым ростом населения, а также политического и культурного значения столицы Валахии, являющейся в то же время центром революционной борьбы и узловым пунктом в процессе создания румынского национального государства, город подвергся значительным изменениям в урбанистике и благоустройстве. Эти изменения явились составной частью процесса модернизации города, разумеется, в пределах, допускаемых частичным сохранением феодальных отношений и ограниченными интересами буржуазии, являющейся в то время носительницей всего нового.

Общая систематизация и модернизация города в течение всего рассматриваемого периода являлась предметом постоянной заботы. Но, несмотря на это, составленные планы намного превосходят достижения. Все же наиболее значительные успехи были достигнуты в строительстве и благоустройстве города. Результатом этого явился быстрый рост каменных зданий и одновременно модернизация стиля построек. Другим достижением этого периода было мощение улиц, но эти работы проводились, с одной стороны, в условиях постоянной борьбы с частными собственниками (главным образом боярами — противниками всяких взносов) и муниципалитетом, а с другой — они осуществлялись на низком техническом уровне, без канализации.

¹ D. Berindei, *Bucurescii*, în *Revista română*, 1861, p. 637.

В рассматриваемый период были разбиты прекрасные публичные парки имени Киселева и Чишмиджигу, было налажено, хотя и в ограниченных размерах, снабжение питьевой водой, но не был решен вопрос систематизации реки Дымбовицы в целях избежания наводнений; приступили также к решению вопроса канализации. Что касается мер по оздоровлению и расширению площади снабжения питьевой водой, то в годы Объединения Румынских княжеств в этом отношении были достигнуты значительные результаты. Одним из достижений последних лет рассматриваемого периода являлось также введение освещения керосиновыми лампами. Создание же в этот период нового пожарного корпуса помогло спасти город от полной гибели во время большого пожара (1847).

В итоге, в сравнении с предыдущими периодами, в рассматриваемый период был достигнут значительный прогресс в отношении благоустройства города. И все же вопросы систематизации города и его благоустройства являлись большей частью предметами обсуждения, а не выполнения; с другой же стороны, рождающийся новый капиталистический город не мог устранить контраста между вызывающей роскошью и вопиющей нищетой, контраста, который ликвидирует лишь социалистическое строительство.

LE DÉVELOPPEMENT ÉDILITAIRE DE BUCAREST AU TEMPS DU RÈGLEMENT ORGANIQUE ET À L'ÉPOQUE DE L'UNION DES PRINCIPAUTÉS (1831 — 1862)

RÉSUMÉ

La ville de Bucarest a connu, au temps du Règlement Organique et à l'époque de l'Union des Principautés, d'importantes transformations économiques et sociales, dues à la décomposition du régime féodal et à l'ascension des nouvelles forces productives capitalistes. Dans cette conjoncture, la capitale valaque — à ce moment centre de lutte révolutionnaire et point nodal du processus qui devait aboutir à la constitution de l'Etat national roumain — voit sa population augmenter rapidement, en même temps qu'elle prenait une importance politique et culturelle croissante. Parallèlement, la ville subit de grandes transformations structurales et édilitaires, consécutives à la modernisation de la ville, bien entendu dans les limites restreintes qu'imposaient le maintien partiel du régime féodal et les intérêts bornés de la bourgeoisie, laquelle avait à cette époque l'initiative de l'œuvre de rénovation.

Une préoccupation constante de systématisation et de modernisation générale de la ville se fait jour au cours de la période sur laquelle portent les investigations de l'auteur. Cependant, dans le problème de la systématisation, les réalisations demeurent très en deçà des projets. Des succès notables sont néanmoins enregistrés dans le domaine des constructions : les bâtiments de maçonnerie se multiplient rapidement en même temps que se modernise le style des constructions. Le pavage des rues est une autre conquête de cette même époque, mais les travaux sont entravés par la lutte constante que la municipalité est contrainte de livrer aux propriétaires — aux boïards notamment — réfractaires à toute contribution. D'autre part, le niveau technique des pavages laisse fort à désirer, faute des travaux de canalisation nécessaires.

C'est alors également que sont aménagés les beaux jardins publics de la chaussée Kissélet et du Cișmigiu, et que l'on pourvoit, de façon limitée il est vrai, à l'alimentation en eau courante

de la ville. Le problème d'une systématisation du cours de la Dimbovița, afin de préserver la ville des inondations, n'est point résolu, mais l'on entreprend les premiers travaux de canalisation. A l'époque de l'Union, la salubrité ainsi que l'alimentation en eau courante font de sensibles progrès. L'éclairage au pétrole est une autre réalisation de la seconde moitié de cette période. Enfin, l'organisation d'un corps de pompiers moderne contribue à sauver la ville d'une destruction totale, lors de l'incendie catastrophique de 1847.

Dans l'ensemble, la ville enregistre, par rapport à l'époque antérieure, de sensibles progrès au point de vue édilitaire et sous le rapport de son aspect général. Trop souvent, pourtant, la systématisation et les problèmes édilitaires constituent des sujets de discussion plutôt qu'ils ne sont traduits en fait ; d'autre part, la nouvelle ville capitaliste qui prend naissance ne parvient point à effacer les contrastes entre un luxe provoquant et une criante misère, que seul le socialisme arrivera à faire disparaître.

MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DIN BUCUREȘTI ÎN ANII 1917—1921

DE

V. LIVEANU

Anii 1917—1921 au fost anii puternicului avânt revoluționar desfășurat în țara noastră în condițiile influenței nemijlocite exercitate de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, pe baza ascuțirii, determinate de războiul imperialist, a contradicțiilor interne ale regimului burghez-moșieresc. În timpul marilor bătălii de clasă din această perioadă — ca și din întreaga istorie a mișcării noastre revoluționare — muncitorimea din București s-a situat în centrul unor mărețe acțiuni populare, reprezentând acel detașament al proletariatului, care dădea de obicei semnalul marilor lupte revoluționare ale întregii clase muncitoare din România. Acest fapt nu este întâmplător. Bucureștiul nu era numai capitala, nu era numai centrul aparatului de stat și al vieții *politice* a țării; Bucureștiul era în același timp și centrul vieții *economice*, era cel mai puternic centru industrial și comercial, era cel mai puternic centru *proletar* al țării. Muncitorimea bucureșteană, reprezenta detașamentul cel mai numeros, mai concentrat și mai centralizat al proletariatului român¹. Muncitorimea bucureșteană, concentrată în principalul centru politic și cultural al țării, era cel mai ușor atrasă la viața și lupta politică conștientă. Din aceleași cauze, muncitorimea bucureșteană avea cele mai largi posibilități de a influența în mod nemijlocit pozițiile *cheie* ale întregii vieți politice și de stat, acțiunile ei fiind imediat cunoscute și resimțite în toată țara și constituind astfel un exemplu și un imbold pentru întregul proletariat, pentru întregul popor.

¹ Nu există statistici exacte de ansamblu care să stabilească cu precizie, rolul industriei din București în viața industrială a întregii țări, în perioada de care ne ocupăm. Unele indicații aflăm totuși în *Indicatorul industriei românești și al centralelor electrice* publicat de Min. Ind. și Com. în 1922. Această publicație, fără a da tabele statistice generale, cuprinde o listă a întreprinderilor din industria transformatoare existente în întreaga țară în 1921, indicând la aproape toate întreprinderile numărul muncitorilor angajați. Prelucrând aceste date am alcătuit urmă-

„Capitalele sau, în general, marile centre comerciale și industriale, (la noi în Rusia aceste noțiuni au coincis; ele nu coincid însă totdeauna) sînt în mare măsură cele care decid soarta politică a poporului — bine-

toarele tabele (care nu cuprind micile ateliere de croitorie, pielărie și cizmărie, cojocărie și din alte cîteva ramuri):

Tabel 1
Industria transformatoare din România în 1921

Categoriile de întreprinderi după numărul de muncitori	Numărul întreprinderilor		Numărul muncitorilor	
	absolut	%	absolut	%
1 — 5	1 075	28,6	3 584	2,2
6 — 10	783	20,8	6 186	3,9
11 — 20	622	16,6	9 939	6,2
21 — 50	674	17,9	22 248	13,9
51 — 100	317	8,4	23 333	14,5
101 — 499	258	6,9	52 191	32,4
500 — 999	19	0,5	13 057	8,1
1 000 și mai mult	12	0,3	30 222	18,8
Total	3 760		160 757	

Tabel 2
Industria transformatoare din București 1921

Categoriile de întreprinderi după numărul de muncitori	Numărul întreprinderilor		Numărul muncitorilor	
	absolut	%	absolut	%
1 — 5	44	10,6	173	0,71
6 — 10	70	16,7	598	2,6
11 — 20	97	23,1	1 547	6,7
21 — 50	78	18,6	2 606	11,3
51 — 100	63	15,1	4 371	18,9
101 — 499	65	15,5	12 503	54,1
500 — 999	2	0,5	1 307	5,7
1 000 și mai mult	—	—	—	—
Total	419	100	23 105	100

Din aceste tabele ar rezulta că la București lucrau 14,4% din totalul muncitorilor din industria transformatoare; chiar acest fapt însemna că Bucureștiul era cel mai mare oraș industrial din țară. Ar rezulta deasemenea că 59,8% din numărul muncitorilor din București lucrau în întreprinderi cu peste 100 de muncitori, că numai 3,3% dintre muncitorii industriali lucrau în întreprinderi cu mai puțin de 20 muncitori. După aceste tabele s-ar părea însă că în București nu existau întreprinderi foarte mari cu peste 1 000 de muncitori și că numărul muncitorilor din întreprinderile cu 500 pînă la 1 000 de muncitori era foarte mic. Dar tabelele de mai sus nu cuprindeau dect o parte a industriei. Pentru a avea o imagine completă a importanței Bucureștiului ca prim centru proletar al țării, mai trebuie să avem în vedere că în București s-au concentrat cele mai mari întreprinderi de stat din țară, care cu o singură excepție, nu au fost trecute în indicatorul pe baza căruia s-au alcătuit tabelele de mai sus, în timp ce mari întreprinderi de stat din țară, ca de pildă uzinele de la Hunedoara, au fost trecute în indicator. Într-o listă a întreprinderilor de stat din București atinse de greva generală din octombrie 1920, listă — alcătuită de Ministerul Muncii — este trecută Fabrica de țigări din București ca avînd 2 886 de muncitori, o altă fabrică a statului cu 845 de muncitori, două întreprinderi de arte grafice de stat cu 436 de muncitori, șapte fabrici de mașini și aparate ale statului cu 6 786 muncitori, în total 11 între-

înțeles cu condiția ca centrele să fie sprijinite de suficiente forțe locale țărănești”¹.

Spre deosebire de alte țări ca S.U.A. sau Italia, în România ca și în Rusia capitala a coincis cu cel mai puternic centru industrial și economic al țării². Aceasta și este principala cauză pentru care muncitorimea bucu-reșteană a dat semnalul și a fost în fruntea marilor lupte de clasă din 1917 până la 1921 ca și a bătăliilor populare din perioadele următoare.

Luptele duse de muncitorii din București în 1917—1921 au reprezentat continuarea și ridicarea pe o treaptă mai înaltă a unor vechi tradiții revoluționare. De la începutul dezvoltării mișcării muncitorești în România, muncitorii din București s-au aflat în primele ei rînduri. Primele asociații muncitorești de pe teritoriul vechii Romîniei au luat ființă la București în deceniile VI—VIII ale secolului trecut. Aici au luat ființă primele asociații muncitorești de ajutor reciproc în care intrau și patroni — asociații care cuprindeau la început muncitori dintr-o singură profesiune și care și-au propus mai tîrziu să organizeze muncitorii din toate profesiunile³ — arătînd că în rîndurile muncitorilor se dezvoltă treptat conștiința că au interese comune, fără a ajunge încă la înțelegerea faptului că aceste interese comune erau *opuse* intereselor patronilor. Tot la București a început să se

prinderi de stat cu 11 953 muncitori (*Buletinul muncii și ocrotirilor sociale*, an. II, nr. 2, din 1921, p. 69). Această listă adăugată la tabelul de mai sus arată că 37% din muncitorii industriei transformatoare din București lucrau în întreprinderi cu peste 500 de muncitori, în timp ce pentru întreaga țară procentul era de numai 26,9%. Dar lista întreprinderilor de stat din București atinse de greva generală era incompletă deoarece autoritățile căutau să minimalizeze amploarea grevei generale. Lista nu cuprindea de exemplu atelierele C.F.R.-Grivița la care lucrau cîteva mii de muncitori. Pe baza relatărilor din presa muncitorească, credem că numărul muncitorilor din întreprinderile industriei transformatoare de stat și comunale din București era de cca 16—20 000, acest număr nefiind luat în considerație în tabelul de mai sus. În afară de aceasta, pentru a aprecia însemnătatea Capitalei ca centru muncitoresc, trebuie să avem în vedere că Bucureștiul era principalul centru feroviar și de comunicații al țării, principalul centru al industriei de construcție din țară, și avea cea mai dezvoltată rețea de servicii comunale; în toate aceste ramuri de activitate lucrau un număr de muncitori de cîteva ori mai mare decît în oricare alt oraș al țării. O parte a muncitorilor din București mai lucrau în mici întreprinderi și ateliere. Însfîșit, trebuie să avem în vedere că anul 1921 la care se referă tabelele statistice de mai sus, a fost un an de *criză de supra producție*, în cursul căruia în ciuda ruinei economice și scăderii producției provocate de război, întreprinderile capitaliste nu aveau totuși debușuri din cauza mizeriei economice a maselor largi și această situație a dus în 1921 la restrîngerea și mai pronunțată a producției industriale, ceea ce se reflectă în mod negativ asupra numărului muncitorilor angajați.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, Buc., 1956, p. 247—248.

² În S.U.A. principalul centru industrial nu este Washington ci New York. În Italia, principalul centru industrial nu este Roma, ci Milano.

³ Prima asociație muncitorească de ajutor reciproc de pe teritoriul vechii Romîniei, cunoscută pînă acum a fost „Casa de ajutorare” și prevedea a lucrătorilor tipografi din București” care a început să funcționeze la 1 oct. 1858 (*Almanah tipografic*, Buc., an. I, 1897, p. 114—117 și an. III, 1899, p. 6; cf. *Dîmbovița* din 21 oct. 1859). Prima asociație muncitorească de ajutor reciproc care-și propunea să cuprindă toți muncitorii din țară, s-a constituit de asemenea, după cum se știe, la București în 1872 sub numele de „Asociația generală a lucrătorilor din Romînia”. Prima asociație muncitorească profesională care pînă în prezent are încă vechile forme de ajutorare reciprocă a membrilor ei, își punea ca principal obiectiv apărarea revendicărilor profesionale ale muncitorilor dintr-o anumită ramură, a fost societatea „Deșteptarea” a lucrătorilor tipografi din Romînia, formată la 30 sept. 1879 la București. (*Timpu*, nr. 249 din 11 nov. 1879; *Romînia liberă*, nr. 738 din 10 nov. 1879).

dezvolte organizarea muncitorilor în asociații profesionale *separate* de ale patronilor, asociații care arătau că în rîndul proletariatului începuse treptat să se formeze conștiința opoziției, a contradicției de interese dintre burghezi și proletari fără însă a ajunge încă la înțelegerea sarcinilor generale istorice ale clasei muncitoare.

Este adevărat că primele cercuri socialiste din vechea Romînie în perioada în care acestea nu erau încă legate de mișcarea muncitorească și făceau abia primii pași pe calea însușirii socialismului *științific*, pe calea însușirii marxismului și-au avut centrul principal la Iași. Dar imediat după ce cercurile socialiste din Romînia și-au proclamat în mod deschis adeziunea la învățătura marxistă și au început să înfăptuiască în practică legătura cu mișcarea muncitorească, centrul mișcării socialiste din Romînia s-a statornicit la București.

Organizațiile muncitorești din București s-au situat, mai ales începînd din 1889 în fruntea luptei pentru crearea partidului muncitoresc marxist din Romînia¹; ele au fost acelea care au luat inițiativa pregătirii și organizării la București a Congresului de constituire a Partidului social democrat al muncitorilor din Romînia (aprilie 1893). Cînd elementele burghezo-liberale strecurate în conducerea Partidului social democrat, așa ziii „generoși” au provocat vremelnica încetare a activității partidului socialist, clubul muncitorilor din București, apoi cercul „Romînia Muncitoare” și celelalte organizații muncitorești din Capitală au ținut făclia socialismului aprinsă pentru întreaga țară, reprezentînd centrul de orientare și legătură al grupurilor de militanți socialiști din întreaga țară. Cercul „Romînia Muncitoare” din București a fost acela care prin marele miting organizat în ziua de 9(24) ianuarie 1905 a dat semnalul reorganizării mișcării muncitorești. În 1905—1914 organizațiile muncitorești din București au fost în fruntea marilor acțiuni din acel timp: organizarea sindicatelor și apoi a Uniunii socialiste și a Partidului social democrat, greve economice, demonstrații și acțiuni pentru libertăți democratice, împotriva războiului imperialist din 1913. În 1914—1916, în anii neutralității, muncitorimea bucureșteană a făcut mărețe demonstrații pentru pace, împotriva participării la războiul imperialist, demonstrații care au servit drept exemplu pentru muncitorimea din întreaga țară.

În cadrul secțiunii din București a Partidului social democrat exista încă înainte de 1917 o puternică aripă de stînga; aripa de stînga se ridica împotriva oportuniștilor care dominau conducerea mișcării muncitorești

¹ Un grup de muncitori din București au editat în toamna anului 1889 ziarul *Revolta* (devenit apoi *Steagul Roșu*) care preciza în primul său număr din octombrie 1889 că va lupta pentru „organizarea tuturor muncitorilor într-un singur partid”. Muncitorii reușiți în jurul acestui ziar au reînființat în noiembrie 1889 „Cercul muncitoresc” din București transformat în nov. 1890 în „Club al muncitorilor din București” în al cărui statut era înscrisă lupta pentru crearea unui partid muncitoresc. „Clubul muncitorilor” din București a început să editeze în febr. 1890 ziarul *Munca*, care și-a propus ca principal obiectiv să militeze pentru crearea partidului muncitoresc. Într-un articol publicat în primul număr al acestui ziar se spunea: „Muncitori din Capitală, ochii muncitorilor întregii țări sînt ațintiți către voi. Aici le este nădejdea... București trebuie să ajungă sîmburele cel mai puternic al partidei muncitorilor din Romînia”. (*Munca*, nr. 1 din 25 februarie 1890).

și cu toate că era apăsată de puternice confuzii ideologice, de diferite influențe ale metodelor și ideilor reformiste sau anarho-sindicaliste — exprima în diferite probleme spiritul revoluționar al muncitorilor înaintați. Împotriva liderilor reformiști care susțineau că din momentul declarării războiului acțiunile muncitorești îndreptate împotriva războiului imperialist erau dăunătoare țării și clasei muncitoare — un grup de militanți revoluționari din București, a început încă din octombrie—noiembrie 1916 să desfășoare o agitație ilegală, antirăzboinică și antiimperialistă. În fruntea acestui grup era Alecu Constantinescu, membru în comitetul executiv al P.S.D., care era unul din principalii reprezentanți ai aripei de stînga din mișcarea muncitorească din București și din întreaga țară¹. În ciuda măsurilor teroriste ale guvernului, ceferiștii din București fac în toamna anului 1916 o grevă² care, deși în mod formal se desfășura sub semnul revendicărilor economice (plata salariilor), avea de fapt și un caracter politic, deoarece exprima nemulțumirea muncitorilor față de urmările războiului imperialist și lovea în mod direct efortul de război.

Așa cum s-a mai subliniat, tradițiile revoluționare ale proletariatului bucareștean — ilustrate doar în mod sumar de faptele amintite mai sus — au fost ridicate pe o nouă treaptă în timpul luptelor revoluționare din 1917—1920. Trebuie să avem în vedere că la începutul perioadei de care ne ocupăm, Bucureștiul, ca urmare a ocupației germane, încetase pentru un timp de a fi capitala țării. O mare parte a muncitorilor a fost evacuată în Moldova³. În București a rămas însă o mare parte a muncitorimii, inclusiv militanți revoluționari ai mișcării muncitorești în frunte cu Alecu Constantinescu. Militanții, revoluționari activînd în ilegalitate, au organizat în ciuda teroarei sălbatice exercitate de autoritățile de ocupație, demonstrații antiimperialiste, împotriva ocupațiilor străine pentru pace. Cu prilejul aniversării primei revoluții ruse, la 22 (9) ianuarie 1917, pe un ger cumplit a fost organizată la București o adunare la care au participat muncitori, femei, tineri; vorbitorii și-au exprimat speranța că mișcarea

¹ Cu privire la activitatea ilegală a militanților revoluționari din București vezi la Arh. centr. Inst. de ist. a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. (A.C.I.P), fond. 96, dos. nr. 9, f. 7—8. Cf. *Die Kommunistische Internationale*, 1919, nr. 7—8, articolul *Die sozialistische Bewegung in Rumänien*, p. 81.

² După jurnalul zilnic din timpul războiului al lui Teodor Iordăchescu aflat în posesia tovarășei Iordăchescu.

³ Întrucît unele materiale publicate conțin inexactități cu privire la această problemă, socotim necesar să aducem unele precizări. Au fost evacuați din București: muncitorii atelierelor C.F.R. din București trimiși la Iași, Pașcani și în număr mai mic la Galați și la atelierile mici organizate atunci în cîteva puncte ale rețelei feroviare din Moldova; muncitorii de la Arsenalul Armatei și de la Pirotechnia Armatei (trimiși la Iași); o parte a muncitorilor de la Wolf azi Steaua Roșie (evacuați la Galați și apoi la Iași); o parte a muncitorilor de la fabrica metalurgică Lemaitre, azi Timpuri Noi, fabricile de metalurgie Hornstein și Budich au fost evacuate la Botoșani; fabrica Vulcan azi Mao-Tze-dun n-a fost evacuată (pentru evacuarea acestor întreprinderi vezi: Gr. Stratilescu, *Amintiri din colaborarea cu Vintilă Brătianu la fabricarea de muniții și armament în țară, în Viața și Opera lui Vintilă I. C. Brătianu*, București, 1936, p. 289—290 și M. Cioc., *Contribuția industriei naționale la fabricarea materialului de război și rolul ei în timpul războiului de dezrobire a României*, București, 1928). Este interesant de arătat că în ian. 1917, Bucureștiul avea 309 mil locuitori (din care 120 mii bărbați), față de 341 300 locuitori (din care 173 mii bărbați) în 1912 (Marghiloman, *Note politice*, 1927, vol. III, p. 370).

socialistă din Rusia va triumfa și va pune capăt războiului imperialist¹.

Încurajați de victoria revoluției din februarie 1917 din Rusia, grupurile revoluționare ilegale din București și-au intensificat activitatea. La 26 (13) martie 1917, I. C. Frimu și un grup de tineri² au organizat o mare demonstrație de stradă a femeilor muncitoare din București care au cerut încheierea păcii, aprovizionarea populației nevoiașe cu pâine, plata de ajutoare bănești pentru soțiile mobilizaților; manifestantele nu au ezitat să atace soldații trupelor de ocupație precum și pe poliștii lăsați în capitală de guvernul român. La 26(13) martie 1917 un memorialist burghez nota în jurnalul său zilnic : „Orașul ocupat militărește. Patrurile păzesc răspintiile stradelor... Ulanii trec fioroși gata de șarjă. Le e teamă de revolta femeilor care fac o strașnică manifestație la poliție și primărie. Aruncă cu noroi în soldați, cer pâine și pace”³. Referindu-se la aceeași demonstrație, Marghiloman nota în însemnările sale zilnice : „Manifestația zgomotoasă a femeilor din popor. Pe la ora 10 dimineața... mă uit pe fereastră și văd câțiva agenți în luptă cu ceata. Femeile caută bucăți de ghiață prin mormanele de zăpadă pentru a le arunca în agenți. Sosește prefectul de poliție; este înconjurat, femeile țipă agitănd poliție :... „Ajutor și pace”. Au manifestat cam peste tot. Tzigara mi-a spus că altele au huiduit pe ofițerii germani”⁴.

Unele sindicate din București au început să desfășoare o activitate semilegală; sindicatul tâmplarilor de exemplu condus de I. C. Frimu organiza ședințe conspirative ale muncitorilor din *diferite* ramuri⁵. În plină ocupație, în aprilie—octombrie 1917, au loc unele greve⁶.

Activitatea grupurilor revoluționare ilegale s-a intensificat o dată cu ascuțirea și mai puternică a contradicțiilor de clasă provocată de războiul imperialist și ca urmare a influenței exercitate de victoria revoluției socialiste în Rusia. După instaurarea dictaturii proletariatului, în Rusia, pe baza propriei experiențe a mișcării revoluționare din România și în lumina învățămintelor primei revoluții socialiste din lume, grupurile revoluționare ilegale se orientează spre însușirea leninismului, se transformă în grupuri comuniste. Militanții revoluționari din București înființează un „Comitet de acțiune” condus de Alexandru Constantinescu, comitet care coordonează activitatea grupurilor revoluționare din teritoriul ocupat și

¹ *Dezrobirea socială* (Organ al grupurilor comuniștilor români, emigrați în Rusia) din 31 ian. 1920.

² *Krasnaia Bessarabia*, nr. 6 din 1917, p. 5.

³ V. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german*, Buc., 1920, p. 68—69.

⁴ Marghiloman, *Note politice*, Buc., 1927, vol. II, p. 472—473, vezi și *Socialismul*, din 26 nov. 1918 și *Die Kommunistische Internationale*, nr. 7—8 din 1919, p. 85.

⁵ Vezi Darea de seamă a comitetului sindicatului tâmplarilor publicată în *Socialismul*, din 28 febr. și 3 martie 1919.

⁶ În aprilie—octombrie 1917 poliția militară germană din București a aplicat pedepse pentru 32 de cazuri de refuz de lucru din care o mare parte au fost desigur cazuri de grevă. (C. Decusară : *România sub ocupația dușmană*, Buc., 1920, p. 35). În *Calendarul muncii*, din 1920 se semnalează de pildă că în sept. 1917, militanții socialiști au fost „arestați de nemți pentru îndemn la grevă”.

care prin curieri ce treceau cu mari riscuri linia frontului, stabilește legături cu grupurile revoluționare din Moldova și cu emigranții revoluționari comuniști din Rusia.

Grupurile revoluționare din București tipăresc și răspîndesc literatură ilegală (manifeste, broșuri) care slăveau revoluția rusă și care chemau clasa muncitoare și toți oamenii muncii să înfăptuiască revoluția și să instaureze puterea populară care să aducă oamenilor muncii pace democratică, libertate, pline și pămînt. Grupurile revoluționare au demascat pacea imperialistă, înrobitoare, de la Buftea și București, au demascat trădarea națională săvîrșită de clasele exploatare care s-au decis să înfeudeze România imperialismului german, pentru a obține ajutorul acestuia în vederea intervenției antisovietice și a înnăbușirii frămîntărilor revoluționare din țară¹. În activitatea și ideologia grupurilor revoluționare ilegale se manifestau desigur numeroase slăbiciuni, greșeli, confuzii de dreapta și „stîngiste”. Esențialul era însă că aceste grupuri făceau progrese rapide pe calea însușirii principiilor fundamentale ale comunismului, mobilizau clasa muncitoare la lupta revoluționară împotriva burgheziei și moșierimii romine care după Revoluția din Octombrie se coalizaseră cu imperialismul german. Este caracteristic faptul că în teritoriul ocupat de trupele puterilor centrale, mișcarea muncitorească revoluționară a fost singura forță politică care a ridicat masele la luptă organizată contra autorităților de ocupație și în primele rînduri ale acestei lupte au fost muncitorii din București. Lupta mișcării muncitorești împotriva cotropitorilor imperialiști nu avea nimic comun cu războiul dezlănțuit de guvernul burghezo-moșieresc care urmărea el însuși scopuri reacționare de jaf și cotropire. Grupurile revoluționare din București și din restul țării arătau că războiul în care burghezia aruncase țara, era un război imperialist și că singura cale de cucerire a unei păci drepte, democratice era răsturnarea puterii claselor exploatare. Acțiunea lor nu s-a limitat la difuzarea de manifeste, care întrețineau spiritul de ură și împotrivire față de imperialiștii străini și burghezia autohtonă. La 28 aprilie și 1 mai 1918 „Comitetul de acțiune” ilegal a convocat la București o consfătuire a unor militanți din conducerea organizațiilor muncitorești la care s-a hotărît să se acționeze pentru ca Partidul Socialist să adopte un program revoluționar călăuzit de ideile „maximaliste”, de ideile comuniste². Cînd, în mai 1918, autoritățile de ocupație au arestat un grup de militanți ai mișcării muncitorești participanți la această consfătuire și i-au predat autorităților romine, muncitorii din București, răspunzînd apelului grupurilor ilegale, au participat în iunie—iulie 1918 la mai multe manifestații în fața închisorii și a tribunalului, cerînd eliberarea arestaților. Poliția militară germană

¹ Vezi manifestele ilegale răspîndite în teritoriul ocupat în nov. 1917—nov. 1918 publicate în *Documente din Istoria Partidului Comunist din România (1917—1922)*, Buc., 1956, p. 22—28; 42—44; 47—94.

² Procesele verbale ale consfătuirilor din 28 aprilie și 1 mai 1918 aflate la Arhiva Centrală a Institutului de istorie a țării și a partidului, fond. 96, dosar 9, f. 15—18 și dosar 237, f. 19, 20—22, 24 — arată că scopul acestor consfătuiri a fost tocmai discutarea principiilor care trebuiau să călăuzească activitatea mișcării muncitorești. Afirmațiile care se întîlnesc în diferite materiale și care atribuie consfătuirii din 1 mai 1918 din București alt caracter decît cel amintit mai sus sînt deci inexacte.

întrebuințind și cîini polițiști a încercat zadarnic să împrăstie muncitorii ¹. „Timp de două luni, manifestațiile în jurul închisorii Văcărești și a Tribunalului unde se făcea instrucția au servit de propagandă cea mai vie a mișcării socialiste” ². În cele din urmă militanții socialiști arestați în mai—iunie 1918 au fost eliberați. Deși ordonanțe ale autorităților de ocupație interziceau grevele și întrunirile, muncitorii fac greve participînd la adunări ilegale. Numai în noiembrie și decembrie 1917 autoritățile de ocupație germane din București au aplicat pedepse în 39 de cazuri de „refuz de lucru” și în 32 de cazuri de „întruniri neautorizate” ³. Desigur nu în toate cazurile de „refuz de lucru” și de „întruniri neautorizate” era vorba de acțiuni muncitorești, dar în multe din aceste cazuri era vorba de greve și întruniri muncitorești ⁴.

În tratatul de pace de la București a fost introdusă o clauză care în practică interzicea grevele în teritoriul ocupat. Totuși sub conducerea unor militanți revoluționari, în septembrie 1918 au loc acțiuni revendicative și greve ale muncitorilor ceferiști și metalurgiști din București. Autoritățile de ocupație germane arestează fruntași ai greviștilor, venind astfel în ajutorul guvernului și capitaliștilor romîni ⁵. Autoritățile de ocupație n-au mai putut stăvili însă avîntul spre organizare a muncitorilor revoltați de războiul imperialist, încurajați de marile vești ce veneau din răsărit. În 1918, încă înainte plecării trupelor germane, muncitorii din București sub conducerea unor elemente revoluționare pășesc pe calea desființării cu de la sine putere a ordonanțelor și legilor reacționare și trec la organizarea unor sindicate semilegale ⁶.

Retragerea trupelor de ocupație germane care constituiseră timp de doi ani principalul instrument de reprimare a maselor populare din Bucu-

¹ „În ziua de 4 iunie a. c. muncitorii au venit să facă o demonstrație de simpatie tovarășilor lor arestați ce urmau să fie aduși la Tribunal pentru instrucție. Toată poliția romîină și tovarășii lor patrulele germane cu cîini dresați — înconjurau Palatul justiției spre a aresta pe cei care ar avea curajul să ovaționeze pe tovarășii arestați”. *Manifest ilegal din iulie 1918. Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia (1917—1922)* . . . , p. 58.

² *Dezrobirea socială* din 21 februarie 1920.

³ E. G. Decusară, *Romînia sub ocupația dușmană*, București, 1920, p. 50.

⁴ Pentru a avea o imagine concretă a ceea ce însemna în termenii autorităților de ocupație „refuz de lucru” amintim că un membru al grupurilor comuniste arată că la sfîrșitul anului 1917 muncitorii fabricii metalurgice Chiriac din București, imediat după ce în această fabrică a fost răspîndit un manifest ilegal, au făcut o adunare și au declarat grevă (G. Marin, *Crîmpeie din viață*, Tiraspol-Balta, 1936).

⁵ Într-un manifest ilegal răspîndit la București în cursul lunii septembrie 1918 se spunea : „În capitală muncitorii metalurgiști și ceferiști zac în carcerile nemțești pentru că au vrut să ceară mărirea salariilor, pentru că nu voiau să mai muncească flămînzi și nu mai putea privi cu răbdare la familiile și copiii lor, care mureau de foame” (A.C.I.P., cota A II 3, nr. 13). Într-un alt manifest ilegal răspîndit în București la începutul lunii octombrie se spunea : „Cu concursul militarismului german de la noi se fac legi reacționare, se impun munci obligatorii, se terorizează masele, iar cei care au curajul să protesteze sau numai să gîndească altfel decît polițiile domnilor Marghiloman, Tzigara Samurcaș, Mackenzen și Pinkoffs, sint puși în subterane umede și întunecoase, fără aer și fără mîncare ale fortului de la Jilava, cum de pildă în ultima vreme au fost trimiși muncitori de la fabricile metalurgice „Vulcan”, „Wolff”, „Lemaitre” și de la atelierele căilor ferate”. (A.C.I.P., cota A II 12, nr. ind. 12).

⁶ Vezi Cf. V. Liveanu, *Aspecte ale avîntului mișcării sindicale din Romînia sub influența imediată a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie (1917—1922)*, în *50 de ani de la crearea Comisiei generale a sindicatelor din Romînia*, Buc., 1958, p. 256—257.

rești și din teritoriul ocupat, a înlesnit, dezvoltarea luptelor revoluționare. Trebuie să remarcăm că timp de peste două săptămâni între 11 noiembrie—1 decembrie 1918 în București s-au găsit în mod practic forțe armate ale guvernului burghezo-moșieresc; unele unități franceze și engleze se aflau în apropierea capitalei. Lipsa forțelor represive în capitală n-ar fi constituit prin sine însuși un factor hotărâtor pentru crearea de condiții favorabile dezvoltării mișcării revoluționare. Trebuie desigur să avem în vedere și că un „interregnum” asemănător între retragerea trupelor germane și revenirea trupelor române a existat în timp, variabil după localități pe 2/3 din teritoriul țării fost sub ocupația trupelor puterilor centrale. Dar în primul rînd trebuie să avem în vedere că încă de la sfîrșitul anului 1917 și începutul anului 1918 se crease în România o situație revoluționară. Tocmai pentru că în țara noastră exista o situație revoluționară și anume în condițiile în care în Rusia învinsese revoluția socialistă și în toate țările vecine cu noi, precum și în centrul Europei aveau loc revoluții și răscoale populare — lipsa forțelor represive în capitală și pe 2/3 din teritoriul țării crea condiții extrem de favorabile pentru lupta maselor în vederea răsturnării puterii burghezo-moșierești¹.

În aceste împrejurări, o parte a muncitorilor au luat arme din fostele depozite germane și la chemarea grupurilor comuniste au format o mică gardă muncitorească condusă de Constantin Ivănuș². Dar clasa muncitoare nu avea atunci un puternic stat major revoluționar, nu avea un partid marxist-leninist care să asigure folosirea de către clasa muncitoare a condițiilor obiective favorabile răsturnării regimului burghezo-moșieresc.

În teritoriul fost sub ocupație s-a reinstaurat deci stăpînirea guvernului burghezo-moșieresc. Cu toate că războiul imperialist se sfîrșise, clasele exploatoare n-au putut pune capăt avîntului revoluționar, deoarece continuau să acționeze condițiile obiective care au dat naștere acestuia și anume ascuțirea contradicțiilor interne ale regimului burghezo-moșieresc, influența nemijlocită exercitată de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și răsunetul revoluțiilor izbucnite sub această influență în diferite țări. Muncitorii din București în frunte cu grupurile comuniste și elementele revoluționare din organizațiile socialiste și sindicale neîncadrate organizatoric în aceste grupuri, au fost în primele rînduri ale luptelor revoluționare. În noiembrie-decembrie 1918, desființînd cu de la sine putere legile de război menținute în vigoare și care interziceau organizarea grevelor și demonstrațiilor, muncitorii din București se organizează în sindicate, ies în stradă, fac nenumărate demonstrații și greve care îmbinau revendicările economice și politice. În mai puțin de o lună, între 1—26 (13) decembrie 1918 au loc la București trei greve la fabricile R.M.S., două greve ale ceferiștilor, o grevă generală a întreprinderilor metalurgice³, o grevă generală a fabricilor de tîmplărie și mobilă⁴

¹ V. Liveanu, *Cu privire la evenimentele din 26 (13) decembrie 1918*, în *Studii*, nr. 1/1958 p. 97—106.

² *Viața muncitoare* din 9 dec. 1928 (G. Marin, *op. cit.*, p. 17).

³ *Socialismul* din 14 și 15 decembrie 1918; *Dacia* din 3 decembrie 1918.

⁴ *Ibidem*, 27 decembrie 1918.

greva funcționarilor și muncitorilor de la PTT etc¹.; la 9 decembrie a avut loc o grevă generală de protest împotriva suprimării ziarului Socialismul². În decembrie 1918 în București grevele au cuprins 30—40.000 muncitori și funcționari fiind însoțite de demonstrații de stradă pentru libertăți democratice, pentru republică, pentru afirmarea solidarității cu revoluția rusă. Muncitorii principal lor întreprinderi din București au impus ziua de muncă de 8 ore, interzicerea concedierilor, măririi de salarii — compensații parțiale ale enormei creșteri a prețurilor, dreptul la concediu etc. Ei au impus patronilor recunoașterea sindicatelor care au luat un avânt furtunos cuprinzând în câteva săptămâni zece mii de muncitori bucureșteni (mai mult decât numărul sindicaliștilor pe întreaga țară înainte de război). Sindicatele exercitau o asemenea influență încît la sediul sindicatelor din strada Sf. Ionică s-a prezentat chiar o delegație a sergenților de stradă care, lucru de neconceput pînă atunci, au cerut să fie organizați în sindicat³. În noiembrie-decembrie 1918, muncitorii din București au creat o nouă formă de organizare, consiliile muncitorești⁴ (comitetele de întreprindere) care au devenit adevărate fortărețe revoluționare. Exemplul muncitorilor din București a reprezentat un puternic simbol pentru clasa muncitoare din toată țara. Acțiuni asemănătoare (puternice greve, însoțite de demonstrații, avînt al organizării în sindicate) au loc la Ploiești, în Valea Prahovei și în celelalte regiuni petrolifere, la Iași, Turnu-Severin etc.

Grupurile comuniste și ceilalți militanți revoluționari ai organizațiilor socialiste și sindicale din București, au fost în primele rînduri ale luptei pentru clarificarea ideologică a mișcării muncitorești. Sub presiunea elementelor revoluționare, comitetul executiv al partidului din care făcea parte și Alecu Constantinescu, conducător al grupurilor comuniste a fost nevoit să elaboreze o „declarație de principii” (program) în care pentru prima oară într-un document oficial al partidului socialist, se arăta că scopul partidului trebuie să fie lupta pentru „întronarea dictaturii proletare romîne în vederea realizării idealului comunist”⁵. În declarație se sublinia că partidul socialist din România este „solidar cu partidul comunist rus”⁶. Această declarație a fost larg discutată în secțiunea din București a partidului socialist, fiind aprobată cu majoritatea de voturi⁷. În urma acestui fapt ea a fost discutată și aprobată cu majoritate de voturi de secțiunile partidului socialist din Ploiești, Galați, Brăila, Birlad etc⁸.

Încercînd să înăbușe prin forță creșterea luptelor revoluționare, guvernul burghezo-moșieresc a organizat masacrul din 13/26 decembrie 1918. Evenimentele din această zi în cursul cărora au fost asasinați

¹ *Socialismul* din 19 decembrie 1918.

² *Ibidem*, 10 și 11 decembrie 1918; *Dacia* din 27 noiembrie 1918.

³ *Mișcarea socială* din decembrie 1929. *Socialismul*, din 27 decembrie 1918.

⁴ *Ibidem* 13, 16 și 27 decembrie 1918.

⁵ A.C.I.P., fond 96, dos. 201, f. 162; f. 170.

⁶ *Socialismul* din 22 (9) decembrie 1919.

⁷ *Ibidem*, 5 martie 1919; A.C.I.P., dos. 39.039/25, f. 378.

⁸ *Ibidem*.

peste 100 muncitori, alte câteva sute fiind răniți sau arestați, sînt bine cunoscute, astfel că nu vom insista asupra lor. Amintim numai că în această zi au avut loc trei atacuri succesive ale trupelor împotriva muncitorilor care manifestau pașnic: atacul din Piața Teatrului, atacul împotriva muncitorilor adunați în fața sediului din strada Sf. Ionică, atacul împotriva muncitorilor de la C.F.R., R.M.S. și alte întreprinderi masate pe strada Luterană; acest ultim atac n-a putut împrăști muncitorii ceferiști și pe tovarășii lor care au silit autoritățile să promită eliberarea arestaților și redeschiderea sediilor. Guvernul nu și-a respectat promisiunea, ba mai mult, a doua zi după masacrul din Piața Teatrului a ordonat închiderea sediilor muncitorești, suprimarea ziarelor socialiste și arestarea fruntașilor organizațiilor muncitorești din numeroase orașe ale țării¹. Aceste măsuri n-au putut stăvili avîntul mișcării muncitorești. În februarie 1919, cu prilejul înmormîntării lui Frimu, mort în noaptea de 6 spre 7 februarie 1919 din cauza schingiuirilor suferite în închisoarea în care fusese aruncat la 13 decembrie, mii de muncitori din București, la chemarea militanților revoluționari au declarat grevă, au făcut o mare demonstrație de stradă și au alungat sentinelele care păzeau sediul din Sf. Ionică închis de autorități². Această acțiune a muncitorilor din București a constituit principalul factor care a determinat guvernul să accepte redeschiderea sediilor muncitorești și reapariția ziarelor socialiste din diferite orașe, supimate la 13 decembrie 1918.

În 1919—1920 avîntul revoluționar al mișcării muncitorești a continuat să crească. Spațiul acestui articol nu ne permite să ne oprim mai mult asupra sutelor de greve și demonstrații cuprinzînd zeci și sute de mii de muncitori, din acești ani. Vom da numai câteva exemple care ilustrează rolul muncitorimii bucureștene în marile lupte populare din acești ani.

În cursul anului 1919 grevele și acțiunile revendicative se țineau lanț. Puțin timp după ce muncitorii dintr-o întreprindere sau dintr-o ramură impuneau satisfacerea unor revendicări economice și politice, patronii și autoritățile căutau să suprimă cuceririle muncitorilor, ceea ce ducea la noi greve și acțiuni revendicative. (Așa se explică repetarea acelorași revendicări în grevele succesive din diferite ramuri). Au loc greve la fabrica Vulcan (aprilie 1919)³, la fabrici de vopsitorie și curățătorie chimică (mai 1919)⁴, la S.T.B.⁵ etc. În rîndul muncitorilor ceferiști se desfășurau puternice frămîntări deoarece guvernul, deslănțuind un atac împotriva muncitorimii a redus salariile ceferiștilor, a suprimat ziua de muncă de 8 ore recent cucerită, a refuzat să mai recunoască sindicatelor⁶. Încă din aprilie 1919 la București a avut loc o grevă a ceferiștilor pentru eliberarea unor delegați ai muncitorilor feroviari arestați

¹ Vezi p. 167, nota 1.

² *Lupta socialistă* din 17 febr. 1919; *Socialismul* din 27 febr. 1924; *Barbu Lăzăreanu*, Buc., 1948, p. 48—49.

³ *Socialismul* din 17 aprilie 1919.

⁴ *Ibidem*, 8 mai 1919.

⁵ *Ibidem*, 15 mai 1919.

⁶ *Ibidem*, 20 iunie 1919.

de guvern¹. Sindicatele ceferiste au înaintat guvernului un memoriu prin care cereau recunoașterea sindicatelor și consiliilor muncitorești, respectarea zilei de muncă de 8 ore, îmbunătățirea salarizării. Oportuniștii care dețineau posturile cheie în conducerea Uniunii sindicatelor ceferiste, sprijiniți fiind de reformiștii din conducerea centrală a Partidului Socialist și a sindicatelor, căutând să stăvilească avântul luptelor *de masă*, îndemneau muncitorii „să aștepte în liniște” rezultatele tratativelor cu guvernul și să nu facă grevă². Muncitorii în frunte cu elementele revoluționare au trecut însă peste capul liderilor reformiști. În iunie, când guvernul închide sediul sindicatului feroviar din capitală și refuză să mai recunoască sindicatele ceferiștilor, muncitorii ceferiști din București, declară grevă³. De la început greva a avut deci și un caracter politic, muncitorii luptând pentru recunoașterea dreptului de organizare și întrunire⁴. De altfel, propunerii ministrului de interne de a începe tratative ceferiștii din București i-au răspuns, punând ca o condiție prealabilă a tratativelor, să li se recunoască dreptul de întrunire inclusiv dreptul de a se întruni *în întreprindere în timpul grevei*⁵. Guvernul a acceptat această cerere; muncitorii ceferiști au cucerit astfel dreptul de întrunire în ateliere chiar în timpul grevei; folosind acest drept ei au ținut la 14 iunie în curtea atelierelor Grivița o mare adunare la care cu toate apelurile liderilor reformiști ai partidului socialist și ai sindicatelor de a relua lucrul, au decis continuarea grevei până la recunoașterea din nou a sindicatului ceferist de către guvern și la satisfacerea completă a revendicărilor lor economice⁶. Greva ceferiștilor din București a ridicat la luptă muncitorimea din întreaga țară. La 14 iunie se declară *grevă generală a ceferiștilor din vechea Românie*⁷. Greva generală a ceferiștilor pornită la semnalul dat de ceferiștii din București a declanșat la rândul ei un puternic val de lupte ale muncitorilor din alte ramuri. În timp ce se desfășura greva ceferiștilor în iunie 1919 intră în grevă 4000 de muncitori ai fabricilor R.M.S. din București⁸, muncitorii și funcționarii uzinei electrice din București⁹, muncitori de la Imprimeria Națională¹⁰ ș.a.; declară greve muncitori de la șantierul naval și întreprinderea de tramvaie din Galați, au loc greve ale muncitorilor agricoli în județul Buzău¹¹, izbucnește greva quasi generală a muncitorilor din Iași¹². Acest val de greve al căror semnal l-a constituit acțiunea ceferiștilor din București s-a terminat spre sfârșitul lunii iunie 1919 prin satisfacerea unora din revendicările economice

¹ *Socialismul* din 17 aprilie 1919.

² *Social democrația* din 16 iunie 1919. Cf. Memoriul publicat în *Socialismul* din 31 mai 1919.

³ *Socialismul* din 31 mai și 26 iunie 1919.

⁴ *Social democrația* din 16 iunie 1919. *Socialismul* din 11 iunie 1919.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Socialismul* din 14 iunie 1919. *Social democrația* din 16 iunie 1919.

⁸ *Ibidem* din 15 iunie 1919.

⁹ *Ibidem* din 14 iunie 1919.

¹⁰ *Ibidem* din 25 iunie 1919.

¹¹ *Ibidem* din 24 iulie 1919.

¹² *Ibidem* din 22 iunie și 6 iulie 1919.

ale muncitorilor, prin recunoașterea din nou de către guvern și patroni a sindicatelor și consiliilor muncitorești, a zilei de muncă de 8 ore, a dreptului la repaus săptămânal etc.

În a doua jumătate a anului 1919, au loc în București o serie de greve pe ramuri de producție ca de pildă: în iulie greva generală a brutarilor; în august greva muncitorilor de la întreprinderile comunale, grevele generale ale muncitorilor de la mori și a ospătarilor; în septembrie grevele muncitorilor de la fabricile de ulei, de la întreprinderile metalurgice, de la fabricile de tâmplărie (această din urma grevă a durat pînă în noiembrie)¹; în noiembrie are loc greva muncitorilor și funcționarilor de la PTT și greva funcționarilor judecătorești care duce la greva generală a funcționarilor judecătorești din toată țara². După cum se vede toate categoriile de muncitori precum și o parte a funcționarilor participau la grevele care îmbinau revendicările economice cu cele politice.

Unele din aceste greve au fost deosebit de îndârjite cum a fost cea a tâmplarilor care a durat trei luni; în cursul unei adunări a greviștilor tâmplari, soldații au primit ordin să tragă în muncitori dar au tras în aer. Aceste greve au impus respectarea zilei de muncă de 8 ore, a consiliilor muncitorești și a sindicatelor; în ce privește revendicările economice greviștii n-au obținut de cele mai multe ori decât câștiguri parțiale, în primul rînd pentru că elementele oportuniste din conducerea sindicatelor și în cazul funcționarilor unii membri ai partidelor burgheze provocau încetarea grevelor mai înainte ca muncitorii să fi obținut satisfacerea completă a revendicărilor lor.

Din inițiativa grupurilor comuniste s-au desfășurat greve generale politice pe întreaga țară în cursul cărora muncitorii din București au jucat un rol însemnat. Așa a fost de pildă greva generală din 21 iulie 1919, de protest împotriva intervenției contra Rusiei Sovietice și contra Ungariei revoluționare. Inițiativa acestei greve a fost luată de grupurile comuniste. Conducerea oficială a Partidului Socialist a preluat egida grevei generale din 21 iulie încercînd fără a reuși să-i schimbe caracterul de protest contra intervenției în Rusia și Ungaria. Un ziar reacționar, referindu-se la amploarea grevei generale din 21 iulie 1919 la București, scria că „o bună parte a vieții economice a fost paralizată pe ziua de ieri. Întinderea grevei a fost destul de însemnată”³. Această apreciere ponderată lăsa totuși să se întrevadă destul de lămurit marea amploare luată de grevă în capitală. Greva pentru pace împotriva războiului contra Rusiei Sovietice și Ungariei revoluționare a trezit simpatia unor pături ale burgheziei mici și mijlocii, concretizată prin aceea că numeroși comercianți și-au închis magazinele alăturîndu-se în acest fel grevei. „Bucureștiul — scria Socialismul a doua zi după această grevă, a prezentat ieri un aspect nou. Cîrciumele, cafenelele, restaurantele, magazinele de orice fel aveau obloanele trase. Tramvaiele nu au circulat, uzina electrică nu a funcționat.

¹ În legătură cu aceste greve vezi *Socialismul* din 16 iulie 1919, 3 septembrie 1919, 11, 21, 21 și 25 septembrie 1919.

² *Socialismul* din 19 și 29 noiembrie 1919.

³ *Izbînda* din 23 iulie 1919.

Fabricile și atelierile au încremenit ... Tipografii, brutării, morile, uzina nu au lucrat¹. Deși conducătorii reformiști ai Partidului Socialist și sindicatelor dăduseră cuvânt de ordine să nu se țină întruniri², muncitorii au ținut întruniri. La întrunirile din preajma acestei greve generale vorbitorii au subliniat „însemnătatea zilei de azi când proletariatul de pretutindeni își manifestă solidaritatea sa cu republicile socialiste”³.

La 3 noiembrie 1919 muncitorii din București sînt în primele rînduri ale unei greve generale din întregul teritoriu al vechei Romîinii, de protest împotriva teroarei electorale deslănțuite de guvern în legătură cu alegerile parlamentare din acea zi⁴.

Un moment de importanță deosebită în dezvoltarea luptelor muncitorești a fost greva și demonstrația care în semn de protest împotriva teroarei antipopulare exercitate de guvernul burghezo-moșieresc, a avut loc la 26 (13) decembrie 1919, cu prilejul comemorării unui an de la masacrul din Piața Teatrului. Încă la ședința din 10 noiembrie 1919 a „comitetului de acțiune” al cărui secretar era Alecu Constantinescu și care coordona activitatea grupurilor comuniste ilegale s-a decis să se depună toate eforturile pentru că în cadrul Partidului socialist și al sindicatelor să se organizeze mari manifestații în legătură cu împlinirea unui an de la luptele din 13 (26) decembrie 1918⁵.

Încă de la începutul lunii decembrie 1919 în sînul muncitorimii din București au început un nou șir de frămîntări. La 11 decembrie 1919, în scopul recunoașterii consiliilor muncitorești, a desființării amenzilor, a reprimirii salariaților concediați și îmbunătățirii salarizării, începe o grevă a muncitorilor de la S.T.B.⁶, urmată după 6 zile de începerea unei noi greve la Imprimeria Națională⁷; la 24 (11) decembrie armata trage în muncitorii de la S.T.B., răbind 8 muncitori și omorînd unul⁸. Ca protest împotriva asasinării muncitorilor de la S.T.B. declară grevă și șoferii și birjarii din București. Imediat ce s-a auzit despre noua crimă a guvernului burghezo-moșieresc, muncitorii de la Arsenal, Pirotehnie, fabricile R.M.S. declară grevă în semn de solidaritate cu muncitorii de la S.T.B. și pentru satisfacerea unor revendicări imediate de ordin economic⁹. În această atmosferă de luptă, în ziua de 26 (13) decembrie 1919, la un an de la masacrul din Piața Teatrului are loc greva generală a muncitorilor din vechea Romînie însoțită în toate centrele muncitorești de mari întruniri. La București a avut loc în această zi cea mai mare demonstrație din istoria de pînă atunci a mișcării muncitorești din Romînia. Au participat la demonstrație peste 50 000 de oameni; coloanele se întindeau

¹ *Socialismul* din 23 iulie 1919.

² *Ibidem*, 24 iulie 1919.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, 6 noiembrie 1919.

⁵ Procesul verbal al ședinței din 10 nov. 1919 a „comitetului de acțiune” se află la A.C.I.R., fond. 96, dos. 180, partea a II-a, f. 324.

⁶ *Lumea nouă* din 14 dec. 1919.

⁷ *Ibidem*, 19 dec. 1919.

⁸ *Socialismul*, 26 dec. 1919.

⁹ *Ibidem*.

pe toată Calea Victoriei din fața clădirii Poștei și pînă la șosea. Conducătorii reformiști ai Partidului Socialist care subapreciau forța clasei muncitoare, au trebuit să recunoască faptul că această manifestație, a cărei inițiativă o avuseseră de fapt grupurile comuniste, a întrecut cu mult așteptările lor. A doua zi după această demonstrație, organul central al Partidului Socialist scria : „cele ce s-au petrecut ieri în capitală au întrecut cu drept cuvînt cele mai optimiste așteptări ale noastre. Demonstrația zilei de 13 decembrie e cea mai măreață din cîte s-au văzut vreodată în Țara Romînească”¹. Ziarul burghez *Dacia* a scos o ediție specială pentru a informa cititorii asupra demonstrației din capitală, arătînd că „numărul muncitorilor care au luat parte la această comemorare 26 (13) decembrie 1918 se poate cifra fără exagerare la 50 000”². Un alt ziar burghez *Izbinda* se vedea nevoit să vorbească de asemenea despre „grandioasa manifestație de ieri a maselor muncitorești”³. Muncitorii purtau placarde cu lozinci : „Școli, nu tunuri”, „Vrem socializarea mijloacelor de producție”, își exprimau solidaritatea cu marea Revoluție Socialistă din Octombrie⁴. Demonstrației muncitorești i s-au alăturat țărani veniți la București⁵. Așa cum s-a mai subliniat, liderii reformiști care tindeau să minimalizeze avîntul revoluționar al clasei muncitoare, au fost nevoiți să arate că amploarea demonstrației din 26 (13) decembrie 1919 a fost pentru ei o surpriză. Unul dintre principalii reprezentanți ai reformiștilor a declarat la conferința din ianuarie 1920 a Uniunii Sindicatelor Metalurgiste „din comemorarea zilei de 13 decembrie în București și restul țării tragem concluzia că muncitorimea are o forță care unora din noi le-a fost necunoscută. În sînul maselor trăiește germenul revoluției”⁶.

Un reprezentant al Comisiei Generale a Sindicatelor declara la 1 Mai 1920 la Turnu-Severin că „numai la 13 decembrie 1919, cînd pe străzile capitalei ies peste 50 000 de muncitori, ne-am cunoscut cu adevărat forțele”⁷.

Greva generală și demonstrația din 26 (13) decembrie 1919 din București și din restul țării a avut o însemnătate care nu a fost pînă acum relevată în studiile de istorie. Însemnătatea acestei acțiuni a constat nu numai în aceea că — pe lîngă satisfacerea revendicărilor muncitorilor care de claraseră greva în preajma zilei de 26 (13) decembrie 1919⁸ — a impus și *retragerea pentru un timp a unităților militare din întreprinderi* (imediat după evenimentele din 26 (13) decembrie 1918 guvernul a emis un decret potrivit căruia marile întreprinderi erau militarizate, între conducătorii administrației întreprinderii fiind numit un comandant militar la dispoziția căruia erau puse unități militare). Retragerea din fabrici a gărzilor militare care erau întrebuintate pentru a împiedica adunările, grevele și în general

¹ *Socialismul* din 28 decembrie 1919.

² *Dacia* din 28 decembrie 1919.

³ *Izbinda* din 28 decembrie 1919.

⁴ *Socialismul* din 28 decembrie 1919; *Viitorul* din 29 dec. 1919.

⁵ *Ibidem* din 28 decembrie 1919.

⁶ *Ibidem*, 30 ianuarie 1920.

⁷ *Cuvîntul Socialist* (Turnu-Severin), din 3 mai 1920.

⁸ Este vorba de muncitorii greviști de la Arsenal, Pirotehnice, fabricile de chibrituri și de țigări, Imprimeria Națională din București, de la docurile din Constanța, de la șantierul naval din Galați.

activitatea organizațiilor muncitorești și care în diferite locuri au primit ordin să tragă în muncitori a reprezentat un succes important în lupta muncitorilor pentru drepturi politice, de organizare, întrunire, grevă. Însemnătatea grevei generale și a demonstrațiilor din 26 (13) decembrie 1919 a constat însă în *primul* rînd, în aceea că sporind încrederea clasei muncitoare în forțele și capacitatea ei de luptă, a dat un nou și puternic impuls valului revoluționar. În ianuarie-februarie 1920 au loc în capitală ca și în restul țării nenumărate mitinguri și demonstrații muncitorești pentru un regim democratic, împotriva intervenției antisovietice, împotriva speculei și a apărătorilor ei din conducerea autorităților de stat, pentru amnistierea politică și militară. Ultrareacționarul Argetoianu descrie astfel uriașele demonstrații muncitorești care aveau loc la începutul anului 1920 : „zilnic, enorme cortegii de muncitori străbăteau străzile Bucureștiului. Am asistat și eu la asemenea defilări cu toată lumea și-mi aduc aminte de impresia care mi-au făcut-o ; m-am crezut la Odesa (Argetoianu se referă la șederea sa la Odesa în 1917, în timpul revoluției ruse). Au fost zile în care manifestația pacinică de altminteri se întindea pe toată calea Victoriei, capul la Șosea și coada la Poștă”¹.

Grupurile comuniste chemau masele la greve politice. Pandele Becheanu, de exemplu, secretar al Uniunii Sindicatelor metalurgiste și fruntaș al grupurilor comuniste² declara la o conferință sindicală din ianuarie 1920 : „trebuie s-o declarăm clar: sintem comuniști. . . Spunem lucrătorilor că în afara grevei economice trebuie să mînuiască teribila armă, greva politică”³. În februarie-martie 1920 muncitorii marilor întreprinderi metalurgice din București, Lemaitre, Vulcan, Wolff, formulează noi revendicări cerînd pe lîngă îmbunătățirea condițiilor de salarizare și de muncă și *recunoașterea dreptului consiliilor muncitorești de control asupra producției* (de a controla prețul materiilor prime, prețul de cost și de vînzare, etc.)⁴. Aceasta era o expresie a ridicării luptelor revoluționare pe o treaptă superioară. Controlul asupra producției a constituit unul din obiectivele marilor greve din primăvara și vara anului 1920 ale muncitorilor din capitală, greve care au marcat o nouă fază de ascuțire a luptelor de clasă în România și au pregătit în mod direct terenul pentru greva generală din 1920.

Instaurarea guvernului Averescu, în martie 1920, a însemnat începutul unei contraofensive a burgheziei împotriva valului crescînd al luptelor muncitorești. Guvernul Averescu reintroduce gărzile militare, promulgă un jurnal al consiliului de Miniștri care instituie arbitrajul obligator inter-zicea grevele. Patronii se unesc în vederea provocării de lock-outuri. Fără să țină seama de măsurile teroriste ale guvernului și trecînd peste capul liderilor reformiști care îi îndemnau să se mărginească la memorii și țra-

¹ A.C.I.P., C. Argetoianu, *Pentru cei de mlîne, Amintiri din vremea celor de ieri*, Partea a VI-a, f. 317—318.

² *Ibidem*, 2 octombrie 1922.

³ *Socialismul* din 27 ianuarie 1920.

⁴ Arh. St. Buc., Fond. Președinția Consiliului de Miniștri, 1920, pach. 4, dos. 20/23 I, p. 141 ; *Socialismul* din 15 martie și 4 aprilie 1920.

tative, ceferiștii din București declară grevă la 18 aprilie 1920 cerînd mărirea salariilor. Și de astă dată acțiunea ceferiștilor din București a fost semnalul grevei generale a ceferiștilor din vechea Romînie¹, precum și a grevelor muncitorilor din principalele întreprinderi din București. Astfel declară greva muncitorii principalelor întreprinderi metalurgice din București², greva muncitorilor de la fabricile de tîmplărie, de la Imprimeria Națională. În timp ce aceste greve erau încă în curs de desfășurare, intră în grevă la 11 mai, muncitorii de la fabricile de țigări și de chibrituri, de la două întreprinderi din industria alimentară etc.³ Grevele se îmbinau cu lock-outurile. La 14 mai 1920 erau în București după datele organizațiilor muncitorești, 12 000 de greviști. În restul țării erau 10 000 de greviști⁴.

În afara revendicărilor economice privind salariile, muncitorii cereau recunoașterea consiliilor muncitorești, dreptul de control asupra producției (cazul metalurgiștilor), retragerea din nou a gărzilor militare din fabrici și încetarea persecuțiilor contra militanților organizațiilor muncitorești (cazul muncitorilor din întreprinderile de stat).

Unele întreprinderi din București sînt ocupate pentru scurt timp de muncitori, ca de pildă Imprimeria Națională⁵. La 4 mai de exemplu cînd muncitorii de la fabrica de chibrituri în număr de circa 800 alungă din întreprindere trei membri ai sindicatului galben, funcționarii superiori și membrii direcției provoacă oprirea mașinilor și părăsesc întreprinderea care rămîne în mîinile muncitorilor⁶. Lucrătorii au repus în funcție mașinile și „în mai puțin de două ore (după plecarea direcției din fabrică), toată fabrica era în mișcare. Îți făcea o deosebită impresie voioșia și entuziasmul cu care lucrau muncitorii și muncitoarele acestei fabrici. Comitetul sindical și consiliul muncitoresc al fabricii își luase responsabilitatea bunului mers al producției și lucrătorii își dădeau perfect seama că ceea ce făceau în acel moment era hotărîtor pentru viitor”⁷. În adevăr, muncitorii demonstau în practică faptul că ei puteau conduce întreprinderea fără burghezie și împotriva ei. Dar conducerii Partidului socialist și a mișcării sindicale i-a fost frică să se pună în fruntea luptei muncitorilor de la Regie, s-o ridice la un nivel mai înalt. După terminarea zilei de lucru, muncitorii au sigilat fabrica și depozitele și apoi au plecat acasă. În timp ce muncitorii erau plecați acasă, jandarmii au putut rupe nestingheriți sigiliile și ocupa fabrica⁸. Direcția a declarat lock-out, iar muncitorii, grevă.

¹ Cu privire la începerea grevei generale a ceferiștilor, începută la 8 aprilie 1920 și materialele aflate în Arh. St. Buc., fond. Min. de Interne 1920, dos. 58, p. 58; dos. 223, f. 92—93; dos. 242, f. 9; dos. 251, f. 22 și 28; dos. 262, 1 f. 10; Documente de arhivă privind grevele din 1920, folosite în lucrarea de față sînt citate la Tr. Lungu și S. Columbeanu, *Contribuții la Studiul mișcării greviste din Romînia în anii 1919—1920*, în *Studii*, nr. 5/1957.

² *Socialismul* din 21 aprilie și 30 mai 1920. Arh. St. Buc., fond M.A.I., 1920, dos. 223, p. 92—93.

³ *Socialismul* din 13 aprilie 1920, Arh. St. Buc. fond M.A.I. 1920, dos. 91, f. 76.

⁴ *Ibidem*, 15 mai 1920.

⁵ *Ibidem*, 28 aprilie 1920.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Socialismul* din 14 mai 1920.

⁸ *Ibidem*.

Grevele începute în aprilie — mai 1920 la București s-au prelungit timp de mai multe săptămâni. Muncitorii, însuflețiți de spirit revoluționar, tindeau sub influența grupurilor comuniste și pe baza propriilor experiențe să treacă la forme de luptă mai înalte, printre altele la greva generală însoțită de ocuparea întreprinderilor.

La 4 mai are loc în București o adunare a consiliilor muncitorești și delegațiilor muncitorilor din toate întreprinderile capitalei, care hotărăște ca în caz când patronii și guvernul nu vor satisface revendicările muncitorilor, se va declara grevă generală¹. La 17 mai are loc în sala Dacia un mare miting al greviștilor din București; în moțiunea adoptată la întrunire greviștii arătau că dacă nu se acceptă revendicările lor vor ocupa întreprinderile; că: „în cazul când nu vom fi satisfăcuți ne găsim datori de a merge în fabrici să lucrăm fără a mai ține cont de hotărârea guvernului care caută să ducă țara la dezastru și a patronilor criminali”².

Puterea burghezo-moșierească întrebuința forța armată și deslănțuia cele mai sălbatiche represiuni de masă împotriva muncitorilor. Grevistele de la fabrica de țigări de pildă au fost de două ori — la 24 mai și 1 iunie atacate de armată³. Se știe că în condițiile din acea vreme, în care

clasele exploataatoare puseseră violența la ordinea zilei și foloseau un imens aparat militaro-polițist împotriva luptelor populare,— pentru doborârea puterii burghezo-moșierești era necesară violența revoluționară a maseilor. Orientându-se în mod just în condițiile istorice date, grupurile comuniste chemau masele să răstoarne puterea burghezo-moșierească prin lupta armată. Masele muncitorești se convingeau pe baza propriilor experiențe, de justetea acestei chemări a grupurilor comuniste, se declarau gata să lupte pentru lichidarea prin violență a puterii burghezo-moșierești, să treacă de la greva generală la lupta armată. La 3 iunie a avut loc la București o nouă întrunire muncitorească. O muncitoare de la Regie a spus: „se încearcă din nou vărsarea singelui muncitoresc . . . Să nu se joace oligarhia cu focul. Azi femeile muncitoare sînt gata să se îngrijească nu numai de bucătărie, ci sînt gata să poarte arma cînd lupta se va declara între noi și ei”⁴ (capitaliștii). Un alt muncitor de la fabrica de chibrituri a declarat: „pînă cînd vom mai suferi tovarăși foamea și asuprirea? Să fim gata de luptă. Să declarăm greva generală și dacă nici atunci nu vom izbuti, să ieșim în stradă luptînd cu sacrificiul vieții noastre pentru drepturile noastre”⁵. Un alt reprezentant al muncitorilor a spus: „trebuie să trecem la fapte, trebuie să ieșim în stradă. Strada să rezolve conflictul”⁶. Redînd atmosfera care a domnit la mitingul greviștilor ziarul Socialismul care din cauza „cenzurii” exercitate de liderii reformiști ai partidului socialist era departe de a oglindi pe de-antregul spiritul revoluționar al maseilor, scrie că „din cuvîntările simple ale celor năpăstuiți s-a desprins strigătul îndurerat: pînă cînd provocările? Și a izbucnit un alt strigăt unanim revoltat: GREVA

¹ *Socialismul* din 5 mai 1920.

² *Ibidem*, 19 mai 1920.

³ *Ibidem*, 23 mai și 3 iunie 1920.

⁴ *Ibidem*, 4 iunie 1920.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

GENERALĂ ȘI LUPTA DE STRADĂ¹”. Firește că în acea vreme maselor muncitorești nu le era încă clară calea ce trebuiau s-o aleagă pentru a doborî stăpînirea burghezo-moșierească. Clar era însă că proleta-riatul din Capitală era gata să lupte pentru realizarea acestor sarcini mărețe și faptele relatate mai sus oglindesc puternica fierbere revoluționară care cuprinsese masele, oglindesc atmosfera revoluționară care a precedat crearea partidului comunist.

În momentul marilor lupte din aprilie — iunie 1920 clasa muncitoare din țara noastră nu-și făurise încă partidul ei comunist. Conducătorii oportuniști ai partidului socialist Ilie Moscovici, G. Cristescu și alții au intrat în tratative cu Averescu² și apoi au convocat adunări ale greviștilor în cadrul cărora au îndemnat muncitorii să înceteze greva pe motiv că *după* reluarea lucrului, guvernul le va satisface revendicările; la toate aceste adunări muncitorii care luau cuvîntul au propus ca *întîi* să fie satisfăcute revendicările imediate ale muncitorilor și numai *după aceea* să înceteze greva³. Dar în conducerea Uniunii sindicatelor ceferiste, posturile cheie le dețineau atunci elementele oportuniste care susținînd că trebuie să aibă încredere în bunăvoința guvernului, au izbutit cu mari eforturi să determine ceferiștii să înceteze greva ceea ce a dus și la încetarea grevei celorlalți muncitori din întreprinderile statului. Muncitorii metalurgiști și tîmplari din București în ale căror sindicate posturile cheie erau în mîinile aripei revoluționare, au continuat greva pînă cînd au fost satisfăcute o parte a revendicărilor (Greva tîmplarilor a continuat pînă în august⁴, iar cea a metalurgiștilor pînă în septembrie 1920⁵. Au fost unele din cele mai lungi — poate chiar cele mai lungi — greve din istoria mișcării muncitorești din România).

Guvernul nu a satisfăcut însă revendicările muncitorilor din întreprinderile statului din București care reluasera lucrul la începutul lunii iunie 1920. Aceasta a provocat revolta muncitorilor care cereau cu vehemență conducerii Partidului socialist și sindicatelor să organizeze greva generală pe întreaga țară. La 17 iunie 1920 de pildă a avut loc adunarea tuturor consiliilor muncitorești din București. Ziarul Socialismul deși în redacția lui dominau elementele reformiste — constata: „au vorbit tovarășii de la CFR, Regie, Chibrituri, Metalurgie etc. Toți tovarășii au protestat contra generalului Averescu care i-a înșelat. Toți vorbitorii au arătat că nici unul din angajamentele luate n-au fost respectate. Nici consiliile muncitorești (recunoașterea lor), nici reprimirea lucrătorilor, nici încetarea prigoanei, nici ridicarea armatei (din fabrici). Toți vorbitorii *au cerut să se procedeze cu energie și să se proclame greva generală*. Lucrătorii sînt gata de luptă. *Ei au cerut comisiei generale să fie mai hotărîți și muncitorii o vor urma*”⁶. Adunarea a votat o moțiune prin care a dat Comisiei

¹ Socialismul, 4 iunie 1920.

² Ibidem 6 iunie 1920. Vezi și declarațiile făcute de Ilie Moscovici la procesul grevei generale în Socialismul din 17 nov. 1920.

³ Despre aceste adunări vezi Socialismul din 6 și 7 iunie 1920.

⁴ Socialismul din 14 iulie 1920.

⁵ Ibidem, 9 sept. 1920.

⁶ Ibidem, 19 iunie 1920.

generale a sindicatelor mandatul de a organiza *greva generală* pe întreaga țară¹. Se vede în mod clar că *muncitorii* erau aceia care cereau conducerii centrale oficiale a mișcării muncitorești să declare greva generală. Acesta era un rezultat al activității grupurilor comuniste. În zilele următoare, *Socialismul* a publicat articole din care reeșea orientarea muncitorimii spre greva generală². Muncitorimea capitalei, în frunte cu elementele revoluționare a fost aceea care a dat semnalul pregătirilor pentru greva generală. Din întreaga țară muncitorii cereau declararea greveii generale, trimiteau în acest scop delegații la organele centrale din București ale mișcării muncitorești³.

Luptele greviste se intensifică în toată țara, muncitorii din București fiind în fruntea acestor lupte. Între 1 martie — 20 octombrie 1920, au avut loc în toată țara 345 de greve⁴ din care 112 în București⁵. Au avut loc mari demonstrații și mitinguri împotriva intervenției antisovietice și a teroarei dezlănțuite de guvern pentru amnistie politică și militară⁶ (după unele date numărul oamenilor muncii condamnați sau dați în judecată pentru că refuzaseră să participe la războiul imperialist sau se ridicaseră împotriva regimului burghezo-moșieresc era de circa 100 000). În cursul unora din aceste acțiuni, ca de pildă greva de la Arsenal din 30 august, armata a tras în muncitori provocând victime⁷. Masele muncitorești cereau cu tot mai multă insistență greva generală.

La începutul lunii august, consiliile muncitorești din București au decis să organizeze o grevă generală demonstrativă împotriva legii de interzicere a grevelor pregătită de guvern și împotriva intervenției antisovietice⁸, iar consiliul comun al Partidului socialist și sindicatelor a trebuit să aprobe această hotărâre⁹. La 11 august în București a avut loc o grevă generală demonstrativă de două ore, în cursul căreia 30 000 muncitori au demonstrat în fața Parlamentului împotriva legislației antigreviste¹⁰. Acțiuni asemănătoare — greve și demonstrații contra legislației antigreviste au avut loc a doua zi în toată țara¹¹. În august-octombrie 1920 au avut loc greve generale pe diferite regiuni și orașe pe tot întinsul țării. Cele mai însemnate Uniuni sindicale adoptă hotărârea de a declara greva generală.

Oportunității care dețineau majoritatea în conducerea Partidului socialist și a sindicatelor au amînat pe cît le-a stat în putință, declararea

¹ *Socialismul* din 19 iunie 1920.

² *Ibidem*, 20 și 22 iunie 1921.

³ Vezi declarațiile în acest sens la procesul greveii generale în *Socialismul* din 17 noiembrie 1920 și *Dimineața* din 17 noiembrie 1920.

⁴ *Buletinul oficial al Ministerului Muncii*, an. II (1921), p. 314.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Ziarul *Dimineața*, de exemplu publicînd un reportaj asupra unui astfel de miting organizat de Partidul socialist la arenele Romane arăta că tribunele erau pline pînă la refuz.

⁷ *Socialismul* din luna septembrie 1920. Arh. St. Buc. Fond. Președinției Consiliului de Miniștri, 1920, dos. 224, f. 68.

⁸ *Socialismul* din 13 august 1920.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Arh. St. Buc., Fond. M.A.I., 1920, dos. 224, f. 40; dos. 237, f. 4; dos. 252, f. 2; *Socialismul* din 14, 17 și 18 aug. 1920.

grevei generale, dînd guvernului răgazul de care avea nevoie pentru a pregăti reprimarea prin forță a luptelor muncitorești. Majoritatea reformistă din Consiliul general al organizațiilor socialiste și sindicale a fost nevoită să se declare de acord cu greva generală numai sub presiunea maselor¹. Membrii Consiliului general primiseră din partea organizațiilor mandate imperative de a declara greva generală. De altfel, mecanicii și fochiștii hotărîseră ori cum să declare greva generală la 18 octombrie și devenise evident pe baza grevelor precedente ale feroviarilor și a stării de spirit a muncitorilor, că greva generală a feroviarilor va duce în orice caz la o grevă a celei mai mari părți a muncitorimii. Se știe că greva generală a fost fixată pentru ziua de 20 octombrie, revendicările ei avînd un caracter politic: libertatea organizațiilor muncitorești, recunoașterea sindicatelor și a consiliilor muncitorești, demilitarizarea întreprinderilor, libertatea de întrunire, de presă, de grevă și altele. În preajma grevei generale, guvernul a făcut mari pregătiri pentru reprimarea grevei generale. În timp ce guvernul pregătea represiunea, liderii reformiști încercau să ajungă la o înțelegere cu el — nu se gîndeau decît „să scape” cît mai iute de greva generală, să-i pună cît mai repede capăt², și de aceea refuzau să se ocupe de pregătirea practică a grevei generale. Credincioși metodelor pasive reformiste ei nu numai că nu au făcut nimic pentru a organiza în mod efectiv greva generală, dar au și dezorientat muncitorii împingîndu-i la pasivitate prin directiva „toată lumea stă acasă”; această directivă a demobilizat muncitorimea a răzlețit și împrăștiat forțele ei, a înlesnit acțiunea represivă a guvernului burghezo-moșieresc. Pe de altă parte clasa muncitoare — ca urmare în primul rînd a politicii oportuniste a conducătorilor Partidului socialist, nu închegase încă o legătură trainică cu aliatul ei firesc, masele de bază ale țărănimii.

Muncitorimea a pornit la marea luptă — greva generală — plină de elan și avînt revoluționar dar dezarmată, lipsită de principala ei armă, organizarea și lipsită de un stat major revoluționar, de conducere unui partid marxist-leninist. Tactica pasivă, oportunistă a liderilor reformiști a fost în modul cel mai clar sintetizată de secretarul din acea vreme a Comisiei generale a sindicatelor care în ajunul grevei generale a declarat presei: „Guvernul amenință cu împușcarea. Proletariatul va răspunde încrucișîndu-și brațele”³. Încrucișarea brațelor, pasivitatea în fața atacului furibund al burgheziei, aceasta era linia impusă de liderii reformiști.

Prezentarea grevei generale iese din cadrul acestui studiu. Amintim însă că dorința de luptă a muncitorimii s-a reflectat în participarea ei aproape unanimă la grevă. În octombrie a început greva mecanicilor și fochiștilor de la C.F.R. Un mare ziar burghez arăta că la București „greva de la căile ferate s-a declarat duminică seara la orele 6. De la această

¹ „N-ajungeai să deschizi gura într-o adunare că ți se lua piuitul cu strigătele: Vrem greva generală!” — Se arată într-o relatare contemporană (*Lupta socialistă* din 3 octombrie 1920).

² Greva trebuia să se sfîrșească după cîteva zile chiar dacă guvernul nu ar fi cedat la condițiunile puse în memorii declara secretarul Partidului socialist — oportunistul Ilie Moscovic (Ilie Moscovic, *Probleme ale mișcării socialiste*, București, 1922), p. 17).

³ *Chemarea* din 16 octombrie 1920.

oră nici un tren n-a mai plecat în provincie . . . Pe măsură ce se întorceau trenurile din provincie, personalul de tracțiune părăsea serviciul¹. Viitorul, organul oficial ultrareacționar al liberalilor, arată că la București a rămas la lucru . . . un singur fochist². Joi 20 octombrie 1920 au intrat în grevă muncitorii din celelalte ramuri. Unul din ziarele burgheze de cel mai mare tiraj, redus în zilele grevei generale la o firavă foiță scria la 20 octombrie: „Greva generală a izbucnit. Începînd de azi dimineața de la orele 6, orice activitate economică a încetat³”. Acest ziar evalua la 36.000 numărul muncitorilor din capitală participanți la greva generală (printre ei: 5 000 ceferiști, 5000 metalurgiști, 3500 muncitori de la fabricile R.M.S., 1200 de la Arsenal, 1000 de la Pirotehnice, 1000 de la atelierele de confecții ale armatei etc.⁴. Din cauza greșelilor Comisiei locale a sindicatelor din București arăta unul din liderii reformiști, nu au intrat în grevă muncitorii de la tramvaie⁵. Greva generală din octombrie 1920 a cuprins întreaga muncitorime a României; ea a fost *prima* acțiune unită pe toată România, *prima* grevă generală, din întreaga țară (pînă atunci avuseseră loc doar greve generale pe provincii, ca de pildă grevele generale de la 1919 din vechea Romînie, despre care am vorbit, greva generală din 25—26 august 1920 din Banat, greva generală din 29 august 1920 din Transilvania și Banat etc.).

Elanul revoluționar, dorința de luptă a muncitorimii nu erau însă suficiente. Lipsa de organizare de conducere revoluționară, lipsa unor legături trainice cu aliații firești — urmarea lipsei unui partid revoluționar — și-au făcut repede simțite efectele asupra muncitorimii. Faptul că nu avea încă un partid marxist-leninist nu a dat proletariatului psihibilitatea de a respinge și înrînge atacul claselor exploatatoare. Desfășurînd adevărate acțiuni de război civil, guvernul a arestat mii de muncitori și în primul rînd membrii consiliilor muncitorești, ai comitetelor sindicale și ai organizațiilor socialiste; sediile muncitorești au fost închise, ziarele socialiste suprimate mulți dintre greviști și familiile lor au fost aruncați pe stradă sub pretextul rechiziționării locuințelor; greviștii erau oprîți de armată de a cumpăra pîine la brutării etc. Din cauza că liderii partidului și ai sindicatelor nu au făcut nimic pentru a remedia efectele arestărilor și interzicerii activității legale, din cauză că nu au făcut nimic pentru a asigura o conducere ilegală a grevei care să poată să-și continue activitatea în ciuda teroarei, — iar pe muncitori i-au îndemnat să stea pasivi pe la casele lor, forțele clasei muncitoare au putut fi răzlitite de măsurile teroriste ale guvernului, muncitorii au pierdut legătura între ei și greva generală s-a fărîmițat, în practică, într-o serie de greve pe centre muncitorești și grupe de fabrici, greve simultane lispite de coeziune între ele, lispite de o conducere unică. Lipsiți de orice îndrumare, neștiind cum să riposteze împotriva măsurilor represive și neexistînd un partid revoluționar, nefiind *mobilizați* să dea burgheziei riposta cuvenită, mulți mun-

¹ *Dimineața* din 20 octombrie 1920.

² *Viitorul* din 28 octombrie 1920.

³ *Dimineața* din 22 octombrie 1920.

⁴ *Ibidem* din 24 octombrie 1919; ziarul burghez *Dacia* din 24 octombrie 1920.

⁵ Ilie Moscovici, *Probleme actuale ale mișcării muncitorești*, București, 1922, p. 18.

citori au reluat în mod treptat lucrul fără a-și putea impune revendicările lor. O bună parte a muncitorilor din București au reluat lucrul după 3—5 zile de grevă. O săptămână după începerea grevei generale mai erau însă în grevă cele mai importante detașamente ale muncitorin.ii bucureștene, cefești, metalurgiștii (ca și petroliștii din Valea Prahovei, minerii din Valea Jiului etc.)¹. În București grupurile comuniste răspundeau manifeste ilegale care îndemneau pe muncitori să continue greva². O mare parte a muncitorimii, în București ca și în întreaga țară, era dornică să continue lupta, iar guvernul s-a văzut în imposibilitate de a lichida greva generală repede și complet. „Șefii socialiști o dată arestați—se arăta într-un ziar burghez—*greva generală n-a fost înfrântă decât pe alocuri; mai erau industrii care sufereau de pe urma grevei*. Această situație tindea să continue avînd pe de o parte masele lipsite de conducători cu care se putea trata, de alta guvernul, *pus în imposibilitate de a soluționa chestiunea din măsurile luate*”³. Aceasta era o recunoaștere a faptului că guvernul nu putea lichida singur greva. Burghezia a fost însă din nou ajutată de liderii reformiști. La 24 octombrie 1920 au început la București tratative între reprezentanții liderilor reformiști N. Lupu Costache și Ghelerter pe de o parte și secretarul general de la interne (I. Popovici-Tașcă), ministrul de interne (C. Argetoianu) și primul ministru (generalu Averescu)⁴. Guvernul a propus ca liderii Partidului socialist să dea cuvîntul de ordine de reluare a lucrului, urmînd ca *după aceea*, guvernul să elibereze muncitorii arestați, să permită reînceperea activității legale a Partidului socialist, să se satisfacă revendicările greviștilor⁵. Totdeauna înclinați spre colaborarea neprincipială cu burghezia, totdeauna gata să se înhame la remorca acesteia, liderii reformiști au acceptat propunerile guvernului de a proclama încetarea grevei fără îndeplinirea prealabilă a revendicărilor greviștilor. La 28 octombrie 1920, conducerea Partidului socialist a dat cuvînt de ordine de încetare a grevei generale. Abia atunci, în urma dispoziției liderilor reformiști care ajunseseră la o înțelegere cu guvernul, greva generală s-a terminat în linii mari în cea mai mare parte a industriei și transporturilor din București și din țară. Muncitorimea se retrăgea însă luptînd. În ciuda directivelor reformiștilor la C.F.R., în Valea Jiului ca și în alte locuri, muncitorii au mai continuat greva în prima decadă a lunii noiembrie⁶.

¹ La 1 noiembrie 1920, într-un articol care condamna în mod vehement greva generală, revista *Cuvîntul liber* scria că „e adevărat că n-au dezertat (de la grevă) muncitorii din petrol și metalurgie. Greva căilor ferate produce încă cel mai mare rău economiei burgheze”. În noiembrie 1920, o telegramă a Direcției generale a C.F.R. din Cluj arăta că dintre minerii din Valea Jiului numai o minoritate reluseră lucru (*Dimineața* din 4 noiembrie 1920). Cf. *Socialismul* din 28 nov. 1920.

² „Pe la periferia capitalei, scria *Dimineața* la 27 octombrie 1920, au fost lipite manifeste scrise cu mina din care se arăta că greva nu e sfîrșită”.

³ *Dimineața* din 29 octombrie 1920.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ La 4 noiembrie sub titlul „Guvernul face apel la reluarea lucrului” a fost publicat un comunicat oficial care arăta că la C.F.R. sub influența „instigatorilor” muncitorii continuă să facă grevă pasivă (grevă pasivă însemna intrarea muncitorilor în ateliere, la servicii etc., fără însă a lucra). În noiembrie greva încă mai continua în Valea Jiului, la Galați și în alte locuri (*Socialismul* din 28 noiembrie 1920, *Dimineața* din 17 noiembrie 1920).

Greva generală a împiedicat instaurarea dictaturii militare deschise la care tindea guvernul Averescu¹; dîrzenia muncitorilor care pînă la 28 octombrie nu au părăsit greva, în ciuda măsurilor teroriste a impus deschiderea sediilor Partidului socialist, reapariția ziarelor socialiste. În esență însă, greva generală în București ca și în restul țării a fost înfrîntă, din cauza conducătorilor reformiști, din cauza lipsei unui partid leninist. Promisiunile guvernului de a elibera muncitorii arestați, de a recunoaște drepturile sindicatelor și consiliilor muncitorești în fabrici nu au fost îndeplinite. Consiliile muncitorești, și o mare parte a sindicatelor au fost distruse. În diferite locuri ziua de muncă de 8 ore a fost desființată, salariile scăzute, muncitorii revoluționari concediați. Scopurile urmărite prin greva generală, asigurarea drepturilor democratice pentru muncitori, a dreptului la organizare, adunări, grevă a muncitorilor, nu au fost atinse. A început refluxul luptelor revoluționare. Greva generală ca și celelalte lupte de clasă din 1918—1920 au avut însă o mare importanță în dezvoltarea conștiinței și organizării de clasă a muncitorilor, pentru dezvoltarea procesului de clarificare ideologică în mișcarea muncitorească.

Grupurile comuniste și secțiunea din București a Partidului socialist au fost în primele rînduri ale luptei pentru transformarea Partidului socialist în Partid comunist. Aceasta nu este întîmplător, căci organizațiile muncitorești, din București erau cele mai puternice din țară. În ianuarie 1920 Secțiunea din București a Partidului Socialist, de exemplu, cea mai numeroasă din țară, avea deja 4550 membri, majoritatea membrilor formînd-o ceferiștii, metalurgiștii și alți muncitori. În februarie 1919, cînd conducerea partidului socialist a renunțat în mod deschis la declarația de principii din noiembrie 1918 și a trecut la susținerea fățișă a ideologiei reformiste, secțiunea din București, sub influența grupurilor comuniste și-a declarat din nou adeziunea la principiile revoluționare².

È adevărat că în mai 1919, la conferința din București a Partidului socialist, liderii oportuniști au impus un program reformist. Dar încă la 29 iunie secțiunea din București a Partidului socialist — prima în țară — votează din inițiativa grupurilor comuniste o moțiune de simpatie, față de Internaționala Comunistă³ și față de membrii grupurilor comuniste aflați în închisoare afirmîndu-și hotărîrea ca la viitorul congres să ceară afilierea partidului la Internaționala Comunistă.

În ianuarie 1920, cînd nu se stinsese încă ecoul grevi generale din 26 decembrie 1918, la propunerea reprezentanților grupurilor comuniste secțiunea din București a Partidului socialist adoptă o moțiune prin care cere conducerii Partidului socialist să ia măsuri pentru afilierea la Internaționala a III-a și transformarea partidului în Partid Comunist⁴. În

¹ Planurile Guvernului Averescu-Argetoianu de instaurare a dictaturii militare, demascate în presa muncitorească, sînt recunoscute de Argetoianu în memoriile sale.

² *Socialismul* din 21 și 28 februarie și 3 martie 1919.

³ *Ibidem*, 4 iulie 1919.

⁴ A.C.I.P., cota A IV, nr. inv. 51 și dosar 42 812.

martie 1920, secțiunea din București votează din nou o moțiune în acest sens propusă de grupurile comuniste¹.

Sub conducerea grupurilor comuniste, secțiunea din București întreprinde o energică acțiune în vederea transformării Partidului socialist în Partid Comunist. În 1920 începe să apară revista „Lupta de clasă”, organ al secțiunii București care fiind condusă de grupurile comuniste², milita în mod deschis pentru răspîndirea leninismului, pentru afilierea la Internaționala Comunistă³. Organizațiile din întreaga țară ale Partidului socialist, răspunzînd inițiativei secțiunii din București și mobilizate fiind de grupurile comuniste, votează moțiuni în favoarea afilierii la Internaționala Comunistă.

Conducerea centrală a Partidului socialist a izbutit pînă la greva generală să amîne sub diferite pretexte afilierea partidului la Internaționala a III-a și constituirea Partidului Comunist Român. Experiența grevei generale arătase însă în mod definitiv muncitorilor înaintați că fără un partid comunist, proletariatul nu va putea învinge burghezia. La 30 ianuarie 1921 se întrunește la București consiliul general al Partidului socialist. Grupurile comuniste din București au pregătit în mod direct desfășurarea lucrărilor consiliului general³ care se pronunță cu majoritate de voturi în favoarea aderării la Internaționala Comunistă, în favoarea constituirii Partidului Comunist Român și în legătură cu aceasta, hotărîște convocarea Congresului Partidului socialist.

La 8 mai 1921, a avut loc în București marele eveniment, de uriașă însemnătate pentru istoria poporului nostru. Congresul Partidului Socialist hotărîște cu zdrobitoare majoritate de voturi aderarea la Internaționala a III-a și constituirea Partidului Comunist Român. Crearea Partidului comunist a însemnat o victorie istorică a leninismului asupra oportunistului în mișcarea muncitorească din țara noastră. Partidul Comunist Român a preluat conducerea luptei de eliberare socială și națională a poporului nostru. Sub conducerea Partidului, oamenii muncii pășesc pe căile luminoase ale construirii socialismului în țara noastră.

РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ В БУХАРЕСТЕ В 1917—1921 гг.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В отличие от других столиц Бухарест еще со второй половины XIX в. был не только политическим и административным, но и основным промышленным центром страны. Поэтому рабочие Бухареста являлись тем отрядом румынского пролетариата, который не раз подавал сигнал к большим революционным битвам румынских народных масс против буржуазно-помещичьего строя.

¹ *Socialismul* din 17 martie 1920 și 23 mai 1920.

² *Ibidem*, 7 martie 1924.

³ *Ibidem*, 2 octombrie 1922.

После 1917 г. вследствие империалистической войны в Румынии обострились внутренние противоречия буржуазно-помещичьего строя и под непосредственным влиянием Великой Октябрьской социалистической революции начался мощный революционный подъем.

В работе показывается роль бухарестских рабочих в революционном движении 1917—1920 гг., в особенности рассматриваются следующие вопросы: выступления против империалистической войны, против немецких оккупантов и румынских помещиков и буржуазии, борьба за демократический мир и солидарность с советской Россией; борьба трудящихся в ноябре — декабре 1917 г.; забастовка железнодорожников в июне 1919 г. и в связи с этим широко развернувшиеся по всей стране бои рабочих; общие политические забастовки 1919 г. и особенно политическая забастовка 26 (13) декабря 1919, означающая новый революционный подъем бухарестского пролетариата, а также крупные забастовки и рабочие действия (борьба за рабочий контроль над производством, захват предприятий в апреле — июле 1920 г.) и их значение для подготовки общей забастовки и, наконец, непосредственная подготовка и развертывание общей забастовки в Бухаресте в октябре 1920 г.

Большие бои пролетариата в этот период развертывались вопреки реформистским элементам из руководства социалистической партии и профсоюзного движения, пытавшимся затормозить революционные действия масс.

Во главе пролетарского движения стояли коммунистические группы. Бухарестские коммунистические группы сыграли огромную роль в борьбе против оппортунизма, в выяснении идеологии рабочего движения, ознаменовавшейся созданием 8 мая 1921 г. Румынской коммунистической партии.

LE MOUVEMENT OUVRIER À BUCAREST DE 1917 À 1921

RÉSUMÉ

A la différence d'autres capitales, Bucarest a été, dès la seconde moitié du XIXe siècle, non seulement le centre politique et administratif du pays, mais encore son principal centre industriel. De ce fait, les travailleurs bucarestois constituèrent ce détachement du prolétariat roumain qui maintes fois donna le signal des grandes batailles de classe contre le régime bourgeois-agricole. Après 1917, par suite de l'aggravation des contradictions internes du régime bourgeois, en conséquence de la guerre impérialiste, et sous l'influence directe de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre, la Roumanie a connu un vigoureux essor révolutionnaire.

L'auteur de l'article s'attache à étudier le rôle des travailleurs de Bucarest au cours des luttes révolutionnaires des années 1917—1920, en insistant particulièrement sur les facteurs suivants: actions dirigées contre la guerre impérialiste, contre l'occupant allemand, la bourgeoisie et les grands propriétaires fonciers du pays; actions en faveur d'une paix démocratique, et de solidarité avec la Russie soviétique; luttes de novembre-décembre 1918; grève des cheminots de juin 1919, suivie des grandes luttes ouvrières que celle-ci déclencha dans tout le pays; grèves générales politiques de 1919 et, notamment, la grève politique du 26 (13) décembre 1919, qui marque une nouvelle intensification du rôle révolutionnaire des travailleurs bucarestois; grandes grèves et actions ouvrières (lutte pour le contrôle de la production par les travailleurs

et occupation d'un certain nombre d'entreprises en avril-juillet 1920) et leur importance dans la préparation de la grève générale d'octobre 1920 ; préparation directe et déroulement de la grève générale d'octobre 1920, à Bucarest.

Les grandes luttes prolétariennes de cette période se sont produites en dépit des éléments réformistes, de la direction du parti socialiste et du mouvement syndical, qui s'efforçaient de freiner l'action des masses. C'étaient les groupes communistes qui dirigeaient les actions prolétariennes, et ils jouèrent à Bucarest un rôle considérable dans la lutte contre l'opportunisme et pour la clarification idéologique du mouvement ouvrier, lutte couronnée, le 8 mai 1921, par la création du Parti Communiste Roumain.

LUPTA MASELOR POPULARE DIN BUCUREȘTI CONDUSE DE PARTIDUL COMUNIST ROMÎN PENTRU INSTAURAREA PUTERII POPULARE

(23 August 1944 — 6 Martie 1945)

DE

M. RUSENESCU

Clasicii marxism-leninismului descoperind legile dezvoltării sociale, au arătat că adevărații făuritori ai istoriei sînt masele populare, deoarece ele creează toate bunurile materiale, ele reprezintă principala forță care înfăptuiește schimbările progresiste din viața socială.

Cea mai măreață cucerire a maselor populare din țara noastră este instaurarea puterii populare sub conducerea partidului clasei muncitoare. Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arăta la cel de-al II-lea Congres al P.M.R. că „Regimul democrat-popular este opera poporului — adevăratul făuritor al istoriei”¹.

Alături de lupta oamenilor muncii din întreaga țară, lupta maselor populare din orașul București pentru libertate și independență, pentru un trai mai bun, are tradiții seculare. Populația Bucureștiului s-a ridicat în nenumărate rînduri în decursul frămîntatei istorii a patriei noastre împotriva înrobitorilor ei de tot felul.

În articolul de față vom trata numai unele aspecte ale luptei maselor populare din București sub conducerea Partidului Comunist Român în perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945, fără a avea însă pretenția de a epuiza problema.

Insurecția armată victorioasă de la 23 August 1944, organizată și condusă de către Partidul Comunist Român în condițiile favorabile create

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Comunist Român la Congresul al II-lea al partidului — 23 decembrie 1955*, E.S.P.L.P., 1956, p. 24.

de înaintarea Armatei Sovietice eliberatoare pe teritoriul țării noastre a marcat o cotitură radicală în istoria poporului român, descătușând uriașele energii revoluționare ale întregului popor muncitor. La victoria insurjecției armate au dat o însemnata contribuție masele largi populare din Capitala patriei noastre. Potrivit planului insurecțional elaborat de conducerea Partidului Comunist Român, în ziua de 23 August 1944 formațiunile patriotice de luptă din București au arestat guvernul fascist și împreună cu unitățile armatei române care la chemarea partidului se alăturaseră insurecției, au trecut la lichidarea comandamentelor și trupelor hitleriste. Din primele momente ale insurecției, partidul, plin de încredere în forțele poporului, a chemat populația Capitalei la luptă cu arma în mână împotriva armatei hitleriste. Comandamentul formațiunilor patriotice de luptă a lansat un apel înflăcărat către toți cetățenii Capitalei în care se spunea : „Lupta cu arma în mână a început. Din această clipă fiecare român e un soldat al României libere... Pentru respingerea și exterminarea cotropitorilor sînt necesare toate forțele și resursele noastre. Urmați fără șovăire ordinul și dispozițiile Comandamentului formațiunilor de luptă patriotice, înrolați-vă în detașamentele patriotice. Prezențați-vă la locurile indicate de Comitetele noastre cu arme și fără arme. Capitala țării, inima mișcării de eliberare națională trebuie ținută cu orice preț”¹. Mobilizați de comuniști, mii de cetățeni ai Bucureștiului au format numeroase plutoane și companii ale formațiilor patriotice care au luptat împotriva hitleriștilor ce încercau să pătrundă în Capitală. În aceste zile „se puteau vedea pe străzile Capitalei plutoane și companii de voluntari cu căști și puști care se îndreptau spre zonele de luptă din jurul Capitalei”². Numeroși cetățeni ajutau formațiunile de luptă patriotice și unitățile militare, transportînd muniții și alimente pînă la linia de luptă³.

Lupte îndirjite împotriva trupelor hitleriste au dus formațiunile patriotice și unitățile militare în special la sediul misiunii militare germane pentru armata de uscat (actualul local al Academiei Militare), la sediul misiunii aeriene (localul Sfatului Popular Regional), la sediul formațiunilor hitleriste de pe str. Șerban Vodă, în cartierul Rahova, la gara Dealul Spirii și la cazărțile cavaleriei de la Cotroceni⁴. Acțiunile oamenilor muncii din Capitală încadrați în formațiunile de luptă patriotice precum și ale unităților militare au silit pe hitleriști să capituleze. Trupele fasciste au fost înfrînte și dezarmate pînă către sfîrșitul zilei de 25 august. În urma unor lupte deosebit de aprige au fost respinse atacurile unităților hitleriste de la Băneasa ca și ale celor ce veneau de la Alexandria și Giurgiu. Pînă la 28 august trupele hitleriste dimprejurul Capitalei au fost zdrobite ; fasciștii germani au fost lichidați, capturați sau alungați. Trupele sovietice au eliberat la 30 august orașele Constanța și Buzău.

¹ Arh. centrală a Institut. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 28/II ; Cf. *Ecoul* din 27 august 1944, p. 1.

² *Scnteia* din 24 august 1945, p. 1.

³ *Ecoul* din 29 august, 2 sept., 4 sept. 1944.

⁴ *Contribuția României la războiul antihitlerist*, Ed. militară a M.F.A. ale R.P.R., Buc., 1958, p. 57—58.

În aceeași zi primele unități ale armatei sovietice au intrat în Capitală fiind primite cu entuziasm de populația bucureșteană.

Începerea insurecției în Capitală a fost însoțită de declanșarea acțiunilor insurecționale în toată țara. Conform planului alcătuit de partid aproape simultan cu acțiunea militară din Capitală a început lupta armată în alte regiuni ale țării. La Ploiești și în Valea Prahovei, la Constanța și în Dobrogea, în porturile dunărene, Călărași, Oltenița, Giurgiu, Calafat, Tr. Severin¹, pr cum și la Craiova², Țândărei³, Brașov⁴, în Banat⁵ etc. Trebuie subliniat că alături de gărzile de luptă patriotice și unitățile militare, țărănimea a dat un imens aport. La chemarea comuniștilor, țărănimea a sprijinit gărzile patriotice la dezarmarea unităților hitleriste aflate în localitățile respective⁶.

Insurecția armată victorioasă de la 23 August 1944 a însemnat începutul unei adevărate renașteri a României la o viață nouă, începutul revoluției populare. Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în expunerea făcută la sesiunea solemnă a Marii Adunări Naționale cu prilejul celei de-a 15-a aniversări a eliberării României de sub jugul fascist a arătat că: „Insurecția armată victorioasă a dat un puternic avânt luptei maselor populare, a constituit începutul revoluției populare a cărei sarcină de bază era lichidarea rămășițelor feudale și desăvârșirea revoluției burghezo-democratice, înfăptuirea unui șir de reforme democratice care să deschidă larg drumul progresului economic și social”⁷.

Răsturnarea dictaturii antonesciene a dezlănțuit un uriaș avânt revoluționar care exprima ura maselor împotriva vechiului regim burghezo-moșieresc, care oglindea nu numai hotărîrea lor de a lupta alături de Armata Sovietică la izgonirea trupelor hitleriste din țară și la nimicirea fascismului, ci și de a dezvolta succesul obținut prin doborîrea dictaturii fasciste și de a impune transformări radicale în viața politică, economică și socială în folosul oamenilor muncii.

Călau indu-se după învățătura marxist-leninistă care arată că esențialul în revoluție îl constituie cucerirea puterii politice de către clasa revoluționară, Partidul Comunist Român a mobilizat oamenii muncii de la orașe și sate la luptă pentru alungarea guvernelor cu majoritate reacționară și pentru instaurarea puterii populare. Sub conducerea clasei muncitoare în frunte cu comuniștii, masele populare au desfășurat mari bătălii revoluționare și au hotărît în favorarea lor soarta luptei pentru putere, instaurînd la 6 Martie 1945 puterea democrat-populară.

¹ Arhiva M.F.A., M. St. M., Secția a II-a, dos. nr. 1358/1944—1945, f. 48.

² *România liberă* din 13 septembrie 1944, p. 1.

³ Arh. M.F.A., Jurnal de operații nr. 214/2, f. 17.

⁴ Arh. centrală a Institut. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. nr. 2, f. 178.

⁵ *Ibidem*, dos. 10, f. 206.

⁶ Cu prilejul dezarmării nemților, întreaga populație din satele Dragalina, Lahovari, Mărculești etc., a cerut arme și a participat la lupte înverșunate (*Luptătorul*, organul P.C.R. al Jud. Ilfov, din 6 septembrie 1944, p. 1). Pe Valea Prahovei (Apetri C., *Unele aspecte ale participării armatei române la insurecția populară din august 1944*, Ed. M.F.A., 1955, p. 96), în regiunea Tr. Severin-Vîrciorova (*Buletinul oficial al Jud. Mehedinți*, din 1—15 octombrie 1944, p. 1) etc. numeroși țărani participă la izgonirea trupelor hitleriste.

⁷ *Scnteia* din 23 August 1959, p. 2.

Urmind învățătura marelui Lenin care spunea că : „Cu cât mișcarea populară ia o extindere mai mare, cu atât iese la iveală adevărata natură a diferitelor clase, cu atât mai actuală este sarcina partidului de a conduce clasa, de a fi organizatorul ei, iar nu de a se țîri în coada evenimentelor”¹, Partidul Comunist Român în frunte cu Comitetul său Central, a acordat o atenție deosebită acestei sarcini arzătoare de organizare a uriașei forțe a maselor care se puseseră în mișcare. Dorința muncitorilor de a se organiza era atât de puternică, încît încă din zilele cînd avioanele dușmane mai bombardau Capitala, au început din inițiativa comuniștilor să se țină ședințe în acest scop. Pe baza năzuinței de organizare a maselor, imediat după 23 August se desfășoară sub conducerea comuniștilor refacerea sindicatelor. În întreprinderi iau ființă comitete de fabrică, care își pun ca obiectiv lupta pentru sprijinirea războiului antihitlerist, pentru apărarea intereselor vitale ale oamenilor muncii. În ziua de 27 august, la chemarea comuniștilor, muncitorii întreprinderilor Malaxa, Vulcan, U.C.B., S.T.B., C.F.R., Gaz și Electricitate etc. în adunări au hotărît alegerea comitetelor de fabrică². Totodată ei și-au luat angajamente de a lupta împotriva hitleriștilor și sabotorilor³. La 30 august muncitorii de la Leonida et Co⁴ și întreprinderea Inero⁵ și-au ales comitetul de fabrică. La prima mare demonstrație liberă din fața sediului Partidului Comunist Român ținută la 30 august 1944, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în numele Comitetului Central al Partidului Comunist Român, spunea : „Am cucerit libertatea, dar ea trebuie consolidată și rolul de frunte în această consolidare revine clasei muncitoare și luptei sale. Dar numai lupta organizată poate avea un succes deplin. Organizați-vă în Sindicatele unite ale întreprinderilor voastre, formați comitete de fabrică”⁶. A doua zi în întreaga Capitală, au loc întruniri, mitinguri, ședințe etc. pentru alegerea comitetelor de fabrică. Capitala în întregime se găsea în aceste zile în plină acțiune de organizare muncitorească. Numai în ziua de 31 august au fost alese comitete de fabrică la Tăbăcăria Națională, Aerochimica, Atelierele C.F.R.-Grivița, Amero, Ford-Romîna, Voina⁷ etc.

Și în unele orașe din țară acțiunea de refacere a organizațiilor sindicale începuse în această vreme.

La 1 septembrie 1944, din inițiativa Partidului Comunist Român, s-a constituit Comisia de organizare a mișcării sindicale unite din România, formată din reprezentanți ai celor două partide muncitorești⁸. În rezoluția adoptată, Comisia a stabilit că mișcarea sindicală se organizează ca o mișcare unitară, bazată pe unitatea de acțiune a clasei muncitoare, pe

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. VIII, E.S.P.L.P., Buc., 1955, p. 204.

² *România liberă* din 30 august 1944, p. 2.

³ *Ibidem*.

⁴ *Luptătorul*, organ al Comitetului județean Ilfov P.C.R., din 25 sept. 1944, p. 3.

⁵ *Ibidem* din 6 septembrie 1944, p. 2.

⁶ *România liberă* din 31 august 1944, p. 1.

⁷ *Luptătorul* din 6 septembrie 1944, p. 2-3; Registrul de procese-verbale întocmit de comitetul de întreprindere al Uzinelor Vasile Roaită (fost Voina) la Muzeul de Istorie a orașului București, secția de construire a socialismului.

⁸ *Ecoul* din 8 septembrie 1944, p. 3.

principiile luptei de clasă și ale internaționalismului proletar. Rezoluția stabilea de asemenea ca principiu călăuzitor, constituirea într-o singură organizație sindicală a tuturor categoriilor de salariați dintr-o anumită întreprindere sau instituție, urmînd ca toate organizațiile sindicale din întreprinderile sau instituțiile aceleiași ramuri să se constituie într-un sindicat pe localitate¹. În zilele următoare după înființarea Comisiei de organizare a mișcării sindicale unite din România, acțiunea de organizare a muncitorilor cunoaște în Capitală un mare avînt. La 1 septembrie muncitorii de la Fiat își aleg comitetul de fabrică². La 3 septembrie muncitorii din industria textilă se întrunesc în sala Isbînda și înființează sindicatul textil³. La fel muncitorii textiliști de la întreprinderile Venus, Țesătoriile Reunite, Rico, Sartex etc. în sala Barcelona⁴. Tot la 3 septembrie își aleg comitetul de fabrică și muncitorii de la fabrica Semat⁵. În ziua de 4 septembrie își aleg comitete lucrătorii blănari și muncitorii ospătari⁶. La 8 septembrie se formează comitetul de fabrică la întreprinderea de arte grafice „Dacia Traiană”⁷. La 9 septembrie la Manotehnica⁸ și Adesgo⁹; la 10 septembrie la Apretura¹⁰ și Imprimeria Națională¹¹, la 11 septembrie la fabrica Elnor¹², la 12 septembrie la Abator, la 13 septembrie la Gaz și Electricitate, Falk¹³ și Țesătoria mecanică, V.I.C.A., Distribuția¹⁴, iar în ziua de 14 septembrie la Siemens, Tricotex, Matero, Munca Textilă, Srip, Filcom¹⁵. Aceste acțiuni se desfășurau sub conducerea comunistilor sau a muncitorilor înaintați neîncadrați din punct de vedere organizatoric în partid, dar care urmau și aplicau indicațiile sale. Ca urmare a restabilirii unității sindicale numărul muncitorilor și funcționarilor organizați în sindicate creștea vertiginos. După trei săptămîni de la înființarea Comisiei de organizare, în București existau 14 sindicate puternice dintre care numai sindicatul metalurgiștilor număra 35 000 de muncitori organizați în 36 de sindicate¹⁶.

Acțiunile întreprinse de muncitorimea Capitalei noastre sub conducerea Partidului Comunist Român în vederea organizării și strîngerii rîndurilor sale, a avut un rol deosebit. Ele au constituit un adevărat semnal

¹ *România liberă* din 6 septembrie 1944, p. 1.

² *Ibidem* din 18 septembrie 1944, p. 2.

³ *Ibidem* din 5 septembrie 1944, p. 2.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*

⁶ *Ibidem* din 9 septembrie 1944, p. 2.

⁷ *Ibidem* din 14 septembrie 1944, p. 2.

⁸ *Ibidem* din 18 septembrie 1944, p. 2.

⁹ *Luptătorul* din 14 septembrie 1944, p. 2.

¹⁰ *Ibidem*, p. 3.

¹¹ *România liberă* din 13 septembrie 1944, p. 2.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Luptătorul* din 18 septembrie, 1944, p. 3.

¹⁴ *Ibidem* din 21 septembrie 1944, p. 3.

¹⁵ *Ibidem* din 18 septembrie 1944, p. 3.

¹⁶ *Scnteia* din 26 septembrie 1944, p. 3; *Luptătorul* din 16 septembrie 1944, p. 3.

pentru mase, pe calea organizării în sindicate¹. Muncitorimea din București a stat în primele rînduri în ceea ce privește organizarea sindicală pe întreaga țară. Din foarte multe întreprinderi ale Capitalei numeroși muncitori trimiși de Partidul Comunist Român au mers în orașele țării pentru a ajuta la constituirea sindicatelor. La Constanța în ziua de 9 octombrie la ședința de constituire a comitetului sindical al muncitorilor și funcționarilor, au participat și delegați ai muncitorilor din București².

Organizarea sindicatelor a avut loc în condițiile unor ascuțite bătălii de clasă și comitetele alese sub îndrumarea comunistilor au început să acționeze chiar din momentul înființării, să lupte pentru satisfacerea revendicărilor imediate ale muncitorilor. În cadrul sindicatelor muncitorii din Capitală au pornit imediat la lupta unită pentru cîștigarea unor revendicări politice și economice. Astfel, în ziua de 5 septembrie comitetul de fabrică de la Malaxa a organizat o întrunire la care au participat mii de muncitori în cadrul căreia s-a alcătuit un memoriu de revendicări politice și economice trimițîndu-l direcției³. În memoriu se cereau 8 ore de muncă, concedierea imediată a elementelor fasciste, reprimirea muncitorilor eliberați din închisori, mărirea salariului, aprovizionarea cu lemne pînă la 15 octombrie, interzicerea bătăii, insultelor etc.⁴. La Lemaître din inițiativa comitetului de fabrică, muncitorii s-au întîlnit în ziua de 6 septembrie și au alcătuit un memoriu de revendicări pe care l-au înaintat direcției. Ei cereau 8 ore de muncă, darea afară imediată a elementelor fasciste, primirea în serviciu a muncitorilor eliberați din închisorile și lagărele fasciste, desființarea închisorii și carcerii de fabrică, sporirea salariului cu 50% etc.⁵. În același fel s-au desfășurat lucrurile la Laromet⁶, Grivița C.F.R.⁷, Țesătoriile Reunite, Uzinele Chimice Romîne, fabrica Emil Lăzărescu⁸ etc. Înaintarea de memorii cu revendicările muncitorilor se baza pe o largă mișcare de masă. Partidul arăta că în condițiile războiului antihitlerist și ale luptei pentru deplina nimicire a fascismului intern, greva nu era o armă de luptă indicată. Îndrumați de partid muncitorii au înfăptuit o serie de acțiuni de masă, potrivit condițiilor existente ale momentului. Prin adunări în fabrică, demonstrații în fața direcției, ei au pornit cu de la sine putere la înfăptuirea revendicărilor lor.

În problema carcerelor, de exemplu, muncitorii mobilizați de comuniști au pășit la sfărîmarea lor. În ziua de 9 septembrie muncitorii de la

¹ Astfel, în ziua de 7 septembrie peste 2 000 muncitori metalurgiști din Hunedoara într-o mare adunare și-au ales comitetul de fabrică (Arh. Centrală a Institut. de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.M.R., dos. nr. 1 secția organizatorică, p. 127). Același lucru se întîmplă și la Petroșani, Lupeni, Cugir (Ibidem), în toate orașele din Valea Prahovei, la Timișoara, Bacău, Iași, Buhuși, Pitești, Curtea de Argeș, Brăila (Vezi S. Homenco, *Reorganizarea mișcării sindicale din țara noastră* (sept. 1944), în *50 de ani de la crearea Comisiei generale a sindicatelor din România, 1906-1956*, Ed. C.C.S., Buc., 1958).

² *România liberă* din 13 octombrie 1944, p. 2.

³ *Ibidem* din 7 septembrie 1944, p. 2.

⁴ *Ibidem* din 13 octombrie 1944, p. 2.

⁵ *Luptătorul* din 8 septembrie 1944, p. 2.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *România liberă* din 14 septembrie 1944, p. 2.

⁸ *Luptătorul* din 16 septembrie 1944, p. 3.

S.E.T. au sfârșit carcerile¹. Și în alte întreprinderi muncitorii au făcut același lucru. De asemenea, în problema militarizării întreprinderilor muncitorii au trecut la înlăturarea ordinilor comandanților militari privind interzicerea adunărilor și a organizării, aplicarea de pedepse corporale etc. La 20 septembrie 1944, aceiași muncitori de la S.E.T., la apelul comitetului de fabrică au cerut cu insistență înlăturarea comandantului militar. Lupta împotriva organelor militare din fabrici și uzine a căpătat o amploare din ce în ce mai mare și pînă la urmă comandanții militari din întreprinderi și-au pierdut în fapt orice autoritate și orice putere. Dar mai ales pentru a obține satisfacerea revendicărilor lor, muncitorii exercitau o puternică presiune asupra patronilor și autorităților, prin adunări în fabrică, ieșiri în fața direcției, demonstrații de stradă, adunări de masă pentru susținerea revendicărilor și a alegerii delegaților care să prezinte aceste revendicări conducătorilor întreprinderilor capitaliste sau guvernului. În 17 septembrie 1944, de exemplu, reprezentanții muncitorimii metalurgiste din Capitală s-au strîns într-un număr de cca 1 000 pentru a formula și susține revendicările lor, a discuta în mod liber nevoile lor și a-și spune cuvîntul împotriva exploatatorilor. Au putut fi auzite cuvinte ca : „Patronii au avut toată libertatea să ne asuprească, iar nouă ni s-a pus lacăt la gură” ! „Pentru muncitori s-au înființat temnițe, carcere, lanțuri și bătăi în fabrici” !². S-au formulat revendicări privind îmbunătățirea condițiilor de trai, înlăturarea elementelor fasciste din fabrici ș.a. Pe linia îndrumărilor date de partid a fost ales un comitet format din 35 reprezentanți ai celor mai mari întreprinderi metalurgice care să țină legătura cu comitetele de fabrică³. La 20 septembrie a avut loc adunarea cefeřiștilor chemați de către organizația de partid pentru a asculta raportul delegației trimise spre a trata cu direcția Căilor Ferate, programul de revendicări formulat în adunările anterioare. Muncitorii cefeřiști au dezaprobat răspunsul direcției C.F.R. Adunarea a votat o moțiune de protest cerînd guvernului satisfacerea imediată a revendicărilor lor și înlăturarea conducerii C.F.R. Adunarea a încredințat mandatul de a trata direct cu guvernul unei delegații în frunte cu tovarășul Chivu Stoica. Prezentîndu-se la 22 septembrie la Ministerul Comunicațiilor delegația muncitorimii cefeřiște în frunte cu tovarășul Chivu Stoica, a obținut o sporire a salariilor mici, aprovizionarea cefeřiștilor cu lemne, acordarea unui ajutor de iarnă, readucerea personalului C.F.R. dispersat, oprirea oricărei concedieri etc.⁴. În majoritatea întreprinderilor au avut loc la fel întruniri muncitorești pentru revendicări. Acțiunile muncitorilor culminează cu marea adunare din 24 septembrie 1944. În această zi muncitorimea din toate colțurile Capitalei a pornit spre stadionul A.N.E.F. Peste 25 000 de muncitori, bătrîni, tineri și femei purtau placarde cu lozinci : „Vrem mărirea salariului la nivel cu scumpetea”, „La muncă egală, salariu egal”, „Jos fascismul” etc. Muncitorimea bucureșteană a manifestat împotriva

¹ *Luptătorul* din 21 septembrie 1944, p. 2.

² *Scinteia* din 21 septembrie 1944, p. 3.

³ *Ibidem* din 25 septembrie 1944, p. 3.

⁴ *Ibidem* din 24 septembrie 1944, p. 3.

reacționarilor care sabotau democratizarea țării și a hotărît să lupte cu fermitate pentru *crearea unei Romîinii libere și democratice*. În moțiunea votată, muncitorii au protestat împotriva modului cum intenționa Ministerul Economiei Naționale să mărească salariile care nu corespundeau nici pe departe scumpetei și necesităților de trai ale salariaților. Oamenii muncii cereau mărirea salariilor conform indexului de scumpete și consultarea lor în problema mării salariilor¹. La această adunare reprezentanții Partidului Comunist Român au subliniat necesitatea luptei ce trebuia dusă împotriva guvernului cu majoritate reacționară. Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a arătat că „numai un guvern care să reprezinte cele mai largi păături muncitoare de la orașe și sate, toate forțele democratice ale țării, poate rezolva sarcinile actuale, de interes vital pentru poporul român”². Pe tot parcursul demonstrației care a avut loc după mitingul de la A.N.E.F., s-a strigat : „Vrem guvern de Front Național Democrat” ! În Piața Victoriei coloanele, au demonstrat din nou pentru un guvern democratic³. Exemplul muncitorilor bucureșteni a fost urmat de întreaga muncitorime din țara noastră.

Sub acțiunea maselor largi s-au obținut : 8 ore de lucru, majorarea salariilor pentru compensarea parțială a creșterii prețurilor în condițiile inflației susținute de elementele reacționare, salarii egale la muncă egală pentru femei și tineri, desființarea carcerelor etc.

La 26 septembrie 1944 se dă publicității proiectul de platformă al Frontului Național Democrat elaborat de Comitetul Central al Partidului Comunist Român și propus tuturor forțelor democratice. Proiectul de platformă prevedea mobilizarea tuturor forțelor pentru ducerea pînă la victoria finală a războiului antihitlerist alături de Uniunea Sovietică, întărirea prieteniei cu Uniunea Sovietică, îndeplinirea loială a condițiilor armistițiului. Proiectul prevedea rezolvarea principalei probleme a desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și anume, lichidarea proprietății moșierești mai mare de 50 de ha, împrumutarea țăranilor fără pămînt și cu pămînt puțin și înzestrarea lor cu inventar agricol. În ceea ce privește democratizarea țării se prevedeau : lichidarea resturilor fascismului, anularea legilor antidemocratice, antimuncitorești etc., epurarea aparatului de stat și pedepsirea trădătorilor, instaurarea votului universal, egal, direct și secret, libertatea cuvîntului, a presei, a întrunirilor, recunoașterea organizațiilor sindicale, edictarea unei noi constituții, reforma învățămîntului etc. Se prevedeau, de asemenea, măsuri care să ducă la îmbunătățirea condițiilor de muncă și salarizare a clasei muncitoare. De asemenea, erau înscrise măsuri pentru refacerea economiei și combaterea speculei⁴. Comitetul Central al Partidului Comunist Român adresîndu-se tuturor forțelor democratice le chema să adere la platforma pentru alcătuirea unui Front Național Democrat din sînul căruia să se formeze un guvern care să realizeze obiectivele stabilite în platformă.

¹ *Luptătorul* din 27 septembrie 1944, p. 1.

² *Romînia liberă* din 27 septembrie 1944, p. 3.

³ *Scnteia* din 26 septembrie 1944, p. 1.

⁴ *Ibidem*.

Proiectul de platformă s-a bucurat de adeziunea muncitorilor, țărănilor, intelectualilor, funcționarilor etc. Proiectul de platformă F.N.D. a jucat un rol uriaș în dezvoltarea luptelor maselor din București și din întreaga țară, în jurul lui concentrându-se întreaga activitate politică a maselor populare. Comuniștii au inițiat mari adunări în care muncitorii își exprimau adeziunea la platforma program propusă de Partidul Comunist Român. La 29 septembrie peste 10 000 de ceferiști au votat o moțiune în care arătau că aderă la platformă și cereau totodată curățirea organelor de conducere de la C.F.R. de legionari și de sabotori, mărirea salariului, demilitarizarea atelierelor etc.¹. „Ne luăm angajamentul să luptăm cu toată hotărârea pentru popularizarea și îndeplinirea platformei elaborate de Comitetul Central al Partidului Comunist Român” — se spune în moțiunea adoptată de cei 4000 de muncitori de la Malaxa, la întrunirea din 30 septembrie 1944 — „căci numai astfel putem ajunge la cîștigarea războiului, curățirea aparatului de stat și întreprinderilor de legionari și hitleriști care au uneltit și continuă să uneltească împotriva intereselor clasei muncitoare și ale poporului român”². În toate întreprinderile din Capitală au loc întruniri asemănătoare în cadrul cărora muncitorii aderă la platforma program propusă de Partidul Comunist Român. Astfel, la „Monitorul Oficial” muncitorii au aderat la 1 octombrie 1944 la platforma F.N.D.³. La fel cu aceștia și muncitorii de la Metaloglobus, Moara Românească, Voina etc.⁴; la 6 octombrie aderă setebiştii⁵, la 8 octombrie cei de la Gaz și Electricitate⁶, la 9 octombrie muncitorii de la Talpa.

Ca și la București, în toată țara muncitorii și țărăanii își iau angajamentul de a lupta pentru înfăptuirea platformei program. Din inițiativa organizațiilor locale ale Partidului Comunist Român au loc la Hunedoara, Bacău, Ploiești, Bîrlad, Timișoara, Pitești, Deva, Letea, mari întruniri în cadrul cărora muncitorii aderă la platformă⁷. Ideile revoluționare ale proiectului de platformă au cuprins cu repeziciune masele muncitoare de la sate. Au loc nenumărate adunări în care țărăanii muncitori prin moțiuni își exprimau adeziunea lor la platformă trecînd de multe ori cu prilejul aceluiași adunări la organizarea de comitete țărănești și înlocuirea primarilor.

În București, de la adunări pe întreprinderi pentru aderarea la platformă s-a trecut la mari demonstrații de masă pe întreaga Capitală pentru sprijinirea platformei propusă de Partidul Comunist Român, pentru instaurarea unui guvern democratic. La 8 octombrie 1944 din inițiativa organizației de partid din Capitală se organizează pe stadionul A.N.E.F. un miting la care au participat 100 000 de muncitori de la întreprinderile din București, funcționari, intelectuali, delegațiile țărănilor din Ardeal și din jurul Bucureștiului. La întrunire s-a arătat că guvernul

¹ *Scnteia* din 1 octombrie 1944; *Luptătorul* din 1 octombrie 1944, p. 3.

² *România liberă* din 2 octombrie 1944, p. 2.

³ *Scnteia* din 3 octombrie 1944, p. 3.

⁴ *Ibidem* din 3 octombrie 1944, p. 3.

⁵ *Ibidem* din 9 octombrie, 1944, p. 3.

⁶ *Ibidem* din 13 octombrie 1944, p. 3.

⁷ *România liberă*, din 16, 20, 25, 27 octombrie 1944.

generalului Sănătescu format în majoritate din reacționari este incapabil de a îndeplini sarcinile care stăteau în fața țării. Majoritatea guvernului generalului Sănătescu sabota războiul antihitlerist, epurarea aparatului de stat de elementele legionare, antonesciene și hitleriste, căuta să împiedice democratizarea țării și aplicarea armistițiului. De asemenea, guvernul împiedica îmbunătățirea traiului oamenilor muncii.

În moțiunea votată de zecile de mii de muncitori, țărani și intelectuali se spunea :

„Noi cetățeni din București, din Ilfov, întruniți în marea adunare convocată de Frontul Unic Muncitoresc al partidelor comunist și social-democrat, Sindicatele unite și Uniunea patrioților, ascultînd cuvîntările celor mai autorizați reprezentanți ai întregului popor român hotărîm : 1. Marea Adunare Populară aderă cu însuflețire la proiectul de platformă a Frontului Național Democrat propus de Frontul Unic Muncitoresc tuturor partidelor și organizațiilor democratice. 2. Adunarea hotărăște formarea imediată a unui Comitet al forțelor democratice unite astăzi, la care să poată adera toate partidele și organizațiile democratice pe baza platformei propuse de Frontul Unic Muncitoresc. 3. Cetățenii Bucureștilor ne luăm angajamentul de a lupta în primele rînduri ale poporului român pentru continuarea războiului alături de Armata Roșie contra cotropitorilor hitleriști pentru nimicirea definitivă a fascismului, pentru curățirea aparatului de stat de trădătorii de țară legionari, antonescieni și de toți criminalii de război pentru democratizarea instituțiilor de stat și a întregii vieți publice. 4. Vom veghea pentru îndeplinirea sinceră a clauzelor armistițiului. Vom lupta contra sabotajului, a speculei, pentru satisfacerea imediată a cerințelor muncitorilor, țăranilor și intelectualilor și a tuturor păturilor nevoiașe. 5. Vom lupta în fruntea poporului român pentru realizarea platformei de luptă și de construcție a Frontului Național Democrat. 6. Exprimînd voința întregului popor cerem tuturor partidelor și forțelor democratice să se unească în Frontul Național Democrat. Cerem un guvern în care să fie reprezentate toate forțele democratice. 7. De azi înainte proiectul de platformă al F.N.D. devine programul de luptă al întregului popor pentru România liberă și independentă ...¹.

La sfîrșitul adunării, zecile de mii de cetățeni au manifestat pe străzile Izvor, Bd. Elisabeta (azi 6 Martie) — pînă în Piața Universității iar de aici coloanele s-au îndreptat spre Piața Victoriei.

¹ *Scnteia* din 11 octombrie 1944, p. 1.

Acțiunea întreprinsă de masele populare ale Capitalei a însuflețit cele mai largi mase din întreaga țară. În toate orașele țării au loc demonstrații de mase pe orașe în care muncitorii, funcționarii, intelectualii au aderat la proiectul de platformă. În același timp cu adunarea de la A.N.E.F., la Ploiești în ziua de 8 octombrie la chemarea organizației locale de partid încă de la ora 6 dimineața începuse să sosească muncitorii și țărani din Cîmpina, Sinaia, Breaza, Azuga, Moreni, Urlați, Țintea etc. spre a participa la marea demonstrație pentru un guvern democrat. Cuvintele însuflețitoare ale reprezentanților Partidului Comunist Român, tovarășii Gheorghe Apostol, Constantin Pîrvulescu, au fost primite cu entuziasm de muncitorii din Valea Prahovei. Muncitorii au votat o moțiune prin care își exprimau azeziunea la platformă și cereau înlocuirea guvernului. Urmînd exemplul muncitorimii bucureștene, în ziua de 15 octombrie 1944, din inițiativa organizației județene P.C.R., Frontul Național Democrat din Dîmbovița a organizat o mare întrunire în Tîrgoviște la care au luat parte muncitorii și țărani din Gura Ociștei, Doicești, Bucșani, Fieni etc. în care au cerut înlăturarea guvernului¹. În aceeași zi la Brașov 15 000 muncitori și intelectuali au cerut înlăturarea guvernului, arestarea și pedepsirea generalului Aldea etc.² Muncitorimea din Galați își exprima aceeași dorință³. Ca și la București la Craiova în ziua de 15 octombrie 1944, mii de oameni ai muncii au cerut înlăturarea guvernului și au aderat la platforma F.N.D. La 22 octombrie la Tg. Jiu a avut loc o mare adunare populară unde masele au aprobat proiectul de platformă și au cerut cu insistență instalarea unui guvern F.N.D.⁴ Manifestații asemănătoare inițiate de comuniști au loc în toate orașele țării, Iași, Brașov, Timișoara, Petroșani, Arad, Brăila, Birlad, Călărași, Sibiu, Caracal, Bacău etc. cerînd răsturnarea guvernului reacționar și instaurarea unui guvern F.N.D. Aceste manifestații demonstrează participarea întregului popor sub conducerea partidului la acțiunile întreprinse de Frontul Național Democrat. Lupta pentru răsturnarea guvernului se înteeza din ce în ce mai mult. La chemarea lansată de Frontul Național Democrat, constituit la 12 octombrie 1944, în Capitala patriei noastre, la 19 octombrie 1944 are loc o nouă manifestare a peste 60 000 de cetățeni pentru un guvern democrat. În fruntea coloanelor de demonstrați mergeau muncitorii ceferiști. În primele rînduri ale manifestanților pășeau conducători ai partidului. Lozincile repetate pe tot timpul de zecile de mii de muncitori și cetățeni erau : „Jos guvernul”, „Vrem guvern național democrat” etc.⁵ Semnificativ pentru starea de spirit a maselor este faptul că la sfîrșit, cînd s-a anunțat ca lumea să plece spre casă, cetățenii nu vroiau să plece pînă nu li se va comunica înlocuirea guvernului cu majoritate reacționară. A doua zi a avut loc o nouă demonstrație, aceea a tineretului bucureștean⁶.

¹ *Sctnleia* din 18 octombrie 1944, p. 5.

² *Ibidem*, p. 1.

³ *Ibidem* din 21 octombrie 1944, p. 1.

⁴ *Înainte* din 27 octombrie 1944, p. 1.

⁵ *Sctnleia* din 21 octombrie 1944, p. 5.

⁶ *Ibidem* din 24 octombrie 1944, p. 1.

După exemplul muncitorilor bucureşteni la Braşov, Ploieşti, Arad, Cîmpulung (Muscel), Călăraşi, Deva, Buzău, Piteşti¹ etc. au loc mari manifestaţii împotriva guvernului. La Craiova în ziua de 22 octombrie muncitorii de la fabricile Brătăşanu şi Oltenia împreună cu alţi muncitori, funcţionari, intelectuali şi ţărani dimprejurul localităţii au demonstrat pe străzi sub lozinca „Jos guvernul”, „Vrem un guvern al F.N.D.”².

Proiectul de platformă prevedea printre altele şi îndepărtarea din aparatul de stat şi întreprinderi a elementelor antonesciene şi hitleriste. În faţa manevrelor guvernamentale care aveau scop menţinerea elementelor fasciste în posturi de conducere, ca de exemplu publicarea falsificată în Monitorul Oficial a textului de lege referitor la epurare³, forţele populare din Bucureşti, la chemarea Partidului Comunist Român, au trecut la înlăturarea de jos a elementelor fasciste peste capul guvernului. Astfel una din primele acţiuni de îndepărtare a legionarilor din posturile de conducere a avut loc la jumătatea lunii octombrie la Uzinele Vulcan unde o gardă muncitorească sprijinită de masa salariaţilor, a interzis intrarea în fabrică a profasciştilor printre care figura şi unul din directori⁴. La Lemaître⁵ şi Bragadiru⁶ muncitorii în frunte cu comuniştii au trecut de asemenea la izgonirea directorilor fascişti. Sînt îndepărtate în acelaşi fel elementele fasciste din organele de conducere de la S.E.T.⁷, S.T.B.⁸, Malaxa⁹ etc., La Uzinele Grozăveşti muncitorii conduşi de comunişti au hotărît la sfîrşitul lunii octombrie să nu mai permită intrarea fasciştilor în uzină. În acelaşi mod au procedat şi muncitorii de la staţia electrică Griviţa¹⁰. Exemplul dat de muncitorimea bucureşteană a fost urmat în întreaga ţară. Aşa s-a întîmplat la Astra-Braşov, la Ploieşti la întreprinderile petrolifere: Romîno-Americana, Astra-Romîna, Vega, Columbia, la Galaţi la Şantierul naval Neptun¹¹ etc.

În lupta pentru întărirea unităţii de acţiune a forţelor democratice, Partidul Comunist Român s-a ocupat îndeaproape de organizarea aliaţilor, şi în mod special de organizarea aliatului principal, masele de bază ale

¹ *Scnteia* din 27 octombrie 1944, p. 1.

² *Înainte* din 25 octombrie 1944, p. 1.

³ Textul de lege propus de Partidul Comunist Român şi aprobat în şedinţa Consiliului de Miniştri prevedea că participarea sub orice formă la acţiunile vreunei organizaţii politice sau paramilitare, legionare, fasciste sau hitleriste, este incompatibilă cu calitatea de funcţionar public. În textul publicat în *Monitorul oficial* şi falsificat de reacţionari a apărut că numai cei ce au avut o activitate „notorie” în asemenea organizaţii, sau care au lucrat din proprie iniţiativă sau „excesiv” erau supuşi epuraţiei. De asemenea, proiectul de lege propus de Partidul Comunist Român nu limita durata epurării pentru activitate legionară sau fascistă; textul de lege publicat limita timpul la trei luni. Şi alte articole au mai fost de asemenea falsificate.

⁴ *Scnteia* din 19 octombrie 1944, p. 3.

⁵ *Ibidem* din 22 octombrie 1944, p. 2.

⁶ *Ibidem*, p. 3.

⁷ *Ibidem* din 5 noiembrie 1944, p. 2.

⁸ *Ibidem* din 23 noiembrie 1944, p. 2.

⁹ *Ibidem* din 26 noiembrie 1944, p. 3.

¹⁰ *Ibidem* din 30 octombrie 1944, p. 2.

¹¹ *Ibidem* din 15 noiembrie 1944, p. 3.

țărănimii. Oamenii muncii din Capitală, îndrumați de organizațiile Partidului Comunist Român, au adus în această privință o imensă contribuție¹. Mii de echipe muncitorești din București au fost trimise de partid la sate pentru a organiza și sprijini țărănimea muncitoare în acțiunile sale revendicative, contribuind astfel la ridicarea conștiinței politice a țărănimii. În județele Ilfov, Teleorman, Vlașca, au fost trimiși muncitori de la întreprinderile din Capitală îndeosebi de la Atelierele C.F.R.-Grivița, S.T.B., Bragadiru etc. Printr-o muncă perseverentă dusă în condiții deosebit de grele provocate de uneltirile dușmănoase ale elementelor exploatare, muncitorii trimiși la sate ajută la organizarea țărănilor în cadrul comitetelor țărănești, la organizarea acțiunilor pentru revendicările imediate și concrete ale acestora. Muncitorii veniți din București ajută țărăni în acțiunea de înlocuire a vechilor primari antonescieni și demascare a abuzurilor săvârșite de jandarmi, perceptori, notari, primari etc.².

Printre primele comitete țărănești organizate în regiunea București cu sprijinul muncitorilor bucureșteni este cel constituit în comuna Valea Rusului³. În prima jumătate a lunii octombrie 1944, sub îndrumarea echipelor muncitorești trimise de partid la sate, se aleg tot mai multe comitete țărănești în jud. Ilfov, iar la sfârșitul lunii organizarea țărănimii se încheie în majoritatea comunelor⁴. Pe baza îndrumărilor date de Organizația regională a Partidului Comunist Român țărăni din comunele Fîntina Doamnei, Preazna, Gurbănești, Dascălu-Creața, Buda, Aprozi (Ilfov) își aleg consilii comunale și izgonesc pe vechii primari. Țărăni din comuna Stănești (Dîmbovița) îndrumați de un muncitor de la Atelierele C.F.R.-Grivița, au mers la primăria comunei și au instalat un primar democrat, alegîndu-și totodată și consiliul comunal⁵. Tot cu sprijinul organizației de București a Partidului Comunist Român populația din comuna Colentina-Fundeni (Ilfov) au pregătit adunarea din 6 octombrie 1944 cînd și-au ales noul comitet comunal⁶. În numeroase zile ale lunilor octombrie—noiembrie, numeroși muncitori din București au mers în satele și comunele județului Teleorman ajutînd pe țărani să se organizeze în Uniunea Patrioților, Frontul Plugarilor și să-și aleagă comitete țărănești⁷. În plasa Videle, numeroase echipe de muncitori de la fabrica de bere Bragadiru, Atelierele Grivița, S.T.B. și U.C.B. au ajutat pe țărani să-și aleagă comitete țărănești⁸.

Majoritatea reacționară a guvernului a refuzat să demisioneze. Populația bucureșteană se ridică din nou la luptă la 28 octombrie 1944 și

¹ *Partidul Comunist Român. Conferința Organizației regionale București*, Ed. P.C.R. Buc., 1945, p. 32.

² *Din lupta Partidului Comunist Român pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945, în Studii și referate monografice*, vol. II, p. 84.

³ *Luptătorul* din 10 septembrie 1944, p. 3.

⁴ *Victoria* din 15 noiembrie 1944, p. 3.

⁵ *Scînteia* din 5 octombrie 1944, p. 2.

⁶ *Ibidem* din 14 octombrie 1944, p. 1.

⁷ *Din lupta Partidului Comunist Român pentru încheierea alianței clasei muncitoare...*, vol. I, p. 267.

⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 83.

manifestează împotriva ei. Manifestanții s-au adunat în Piața Victoriei și de aci au pornit pe Calea Victoriei spre Piața Universității unde au răsunit pînă seara tîrziu lozincile : „Jos guvernul ! Vrem guvern Național Democrat !”. Luînd cuvîntul tovarășul Chivu Stoica arăta că „astăzi voi ați manifestat forța voastră, forța întregii clase muncitoare și a tuturor cetățenilor democrați din Capitală împotriva guvernului, împotriva reacțiunii”¹. La sfîrșitul manifestației mulțimea nu vroia să părăsească piața și, continuînd să ceară izgonirea guvernului, striga : „La palat ! La Palat”² pentru a manifesta aici împotriva guvernului reacționar. În ziua de 3 noiembrie 1944 are loc de asemenea o mare manifestație pentru înlăturarea guvernului Sănătescu. Lupta hotărîită a poporului condus de partidul comunist a doborît la 4 noiembrie 1944 primul guvern reacționar al lui Sănătescu. În noul guvern Sănătescu Partidul Comunist Român și-a întărit pozițiile obținînd un nou minister — Ministerul Comunicațiilor — în fruntea căruia a venit tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej. Reacțiunea deținea însă în guvern majoritatea — inclusiv pozițiile cheie : Președinția, Internele, Externele, Finanțele, Economia Națională ș.a. Folosindu-se de predominarea în guvern, partidele istorice au sabotat în continuare sprijinirea frontului antihitlerist și s-au opus satisfacerii revendicărilor oamenilor muncii. Dezvoltînd primul succes obținut, forțele democratice în frunte cu Partidul Comunist Român au intensificat acțiunea de mobilizare a maselor largi la luptă pentru realizarea transformărilor democratice. Puterii deținute de guvernul cu o majoritate reacționară i se opunea puterea maselor populare conduse de partid. Oamenii muncii au ieșit din nou în stradă și au cerut formarea unui guvern democratic. Lupta a fost îndreptată mai întii împotriva ministrului de interne care luase măsuri contra organizațiilor muncitorești și a mișcărilor țărănești. Chiar a doua zi după formarea noului guvern peste 100 000 oameni ai muncii din București adunați la miting au cerut aplicarea loială a armistițiului și înfăptuirea reformei agrare³.

Paralel cu lupta pe care o ducea în interior împotriva rămășițelor fasciste și împotriva guvernului reacționar, poporul nostru a dus alături de poporul sovietic o luptă îndîrjită pentru zdrobirea definitivă a trupelor hitleriste. Partidul Comunist Român lansase imediat după victoria insurjecției armate de la 23 August 1944, lozincă patriotică „Totul pentru front, totul pentru victorie” care avea drept țel mobilizarea tuturor oamenilor muncii și resurselor materiale în vederea susținerii frontului antihitlerist. Masele populare au răspuns cu entuziasm la chemarea partidului. Închiderea fabricilor, micșorarea producției, neacordarea de credite etc., politică dusă de guvernul reacționar, însemnau reducerea potențialului de luptă al armatei noastre și sabotarea războiului antihitlerist. Sub conducerea partidului oamenii muncii s-au ridicat împotriva acestei stări de lucruri. Muncitorii de la Malaxa, Vulcan, Voina, Lemaître etc. prin mitinguri, întruniri, au cerut mărirea producției, controlul repartiției. În

¹ *România liberă* din 30 octombrie 1944, p. 1, 4.

² *Sclnteia* din 30 septembrie 1944, p. 1.

³ *Ibidem* din 6 noiembrie 1944, p. 1.

îndeplinirea lozincii „Totul pentru front, totul pentru victorie”, muncitorii și tehnicienii cefești au trecut fără a precupeți niciun efort la refacerea principalelor noduri de cale ferată distruse, pentru a asigura transportul trupelor și aprovizionarea armatelor pe frontul antihitlerist. Guvernul sovietic a dat un ajutor substanțial în rezolvarea transporturilor românești.

Lupta pentru zdrobirea hitlerismului, pentru instaurarea unui regim democratic în țara noastră, era indisolubil legată de lupta pentru consolidarea și dezvoltarea relațiilor frățești cu Uniunea Sovietică, — eliberatoarea poporului nostru. În ziua de 7 noiembrie 1944 cu ocazia celei de-a 27-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie¹, peste 300 000 de cetățeni ai Capitalei chemați de Frontul Național Democrat și-au exprimat în Piața Victoriei bucuria prin lozinci, cîntece și dansuri.

Demonstrația de masă din 7 noiembrie 1944 a fost cea dintîi demonstrație liberă pe care poporul bucureștean a făcut-o în cinstea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. De asemenea în întreaga țară oamenii muncii au sărbătorit cu bucurie ziua de 7 noiembrie.

Trebuie să avem în vedere că prin sabotarea producției industriale și mărirea haosului economic forțele reacționare voiau să înfrîngă poporul prin fosmete, să adîncească mizeria maselor pentru a le submina încrederea în victoria forțelor democratice. Masele populare din București mobilizate de comuniști, au trecut direct la acțiuni pentru limitarea speculei, pentru îmbunătățirea aprovizionării populației etc. S-au format comitete cetățenești care au desfășurat în această vreme o intensă activitate. Au fost numeroase cazuri cînd comitetele cetățenești îndrumate de organizațiile de partid au confiscat de la speculanți, cu ajutorul oamenilor muncii, importante cantități de mărfuri pe care le-au distribuit apoi populației. În circumscripțiile 34—38 din București, comitetele cetățenești au procedat la împărțirea la preț oficial a 28 căruțe cu lemne pe care speculanții le vindeau cu 35—45 000 lei căruța. Aceste lemne au fost vîndute cu 18—19 000 lei mia de kilograme². În circumscripția 5 o cantitate însemnată de untdelemn a fost împărțită populației muncitoare. Untdelemnul fusese sustras din Ardeal în scopul lipsirii armatei de pe front de acest aliment. Alte alimente ascunse au fost descoperite de comitetele cetățenești în podul restaurantului Luvru din Bd. Carol. O mare cantitate de mărfuri (ulei, zahăr, cașcaval, orez, slănină, conserve etc.) în valoare de cîteva milioane lei au fost împărțite populației la preț oficial³. Comitetele cetățenești sub conducerea comunistilor și-au intensificat eforturile pentru demascarea sabotajilor care împiedicau aprovizionarea frontului antihitlerist cu cele necesare armatei. Cu aprobarea parchetului, comitetele cetățenești au început să facă descinderi la domiciliul comercianților spre a descoperi mărfurile ascunse. După exemplul populației bucureștene au luat ființă comitete cetățenești mai în toate orașele țării, ele contribuind într-o măsură destul de mare la demascarea sabotajilor

¹ *România Liberă* din 9 noiembrie 1944, p. 1.

² *Ibidem* din 11 ianuarie 1945, p. 2.

³ *Ibidem*, din 1 ianuarie 1945, p. 2.

frontului și aprovizionării populației muncitoare. În ziua de 26 noiembrie în București au avut loc mari manifestații ale muncitorilor de la Malaxa, C.F.R., S.T.B., Gaz și Electricitate, împotriva sabotajilor și speculanților, împotriva tuturor acelor care împiedicau aplicarea armistițiului¹. Ceferiștii s-au adunat la stadionul Giulești unde tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej le-a arătat că redresarea vieții economice nu se poate face fără o aplicare a tuturor punctelor din platforma F.N.D.².

Încercînd cu disperare să-și mențină pozițiile, elementele reacționare au trecut la măsuri represive antimuncitorești mergînd pînă la asasinat. Așa s-a întîmplat în comuna Apărătorii Patriei la 26 noiembrie 1944 cînd muncitorii participînd la o serbare au fost atacați mișelește de către jandarmi; din rindurile participanților au căzut mai mulți muncitori³. 200 000 de oameni ai muncii din Capitală s-au adunat la 28 noiembrie 1944 pentru a-și lua rămas bun de la tovarășii uciși și pentru a manifesta împotriva guvernului care patronase crima. Cu prilejul acestei manifestații, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a demascat acțiunile anti-populare ale forțelor reacționare în frunte cu partidul țărănist⁴. În întreaga țară, sub conducerea organizațiilor locale de partid, au loc manifestații de înfierare a crimei săvîrșite de reacționari și pentru aducerea la cîrma țării a unui guvern democratic.

Lupta maselor populare conduse de partid înregistrează un nou succes impunînd la 2 decembrie 1944 demisia și a celui de-al doilea guvern Sănătescu⁵. Deși în noul guvern poziția forțelor democratice s-a întărit și mai mult, prin numirea Dr. Petru Groza ca vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, rolul dominant în guvernul condus de Rădescu continuau să-l dețină partidele burghezo-moșierești. Reacțiunea a trecut la organizarea de atacuri fățișe împotriva sediilor muncitorești și frunțașilor muncitorimii. Prin directivele date de generalul Rădescu au fost retrase de pe front unități de infanterie și chiar de tancuri, concentrîndu-le în București. Totuși, sub presiunea maselor populare generalul Rădescu a fost nevoit să promită luarea de măsuri în vederea epurării întreprinderilor și instituțiilor de elementele legionare și fasciste. Pentru demascarea caracterului demagogic al acestei promisiuni a guvernului, care în realitate intenționa să-și mențină fascismii în posturile de conducere, Comisia de organizare a mișcării sindicale a dat un comunicat către toate comisiile locale, comitetele sindicale și comitetele de fabrică, prin care anunța că dă înțietate guvernului să epureze întreprinderile de hitleriști și să scoată din conducere sabotorii producției de război. Comisia de organizare a mișcării sindicale făcea totodată apel la organele sindicale să nu se lase antrenate în provocările elementelor reacționare și să treacă imediat la întocmirea de liste de toți sabotorii hitleriști și profasciști pe care să le înainteze prin comisia de organizare, Ministerului de Interne și Președinției

¹ *Scnteia* din 26 noiembrie 1944, p. 1.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem* din 30 noiembrie 1944, p. 1.

⁵ *Ibidem* din 8 decembrie 1944, p. 1.

Consiliului de Miniștri. Departe de a da înapoi în fața manevrelor reacțiunii, masele populare sub conducerea partidului au pășit la lupta pentru înlăturarea noului guvern dominat de reprezentanții burgheziei și moșierimii. În luna ianuarie 1945 comunistii iau inițiativa de a organiza numeroase mitinguri și demonstrații de protest împotriva politicii guvernului și a partidelor reacționare. În ziua de 13 ianuarie 1945 muncitorii de la Gaz și Electricitate și U.C.B. întruniți într-o mare adunare au cerut instituirea în întreprinderi a controlului cetățenesc asupra producției și desfacerea produselor, fixarea prețurilor la toate articolele de primă necesitate și menținerea lor la un nivel cât mai scăzut, și arestarea fasciștilor și criminalilor de război, izgonirea din întreprinderi și instituții a sabotorilor și speculanților¹. Cu ocazia unei adunări ținută în sala Malaxa, la care au participat peste 4.000 de muncitori de la fabricile Malaxa, Voina, Asam, fabrica Lăzărescu, Trebitch, Stela, I.O.R. etc. s-a votat o moțiune prin care se cerea luarea de măsuri imediate contra speculei, a sabotării producției și dosirii mărfurilor, epurării grabnice a aparatului de stat, realizării imediate a platformei F.N.D. precum și controlul producției și a repartiției prin Comitetele de fabrică².

În acest timp se consolidează și se dezvoltă organizarea de clasă a muncitorimii. Paralel cu avântul organizării în sindicate a muncitorilor din toată țara s-au înființat în principalele centre industriale sindicate pe ramuri de producție. După constituirea sindicatelor pe ramuri de producție au început alegerile pentru înființarea comisiilor locale care aveau sarcina să coordoneze și să îndrume activitatea locală sindicală și a comitetelor de întreprinderi. În Capitală au loc în prima jumătate a lunii ianuarie 1945 adunări pentru pregătirea Congreselor Uniunilor sindicale la sindicatul Pielari, Malaxa, S.E.T., Venus etc.³. În ziua de 16 ianuarie s-a ținut o mare adunare a sindicatului textil pentru pregătirea Congreselor sindicale la care au participat peste 2000 de muncitori. A fost votată o moțiune prin care se cerea luarea de măsuri imediate pentru aprovizionare, stabilirea prețurilor, curățirea aparatului de stat de elementele fasciste, arestarea criminalilor de război, controlul muncitoresc asupra producției, construirea de locuințe etc.⁴. Asemenea adunări au avut loc la Mătasea Românească, Otto Gagel, Industria Bumbacului, C.F.R. etc.⁵.

Între 26—30 ianuarie 1945 s-au desfășurat la București lucrările Congresului General al Sindicatelor Unite. Acest Congres reprezintă un eveniment de seamă în istoria mișcării muncitorești, hotărînd înființarea Confederației Generale a Muncii. Congresul a scos în evidență succesele însemnate obținute pînă atunci de organizațiile sindicale îndrumate de partid ca : ziua de muncă de 8 ore, salariul egal la muncă egală pentru tineri și femei, recunoașterea comitetelor de fabrică etc. Congresul a arătat totodată și sarcinile care stăteau în fața mișcării sindicale. Organizațiile sindicale sub conducerea partidului trebuiau să-și intensifice eforturile

¹ *Sctnleia* din 13 ianuarie 1945, p. 3.

² *Ibidem* din 14 ianuarie 1945, p. 3.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem* din 20 ianuarie 1945, p. 3.

⁵ *Ibidem* din 18 ianuarie 1945, p. 3.

pentru sprijinirea frontului antihitlerist și zdrobirea definitivă a fascismului, pentru mărirea producției, înfăptuirea reformei agrare și pentru formarea unui guvern democratic. La sfârșitul lucrărilor Congresului oamenii muncii din Capitală s-au adunat în Piața Universității pentru a-și manifesta voința de a avea un guvern democratic. Peste 300 000 de cetățeni, printre care muncitorii de la C.F.R., Malaxa, S.T.B., Vulcan, Voina, I.A.R. și alte numeroase întreprinderi, au participat la această adunare. Muncitorii cereau un guvern democratic, mărirea producției și pământ țăranilor ¹.

Un moment însemnat în lupta pentru instaurarea puterii populare l-a constituit elaborarea și publicarea în 29 ianuarie 1945 din inițiativa Partidului Comunist Român, a programului de guvernare al Frontului Național Democrat. Programul prevedea participarea cu maximum de efort la războiul antihitlerist, îndeplinirea riguroasă a condițiilor convenției de armistițiu, stabilirea unor legături de prietenie și îndeosebi cu Uniunea Sovietică, înfăptuirea reformei agrare, înlăturarea din aparatul de stat a elementelor fasciste, ridicarea nivelului economic, cultural și sanitar al poporului, reorganizarea armatei în spirit democratic, judecarea criminalilor de război, înfăptuirea unei politici democratice de înfrățire între naționalitățile conlocuitoare, politică ce trebuia să asigure restabilirea administrației românești în Transilvania de Nord, stabilirea de schimburi comerciale etc ².

Publicarea programului de guvernare a F.N.D.-ului a dat un nou imbold maselor populare în lupta lor pentru satisfacerea justelor revendicări. Muncitorii din București îndrumați de organizațiile de partid au ținut adunări în care-și exprimau dorința de a contribui la opera de democratizare a țării prin aplicarea programului F.N.D. În moțiunea muncitorilor de la Moara Românească se spunea : „Vom lupta cu toate forțele pentru aplicarea programului de guvernare al F.N.D. singurul care este în stare să salveze poporul român” ³. La fel au procedat și muncitorii de la S.T.B., U.C.B., Vulcan, Laromet, S.E.T., Monitorul Oficial, Wolf, Apertura, I.A.R. etc. În ziua de 31 ianuarie 1945 are loc la București o adunare a femeilor muncitoare unde s-a cerut formarea unui guvern F.N.D. ⁴. În aceeași zi a avut loc în Capitală conferința delegaților Frontului Plugarilor din județul Ilfov unde mii de țărani din plășile Domnești, Buftea, Oltenița, Pirlita, Videle, Budești, Balotești și-au luat angajamentul de a lupta pentru instaurarea unui guvern democrat ⁵. 300 000 cetățeni mobilizați de comuniști demonstrează pe străzi la 1 februarie 1945 pentru un guvern al F.N.D. În ziua de 4 februarie 1945 în Capitală au loc mari manifestații muncitorești pe sectoare la care participă conducătorii partidului nostru. În sectorul II Negru, în sala cinematografului Tomis, a luat cuvântul tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej ⁶.

¹ *Sctnleia* din 1 februarie 1945, p. 1.

² *Ibidem* din 29 ianuarie 1945, p. 1.

³ *Ibidem* din 3 februarie 1945, p. 1.

⁴ *Ibidem* și din 4 februarie 1945, p. 1.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem* din 6 februarie 1945, p. 2.

În țară, de asemenea, au loc mari manifestații la Botoșani, Roman, Buhuși etc. Muncitorii ploieșteni în număr de peste 30 000, la 4 februarie 1945, și-au manifestat voința lor de luptă, pentru a aduce în fruntea țării un guvern al F.N.D.¹ Același lucru l-au făcut și la 13 februarie 1945². În toate orașele țării, sutele de mii de oameni ai muncii, manifestează în aceste zile pentru un guvern F.N.D. Mereu se adaugă noi manifestații, noi acțiuni ale muncitorilor care duc către o singură concluzie: necesitatea unui guvern F.N.D.

Reacțiunea recurge la menevire desperate pentru a zăgăzui valul luptelor revoluționare. La 11 februarie 1945, generalul Rădescu trebuia să vorbească la Scala sub pretextul de a consulta poporul asupra dorințelor sale. În loc să vorbească la Scala unde veniseră o parte din membrii guvernului și oameni ai muncii, generalul Rădescu și-a ținut cuvântarea la Aro instigând și îndemnând pe cei din sală să treacă la acțiune. Bandele conduse de Ilie Lazăr, Comaniciu și Fărcășanu, au trecut la agresiune încercând să devasteze redacția ziarului *Scnteia*, au spart vitrinele magazinelor și s-au dedat la acte banditești împotriva populației pașnice. În fața acestor acțiuni peste 500 000 de cetățeni din toate straturile sociale s-au întrunit în ziua de 13 februarie în Piața Națiunii unde și-au exprimat adâncă indignare față de actele săvârșite la 11 februarie de cele câteva sute de fasciști ațiați de cuvântarea generalului Rădescu. Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arăta că „Resturile gărzii de fier care nu au fost distruse din cauza politicii de sabotare a unor membri reacționari din guvern, nu numai că au ridicat capul cu îndrăsneală, dar au început să întreprindă acțiuni menite să suprimă libertățile noastre democratice. Dar toate încercările de a provoca poporul nostru în împrejurări când este nevoie mai mult decît oricînd să-și apere, să asigure și să lărgească libertățile democratice, vor fi sortite eșecului. Nici-o forță din lume nu poate să oprească poporul nostru de la calea începută la 23 August”³. De pe tot cuprinsul patriei noastre toate categoriile de cetățeni au cerut un guvern F.N.D. (Sibiu, Timișoara, Brașov, Ploiești, Bacău, Rm. Vilcea, Tîrgoviște, Iași, Deva, Cluj etc.).

Bandele fascisto-legionare au trecut însă la provocări directe în urma cuvîntării ținute de Rădescu la Aro. Cu ocazia unei adunări convocate la 19 februarie de către comitetul de fabrică de la Malaxa, elementele fasciste au încercat să schimbe prin teroare comitetul de fabrică, impunînd prin violență alegerea unui comitet format din reacționari. În ajutorul huliganilor au sosit două plutoane de jandarmi cu tanchete și sub scutul acestora banda fascistă a încercat să organizeze un simulacru de alegeri. A doua zi au blocat intrările fabricii și au sechestrat comitetul de fabrică. Seziștii de cele întîmplate, reprezentanții C.G.M.-ului în frunte cu Gheorghe Apostol s-au deplasat la fața locului. Muncitori de la S.T.B., Vulcan, C.F.R., I.A.R., au pornit să ajute muncitorimea de la Malaxa

¹ *Scnteia* din 5 februarie 1945, p. 1.

² *Ibidem* din 15 februarie 1945, p. 1.

³ *Ibidem*, p. 3.

împotriva jandarmilor și teroriștilor. În timpul cît oamenii muncii se strînseseră în curtea uzinelor, bande de huligani au tras cu pistoale automate rînind pe tovarășul Gheorghe Apostol, președintele Confederației Generale a Muncii. Muncitorii au pornit apoi la dezarmarea fasciștilor și eliberarea comitetului de fabrică¹. În toate întreprinderile din Capitală ca și din întreaga țară au avut loc adunări de condamnare a crimelor comise la Malaxa². Aceeași situație și în țară.

În toată această perioadă muncitorimea bucureșteană a ajutat efectiv oamenii muncii din diferite județe ale țării la izgonirea vechilor prefecți reacționari și instalarea unor prefecți democrați. Astfel la marea adunare din 11 februarie 1945, ținută la Tr. Măgurele în vederea instalării noului prefect, au participat și muncitori din Capitală de la S.T.B., Atelierele Grivița etc³. De asemenea la adunarea din 17 februarie 1945, de la Craiova, ținută cu ocazia instalării noului prefect, participă și bucureșteni⁴.

Muncitorii din București au continuat să ajute țărănimea muncitoare să treacă la înfăptuirea de jos a reformei agrare. Sute de muncitori din Capitală au plecat la sate din însărcinarea Comitetului Central al Partidului Comunist Român. Echipele muncitorești au desfășurat o acțiune intensă de organizare a țărănimii muncitoare în comitete țărănești și au trecut imediat la confiscarea pămînturilor moșierilor fugiți⁵. Prezența muncitorilor bucureșteni se face simțită, de pildă, în Moldova. Astfel în județul Vaslui — regiune slab dezvoltată din punct de vedere industrial pe acea vreme — au venit numeroase echipe de muncitori. În raportul dat de un activist al județului Vaslui, în ședința plenară din 17 martie 1945 a regionalei Iași a Partidului Comunist Român se spune: „Munca la sate s-a dus cu ajutorul muncitorilor trimiși din București”⁶. În luna februarie 1945, munca de organizare și acțiunile de împărțire a pămîntului din județul Suceava au fost duse cu sprijinul echipelor muncitorești în cea mai mare parte formate din muncitori bucureșteni⁷. Muncitorii din București au sprijinit acțiunile țăranilor la împărțirea moșurilor și în comunele Hălăncești, Simionuștii, Mogoșești (raionul Pașcani), Strunga, Hăbășești (raionul Tg. Frumos), Brăiești (raionul Fălticeni)⁸ etc. Acțiunile întreprinse de muncitorii din București nu erau pe placul elementelor reacționare. La 15 februarie 1945 jandarmii au arestat pe cei doi muncitori din București care conduceau adunarea țăranilor din comuna Băineț, plasa Siret. Țăranii au organizat numeroase adunări de protest și sub presiunea lor muncitorii au fost eliberați⁹. Sprijinul muncitorilor din București a

¹ *Scînteia* din 22 februarie 1945, p. 1.

² *Ibidem* din 23 februarie 1945, p. 3.

³ *Cîmpul* din 20 februarie 1945.

⁴ *Scînteia* din 21 februarie 1945, p. 2.

⁵ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., fond 1, dos. nr. 41/45, f. 148.

⁶ *Ibidem*, f. 253.

⁷ *Ibidem*, f. 258.

⁸ *Ibidem* f. 253; *Cîmpul* din 23 februarie 1945, p. 4.

⁹ *Cîmpul* din 23 februarie 1945, p. 4.

fost simțit și în județul Ilfov, Dâmbovița, Teleorman etc. În focul luptelor pentru reforma agrară s-a făurit alianța clasei muncitoare cu țărăimea muncitoare, forță care a asigurat răsturnarea guvernului burghezo-moșieresc.

Forțele revoluționare creșteau într-un ritm furtunos. Mase tot mai largi de oameni ai muncii, la chemarea partidului se ridicau la luptă împotriva guvernului reacționar. La 24 februarie peste 600 000 de cetățeni bucureșteni, muncitori din Valea Prahovei, țărani din Ilfov și Dâmbovița au demonstrat în Capitală pentru un guvern democratic. Din Piața Națiunii unde a avut loc mitingul, mulțimea încolonată a pornit să manifesteze pe Calea Victoriei. În fața Prefecturii de Poliție s-a tras asupra demonstranților. Neînfricată muncitorime din București și ceilalți participanți la demonstrație nu s-au înpăimîntat de mișleasca provocare și cerînd într-un glas un guvern F.N.D. au ajuns în Piața palatului. Elementele fasciste, dușmane poporului, la ordinele lui Rădescu, au deschis salve de foc împotriva manifestanților din clădirea Ministerului de Interne și a palatului regal. Au căzut eroic mai mulți muncitori¹. În Piața palatului ca și în străzile învecinate au continuat să manifesteze zeci și sute de mii de muncitori. Imediat după ce s-a tras în manifestați, în Piața palatului a venit tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej care de pe o platformă-camion a S.T.B.-ului a vorbit maselor. Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a spus printre altele : „Am crezut că putem să demonstrăm în mod pașnic pentru a ne arăta voința noastră de luptă spre a impune lui Rădescu să plece din fruntea guvernului... Nu vom înceta lupta nici-o clipă, o vom duce și cu mai mare hotărîre pînă la doborîrea acestui guvern incapabil”². Țara întreagă sub conducerea Partidului Comunist Român s-a ridicat și a protestat împotriva guvernului Rădescu. 60 000 de cetățeni din Ploiești, 25 000 din județul Constanța, 30 000 la Iași, 20 000 la Galați etc. au protestat și au cerut la 25 februarie înlăturarea guvernului cu majoritate reacționară. La Brăila, Bacău, Arad, Timișoara, Craiova, au avut loc de asemenea întruniri în care se cerea înlăturarea guvernului Rădescu. Valul de protest creștea cu fiecare zi ce trecea. Luptele muncitorilor, țărănilor și intelectualilor s-au contopit sub conducerea partidului într-un singur torent revoluționar care nu mai putea fi zăgăzuit de reacțiune. 200 000 de cetățeni ai Capitalei s-au legat prin jurămint la înmormîntarea tovarășilor căzuți la 24 februarie să lupte cu îndrjire pînă la stîrpirea fascismului, făcînd zid în jurul programului F. N. D.³.

Bucureștiul în primele zile ale lunii martie a fost centrul de luptă pentru definitivă înlăturare a guvernului reacționar. Masele muncitoare s-au ridicat fără șovăire împotriva generalului Rădescu. În zilele de 1, 2, 3, 4 martie au avut loc numeroase întruniri ale cetățenilor unde s-au infierat crimele lui Rădescu și s-a cerut îndepărtarea și arestarea lui⁴.

¹ *Sctnteia* din 26 februarie 1945, p. 1.

² *Ibidem*, p. 4.

³ *Ibidem* din 2 martie 1945, p. 2.

⁴ *Ibidem* din 3 martie 1945, p. 1.

La 5 martie Capitala întreagă clocotea. Au avut loc întruniri la Uzinele Grozăvești, Malaxa, întrunirile cetățenilor din sectorul 1 Galben etc. la care se cere instalarea unui guvern F.N.D. în frunte cu Dr. Petru Groza. La întrunirea ceferiștilor și a țărănilor din Ilfov, a muncitorimii din fabricile cartierului Giulești, la întrunirea cetățenilor din sala Tomis a setebiştilor, a cetățenilor din sectorul III, adunați în Piața Carol, la adunarea de la Lemaitre cît și a celor 3000 de țărani veniți din toate colțurile țării convocați de Frontul Plugarilor, s-a cerut cu hotărîre aducerea în fruntea țării a unui guvern F.N.D.

Sub presiunea maselor populare conduse de Partidul Comunist Român, guvernul generalului Rădescu a fost silit să demisioneze. Rădescu s-a refugiat la ambasada engleză de unde a fugit apoi peste hotare. Încercarea elementelor reacționare de a aduce în fruntea țării un guvern cu majoritate reacționară condus de prințul Știrbei, a eșuat. Sprijinindu-se pe mase, Partidul Comunist Român și aliații săi au impus formarea unui guvern corespunzător voinței și năzuințelor maselor populare.

La 6 Martie 1945, 800 000 de cetățeni adunați în Piața Națiunii au cerut formarea unui guvern democrat. În timpul manifestației s-a anunțat formarea guvernului prezidat de Dr. Petru Groza, guvern în care reprezentanții clasei muncitoare aveau rolul preponderent. În cadrul unei manifestații, necunoscută pînă atunci, cetățenii Capitalei au salutat formarea noului guvern. „Noi 800 000 de cetățeni din București și plugari din satele județelor Ilfov, Ialomița, Vlașca și Teleorman, reprezentînd toate categoriile sociale precum și exponenți autentici ai armatei, ofițeri și soldați — se spune în moțiunea votată — întruniți astăzi 6 Martie 1945 în marea adunare cetățenească, salutînd instalarea guvernului Groza, guvern de concentrare democratică, ne angajăm să-l sprijinim din toate puterile noastre, pentru stîrpirea fascismului și refacerea țării”¹. Pînă seara tîrziu bucureștenii au manifestat în cinstea noii victorii obținute. Vestea venirii la putere a unui guvern democratic a străbătut întregul cuprins al țării. Întreg poporul român a sărbătorit cu bucurie venirea noului guvern la cîrma țării. În adunări și mitinguri zeci și sute de mii de oameni ai muncii își luau angajamentul de a susține din toate puterile lor guvernul democrat și de a-l apăra.

Sub conducerea partidului, masele populare din țara noastră și-au concentrat eforturile pentru lichidarea haosului în care se aflau industria, agricultura, finanțele etc. pentru refacerea și dezvoltarea economiei naționale, pentru înfăptuirea operei mărețe de construire a socialismului în patria noastră.

Clasa muncitoare din țara noastră, în fruntea întregului popor muncitor, sub conducerea partidului său marxist-leninist, a dat minunate pilde de eroism și abnegație în lupta pentru instaurarea unui regim democratic. Așa cum subliniază tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej: „Schimbarea

¹ *Scînteia* din 8 martie 1945, p. 1.

de la 6 Martie, hotărâtoare pentru soarta democrației noastre, n-a fost obținută prin pertractări, ci smulsă prin lupta populară regelui și reacțiunii grupate în jurul lui”¹. În această măreață luptă populară condusă de partid, masele oamenilor muncii din Capitală au stat în primele rînduri între 23 August 1944 — 6 Martie 1945. Demonstrațiile au fost principala formă de luptă. Avîntul muncitorilor, intelectualilor și funcționarilor din București în lupta pentru organizarea și făurirea unității de acțiune a clasei muncitoare a influențat masele largi din întreaga Romînie. În toate întreprinderile și instituțiile din București, muncitorii sub conducerea partidului au dus o luptă îndrîjită împotriva elementelor reacționare, legionare, antonesciene și hitleriste, luptă ce a fost urmată de întreaga țară.

Clasa muncitoare din București a ajutat pe oameni muncii din satele, comunele și orașele patriei noastre în acțiunile lor împotriva forțelor reacționare. Lupta consecventă dusă de muncitorimea bucureșteană pentru răsturnarea succesivă a celor două guverne Sănătescu precum și a guvernului condus de Rădescu a constituit un îndemn și o pildă vie pentru întreg poporul muncitor. Masele populare din București și din toate orașele și satele patriei noastre au hotărît soarta bătăliei pentru putere instaurînd la 6 Martie 1945 puterea democrat-populară.

Prin instaurarea puterii democrat-populare s-a deschis o pagină nouă în mult frămîntată și glorioasă istorie a poporului nostru, a început o epocă nouă de mari realizări în folosul celor ce muncesc, de înflorire și propășire a patriei noastre.

După instaurarea guvernului democratic de la 6 Martie 1945, sub conducerea înțeleaptă a Partidului Comunist Român, masele muncitoare de la orașe și sate și-au luat soarta în propriile mîini demonstrînd marea forță creatoare a muncitorilor și țăranilor, capacitatea celor ce muncesc, de a făuri o nouă orînduire socială mai dreaptă.

БОРЬБА НАРОДНЫХ МАСС БУХАРЕСТА ПОД РУКОВОДСТВОМ РУМЫНСКОЙ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЗА УСТАНОВЛЕНИЕ НАРОДНОЙ ВЛАСТИ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Победоносное вооруженное восстание 23 августа 1944 г., подготовленное и руководимое Румынской коммунистической партией, ознаменовало начало истинного возрождения Румынии, начало пролетарской революции.

В борьбу Румынской коммунистической партии за установление народно-демократического строя значительный вклад внесли, вместе с народными массами всей страны, и трудящиеся Бухареста, сражавшиеся в первых рядах.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1955, p. 133.

Сразу после 23 августа 1944 г. на основании стремления масс к организации началась реорганизация легальных профсоюзных организаций. На всех предприятиях столицы образуются фабричные комитеты, ставящие перед собой задачу бороться за поддержку антигитлеровской войны, за защиту жизненных интересов трудящихся.

Под руководством партии трудящиеся Бухареста выходили на улицы и демонстрировали против реакционных элементов, входящих в состав правительства и проводивших политику, чуждую интересам народа. В то же время они выражали свое согласие с политикой, проводимой Румынской коммунистической партией. Одно за другим прогнал румынский народ первое и второе реакционные правительства — правительство Сэнэтеску и генерала Н. Рэдеску.

6 марта 1945 г. народные массы под неуклонным руководством Коммунистической партии сформировали правительство, отвечающее воле и чаяниям народа.

В работе говорится также о помощи, оказанной трудовому крестьянству трудящимися Бухареста в деле его организации, в устранении местных реакционных властей и в проведении аграрной реформы.

LA LUTTE DES MASSES POPULAIRES BUCARESTOISES DIRIGÉES PAR LE P.C.R., POUR L'INSTAURATION DU POUVOIR POPULAIRE

RÉSUMÉ

La victorieuse insurrection armée du 23 Août 1944, organisée et dirigée par le Parti Communiste Roumain, a marqué le début d'une véritable renaissance de la Roumanie, celui de la révolution prolétarienne.

Dans la lutte pour l'instauration du pouvoir populaire, la contribution des travailleurs de Bucarest, au premier rang des masses populaires du pays tout entier, a été considérable. La population de la capitale s'est trouvée aux premiers rangs de la lutte du Parti Communiste Roumain pour l'instauration d'un régime démocratique.

Répondant aux besoins des masses, dès le lendemain du 23 Août 1944, les organisations syndicales légales sont reconstituées. Des comités de fabrique sont créés dans toutes les entreprises de Bucarest, en vue de soutenir la guerre antihitlérienne et de défendre les intérêts vitaux des travailleurs.

Sous la direction du Parti, les travailleurs de Bucarest descendent maintes fois dans la rue pour manifester contre les éléments réactionnaires du gouvernement, qui menaient une politique contraire aux intérêts du peuple. En même temps, les masses ouvrières expriment leur adhésion à la politique du Parti Communiste Roumain. Le peuple chasse, l'un après l'autre, le premier et le second gouvernement réactionnaire du général Sănătescu, puis celui du général Rădescu.

Le 6 mars 1945, les masses populaires, sous la ferme direction du Parti Communiste Roumain, imposent la constitution d'un gouvernement conforme à leur volonté et à leurs aspirations.

L'auteur de l'article examine en outre l'aide fournie par les travailleurs de Bucarest à a paysannerie laborieuse, soit pour son organisation, soit pour le renversement des autorités locales réactionnaires, soit, enfin, pour la réalisation de la réforme agraire.

DEZVOLTAREA INDUSTRIEI DIN BUCUREȘTI DUPĂ NAȚIONALIZAREA PRINCIPALELOR MIJLOACE DE PRODUCȚIE

DE

M. IOSA și P. DAICHE

Cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare sub conducerea Partidului Comunist Român și înfăptuirea mărețului act revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție industriale, bancare și de transport, au însemnat o cotitură în viața poporului nostru muncitor, creînd condițiile obiective pentru construirea socialismului în țara noastră.

În articolul de față nu ne propunem să tratăm întreaga evoluție economică a orașului București, ci numai unele aspecte ale dezvoltării industriei, mai ales după naționalizare.

România burghezo-moșierească era o țară slab dezvoltată din punct de vedere industrial.

Deși dispunea de imense bogății naturale și de bogate resurse economice, ea era una dintre cele mai înapoiate țări din Europa. Cea mai mare parte a întreprinderilor erau controlate de capitalul străin, interesat să mențină România în situația de dependență economică, să folosească țara noastră ca sursă de aprovizionare cu materii prime ieftine și ca piață de desfacere a produselor industriale.

Structura industriei se caracteriza printr-o dezvoltare unilaterală, prin disproporții mari între ramurile industriale. Cea mai mare parte a industriei era concentrată în câteva regiuni și orașe mai însemnate, în prim plan situîndu-se orașul București.

În perioada dezvoltării capitaliste a României, Bucureștiul a devenit principalul oraș al țării. Aici a fost concentrat un volum ridicat de capital indigen și străin, precum și o mare forță de muncă, reprezentînd un însemnat număr de muncitori și țărani veniți aici, din toate regiunile țării, în căutare de lucru.

În timpul regimului burghezo-moșieresc, industria Bucureștiului s-a dezvoltat în ritmul lent, inegal, deseori întrerupt de perioade de crize și stagnare, specific capitalismului; dezvoltarea industriei orașului București în orînduirea capitalistă a rămas mult în urma posibilităților obiective (posibilități de aprovizionare cu materii prime, nivelul tehnicii etc.). Deși Bucureștiul era cel mai puternic centru industrial al țării, industria sa se caracteriza printr-un slab nivel de dezvoltare. Acest fapt rezultă din aceea că aproape o treime din întreprinderi nu dispuneau de forță motrice, iar peste 70% din cele cu forță motrice aveau sub 20 cai putere. Cît de slab utilizate erau întreprinderile rezultă din aceea că în 1935 reveneau de fiecare lucrător numai 1,8 CP¹.

Burghezia a pus accentul pe dezvoltarea industriei ușoare și alimentare deoarece crearea de întreprinderi în aceste ramuri necesita investiții de capitaluri relativ mici, permițînd obținerea de profituri mari și imediate. Ca urmare, în ceea ce privește numărul muncitorilor din București în 1936, ponderea cea mai mare o deținea ramura industriei ușoare și a industriei alimentare. Astfel, în industria textilă lucrau 15,5% din numărul muncitorilor folosiți în industria transformatoare particulară, în industria alimentară 15,2%, în timp ce în industria metalurgică lucrau numai 8,05%².

O expresie a înapoierii industriei orașului București, o constituie faptul că producția de mijloace de producție reprezenta în 1938 numai 10% din întregul volum al producției industriale, în timp ce industria ușoară avea o pondere de 32%, iar industria alimentară de 26%³.

Industria orașului București se caracteriza însă printr-o relativă înaltă concentrare a forței de muncă, ceea ce a contribuit ca Bucureștiul să fie nu numai cel mai mare oraș industrial al țării, dar și cel mai puternic centru revoluționar.

Concentrarea și centralizarea muncitorilor din București este oglindită și de următorul tabel, cuprinzînd numărul muncitorilor din întreprinderile industriale particulare din București din anul 1938⁴:

Categoria întreprinderilor *	Nr. întreprinderilor		Nr. muncitorilor	
	absolut	%	absolut	%
1 — 10 muncitori	83	20	514	1
11 — 25 „	91	22	1 575	3
26 — 50 „	81	19,6	3 112	5,9
51 — 100 „	67	16,1	4 963	9,4
100 — 500 „	70	17	16 245	30,7
500 — 1 000 „	14	3,4	11 973	22,7
Peste 1 000 muncitori	8	1,9	14 438	27,3
Total	414	100	52 820	100

* Nu sînt trecute aici micile ateliere din numeroase ramuri.

¹ Enciclopedia Romniei, vol. II, p. 251.

² Inspeția muncii pe 1935, p. 85.

³ G. Strat, *Industria românească în cadrul economiei europene*, București, 1945, p. 66.

⁴ Calculat după Ministerul Economiei Naționale, *Indicatorul industriei românești*, pe 1938.

De aici se vede că în întreprinderile particulare avînd pînă la 25 de muncitori lucrau numai 4% din salariați, pe cînd în întreprinderile cu peste 500 de muncitori lucrau 50% din muncitori. Cît de concentrat era proletariatul din București rezultă și din aceea că în opt întreprinderi, reprezentînd numai 1,9% din totalul întreprinderilor particulare, lucrau un număr de 14 438 muncitori, adică 27,3% din totalul muncitorilor din București.

În general, în preajma celui de-al II-lea război mondial în industria transformatoare particulară din București lucrau 18,8%¹ din totalul muncitorilor întregii industrii particulare de transformare. (Mai trebuie însă să avem în vedere că în București mai erau concentrate principalele întreprinderi ale statului și alte mari întreprinderi neluate în seamă de statistica citată).

Dezvoltarea industriei în epoca capitalistă s-a bazat pe crunta exploatare a clasei muncitoare. Condițiile de muncă ale lucrătorilor erau deosebit de grele. Preocupați să obțină profituri cît mai mari, capitaliștii indigeni și străini obligau pe muncitori să lucreze în ateliere mici, întunecoase, lipsite de cele mai elementare cerințe de igienă, în frig, fără nici un fel de protecție a muncii. Durata zilei de muncă era între 10—14 ore, în unele întreprinderi ajungînd chiar pînă la 16 ore².

Retribuția muncitorilor nu acoperea nici cele mai elementare necesități, salariile fiind deosebit de scăzute. Indicele anual al salariilor muncitorilor din București a scăzut continuu. Dacă în 1928, în comparație cu 1913, el era de 2 882, în 1930 a scăzut la 2 470, pentru ca în 1938 — anul cel mai prosper al economiei capitaliste romînești — să fie de numai 1 393³, în timp ce costul vieții a crescut numai în perioada 1937—1939 cu 27,9%⁴. Salariile femeilor și ale copiilor erau și mai reduse în comparație cu acelea ale bărbaților, chiar și atunci cînd îndeplineau aceeași muncă. Cît de scăzut era salariul femeilor rezultă din relatările unui inspector al muncii; acest reprezentant al intereselor capitaliștilor arăta că „față de prețul mereu în creștere al alimentelor și al chirii, o lucrătoare, chiar fără sarcini familiare, cu greu își poate ține existența”⁵. Costul vieții a crescut numai între 1938—1939 pentru unele articole alimentare pînă la 60%⁶, fără ca salariile să crească. La aceasta se adaugă creșterea considerabilă a șomajului. Deosebit de puternic s-a manifestat șomajul în perioada 1929—1932. După calculele economistului burghez G. Strat, în perioada 1929—1932, numărul muncitorilor a scăzut pe întreaga țară cu 24,35%⁷. Cum orașul București concentra peste 18% din totalul muncitorilor, firește șomajul s-a manifestat aici din plin, în această perioadă, ca și în cea care a urmat. În plus, abuzurile de tot felul și silniciile la care erau supuși muncitorii au făcut ca viața lor să fie și mai grea. Istoviți de muncă,

¹ G. Strat, *Industria romînească în cadrul economiei europene*, Buc., 1945, p. 64.

² *Inspeția muncii pe 1938*, București, 1940, p. 28.

³ *Anuarul statistic al Romniei pe 1939/1940*, p. 344.

⁴ *Ibidem*, p. 650.

⁵ *Inspeția muncii pe 1938*, Buc., 1940, p. 31.

⁶ *Ibidem*.

⁷ G. Strat, *op. cit.*, p. 56.

flămânzi și secătuiți de boli, muncitorii duceau un trai neînchipt de greu în cocioabele de la periferiile orașului.

În aceste condiții, proletariatul din București a stat în primele rinduri ale luptei clasei muncitoare din întreaga țară, condusă de Partidul Comunist Român împotriva claselor exploatare.

Insurecția armată de la 23 August 1944, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, în condițiile înaintării victorioase a armatei sovietice eliberatoare a deschis drumul revoluției populare în țara noastră, dând posibilități poporului să treacă la înfăptuirea unor profunde transformări revoluționare, menite să schimbe radical structura social-economică și politică a țării, în interesul oamenilor muncii.

Masele muncitoare din București au fost în fruntea luptei condusă de Partidul Comunist Român pentru realizarea sarcinilor legate de desăvârșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă.

La sfârșitul anului 1944, — începutul anului 1945, situația orașului București era extrem de grea; economia era dezorganizată, zeci de fabrici își aveau porțile închise, iar restul lucrau cu o capacitate de producție redusă; în plus lipseau materiile prime. Populația avea de suportat multiple neajunsuri determinate nu numai de scumpetea crescândă și de specula nemiloasă a exploataților de tot felul, dar și de o acută lipsă de locuințe. Ca urmare a bombardamentelor din perioada aprilie—august 1944, în București au fost distruse complet 4 470 locuințe, grav avariate 3 058 și ușor avariate 2 693. În total au fost bombardate 10 221 clădiri, din care 9 466 particulare și 755 publice¹.

Problema centrală care se punea în industrie, imediat după eliberare, era refacerea fabricilor distruse de bombardamente și sporirea producției fabricilor existente (prin folosirea întregii capacități de producție), care să satisfacă necesitățile populației și ale frontului antihitlerist². Partidul Comunist Român a fost cea forță care a mobilizat și condus muncitorii în lupta pentru refacerea industriei.

Cu tot eroismul și abnegația manifestată de masele muncitoare, în lupta pentru refacerea industriei, aceasta progresa relativ lent, datorită sabotajului capitaliștilor, care urmăreau să mențină haosul și dezorganizarea în viața economică în scopul subminării revoluției populare. Mijloacele prin care acționau elementele reacționare erau: închiderea fabricilor, distrugerea mașinilor, dosirea materiilor prime etc. Așa, de pildă, la fabrica „Balcani” din 585 războaie de țesut, 400 dispăruseră, iar din cele 185 rămase, numai 40 erau în stare de funcționare³.

La fabrica „Textila Românească”, pentru a stinjeni producția și a realiza profituri, capitaliștii au dosit zeci de mii de kg de bumbac pe care-l vindeau la bursa neagră, în timp ce muncitorii n-aveau materia

¹ *Comunicări statistice*, nr. 8/1945, p. 13.

² *Conferința Organizației regionale București*, 10—12 august 1945, ed. P.C.R., p. 29.

³ *Sctndea*, nr. 1148, din 18 iunie 1948.

primă¹. La I.O.R. (Industria Optică Română), din cele 84 strunguri automate funcționau numai cinci, și într-un atelier al aceleiași întreprinderi, în care în timpul războiului lucrau 250 de muncitori, la începutul anului 1948 lucrau numai 3². Situații asemănătoare erau și în celelalte întreprinderi.

Un rol important în opera de refacere a industriei din Capitală a avut Conferința Organizației Regionale București. Ținută între 10—12 august 1945, Conferința Organizației Regionale București, — pe linia trasată de Comitetul Central al Partidului Comunist Român, — a indicat organizațiilor de partid, membrilor de partid și tuturor oamenilor muncii din București sarcinile legate de refacerea economică a țării și de trecerea întreprinderilor industriale la producția de pace³. Conferința a acordat o deosebită atenție refacerii transporturilor și a industriei metalurgice, prin punerea la punct a utilajului și repararea mașinilor. Refacerea industriei metalurgice — s-a arătat la conferință — condiționa dezvoltarea industriei textile, alimentare și, în genere, a tuturor celorlalte ramuri⁴. Delegații la conferință au arătat munca plină de avânt depusă de muncitori, în frunte cu comuniștii în lupta pentru reconstrucția țării, în ciuda reacțiunii care căuta sub diferite forme să saboteze industria. De pildă, delegația uzinelor 23 August (fostă Malaxa) arăta că „avem muncitori și femei muncitoare care au ridicat producția pînă la 600%”⁵. Cu acest prilej, delegații la conferință și-au luat angajamente în ceea ce privește îmbunătățirea utilajului și instalațiilor existente, în vederea unei capacități maxime de producție. Astfel, delegația organizației de partid de la uzinele „23 August” arăta că muncitorii uzinelor „23 August” aveau să realizeze pînă la 1 ianuarie 1946 următoarele: repararea a două motoare Diesel și a turbinei cu aburi, mărind în acest fel puterea instalațiilor cu 30% față de capacitatea existentă; repararea completă a atelierului de tîmplărie și lustruit distrus de bombardament, precum și a tuturor mașinilor; executarea a două rezervoare de 300 vagoane, mărirea capacității atelierului mecanic cu 50% etc.⁶.

Realizînd aceste îmbunătățiri, muncitorii uzinelor „23 August” aveau să dea pînă la 1 ianuarie 1946 următoarele: 100 locomotive reparate, 10 locomotive noi, 60 vagoane remorci „S.T.B.”, 300 cisterne reparate, 200 tractoare reparate; 150 buc. aparataj C.F.R.; 30 motoare Bohlinger; 1000 buc. pompe de mînă pentru industria petroliferă; 2000 ventile speciale, 10 buc. pompe de mare capacitate; 10 cazane cu aburi etc. Angajamente în același sens și-au luat muncitorii din toate ramurile industriale din capitală.

Un moment de cotitură în dezvoltarea activității economice în București și în întreaga țară l-a constituit Conferința Națională a Partidului

¹ C. Panciu, *Din contribuția sindicatelor la înfăptuirea actului revoluționar de la 11 iunie 1948, în 50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România 1906—1956*, Ed. C.C.S., 1958, p. 376.

² *Analele Institut. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.*, nr. 2/1957, p. 85.

³ *Conferința Organizației regionale București, 10—12 aug. 1945*, p. 29.

⁴ *Ibidem*, p. 29.

⁵ *Ibidem*, p. 50.

⁶ *Ibidem*, p. 97—98.

Comunist Român din octombrie 1945. Conferința a arătat întregului popor calea luptei pentru consolidarea și dezvoltarea cuceririlor revoluției populare.

„Încă la Conferința Națională din toamna anului 1945 — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — partidul nostru, indicînd căile refacerii economiei distruse de război, a trasat ca linie generală a dezvoltării economice a Romîniei linia industrializării și electrificării țării”¹.

Conferința Națională a Partidului Comunist Român din 16—19 octombrie 1945 a subliniat necesitatea dezvoltării cu precădere a industriei grele cu ramura sa conducătoare — industria constructoare de mașini — ca bază a dezvoltării întregii industrii și a întregii economii, pentru asigurarea independenței naționale pentru refacerea și dezvoltarea economiei naționale în interesul oamenilor muncii.

Aplicînd hotărârile Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român din 16—19 octombrie 1945, Organizația de partid din București a pus în centrul activității ei problema refacerii și dezvoltării industriei orașului. Muncitorii din întreprinderi, sub conducerea organizațiilor de partid, au pus în practică hotărârile conferinței, de a mări producția. Astfel, muncitorii și tehnicienii de la Atelierele Grivița C.F.R. s-au avîntat în lupta pentru mărirea producției, găsind mijloace de a raționaliza și simplifica munca, fără să renunțe la mărirea permanentă a efortului fizic². Bătălia pentru ridicarea producției a fost una dintre cele mai importante acțiuni cu care muncitorii au întîmpinat ziua de 1 Mai din 1946³. În această bătălie, din inițiativa Partidului Comunist Român, au luat naștere în țara noastră primele întreceri patriotice între muncitorii și mai apoi între întreprinderi. Muncitorii din Capitală au avut un rol deosebit de important în generalizarea în țara noastră a întrecerii în producție, expresie a noii atitudini față de muncă a clasei muncitoare și a schimbărilor revoluționare din țara noastră.

De mare importanță în dezvoltarea industriei din București, ca și din întreaga țară, a fost crearea în mai 1947, a oficiilor industriale, din inițiativa și sub conducerea Partidului Comunist Român. Prin îndrumarea și controlul producției și prin aprovizionarea întreprinderilor cu materii prime și combustibil, oficiile industriale au constituit un instrument de cea mai mare însemnătate în mâinile statului democrat-popular în lupta contra haosului economic și a sabotajului capitaliștilor.

La 14 iunie 1947, Partidul Comunist Român a propus un vast program de măsuri pentru redresarea economică a țării. Propunerile Partidului Comunist Român din iunie 1947 au avut o mare importanță pentru refacerea economiei. Oamenii muncii din Capitală, mobilizați de comuniști, au muncit cu abnegație pentru mărirea producției industriale.

În vederea înlăturării propunerilor P.C.R., sindicatele îndrumate de organizațiile P.C.R. au organizat mari întreceri patriotice. Astfel, a doua zi după propunerile P.C.R., Comitetul Sindicatului metalo-chimic

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări (decembrie 1955 — iulie 1959)*, București, 1959 Ed. politică, p. 27.

² *Sctriteia* din 14 ianuarie 1946.

³ *Ibidem* din 20 aprilie 1946.

din Capitală și-a pus ca sarcină: întărirea muncii organizatorice, lărgirea și adâncirea întrecerilor patriotice în producție, demascarea și alungarea elementelor sabotoare și reacționare¹. La „C.F.R.-Vagoane”, „C.F.R.-Locomotive”, la „Malaxa”, „Wolf”, „Laromet”² etc. au fost organizate întreceri patriotice, care au făcut să crească producția. De exemplu, în urma întrecerii cu uzinele „Wolf”, muncitorii și tehnicienii de la „Vulcan”, reușind să ridice producția cu 80%, au primit drapelul de producție³. Aceasta era prima oară când în țara noastră se acordă muncitorilor un drapel de producție.

Succesele obținute de clasa muncitoare au reprezentat o contribuție esențială la pregătirea condițiilor pentru efectuarea reformei și stabilizării monetare din august 1947.

Prezentarea și înfăptuirea, prin lupta oamenilor muncii, a propunerilor Partidului Comunist Român, în vederea redresării economice a țării și a stabilizării monetare au constituit începutul unui salt calitativ în dezvoltarea regimului democrației populare din țara noastră. Sub conducerea Partidului Comunist Român clasa muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare a înfăptuit trecerea la revoluția socialistă. Proclamarea Republicii Populare Române și instaurarea dictaturii proletariatului a deschis calea pentru desființarea exploatării capitaliste și a oricărei asupririi a omului de către om.

În aceste condiții, sub conducerea partidului, oamenii muncii au înfăptuit, la 11 iunie 1948, mărețul act revoluționar — naționalizarea principalelor întreprinderi industriale, bancare, de transport, asigurări etc. și transformarea lor în proprietate socialistă, bun al întregului popor. Prin acțiunea revoluționară a maselor, conduse de partid, a fost sfărâmată dominația economică a burgheziei, posturile de comandă din economie au trecut în mâna clasei muncitoare.

Industria din București în preajma naționalizării purta pecetea unei dezvoltări anarhice, unilaterale și inegale. Deși între cele două războaie mondiale ea a cunoscut o anumită dezvoltare, totuși aproape o treime din unitățile industriale nu aveau forța motrice, iar restul aveau o forță motrice sub 20 CP; un număr de 387 unități nu activau⁴. Din totalul de 3 831 întreprinderi din industria transformatoare, existentă la sfârșitul anului 1947⁵, 3 180 întreprinderi sau peste 80% foloseau mai puțin de 10 muncitori și 20 CP și numai 650 sau mai puțin de 20% aveau o forță motrice de peste 20 CP.

Erau și unele întreprinderi mari, ca „23 August” (fostă Malaxa), „Lemaitre”, „Vulcan”, „Wolf” etc., dar potențialul lor de producție era redus, ca urmare a învechirii și uzării mașinilor și instalațiilor; aceasta,

¹ *Scnteia* din 15 iunie 1947.

² Th. Buimistruc și E. Cahane, *Lupta sindicatelor pentru instaurarea și dezvoltarea regimului democrat-popular (ianuarie 1945 — decembrie 1947)*, în *50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România 1906—1956*, Ed. C.C.S., Buc., 1958, p. 356.

³ *Scnteia* nr. 863, din 6 iulie 1947.

⁴ D. Mihalache, *Dezvoltarea orașului București în anii puterii populare în România*, în *Revista statistică*, nr. 8/1959, p. 67.

⁵ Vezi *Întreprinderile particulare, industriale, comerciale și de transport. Rezultate provizorii ale inventarului din octombrie 1945*, vol. I, Buc., 1947, p. 12—13.

datorită faptului că deși uzarea mașinilor a continuat să crească, o mare parte din mașini fiind chiar la limita de uzură, capitaliștii nu mai făceau investiții pentru a aduce îmbunătățiri proceselor de producție, ci dimpotrivă, practicau în mod intens acte de sabotaj, descompletând instalațiile și distrugând mașini și agregate.

Producția acestor întreprinderi se rezuma la efectuarea unor piese, sau a unor organe de mașini izolate, menite să asigure întreținerea și repararea utilajului importat. Pe de altă parte, aceste întreprinderi nu ajunseseră la o specializare bine definită, ele punând în fabricație cele mai avantajoase comenzi, care aduceau profituri mari proprietarilor. De pildă, uzinele "Lemaître" fabricau peste 50 de feluri de produse, de la cele mai simple unelte necesare agriculturii, până la produse de cazangerie, echipament militar etc.¹

O situație asemănătoare exista și în celelalte întreprinderi.

Așa cum s-a mai subliniat, industria grea era puțin dezvoltată în București, predominând în schimb industria ușoară.

Imediat după naționalizare, sub conducerea organizațiilor de partid, colectivele de muncitori din întreprinderile industriale din capitală au depus toate eforturile pentru înlăturarea greutăților existente.

Construirea bazei materiale a socialismului și-a găsit expresia în planurile anuale de stat pe 1949 și 1950, în planul de 10 ani de electrificare a țării, în primul plan cincinal și în Directivele Congresului al II-lea al P.M.R. cu privire la dezvoltarea economiei naționale, precum și în alte hotărâri și documente ale partidului.

Dezvoltarea industriei din București, după naționalizare, reflectă legile fundamentale, obiective, ale dezvoltării economiei socialiste, pe care se întemeiază politica partidului de industrializare socialistă a țării.

Prin eforturile muncitorilor, conșuși de partid, au fost create ramuri noi, care înainte nu existau de loc sau aproape de loc (ca, de pildă, industria electrotehnică, industria instrumentelor de precizie, mașini agricole, materiale plastice, radiotehnică, medicamente etc.). Fabricile mici și nerentabile au fost comasate în întreprinderi mari cu utilaj modern. Numeroase întreprinderi au fost reprofilete prin uniformizarea utilajelor și sortimentelor asigurându-se mărirea capacității de producție.

Pentru dezvoltarea industriei orașului București, partidul și guvernul au alocat însemnate investiții. Astfel, din totalul investițiilor făcute în sectorul socialist al țării în perioada 1951—1958, statul democrat-popular a alocat industriei orașului București 16,5%. Aceste investiții au fost orientate în vederea dezvoltării, în primul rând a industriei producătoare de mașini și alte mijloace de producție, care constituie baza dezvoltării tuturor celorlalte ramuri. În 1955, din totalul investițiilor din București, de 2 424,7 milioane lei, s-a acordat industriei 790,5 milioane lei². Acest fapt a permis realizarea unor obiective însemnate în dezvoltarea bazei tehnico-materiale a socialismului.

¹ *Dezvoltarea economiei R.P.R. pe drumul socialismului, [1948—1957, Ed. Academiei R.P.R., 1958, p. 126.*

² *Anuarul statistic al orașului București, 1959, p. 67.*

În perioada 1955—1958, structura investițiilor a suferit unele modificări, Partidul acordînd o atenție deosebită dezvoltării social-culturale, fără însă a micșora ritmul dezvoltării în continuu a industriei.

Iată aci structura investițiilor în București pe principalele ramuri ale economiei naționale în 1955—1958¹:

	1955	1958
Total investiții	100	100
din care :		
Industrie	32,6	29,6
Grupa A	21,6	16,3
” B	11	13,3
Construcții	17,0	3,8
Transporturi și telecomunicații	22,7	17,3
Social-culturale	6,4	24,8
Gospodărie comunală	1,2	10,4

Harta industrială a orașului a cunoscut schimbări structurale prin transformarea vechilor întreprinderi și utilizarea lor cu mașini moderne prin crearea de secții noi, ca și prin construirea de noi întreprinderi. Numai în cursul primului plan cincinal au fost construite fabrici și uzine noi, care au un rol important în dezvoltarea economiei întregii țări. Amintim în acest sens uzinele „Tudor Vladimirescu”, „Electroaparataj”, „Electroizolantul”, Fabrica de confecții „Gh. Gheorghiu-Dej” și altele, iar în anii următori : „Termotehnica”, „Combinatul de cauciuc de la Jilava” „Fabrica de stilpi centrifugați” etc.

Un număr de uzine și fabrici au fost mult mărite avînd astăzi o producție de cca 3—4 ori mai mare ca înainte. Dintre acestea cităm : uzinele „Mao Tze-dun”, „Timpuri Noi”, „Electrocablul”, Fabrica de încălțăminte „Kirov”, Filatura „Dacia” și altele. „Nu există întreprindere în București — s-a arătat la Congresul al II-lea P.M.R. — care în acești ani să nu fi fost înzestrată cu utilaj nou, să nu-și fi îmbunătățit procesul de fabricație pe baza introducerii tehnicii noi”².

Industria orașului București produce astăzi mașini și utilaje care în timpul regimului burghezo-moșieresc se importau : cazane și utilaj petrolifer (produse de uzinele Mao Tze-dun), autobuze, troleibuze, cisterne (Tudor Vladimirescu), motoare electrice (Clement Gottwald), compresoare (Timpuri Noi), aparate de radio (Radio Popular), linii de ciment (Uzinele 23 August), centrale telefonice și stații de radioamplificare (Uzinele Grigore Preoteasa) și altele.

La baza creșterii producției industriale a stat tehnica nouă, cu care au fost înzestrate întreprinderile și munca plină de avînt a oamenilor muncii, eliberați de exploatare, mobilizați de organizațiile de partid. Astfel, la Uzinele „23 August”, din inițiativa membrilor de partid, s-au

¹ D. Mihalache, *op. cit.*, p. 69.

² Congresul al II-lea al P.M.R., 23—28 dec. 1955, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 178.

făcut modificări importante în ceea ce privește procesul tehnologic al motorului de 50 CP de la turnătorie¹. În industria textilă, prin folosirea unui sistem nou de pieptănare în filaturile de bumbac s-a putut realiza o mărire a producției de fire pieptănate cu 20—30% și o reducere a deșeurilor de pieptănat cu 26—30%². Pe baza acestui nou sistem „Filatura Românească de Bumbac” a făcut din 1956 și pînă azi economii în valoare de 34 447 mii lei³. Și în celelalte întreprinderi au fost introduse procedee noi de fabricație, ceea ce a făcut ca producția industrială să înregistreze creșteri de la an la an.

O puternică rezervă a creșterii producției industriale a orașului București o constituie specializarea și cooperarea întreprinderilor. Aceasta a dat posibilitate descoperirii și mobilizării unor însemnate rezerve de producție. Regimul nostru de democrație populară a moștenit o situație cu totul nefavorabilă în ceea ce privește specializarea întreprinderilor, datorită modului anarhic de dezvoltare al acestora, propriu capitalismului. Încă din primul an de conducere planificată a economiei s-a pus problema specializării întreprinderilor în vederea unei mai bune folosiri a utilajului. Astfel, uzinele „Timpuri Noi” au fost reconstruite și echipate în vederea producției de motoare cu ardere internă și compresoare, uzinele „Mao Tze-dun”, în vederea producerii de cazane⁴ etc.

Specializarea contribuie la creșterea productivității muncii. „Concentrarea producției de același tip în întreprinderile specializate — arăta tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — dînd posibilitatea folosirii unor utilaje mai corespunzătoare, unei tehnologii mai perfecționate și acumulării unei experiențe bogate, conduce la reducerea substanțială a prețului de cost”⁵. Astfel, la uzinele „Steaua Roșie” — specializate în producția de utilaje de construcții — prin concentrarea producției de buldozere pentru tractoare și de screpere, prețul de cost a scăzut în primul an cu 33% pînă la 46%; prin trecerea fabricației autobuzului de la „Mao Tze-dun” la uzinele „Tudor Vladimirescu”, specializate în caroserii-auto, s-a realizat reducerea prețului de cost cu 25%, obținîndu-se în același timp și îmbunătățirea substanțială a calității⁶.

Producția industriei socialiste a orașului București a crescut an de an. Dacă luăm ca indice cifra 100 pentru anul 1950, la sfîrșitul primului plan cincinal producția globală a industriei orașului era de 218%, ca în 1958 să crească la 299%⁷.

Față de 1938 — anul în care producția industriei capitaliste din România a atins cel mai înalt nivel — nivelul producției industriei din București a fost, în 1958, de aproape șase ori mai mare⁸. Deosebit de semni-

¹ *Congresul al II-lea al P.M.R.*, 23—28 dec. 1955, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 180.

² *Scnteia*, nr. 4606, din 20 aug. 1959, p. 2.

³ *Ibidem*.

⁴ *Vezi Buletinul M.I.M.I.C.*, nr. 10/1951, p. 7.

⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări (decembrie 1955 — iulie 1959)*, Ed. politică, Buc., 1959, p. 671—672.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Anuarul statistic al orașului București*, 1959, p. 78.

⁸ D. Mihalache, *op. cit.*, p. 68.

ficativ este faptul că volumul total al producției industriale a anului 1938, a fost realizat în 1958 în decurs de numai două luni¹.

Importanța industriei orașului București în economia țării reiese din faptul că industria sa a dat în 1958—20,5%, adică peste 1/5 din producția industrială a țării, față de 19,9% în 1955², urmîndu-i în ordine regiunea Ploiești cu 13,2%, regiunea Stalin cu 11,8%, regiunea Timișoara cu 10,5%³ etc.

Datorită politicii partidului, industria orașului București este în măsură să deservească o mare parte a nevoilor interne.

Industria grea — baza dezvoltării întregii economii — și îndeosebi industria constructoare de mașini — este astăzi în continuă creștere. Deși principalele centre ale industriei siderurgice și metalurgice se află la Reșița și Hunedoara, orașul București se afirmă tot mai puternic prin întreprinderile sale, care produc utilaj petrolifer, mașini-unelte, instalații industriale pentru industria textilă și alimentară etc. În București se întîlnesc astăzi cele mai variate întreprinderi industriale, de la întreprinderi producătoare de utilaj miner, chimic, petrolifer și mașini agricole, pînă la mașini și aparataj electric, aparate optice și de precizie. Uzinele „23 August” au o mare importanță în cadrul industriei grele, ele producînd strunguri, piese hidraulice, agregate pentru industria siderurgică și chimică, motoare Diesel etc., produsele acestei uzine fiind apreciate peste hotare. Dacă luăm ca bază anul 1950, pe care-l consemnăm cu indicele 100, producția uzinelor „23 August” a crescut cu 149% în 1955 și cu 212% în 1958⁴. Tot așa de importante sînt și uzinele „Semănătoarea”, care produc cele mai variate mașini agricole (semănători simple, trioare, secerători-legători, combine etc.) necesare transformării socialiste a agriculturii. Față de 1949, producția uzinelor „Smănătoarea” a crescut de 20 de ori⁵.

Producția uzinelor „Tudor Vladimirescu” a crescut și ea de la 174% în 1955, la 529% în 1958⁶.

În general față de 1938, producția industriei constructoare de mașini și de prelucrare a metalelor a crescut în București de aproape zece ori, adică cu 995%, reprezentînd 32% din volumul total al producției industriale a țării⁷. Industria metalurgică și constructoare de mașini a Capitalei dispune azi de 57 de întreprinderi repartizate în toate raioanele orașului.

Industria electrotehnică, care era inexistentă în timpul regimului burghezo-moșieresc, cunoaște o mare dezvoltare. Actul revoluționar al naționalizării de la 11 iunie 1948 înseamnă de fapt și începutul industriei electrotehnice în țara noastră. În locul unor ateliere mici, în cea mai mare parte maghernite, lipsite de condițiile cele mai elementare de protecție a muncii, statul nostru de democrație populară a creat sectorului industriei electrotehnice largi posibilități de dezvoltare. Ca urmare a acestui fapt, au fost create întreprinderi noi (Klement Gottwald, Electromotor, Electro-

¹ D. Mihalache, *op. cit.*, p. 68.

² *Anuarul statistic al orașului București*, 1959, p. 78.

³ *Anuarul statistic al R.P.R.*, București, 1957, p. 78.

⁴ *Anuarul statistic al orașului București*, 1959, p. 80.

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

⁷ D. Mihalache, *op. cit.*, p. 69.

precizie), s-a construit o nouă fabrică de aparataj de joasă tensiune, s-a organizat producția de aparate de măsură și s-a extins producția electro-tehnică de larg consum¹. Pe de altă parte, materialele electroizolante, care în trecut se importau din apus, au început a fi produse de fabrica „Electroizolantul”, construită în 1950. Producția acestei fabrici a crescut numai în 1953 cu aproape zece ori față de anul 1951. Un ritm înalt de dezvoltare cunceaște și ramura producătoare de energie. Astăzi producția energiei electrice și termice din București are o pondere în totalul R.P.R. de 9,6%².

O dezvoltare mare a luat industria chimică, în București fiind astăzi, pe lângă fabrici de vopsele, lacuri, negru de fum, produse farmaceutice, — întâlnite pe scară mai mică și în timpul regimului burghezo-moșieresc, — fabrici pentru produse abrazive și fabrici de mase plastice. Este cunoscută azi în întreaga țară, pentru produsele ei, fabrica de mase plastice din București. Industria chimică a crescut față de 1938 de aproape 20 ori, adică cu 2139%. Ponderea acestei industrii în întreaga industrie a țării este astăzi de 32,5%³.

Puternic s-a dezvoltat și industria cauciucului, care deținea în 1958 o pondere de 47,7% din totalul întregii țări. În cadrul industriei de cauciuc o importanță deosebită o are Combinatul de cauciuc de la Jilava; înzestrat cu cele mai perfecționate mașini, el realizează astăzi aproape jumătate din întreaga producție de cauciuc a țării.

Industria materialelor de construcție (ciment, cărămidă, țiglă etc.) a cunoscut de asemenea o mare dezvoltare. Având în apropiere materiile prime, industria materialelor de construcție a putut asigura cu materialele necesare dezvoltarea urbanistică a orașului București. Producția materialelor de construcție a crescut de peste zece ori, față de 1938, având o pondere de 9,6% în totalul întregii industrii a materialelor de construcție⁴.

Dezvoltarea cu precădere a industriei grele — cu pivotul ei, industria constructoare de mașini — a asigurat creșterea vertiginosă a industriei bunurilor de larg consum.

Producția de țesături de bumbac, lână, mătase naturală și artificială a înregistrat creșteri importante în acești ani. Astfel, ponderea producției globale a industriei textile (inclusiv tricotate și pîslă) din București în totalul întregii producții a țării este astăzi de 30,6%⁵, iar a industriei de confecții, de 36,9%. În general, față de 1938, producția industriei de confecții de tot felul a crescut cu peste 1140%. Singură Fabrica de confecții „Gh. Gheorghiu-Dej” produce astăzi 49% din totalul întregii producții de confecții din țară.

Deosebit de puternic a crescut și industria de pielărie, blănărie și de încălțăminte, ea deținând în 1958, 26,4% din totalul întregii producții industriale a țării⁶. Față de 1938, producția industriei de pielărie, blănărie și încălțăminte a crescut cu peste 50%.

¹ Gheorghe Lazaride, *Industria electrotehnică, factor important pentru electrificarea țării*, în *Buletinul M.E.E.I.E.*, nr. 10, Buc., 1952, p. 16.

² *Anuarul statistic al orașului București*, 1959, p. 78.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 82.

⁶ *Ibidem*, p. 88.

Dezvoltarea cu precădere a industriei grele, a creat condiții necesare și pentru dezvoltarea industriei alimentare. În anii regimului democrat-popular, industria alimentară din București a contribuit și contribuie din plin la realizarea politicii economice a partidului de ridicare permanentă a nivelului de trai material al oamenilor muncii. Ea este astăzi reprezentată printr-un mare număr de întreprinderi de tot felul (fabrici de paste făinoase, de panificație, conserve de tot felul, produse zaharoase, ulei, amidon, alcool, bere etc.).

Industria alimentară deține astăzi o pondere de 17,5% din întreaga producție industrială a țării¹.

Creșterea producției anuale a citorva din principalele produse industriale din perioada 1950—1958 este arătată de următoarele date²:

Denumirea produsului	U.M.	Producția în anul 1950	Producția în anul 1958
Oțel	tone	15 568	39 682
Laminate finite ușoare	„	21 748	40 811
Energie electrică	mii K.h.	364 683	501 018
Combine	buc.	50	5 901
Țesături	mii m ²	9 900	14 938
Tricotaje lână	mii buc.	784	1 343
Încălțăminte piele	„ per.	1 972	3 654
Aparate radio	„	39 704	138 642
Carne	tone	23 000	46 246
Zahăr	„	2 634	9 446
Produse zaharoase	„	6 549	20 600
Ulei comestibil	„	17 337	28 724

Acest tablou arată limpede creșterea însemnată a producției citorva ramuri industriale ale orașului București, cât și ritmul rapid de dezvoltare, caracteristic industriei socialiste. Astfel, dacă ne referim numai la producția de oțel, trebuie să arătăm că în 1958 s-a produs, într-o singură lună, o cantitate de peste două ori mai mare decât cea produsă în întreg anul 1938, iar într-un trimestru o cantitate mai mare decât cea produsă în întreg anul 1948.

Pe baza indicațiilor partidului privind folosirea tehnicii înaintate, îmbunătățirea continuă a organizării muncii, ridicarea profesională a muncitorilor și tehnicienilor, a întăririi disciplinei muncii, întreprinderile din București au obținut succese importante în creșterea productivității muncii și scăderea prețului de cost al produselor. De pildă, uzinele „Tim-puri Noi” au obținut în 1955 o creștere a productivității muncii de 38,4% față de 1954 și o reducere a prețului de cost de 17,9%³. În general, între 1955—1958, productivitatea muncii a crescut în orașul București cu 44%⁴,

¹ Anuarul statistic al orașului București, 1959, p. 78.

² Ibidem, p. 82—83.

³ Congresul al II-lea P.M.R., 23—28 decembrie 1955, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 180.

⁴ Anuarul statistic al orașului București, 1959, p. 85.

realizându-se un ritm anual de creștere de aproximativ 11%. În aceeași perioadă de timp, prețul de cost a scăzut numai la producția industrială comparabilă cu 360 de milioane de lei¹.

Parelele cu aceasta, s-au produs schimbări de structură. Astfel, dacă în 1950 industria de interes republican a produs peste 91%, industria locală 3,3%, iar cea cooperatistă 5,6% din totalul producției industriale pe Capitală, în 1958 industria de interes republican a produs 83,3%, industria locală 7%, iar cea cooperatistă 9,7%².

Întreprinderile cu caracter local, subordonate Sfatului Popular al Capitalei, precum și întreprinderi ale cooperației meșteșugărești se înfîlțesc în aproape toate ramurile industriale, ele satisfăcînd cele mai variate cerințe ale oamenilor muncii, aprovizionîndu-i cu bunuri de larg consum. Față de 1950, investițiile în industria locală au crescut în 1958 de aproape zece ori, iar producția de patru ori.

Un rol important în dezvoltarea industriei a avut ajutorul dat de Uniunea Sovietică. Ajutorul frățesc, multilateral și dezinteresat acordat de Uniunea Sovietică a contribuit nu numai la refacerea și dezvoltarea orașului București și a celorlalte centre, ci și la dezvoltarea economiei întregii țări prin mașinile, utilajul și documentația tehnico-economică furnizată prin transmiterea bogatei experiențe a tehnicii înaintate sovietice; sprijinul Uniunii Sovietice, precum și colaborarea cu celelalte țări socialiste au constituit și constituie o pîrghie esențială în rezolvarea marilor probleme ale construcției socialiste în țara noastră.

Creșterea industriei orașului București a însemnat totodată și creșterea numărului de muncitori. În 1956, erau deja cu 56,6% mai mulți muncitori decît în 1950³. După ultimele date statistice, în industria Bucureștiului au lucrat în 1958 un număr de 167 739 muncitori, ceea ce înseamnă 17,1% din numărul total al muncitorilor industriali⁴. Într-o serie de ramuri, ponderea muncitorilor din industria orașului București în totalul R.P.R. este deosebit de mare. Astfel, în industria construcției de mașini și a prelucrării metalelor au lucrat în 1958, 25,7%, în industria chimică 31,8%, iar în aceea a confecțiilor peste 29%⁵.

În industria orașului București lucrează un număr însemnat de ingineri și tehnicieni din toate domeniile de activitate. Cooperarea cu institutele de cercetări științifice, a muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor din întreprinderi, legătura lor cu oamenii de știință, contribuie din plin la creșterea producției industriale, la realizarea hotărîrilor partidului. Sutele de inovații ale muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor dau viață hotărîrilor partidului cu privire la creșterea productivității muncii și reducerea prețului de cost, care contribuie la ridicarea permanentă a nivelului material și cultural al oamenilor muncii.

Condițiile de muncă din fabricile și uzinele orașului s-au schimbat față de situația din timpul capitalismului. Au fost revizuite clădirile între-

¹ *Informația Bucureștiului*, nr. 1853 din 24 iulie, 1959.

² D. Mihalache, *op. cit.*, p. 68.

³ *Congresul al II-lea al P.M.R.*, 23-28 dec. 1955, p. 178.

⁴ *Anuarul statistic al orașului București*, 1959, p. 85.

⁵ *Ibidem*.

prinderilor, s-au adus îmbunătățiri atelierelor, care prezentau unele lipsuri, au dispărut atelierile insalubre și maghernițele necorespunzătoare, construindu-se ateliere și hale moderne, bine luminate și dotate cu toate instalațiile corespunzătoare protecției muncii. Nu există întreprinderi în Capitală în care să nu se fi produs astfel de schimbări. Dacă am aminti numai de uzinele „Klement Gottwald”, „Mao Tze-dun”, „Timpuri Noi”, „Vasile Roaită”, „Grigore Preoteasa”, „Kirov” etc., utilizate cu tehnica modernă, cu hale noi, luminoase — care contribuie la ușurarea neconținută a muncii oamenilor — tot nu ar fi suficient pentru ilustrarea schimbărilor radicale survenite în acest domeniu.

Progresele înregistrate în dezvoltarea industriei din București, în anii regimului democrat-popular, se datoresc superiorității socialismului, se datoresc politicii înțelepte a partidului, uriașei forțe creatoare a oamenilor muncii, mobilizați și conduși de partid, pentru înfăptuirea sarcinilor de creștere continuă a producției și productivității muncii. Factorul hotărâtor, care a asigurat succesele industriei orașului București, a fost inițiativa maselor mobilizate și conduse de comuniști în lupta pentru îmbunătățirea activității economice a întreprinderilor; această inițiativă se concretizează, printre altele, în întrecerile socialiste. „Inițiativele manifestate în fiecare ramură — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — în fiecare întreprindere, zecile de mii de propuneri, izvorâte din experiența oamenilor muncii, au arătat ce este în stare să realizeze înțelepciunea colectivă a muncitorilor, inginerilor, tehnicienilor și au exprimat în chip hotărât participarea activă a acestora la conducerea producției, au dovedit creșterea conștiinței socialiste a maselor”¹.

Însuflețiți de hotărârile plenarei C.C. al P.M.R. din 26—28 noiembrie 1958, colectivele întreprinderilor din Capitală, analizând posibilitățile existente de mărire a producției și productivității muncii, de reducere a prețului de cost, — și-au luat noi angajamente în întrecerea socialistă. Sub conducerea organizațiilor de partid, colectivele întreprinderilor din București, au întreprins numeroase inițiative, menite să contribuie la creșterea productivității muncii și reducerea prețului de cost. Astfel, la începutul anului 1958, colectivul fabricii „Industria bumbacului” a lansat chemarea „Să mărim randamentul în țesătorii cu cel puțin 10%”. Această valoroasă inițiativă a fost însușită și de celelalte întreprinderi textile din capitală și din țară. La sfârșitul anului 1958, randamentul războaielor de țesut în ramura bumbacului, era cu 14,7% mai mare ca în 1957, iar indicele de bătăi-războaie-oră a crescut cu 12,2%². De asemenea, inițiativa colectivului uzinelor „Vasile Roaită”, de a economisi metalul, precum și buna gospodărire a materiei prime și a materialelor s-a bucurat de apreciere unanimă în întreprinderile din Capitală. Însușindu-și această inițiativă, muncitorii uzinelor „23 August” au economisit, în 1958, peste 1 080 tone metal, cei de la uzinele „Semănătoarea” aproximativ 700 tone, cei de la „Klement Gottwald” 308 tone etc³.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări (dec. 1955 — iulie 1959)*, Ed. politică, Buc., 1959, p. 575—576.

² *Informația Bucureștiului* din 16 dec. 1958.

³ *Ibidem*, nr. 1662 din 12 dec. 1958.

În fruntea tuturor acestor inițiative se situează chemarea celor 8 întreprinderi din Capitală: uzinele „23 August”, uzinele „Republica”, „Semănătoarea”, Atelierele „9 Mai”, întreprinderea „Kirov”, „Combinatul de Cauciuc de la Jilava”, întreprinderea metalurgică „Solex”, fabrica „Flacăra Roșie”, la întrecerea socialistă, în vederea reducerii consumurilor specifice de materii prime, combustibil și energie, lansată la sfârșitul lunii ianuarie 1959. Acestei chemări i-au răspuns cu însuflețire muncitorii, inginerii și tehnicienii din peste 1 200 întreprinderi din țară, care și-au luat angajamentul să dea pînă la sfârșitul anului, economii peste plan, prin reducerea prețului de cost, în valoare de cca un miliard lei.

Datorită măsurilor tehnico-organizatorice luate și a muncii politice de masă desfășurată de comuniști, în cinstea zilei de 1 Mai a.c., s-au obținut însemnate rezultate ce depășesc sarcinile de plan. Așa, de exemplu, la „Industria Bumbacului B”, pînă la 15 aprilie s-au realizat, peste plan, 28 800 m țesături, față de 10 000 m, cît prevedea angajamentul; la „Filatura Romînească de Bumbac” s-au produs peste plan 3 391 kg fire finite, mai mult cu 1 191 kg decît prevedea angajamentul inițial. La uzinele „23 August”, numai în prima decadă a lunii aprilie s-au dat peste plan trei vagoane, iar la uzinele „Mao Tze-dun”, în cinstea zilei de 1 Mai, s-au realizat, peste plan, 2 cazane de două tone, 2 malaxoare pentru export, o autocisternă pentru agricultură și un pod rulant de cinci tone¹.

Plenara CC al P.M.R. din 13—14 iulie a.c., care a luat o serie de măsuri extrem de importante pentru îmbunătățirea imediată a nivelului de trai al oamenilor muncii și pentru îmbunătățirea procesului de producție în industrie, a mobilizat masele de muncitori și tehnicieni, dînd un nou și puternic impuls întrecerii socialiste.

În lumina hotărîrilor plenarei, colectivele de muncitori, ingineri și tehnicieni, mobilizați de partid, analizînd posibilitățile interne, au scos la iveală noi rezerve existente în întreprinderi, care au permis sporirea angajamentelor inițiale. Astfel, muncitorii de la fabrica „Kirov”, care își propuseseră inițial să realizeze economii peste plan în valoare de 1 400 000 lei, și-au mărit angajamentul, după plenară, la 4 300 000 lei economii². De asemenea, muncitorii de la Combinatul de Cauciuc de la Jilava s-au angajat să realizeze economii peste plan în valoare de lei 5 500 000³, cei de la „Radio-Popular” de la 1 300 000 au mărit angajamentul la 4 500 000 lei, economii peste plan etc.

În cinstea celei de-a 15-a aniversări a eliberării patriei de sub jugul fascist, întrecerea socialistă a muncitorilor bucureșteni, s-a desfășurat pe un plan și mai larg, determinînd însemnate succese în producție. Astfel, muncitorii uzinelor „Mao Tze-dun” au dat peste plan 102 tone piese, depășind angajamentul cu 42 tone. La întreprinderea Flamura Roșie, planul de producție a fost depășit în luna august cu 12 000 m de diferite țesături. Tot în cinstea marii sărbători, întreprinderea „Flacăra Roșie” a realizat numai în luna iulie 1 329 perechi încălțăminte peste plan, economisind în

¹ *Informația Bucureștiului*, nr. 1771 din 18 aprilie 1959.

² *Scinteia*, nr. 4631 din 18 sept. 1959.

³ *Ibidem*, nr. 4602 din 15 august 1959.

aceiași timp 28 312 dm piele, din care se pot confecționa 1 900 perechi încălțăminte. În aceeași lună, Fabrica „7 Noiembrie” a produs peste plan 12 000 m țesături bumbac și 1 500 kg fire bumbac.

Rezultatele obținute de industria din București, în perioada de după plenara din 13—14 iulie a.c., dovedesc în mod incontestabil că măsurile elaborate de partid, au stimulat inițiativa muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor, creștând condiții și mai favorabile pentru întrecerea socialistă. Mobilizați de partid, muncitorii din întreprinderile orașului vor da viață angajamentelor luate, de a da pînă la sfîrșitul anului economii peste plan în valoare de cel puțin 350 000 000 lei, cifră ce depășește cu 250 000 000 lei angajamentele luate cu ocazia conferinței din februarie 1959 a organizației București a P.M.R.

Progresele economiei socialiste au asigurat creșterea continuă a nivelului material și cultural al oamenilor muncii. Pe baza succeselor obținute în creșterea producției industriale și agricole, partidul și guvernul au luat o serie de măsuri în direcția creșterii bunăstării celor ce munesc. După cum se arată în raportul tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej, la ședința plenară a C.C. al P.M.R., din 13—14 iulie a.c., în anii ce au urmat Congresului al II-lea, partidul și guvernul au aplicat o serie de noi măsuri pentru creșterea veniturilor oamenilor muncii. Astfel, în 1956 s-a îmbunătățit salarizarea unor categorii de muncitori, a cadrelor didactice din învățămîntul elementar și mediu, a unor lucrători din aparatul de stat¹. În 1958, față de 1955, veniturile bănești ale salariaților, provenite din salariu, alocații de stat pentru copii și din pensii, au sporit cu cca 8 400 000 lei². La aceasta trebuiau adăugate importante venituri provenite din cheltuielile social-culturale ale statului. Toate acestea au dus la creșterea permanentă a nivelului de viață al maselor muncitoare din București. Numai în anul 1958, oamenii muncii din Capitală au primit, în comparație cu anul 1952, cu 109 % mai multă pîine, cu 156 % mai multă carne, cu 577 % mai mult ulei, cu 104 % mai multe brînzeturi, iar în domeniul produselor industriale pentru îmbrăcăminte cu 156 % mai multe țesături de lînă, cu 240 % mai multe tricotaje, cu 223 % mai multe confecții. Toate acestea confirmă din plin creșterea puterii de cumpărare a maselor.

Volumul vânzărilor din comerțul socialist, pe cap de locuitor, a crescut în perioada 1950—1958 cu peste 2 700 lei.

Hotărîrea plenarei din 13—14 iulie, care prevede, printre altele, majorarea salariilor tarifare ale tuturor categoriilor de salariați, scutirea de impozite a salariilor pînă la 500 lei lunar și reducerea impozitului la salariile de pînă la 1 500 lei, sporirea pensiilor, reducerea prețurilor de vînzare la peste 2 600 sortimente de produse, precum și corelarea mai justă și rentabilizarea prețurilor de vînzare la unele produse, este încă o confirmare a preocupării permanente a partidului și guvernului pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale oamenilor muncii și pentru dezvoltarea economiei naționale. Numai îmbunătățirile aduse salarizării în anii

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări (decembrie 1955 — iulie 1959)*, Ed. politică, Buc., 1959, p. 648.

² *Ibidem*, p. 649.

1957-1958 au făcut ca veniturile nete ale muncitorilor provenite din salarii să crească cu 34%, față de 1956,

Viața nouă a oamenilor muncii în continuă îmbunătățire își găsește expresia și în noile condiții de locuit. Numai în anul acesta în București se vor da în folosință peste 5 600 apartamente.

Lucrările tehnico-edilitare, continua înfrumusețare și sistematizare în plină desfășurare, fac ca orașul să devină tot mai frumos, creînd condiții din ce în ce mai bune pentru oamenii muncii.

Succesele dobîndite în dezvoltarea industriei orașului București, după naționalizarea principalelor mijloace de producție, reflectă superioritatea sistemului socialist asupra sistemului capitalist.

Aplicînd în mod creator învățătura marxist-leninistă, folosind înaintata experiență sovietică și ajutorul prețios acordat de Uniunea Sovietică, partidul a condus oamenii muncii pe calea unor mărețe realizări, care au făcut din București un puternic centru industrial, ce contribuie din plin la dezvoltarea economiei socialiste a întregii țări.

Bucureștiul, Capitala Republicii Populare Romîne, va continua și în viitor să se dezvolte și să înflorească, va păși împreună cu întreaga țară spre noi și noi victorii ale construcției socialiste, pe drumul luminat de partid.

РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ БУХАРЕСТА ПОСЛЕ НАЦИОНАЛИЗАЦИИ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ ПРОИЗВОДСТВА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В годы народно-демократического строя город Бухарест — столица РНР — претерпел, с точки зрения промышленного развития, большие изменения, став самым крупным промышленным центром страны.

Во время буржуазно-помещичьего режима развитие промышленности города шло медленно и неравномерно, часто прерывалось периодами кризиса и застоя, характерными для капитализма.

После 23 августа 1944 г., и особенно после великого революционного акта — национализации основных средств производства, промышленность Бухареста познала невиданное в своей истории развитие.

После 1948 г. развитие промышленности Бухареста отражает основные объективные законы развития социалистической экономики, на основе которых партия проводит политику социалистической индустриализации страны с преимущественным развитием тяжелой промышленности и ее базы — машиностроения.

Усилиями трудящихся под руководством Коммунистической партии были созданы новые отрасли промышленности (электротехническая, точного приборо-

строения, сельскохозяйственных машин, пластических материалов, медикаментов и др.). Старые заводы и фабрики были заново перестроены и оборудованы современными машинами, в результате чего их производительность нампого возросла. Заводы и фабрики Бухареста производят сегодня оборудование, которое при буржуазно-помещичьем режиме импортировалось, такое как: нефтяное оборудование, оборудование для шахт, химической промышленности, сельскохозяйственные машины, автобусы, троллейбусы, радиоприемники, оборудование для телефонных станций и радиостанций и др.

Значение промышленности Бухареста для экономики страны видно из того, что, например, в 1958 году она дала свыше 1/5 всей промышленной продукции страны.

Основой роста производства явилась новая техника и воодушевленный труд рабочих, освободившихся от эксплуатации.

Пленум ЦК РРП от 26—28 ноября 1958 г., а также недавний пленум от 13—14 июля 1959 г. послужили еще большим толчком для социалистического соревнования за увеличение выпуска продукции, рост производительности труда и снижение себестоимости.

Творчески применяя марксистско-ленинское учение, опыт и помощь Советского Союза, партия ведет трудящихся к великим достижениям в промышленности города, которые приведут Бухарест вместе со всей страной к дальнейшему процветанию по пути строительства социализма и коммунизма.

L'ESSOR DE L'INDUSTRIE À BUCAREST, APRÈS LA NATIONALISATION DES PRINCIPAUX MOYENS DE PRODUCTION

RÉSUMÉ

La ville de Bucarest — capitale du pays — a connu sous le régime de démocratie populaire un puissant essor industriel, représentant le plus grand centre industriel de la République Populaire Roumaine.

Sous le régime bourgeois-agrarien, l'industrie de la ville se caractérisait par une évolution lente, inégale, souvent interrompue par des périodes de crise et de stagnation, spécifiques du capitalisme.

Après le 23 Août 1944 et surtout après le grand acte révolutionnaire de 1948 — la nationalisation des principaux moyens de production — l'industrie de la ville de Bucarest a acquis une ampleur inouïe.

Le développement de l'industrie de Bucarest depuis 1948 reflète les lois fondamentales objectives du développement de l'économie socialiste, sur lesquelles se fonde la politique du Parti, politique d'industrialisation socialiste du pays, en accordant la priorité à l'industrie lourde et, en premier lieu, à l'industrie des machines.

Grâce aux efforts des travailleurs, sous la direction du Parti, de nouvelles branches industrielles ont été créées (industrie électrotechnique, industrie des instruments de précision, des machines agricoles, matériel plastique, médicaments, etc.). Les vieilles usines et fabriques ont été rénovées et outillées de machines modernes, leur capacité de production ayant ainsi considérablement augmenté. Les usines et fabriques de Bucarest produisent aujourd'hui un riche outillage qui, autrefois, sous le régime bourgeois-agrarien, devait être importé : outillage

pétrolier, minier et chimique, machines agricoles, autobus, trolleybus, appareils de radio, centrales téléphoniques, stations de radio-amplification, etc.

L'importance de l'industrie de la ville de Bucarest pour l'économie générale du pays ressort du fait qu'elle a fourni, en 1958 par exemple, plus des 20% de l'entière production industrielle de la République Populaire Roumaine.

Cette hausse de la production est due à la nouvelle technique et à l'élan patriotique des travailleurs, délivrés de l'exploitation et mobilisés par les organisations du Parti.

La Séance plénière du Comité Central du Parti Ouvrier Roumain des 26—28 novembre 1958 et, plus récemment, celle des 13—14 juillet 1959 ont donné une nouvelle impulsion aux émulations socialistes, dont le principal objectif est l'augmentation de la production et de la productivité du travail, ainsi que la réduction du prix de revient.

Appliquant d'une manière créatrice la doctrine marxiste-léniniste, mettant à profit l'expérience et l'aide de l'Union Soviétique, le Parti entraîne les travailleurs vers des réalisations de plus en plus grandioses dans l'industrie de la ville de Bucarest. La Capitale de la Roumanie Populaire se développera continuellement et, de concert avec le pays tout entier, apportera une contribution de tout premier ordre à l'édification du socialisme et du communisme.

UN ROMÎN ÎN GRUZIA ACUM 250 DE ANI

CU PRILEJUL UNEI RECENTE CĂLĂTORII PRIN R.S.S. GRUZINĂ

La mijlocul lunii octombrie 1959 au avut loc la Tbilisi, vechea capitală a Gruziei, manifestări oficiale și populare închinare aniversării a 250 de ani de la înființarea primei tipografii gruzine la Tbilisi. Pe scurt faptul s-a petrecut astfel :

La finele veacului XVII și începutul veacului următor domnea în Gruzia, țară cu veche tradiție culturală, regele Vahtang al VI-lea. Vrînd să-și întărească domnia prin reforme culturale, Vahtang s-a îndreptat cu gândul către Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Românești — renumită pe atunci în întreg răsăritul pentru cultura ce prindea rădăcini tot mai adînc pe meleagurile ei — rugîndu-l să-i trimită meșteri pentru a înființa acolo o tipografie. Se gîndise regele Vahtang și la Antim Ivireanul, mitropolitul Țării Românești, gruzin prin origine, om de mare cultură și în același timp om politic, vajnic patriot și prieten de nădejde al Rusiei în lupta împotriva stăpînirii otomane. Așa se face că, în 1709 ajunge în Gruzia Mihail Ștefanovici, cel mai bun discipol al Ivireanului care, în același an tipărește și primul tom în limba gruzină, un liturghier, în a cărui prefață introduce și cîteva frumoase versuri românești.

Pentru sărbătorirea acestui eveniment s-a alcătuit un comitet național, care din timp a pregătit această aniversare, invitînd și delegați din țara noastră. Delegația a fost formată din Acad. P. Constantinescu-Iași, Scarlat Calimachi, scriitor și istoric, și Valerian Stan, primsecretar al Ambasadei R. P. Romîne la Moscova.

Pentru noi, delegația romînă, atenția arătată țării noastre de acest popor cu străveche cultură a constituit un prilej de plăcute și neuitate impresii.

La solemnitatea aniversară de la teatrul Rustaveli, la care au participat personalități de seamă ale Gruziei, între care Acad. Gh. Djotzenidze, președintele Prezidiului sovietului suprem al Gruziei, Prof. Isidor Donidze, secretar al C.C. al P. C. din Gruzia, M. I. Kuceava, prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al Gruziei, David Teicișvili, ministrul Culturii Gruziei, poetul Acad. Gh. Leonidze etc., au fost subliniate cu căldură tradiționalele legături prietenești care leagă cele două țări. Cu viu interes a fost ascultat referatul prezentat de delegația noastră în legătură cu împrejurările în care a avut loc faptul istoric, cu marele interes al oamenilor muncii din România față de cultura Gruziei. A doua zi, evenimentul a fost din nou sărbătorit, cu prilejul dezvelirii unei pietre comemorative, pusă pe locul unde a fost înființată prima tipografie gruzină.

Numele lui Mihail Stefanovici, „ungrovlahul”, este astăzi tot așa de cunoscut ca și al marelui său patron, Antim Ivireanu, fiu al Gruziei, dar reprezentant ilustru al vechii culturi românești, pretutindeni în Gruzia sovietică, în urma popularizării sale cu prilejul aniversării amintite. M-am convins de aceasta cu prilejul fie al adunărilor consacrate înființării Asociației de prietenie gruzino-române, fie al unor întâlniri ce le-am avut în noul oraș Rustavi, la Telavi, fosta capitală a regiilor Cahetiei și pînă în bogatul colhoz Kurdghelauni de la poalele Caucazului.

Despre evenimentele culturale amintite am publicat două articole în *Zarea Vostoke*, organul guvernului și Comitetului Central al Partidului comunist din Gruzia, și în *Literaturnaia gazeta* (în limba gruzină) și am vorbit în conferințele ținute la Tbilisi cu prilejul înființării Asociației de prietenie gruzino-române, și în orașul Rustavi.

În presa noastră faptul a prilejuit articole scrise de Dan Dumitrescu, candidat în științe de la Universitatea din Moscova, cu dizertația cuprinzînd activitatea lui Mihail Ștefanovici în Gruzia, Gh. Pop, directorul fondului de stat al R.P.R. și alții.

Acad. P. Constantinescu-Iași

CĂLĂTORIE DE STUDII ÎN REPUBLICA POPULARĂ POLONĂ

În cadrul acordului cultural între Academia R.P.R. și Academia R.P. Polone, am întreprins în luna sept. a.c. o călătorie de studii în Polonia. Scopul călătoriei a fost cercetarea în arhivele și bibliotecile din țara vecină a fondurilor de documente privitoare la istoria Țărilor Române și a relațiilor între ele și Polonia în sec. XIV—XVII.

Timpul relativ scurt de care dispuneam ca și bogăția de material documentar au făcut să-mi limitez cercetarea la principalele arhive și biblioteci din orașele Varșovia și Cracovia. Știam, din auzite, că printre marile pierderi suferite de poporul polonez în urma agresiunii hitleriste din sept. 1939 se enumără și pierderea unei însemnate părți din bogatele lui arhive. Cu strîngere de inimă, cu îndoieli asupra rezultatelor călătoriei mele de studii am început activitatea în arhivele din Varșovia. Timp de două săptămîni am lucrat în arhiva centrală de acte vechi (Archiwum Główne Akt Dawnych: prescurtat A.G.A.D.). Însemnate fonduri din această arhivă — privind mai ales perioada de istorie mai nouă — au dispărut în timpul războiului. Au fost salvate cu mari sacrificii — aproape în întregime — fondurile de documente vechi. Dintre aceste fonduri importante pentru istoria noastră și pentru relațiile romno-polone în sec. XIV—XVII sînt: *Archivum Koronne* care se împarte în 1. *Archivum Koronne Krakowskie* (prescurtat: A.K.Kr.) acest fond cuprinde un mare număr de documente (116) referitoare la istoria Moldovei și Țării Românești între anii 1387—1553, scrise în limba latină sau slavă veche. 2. *Archivum Koronne Warszawskie* (prescurtat A.K.W.) alcătuit din 34 de mape cu documente; dintre acestea o mapă specială conține documente care privesc istoria țărilor noastre. Cîteva documente privitoare la istoria Moldovei între anii 1401—1687 se află în *Archivum Dokumentowe wielkiego Księstwa Litewskiego*.

Știri însemnate pentru istoria țărilor noastre se află și în *Metryka Koronna*, în special în *Libri Legationum*. Deosebit interes prezintă pentru noi și fondul *Rachunki posesstw 1538—1793* (A.S.K. oddzial 2), în care sînt menționate sumele cheltuite cu întreținerea solilor veniți în

Polonia. Pentru solii din țările românești se dau date pentru anii : 1539, 1546, 1547 8, 1549, 1550, 1550/1, 1551, 1551/2, 1552, 1558/9, 1569, 1583, 1602, 1695 etc.

Fondul numit *Nuncjatura* cuprinde o mapă cu documente care se cheamă *Acta Nuncjatury polskiej w sprawie misji w Mullanach i na woloszczyznie 1661—1674*.

Fondurile amintite — la care se mai pot adăuga unele de mai mică importanță — au fost în general cunoscute cercetătorilor noștri și pînă acum, foarte multe documente aflate în ele au fost publicate în marea colecție Hurmuzaki sau ulterior în culegerile de documente publicate de P. P. Panaitescu, I. Corfus și alții. Au rămas însă nepublicate încă și nevalorificate un număr destul de însemnat de știri.

În Arhiva Centrală de Acte Vechi din Varșovia au intrat în anii de după război și materialele cu caracter arhivistic din fosta bibliotecă Zamoyskij. După cum se știe, din arhiva Zamoyskij s-au publicat pînă acum 4 volume de documente. Primele trei volume au apărut la Varșovia înainte de războiul mondial din 1914—1918; ele cuprind documentele din perioada 1553—1584. Al patrulea volum, apărut la Cracovia în 1948, privește perioada 1585—1588. Printre materialele documentare din perioada de după 1588 rămase încă nepublicate sînt și unele deosebit de importante pentru istoria țărilor noastre și a relațiilor romîno-polone. Amintim aici corespondența dintre Aron Tiranul, Ieremia Movilă, Mihai Viteazul, Simion Movilă și Jan Zamoyskij. Se păstrează de asemeni corespondența lui Luca Stroici cu cancelarul polon precum și unele scrisori adresate acestuia din urmă de mai mulți boieri moldoveni. În afara acestei corespondențe, cunoscută și ea în bună parte istoricilor din trecut, am avut prilejul să cercetez în Arhiva Zamoyskij, o mapă de documente inedite, neinventariate încă. În ea am găsit valoroase documente pentru domnia lui Mihai Viteazul, multe în limba romînă. Printre acestea un loc deosebit îl ocupă o scrisoare cunoscută pînă acum în versiuni neromînești a unei puternice fracțiuni boierești către pribegii din Polonia, cerînd ca ei să intervină la regele polon și cancelarul Zamoyskij ca să-i scape de Mihai Viteazul, să stabilească complet pacea cu turcii, să-l aducă domn pe tronul Țării Romînești pe Simion Movilă. Scrisoarea, în limba romînă, se înscrie printre cele mai vechi și mai frumoase documente de limbă. Cuprinzînd foarte multe detalii, descriind destul de amănunțit starea în țară — sub diferite aspecte — din anii 1599—1600, ea modifică unele concluzii ale istoricilor vechi în legătură cu domnia lui Mihai Viteazul.

În mapa de care este vorba se păstrează, printre altele, și un document în limba slavă din 1597, iunie 26, în care Mihai Viteazul fixează sumele de bani pe care urmează să le plătească fiecărei categorii de ostași — mercenari, veniți sub comanda sa. Pentru organizarea armatei de mercenari din vremea lui Mihai Viteazul, documentul amintit prezintă un mare interes, el completînd știrile din alte documente cu conținut similar care sînt de altfel puține la număr.

Documentelor amintite li se adaugă și altele — printre ele multe zapise de la sfîrșitul sec. al XVI-lea, începutul sec. al XVII-lea care — importante fiecare în felul lor — au fost copiate în întregime. Pentru unele piese, pe care le-am găsit mai importante, am obținut imediat și microfilme. În acest sens am primit un deosebit sprijin din partea directorului Michal Wasowicz care tot timpul cît am lucrat în arhivă mi-a arătat multă bunăvoință și înțelegere; îi exprim și pe această cale călduroase mulțumiri. Datoresc mult și le sînt recunoscător de asemenea colegilor Irena Sułkowska, Varwara Smolenska, T. Zielinska, care, cunoscînd bine fondurile de documente, mi-au pus la dispoziție materialul care mă interesa.

În afara fondurilor amintite, în Arhiva centrală de acte vechi din Varșovia, se păstrează și un alt fond, *Archiwum Radziwillow*, care cuprinde și el o serie de știri privitoare la istoria noastră. Achiziții din ultima vreme au îmbogățit fondurile vechi de documente din Arhiva centrală; ele au adăugat în unele cazuri și noi știri în legătură cu istoria relațiilor româno-polone.

Prin amabilitatea Irenei Sułkowska parte din astfel de mărturii vor apărea în numărul viitor al revistei noastre.

În Biblioteca Narodowa din Varșovia, fondul de manuscrise cuprinde și el multe documente și manuscrise, care interesează istoria Țărilor Române. Amintim un document slav de la Ștefăniță (1519) și un altul de la Petru Rareș (din 1533—1534). Manuscrisele aflate aici au fost cercetate de P. P. Panaitescu, I. Chițimia, Elena Eftimiu. În aceeași bibliotecă se află continuarea sub formă de manuscrise a celor 15 tomuri din *Acta Tomiciana*, publicate pînă în prezent.

Trecînd la prezentarea fondurilor de documente aflate în arhivele din Cracovia și care interesează și istoria Țărilor Române, amintim, mai întîi, fondul de diplome al bibliotecii Czartoryskich. Se află aici opt documente originale pergament în l. slavă și latină din perioada 1440—1546; 2 dintre ele au fost publicate după copii în colecția *Documente privind istoria României*, restul sînt încă inedite. Deși în mod special n-a intrat în sfera preocupărilor mele perioada de după sec. XVII semnalez că în biblioteca Czartoryskich se află un număr destul de însemnat de manuscrise din sec. XIX care cuprind știri despre Țările Române, și mai ales despre Revoluția din 1848.

Unele documente cunoscute istoriografiei noastre vechi se găsesc în arhiva de la Wawel, fondul *Archiwum Slawuckie Sanguszkow și Wojewodzkie Archiwum Pantowowe w Krakowie*. La Wawel se păstrează și arhiva Patockij, care pentru perioada sec. XIV—XVII a istoriei noastre cuprinde știri foarte puține și cu totul neînsemnate.

În biblioteca filialei Academiei de științe polone din Cracovia, în Zbornicul manuscris numărul 412 se află ca inedite: o scrisoare din 1600 în limba polonă a lui Ieremia Movilă și două în limba latină din sec. XVIII; una din 11 ian. 1748 de la Grigore Ghica și alta din 12 mai 1759 de la Ioan Theodor Callimach.

La biblioteca Jagiellonska se află mai multe manuscrise, unele achiziții noi, în care se găsesc importante știri despre țările noastre, mai ales pentru perioada domniei lui Mihai Viteazul.

Într-un viitor apropiat sperăm să publicăm un studiu larg asupra celor mai importante documente inedite referitoare la istoria noastră din arhivele polone.

În perioada celor patru săptămîni petrecute în Polonia în afara muncii în arhive am parcurs și bogatele publicații istorice poloneze vechi și noi, urmărind în special studiile privind relațiile româno-polone. Am cules de asemenea informații în legătură cu probleme generale referitoare la cercetarea producției de bunuri materiale în evul mediu, a tehnicii agricole, a organizării muncii, a prețurilor, etc. Deosebit de agreabile au fost discuțiile în jurul acestor probleme cu colegii Benedykt Zientara, Andrej Wyczanski ș.a.

Tot timpul călătoriei de studii am simțit îndeaproape sprijinul conducerii Institutului de istorie al Academiei de Științe al R.P. Polone, a profesorului Dr. Tadeusz Manteuffel, căruia

fi exprim cele mai vii mulțumiri, de asemenea al distinsului și amabil coleg, docent A. Wycanski, care a făcut tot ce e posibil ca rezultatele călătoriei să fie cât mai bune, contribuind în mare măsură la reușita ei.

Șt. Ștefănescu

MUZEUL DE ISTORIE A ORAȘULUI BUCUREȘTI

La 23 ianuarie 1959, s-a deschis în fostul palat Șuțu, restaurat prin grija Sfatului Popular al Capitalei, Muzeul de istorie a orașului București.

Prin deschiderea acestui muzeu, s-a împlinit o lipsă simțită de mulți ani și s-au pus la dispoziția locuitorilor Capitalei patriei noastre — dornici de a-i cunoaște trecutul — multe și interesante materiale privind istoria orașului. Între acestea, un loc deosebit îl ocupă rezultatele săpăturilor arheologice efectuate pe teritoriul Capitalei și în apropierea sa, în anii regimului nostru, rezultate care atestă vechimea și continuitatea așezărilor omenești de pe acest teritoriu, începând din paleolitic.

Muzeul este instalat la etajul clădirii, parterul fiind ocupat de sala de conferințe și de birouri. Tot la parter, în spațiosul său hol, se găsește o frumoasă machetă, reprezentând centrul orașului nostru pe la mijlocul secolului trecut.

Muzeul se compune din 14 săli — inegale ca mărime — din care cinci pentru istoria veche, patru pentru istoria medie și alte cinci pentru istoria modernă și contemporană.

În prima sală, în afară de câteva unelte și resturi materiale din epoca paleolitică, este expusă o hartă mare, înfățișând numeroasele descoperiri arheologice făcute, mai ales în ultimii ani, pe teritoriul orașului București.

Sala a II-a — mult mai bogată decât prima, datorită materialelor arheologice mult mai numeroase descoperite în orașul nostru și în preajma sa — este dedicată epocii neolitice. Ne sînt înfățișate aci unelte și vase din epoca respectivă — unele din ele descoperite în cursul săpăturilor efectuate la Dudești-Cioplea, Roșu-Militari, Giulești etc. — o hartă a culturilor din epoca neolitică și alte interesante materiale.

Materialele expuse în sala a III-a ilustrează viața din epoca bronzului și din prima epocă a fierului, fiind rezultate din săpăturile făcute la Ciurel, Fundenii-Doamnei, Pantelimon, Tei și alte locuri.

Sala a IV-a este ocupată de materiale privind epoca a doua a fierului, cercetată pe teritoriul orașului nostru și în apropierea sa prin săpăturile făcute la Dămăroaia, Fundeni, Pipera, Mihai Vodă, Radu Vodă, Militari etc.

În sala a V-a găsim dovezi despre așezările de pe teritoriul orașului nostru în vremea migrației popoarelor (sec. IV—X), unele din ele descoperite la Fundenii Doamnei, Giulești, Pipera, Tei, Crîngași, Radu Vodă etc.

În sălile ocupate de istoria veche, remarcăm — pe lângă bogăția materialelor expuse, modul îngrijit cum sînt aranjate și textele explicative în general bine alcătuite — tablourile

ce încearcă să reconstituie viața în epocile respective. Ar fi trebuit, însă, să se arate și de unde provin materialele expuse, deoarece nu toate au fost descoperite pe teritoriul orașului nostru.

Cu sala a VI-a trecem la orînduirea feudală. În această sală sînt expuse materiale privind istoria Țării Romînești în secolele XI—XIV: o hartă a teritoriului său în secolul XIII—XIV, o altă hartă cu drumurile comerciale, fotografiile ale săpăturilor făcute la curtea domnească din Argeș, unele materiale rezultate din săpăturile făcute pe teritoriul orașului nostru și diverse texte explicative privind dezvoltarea Țării Romînești în aceeași vreme.

În sala a VII-a se găsesc materiale privind orașul București în sec. al XV-lea. De aici începe istoria propriu-zisă a orașului, menționat prima oară în faimosul hrisov al lui Vlad Țepeș, din 20 sept. 1459, expus aci în facsimil. În această sală se mai pot vedea materiale privind luptele cu cötropitorii turci pînă la anul 1462, materiale rezultate din săpăturile făcute la mănăstirea Snagov (unele din ele din sec. XVI—XVII) precum și o hartă din 1584 (deci din sec. al XVI-lea), în care se menționează orașul București.

În sala a VIII-a, dedicată sec. al XVI-lea, materialele expuse sînt mult mai bogate și mai variate, abundență ce reflectă dezvoltarea orașului în această vreme. Sînt expuse aci rezultatele săpăturilor efectuate la fosta curte domnească (Curtea Veche) și la mănăstirile Mihai Vodă și Radu Vodă — cele mai importante monumente ale vremii — un plan al orașului în sec. al XVI-lea, primele acte ale județului și pîrgarilor capitalei Țării Romînești, unele materiale privind dezvoltarea economică a orașului și lupta poporului împotriva exploatării turcești, sub conducerea lui Mihai Viteazul, precum și alte materiale din secolul XVI—XVIII.

În sala a IX-a, care este și cea mai mare, ni se înfățișează materiale privind istoria Bucureștilor între 1601 și 1821. Sînt prezentate aci momentele mai importante din istoria orașului (răscoala slujitorilor, războaiele ruso-austro-turce, răscoala poporului condus de Tudor Vladimirescu), diverse aspecte privind dezvoltarea economică, teritorială și socială a orașului (felurite documente emise de cancelaria domnească, planurile orașului din 1770, 1789, 1791 și 1807, un plan al ulițelor din secolul al XVIII-lea, tipuri de diferite clase sociale, costume etc.), materiale privind istoria culturii (școala de la Sf. Sava, primele tipărituri apărute în București, harta stolnicului Cantacuzino etc.), precum și monumentele mai însemnate ale vremii (Mitropolia, turnul Colțea, palatul de la Mogoșoaia, casa Dudescu). Tot în această sală sînt expuse cele două tuiuri, simbolul puterii încredințate de sultan domnului Țării Romînești.

Sala a X-a prezintă istoria orașului între anii 1821 și 1866. Se găsesc aci exponate privind dezvoltarea vieții materiale și culturale, aspecte edilitare și urbanistice, de organizare politică și militară din epoca regulamentară. Un spațiu important în economia sălii îl ocupă materialele referitoare la anul revoluționar 1848. Se pot vedea aci exponate privind „conjurația” din 1840, originalul proclamației, citită la 9 iunie pe cîmpia de la Islaz, purtînd semnăturile căpeteniilor revoluției, un plan al orașului în care sînt trecute casele unor conducători ai revoluției, precum și imobilele în care s-au ținut consfăturile acestora, unele acte emise de guvernul revoluționar provizoriu, diverse scrieri și lucrări artistice contemporane sau despre revoluția din 1848 în București etc.

Pentru perioada 1848—1866, numeroase exponate privesc pregătirea și înfăptuirea Unirii și principalele reforme înfăptuite în timpul domniei lui Cuza. O serie de materiale ilustrează dezvoltarea economică, social-politică și culturală în această perioadă (steaguri de breaslă, obiecte de uz negustoresc, stampe, gravuri, documente etc.). Tot aici este expus și planul orașului București, întocmit în 1852 de maiorul Rudolf Borroczyński.

Tema principală a sălii a XI-a (1866—1877) o constituie războiul din 1877—1878, cu încercări de a ilustra participarea populației Capitalei la acest important eveniment din istoria poporului nostru. Sunt expuse, astfel, uniforme, arme, mărturii referitoare la trecerea armatelor ruse prin Capitală și la primirea prietenoasă făcută acestora de către populație, ca și la contribuția maselor populare la victorie în războiul de independență. Tot în această sală, sunt expuse unele produse fabricate în întreprinderile din Capitală, două reușite diorame, reprezentând aspecte din oraș la 1856 și 1869 și originalul albumului Preziosi. Tot aici, se găsește și primul panou despre „Începuturile mișcării muncitorești în București”, care, în realitate, se ocupă de prima societate de ajutor reciproc (a tipografilor) și de activitatea primelor cercuri socialiste.

Sala a XII-a este ocupată de exponate privind dezvoltarea Capitalei la sfârșitul sec. al XIX-lea (1878—1900). Se pot vedea aici materiale privind dezvoltarea industriei și comerțului, fotografii ale unor întreprinderi, piețe și centre comerciale, instituții culturale ridicate în această perioadă, străzi din centrul și de la periferia orașului etc.

Un spațiu larg este rezervat mișcării muncitorești și socialiste, creării și activității P.S.D.M.R. pînă la autodizolvarea sa, în urma trădării așa-zisilor generoși. Sunt expuse documentele prin care muncitorii au protestat împotriva elementelor burghezo-liberale care conduseseră P.S.D.M.R., între care apelul din 20 februarie 1900, ce cuprinde cuvintele devenite celebre : „mișcarea muncitorească nu moare”. Dintre fotografiile și facsimilele din presa muncitorească expuse aici, un interes deosebit trezesc acelea privind sărbătorirea în București a primului 1 Mai, zi de solidaritate a proletariatului internațional.

Într-una din cele mai mari săli ale Muzeului, sala a XIII-a, se află numeroase și variate exponate privind Capitala între anii 1901—1944. Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Bucureștii devin cel mai important centru muncitoresc de pe teritoriul țării. Acest fapt se reflectă în conținutul sălii a XIII-a, mai ales în urma ultimelor îmbunătățiri aduse.

În această sală, predomină materiale menite să ilustreze rolul de avangardă jucat de clasa muncitoare și de Partidul Comunist, în lupta poporului nostru pentru progres și libertăți democratice. Unor evenimente importante din istoria Partidului, cum sunt crearea P.C.R., luptele din februarie 1933, lupta P.C.R. împotriva dictaturii regale și a dictaturii de la Viena, și pentru scoaterea României din războiul criminal antisovietic, le sunt dedicate panouri și vitrine speciale, care sînt cele mai bine realizate din Muzeu, atît în ceea ce privește conținutul, cît și aspectul grafic. Foarte reușit este panoul „Principalele case din București folosite de Partidul Comunist din România în ilegalitate și locurile unde s-au desfășurat importante acțiuni muncitorești”. Acordînd importanța cuvenită rolului luptei clasei muncitoare și Partidului său de avangardă, sala a XIII-a rezervă vizitatorilor un spațiu suficient și pentru exponate care ilustrează creșterea rapidă a orașului în primele decenii ale sec. al XX-lea. Colectivul Muzeului s-a străduit și, parțial, a izbutit să arate chipul anarhic în care s-a dezvoltat orașul în această perioadă, caracterul mistificator al încercărilor edililor de a face din București un „mic Paris” și starea de mizerie a imensei majorități a cartierelor și străzilor, în special a celor periferice, locuite de populația muncitoare din Capitală. Pentru a ilustra această idee, sînt expuse unele reușite fotografii, din care reiese prăpastia tot mai accentuată dintre bunăstarea și spoiala de „occidentalism” a păturilor exploatoare și situația grea în care se zbătea majoritatea locuitorilor Capitalei, formată din oameni ai muncii de toate categoriile. Ultimele panouri sînt

dedicate urmărilor dezastruoase pe care le-a avut, pentru orașul nostru, criminalul război anti-sovietic.

În ultima sală a Muzeului, a XIV-a, sînt expuse materiale privind evenimentele de la 23 August 1944 și pînă la zi și variate aspecte ale dezvoltării orașului în această perioadă. Sînt ilustrate dar nu suficient de pregnant momentele principale care au dus la instaurarea regimului democrat-popular, lupta oamenilor muncii din Capitală pentru refacerea economică, înfrîngerea sabotajului economic și sporierea producției. Un loc important este acordat dezvoltării economice și cultural-artistice a capitalei R.P.R. În etapa socialistă a revoluției populare. Marile construcții industriale, construcțiile de locuințe muncitorești și de edificii culturale ocupă numeroase panouri. Aceste panouri nu ilustrează însă suficient noua campanie de construcții începută în ultimii ani și nu oferă perspectiva dezvoltării Capitalei în anii următori.

Materialele expuse în Muzeul de istorie a orașului București sînt, în cea mai mare parte, bine alese și reușesc să ofere vizitatorului o imagine generală a dezvoltării Capitalei patriei noastre de-a lungul celor 500 de ani de existență atestată documentar. Nu putem însă să nu remarcăm și lipsurile, unele destul de serioase — pe care le-am constatat vizitînd Muzeul.

Dintre acestea, cea mai importantă ni se pare a fi aceea că nu se acordă perioadelor de istorie modernă și, mai ales contemporană, o atenție cel puțin egală cu cea dată epocii vechi — anterioară primei atestări a orașului. Pînă la prezentarea hrisovului lui Vlad Țepeș, șase din cele 14 săli ale Muzeului cuprind materiale care ies din raza scopului propriu-zis al Muzeului, care este aceea de muzeu al orașului. În schimb, perioade substanțial diferite, de pildă 1901—1917 și 1918—1944, sînt restrînse la o singură sală, deși normal ar fi ca numai perioada 1918—1944 să ocupe o sală. Perioadele de după 23 August 1944 i se acordă, de asemenea, o singură sală, adică tot atît cît neoliticului sau perioadei migrațiunii popoarelor.

Repartizarea materialului pe săli nu ține seama de periodizarea științifică a istoriei României. În afara exemplului citat mai sus, se mai pot da și altele: astfel, perioada 1601—1821, feudalismul intrînzat și în destrămare și răscoala poporului condusă de Tudor Vladimirescu, ocupă împreună o sală; nu se consideră drept începutul istoriei moderne anul 1848, deoarece sala următoare se ocupă de perioada 1821—1866.

O altă lipsă serioasă și generală (excepție face, în parte, doar perioada de istorie veche, ce premerge apariției orașului) o constituie modul necorespunzător în care s-a încercat să se illustreze dezvoltarea economică a orașului și, îndeosebi, dezvoltarea forțelor de producție. În locul unor exponate prezentate științific, pe bază de statistici și grafice, care să arate nivelul acestei dezvoltări într-o epocă sau alta și modul cum se reflectă aceasta în dezvoltarea generală a orașului, i se oferă vizitatorului, în mod aproape invariabil, o serie de vitrine care, prin conținutul lor, demonstrează mai degrabă nivelul muncii de achiziționare a diverse piese de muzeu, ce vădește o goană după inedit, cu orice preț. Astfel — pentru a ne referi numai la perioada modernă — vitrina intitulată pompos „Unelte de producție din prima jumătate a sec. XIX” din sala a X-a cuprinde: două foarfece, un fier de călcat, o pipă(?) și un vas de alamă. O altă vitrină din aceeași sală cu „Obiecte lucrate în București și de import(?) folosite între 1848—1859” conține: o farfurie reprezentînd „O doamnă cu copilul ei în costumul vremii”, un lacăt, o piatră litografică, chei, scule folosite de argintari, o nisiparniță și o călimară, un „spîț” folosit de cofetari, un fier de călcat aparținînd unui pălărier, un sfeșnic și o feștilă, o „mucarniță” și unități de măsură. O altă vitrină e ocupată în întregime de un „rond”, haină de modă franțuzească, purtată de boieroaicele din București] pe la jumătatea secolului al XIX-lea.

Tot ca o observație de ordin general merită a fi relevat și faptul că nu a fost subliniat permanent și nu s-a urmărit ca scop central crearea unui inzeu al Capitalei. Pe lângă faptul că șase din cele 14 săli prezintă material anterior hrisovului din 1459, nici în cele opt dedicate

orașului după prima sa mențiune documentară, această idee nu este susținută suficient ; momente ca Unirea sau alipirea Ardealului la România, care au transformat Bucureștii din capitala unei singure țări românești în capitala Principatelor Unite și, apoi, a întregului teritoriu național, nu sînt prezentate sub acest aspect. Faptul că nu se urmărește procesul de creștere progresivă și sub toate aspectele a orașului, transformarea lui dintr-un centru urban oarecare în cel mai important oraș al țării, reprezintă principala greșeală de metodologie.

Pe lângă aceasta, nici textele explicative din Muzeu nu sînt de natură a oferi vizitatorului imaginea dezvoltării continue a Capitalei, deoarece se referă doar la anumite perioade sau evenimente din istoria orașului, neglijînd cu totul perioade lungi și importante din trecutul său. Pentru a ne referi numai la sala a IX-a, aici se găsesc cîteva texte explicative privind răscoala slujitorilor, domnia lui Brîncoveanu, apariția primelor manufacturi și spitale în sec. XVIII și răscoala poporului din 1821 ; în schimb, nu se vorbește nimic despre descompunerea feudalismului și despre urmările ei în viața orașului, precum nu se spune nimic despre rolul și urmările războaielor ruso-austro-turce, fără de care istoria orașului în această perioadă este incomplet prezentată.

În sfîrșit, unor evenimente însemnate din istoria orașului nu li se acordă atenția cuvenită, în timp ce altora li se dă o importanță exagerată. În prima situație se găsește anul revoluționar 1848 în Capitală. Datei de 11 iunie i se dă o importanță mai mică chiar decît citirii proclamației la Izlaz, deși, pentru istoria orașului, data de 11 iunie este cea mai însemnată. Apoi, nu apare în mod pregnant rolul maselor în evenimentele din acest an, iar rolul jucat de Ana Ipătescu este șters. În schimb, se acordă un spațiu mult prea mare ocupației germane din 1917—1918, expunîndu-se tot felul de ordonanțe și acte, nu totdeauna semnificative. Nici rolul maselor populare într-un alt însemnat eveniment, Unirea, nu apare suficient relevat. În schimb, o vitrină întregă este ocupată de obiectele de uz personal ale domnitorului Cuza, iar alta de o uniformă de consilier și de decorațiile primite de diverși politicieni burghezi de la marile puteri pentru serviciile ce veneau în contradicție cu interesele poporului nostru.

Unele texte explicative conțin greșeli ideologice sau de informare. De pildă, în sala a V-a sînt expuse locuiri străvechi românești cu neamurile slave (sec. IX—XI), iar în altă parte de populații străromânești ce conlocuiau cu grupuri slave (sec. X), deși se știe că, în această vreme, după asimilarea slavilor, se putea vorbi de o populație românească. În sala a VI-a se pun pe același plan migrațiile pecenegilor și cumanilor cu marea invazie tătară din 1241, în stînjinirea procesului de încheiere a formațiunilor social-politice de pe teritoriul țării noastre. La sala a VII-a se explică dezvoltarea orașului prin așezarea sa la încrucișarea drumurilor. Într-un text din sala a VIII-a se explică răscoala seimenilor și dorobanților prin creșterea exploatații țărănilor și orășenilor, deși ea nu este legată de această creștere de cît în măsura în care determină pe țărani sau orășeni să se alătore la răscoală. Tot într-un text din această sală se afirmă că primele ateliere manufacturiere apar în secolul al XVIII-lea, deși se știe că asemenea ateliere au existat în Țara Românească încă de pe la mijlocul secolului al XVII-lea.

Greșeli asemănătoare întîlnim și la unele hărți, planuri și tablouri alcătuite de cei care au organizat Muzeul. De pildă, harta din sala a VI-a, reprezentînd Țara Românească în sec. XIII—XIV, are numeroase lipsuri și ea trebuie neapărat refăcută. Mai întîi, nu credem că pot figura pe aceeași hartă cnezatul lui Litovoi (cuprinzînd toată Oltenia) și Imperiul Otoman la Dunăre (concomitent cu acesta, însă, sînt trecute și țările de Tîrnovo și Vidin, după cucerirea cărora turcii au ajuns la Dunăre) ; apoi, se trec drept capitale ale Țării Românești — alături de Cîmpulung și Curtea de Argeș — Tîrnopolul și Gherghîța, care nu au fost de fapt capitale, precum și Tîrgoviștea, devenită capitală în 1418, deci în secolul al XV-lea (de altfel, într-un text explicativ vecin se vorbește doar de adevăratele capitale) ; pe hartă figurează două lupte la Rovine : una aproape de Pitești, în 1394, și alta pe Ialomița, în 1397 (în harta luptelor cu turcii din

sala a VI-a se renunță, cum e și firesc, la lupta de pe Ialomița, dar cea din 1394 este plasată în alt loc) ; se trec printre orașe Spanțovul — care nu a fost oraș — și Rîmnicul Sărat, pomenit după secolul al XV-lea, iar orașul de la gura Ialomiței este considerat cetate, ca și Poenarii. Nu se menționează mănăstirile Bolintin, Vișina și Cătălui, care existau la sfîrșitul secolului al XIV-lea etc. Unele greșeli asemănătoare se găsesc și la harta cu drumurile comerciale din aceeași sală, asupra cărora nu mai insistăm.

Lista de meșteșugari din secolul al XVI-lea (alcătuită după *Indicele* colecției de *Documente privind istoria României*, sec. XIV—XVI) este incompletă ; la ea trebuie să se adauge meșteșugarii care apar în documentele de la începutul secolului al XVII-lea ca existînd în București la sfîrșitul secolului precedent (cîte un dulgher, podar, zidar, brăgar, șelar, brutar, zlătar). Nici lista negustorilor din aceeași sală nu este prea bine alcătuită, numărul total al acestora fiind mai mare decît în realitate, datorită faptului că, în registrele Brașovului — de unde au fost luate datele — aceiași negustori apar de cîteva ori pe an. În aceeași sală, lista lăcașurilor religioase din secolul al XVI-lea este incompletă (lipsește, de pildă, m-rea Sf. Apostoli și biserica de lângă Jitniță), iar unele date privind construirea lor sînt greșite.

Așa cum reiese din harta „Orașul București în epoca Regulamentului Organic, 1832—1847” din sala a X-a, se consideră că această epocă a luat sfîrșit o dată cu izbucnirea revoluției din 1848, deși regimul juridic al Regulamentului Organic a fost abolit de-abia de prevederile Convenției de la Paris.

Harta Bucureștilor în timpul revoluției din 1848 indică vizitatorului casele conducătorilor revoluției, clasificați în „revoluționari” și „revoluționari moderați”, după criteriul îndoielnice. În așa-zisul grup revoluționar (?) sînt așezați, împreună cu Bălcescu, Al. Golescu-Arăpîlă și Magheru ; în schimb, nu e pomenit Bolliac. Se știe, însă, că un grup omogen consecvent revoluționar nu a existat în realitate. Ca revoluționari „moderați” se dau doar două nume : C. A. Rosetti și Iancu Filipescu. Pentru a nu-și complica „clasificarea”, realizatorii panoului au omis pe cei care le-ar fi creat greutăți, între care pe Eliade, Tell etc., iar la alte case de moderați nu au trecut numele proprietarilor.

Unele materiale sînt greșit aranjate, în panouri cu care nu au nici o legătură. În sala a VI-a, sub titlul „Lupta poporului român împotriva jugului otoman” se expune și fotografia primului document amintind de orașul București ca reședință domnească, iar în sala a X-a în panoul referitor la reformele lui Cuza, sînt prinse tablourile reprezentînd pe domnitor în mahalaua Tabaci în timpul unei inundații, sau în mijlocul comandanților armatei, tablouri care nu au nici o legătură cu reformele din timpul domniei sale. Tot astfel, într-un panou intitulat „Piețe și străzi comerciale” găsim și interiorul unui magazin de giuvaeruri. Pare forțată și introducerea în panoul „Dependența economică a țării de capitalul străin” a unor exponate privind legea pentru încurajarea industriei naționale.

Alte materiale sînt greșit prezentate sau nu sînt bine alese. De pildă, se dă drept portretul lui Bălcescu o fotografie care nu este a sa, ci chipul fratelui său la bătrînețe, reprezentînd un om vlăguit.

În aceeași ordine de idei, nu s-a urmărit întotdeauna în prezentarea unei epoci surprinderea noului. Astfel, în sala a XII-a, se prezintă o dioramă — de altfel instructivă — reprezentînd interiorul unui atelier mecanic la sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd mult mai interesantă și mai în pas cu vremea ar fi fost prezentarea interiorului unei fabrici. Tot astfel, ilustrînd puternicul avînt industrial prin care trece Capitala după naționalizarea din 1948, se oferă cifre asupra unor produse care nu reprezintă specificul orașului, ca producția de oțel, zahăr și textile, deși orașul nostru a devenit după 1948 un mare centru industrial și a înregistrat succese deosebite în alte ramuri importante, în mare parte noi, ca industria construc-toare de mașini-unelte, chimică, mijloace de transport, electrotehnică etc.

În concluzie, Muzeul de istorie a orașului București este o importantă realizare, care — chiar și cu lipsurile arătate mai sus — joacă un rol însemnat în educarea patriotică a maselor largi de vizitatori, care-l cercetează cu mult interes.

Nu trebuie să uităm că este prima încercare de a organiza un muzeu de istorie al orașului nostru, că multe din problemele trecutului său nu sînt încă îndeajuns de bine cunoscute și că muzeografilor noștri nu au încă suficientă experiență în muncă.

Ar fi de dorit ca eventuala reorganizare a Muzeului — care se cere înfăptuită — să reflecte în mai largă măsură efortul creator al întregului front al istoricilor, economiștilor, etnografilor, statisticienilor, criticilor de artă etc., din Capitala noastră, care — după cît se vede — nu au contribuit în suficientă măsură la alcătuirea acestui Muzeu. O colaborare cît mai largă și competentă a tuturor specialiștilor nu va aduce decît cîștig pentru viitoarea înfățișare a Muzeului.

N. Stoicescu și Tr. Udrea

ȘEDINȚA FESTIVĂ DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE ÎNCHINATĂ SĂRBĂTORIRII ORAȘULUI BUCUREȘTI

În ziua de 17 sept. a. c. a avut loc la Muzeul de istorie a orașului București ședința festivă de comunicări științifice, ținută în cinstea sărbătoririi a 500 de ani de la cea mai veche mențiune documentară a orașului București.

Ședința a fost organizată de Institutul de istorie al Academiei R.P.R. și Muzeul de istorie a orașului București. În cadrul temei „Momente din Istoria luptei maselor populare bucureștene pentru libertate socială și națională și pentru construirea socialismului” au fost expuse opt conferințe.

În cuvîntul de deschidere, acad. prof. A. Oțetea, directorul Institutului de istorie al Academiei R.P.R., a făcut o succintă prezentare a evoluției orașului București în decursul celor cinci sute de ani. Acad. A. Oțetea a subliniat faptul că orașul București a fost centrul principalelor momente de luptă dusă de poporul nostru împotriva exploatării și a stăpînirii străine. Aici s-a desfășurat răscoala seimenilor și a dorobanților în anul 1655, în București au avut loc cele mai de seamă faze ale revoluției de la 1848, și tot aici s-a proclamat independența de stat a României la 9 mai 1877. Timp de aproape un secol, a subliniat vorbitorul, Capitala a fost centrul luptelor clasei muncitoare împotriva exploatării capitaliste și a imperialismului occidental. Conducătorii din capitală a desfășurat o neînfrîcătă luptă în vederea alungării regimului burghezo-moșieresc. După 23 August 1944, clasa muncitoare din București a obținut importante succese în toate domeniile de activitate. Orașul București sărbătorește cei 500 de ani de la prima sa mențiune documentară, în condițiile unei puternice consolidări a regimului democrat-popular în patria noastră.

S-a citit apoi scrisoarea învățătorului Alexandru Bunceanu din Com. Nadanova, raionul Baia de Aramă, descoperitorul documentului dat de Vlad Țepeș la 20 septembrie 1459.

În comunicarea sa „Contribuții cu privire la răscoala seimenilor și dorobanților din București la 1655”, P. I. Cernovodeanu a adus interesante precizări asupra cauzelor și desfășurării primei mari răscoale antifeudale din București. Bazîndu-se pe o serie de documente, autorul a subliniat faptul că îndelungata domnie a lui Matei Basarab, prin dublarea haraciului țării față de Poartă și prin impunerea unor noi dări, a înrăutățit situația maselor populare. În București se constată o sporită tendință de deposedare de terenuri a țirgoveților de rînd,

promovată de către marile mănăstiri și boieri. Astfel Cantacuzineștii, Dudeștii, Brîncovenii și alții reușesc să acapareze împrejurimile Curții Vechi, unde ridică prăvălii și crâșme în vederea desfacerii produselor marilor lor latifundii. În aceste condiții, acțiunile seimenilor cărora li s-au alăturat și dorobanșii găesc imediat sprijin în rândurile maselor orașenești. O serie de documente dovedesc faptul că între corpurile militare domnești, precum și între acestea și masele orașenești existau strînse legături.

Mulți dorobanși erau recrutați sau locuiau în mahalalele meșteșugarilor, cu ale căror interese se identificau. De aceea răscoala din februarie 1655 nu este numai o simplă ridicare a corpurilor ostășești, ci o puternică acțiune a maselor exploatare din București și din împrejurimile orașului. În toată desfășurarea acestei importante mișcări antif feudale, au fost devastate numeroase case boierești, și au fost uciși câțiva din marii feudali prinși în oraș. Autorul comunicării subliniază faptul că în majoritatea lor așezările jefuite se aflau în Tîrgul de Sus acolo unde izvoarele atestă locuirea ostașilor alături de a diferiților meșteșugari. Astfel casele postelnicului Papa Brîncoveanu, ale slugerului Udrea Doicescu, ale marelui vistier Drăghici Greceanu și a. se aflau în mahalaua tabacilor, meșteșugari cu un cunoscut spirit revoluționar. Răscoala din februarie 1655, izbucnită în București, s-a extins cu repeziciune în întreaga țară. Letopisețele boierești amintesc că răsculații au jefuit „toată țara din cap pînă în cap și lungi, și curmeziș”. În iunie 1655, la chemarea marilor boieri, intervin în Țara Românească oștile ardelenesti. La 26 iunie seimenii și dorobanșii în rîndul cărora probabil că se aflau și elemente orașenești, sînt înfrinși la Șoplea în apropierea Ploieștilor. Această înfrîngere a însemnat nu numai înăbușirea răscoalei, dar și sfîrșitul puterii militare a Țării Românești. Precutindeni s-a pornit o aprigă prigoană împotriva răsculaților.

Răscoala din februarie 1655 a conștientizat autorul, a reprezentat cea mai însemnată mișcare socială din Țara Românească în decursul celui de-al XVII-lea veac.

Prin cea de-a 2-a comunicare științifică intitulată „Mișcări ale tîrgoveților din București împotriva asupririi feudale în perioada 1700—1821”, prof. univ. I. Ionașcu aduce însemnate știri culese din noi materiale documentare privind lupta orașenilor bucureșteni împotriva exploatareii domnești, boierești și mănăstirești.

În perioada de care se ocupă comunicarea, tîrgoveții foloseau pe baza unui vechi privilegiu domnesc, moșia domnească, ce se întindea spre sud peste dealurile din dreapta Dimboviței, iar la Nord, pînă la Colentina. Ei se socoteau stăpînii întregului hotăr și își ziceau moșneni. Dar domnia le desprindea treptat părți mari din acest hotăr, fie pentru sine, fie pentru a le face danie clericilor de frunte și marilor boieri — creîndu-și astfel slugi credincioase printre vîrfurile clasei dominante. Conferențiarul subliniază că aceste terenuri erau date cu tot cu locuitorii lor care erau exploatați în forme din ce în ce mai apăsătoare.

Toate dealurile de la Cotroceni pînă la Pantelimon cultivate de tîrgoveți cu vii au fost acoperite de mănăstirile domnești sau de cele ale căror ctitori erau boieri și clerici. Hotărrea lui Antonie Vodă din 1669 prin care se fixa ca locuitorii așezați pe pămîntul mănăstiresc din București, să presteze trei zile de clacă pe an, sau a lui Const. Mavrocordat din 1775 de a se plăti chiria locului în funcție de întinderea sa, au determinat puternice mișcări ale tîrgoveților, aceștia refuzînd să plătească chiar suma anterioară.

Dispoziția lui Grigore Ghica nu i-a liniștit; după 11 ani, egumenul de la Radu Vodă, se plîngea domnului că embaticarii nu-și plătesc chiria, iar domnul dispune să se trimeată un zapciu pentru a-i sili la plată.

Lupta împotriva exploatareii feudale în oraș era generală.

Pentru a răsplăti pe unii boieri — conferențiarul amintește câteva nume: Alexandru fost mare postelnic, Șerban Cantacuzino, Ianache vel agă Văcărescu și a. — domnia le dă locuri dom-

nești pe care „s-au așezat alții, să le plătească numai lemnele și să-i alunge”. Astfel târgoveții mărunți erau împinși din părțile centrale spre periferie de către boierii favorizați de domn.

Autorul insistă asupra faptului că în cea de a doua jumătate a sec. al XVIII-lea în condițiile destrămării feudalismului, marii boieri și mai ales, mănăstirile dau asalt la moșiile orășenilor silindu-i să îndure, pe lângă exploatarea domnească și pe cea boierească. Aceasta determină noi ridicări la lupta împotriva împilării.

În timpul războiului ruso-turc (1769—1774) s-a constatat o puternică băjenie a locuitorilor, fapt ce a determinat pe Alex. Ipsilanti ca în februarie 1781 să vestească în târgurile orașului „că acelora ce nu vor reveni până la 23 aprilie li se va lua locurile și atribui altora”.

Autorul arată în încheiere că lupta dîrză a locuitorilor mahalalelor bucureștene împotriva abuzurilor boierești și clericale obliga pe domn, el însuși acaparator al moșiilor orășenești, să frînce această practică de teama amplexului și amenințării acestei lupte.

Dan Berindei și S. Vianu în comunicarea „Lupta maselor populare bucureștene împotriva jugului turcesc” arată că „bucureștenii au fost secole de-a rândul nu numai luptători pentru drepturi sociale ci și vajnici luptători pentru independență națională”. Masele bucureștene și-au dat din plin aportul la procesul de eliberare a poporului român de sub apăsătoarea dominație otomană care timp de patru secole a frînat dezvoltarea economică a țării noastre.

Conferențiarul precizează că însuși cetatea București în primele ei începuturi a fost ridicată de Vlad Țepeș ca un avantpost împotriva primejdiei turcești, ferită fiind din calea acestora de dealurile și apele ce o înconjurau.

De-a lungul deceniilor, turcii întreprind în repetate rânduri acțiuni de jefuire a Bucureștilor, cărora le-a stat mereu împotriva dorința de eliberare a poporului. Pe această linie axează autorul largă participare a maselor la luptele antiotomane. În vremea lui Mihai Viteazu, ca și în vremea lui Țepeș, Bucureștii sînt centrul ridicării antiotomane.

De aici s-a dat semnalul răscoalei lui Mihai prinuciderea creditorilor și negustorilor turci și prin zdrobirea corpului de oaste otomană, ce avea ca scop supravegherea domnului. Tot de aici s-au îndreptat în zilele lui august 1595 armata munteană și corpurile de oaste aliante ardelenice și căzăcești spre Călugăreni. Deși victorios, Mihai este silit să se retragă spre munți în așteptarea ajutoarelor ardelenesti.

Orașul cade pradă jafurilor turcești. Dar atunci cînd Mihai recucerește Bucureștii, nici măcar puternica lor fortificație construită pe colina m-tirii Sf. Troița (astăzi Radu Vodă) nu le-au fost de nici un folos. Fiind alungați ei au lăsat orașul arzînd.

Prin strădania meșteșugarilor și târgoveților orașul își redobîndește treptat însemnătatea economică și politică. Peste două decenii populația orașului participă la acțiunea de eliberare inițiată de Mihnea III.

Conferențiarul arată în continuare că răzvrătirea lui Mihnea al III-lea din 1659 a determinat pe turci să poruncească statornicirea definitivă a capitalei țării la București, Tîrgoviștea pierzîndu-și pentru totdeauna acest rol. Acest fapt nu va rupe însă firul luptei antiotomane a poporului, lucru ce nu va putea fi obținut nici prin instaurarea domniilor fanariote.

Războaiele ruso-turce prilejuiesc masele bucureștene puternice acțiuni de eliberare. În 1769, populația orașului la vestea intrării în București a rușilor spre care își îndreptau cu multă încredere speranțele de eliberare, se ridică și alungă din oraș un corp de 5 000 de turci. Acțiuni asemănătoare vor avea loc și cu prilejul celorlalte războaie ruso-turce ce au urmat.

Actul de la 9 mai 1877 a fost urmarea acțiunii prompte și hotărîte a maselor ce au determinat Adunarea deputaților din București, să declare independența de stat a României.

În încheiere, autorii subliniază importanța orașului București, ca centru al luptei antiotomane.

Unul dintre cele mai însemnate momente revoluționare din istoria patriei noastre, a fost tratat în comunicarea „Participarea maselor populare bucureștene la revoluția de la 1848” expusă de Florian Georgescu.

După ce analizează cauzele revoluției pașoptiste ce izvorau din neconcordanța relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, autorul trece la prezentarea însemnatelor momente ale revoluției în care masele populare ale orașului s-au manifestat mai năvalnice și mai clocotitoare decât oricând.

Puternica ridicare a populației bucureștene determină la 11 iunie pe Bibescu să sancționeze Constituția și să recunoască compoziția guvernului provizoriu.

Autorul insistă asupra primului complot al reacțiunii din 19 iunie 1848. Pe baza unor materiale de curând descoperite se reliefează rolul maselor populare în eșuarea acestui complot.

Populația bucureșteană a înțeles că unui complot organizat al reacțiunii nu i se poate face față decât prin înarmare. Pentru aceasta au năvălit, ne spune un document semnat de Samuel Tocosz, în prăvăliile de arme aflate pe podul Mogoșoaiei. Alt document ne informează că masele au ridicat pe ulițele orașului baricade, folosind materiale de dogărie.

Acest complot ar fi pus capăt revoluției dacă masele populare nu și-ar fi spus cuvântul.

După ce redă și celelalte momente de seamă ale revoluției: complotul din 29—30 iunie, luptele de la poalele Cotrocenilor și ciocnirea din Dealul Spirii, autorul sfârșește comunicarea — arătând că revoluția de la 1848 a însemnat doar începutul revoluției burghezo-democratice. Sarcinile ei au fost îndeplinite de către proletariat; ea s-a terminat la 30 decembrie 1947, când s-a trecut la revoluția socialistă.

În comunicarea sa „Lupta maselor populare bucureștene pentru unirea Moldovei cu Țara Românească”, Conf. univ. Georgescu-Buzău, subliniază de la început că ideea unirii a fost unul dintre idealurile luptătorilor de la 1848. După ce prezintă apoi lupta dintre grupurile unioniste și separatiste în adunările parlamentare, autorul se oprește la evenimentele zilelor de 22—24 ian. 1859. Masele populare ce-și legaseră aspirațiile lor pentru dreptate națională și socială de îndeplinirea unirii, se manifestă hotărât pentru dubla alegere a lui Alex. Ioan Cuza.

Folosind mai ales prețioasele mărturii oculare ale lui M. T. Orășeanu, precum și mărturiile col. I. Voinescu și ale consulilor străini și alte materiale, vorbitorul a arătat cum populația orașului a înconjurat Camera deputaților impunând alegerea lui Alex. I. Cuza. În încheiere autorul conchide că Unirea a fost îndeplinită de masele populare, îndeosebi cele bucureștene, fiind actul energetic al voinței întregului popor.

Comunicarea „Momente din începuturile mișcării muncitorești în orașul București” a fost susținută de A. Deac. În prima etapă a dezvoltării mișcării muncitorești, a arătat vorbitorul, proletariatul din București s-a organizat în asociații, case de ajutor reciproc cum este cea din 1858 ș. a. În anul 1872 ia ființă Asociația generală a lucrătorilor din România. În aceste organizații intrau și patronii. Paralel cu organizarea clasei muncitoare începe și în București mișcarea socialistă. În urma activității unor tineri înaintați iau ființă în Capitală curentele socialiste în activitatea cărora un rol de seamă l-au avut emigranții revoluționari ruși. În ultimele decenii ale sec. XIX, în condițiile accentuării exploatarei capitaliste, are loc o creștere a luptei proletariatului. Se desfășoară numeroase greve (Göbl, 1886, Mandrea și Leon, 1886 ș. a.) în urma cărora iau ființă primele societăți profesionale de clasă. Înființarea P.S.D.M.R. în anul 1893, a constituit o importantă etapă în dezvoltarea mișcării muncitorești. În ciuda încercărilor elementelor trădătoare strecurate în conducerea acestui partid, de a distruge unitatea clasei muncitoare, proletariatul din capitală a continuat lupta și după 1899, având în frunte pe Al. Ionescu, I. C. Frimu, Ștefan Gheorghiu și alții. Anii 1905—1907 constituie și pentru București o perioadă de avânt revoluționar. Sub impulsul revoluției populare din Rusia, la

24 ian. 1905 are loc în sala „Eforia” o puternică întrunire de solidarizare cu proletariatul rus. S-a editat gazeta „Jos despotismul” în coloanele căreia erau înfățișate acțiunile țarismului. Ziarul „România muncitoare” a menționat pentru întâia oară în țara noastră știri cu privire la activitatea lui V. I. Lenin. În cursul anului 1905 au loc numeroase întruniri în vederea organizării sindicatelor. În perioada pînă la victoria Mării Revoluții Socialiste din Octombrie, proletariatul din capitală desfășoară o sporită luptă împotriva legilor muncitorești și a intervenției României în conflictele balcanice. Izbucnirea primului război mondial imperialist a pus în fața proletariatului noi sarcini. Clasa muncitoare din capitală și-a accentuat lupta. În anul 1915 au loc numeroase greve, și sînt răspîndite peste 52 000 de manifeste. În ziarul „Lupta zilnică” din 13 februarie 1916 a fost publicată cuvîntarea lui V. I. Lenin ținută la Zimmerwald în 1915. În timpul ocupației germane, în fruntea acțiunilor contra războiului și a stăpînirii străine — a subliniat autorul — a stat muncitorimea capitalei. Ea a început să-și refacă organizațiile și să desfășoare o vastă activitate ilegală. Adîncirea mizeriei maselor populare și mai ales victoria Mării Revoluții Socialiste din Octombrie au grăbit radicalizarea maselor muncitoare. Se crease și în București, ca și în întreaga țară, o situație revoluționară.

Expunerea luptei clasei muncitoare pînă în anul 1944 a fost făcută de V. Liveanu în comunicarea „Momente ale luptei clasei muncitoare din București în anii dintre cele două războaie mondiale”. După o prezentare a evenimentelor create în București în timpul ocupației germane și a retragerii trupelor inamice, autorul a subliniat eroica rezistență a muncitorilor bucureșteni în ziua de 13 decembrie 1918. În pofida încercărilor guvernanților de a înăbuși cu forța armată lupta proletariatului din capitală în anii 1919—1920, grevele și demonstrațiile sporesc. Tot mai mult se împletesc revendicările economice ale muncitorilor cu cele politice. La semnalul dat de muncitorii bucureșteni se desfășoară în întreaga țară o serie de greve. Astfel în 1919 acțiunea ceferiștilor din București duce la izbucnirea grevei generale a muncitorilor ceferiști din vechea Romînie. În toila acestor lupte a crescut tot mai mult rolul grupurilor comuniste. La inițiativa acestora se desfășoară în București numeroase acțiuni, printre care se remarcă demonstrația din 13/26 dec. 1919, cînd circa 70 000 de muncitori au împînzit Calea Victoriei de la Poștă și pînă în Piața Victoriei. Deosebit de dîrză a fost lupta comuniștilor împotriva elementelor oportuniste din rîndul partidului socialist și a sindicatelor. În urma acestei lupte — a subliniat vorbitorul — secțiunea din București a P.S. a fost prima din țară care a votat o moțiune de simpatie față de Internaționala a III-a comunistă. În cursul anului 1920 atitudinea comuniștilor a devenit tot mai fermă. În coloanele revistei „Lupta de clasă” au fost publicate numeroase articole ce militau pentru afilierea la Internaționala Comunistă. O deosebită activitate au depus grupurile comuniste în vederea constituirii P.C.R. Crearea Partidului Comunist din Romînia la 8 mai 1921 a însemnat o victorie istorică a leninismului asupra oportunistului în mișcarea muncitorească din Romînia. Bazat pe învățătura marxist-leninistă, P.C.R. a preluat conducerea luptei de eliberare socială și națională a poporului nostru. Deși scos în afara legii în 1924, P.C.R. a stat cu fermitate în fruntea marilor bătălii de clasă. Urmărind cu rigurozitate științifică desfășurarea evenimentelor în perioada crizei economice, autorul a scos în relief cauzele, desfășurarea și importanța eroicelor lupte ale ceferiștilor din ianuarie — februarie 1933. Organizate și conduse de partid, luptele ceferiștilor au marcat un moment de puternică solidaritate a proletariatului din capitală și din țară. Ele au influențat lupta petroliștilor din Valea Prahovei precum și a muncitorilor din principalele orașe industriale ale țării. Eroicele lupte de la Grivița au fost printre primele acțiuni din Europa împotriva fascismului, după instaurarea hitlerismului în Germania.

Deși aflat în adîncă ilegalitate, P.C.R. a militat cu consecvență pentru crearea unui front antifascist, pentru popularizarea mărețelor realizări ale Uniunii Sovietice și pentru împiedecarea tiriei Romîniei în cel de-al doilea război mondial.

În comunicarea „Înflorirea economică și culturală a orașului București în anii puterii populare”, M. Iosa și P. Daiche reușesc să schițeze tabloul transformărilor structurale și al succesorilor realizate de către oamenii muncii conduși de partid în dezvoltarea economică și culturală a capitalei. În prima parte se scoate în evidență situația grea a orașului la sfârșitul anului 1945 când economia era dezorganizată, zeci de fabrici având porțile închise, iar restul lucrând cu o capacitate de producție redusă.

Autorii arată în continuare importanța pe care a avut-o Conferința Organizației regionale București din 10—12 august 1945, precum și Conferința Națională la P.C.R. din octombrie 1945 în opera de refacere a economiei orașului București. Se subliniază apoi importanța pe care a avut-o actul revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție înfăptuit de clasa muncitoare la 11 iunie 1948. Comunicarea scoate în evidență faptul că dezvoltarea industriei din București după naționalizare s-a înfăptuit pe baza politicii partidului de industrializare socialistă a țării, punându-se accentul pe industria grea. Faptul că anul acesta în trecea producție industrială a Capitalei din 1938 se realizează numai în două luni, vorbește de la sine despre succesele industriei bucureștene. Economia orașului ocupă un loc de seamă în ansamblul întregii țări, jucând un rol important în opera de construire a socialismului.

Autorii enumeră măsurile luate de partid și de guvern pentru ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii. În continuare, comunicarea se ocupă de schimbările și prefacerile ce au avut loc în domeniul cultural, ca urmare a desfășurării revoluției culturale. Se arată că revoluția culturală face parte integrantă din planul de construire a societății socialiste și ea urmărește ridicarea la lumina științei și culturii a milioanele de oameni ai muncii. Autorii enumeră succesele înregistrate în dezvoltarea culturală a Bucureștilor. În încheiere, comunicarea conchide că rezultatele obținute în înflorirea economică și culturală a Bucureștilor sînt datorite efortului colectiv al oamenilor muncii conduși de partid.

Cuvințul de încheiere a fost rostit de acad. Al. Graur. Vorbitorul arată că cele 8 comunicări au fost interesante, reușind să scoată în relief temele pe care și le-au propus. Comunicările au adus prețioase contribuții la cunoașterea rolului maselor populare bucureștene pentru reconstrucția orașului de fiecare dată ce era distrus, pentru înlăturarea exploatării și pentru construirea unei vieți fericite.

I. și P. Panait

C R O N I C Ă

La 3 septembrie a. c., a părăsit Capitala, plecînd în Italia, o delegație a Academiei Republicii Populare Romîne care a participat la lucrările Congresului Internațional de sociologie ce a avut loc la Milano și Stresa între 8 și 15 septembrie.

Delegația a fost alcătuită din academicienii Atanase Joja, Mihail Ralea, Vasile Malinschi și C. Ionescu-Gulian, prof. Manea Mănescu membru corespondent al Academiei R.P.R. și prof. Traian Ionașcu.

★

Între 14—27 septembrie a. c. a avut loc în aula Academiei R.P.R. Colocviul internațional de civilizații, literaturi și limbi romanice, organizat de Comisia națională romînă pentru UNESCO și Academia Republicii Populare Romîne.

La Colocviu au participat peste 40 de oameni de știință veniți din țările Europei și din cele două Americi.

Primele două zile au fost destinate problemelor de istorie (civilizație, filozofie și istoria culturii); au urmat apoi două zile pentru discuții de istorie literară și două zile pentru probleme de lingvistică.

Problemele consacrate istoriei au fost deosebit de interesante, atât prin contribuția oamenilor de știință care au prezentat rapoarte, cât mai ales prin discuțiile ce au avut loc.

La 14 sept. a.c. Alphonse Dupront, profesor la Sorbona, a prezentat referatul „Contribuția civilizației romane la formarea culturii moderne”. Lucrarea, prezentată cu multă claritate și finețe, cu erudiție și talent, a fost o ilustrare a valorilor culturii romane pe care autorul o consideră aproape cu exclusivitate ca bază a spiritului modern. Această supraestimare a culturii și civilizației romane nu constituie o greșeală prea mare decât în momentul când civilizația romană, cu toate valorile ei, este luată ca un element fix, nealterabil, neaderent decât în mică măsură la valorile altor civilizații. Lumea modernă nu este numai un produs al spiritualității latine, ci o încrucișare de influențe și valori culturale diverse. Marx și Engels au arătat că la baza culturii moderne stă incontestabil cultura greacă și romană, dar clasicii marxismului nu prezentau această bază ca o valoare unică și fixă în istorie.

La discuțiile ce s-au ținut, s-au adus corectări în acest spirit referatului prof. A. Dupront și s-au stabilit coordonatele culturii moderne și contemporane, în care influențele și înnoirile au dezvoltat în mod creator valorile civilizației latine.

În ziua de 15 septembrie s-au prezentat două comunicări și anume: Mariano Piccon-Sales (Venezuela) despre „Aspecte ale civilizației romane în țările Americii latine”, și acad. G. Oprescu despre „Caracterele comune ale dezvoltării artelor la popoarele romane”. Comunicarea acad. G. Oprescu a făcut o analiză critică a artei popoarelor de cultură latină stabilind ca metodă de cercetare tezele marxist-leniniste despre artă.

Au luat cuvântul la discuții numeroși participanți printre care: acad. Tudor Vianu, acad. Andrei Oțetea, acad. Emil Condurachi.

Colocviul de romanistică a contribuit la apropierea dintre romaniști și a sintetizat posibilitatea unei orientări comune în cercetările viitoare.

★

În ziua de 20 septembrie a.c. a avut loc în Capitală, cu prilejul celei de-a 500-a aniversare a orașului București, sesiunea jubiliară a Sfatului Popular al Capitalei. Despre lupta maselor populare din București pentru progres social de-a lungul celor cinci secole de existență atestată documentar a vorbit tovarășul D. Diaconescu, președintele Comitetului executiv al Sfatului Popular al Capitalei. Participanții la sesiunea jubiliară au ascultat apoi cuvântul de salut al reprezentanților orașelor Bagdad, Belgrad, Budapesta, Berlin, Hanoi, Helsinki, Moscova, Pekin, Praga, Sofia, Stockholm, Ulan-Bator, Varșovia, Viena și Washington. Au fost adoptate mesajul de pace adresat de sesiunea jubiliară a Sfatului Popular al Capitalei către toate capitalele lumii și textul unei telegrame de salut adresată Președintelui Marii Adunări Naționale, Consiliului de Miniștri și Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

★

În sala Clubului Sindicatului Muncitorilor din Învățământ s-a desfășurat duminică 27 septembrie a.c. Sesiunea științifică a Societății de științe istorice și filologice din R.P.R., consacrată împlinirii a 500 de ani de existență documentară a orașului București. Cuvântul de deschidere a fost rostit de prof. univ. Mihail Cruceanu, președintele Filialei București, iar sesiunea a fost deschisă de Mihai Rusenescu, prin comunicarea: „Lupta maselor populare din București sub conducerea P.C.R., pentru instaurarea unui regim democratic: 23 August 1944 — 6 Martie 1945”.

Comunicările Secției de istorie, prezidate de conf. univ. Vasile Maciu, au fost ținute de :

- C-tin. Șerban, „Meșteșugurile bucureștene în sec. XVIII”;
- N. Ghinea, „Întinderea Bucureștilor de la întemeiere pînă în veacul XIX”;
- Gh. Pârnuță, „Un capitol din istoria culturală a Bucureștilor — Biblioteca Națională a

Țării Românești”.

Conf. univ. G. C. Nicolescu a prezidat Secția de Istorie literară unde au avut loc următoarele comunicări :

- Mitu Grosu, „Bucureștii în vechile cronicile muntenești”;
- Emil Manu, „Bucureștii în poezia românească”;
- George Ursu, „Momente din lupta revoluționară a maselor populare bucureștene oglindite în proza noastră după 23 August 1944”.

★

În cinstea sărbătoririi a 500 de ani de la prima mențiune documentară a orașului București, Filiala București a S.R.S.C., împreună cu Muzeul de istorie a orașului București au organizat două cicluri de conferințe.

În primul ciclu intitulat „București — 500 de ani de existență documentară” s-a urmărit prezentarea unor conferințe cu teme istorice, sau care să trateze despre dezvoltarea industriei, comerțului, viața muzicală, medicală, teatrală, sportivă ș. a. Conferințele au fost ținute în sala Casei de Cultură a Sindicatelor din București. Remarcăm din acest ciclu, conferințele : „Bucureștii în epoca feudală” a prof. I. Ionașcu, „Pagini glorioase din lupta revoluționară a clasei muncitoare bucureștene sub conducerea P.C.R.” a tov. Gheorghe Stoica, secretarul Prezidiului Marii Adunări Naționale; „Bucureștii la a XV-a aniversare a eliberării patriei noastre” prezentată de tov. Gheorghe Pană, secretar al Comitetului Orașenesc București al P.M.R. În aceeași măsură au fost urmărite cu interes și conferințele : „Viața muzicală a orașului București” de Ion Dumitrescu, maestru emerit al artei; „Din istoricul vieții medicale în București” de acad. Ștefan Milcu și „Dezvoltarea învățămîntului în București” a prof. Jean Livescu.

În cel de-al doilea ciclu „Pagini din istoria orașului București”, s-a urmărit prezentarea cronologică a principalelor evenimente legate de trecutul istoric al orașului București.

*Die Sansculotten von Paris.**Dokumente zur Geschichte der Volksbewegung, 1793 — 1794*

(Sansculoții din Paris. Documente privind istoria mișcării populare din 1793—1794) publicate de Walter Markov și Albert Soboul.

Akademie Verlag, Berlin, 1957, XXXIX + 532 p.

În prefața volumului de documente, istoricul progresist francez Georges Lefebvre observă că în ultimii cincizeci de ani, istoriografia revoluției franceze s-a îmbogățit cu o nouă trăsătură. Epoca era de obicei privită de sus, din punctul de vedere al Adunărilor reprezentative, al organelor guvernării revoluționare-burgeze, al clasei conducătoare, deci din punctul de vedere al burgheziei. Acest fel de a privi lucrurile, acreditașe părerea că mascele populare, care formau în majoritate „starea a treia”, n-au făcut altceva decât să sprijine fără rezerve burghezia, acceptînd sub toate aspectele noua ordine socială și politică pe care aceasta a instituit-o. Noua orientare istoriografică a adaptat un punct de vedere opus, privind evenimentele nu numai de sus, ci și de jos.

Acest fel de a aborda problema a demonstrat că dacă „starea a treia” s-a simțit solidară în lupta împotriva vechiului regim, pentru răsturnarea de la putere a aristocrației, ea cuprindea totuși grupuri sociale cu interese deosebite și uneori chiar contradictorii, pe care noul regim al dictaturii burgeze nu le-a putut satisface în mod egal.

În această direcție s-au înscris în ultimul timp cîteva deosebit de prețioase lucrări. Printre ele cităm aceea datorată lui G. Lefebvre, privind țărănimea franceză în timpul revoluției burgeze (*La révolution française et les paysans — Paris, 1934, în Cahiers de la Révolution française, nr. 1*), în care

autorul stabilește pentru prima oară existența unei mișcări țărănești care a avut cauzele ei, acțiunile și tendințele ei distincte și specifice precum și momentele ei de criză, alături și legată de mișcarea revoluționară din orașe, dar fără a se confunda cu ea. Același lucru îl stabilește elevul acestuia, comunistul francez A. Soboul pentru mișcarea revoluționară a maselor populare din Paris în mai multe lucrări, printre care „*Classes et luttes de classes sous la Révolution française*” (publicat în *La Pensée*, nr. 53 ian-febr., 1954), precum și „*Les Sansculottes Parisiens. Etudes sur l'histoire politique et sociale des sections de Paris, 2 Juin 1793-9 thermidor an. II*” Paris 1957, sînt cele mai semnificative.

Studii datorate istoriografiei marxiste germane ca acela publicat de W. Markov : „*Ueber das Ende der Pariser Sansculottenbewegung*” (în volumul omagial închinat lui A. Meusel, Berlin, 1956), editarea la Berlin a unei colecții de articole privind rolul maselor populare în evenimentele revoluționare din anii 1793—1794 („*Jakobiner und Sansculotten*” sub redacția lui W. Markov, Berlin, 1956) precum și prezentul volum de documente se înscriu în aceeași ordine de preocupări. Rezultatul acestor cercetări a fost o viziune nouă și clară asupra participării maselor populare în revoluția franceză. Mișcarea maselor a avut un dublu aspect : pe de-o parte, ea a fost antiaristocratică, și în această direcție s-a integrat cuprinsului burhez al țelurilor revoluției.

acționând în front comun cu clasele de mijloc, front care a adus la putere în iunie 1793 dictatura iacobină constituind baza de masă a politicii acesteia, dar pe de altă parte, față de aceleași clase de mijloc, mișcarea populară a avut o existență independentă, iar în momentele ei de maximă dezvoltare chiar antagonică, explicând în cea mai mare parte căderea dictaturii iacobine în 9 thermidor al anului II.

Volumul de documente de care ne ocupăm vine să umple un gol care se făcea simțit de mult timp. Deși o parte a documentelor privind Revoluția franceză s-au pierdut în timpul evenimentelor dramatice pe care le-a prilejuit Comuna din Paris din 1871, totuși marea lor majoritate sînt publicate în colecții cuprinzînd actele Convenției Naționale, ale Comunei parisiene, ale diferitelor comitete, care au activat în timpul Revoluției franceze, în actele poliției etc.

Dar marea număr de date indirecte asupra mișcării sansculotte parisiene cuprinse în aceste documente, nu pot scuti pe istoric de sarcina de a se adresa, de a cerceta, chiar pe cei despre care este vorba, de a studia documentele care provin de la ei. Pentru a îndeplini această sarcină, inițiatorii acestui volum au cules din Arhivele Naționale ale Franței, din Biblioteca Națională din Paris, precum și din Biblioteca istorică a orașului Paris un număr de peste 300 documente, printre care actele secțiunilor parisiene, discursuri, petiții și adrese scrisori și denunțuri etc. Dintre acestea, un număr de 119 sînt publicate, un număr egal însă fiind folosit în subsolul paginilor. Criteriul de selecționare al documentelor este fericit ales. În primul rînd au fost incluse în volum toate actele provenind de la sansculoți și referindu-se la ei înșiși, cum ar fi procesele verbale ale adunărilor secțiunilor sau ale societăților populare din secțiuni, scrisori, proclamații etc.

Dintre actele care provin de la sansculoți și sînt adresate autorităților revoluționare, cum sînt petițiile, adresele, declarațiile, au fost omise acelea care cuprindeau date privind poziția și activitatea acestor autorități, dar au fost publicate toate acele documente care aduceau date asupra poziției sansculoților față de măsurile autorităților. De asemenea, sînt publicate 20 de documente care provin de la organele regimului revoluționar, procese verbale ale ședințelor tribunalelor, dispoziții ale Comunei parisiene sau ale Convenției Naționale, acte ale poliției parisiene, aceasta în măsura în care ele aduc știri importante asupra izvoarelor deja publicate, și completînd unele lacune pe care le prezintă documentele ce provin de la sansculoți înșiși.

Documentele sînt publicate atît în originalul francez cît și în traducere germană, cu o lăudabilă atenție și minuțiozitate pentru evitarea oricăror deformări. Deficiențele de traducere, inerente unei asemenea publicații, sînt compensate de prezența originalului. Notele din subsolul paginilor sînt în limba germană, dar citatele sînt date în limba franceză.

În legătură cu aceste note, este de observat că într-o oarecare măsură, A. Soboul și W. Markov au depășit sarcina unei simple publicări de documente, deși în introducerea se afirmă că stringerea și selecționarea materialelor nu a urmărit sprijinirea unei anumite teorii asupra sansculotteriei parisiene și nici prezentarea istoriei maselor parisiene în timpul dictaturii revoluționar-burgheze. De fapt, apariția documentelor ulterior studiilor care s-au servit de ele, și editarea lor de către autorii principalelor lucrări privind mișcarea maselor populare parisiene în timpul revoluției franceze, a dat și volumului de documente o anumită orientare, de justificare retro-activă a acelor lucrări, tendință vizibilă în întinsa introducere semnată de W. Markov, în numeroasele și consistentele note din subsoluri, dar mai ales în divizarea volumului în șase capitole, fiecare dintre ele referindu-se în mod cronologic la un anumit moment din istoria anilor 1793/94. O periodizare atît de fină a dictaturii iacobine și a mișcării maselor populare în timpul ei nu este încă dincolo de orice discuție, și din acest punct de vedere, credem că autorii și-au depășit sarcinile, cu atît mai mult cu cît gruparea documentelor pe momente corespunzînd subdiviziunilor perioadei iunie 1793 – thermidor an II, s-a făcut uneori prin încălcarea principiului prezentării lor cronologice.

★

Unele dintre documentele publicate sînt deosebit de prețioase pentru determinarea componenței sociale a sansculotteriei parisiene. Un document anonim, intitulat „Réponse à l'impertinente question: Mais quest-ce qu'un Sans-culotte?” (doc. 1, p. 2) cuprinde o interesantă definiție a sansculotului: „el știe să are un ogor, să bată fierul, să mnuiască fierăstrăul, să cioplească, să acopere un acoperiș, să facă pantofi și să-și verse singele pînă la ultima picătură pentru salvarea patriei... la prima bătaie de tobă, el se îndreaptă spre Vendée-a, spre armata Alpiilor sau spre armata din Nord”. Și din alte documente (doc. 17, p. 84; doc. 31, p. 136) reiese în mod clar că sansculotterea era formată din meșteșugari și mici negustori, din lucrători ai manufacturilor parisiene și

calfe din ateliere, la care se adăugau elementele declasate, acel „lumpenproletariat” al orașelor medievale. Ei nu puteau să aibă o conștiință de clasă în sensul modern al cuvântului, dar se simțeau solidari prin faptul că munceau cu toții, aveau o stare materială asemănătoare, duceau același mod de viață și erau însuflețiți de aceeași ură împotriva claselor avute.

În opoziție cu ei, sub termenul de „aristocrați” sînt desemnați nu numai membrii veritabili ai clasei feudale, ci toți aceia care „desaprobă revoluția regretînd vechiul regim” „cei care nu dau de lucru muncitorilor”, „cei care nu se mîndresc cu titlul și portul de sansculotte”, „moderații” (doc. 2, p. 4), „cei care fără a face ceva împotriva libertății nu au făcut de asemenea nimic pentru ea” (doc. 50, p. 214) și tot ca „aristocrați” și dușmani ai revoluției sînt desemnați cei bogați: „negustori, bancheri, speculanți” (doc. 40, p. 176). Este de observat că limitele dintre sansculoți și „aristocrați”, coincid oarecum cu cele dintre republicani și contrarevoluționari, deci nu au un criteriu strict de clasă, ci au mai ales un criteriu politic. Aceasta explică posibilitatea încheierii alianței dintre sansculoți și iacobini, care reprezentau burghezia mică și mijlocie.

Revendicările social-economice ale sansculotteriei parisiene reflectă structura ei eterogenă. Uneori ele se rezumă la asigurarea și garantarea de către stat a unui minimum necesar existenței, „noi ne adresăm vouă pentru a pune capăt lipsurilor noastre și pentru a pune în acord nevoia de alimente necesare traiului cu posibilitatea de a le obține; vă cerem să stabiliți prețuri pentru produsele de primă necesitate, în raport cu cîștigul fiecăruia, în așa fel ca fiecare să și le poată procura cu ușurință... pe tot întinsul Republicii” (Secțiunea Sansculottes către Convențiunea Națională, 31 mai 1793; doc. 11, p. 65). Alteori, secțiunile din cartierele mărginașe ale Parisului cer „înființarea unor ateliere în care omul muncitor să găsească totdeauna... de lucru” (adresa celor trei secțiuni din Faubourg St. Antoine către Convențiune — 4 iulie 1793, doc. 13, p. 92). Conflictele de muncă și de salarii, chiar atunci cînd sînt legate de muncitorii din manufacturi, nu depășesc limitele asigurării unui minimum necesar existenței (doc. 65, p. 296). Anumite secțiuni merg cu revendicările lor mai departe; secțiunea Sansculottes într-o adresă către Convențiune, cere „fixarea unui maximum de avere personală” și „ca un cetățean să nu poată poseda decît un singur atelier sau o singură prăvălie” (2 septembrie 1793, doc. 31, p. 138).

Din numeroase documente reiese că revendicările de ordin politic ale sansculotteriei se împletesc cu cele social-economice, fiind cuprinse în termenele „egalitate de fapt”, „democrație reală” și „suveranitate populară”. Secțiunile cer dreptul de a controla armata prin comisari speciali delegați pe lîngă aceasta (doc. 14—16, p. 78—82), îndepărtarea foștilor nobili și a prociilor din funcțiile administrative și din comandamentul armatei (doc. 31, p. 136); „în favoarea rămășițelor necurate ale vechiului regim, se va invoca articolul din declarația drepturilor omului care admite în mod egal pe toți cetățenii în orice funcțiune; iar noi invocăm un drept și mai sînt, acela al salvării tuturor; dacă acest principiu este anarhic, atunci urmărirea cons. iratorilor trebuie să fie considerată crimă, iar sclavia poporului va fi instaurată deapururi” (doc. 17, p. 86). Secțiunile cer numirea unor oameni devotați, republicani convingși, din rîndurile secționarilor sansculoți în aceste posturi, deoarece „patru ani în slujba apărării libertății valorează mai mult decît secole de lecții în școala despotismului” (idem).

În ceea ce privește suveranitatea poporului sansculotteriei cer ca fiecare unitate a republicii, deci fiecare secțiune, să aibă dreptul de a participa activ în toate afacerile care privesc statul (doc. 25, p. 118) socotînd-o nu ca un local al administrației locale, ci ca o parte componentă a puterii de stat.

Dacă componența socială a sansculotteriei o delimitează oarecum față de clasele de mijloc, în raport cu reprezentanții acesteia, iacobinii, revendicările ei social-economice vor constitui pe rînd un factor de apropiere sau de îndepărtare, și uneori chiar de contradicție ascuțită, așa cum reiese din documentele pe care le vom analiza mai departe.

Un număr însemnat de documente din volum se referă la perioada lunilor aprilie-mai 1793, oglîndînd procesul de radicalizare a secțiunilor parisiene, proces care a constat în faptul că în sinul adunărilor acestora și al organelor lor, elementele sansculotte cîștigă pretutindeni preponderența asupra reprezentanților marelui burghezii. Acest proces a pregătit trecerea puterii în Convențiune din mîna Girondinilor în aceea a Montagnarilor. În cele 48 de secțiuni cîte avea Parisul în această epocă (o listă a lor și o hartă cu amplasarea acestora în cuprinsul orașului sînt date la p. XXXVII-XXXIX), influența în adunări o aveau una sau alta din grupările sociale amintite, după specificul cartierului respectiv.

În perioada amintită, această influență în adunările secțiunilor din cartierele bogate

ale orașului o câștigă sansculoții, fie în mod „pașnic” prin presiunea aripei stîngi din cadrul acelei secțiuni (doc. 7, p. 24 — proces verbal al ședinței din 20 mai 1793, în secțiunea Droits de l'homme), fie prin „fraternizări” în cadrul cărora elementele sansculotte dintr-o secțiune în care influența o deținea marea burghezic, sînt aduse la putere cu ajutorul membrilor altor secțiuni, în care aripa stîngă își asigurase deja dominația (doc. 8 — 10, p. 34 — 64 secțiunea Mail, ședințele din 21 — 22 mai 1793). Aceste fraternizări iau uneori forma unor conflicte ascuțite; delegațiile unor secțiuni ce vin în secțiunea Luxembourg, pentru a fraterniza „sînt compuse din peste o sută de membrii... înarmați, unii nu vor să fie primită delegația” (doc. 12, p. 68).

Pericolul pe care l-au reprezentat pentru cuceririle democratice ale revoluției franceze tendințele aripei drepte a Convenției Naționale, condusă de Girondini, a determinat o unitate de acțiune între Montagnarzi și secțiunile Sansculotte. Dar documentele datînd din perioada de după 3 iunie 1793, dată care a însemnat instaurarea dictaturii iacobine, dovedesc că chiar din primele luni ale acestei guvernări, au existat anumite diferențieri de poziție. Încă din 4 iunie, secțiunea Halle aux Bleds cere formarea unui organ al secțiunilor reunite, alcătuit din reprezentanții acestora (doc. 13, p. 74), ceea ce ar fi constituit un control activ al maselor în administrarea orașului și nu putea în niciun caz corespunde intențiilor iacobine. Secțiunile cer permanent înăsprirea „teroarei” revoluționare (doc. 18, p. 90) privind eliberarea certificatelor cetățenești, (doc. 63, p. 282) cerînd înăsprirea regimului deținuților, controlul armatei de către un comitet reprezentînd toate secțiunile parisiene (doc. 16, p. 82). În domeniul justiției, secțiunile cer ca ea să fie publică iar sentințele să fie motivate, pentru că „publicitatea (sentinței juraților) este garanția apărării poporului” (doc. 56, p. 244). În măsurile pe care Convențiunea le-a luat în acest timp, ea a fost devansată și desigur puternic influențată de poziția secțiunilor parisiene. Documentele dovedesc acest lucru în ceea ce privește „ridicarea în masă” și formarea armatei populare (secțiunea Lambards o propune încă din 18 august 1793, cu cinci zile înainte de decretarea ei de către Convențiune — doc. 27, p. 126) cît și în domeniul fixării „maximumului general” (doc. 31, p. 136). Dar chiar cu aceste deosebiri de poziție și deși unele documente al sansculoților cuprind deja din această perioadă atacuri îndreptate împotriva iacobinilor (doc. 29, p. 131) majoritatea actelor dovedesc că secțiunile aveau în această epocă

încredere în Convențiunea montagnardă, așteptînd de la ea rezolvarea revendicărilor lor.

Primul conflict serios dintre guvernul revoluționar iacobin și secțiunile sansculotte se produce în urma decretelor din septembrie 1793, care limitau numărul adunărilor secțiunilor la două în decursul unei decade (pînă acum secțiunile se întruneau zilnic). Această măsură urmîrea limitarea controlului maselor asupra vieții publice și se explică prin aceea că iacobinii nu puteau să accepte mult timp alături de organele puterii de stat, existența unei sansculotterii puternic organizată care să-i dispute prerogativele. Secțiunile parisiene au ocolit prevederile decretului înființînd „societăți populare” care corespundeau întinderii secțiunii și care continuau să se întrunească zilnic. Documentele amintesc de formarea acestor societăți în lunile septembrie-octombrie 1793 (doc. 38, p. 172; doc. 43, p. 186 etc.). În secțiunea Réunion societatea populară se formează, „deoarece cetățenii consideră că în aceste momente de criză este important ca ei să-și împărtășească în mod deschis și liber părerile lor” (doc. 36, p. 164). Societățile populare tind să se organizeze și să lupte unitar pentru revendicările membrilor lor (doc. 44, p. 188, cerere către Convențiune a tuturor societăților populare din Paris). În ceea ce privește componența acestor societăți, documentele indică faptul că ele aveau o și mai pronunțată orientare de stînga prin instituirea unor formalități pentru admiterea în stîlul lor, cum ar fi înscrierea individuală în ședință publică a membrilor și eliberarea unor legitimații speciale (doc. 58, 59, p. 252 — 266). În ceea ce privește indemnizația de 40 bani pentru participarea la adunările secțiunilor pe care Convențiunea a acordat-o tot acuma, măsură care lărgea totuși baza de masă a acestora prin acordarea posibilității de a asista regulat la ședințe pentru cei fără posibilități materiale, unele secțiuni o acceptă și își exprimă satisfacția în legătură cu aceasta (doc. 37, p. 170) în timp ce altele o resping și o socotesc ca „rușinoasă pentru un popor liber și republican”, iar limitarea adunărilor secțiunii este considerată ca „atentat la suveranitatea poporului” (doc. 39, p. 174 — secțiunile Marchés și Contrat Social reunite către Convențiune, 13 septembrie 1793).

Dacă în domeniul exercitării puterii politice, documentele mai sus citate vădese începutul unei rivalități între iacobini și sansculoți, apoi în domeniul economic, guvernarea montagnardă nu putea și nici nu avea intenția de a satisface integral revendicările maselor populare parisiene. Numeroase documente din această perioadă aduc date în

legătură cu îngreunarea continuă a stării materiale a sansculotilor parisieni, lipsa alimentelor de primă necesitate (doc. 22, p. 98), creșterea exagerată a chiriilor în legătură cu care se cere reducerea lor la nivelul anului 1760 (doc. 42, p. 184) scumpirea vieții datorită speculațiilor celor îmbogățiți (doc. 40, p. 176). Documentele care aduc date despre participarea secțiunilor parisiene la marile sărbători din toamna anului 1793 legate de cultul rațiunii și a memoriei lui Marat și Lepelletier (doc. 46, 47, 48, p. 190—208) dovedesc că cu toate contradicțiile dintre aceștia și dictatura iacobină, secțiunile sansculote se simțeau încă solidare cu guvernul revoluționar burghez. Îndepărtarea maselor populare de guvernul iacobin se va produce abia în timpul crizei din Ventose-Germinal an. II. Așupra problemei hébertismului și a poziției sansculotteriei parisiene față de el, documentele publicate în volumul recenzat aduc date deosebit de prețioase.

Încercând să manevreze între aripa stînga și cea dreaptă a Convenției, iacobinii au sacrifiat pe rînd pe Hébert și partizanii săi, iar apoi pe Danton. Dar după dispariția lui Marat și a „turbaților” sansculotilor parisieni vedeau în hébertiști pe conducătorii lor spiritali, pe cei care se apropiau cel mai mult de revendicările lor. Se pare că de hébertiști erau legați în mod special muncitorii de manufacturi (astfel, secțiunea Marat care cuprindea numeroși partizani ai lui Hébert sprijină revendicările unor muncitoare dintr-o filatură de cîneapă pentru mărirea salariilor, iar acestea sînt acuzate de hébertism de către tribunalul revoluționar, doc. 94, p. 398). Arestarea lui Hébert în 24 ventose an. II produce o profundă dezorientare și nemulțumire în majoritatea secțiunilor parisiene. Apar placarde anonime în care poporul este îndemnat să ia armele și să se pregătească de revoltă împotriva sclerașilor și conspiratorilor care guvernază republica (doc. 67, p. 302) iar rapoartele polițienesci menționează că „este necesar să se accelereze procesul cetățeanului Hébert”. . . deoarece „domnește o frămîntare surdă” . . . „pentru a preveni ridicarea unei păci la poporului care li este favorabilă” (doc. 76, p. 338). Poziția diferitelor secțiuni în acest moment nu este identică. Secțiunea Brutus, cu o orientare pro-iacobină aprobă măsurile Convenției (doc. 68, p. 304) iar Clubul Cordelierilor care în 24 ventose hotărîse să alerge în ajutorul celor arestați, lipsit de un sprijin efectiv al maselor, capitulează două zile mai trziu, iar membrii lui nu se mai prezintă la ședință (doc. 69, 70, p. 310—314).

Faptul că organele executive din cadrul secțiunilor, acele „comitete revoluționare”

se găseau în mîna unor partizani dc-ai iacobinilor (doc. 64, p. 288) ca și arestările masive efectuate de guvern (doc. 83, p. 362) a contribuit desigur la inactivitatea sansculotteriei parisiene în momentul în care montagnarii și-au manifestat deschis intenția de a guverna singuri. O serie de documente din primăvara și vara anului 1794 vădesc îndepărtarea continuă a sansculotteriei parisiene de guvernul iacobin. Unele documente dovedesc că secțiunile și în special conducerea lor nu erau direct ostile lui Robespierre și partizanilor lui. Secțiunea Sansculottes protestează împotriva unui atentat asupra lui Robespierre și aprobă măsurile guvernului (prairial an. II. doc. 96, p. 408), dar acest document reprezintă un caz izolat.

Crizei din ventose-germinal îi urmează o serie de măsuri ale Comitetului Salvării Publice care produc descreșterea avîntului revoluționar al maselor, lipsind pe iacobini de sprijinul lor activ și deschizînd drumul reacțiunii thermidoriene. Organele Comunei parisiene sînt epurate de elemente cu orientare de stînga și încadrate cu partizani ai iacobinilor (doc. 88, p. 384). Drepturile secțiunilor sînt îngrădite, iar organele Comunei și ale Convenției își instaurează dreptul de control în domeniul rezervei pînă aici autonomiei locale, cum ar fi problemele financiare (doc. 99, p. 420), alegerea comitetelor revoluționare (doc. 88, p. 386) sau fixarea datelor ședințelor. Societățile populare sînt desființate, uneori chiar cu sprijinul comitetelor revoluționare din secțiuni care se dovedesc în general credincioase guvernului iacobin (doc. 89, p. 386 prin care societatea populară din Secțiunea Brutus anunță Convenția că se dizolvă „în intersul public”, doc. 93, p. 398, doc. 95, p. 406). Unele documente se referă la decretul îndreptate în această perioadă împotriva mișcării pentru salarii și grevă (doc. 94, p. 398). Criticile aduse de sansculotii regimului iacobin și manifestarea nemulțumirii în adunările secțiunilor, sînt considerate ca „agitație hébertistă” și se operează numeroase arestări în rîndurile sansculotilor (doc. 87, p. 378). Documentele dovedesc că secțiunile parisiene nu au avut nici de astă dată o poziție fermă și identică în fața ofensivei, pe care iacobinii au deslănțuit-o împotriva lor. În unele adrese către Convenție, ele aprobă măsurile acestora, dar aici se poate întrevădea mîna partizanilor lui Robespierre din cadrul secțiunilor. Alte adrese conțin proteste împotriva acestor măsuri și le consideră ca un „atentat la drepturile poporului” (doc. 88, p. 386).

Din documente, deși ele nu mai conțin accente revoluționare ca cele din Germinal,

se desprinde totuși o stare de nemulțumire generală a majorității membrilor secțiunilor, care explică în cea mai mare parte absența lor de partea guvernului dictaturii burgheze în momentul când acesta s-a prăbușit sub lovitura reacțiunii aripei drepte a Convențiunii.

Ultimele documente publicate în volumul recenzat datează din perioada de după 9 Thermidor și până în 1795 (an. III). În intenția inițiatorilor prezentului volum nu a fost ilustrarea istoriei sansculteriei parisiene în timpul reacțiunii thermidoriene, „deoarece ea aparține altui moment istoric, legat de mișcarea lui Babeuf”, ci doar să aducă contribuții la cunoașterea mișcării populare din perioada anterioară prin datele care reies din documentele aparținând epocii de represiune sistematică a avântului revoluționar. Sub acest aspect, credem că această parte a volumului este prea întinsă, iar unele documente nu-și găsesc locul aici, conținând informații nesemnificative. Totuși, o parte dintre documente, în special denunțuri împotriva șefilor mișcării sansculotte care au jucat un rol în timpul guvernării iacobine, sînt interesante și relie-

fează personalitatea acestora (doc. 102, p. 430 din 12 Brumaire an. III, doc. 112, p. 508 din 7 Messidor an. III).

★

În totalitatea lui, volumul de documente este o prețioasă contribuție la cunoașterea istoriei mișcării populare parisiene în timpul Revoluției franceze, constituind un omagiu adus sansculottei ului secționar, om simplu dar republican convins al cărui avînt revoluționar și spirit de sacrificiu a stat la baza victoriei asupra absolutismului feudal. Documentele publicate nu lămuresc toate aspectele epocii la care se referă; în special rolul muncitorilor în sinul mișcării sansculotte este vag conturat și poate căutări atente în arhive vor umple acest gol, după cum publicarea unor documente asupra mișcării maselor populare din provincie, în special la Lyon, va aduce date pentru cunoașterea și mai completă a rolului maselor în Revoluția franceză.

Radu Popa

Априлско въстание 1876 г. Сборник от документи
(Răscoala din aprilie 1876. Culegere de documente)

Sofia, vol. I, 1954, 661 p.; Vol. II, 1955, 577 p.; Vol. III, 1956, 417 p. + CXXXI pl.
Publicate de Biblioteca de stat Vasil Kolarov

Vol. I și II, au fost întocmite de un colectiv format din B. T. Petkova, V. Tileva, Z. Noneva, M. T. Petrova și Kirila Karateodorova, sub conducerea acestora din urmă. Documentele din vol. III au fost pregătite, adnotate și traduse de Dr. B. Nedkov. Redactor general al volumelor este prof. Al. K. Burmov, istoriograf al acestei perioade, care semnează și prefețele la toate cele trei volume.

Biblioteca de Stat Vasil Kolarov din Sofia este păstrătoarea nu numai a celor mai rare și valoroase tipărituri bulgare și străine ci și a unei foarte bogate arhive istorice care formează secțiunea „Arhiva istorică bulgară”. Direcțiunea Bibliotecii a avut o idee foarte bună de a publica din această arhivă și a altor institute toate documentele referitoare la răscoala antiotomană din 1876.

Volumele I și II conțin documentele bulgărești propriu-zise iar vol. III pe cele turcești. În vol. I mai sînt incluse rapoartele și corespondența diplomatică străină din timpul răscoalei. Acestea sînt reproduse în limba originală și însoțite de o traducere și note în limba

bulgară. Ele au fost traduse de: T. Kirkova (din l. rusă), Dr. I. Panaiotov (din engleză și franceză), E. Oșanina (din rusă și sîrbă) și D. N. Mineev (din l. română). În vol. I, care cuprinde perioada 1.X.1875—17.III.1877 documentele sînt date integral și avînd la început indicațiile: de la cine și către cine este adresat (un fel de titlu) urmat apoi de regist (conținutul în rezumat) iar la sfîrșit notele (identificări de persoane, locuri etc.).

În facsimile se reproduc o serie de scrisori mai importante.

Spre deosebire de volumele I și III, volumul II are 2 părți. În prima parte sînt așa numitele „Adnotări la documente și materiale de la 1875 pînă în 1951” (p. 11—260) iar în cea de a doua „Adnotări la dosarele de pensie ale veteranilor participanți la răscoala din aprilie” (p. 261—423). Publicarea documentelor urmează aceleași principii ca și cele expuse mai sus pentru vol. I și III, cu deosebirea că regestele sînt mai dezvoltate, iar de multe ori conțin și reproducerea pasajilor mai importante din document.

După destrămarea Comitetului Central Revoluționar Bulgar din București și înfrângerea răscoalei anti-otomane din 1875, ia ființă, în toamna aceluiași an, un nou comitet revoluționar cu sediul la Giurgiu. Acestuia îi revine sarcina pregătirii răscoalei din primăvara anului 1876. Munca pe care au depus-o membrii acestui Comitet și partea revoluționară a emigrației bulgare a fost o muncă uriașă și eroică. Greutăți de tot felul stăteau în drumul acestor revoluționari bulgari. Mulți dintre ei veniseră în țara Românească, în urma înăbușirii răscoalei din 1875 de către otomani, fără mijloacele materiale cele mai elementare și-și lăseseră în Bulgaria unii părinții, iar alții rudele cele mai apropiate.

Emoționanta scrisoare pe care o adresează N. Obretenov de la Giurgiu, la 1.X.1875 mamei sale, Tonca Obretenova¹, deschide seria documentelor. În această scrisoare Nicola se interesează de tovarășii lui de luptă, de cetașii de la Cervenavoda (sat lângă Rusciuc) care porniseră contra turcilor în 1875², de steagii lor pe care să-l ascundă și să-l păstreze... „hainele și armele care au fost salvate spuneti țărănilor să le ascundă fiindcă vor trebui pentru la primăvară” scria el în continuare. Ideea aceasta este prezentă de fapt în aproape toate scrisorile revoluționarilor bulgari din vol. I, fiindcă întreaga lor activitate se desfășura în vederea acestui scop.

Din materialul publicat se vede atât ospitalitatea pe care poporul nostru a dat-o emigraților bulgari care au găsit adăpost la noi în țară — mai în toate orașele erau colonii bulgare —, cât și legăturile unor revoluționari democrați bulgari cu oamenii simpli de la noi și cu cercurile progresiste. Astfel notes-ul lui Ilarion Dragostinov, căzut eroic în luptă cu turcii, conține, între altele, și „cîntece românești revoluționare” (vol. II, doc. nr. 1).

¹ Nicola Obretenov a fost cel de-al patrulea fiu al Toncăi Obretenova, cea mai distinsă revoluționară bulgară de pînă la eliberarea Bulgariei de sub jugul turcesc. Fiii și fiicele, precum și ea însăși, cunoscută sub numele de „baba Tonca”, au fost revoluționari de frunte.

² N. Obretenov, ca membru al comitetului revoluționar bulgar din Rusciuc, luase parte la organizarea acestei cete în vara anului 1875. Pentru activitatea ei cf. articolul Червеноводската гета 1875 година de Hr. Mașkov în „Voenno-Istorieski sbornik”, Sofia, XXXIV, 1955, nr. 3, p. 102—123. La p. 103 și 109 sînt reproduse fotografiile lui Nicola Obretenov și a „legendarei” baba Tonca.

Ar fi fost bine ca ele să fi fost enumerate, unele putînd fi necunoscute istoricilor noștri. Necunoscute altfel, au rămas în notes-ul lui Hr. Botev numele scrise de însuși marele revoluționar: Nicu Boteanu, Marko Brutar - Călărășu, Malachi Popescu - Călărășu. Acești doi din urmă sînt scriși cu litere românești. Tot astfel este notat după N. Boteanu: Str. Cazarmei No. 21. Alcătuitorii neștiind despre ce exact este vorba au pus după ea semnul întrebării. O stradă cu acest nume există încă în București și poate cercetări locale ale istoricilor orașului ar aduce vre-o lămurire cît de mică. Actualmente la nr. 21 există o casă cu un etaj care după aspectul exterior este din sec. XIX. Locatarii o „datează” după tradiție, „de o sută de ani”. Cercetările trebuie duse mai departe — pentru a se vedea dacă aceasta este casa despre care este vorba — lucru pe care intenționăm a-l face în viitor. — Tot cu litere românești este notat pe acest carnet: „Bacău” și „Busău”. De acolo probabil aștepta Botev unii voluntari pentru detașamentul lui, ale căror nume nu le știa încă.

Alte documente vorbesc despre ajutorul pe care se străduiesc să-l dea bulgarii, emigrați la noi mai înainte, celor veniți după înfrîngerea răscoalei din 1875. Astfel Rafail Atanasov, membru activ al comitetului revoluționar local Galați, scrie lui Hristo Makedonski, care fusese luptător în ceata lui Hagi Dimităr (1868) și se stabilise la Fundeni (Moldova) să găsească orice de lucru pentru Hariton Stancev „fiindcă acest om e necesar” (vol. I, doc. 17 și 18).

Într-adevăr Hariton Stancev va pieri eroic în lupta de la mănăstirea Dreanovo, în primăvara lui 1876. Tot R. Atanasov îi scrie lui T. Peiov din Brăila să primească cu încredere pe Dimităr Topalov care se va duce apoi „la Ploești la Toma Hitrov ca să învețe meseria de fotograf” (vol. I, p. 1, doc. 4). Toma Hitrov va participa la războiul sîrboturc din 1876.

În timpul desfășurării răscoalei au loc o serie de acțiuni ale emigrației bulgare la noi pentru ajutorarea poporului bulgar. În frunte stau muncitorii bulgari în emigrație. Un grup mai numeros era cel care lucra la construirea liniei de cale ferată Ploiești-Predeal. De la Bușteni unde se găseau atunci, ei trimit la 1 iunie 1876, o scrisoare mișcătoare de solidaritate cu lupta din Bulgaria, pe care o adresează unor Comitete revoluționare din România. Ei scriu: Aici la Calea ferată care se construiește de la Ploiești la Predeal, se găsesc la lucru cam o sută de tineri bulgari, acești fii, auzind că răscoala din Bulgaria este la o răpîntie doresc și ei să se ducă în Bulgaria

pentru a lua parte cu frații lor care luptă (p.476). Împrejurările nu o permit însă. Această scrisoare este semnată „pentru toți” de V. P. Kulev din Slatina care mai înainte cu câteva luni, în octombrie 1875, ajutate pe Ivan Sapunov și ținuse adunări cu ceilalți revoluționari bulgari din Tețeven în camera lui care, poate, se mai păstrează și azi.

Într-o scrisoare adresată lui Hristo N. Poliev din Galați, de la București, la 27 iunie 1876, se vorbește: „În aceste zile există speranța că aici (la București) se va constitui o societate pentru a strânge ajutoare voluntare pentru creștinii sinistrați din Turcia și pentru cei răniți” (vol. II, doc. 104)¹. Societatea aceasta se va constitui într-adevăr, așa cum se vede chiar din scrisoarea „Societății filantropice” către D. F. Stuart, reprezentantul diplomatic al Rusiei la București, prin care acesta este rugat să-și dea concursul pentru publicarea de anunțuri în ziarele „Golos” și „Moskovskie Vedomosti” (vol. II, doc. 222).

Se va mai constitui un „Comitet filantropic feminin” avînd ca președintă pe însăși Elisaveta Polieva (vol. II, doc. 229) și o Eforie filantropică bulgară numită și „Societatea bătrînilor” (vol. II, doc. 232).

Proiectul de statut al „Societății filantropice feminine” (vol. II, doc. 156) întocmit la 15—27 iulie 1876 la București consemnează că „în ziarele bulgare și române se vor publica știri despre donațiile strînse și unde au fost folosite aceste ajutoare”.

La o reprezentație de binefacere în Rusia s-au strîns 400 ruble pe care D. F. Stuart² le predă comitetului filantropic feminin (vol. II, doc. 229). O serie întreagă de documente arată primirea ajutoarelor (vol. II, doc. 230, 232,

¹ La Muzeul romîno-rus din București se păstrează un manual de geografie (A. Obodovschii, *Учебная книга всеобщей географии*, Skt. Petersburg, ed. a III-a, 1847) pe care au studiat părinții lui H. N. Poliev și au însemnat cu propria mîna (p. l. v.): „*Теодора Полиевъ и Николай X. Полиевъ от Карлово*.” De reținut este și faptul că acest manual conține la p. 319—320 date despre așezarea, suprafața, numărul locuitorilor, bogățiile și faptele istorice însemnate privind Moldova și Țara Romînească.

² La Muzeul romîno-rus din București (fondul manuscrise) se mai păstrează ciorna unui memoriu pe care îl înaintează Stuart către Petersburg în această perioadă. El este scris credem, în legătură cu interesele economice ale emigrației bulgare de la noi care voia o mai strînsă colaborare economică bulgaro-romîna.

233, 234, ș.a.). Printr-o scrisoare din august 1876 din București „Soc. Filantropică centrală bulgară” își exprimă recunoștința față de Victor Hugo, care își exprimase compătimirea față de suferințele poporului bulgar și îl proclamă membru de onoare al ei (vol. II, doc. 239).

Interesul față de evenimentele petrecute în Bulgaria era foarte viu atît în rîndurile emigrației bulgare de la noi cît și al romînilor. În biblioteca institutului de Istorie din București se păstrează un exemplar dintr-o carte rară bulgărească scrisă de Atanas P. Cernev și tipărită la București, puțin înainte de aprilie 1876, în tipografia lui Botev — Svoboda (Libertatea). Ceea ce este mai prețios este faptul că această lucrare a aparținut bibliotecii Școlii centrale din București și este intrată în fondul ei în *mai 1876*. Poartă însă și ștampila unei societăți a elevilor bulgari, necunoscută, după cîte știm, pînă acum. Presupunem că au existat deci unele legături ale elevilor de la Școala bulgară din București cu Școala centrală sau poate profesorul Zotta, să fi adus această carte de acolo³ pentru Bibliotecă. E foarte posibil ca și la Școala Centrală să fi fost eleve bulgăroaice.

Pe pagina de titlu a cărții ni s-a păstrat următoarea însemnare devenită fragmentară prin tăierea marginilor cărții la legat „... Bibliotecii formată de societatea ele(ve)loru Școlii Centrale — 1876 Maiu I. Profesore Vi. Zotta N.”. Semnătura și însemnarea sînt de aceeași mîna, și cu aceeași cerneală. Pe pagina din față celei de titlu (p. 2-a a legăturii) este o semnătură cu cirilice: *V. Z. Nanovu* (astfel citim noi). Pe carte se vede și o ștampilă cu negru de fum pe care se poate citi doar *Бълг. ученич. дружество* în semicerul de sus și *събуждение* la mijloc. Partea de jos a ștampilei, ovală, nu se poate citi, fiind acoperită de ceara picurată de la o lumînare. Atanas Cernev a fost un membru activ al comitetului revoluționar din Oltenița. A luat parte la pregătirea răscoalei și a cetei lui Tanio Stoianov — „ultimul ajutor din partea emigraților (bulgari) în România dat răscoalei din Bulgaria”⁴.

Răscoala din aprilie 1876 a fost susținută și prin publicarea unor articole de către emigrații revoluționari bulgari, în România, în

³ Rămîne de cercetat și arhiva Școlii centrale, astăzi aflătoare la Arhivele statului — București.

⁴ Pregătirii și luptei acestei cete în Bulgaria îi consacră un studiu Ivan Stoicev (în rev. *Istorieski pregled*, 1958, nr. 3. p. 71—101) sub titlul „Tanio Stoianov Kurtev și ceata lui în anul 1876”.

ziarele bulgărești, sau prin publicarea de știri în ziarele românești.

Imperiul otoman se temea chiar de știrile apărute în ziare. Astfel printr-o notă oficială otomană se protestează pe lângă guvernul român pentru că ziarul „Telegraful” a publicat o știre despre răscoala din Bulgaria (vol. III, doc. 573). Un ordin oficial al valiiului interzice cu strictețe introducerea ziarelor bulgărești „Noua Bulgaria”, „Balcanul”, „Emigrantul” (*titlurile sînt în traducere*) tipărite la București, în imperiul otoman (vol. III, doc. 583).

Posibilitatea de a ajuta poporul bulgar în lupta sa de eliberare de sub jugul otoman, era îngrădită, pentru poporul nostru, de faptul că România nu își câștigase încă independența de stat. Cu atât mai important ni se pare documentul (vol. I, doc. 385, 17 mai) care arată înțelegerea deplină a acestei situații. Este declarația pe care o dau luptătorii de sub conducerea lui Botev, că au forțat vaporul austriac „Radetzki” să-i debarce pe malul drept al Dunării. Acest document era nu numai o ajutor pe care revoluționarii îl dădeau comandantului vasului, dezvinovățindu-l, ci avea o importanță mai mare. Cele petrecute puteau fi luate altfel drept un act de acuzare al Porții împotriva României că nu respectă convențiile internaționale.

Un alt grup de izvoare, destul de important, îl constituie și documentele emise de autoritățile otomane din Bulgaria și de la Constantinopol pe timpul răscoalei și imediat după aceea (1876–1877). Acestea urmăreau atât mișcările emigrației bulgare de la noi, prin spionii lor, cît și legăturile lor cu populația de dincolo de Dunăre și trecerea cetelor de revoluționari, în frunte cu voievozii (conducătorii) lor. Documentele acestea sînt publicate în traducerea foarte îngrijită a turcologului bulgar dr. Boris Nedkov, în vol. III¹. Ele sînt grupate după regiunile în care revoluționarii împărțiseră teritoriul Bulgariei, în vederea declanșării răscoalei: Panaghiuriște (p. 15–38), Tîrnova (p. 39–153), Sliven (p. 154–170); Vrața (171–333), iar apoi cele cu caracter general (p. 334–363). Primul document care deschide volumul (p. 15–16 din 15–17 aprilie 1876), este și foarte important. În primul rînd fiindcă originalul bulgăresc după care a fost tradus atunci în turcește (de către autoritățile otomane), s-a pierdut și astfel abia acum devine cunoscut în întregime istoriografiei bulgare. În al doilea rînd, dar nu mai puțin important, este *conținutul lui*. Chemarea pe care o adresează „apostolii” (astfel se

nuneau conducătorii regiunilor revoluționare) este plină de înflăcărare: „Frați bulgari! A sosit sfîrșitul tiraniei feroce pe care de cinci secole încoace o răbdăm sub stăpînirea silnică otomană. Fiecare dintre noi aștepta aceasta cu nerăbdare”. În același timp însă un umanism profund se desprinde din ea: „luptă-te fără teamă cu dușmanul, dar nu renunța la mîrlănimia ta față de cei căzuți prizonieri (prînși)”. Această chemare a fost alcătuită de comisia revoluționară aleasă în localitatea Oboriște. Acolo se luase holărtea ca răscoala să izbucnească la 1 mai (cf. doc. 2, nota nr. 1), dar evenimentele se precipită: autoritățile otomane dau ordin ca să fie arestate comitetele revoluționare. Primii sînt unii membrii din Koprivștița. Atunci consiliul insurecțional de acolo anunță într-o scrisoare adresată lui Stoian Zaimov la Vrața (centrul al unei regiuni) că, din cauza aceasta „ne-am văzut nevoiți să începem răscoala”. Și așa steagurile au fost desfășurate în Balcani și pădurile Koprivștița, Panaghiuriște și alte 32 de sate, iar în continuare „acum nu ne rămîne nimic altceva decît să spunem înaintea!” doc. 2, și acest document s-a pierdut în original rămînînd numai această traducere. Măsurile luate de autoritățile otomane pentru înăbușirea răscoalei se oglindesc limpede, în toată seria întregă de documente care urmează, sub toate aspectele lor. Astfel Valii cer arme, raportează Porții despre felul cum au acționat, așteaptă ordine, cer amănunte etc.

Toate cele trei volume au la sfîrșit un „aparat de consultare” care conține lista prescurtărilor, indici de nume de persoane, geografice și de materii, fapt care contribuie mult la înlesnirea cercetărilor. Indicele de nume de persoane al volumului I este și mai valoros prin faptul că se dau, pe lângă indicația paginilor unde apar numele respective, datele biografice și caracterizarea atitudinii lor în desfășurarea răscoalei. Pe lângă indicii de mai sus, vol. III conține și unul cronologic (p. 369–370). Ar fi fost bine ca și celelalte două volume să aibă indice cronologic. La indicele de nume geografice vol. 1, p. 476 și 629. observăm unele scăpări: Vișteni în loc de Bușteni; numele corect (la nominativ) al unor munți din Cehia este *Krkonoše* și nu *Krkonosich* (vol. II, p. 478). La indicele de materii al vol. I (p. 617) nu este trecută la străzi „Strada Cazarmei” de la p. 395, doc. : 78, despre care am vorbit mai sus, și nici strada Vergului din București, unde la nr. 6 era sediul Soc. Filantropice bulgare (vol. II, p. 47). Piatra (p. 635) este *Piatra Olt*, iar Fundeni (din Moldova) nu este oraș, ci comună.

Răscoalele poporului bulgar împotriva jugului otoman au culminat cu marea răscoală

¹ Volumul III ne-a fost adus de la Sofia prin amabilitatea tov. M. Guboglu.

din aprilie 1876. Deși înăbușită de sultan, ea constituie totuși o pagină de mare eroism în istoria Bulgariei. Studiarea științifică și în toate amănunțele a pregătirii și desfășurării acestei răscoale va putea fi făcută de acum

înainte pe baza sigură a acestor volume, rod al unei munci susținute și meritorii a istoricilor bulgari.

A. Constantinescu

FRIEDERICH MAGER „Geschichte des Bauerntums und der Bodenkultur im Lande Mecklenburg”

(Akademie Verlag—Berlin, 1955, 591 pagini)

Apărută ca un prim volum al publicațiilor Comisiei istorice din R.D.G., cuprinde o istorie a țărănimii și agriculturii din Mecklenburg și Pomerania.

Interesul actual al unui asemenea studiu rezultă din faptul că Mecklenburgul face parte din zona nordică și nord-estică a Germaniei care, împreună cu Prusia, a avut o dezvoltare socială cu totul alta decât a restului Germaniei. Până după 1900 mai dăinuiau aci latifundiile, cuprinzând peste 80% din teritoriu, alcătuind baza socială a unei „junckerimii” reacționare. Scopul mărturisit al autorului este de a explica istoric cum s-a putut întâmpla ca această cetate de reacționară, de caracter feudal, să se mențină atât de târziu, ajungând a stăpâni poliți-cește Germania, pe care a dus-o în două rânduri la catastrofă, neputând fi lichidată decât prin acțiunea revoluționară din 1945—1946.

Avem deci un studiu asupra antecedentelor îndepărtate a ceea ce s-a numit calea prusacă de dezvoltare a capitalismului în agricultură adică un studiu menit să lămurească multe din problemele interesând întreaga Europă răsăriteană.

Se știe că dezvoltarea socială a acestei părți a Europei a fost alta decât cea apuseană. Sintem aci, în Mecklenburg, Pomerania și cu atât mai mult în Prusia, în plină patrie a ceea ce Fr. Engels a numit „cea de a doua aservire” : e vorba de fenomenul social pe care îl provoacă patrunderea capitalismului în sînul unor societăți rămase încă profund feudale și care, în loc să ducă la lichidarea feudalismului, cum s-a întâmplat în apus, dă parcă, dimpotrivă, un nou spor de putere feudalilor care își transformă țărani în „iobagi”, muncind însă într-o conjunctură și în scopuri capitaliste.

O astfel de „a doua aservire” au cunoscut-o și țările române și a fost semnalată în istoriografia noastră actuală¹.

Dar pînă acum ne lipsește un studiu mai amplu asupra acestei probleme : nu știm încă

amănunțit cum a fost posibil ca în țară la noi, ca în întreaga parte a Europei care începe de la Elba spre est, dezvoltarea social-economică să fi dus, temporar, la o înăsprire a feudalismului, la o recădere în faze anterioare de rentă feudală, mult înăsprite.

Pentru a putea marca trăsăturile comune și diferențele pe care le prezintă istoria noastră socială în ansamblul acestui proces social răsăritean al celei de „a doua aserviri”, studii ca cele ale lui Mager sînt deosebit de utile.

Dar interesantă și cuprinzînd învățăminte pentru noi, nu e numai problema pusă ci și modul ei de tratare.

În primul rînd : Mager prelucrează și sintetizează un număr într-adevăr impresionant de monografii de specialitate, mai vechi și mai noi, ceea ce nouă ne lipsește. Noi nu dispunem decât de lucrări cu caracter general, iar nu de monografii detaliate, pe probleme și pe regiuni.

În al doilea rînd, Mager nu folosește numai monografiile propriu-zis „istorice”, ci și o sumă de studii aparținînd altor discipline ale științelor sociale : economia politică, geografia economică, istoria tehnologiei, etnografia, demografia, filologia și științele juridice sînt toate puse la contribuție, materialul informativ fiind, ori de cîte ori se vedește a fi necesar, prelucrat statistic și înfățișat cartografic.

Conform metodologiei cerute de materialismul istoric nici nu se poate proceda altfel. Științele sociale au ajuns azi la un nivel sub care nu-i este nimănui îngăduit să coboare. Cîmpul de cercetare al acestor științe sociale, urmărind studiul legilor de dezvoltare ale societății, nu mai fac deosebire între „istoric” și „contemporaneitate”. Nici-o schimbare în esență nu deosebește obiectul de cercetare al societății omenești trecute, față de cea de azi. Pe baza aceleiași concepții materialist-istorice,

¹ Vezi A. Oțetea, *Le second asservissement des paysans roumains, 1746—1821*; în *Nou-*

velles études d'histoire, présentées au Xe Congrès des sciences historiques, Rome 1951, Editura Academiei R.P.R.

cercetătorii trecutului și ai prezentului își unifică metodele de cercetare. În măsura posibilului, seria de tehnici elaborate pentru studiul vieții contemporane trebuie de aceea puse la contribuție și de către cei care studiază trecutul.

E de la sine înțeles că mnuirea acestor tehnici complexe ale științelor sociale actuale, atrnă și de natura informațiilor de care dispunem. Mager studiază cu alte unelte de analiză epoca reformelor agrare din Mecklenburgul anilor 1945—1946, dect cele folosite pentru studiul epocii marilor migrațiuni de popoare. Dar pentru fiecare fază în parte, complexul întreg al tehnicilor și metodelor din domeniul științelor sociale este din plin folosit în lucrarea pe care o comentăm.

Dat fiind proporțiile acestei istorii a agriculturii și agricultorilor din Germania răsăriteană, nu va fi loc, în cadrul restrns al acestei reviste, pentru o recenzie largă, cuprinznd un rezumat al tuturor aspectelor lucrării. Ne vom mărgini deci să schițăm doar liniile mari ale tezei susținute, să insistăm asupra citorva probleme de metodologie și să subliniem acele pasagii care pot prezenta interes pentru elaborarea viitoare a unei istorii sociale a țărănimii noastre.

Cele mai vechi știri privitoare la Mecklenburg aparțin istoriei medievale. În epoca marilor migrații, o populație slavă, cea a Venzilor, locuia țara, poate suprapusă peste o anterioară populație germanică, despre care nu snt însă știri directe. Venzii, trăind în sate, cu staroști ajunși hereditari și stăpni ai trupurilor de moșie sătești, în care muncitorii efectivi ai pământului nu mai dispuneau dect de casă, ogradă și grădină înconjurătoare și de un drept de folosință asupra terenului vălmaș, atinseseră treapta uniunilor de triburi. Organizarea lor vicinală, cuprindea centre administrative dotate cu „fortificații”. Principele lor avea drept de judecată superioară și drept de preemțiune în cazuri de desherență. Adunările vechilor comunități erau înlocuite prin stăpînul local al satului, față de care țărănimea era datoare cu dijma (Wozog). Procesele de diferențiere socială erau destul de înaintate: nu numai o aristocrație de caracter încă gentilic, dar și categorii țărănești diverse, se aflau diferențiate: *knefti*, unii liberi alții dependenți, *smurzi* aservăți, cu o situație socială abia deosebită de cea a *robilor*.

Totuși, în majoritatea sa, țărănimea rămăsese personal liberă.

Baza economică a acestei structuri sociale era o agricultură extrem de rudimentară și o creștere de vite în păscut liber. Plugul de lemn primitiv, tras de boi sau cai, făcea necesară o agricultură itinerantă, practicată prin distri-

buii periodice de loturi, mereu schimbate, pe întreaga suprafață a trupului de moșie sătesc. Deci un sistem de „Einfelderwirtschaft”, pe care se practicau tehnicile „Wildefeldwaldwirtschaft” și „Wildefeldgrasswirtschaft”. De asemenea, o apicultură sălbatecă de pădure, era folosită. Satele, fără hotare precis delimitate, nu acopereau totalitatea suprafeței regiunii, ci alcătuiau doar insule necontigue, despărțite între ele prin vaste păduri și izlazuri sălbatece. În nord, dominau terenurile mlăștinoase, despopulate.

Cu alte cuvinte, ne aflăm în fața unei faze agricole care are cele mai mari asemnări cu ceea ce la noi se numește „sistemul agricol al moinelor”, practicate în defri,ări reinnoite, în pădure și în închideri mutătoare, pe izlaz.

La noi în țară, asemenea tehnicile ale moinelor s-au păstrat pînă foarte tîrziu, în anume regiuni de munte, astfel încît au putut fi studiate etnografic, la fața locului. În Mecklenburg, ele au dispărut însă de mult. Pentru reconstituirea lor a fost deci necesară folosirea altor metode de cercetare. Mager se întemeiază mai ales pe o cronică din 1170. Dar cum nouă ne lipsesc astfel de cronici, e mai interesantă pentru noi, calea arheologică, de asemenea folosită de acest autor.

Există o metodă de arheologie medievală asupra căreia avem tot interesul a ne concentra atenția. Nu e nici pe departe ceea ce știm că este arheologia medievală apuseană, romantic aplecată asupra „burgurilor” seniorale și asupra „orașelor”, ci o arheologie rurală, care are drept scop lămurirea condițiilor de viață și a formelor de organizare socială a marii mase a țărănimii direct muncitoare a pământului¹.

O astfel de arheologie, practicată pe scară largă și sistematic, ar fi pentru noi de un interes vital, fiind singura cale pe care putem nădăjdui să găsim o lămurire a veacurilor dinaintea epocii formării statelor autohtone.

Această arheologie caută să restabilească în primul rînd tipurile străvechi de structurare economică și juridică a trupurilor de moșie sătești, precum și a vetrelor de sat. Din acest punct de vedere, ea nu e dect o extindere, la arheologie, a concluziilor la care a ajuns știința etnografiei cu privire la problemele „structurilor teritoriale”.

În al doilea rînd, ea supune și studiul locuințelor și acareturilor unei analize sociale, studiindu-se deosebit clădirile țărănești și clă-

¹ În bibliografie, este menționată lucrarea lui Franz Engel, *Arhaeologischen Methoden in der Mittelalterlichen Siedlungsforschung*, din 1936.

dirile stăpînilor, pentru a determina, cu ajutorul lor, formele de organizare ale comunităților familiale, sătești și, cînd este cazul, urbane.

În sfrîștit, studiul uneltelor se integrează într-un studiu de istorie a tehnicilor și modurilor de organizare a muncilor agricole.

Asemenea cercetări arheologice făcute asupra așezărilor străvechi slave din Mecklenburg, părăsite sau arse, din care nu ne-au rămas decît urme materiale ascunse în pămînt, merg uneori la procedee care nu știm a se fi folosit la noi, cum este de pildă studiul „plantelor scăpate din cultură”, care ne poate duce la reconstituirea unei agriculturi de mult dispărute.

În grupul satelor străvechi slave, determinate astfel arheologic, dar și pe calea studiilor de toponimie, două sînt formele de bază care par a domina: așa-numitele *sate-ulițe* și *sate-crîng* (Strassendorfer și Weilerartigendorfer forme). Apar însă și forme *Rundling*, rotunde, care par însă a aparține unui strat mai vechi, germanic, preluat apoi de către slavi.

Spre deosebire de vechea etnografie, aceste tipuri de așezare nu ne sînt explicate prin „etnie”. Nu sînt adică socotite a fi tipuri specifice „slave”, sau specifice „germanice”; ci tipuri aparținînd unor anume faze de dezvoltare socială, unor anume ocupații și tehnici de muncă, prin care pot trece deopotrivă orice neamuri în anume etape de dezvoltare istorică.

Distribuția acestor tipuri de sate arată că satele-ulițe și satele-crînguri domină de-a lungul rîurilor, în timp ce tipul *Rundling* se află mai ales pe interfluvii. Acest din urmă tip nu se găsește la slavi decît între Oder și Elba, nu între Oder și Urali.

În ceea ce ne privește, studiile etnografice ne arată că avem și noi sate-ulițe și sate-crîng. Dar privitor la vechile așezări romîno-slave, ne lipsește o campanie de săpături arheologice și de cercetări toponimice, care să ne permită să stabilim și noi, cartografic, ariile de răspîndire a unor asemenea tipuri, (printre care cele *Rundling* nu ne sînt semnalate), sau a altor tipuri reprezentînd alte stadii de dezvoltare socială.

Faptul hotărîtor în istoria Mecklenburgului este că, în a doua jumătate a veacului al XII-lea și continuînd de-a lungul veacului al XIII-lea, are loc un puternic proces de colonizare, de vaste proporții, cu direcția vest-est, de pe urma căruia am avut și noi seria de colonizări săsești din Transilvania, precum și seria de colonizări din regiunile Galiției, care ne interesează în măsura în care a fost folosită și o populație romînească, cu „cnezi” și „jus valachicum”.

În Mecklenburg populația germanică colonizată masiv, a mistuit vechea populație slavă, spre deosebire de ceea ce s-a întîmplat la noi, unde sașii au rămas ca un corp străin în sinul Transilvaniei, iar coloniile de drept valah din Galiția s-au topit în masa populației locale.

În Mecklenburg, vechiul drept slav este citat pentru ultima oară în 1315, locul lui fiind luat de dreptul feudal al Germaniei de Apus, întemeiat pe „Lehnverfassung” și „Rittertum”.

Se cedează „cavalerilor” castele, cu drept de colonizare. Vechea nobilime ventică se integrează noii nobilimi cuceritoare, i se infeudează, sau decade în rîndurile țărănimii, proces social asemănător celui pe care l-am cunoscut și noi cu „voevozii” și „cnezii” din Transilvania, după cucerirea maghiară.

Acești cavaleri, ca și Principii și biserica, realizează colonizarea cu ajutorul unor antreprenori specializați, numiți „locatori”, pe care de asemenea i-am cunoscut și noi în cursul colonizărilor galițiene. Acestor „locatori” li se dă 1/4 din terenurile arabile, li se acordă titlul de „schultheiss” și anume avantagii fiscale.

Situația țăranilor coloniști nu putea fi în tot cazul mai rea decît cea pe care o părăsiseră, din regiunile lor de baștină: Vestfalia, Saxa de Jos, Holstein. Erau deci țărani personal liberi, cărora li se da pămînt în plină folosință, cu drept de moștenire și vînzare, datori fiind numai cu plata unui *cens*, a unei *Bede* (dare ocazională) a unui *Rauchhuhn* (plată pentru administrarea justiției) și, față de biserică, cu o dijmă mare, din cereale și o dijmă mică, sporul de vite, amîndouă plătite în natură plină la jumătatea veacului al XIV-lea, apoi în bani. Corvoada, redusă doar la cîteva zile, avea un caracter de prestație publică (servicii militare, muncă la drumuri, cărăușii).

Studiul structural al teritoriilor sătești din acea vreme denotă un substanțial progres agricol față de situația anterioară. Noile sate-colonii, evaluate pe cale arheologică și toponimică la peste 400, introduc plugul greu de fier, fiindu-le astfel cu puțință să pornească la desțeleniri masive și la drenarea pămînturilor din nord. Satele noi se intercalează printre cele vechi, populația crescînd de la 47 000 oameni (3 locuitori pe km² în epoca ventică) la circa 100 000.

Satele acestei epoci aparțin următoarelor tipuri de bază: Tipul *Rundling*, sat specific de crescători de vite: un cerc de case, toate cu fața întoarsă spre o piață centrală, obor de vite, cu adăpătoare. Întreg satul, închis între garduri, nu e decît un imens țarc, cu o singură intrare, pentru paza de noapte a turmei comune.

Tipul *Angerdorf* este un Rundling în fază de trecere spre agricultură: strada se despică în furcă, avînd două intrări în sat, păstrînd un izlaz în piața centrală a satului.

Loturile agricole sînt încă de tipul „muțător”, presărate ici și colo pe întinsul izlazului, sau excepțional în formă de loturi asociate pe anume *Gewanne*, adică „racle” în terminologia noastră rurală.

Cel mai răspîndit tip de sat este cel numit *Hagendorf* în care tipic este satul de lăzuitori coloniști: *Waldhuffendorf*. În mijlocul pădurii se deschide o uliță și se dă fiecărui colonist loc de casă pe o singură latură a acestui sat-uliță. Fiecare colonist defrișează pe seamă proprie, un lot căzînd perpendicular pe stradă și lat cît îi este lotul de casă ce i s-a dat. Loturile acestea, defrișate, numite HUFFE (corespunzînd oarecum cu „delnița” noastră) merg dintr-un cap în celălalt al terenului acordat satului. (Din cînd în cînd am spune noi). Toate loturile sînt deci paralele între ele și seamănă — dar e numai o aparență — cu satele noastre umblătoare pe bătrîni de tip II.

Mai răspîndită este însă varianta agricolă. Aci strada nu mai trece de pe o latură pe alta a trupului de moșie, astfel încît hufele agricole nu mai pot fi date în continuarea locurilor de casă, ci se dau în mai multe „tarlale” (*Gewanne*) de obicei trei, potrivit sistemului clasic al agriculturii pe trei tarlale (*Dreifelderwirtschaft*).

În stînul fiecărei *Gewanne*, hufele curg în forma unor loturi alungite și alăturate (*Gemengelage*) întocmai de altfel cum se întîmplă și în satele noastre, în cuprinsul recelilor.

Forme mixte de trecere de la un tip de așezare la altul există. Printre ele, este de semnalat, îndeosebi, tipul de sat denumit *Hauffendorf* (sat îngrămădit) care se naște atunci cînd un vechi sat pastoral, cu izlaz central în vatra satului, trece la agricultură: izlazul central devenit inutil, se acoperă cu case, care se înghesuie unele într-altele.

Aceste tipuri de sate ne interesează în mod direct, dat fiind că le regăsim și în așezarea atît a sașilor din Transilvania cît și a populațiilor de origine variată pe care le-a adus în Banat colonizarea tirzie leopoldină. Totuși nu avem încă nici un studiu care să ne permită să inventariem aceste tipuri de sate și să le cartografiem, încadrîndu-le într-o istorie a tehnicilor agricole.

În Mecklenburg, în stînul acestor sate agricole lotizate în sistemul huffelor, fiecare țăran deținea circa 20 de ha, diseminate în toate *Gewannele*. Stăpînul satului avea el însuși o gospodărie, dar mică și de caracter țărănesc, cuprinzînd în medie 3—4 huffe, ale căror loturi amestecate printre loturile țărănești, erau

supuse regulilor colective sătești ale *Flurzwangului*. De cele mai multe ori, aceste hufe seniorale erau date în arendă.

O „rezervă seniorală” propriu-zisă nu se naște decît în momentul în care stăpînul satului scoate din *Flurzwang* loturile sale, le comasează în afara *Gewanelor*, pe un teren pe care și-l rezervă în exclusivitate.

Asemenea rezerve seniorale apar mai întîi pe domeniile bisericilor, care încep să cultive „propriis laboribus” terenuri astfel comasate, constituindu-se *Meierhoffuri*, adică ferme autonome, complet scoase din mecanismul vechii tehnice agricole colective sătești caracterizate printr-un „condominium pro diviso et pro indiviso” între țărani și stăpîn, specific fazei inițiale de luare în stăpînire a satelor.

Aceste *Meierhoffuri* sînt puse în lucrare cu forța de muncă a unor argași ai mănăstirii, în general 12—16 bărbați și 2—4 fete, fără apel la munca în clacă a țărănilor.

Dar procesul masiv de concentrare a posesiunilor, plină aci dispersate, ale stăpînilor, în forma *Meierhoffurilor*, începe abia în veacul al XIV-lea și se desăvîrșește în întîia jumătate a veacului al XVI-lea.

Marile domenii seniorale, organizate în *Meierhoffuri* autonome apar în legătură cu noua conjunctură economică pe care o provoacă dezvoltarea capitalismului apusean.

Industrializarea occidentului aduce după sine o schimbare a scopurilor urmărite de către stăpînii feudali ai Mecklenburgului, care încețază de a fi obținerea unor bunuri de consum, pentru a se transforma în obținerea unor bunuri-marfă, putînd fi valorificate pe piața mondială. Dîjma în natură dată de țărani, devine neinteresantă; censul plătit în bani, de asemenea; căci interveniseră două fapte noi: pe de o parte o devalorizare masivă a banilor de pe urma importului de aur din colonii, pe de alta o urcare masivă a prețurilor (cu 140% în medie). Țăranii plătînd o sumă de bani îndătinată, încetau să aibă valoare ca birnici. Nici statul și nici Riterii nu mai aveau interes să promoveze existența unei țărăniști dajnice înstărite. Țăranii nu mai aveau decît un singur lucru putînd interesa pe stăpîni, anume forța lor de muncă. Dar acești țărani nu erau proletari, ci servi ai stăpînilor, legați încă feudal de junkerime.

Întreaga străduință a clasei exploatatoare se va îndrepta deci pentru rîbirea acestei forțe de muncă, pentru transformarea țărănilor în argași-jobagi, folosiți în ferme exploatare, în regie proprie, de către stăpîni.

În acest scop se recurge la gama întregă a mijloacelor de coercițiune de care putea dispune o clasă de moșieri, ajunși între timp stăpîni ai statului, pe care îl salvară de la falii-

ment financiar, prin creditele masive pe care le acordaseră.

Această gamă de mijloace coercitive e variată, unele fiind de caracter feudal, altele de caracter modern.

Pe baza vechiului drept pe care îl avea stăpînul la găzduire de către sat (Ablegerrecht) Riterul vine de stă cite 3—4 nopți în fiecare sat, cu o suită de peste 100 de persoane, cu cai, cîini și personal de serviciu, pe mîncare și băutură, toate pe spezele satului. Ca stăpîn superior al satului, Riterul cere ca la moartea fiecărui țaran gospodar, să i se plătească un cal (Erbpferd). Cînd un nou membru al familiei țărănești intră în drepturi, e dator să plătească un „Teiŕglid”, această dare fiind obligatorie și cînd un fiu pleacă din sat. Cînd moștenește cineva care nu aparține strict familiei, e dator cu plata unui „Inkamelgeld”. La vînzări, impozitul de 10% (Verlatung) e de asemenea obligator. Copiii țaranului sînt obligați a presta servicii casnice în gospodăria seniorului (Gesindedienst). Vechile corvezi publice se transformă în corvezi de casă, în clacă. Din fixe, devin nelimitate. Sistematically, seniorul uzează de dreptul de a scoate din stăpînirile sale pe țaran (Ablegungrecht) prin comasări abuzive, prin vînzări silite, prin camătă.

În felul acesta țaranul este redus a fi un bun patrimonial al Riterului.

Legarea de glie încheie întreg acest proces social. Prin 1225 țaranul care fugea în oraș, după un an, devenea liber (Stadtluft macht frei). În 1456 seniorii își garantează reciproc retrocedarea țaranilor fugiți. În 1572 reușesc să obțină legalizarea situației legării de glie, invocînd motive demografice și de interes superior al agriculturii.

Țărănimea ajunge astfel pe treapta de jos a decăderii sale¹.

În veacul al XVII-lea intervine o adevărată catastrofă socială: războiul de 30 de ani (1619—1648). De la 300 000 locuitori, cit ajunsese să aibă Mecklenburgul, populația scade la 50 000. Doar 10% din gospodăriile țărănești mai sînt locuite. Peste 2 000 de sate sînt complet despopolate. Regiuni întregi sînt din nou acoperite de pădure și ciurma bîntuie.

Clasa junkerilor suferise ea însăși profunde schîmbări. Majoritatea junkerilor sărăciseră.

¹ Semnalăm la p. 130 a lucrării, un pasaj din cronică lui Thomas Kantzow, din 1531, citat în legătură cu situația excepțională a țărănimii din insula Rügen, care își păstraseră libertatea. E vorba de țaranii bogați care își mărită fetele după nobili și ai căror copii sînt socotiți semi-nobili. „Dieselbigen Kinder werden denne din Kursen (nach anderer Fassung Knesen-Herren) genannt”.

Dar o minoritate reușește să se îmbogățească de pe urma războiului. Acești îmbogățiți profită de situația haotică a Germaniei, pentru a-și plasa averile în pămînt și a relncepe o agricultură mai dezvoltată.

Satele pustii sînt declarate domenii seniorale, comasate în mari exploatari centralizate. Se cumpără toate averile junkerilor ruinați și se crează astfel imensele latifundii care vor dăinui plîm în zilele noastre.

Dar mîna de lucru lipsea. O nouă țărănime trebuia creată. Parțial, cîțiva din cei fugiți se reîntorc la vatră, mai mult aduși cu sila decît de bunăvoie. Alte mase de țărani, reduși la mizerie prin război și banditisme, sînt colonizați pe noile latifundii junkeresti.

Acestor țărani, seniorul latifundiar le acordă pămînt în condițiile pe care le dorește și anume în calitate de servitori-argați, cărora li se dă o casă, ceva pămînt în jurul casei, unelte agricole, în schimbul obligației de a munci ca zilieri pe pămînturile seniorului. Acești țărani nu mai sînt lipiți de pămînt, ci lipiți de stăpîn, personal dependenți de el (Leibeigenschaft).

Exista însă și o țărănime veche, posesoare de terenuri, cu drepturi tradiționale. Împotriva acestora se duce deci o luptă pentru a-i coborî la nivelul iobăgiei (Niederlegung), în paralel cu o luptă pentru distrugerea vechilor sate (Dorflegung) și contopirea lor în domeniul senioral.

Marile exploatari seniorale fac însă agricultură la un nivel mai înalt decît cel anterior. Încă dinainte de războiul de 30 de ani, se începuse trecerea de la sistemul celor trei tarlale la un sistem de 4 și 5 tarlale. Dar după războiul de 30 de ani se introduce sistemul denumit *Koppelwirtschaft*, așa cum se practica mai de mult în Hollstein.

Koppelwirtschaft este un sistem de asolamente multiple, pe 7—8 tarlale, în care practica lăsării în ogor a terenului este aproape părăsită: nu o dată la trei ani, ca în Dreifelderwirtschaft, ci abia o dată la 7 ani se lasă o tarla în ogor și aceasta este cultivată cu plante furajere. Se introduce în asolamente cartofii și trifoiul, îngrășămintele, adică o tehnică cu mult superioară.

Dar această tehnică presupune totala renunțare la lotizările anterioare, comasări, curățirea suprafeței de orice petec de pămînt țărănesc, renunțarea la turma comună pășcînd pe i/laz. Dacă se introduce deci o agricultură superioară, aceasta se face în dauna țaranilor agricultori. Se naște, e drept, o exploatare modernă, capabilă să producă bunuri de export, dar această exploatare este lucrată cu iobagi și exportul e plătit cu prețul înfometării agriculturilor.

Țăranii cenzitari nu pot nici ei rezista concurenței și presiunilor junkerilor și încetul cu încetul cad în rîndurile argaților zilieri iobagi.

Fr. Mager analizează această problemă a iobăgiei sub diferitele ei aspecte, atît juridice cît și ca situație de fapt, variate de la regiune la regiune.

Scopul iobăgiei era folosirea nelimitată a forței de muncă țărănești; iar mijloacele ei erau cele ale violenței directe: bătaia cu biciul, care mergea pînă laucidere, punerea la butuc, însemnarea cu fier roșu pe obraz a celor fugiți etc.

Împotriva acestei situații înfricoșătoare, la care fuseseră degradați muncitorii direcți ai pămîntului, era firesc să înceapă o luptă. Singura scăpare erau revoltele desperate și fuga. Curente de emigrare încep a se vădi: la început înspre regiunile Astrahanului rusesc, mai apoi spre occident. Dar ele sînt oprite cu strășnicie de către stat.

Totuși, o lichidare a acestui sistem odios trebuia să fie făcută, sub imperiul însuși al necesităților pe care le aduce cu sine dezvoltarea capitalismului.

Relațiile capitaliste consistă în folosirea unei forțe de muncă salariate, adică presupun existența unei mase de oameni care nu au alt mijloc de subzistență decît vânzarea forței lor de muncă.

Pentru a realiza acest lucru în agricultură, vechea stare de iobăgie trebuia desfăcută, ceea ce implică o dublă acțiune: pe de o parte ruperea legăturilor personale dintre stăpîn și țăranul său iobag și de altă parte ruperea legăturilor dintre țăran și pămîntul pe care îl lucra.

În țara noastră aceste două probleme au fost rezolvate în două etape deosebite: desființarea iobăgiei legale, adică ridicarea „rumînicii” datează de la reformele lui Mavrocordat (1746). Țăranul încetează de a mai fi un obiect patrimonial putînd fi vîndut, zălogit și închiriat. Ceea ce nu înseamnă însă încă desființarea iobăgiei, atîta vreme cît țăranul rămăsese legat de pămîntul satului în care avea drepturi

de folosință. Ruperea acestor legături a fost făcută, la noi, prin reformele lui Kogălniceanu, care a procedat la delimitarea terenurilor boierești față de cele țărănești, adică la ruperea legăturilor pe care țăranul le avea cu pămîntul stăpînului.

În Mecklenburg această dublă operație de desființare a Leibeigenschaft-ului și de desființare a legării de glie, a mers în paralel, printr-o serie de reforme succesive care în veacul al XIX-lea au dat țărănimii condiții ceva mai apropiate de relațiile capitaliste. În tot cazul mai apropiate decît cele de la noi și care se aseamănă mai mult cu ceea ce ar fi realizat Barbu Catargiu dacă ar fi reușit să-și impună planul său de reformă.

Cartea lui Mager închină partea finală analizei dezvoltării agricole, economice și sociale a veacului al XIX-lea și XX-lea, care nu mai are cu propria noastră dezvoltare socială decît prea vagi asemănări.

Înceind aceste comentarii, se cuvine să arătăm că lucrarea lui Mager nu e decît o monografie regională, o strîngere și o sistematizare de material informativ, deosebit de prețios desigur dar căruia îi lipsește prea deseori un punct de vedere teoretic, de natură să lumineze liniile mari ale acestei istorii sociale. În special, lipsește o încercare de periodizare a acestei istorii, o încercare de a trata teoretic problema „celei de a doua aserviri” ca și cum scopul autorului ar fi fost mai mult să strîngă documente în vederea unei asemenea lucrări, decît să o facă el însuși.

Pe de altă parte, Mecklenburgul nu e decît un fragment din marea problemă a dezvoltării deosebite a Europei răsăritene față de cea apuseană.

Pentru a înțelege teoretic, adîncit, aceste două aspecte diverse ale dezvoltării capitalismului european, istoria socială a Germaniei poate fi de o importanță capitală, dat fiind că în această parte a Europei avem față în față, vecine și întrepătrunzîndu-se, cele două căi, apusene și răsăritene de lichidare a feudalismului.

H. H. Stahl

The English Historical Review

Londra, 1957, 1958.

1957. Din articolele apărute în numerele din anul 1957 ale Revistei engleze de istorie, reținem în primul rând pe cel semnat de J. C. Holt: *The Making of Magna Carta (Cum a fost înfăptuită Magna Charta)*, nr. 284, p. 401—420. Autorul combate o veche teorie a istoriografiei engleze susținând ca în prima zi a întlnirii de la Runnymede (15 iunie 1215) dintre baroni și regele Ioan fără țară, ac sta a fost silit să accepte imediat cererile baronilor înscrise în aceiași zi și în același loc în documentul cunoscut sub numele de „Articolele” baronilor. În realitate, Magna Charta a fost desăvârșită la 19 iunie când s-a încheiat pacea între rege și baroni și când mai multe documente solemne au fost sigilate și eliberate baronilor. Articolul dă o amănunțită relatare a evenimentelor care au precedat Magna Charta, demonstrând că elaborarea acesteia s-a făcut treptat și după îndelungate tratative purtate între regele Angliei și baroni. Din însuși textul cărții se observă că au avut loc convorbiri, iar amendamentele înscrise dovedesc o adevărată luptă între principalii factori ai regatului: în unele probleme câștigă avantajii baronii, iar în altele regele. Autorul arată că de la începutul anului 1215 au fost făcute încercări de întlnire a regelui cu baronii, care însă nu au avut loc. De asemenea s-au făcut propuneri și contrapropuneri ce n-au dus la nici un rezultat. Apoi situația s-a încordat și mai mult când a izbucnit războiul între trupele baronilor și cele regale. În mai 1215 Londra a căzut în mâinile rebelilor, care, cu acest gaj în mână, au întreprins negocieri de pe poziții favorabile. Negocierile au durat trei săptămâni și înțelegerea la care s-a ajuns e explicată de J. C. Holt prin aceea că baronii nu voiau să piardă avantajul stăpînirii Londrei

ce putea fi la un moment dat recupată de trupele de mercenari ale regelui al căror număr creștea mereu. Autorul subliniază că încă la 10 iunie 1215 a avut loc o întrevedere la Runnymede, ale cărei rezultate au fost înscrise într-o dare de seamă cunoscută sub numele de „Articolele” (Articuli) baronilor. La 15 iunie „Articolele” au fost acceptate verbal ca un proiect de reglementare al diferendului dintre rege și baroni. La 19 iunie ambele părți au jurat că vor respecta „Articolele” și baronii și-au reînnoit omagiul de vasalitate către rege. Transcrierea care apoi a fost sigilată, a ceea ce mai târziu s-a cunoscut sub numele de „Magna Charta”, s-a făcut, după cum crede Holt, după data de 19 iunie. În studiul lui J. C. Holt, „Magna Charta” apare într-o nouă lumină. Ea nu mai e un act impus regelui de o forță superioară — a baronilor — care nu admitea nici o tranzacție. Dacă baronii au avut o oarecare superioritate, a asta a fost însă insuficientă pentru a dicta fără drept de apel. Ne-ar fi interesat ca autorul să fi analizat și împrejurările social-politice, care în fond au determinat ca „Magna Charta” să nu fie actul cunoscut ca un simplu dictat al baronilor. Lipsa acestei analize atât de importante pentru lămurirea fondului problemei face ca articolul să aibă mai mult caracterul unei reconstituiri de fapte.

În ordine cronologică urmează articolul „Papal Armies in The Thirteenth Century” (Armatele papale în secolul al treisprezecelea), nr. 282, p. 1—30, al lui D. P. Waley. Autorul arată că în perioada cuprinsă între pontificatul lui Inocențiu al III-lea (1199—1216) și începutul exilului de la Avignon (1309) papii și-au organizat puternice armate pentru combaterea politicii expansioniste a împăraților

Hohenstauffeni și pentru supunerea și guvernarea noului stat papal creat în Italia centrală. Trupele erau recrutate din orașele papale obligate să dea contingente după mărimea lor, iar în caz de refuz erau supuse unei taxe, folosită apoi de curia papală la plata mercenarilor. Articolul are meritul că ne dă numeroase informații asupra folosirii interne a trupelor papale. Autorul subliniază că sistemul militar în interiorul statului papal era astfel organizat ca să poată acționa cât mai eficient împotriva răscoalelor. Astfel în 1258, 1280, 1290 trupele papale interven pentru reprimarea răscoalelor și tulburărilor de la Ferno în marca Ancona, de la Bologna și din Romagna. Numai în această din urmă provincie sînt menționate la un moment dat forțe armate numărînd 1000 de cavaleriști și 30 000 infanteriști. În cazuri extreme, papa chema și forțe străine, ca în 1234 cînd a întreprins acțiunea de pedepsire a orașului Viterbo. Dacă autorul menționează aceste răscoale și reprimarea lor, nu spune însă nimic de cauzele și caracterul lor. Ar fi fost interesant de știut care era stadiul luptei de clasă nu numai din orașele papale, ci și din provinciile întregi cum era Romagna. Am fi avut astfel un tablou mai viu și mai complet, ca o importantă parte a societății italiene din secolul al XIII-lea, societatea în care dezvoltarea timpurie a relațiilor capitaliste puse deja o serie de grave și acute probleme sociale. Lupta de clasă și cauzele ei însă, sînt în general omise de istoriografia burgheză și la fel vedem că procedează și autorul articolului de față, deși prezintă o serie de fapte legate de acest important fenomen social.

În articolul „The Wardens of the Marches of England towards Scotland 1377—1489” (Guvernatorii mărcilor engleze din spre Scoția 1377—1489), nr. 285, p. 593—615, R. L. Storey se ocupă de unele aspecte ale istoriei comitatelor din nordul Angliei aflate la frontiera scoțiană. La început aceste comitate erau conduse de guvernatori numiți din rândurile micilor seniori locali, care în afară de atribuțiile administrative, aveau în sarcină și supravegherea menținerii armistițiului cu Scoția. Cu timpul însă, în posturile de guvernatori au apărut membrii ai marilor familii nobiliare, ce ajunseseră să aibă armate particulare și o puternică influență asupra politicii interne a regatului. Credem că autorul ar fi trebuit să stăruie mai mult asupra acestui semnificativ fenomen al existenței unor puternice elemente ale feudalității feudale în societatea engleză din secolul al XV-lea. Înfrîngerea în războiul de o sută de ani și apoi lungul război civil al celor două roze, au încurajat vicleșitățile de independență ale marii nobilimi feudale, potrivit căreia statului centralizat.

G. E. Aylmer în „Attempts at administrative reform 1625—1640” (Încercări de reformă administrativă 1625—1640), nr. 283, p. 229—259, se ocupă de un aspect mai puțin cunoscut al domniei celui de-al doilea Stuart, care totuși a ocupat un loc important printre cauzele revoluției burgheze din Anglia. Autorul arată că încă de la sfîrșitul domniei Elisabetei se pot observa unele deficiențe ale aparatului administrativ, ce au continuat apoi să se agraveze, determinînd pe Iacob I și apoi pe Carol I să recunoască necesitatea unor reforme. Conform sistemului feudal, în Anglia, ca peste tot de altfel, dregătorii nu aveau salarii fixe, ci erau retribuiți cu beneficii, bacșuri și diferite alte gratificații, iar diferitele departamente erau tratate ca semi-proprietate a coroanei. Sub Stuarții dregătorii deveniseră deosebit de sensibili mitelor oferite de diferiții petiționari și furnizori cu care intrau în contact. Această stare de corupție generală ajunsese să aducă însemnate prejudicii veniturilor coroanei. Au fost înstitute diferite comisii pentru a investiga asupra administrației veniturilor casei regale și a diferitelor departamente ca marina, artileria, precum și o comisie zisă a beneficiilor pentru a cerceta acest sistem de retribuție atât de dăunător statului. O atare activitate a guvernului lui Carol I, determină pe autor să se arate indulgent cu dinastia Stuarților, susținînd că răsturnarea ei nu e o dovadă că toate încercările de reformă au suferit un eșec total și că sub domnia ei era incompetentă și înapoiere administrativă. Imediat însă autorul e nevoit să recunoască insuficiența măsurilor luate pentru a depăși sistemul existent și pentru a înlătura corupția, prin instituirea unui sistem de salarizare regulat în locul celui bazat pe o întregă rețea de interese private. Aceasta considerație lasă însă să se desprindă ideea că Stuarții ar fi avut posibilități să întreprindă ceva mai mult pentru o reformă administrativă și astfel ar fi putut preveni revoluția. Or, un asemenea lucru era cu neputință deoarece Stuarții, ca monarhi ce căutau consolidarea absolutismului feudal, erau prea intim legați de instituțiile feudale pentru a le înlocui cu altele, ce n-ar fi făcut decât să le limiteze prerogativele. Palidele lor încercări de reformă arată tocmai incapacitatea elementelor orînduirii vechi — aici a celei feudale — de a se adapta integral acelor condiții anunțînd o nouă orînduire, cea burghezo-capitalistă. De aceea revoluția a fost inevitabilă și necesară, tocmai pentru a răsturna vechile instituții și a face loc altora noi, care să servească noua dezvoltare social-economică a societății engleze.

În sfîrșit, un ultim articol din anul 1957 pe care-l reținem, este un articol ceva mai apropiat

epocii noastre, intitulat: „Napoleon III's Threat to break off Diplomatic Relations with England during the Crisis over the Orsini Attempt in 1858” (Amenințarea lui Napoleon al III-lea să rupă relațiile diplomatice cu Anglia în timpul crizei determinate de atentatul lui Orsini din 1858) de H. Hearder, nr. 284, p. 474—481. Atentatul lui Orsini pregătit în Anglia și săvârșit cu bombe și revolvere de fabricație engleză a iritat pe Napoleon al III-lea împotriva guvernului de la Londra, din cauza atitudinii prea liberale față de refugiații politici aflați pe teritoriul Angliei. Folosind o serie de documente inedite aflate printre hârtiile lordului Cowley, fostul ambasador britanic la Paris, autorul arată că Napoleon însărcinase pe ambasadorul său de la Londra să avertizeze guvernul britanic că va rupe relațiile diplomatice dacă nu se vor lua măsuri drastice pe cale legislativă împotriva emigraților politici. Guvernul Palmerston a introdus o lege care, la prima citire, a fost votată, dar un amendament al opoziției prevăzând pedepse mai blânde pentru emigrații politici, a înrunit majoritatea și atunci guvernul pus în minoritate a demisionat. Sub presiunea opiniei publice potrivit înăsprirea regimului emigraților politici, noul guvern Derby a renunțat de a mai aduce legea în parlament. La rîndul său nici Napoleon al III-lea n-a mai stăruit în amenințările și presiunile sale împotriva Angliei. Se pune atunci întrebarea: cît de serioasă a fost intenția lui Napoleon de a rupe relațiile diplomatice cu Anglia? Autorul susține că într-adevăr la început împăratul Franței era hotărît să facă acest act, dar ulterior cîntărind avantajile și dezavantagiile a renunțat. Cauza principală a fost războiul colonial dus în China de ambele puteri, războiul necesitînd o strînsă colaborare ce se dovedea mai utilă mării burghezii franceze și împăratului ei, decît o ruptură cu Anglia.

★

1958. Pentru anul 1958, primul în ordine cronologică dintre articolele reținute, e un articol al cercetătoarei Jean Scammell intitulat: „Robert I and the North of England”, nr. 288, p. 385—403. Autoarea se ocupă de urmările incursiunilor întreprinse după 1311 de Robert I, regele Scoției, asupra comitatelor din nordul Angliei. Rămase fără apărare, din cauza luptelor regelui Eduard al II-lea cu nobilii, comitatele Northumberland și Durham au fost ținta unor atacuri și încălcări scoțiene pe o durată de mai mulți ani. Din cauza repetatelor acțiuni de jaf pornite din nord, economia comitatelor devenise deosebit de deficitară. Autoarea dă și cifre asupra pierde-

rilor înregistrate de domenii, din cauză că seniorii și mănăstirile nu mai puteau colecta dijmele. Pe lângă aceasta, șerbii și fermierii săraci care lucrau pe domenii, profitau de situația tulbură creată de invaziile scoțiene și fugeau. Autoarea mai arată că scoțienii sileau pe locuitori să le plătească un tribut în bani pentru a-i scuti de incursiunile de pradă. Strîngerea sumei necesare tributului se făcea prin taxarea beneficiilor eclesiastice și a domeniilor laice. Greul tributului însă apăsa tot pe umerii populației sărace, care adesea refuza să plătească, mai ales că administrarea tributului constituia un nou prilej de abuzuri pentru magnați. La tribut se mai adăugau apoi și o serie de alte taxe impuse în mod samavolnic de funcționarii fiscali locali, care profitau de lipsa de supraveghere cauzată de incursiuni. Astfel fugarii erau constrînși să plătească pentru pășunile pe care se așezau temporar pentru a-și hrăni vitele. În general, articolul e interesant pentru că urmărește starea social-economică a unei părți din regatul Angliei, supusă unor condiții de viață excepționale. Socotim însă că urmările sociale ale acestor incursiuni în care întîlnim formele elementare ale luptei de clasă în evul mediu, ca refuzul de a plăti dijma și impozitele și fuga, meritau o mai amplă cercetare.

Un articol plin de interes asupra organizării militare feudale a Angliei e cel semnat de N. B. Lewis: „The Last Medieval Summons of the English Feudal Levy 13 June 1385 (Ultima recrutare feudală engleză, 13 iunie 1385), nr. 286, p. 1—26. La 4 și 13 iunie 1385 a avut loc ultima recrutare de tip feudal din Anglia. Data e importantă, deoarece marchează sfîrșitul formal al serviciului militar, care, începînd de la cucerirea normadă, a durat două secole și jumătate. Autorul arată că armata adunată în 1385 a fost în ordinea măririi a treia armată engleză din secolul al XIV-lea. Era formată din 4590 oameni de arme și 9144 arcași, fiind depășită de armata din 1335 trimisă împotriva Scoției (15 000 oameni) și armata de la Crecy (32 000 oameni). Autorul dă o serie de tabele în care sînt expuse cu amănunțime numele seniorilor conducători ai diferitelor contingente cu numărul de zile pentru care erau convocați și cu numărul soldaților aduși pe categorii: stegari (banners); cavaleri (knights); scutieri (squires); arcași (archers).

Evoluția domeniului regal englez în secolul al XV-lea e tratată într-un articol semnat de B. P. Wolfe: „Acts of Resumption in the Lancastrian Parliaments 1399—1456” (Acte de restituire ale parlamentelor lancasteriene 1399—1456), nr. 289, p. 583—613. În perioada lancasteriană de două ori domeniile coroanei

au constituit preocuparea principală a parlamentului: în anii 1399-1406 și 1449-1456. Războiul de o sută de ani și sfârșitul său defavorabil pentru Anglia au determinat în două rânduri serioase crize financiare care au arătat necesitatea unei drastice politici de economie și reforme. Din cauza alicărilor fără măsură din secolul al XIV-lea, regle ajunsesă să dobândească de pe domeniile coroanei numai o mică parte a veniturilor sale, marea majoritate provenindu-i din impozitele directe puse de parlament și din vămi. Cum războiul de o sută de ani consuma mari sume de bani, cererile coroanei apăseau foarte greu asupra finanțelor țării. Parlamentul s-a văzut atunci nevoit să treacă la măsuri și în 1404 în ședințele ținute la Coventry a hotărât ca să fie restituite coroanei toate domeniile ce-i aparținuseră în 1366. În anul 1451, parlamentul a întreprins o altă serie de măsuri pentru stăvilirea cheltuielilor prea mari ale coroanei. În concepția parlamentelor lancasteriene restituirea domeniilor coroanei însemna totodată și trecerea administrației acestora sub controlul direct al visteriei și al parlamentului, cu scopul de a se valorifica cât mai mult resursele lor. În felul acesta o parte însemnată a veniturilor domeniilor regale urma să fie pusă la dispoziția visteriei atât pentru completarea veniturilor ei cât și pentru completarea veniturilor casei regale. Noua lumină aruncată de B. P. Wolffe asupra administrației financiare lancasteriene ne dezvăluie aspecte pînă acum necunoscute ale istoriei economice a Angliei din secolul al XV-lea. Totuși autorul nu ne spune care erau forțele sociale ce împingeau parlamentele lancasteriene la reformele lor. Acestea se întrezăresc doar fugar în cuprinsul studiului. Aflăm astfel că în 1433 un membru al micii nobilimi, Ralf Cromwell, a fost însărcinat cu conducerea finanțelor regatului, iar în 1450 Suffolk, unul din marii aristocrați ai țării, a fost acuzat de rea administrație a tezaurului public și demis din postul său. În noile condiții ale dezvoltării social-economice a Angliei pe drumul capitalismului, existau desigur importante forțe în rândurile burgheziei și micii nobilimi, dornice de un control mai strict al finanțelor publice și al cheltuielilor adesea ruinătoare ale coroanei. Ele urmăreau ca printr-o administrare mai rațională a resurselor regatului să asigure condiții mai favorabile dezvoltării relațiilor capitaliste. Li se opuneau însă elemente ale marii nobilimi, ca Suffolk de pildă, care promovau risipă și reaua administrație tip feudală.

Un alt studiu care îl poate completa foarte bine pe cel de mai sus e cel al lui J. R. Lander: „The Yorkist Council and Administration 1461 to 1485” (Consiliul yorkist și adminis-

trația de la 1461 la 1485), nr. 286, p. 27-46. Studiul tratează despre activitatea consiliului privat în timpul dinastiei York. Autorul arată că n-au dreptate acei istorici susținînd că dinastia York a instituit un sistem de guvernămînt personal integral, în care regele nu ținea seama de avizul consiliului său privat. Într-adevăr, regii dinastiei York nu erau atît de controlați ca predecesorii lor lancasterieni. Totuși cercetînd puținele izvoare, adesea indirecte, asupra activității consiliului privat în timpul dinastiei York, J. R. Lander ajunge la concluzia că regele făcea destul de des apel la consiliul privat, de avizul căruia ținea apoi seama.

Tot în legătură cu istoria internă a Angliei sînt de menționat și două articole privitoare la istoria parlamentară mai tîrzie. În „Edmund Burke, The Comisary of his Bristol Constituents, 1774-1780” (Edmund Burke, mandatarul alegătorilor din Bristol, 1774-1780), nr. 287, p. 252-269, P. T. Undergown analizează un episod din activitatea parlamentară a cunoscutului om de stat și ideolog politic Edmund Burke, ca reprezentant al celor cinci mii de alegători ai circumscripției electorale Bristol. Autorul arată că Burke ca mandatar al intereselor negustorilor din Bristol și-a luat printră altele obligația ca să se opună încercărilor negustorilor din Londra pentru dobîndirea unui tratament preferențial și să susțină ca Bristolul să fie tratat pe picior de egalitate cu celelalte porturi ale regatului. În afara expunerii activității lui Burke, autorul ar fi trebuit să analizeze și conținutul cererilor negustorilor din Bristol care nu făceau altceva decît să exprime noile concepții dominante în societatea engleză după revoluția burgheză din 1640-1648. E vorba de acea concepție tip burgheză opusă concepției feudale a privilegiului pentru uncele categorii de locuitori. Privilegiul constituia o piedică în calea dezvoltării relațiilor capitaliste și de aceea negustorimea din Bristol prin glasul lui Burke cerea tratament egal cu negustorii din Londra și din celelalte orașe și porturi ale Angliei. În celălalt articol: „Peel and the Peelites, 1846-1850,” nr. 288, p. 431-452. J. B. Conacher prezintă un episod din lupta partizanilor protecționismului cu cei ai liberului schimb, din epoca frămîntată a abolirii legii grîului și actului de navigație. Autorul se ocupă aproape exclusiv de fi urile lui Robert Peel și ale principalilor săi partizani fără a se opri asupra profundelor cauze social-economice care au determinat acțiunea lor și care după cum știm au preocupat într-o măsură atît de mare pe întemeietorii socialismului științific.

În sfârșit, pentru anul 1953 mai sînt de semnalat două articole privitoare la politica externă a Angliei în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea. În primul: „The Anglo-Dutch Rapprochement of 1677” (Apropierea anglo-olandeză din 1677), nr. 289, p. 614—648, K. H. D. Hardy, înfățișează împrejurările în care Anglia s-a rupt de alianța cu Ludovic al XIV-lea și s-a apropiat de Olanda, apropiere ce urma să fie consolidată prin căsătoria Mariei, nepoata regelui Carol al II-lea Stuart cu Wilhelm de Orania. În centrul atenției autorului stă lupta dintre partizanii alianței olandeze, sprijiniți de parlament și Carol al II-lea, pentru care alianța franceză reprezenta cel mai puternic punct de sprijin în acțiunea sa de emancipare a monarhiei de sub controlul parlamentului. Autorul reamintește că datorită subsidiilor primite de la curtea Franței, Carol al II-lea căpătase o oarecare independență față de un parlament care îi refuza sistematic cererile de bani. Pentru camera comunelor alianța olandeză însemna un mijloc de a opri ocuparea de noi poziții franceze pe teritoriile aflate în imediata apropiere a coastelor engleze. În afară de aceasta, camera comunelor voia să scape și de starea de dependență față de politica unei mari puteri continentale, ale cărei pretenții de hegemonie nu o lăsau să acționeze în direcții conforme intereselor burgheziei engleze.

În al doilea articol: „Britain and the Alliance of Hanover. April 1725-February 1726 (Britania și alianța de la Hanovra. Aprilie 1725-februarie 1726), nr. 288, p. 404—430. G. C. Gibbs se ocupă de acțiunea diplomatică pentru crearea unei coaliții continentale ca răspuns la apropierea austro-spaniolă realizată prin tratatele de pace, comerț și alianță semnate la 30 aprilie și 1 mai 1725 la Viena.

Aceste tratate amenințau serios pozițiile economice și politice ale Angliei, deoarece Spania acorda aceleași privilegii negustorilor din imperiul habsburgic ca și negustorilor englezi. Pe plan politic, Austria promitea Spaniei bunele sale ofii îi pentru redobîndirea Gibraltarului. Ca urmare a tratatelor de la Viena, Spania a și început o politică de presiuni la adresa Angliei cerîndu-i Gibraltarul și amenințînd că în caz de refuz va retrage toate privilegiile acordate negustorilor englezi atît în metropolă cît și în colonii. Însemna că piața engleză de mărfuri manufacturate avea să sufere serioase prejudicii. Din punct de vedere politic apropierea austro-spaniolă constituia un mare pericol pentru echilibrul european și totodată putea favoriza în cazul unor situații tulburi restaurarea dinastiei Stuart. Lucrurile se mai complicau și cu mișcarea

antiprotestanță din Germania susținută pentru scopuri pur politice de împăratul Austriei, ceea ce nu convenea nici Angliei nici Prusiei, care își vedeau astfel subminată influența în afacerile germane. Ca răspuns la toate aceste probleme, la 3 septembrie 1725, Anglia, Franța și Prusia au încheiat o contra-alianță la Hanovra. Anglia încerca de asemenea să atragă și Olanda, deoarece era îngrijorată că în eventualitatea unui război, acest stat va profita de neutralitate dezvoltîndu-și comerțul în detrimentul statului insular. Observăm că alianța de la Hanovra a fost determinată de însemnați factori economici și politici. Autorul însă ține să pună pe primul plan factorii politici arătînd că ceea ce interesa mai întîi Anglia era menținerea echilibrului european amenințat cu ruptura de alianță austro-spaniolă.

Autorul ignorează astfel că în fond echilibrul european, pentru menținerea căruia lupta Anglia, nu făcea altceva decît să creeze premise politice favorabile expansiunii economice a acestei puteri, expansiune care era obiectivul principal al burgheziei engleze în plină ascensiune.

★

După cum au putut remarca din prezențarea de mai sus, „The English Historical Review” se ocupă aproape cu exclusivitate de istoria Angliei. Din punct de vedere al cronologiei faptelor expuse, majoritatea articolelor cuprinse în revistă se opresc la secolul al XVIII-lea, foarte puține sînt pentru secolul al XIX-lea și nici unul pentru secolul al XX-lea. Problemele actuale ale istoriei ies complet din cîmpul de vedere al revistei.

Articolele au mai mult un caracter factologic și se ocupă aproape cu exclusivitate de instituțiile și istoria claselor dominante. Lupta de clasă și situația economico-socială grea a maselor populare din timpul evului mediu englez — aceasta fiind perioada cea mai des tratată — nu interesează decît ca fapte de inventar. Cînd aceste fenomene apar în documentele cercetate, autorii le înserează alături de celelalte fapte, fără a căuta ca prin analize și cercetări speciale să descopere cauzele profunde care le determinau.

Astfel trebuie relevat faptul că revista nu are în acești din urmă doi ani — 1957 și 1958 — un singur articol consacrat istoriei țărănimii engleze și păturilor sărace de la orașe, care în condițiile atît de tipice ale dezvoltării capitalismului în Anglia pot fi obiectivul a atît de laborioase și interesante cercetări.

S. Columbeanu

Kwartalnik Historyczny

I XV (1955), nr. 1—4).

Două sînt problemele de bază, care se reflectă în paginile revistei „Kwartalnik Historyczny”, organul Institutului de istorie al Academiei Polone de Științe : a) pregătirile pentru Congresul al VIII-lea al istoricilor poloni și b) pregătirile pentru aniversarea mîinii statului polon.

În numărul 1 al revistei de mai sus este publicată chemarea direcției generale a Societății istoricilor poloni la cel de-al VIII-lea congres general la Cracovia, în zilele de 14—17 septembrie 1958. În această chemare se arată că de la cel de-al VII-lea congres al istoricilor poloni, ținut la Wrocław în anul 1948, știința istorică polonă a suferit transformări esențiale de natură metodologică și organizatorică. În multe domenii, aceste transformări au contribuit la progresul cercetărilor istorice : s-au descoperit fapte noi, s-au formulat opinii noi despre începuturile societății și statului polon, despre dezvoltarea agriculturii, meșteșugurilor, despre formarea claselor sociale, despre istoria țărănimii și a mișcării muncitorești și despre condițiile de viață ale întregului popor. S-au făcut însă și greșeli, mai ales atunci cînd cercetările au fost concentrate numai asupra anumitor probleme și cînd, căutîndu-se să se descopere trăsăturile specifice și autohtone ale procesului istoric polon, acesta a fost rupt de cadrul istoriei generale. Lipsurile au fost însă în parte înlăturate, iar rezultatul noii concepții asupra istoriei Poloniei este opera colectivă. „Istoria Poloniei”, a început să apară în forma ei definitivă. S-au realizat progrese și în domeniul lucrărilor regionale, al adîncirii culturii istorice în societate și al îmbunătățirii situației învățămîntului istoriei în școli. Scopul urmărit de congres este de a trece în revistă situația cercetărilor asupra trecutului Poloniei în cadrul istoriei generale. În ceea ce privește programul congresului, intenția organizatorilor lui este aceea de a îmbina cerințele sintezei cu cele ale cercetărilor speciale.

Tot în acest număr (p. 256—257) se dă și programul (într-o formă susceptibilă de modificări) congresului. Se prevede prezentarea de referate atît în plenara congresului (de pildă referatul lui K. Tymieniecki, „Începuturile feudalismului în Polonia”, cit și în următoarele secții : secția de istorie antică (între referate, K. Majewski, „Populațiile Poloniei antice și cele ale provinciilor dunărene. Relații și influențe reciproce” ; T. Zawadzki, „Influența cuceririi romane asupra populațiilor din pro-

vinciile dunărene”) ; secția de istorie a Poloniei pînă la mijlocul sec. XV (între referate, K. Pieradzka, „Studii asupra izvoarelor „Istoriei” lui Dlugosz”) ; secția de istorie a Poloniei de la jumătatea sec. XV pînă la jumătatea sec. XVIII (între referate, K. Gorski și M. Biskup, „Locul și rolul Poloniei în politica internațională în a doua jumătate a sec. XV” ; J. Garbacik, „Problema turcească la sfîrșitul sec. XV și începutul sec. XVI” și A. Wyczanski, „Locul și rolul Poloniei în politica internațională în prima jumătate a sec. XVI” ; K. Lepszy, „Locul și rolul Poloniei în a doua jumătate a sec. XVI” ; W. Czaplinski, „Locul și rolul Poloniei în prima jumătate a sec. XVII” ; K. Piwarski, „Poziția internațională a Poloniei în a doua jumătate a sec. XVII”) ; secția de istorie a Poloniei de la jumătatea sec. XVIII pînă la jumătatea sec. XIX ; secția de istorie contemporană a Poloniei ; secția de istorie economică ; secția de istorie a statului și dreptului ; secția de istorie militară și secția de științe auxiliare ale istoriei.

În n-rul 2 al revistei (p. 351—352), Stan Herbst, în articolul intitulat „Cel de-al VIII-lea Congres general al istoricilor poloni”, arată că punctul de plecare al acestui congres trebuie să fie stabilirea locului, în care se găsesc în prezent istoricii poloni, și a căii dezvoltării viitoare a științei istorice din Polonia. Se trec în revistă realizările obținute în deceniul care s-a scurs de la congresul al VII-lea (1948) : noi publicații de documente, formarea unei noi generații de cercetători, monografiile fundamentale și o nouă metodologie, care a lărgit orizontul de cercetare ; s-a extins sfera cercetărilor asupra istoriei contemporane ; a luat ființă Institutul de istorie al Academiei Polone de Științe ; Societatea istoricilor poloni a acoperit țara cu o rețea de filiale mai deasă ca oricînd ; a apărut un mare număr de reviste istorice. Se schițează apoi sarcinile noului congres : acesta trebuie să constituie locul de analiză a științei istorice polone în ansamblul ei și să contribuie la recuperarea timpului pierdut ; se va da o importanță deosebită cerinței de planificare a cercetărilor, fără a neglija însă lucrările individuale ; se va destina un loc mai mare istoriei politice și domeniilor specializate, cu o metodică deosebită, ca istoria economică, istoria statului și dreptului, istoria militară ; congresul urmează să fie un congres la care se vor aborda probleme științifice de specialitate, dar în același timp și probleme de caracter general, cu participarea cercetăto-

rilor, profesorilor, învățătorilor și iubitorilor de istorie.

A doua problemă de bază, tratată în coloanele revistei „Kwartalnik Historyczny” se referă la pregătirile pentru aniversarea mileniului statului polon. În nr. 3 al revistei (p. 707—717) A. Gięsztor se ocupă de „Programul cercetărilor în legătură cu mileniul statului polon”. Este primul din ciclul de articole (cu caracter de discuții) și studii, pe care redacția revistei intenționează să le consacre aniversării acestui important eveniment din istoria Poloniei. După autor, programul aniversării mileniului polonez (care va avea loc în cursul anilor 1960—1966) trebuie să cuprindă mai ales cercetări asupra genezei statului și naționalității, asupra fazei care a făcut să nască din trib și din formele decedente ale comunei primitive o societate nouă, feudală în forma sa politică și structurală: statul Piaștilor. Prima și principala problemă este aceea de a se defini locul Poloniei evului mediu timpuriu în Europa din acea epocă. Trebuie să se înceapă cu cercetări comparative asupra evoluției țărilor limitrofe. Este necesar să se organizeze o sesiune științifică, în care specialiștii străini să poată prezenta rezultatul cercetărilor lor asupra genezei sistemului economic, social și politic, stabilit în țările lor în sec. IX și X. Aceasta ar facilita bilanțului actual al cercetărilor asupra maturizării formelor sociale și politice ale feudalismului, punând originile Poloniei pe o bază comparativă mai vastă. A doua problemă este formarea societății împărțite în clase și a primelor organizații de stat pe teritoriul polonez. A treia problemă: formarea statului polonez, începând de la jumătatea sec. IX pînă în timpul lui Boleslaw Chrobry (cel Viteaz) (992—1025), atrăgîndu-se mai ales atenția asupra diferențierii regionale a Poloniei din această epocă, cît și asupra colonizării rurale. A patra problemă: prima perioadă de existență a statului, adică soarta monarhiei feudale timpurii din sec. XI și XII. Pe lângă acestea, autorul propune editarea de izvoare istorice referitoare la epoca de mai sus.

Al doilea articol, publicat tot în numărul 3 al revistei (p. 947—948), este semnat de T. Manteuffel și poartă titlul „Cercetările istoricilor în cadrul aniversării mileniului statului polon”. Se arată că aniversarea mileniului va contribui la înviorarea cercetărilor asupra trecutului Poloniei. Discuțiile asupra planului acestei aniversări se duc atît în snul comitetului pregătitor al aniversării mileniului din Varșovia, cît și în snul diferitelor centre științifice, precum și în filialele Societății istoricilor poloni. O chestiune discutată rămîne deocamdată sfera cronologică a cercetărilor de efectuat. Unii sînt de părere ca aceste cer-

cetări să cuprindă întregul mileniu, alții să se limiteze numai la evul mediu timpuriu. În ultimul moment a învins punctul de vedere ca lucrările să se limiteze numai la începuturile statului polon. Lucrările de caracter general vor fi elaborate de Institutul de Istorie al Academiei Polone de Științe, iar cele de caracter local, de diferite societăți științifice și de universități. Lucrările referitoare la istoria generală a Poloniei vizează în clipa de față modernizarea și îmbogățirea „atelierului” științific al medievistului. Se plănuește așadar terminarea noii ediții a „Vieții Sf. Wojciech”, precum și a noii ediții a celor mai vechi anale polone. Ambele publicații vor constitui o continuare a noii serii din „Monumenta Poloniae Historica”, inițiată după război de Academia Polonă de Științe. Un deziderat științific rămîne și editarea urgentă a cronicii lui Kadlubec. S-a proiectat apoi publicarea de izvoare arabe, nordice și bizantine referitoare la istoria Poloniei, precum și editarea în fotocopii a celor mai vechi documente polone. Acestea ar constitui o continuare a publicației „Monumenta Poloniae Paleographica”. Se plănuieste apoi întocmirea și publicarea de către istorici a unui dicționar geografic al țărilor polone pînă în sec. XV inclusiv.

Pe lângă cele de mai sus, în cele patru numere ale revistei poloneze se publică și articole de un cuprins variat. Astfel în nr. 1 al revistei se publică articolul lui E. Cornaret „Comerțul Franței cu Germania și cu țările Europei de nord în sec. XVI” (p. 3—13). Autorul distinge în Europa secolului al XVI-lea trei mari zone economice: zona de nord-est (Franța de nord și litoralul de vest, cu Țările de Jos, Anglia și teritoriile de la Rin), al cărei centru era orașul Anvers; zona de sud (Franța meridională cu orașul Lyon, statele italiene, care au rolul de căpetenie, Germania de sud-vest cu orașele Frankfurt, Augsburg, Ulm și Nürnberg); și zona care cuprindea platoul german, litoralul Balticeii, întinzîndu-se spre est: aici domina Hansa. Relațiile dintre estul Franței și Germania meridională sînt perceptibile deja în sec. XV, Lyonul, luîndu-și importanța, întreține relații comerciale cu Frankfurtul. Relațiile dintre Germania de est și Franța existau încă din sec. XIII, pentru o mare parte ca relații hanseatice. Începînd de la jumătatea sec. XV și pînă la anul 1585, orașul Anvers joacă rolul hotărîtor care trece apoi asupra Amsterdamului. În a doua jumătate a sec. XVI, deși importul de grâu are loc prin intermediul Anversului, negustorii francezi pătrund totuși pînă în orașele germane și sporadic, chiar pînă în Rusia. Intensitatea schimbului comercial între zona de nord-vest și zona de nord crește în a doua jumătate a

sec. XVI; aceasta se referă, între altele, la relațiile franco-germane. În ceea ce privește tehnica comercială, în nord se practica comerțul de schimb. Italia și țările Europei occidentale folosesc pe scară largă scrisorile de credit. Contactele legate de marile case comerciale duc la apropierea dintre teritoriile diferite. Europa, ca piață unitară, nu se formează însă decât cu greu. Sec. XVII va spori contactele Germaniei de nord cu zona Balticeii și cu cea a Atlanticului.

Tot în acest număr, J. Adamus se ocupă de „Problemele neoromantismului istoric polonez” (p. 16—36). Articolul este scris pe marginea polemicii sfârșite de lucrarea autoarei K. Sreniowska, „Stanislaw Zakrzewski. Contribuție la caracterizarea curentelor ideologice în istoriografia polonă 1893—1936”. Autoarea acestei lucrări a căutat să demonstreze posibilitatea existenței, ca disciplină istorică deosebită, a istoriei istoriografiei. Aceasta însă

după Adamus — este înlocuită foarte des de panegirice. Lucrările în domeniul istoriei istoriografiei pot deveni biografii de istorici sau monografii asupra unor curente particulare. J. Adamus scoate în evidență meritele autoarei, care a știut să demonstreze că lucrările lui Zakrzewski sînt astăzi perimate și că ele reprezintă în istoriografia poloneză curentul reacționar. Într-adevăr, istoricul studiat mai sus a exagerat teoria suveranității în ceea ce privește începuturile Poloniei. Greșcala acestei teorii constă în părerea că societatea este un factor pasiv față de suveranii epocii. Concepția, împărtășită de Zakrzewski, asupra caracterului național anarhic a fost în istoriografia polonă cu tendințe conservatoare și naționaliste nu numai o funcție interioară ci și o formă a justificării serviciului politice.

Numărul 2 al revistei cuprinde articolul lui J. Bardach, „Rolul normanzilor în țările slave de răsărit la începutul evului mediu” (p. 368—399). Articolul este scris pe marginea ultimelor lucrări ale medievalistului polon, H. Lowmianski, care susține teza că vechiul stat kievan este rezultatul organic al dezvoltării economice și sociale a societății slave orientale. Autorul articolului crede că este greșit să se aplice metoda comparativă pentru a se fixa rolul normanzilor în statul kievan, atunci cînd se vorbește de influența lor în Polonia și Boemia; prezența elementului normand în statul kievan și rolul său în această țară constituie un caz special, fără analogie cu celelalte țări slave. Autorul este de acord cu Lowmianski, care vede în rezultatele cercetărilor arheologice și istoricilor sovietici fondul concepției despre originile statului kievan, concepție definită de el ca teoria genezei slave a acestui stat. Autorul consideră ca o sarcină

preliminară și urgentă în cercetările asupra problemei normande în statul Kievan sistematizarea și folosirea tuturor izvoarelor orientale arabe, persane și ebraice. În ceea ce privește termenul „Rus” (numele statului și ținuturilor cu Populație uralo-rusă), care a constituit obiectul unor îndelungate controverse, autorul, confruntînd un mare număr de mențiuni, exclude caracterul social și de clasă al acestui nume și-și exprimă îndoiiala în ceea ce privește teza transformării denumirii „Rhos” la greci înainte de sec. IV, cît și presupunerea derivării ei din rîul Roș (afluent al Niprului) din Ucraina, propunînd noi cercetări în acest domeniu. Autorul subliniază justetea tezei fundamentale a lui Lowmianski, după care evoluția internă a dezvoltării economice în țările slave de răsărit a constituit baza formării sistemului lor statal, creînd în același timp premisele diferențierii sociale și ale formării clasei stăpînitoare; organizațiile politice slave au fost primele organizații care se socotesc obișnuit ca state de trib; trecerea statelor de trib slave de răsărit la statul rus din prima perioadă a feudalismului a fost precedată de apariția și dezvoltarea acestor organizații politice, varegii au jucat un timp oarecare un rol politic important în sînul clasei conducătoare, constituind o minoritate în această clasă, în care elementul slav a predominat numeric și cultural.

Tot în acest număr, H. Batowski publică articolul „Călătoria lui Beck în România în octombrie 1938” (p. 423—437). Studiul se bazează pe memoriile fostului ministru de externe al Romîniei (la 1938), N. Petrescu-Comnen, publicate în italienește în anul 1947, precum și pe cele ale lui Beck, fostul ministru de externe al Poloniei în anii 1932—1939.

Numărul 4 din „Kwartalnik Historyczny” (p. 1031—1034) cuprinde hotărîrile Congresului al VIII-lea al istoricilor poloni ținut la Cracovia în luna septembrie 1958, darca de seamă asupra dezbaterilor congresului urmînd să apară în numărul viitor al revistei. La acest congres s-a examinat situația actuală a cercetărilor asupra istoriei Poloniei, scoîndu-se în evidență atît noile realizări ale științei istorice polone, cît și problemele controversate, care urmează să constituie obiectul viitoarelor lucrări și discuții științifice. Cu acest prilej s-a constatat că, datorită colaborării din ce în ce mai strînsă dintre istorici, arheologi și cercetătorii altor discipline istorice, s-a obținut un progres esențial în ceea ce privește etapele inițiale ale dezvoltării societății și statului polonez. Rezultate noi și prețioase le-au adus cercetările asupra istoriei agriculturii, meșteșugurilor și comerțului. Progrese importante au fost realizate în domeniul cercetărilor asupra is-

toriei țăranilor și muncitorilor, asupra vieții și luptei pentru eliberarea lor socială și politică. Au făcut un pas înainte și cercetările asupra istoriei statului și dreptului, precum și asupra istoriei organizației militare. S-au depus eforturi susținute pentru elaborarea unei sinteze științifice a istoriei Poloniei din care a apărut primul tom. În ultimii ani s-a căutat apoi să se intensifice cercetările referitoare la științele auxiliare ale istoriei. Recent se constată o înviorare a cercetărilor regionale. Totodată s-au dezvoltat și s-au lărgit simțitor „atelierele” științifice: s-au îmbogățit colecțiile arhivale și s-au sporit numeric cadrele de cercetători. În același timp s-a lărgit tematica cercetărilor cu noi sectoare, ca, de pildă, istoria celui de-al doilea război mondial și a ocupației hitleriste în Polonia.

În rezoluție se enunță că au fost supuse unei aspre critici concepțiile greșite pr vind studiul istoriei polone, rupindu-se cu schematicismul și dogmatismul caracteristic unei părți din lucrări, mai ales asupra istoriei contemporane și inițiindu-se cercetări bazate pe principiile unei stricte aplicări a criteriilor științifice, cu folosirea deplină a cuceririlor metodologiei creatoare a materialismului istoric.

În ultimii ani, raporturile dintre știința istorică polonă și cea a altor țări au fost extinse.

Producția științifică istorică în continuă creștere își găsește expresia în numeroase monografii. În cursul anilor 1956—1958, numărul de cărți științifice de popularizare cu conținut istoric a crescut cu 1/3, ajungând, în anul 1957, la 267 cărți și 27 reviste istorice (generale, de specialitate și regionale), fapt ce a făcut posibilă, pe de o parte, publicarea rapidă a rezultatelor cercetărilor, iar pe de alta, inițierea de discuții științifice asupra lor. S-au creat noi centre de cercetări regionale, înzestrate cu revistele lor, și s-au activat centrele existente. Activitatea „Societății istorice poloneze” în centre din afara universităților s-a lărgit. Se observă, deși încă insuficient, o apropiere reciprocă între lucrătorii științifici din câmpul istoriei și al învățămîntului.

Congresul a formulat următoarele sarcini: intensificarea continuă a cercetărilor în domeniul istoriei moderne și contemporane, în special asupra perioadei dintre cele două războaie mondiale, precum și asupra perioadei celui de-al doilea război mondial și a ocupației; înlăturarea crizei în sectorul istoriei politice prin legarea lui de procesul istoric în ansamblul său; intensificarea cercetărilor asupra istoriei generale, mai ales în chestiuni legate de istoria Poloniei; activarea cercetărilor în domeniul științelor auxiliare; dezvoltarea cercetărilor

regionale, ca izvor important pentru îmbogățirea istoriei naționale cu fapte și interpretări noi; organizarea de conferințe consacrate diferitelor probleme; dezvoltarea mai amplă a discuțiilor științifice cu ajutorul revistelor de istorie; coordonarea la scara țării a planului de publicare de documente și intensificarea lucrărilor de editare și bibliografice; publicarea de inventare arhivistice; dezvoltarea și strângerea legăturilor internaționale prin: continuarea lucrărilor inițiate în comun cu istoricii din țările socialiste surori, ca cercetările polono-sovietice asupra istoriei insurecției din anul 1863 și a mișcării muncitorești, precum și prin asigurarea cercetării mai ample a literaturii istorice străine.

Congresul a îndemnat, în sfârșit, pe toți istoricii poloni să ia parte activă la lucrările consacrate celor trei aniversări: un mileniu de la întemeierea statului polon (963—1963), 550 de ani de la bătălia de la Grünwald (1410—1960) și 100 de ani de la „insurecția din ianuarie” (1863—1963).

Următorul congres a fost fixat pentru anul 1963.

Numărul 4 cuprinde apoi câteva articole consacrate perioadei formării statului polon, de după primul război mondial. Între acestea, articolul lui H. Jablónski, intitulat „Întemeierea celei de-a doua Republici Polone în anul 1918, în cadrul istoriei Europei” (p. 1035—1056) aduce o serie de precizări importante.

În primul rând se arată că problema polonă a fost considerată de Antantă la începutul războiului din 1914—1918, drept o problemă internă rusească. Rusia țaristă urmărind slăbirea Germaniei, trata și ea chestiunea polonă sub acest punct de vedere. Concepțiile referitoare la soluționarea acestei probleme cu sprijinul Austriei nu duceau la alt rezultat, decât la încorporarea Regatului Poloniei în monarhia habsburgică. Planurile Germaniei se legau de concepția creării organismului statal denumit „Mitteleuropa”, sau de îmbrucățișirea Regatului Poloniei. Victoria oricărui partid, legat de diferitele concepții de mai sus, nu putea deci garanta independența țării. După Revoluția din Februarie, chestiunea polonă, devenită o parte a problemei rusești, apără deodată într-o formă nouă. Revoluția a creat un stat nou care a susținut activ drepturile suverane ale națiunii poloneze. Revoluția germană, declanșată sub influența climatului creat de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, n-a fost decât o revoluție burghezo-democrată. În urma declarațiilor lui Wilson, politicienii poloni, care mai înainte susțineau teza unificării teritoriilor poloneze sub sceptrul țarului, au început să se gîndească la o Polonie care ar

fi servit de pion al influențelor occidentale. Viitoarele frontiere ale Poloniei au fost fixate în cea mai mare parte prin negocierile între marile puteri. Anglia s-a ridicat împotriva măririi nemăsurate a Poloniei, ca aliată a Franței, fără a dori slăbirea prea tare a Germaniei. Politică Angliei a decis soarta Danțigului ca oraș liber. După planurile Franței, Polonia trebuia să joace și un rol antisovietic, revoluția rusă dînd o lovitură sensibilă imperialismului francez. Alianța franco-polonă din anul 1921 a servit la subordonarea Poloniei politicii antisovietice și dependenței economice a țării. O mare parte din burghezia polonă a susținut totuși această alianță. Concepția noului stat polon, înglobînd teritorii nepoloneze de la răsărit, a sporit conflictele interne și a avut o influență negativă asupra istoriei acestui stat.

A. Ajnenkiel semnează articolul intitulat „În legătură cu istoria guvernului provizoriu popular de la Lublin” (p. 1057—1090). Este vorba de guvernul format la Lublin, în zona de ocupație austriacă, în noiembrie 1918, din reprezentanții grupurilor independente de stînga, în frunte cu șeful Partidului Socialist Polonez (activînd atunci în ilegalitate), I. Daszinski și cu șeful radicalilor populari, S. Thugutt, sprijiniți de „Organizația Militară Polonă”. Noul guvern s-a ridicat împotriva cabinetului format de Germania și Austro-Ungaria în zonele lor de ocupație. A

publicat un manifest prin care a proclamat Polonia republică populară, anunțînd o serie de reforme sociale, ca reforma agrară, naționalizarea anumitor ramuri industriale etc. Acest manifest însă, ca și activitatea acestui guvern, cu tot caracterul radical, nu atacă sistemul capitalist. Cea mai mare parte din lozincile lui radicale au fost influențate apoi de tendințele reacțiunii, în scopul de a slăbi grupările revoluționare și de a preveni revoluția socialistă în Polonia. Guvernul a fost subordonat lui Pilsudski, după întoarcerea lui din captivitatea germană de la Varșovia.

În sfîrșit, semnalăm articolul lui Z. Landau, „Cîteva probleme litigioase referitoare la relațiile polono-americane din anii 1918—1920” (p. 1093—1108), în care autorul caută să demonstreze caracterul discutabil al tezei cu privire la rolul principal și hotărîtor al Statelor Unite ale Americii în pregătirea războiului polono-sovietic, și să susțină teza în legătură cu tendințele capitalului american de a-și subordona economia națională a Poloniei în anii 1918—1920. Articolul, avînd numai un caracter de contribuție restrînsă la discuții, nu se ocupă de ansamblul politicii Statelor Unite față de Rusia Sovietică și nu analizează mai profund relațiile politice și economice polono-americane de după primul război mondial.

I. Corjua

ISTORIA ROMÂNIEI

N. N. CONSTANTINESCU, *Aspecte ale dezvoltării capitalismului premonopolist în România*. Editura de stat pentru literatură politică, București, 1957, 187 p.

Apariția și dezvoltarea capitalismului premonopolist în țara noastră constituie una dintre cele mai importante probleme care trebuie rezolvată. Cunoașterea ei și a întregului complex de fenomene economico-sociale legate de capitalism este de o însemnătate deosebită, nu numai din punctul de vedere al gradului de dezvoltare atins de capitalism la noi, dar și pentru că oferă posibilitatea unei aprecieri mai juste a aspectului social al problemei. Aceasta a determinat, de altfel, pe cercetători să o ia în studiu, cu atât mai mult cu cât vechea istoriografie a neglijat-o.

În articolele, destul de numeroase care s-au scris până în prezent, această problemă a fost atinsă numai în treacăt. O lucrare mai amplă care i-a fost consacrată este cea apărută în Editura pentru literatură politică sub semnătura conf. univ. N. N. Constantinescu.

Complexul problemelor ridicate de evoluția capitalismului în țara noastră este rezumat de autor în cinci capitole și anume: Acumularea primitivă a capitalului; Dezvoltarea capitalismului în industrie și în transporturi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea; Dezvoltarea capitalismului în agricultură până la 1900; Comerțul, creditul și circulația monetară și Crizele economice.

În lumina învățăturii marxist-leniniste autorul analizează condițiile apariției capitalismului în țara noastră, oprindu-se înainte de toate asupra procesului de separare a producătorului de mijloacele de producție și transformarea acestora în capital.

La baza acumulării primitive a capitalului a fost, ca și în alte țări, exproprierea ăranimii. În lucrare sînt analizate metodele

folosite de expropriatori, care au slujit acumulării: acapararea pămînturilor moșnenești și răzășești pe temeiul așa-ziselor „danii” meșteșugite, restrîngerea pămînturilor clăcașilor, dările și obligațiile de tot felul către domnie, către boieri etc. culminînd cu legiuirile agrare din 1853—1854 în Transilvania și 1864 în Țara Românească și Moldova. Așa cum a arătat Marx, la baza întregului proces al acumulării primitive a capitalului a stat violența.

Analizînd izvoarele acumulării capitalului (luarea în arendă de la stat a vămlor și impozitelor, jefuirea bugetului de stat, folosirea datoriei publice, „răscumpărarea” pămîntului, protecționismul etc.), autorul neglijează un important izvor — comerțul intern. Deși acordă importanța cuvenită comerțului exterior — bineînțeles de după înlăturarea monopolului turcesc (1829) cînd porturile Brăila și Galați devin porturi franco, cînd deci sursele bănești cresc simțitor — autorul trece cu vederea rolul comerțului intern, ca unul din importante izvoare ale acumulării. Clasicii marxism-leninismului au scos în evidență rolul capitalului comercial și cămătăresc, ca sursă de acumulare a capitalului, ceea ce autorul nu face, cu atât mai mult cu cît în țara noastră capitalul cămătăresc provoca adevărate ravagii în masa producătorilor de la orașe și de la sate, în sarcina cărora cădeau dobnzile exorbitante.

Capitolul II al cărții înfățișează dezvoltarea capitalismului în industrie și transporturi pînă la sfîrșitul sec. al XIX-lea. În cadrul acestui capitol autorul analizează etapele mai importante care i-au favorizat dezvoltarea: legiuirile agrare — bineînțeles cu rezerva că ele au fost făcute pe jumătate, obținerea independenței de stat în 1877, care a dus la lărgirea și consolidarea pieței interne și în al treilea rînd măsurile luate de burghezie în favoarea și pentru protejarea industriei națio-

nale (este vorba de tariful vamal din 1886 și legea pentru încurajarea industriei din aprilie 1887).

Autorul nu accentuează însă suficient rolul acestor măsuri în întărirea bazei economice a burgheziei, știut fiind că, așa cum a arătat Marx¹, sistemul protecționist a fost un mijloc artificial de a fabrica fabricanți, de a expropria muncitorii independenți, de a capitaliza mijloace de producție și de subsistență².

Pe baza datelor statistice, autorul urmărește evoluția diferitelor ramuri industriale, precum și răspîndirea mașinismului în industrie pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

În legătura cu revoluția industrială, — desfașurată greoi și neterminată în unele ramuri (textilă, metalurgie etc.) nici la primul război mondial imperialist — autorul abordează și problema formării clasei muncitoare, a situației și luptelor ei. Socotim că era necesar, în legătură cu aceasta, să se arate, cît de cît, compoziția socială, de clasă, de care este legat elanul luptei sale revoluționare într-o etapă sau alta, dat fiind că fără cunoașterea schimbărilor intervenite în compoziția socială a proletariatului, nu poate fi just apreciată intensitatea mișcării sale revoluționare într-o etapă dată.

Un loc important îl ocupă în lucrare dezvoltarea capitalismului în agricultură pînă la 1900. Concluzia care se desprinde din analiza acestui capitol este aceea că în țara noastră, datorită rămășițelor relațiilor feudale, — urmare a căii reformiste de tip prusac în rezolvarea problemei agrare — agricultura se află într-un stadiu înapoiat, care condamnă masele populare la cruntă mizerie.

Autorul analizează aici structura proprietății private asupra pămîntului. Procesul de diferențiere a țărănimii (pe baza suprafețelor de pămînt și inventarului agricol, a recoltei etc.) ni se pare totuși puțin confuz tratat. Este necesar să se evite unele aprecieri contradictorii care-l fac pe autor să afirme uneori (a se vedea p. 95) că „la sfîrșitul secolului al XIX-lea țărănimea din România era puternic diferențiată”, iar altă dată că mulțimea rămășițelor feudale (camăta, politica fiscală etc.) constituia o piedică în descompunerea, diferențierea țărănimii, așa cum se afirmă în paginile următoare (96—98).

În cadrul unor subcapitole sînt analizate apoi o serie de probleme ca: trecerea gospodăriei bazată pe clacă la gospodăria capitalistă (în care accentul se pune pe ceea ce Lenin numește sistem de tranziție „unde se îmbinau trăsăturile sistemului bazat pe clacă cu trăsăturile

sături specific capitaliste”), dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial, problema rentei diferențiale, a rentei absolute, a prețului pămîntului, opoziția dintre sat și oraș și lupta de clasă la sate.

Un alt capitol se ocupă de problema comerțului, creditului și circulației bănești. Se specifică aici principalele forme ale comerțului și exploatarea de către capitalul comercial a maselor de la orașe și sate, importanța creditului și rolul său în dezvoltarea industriei, agriculturii etc.

Ultimul capitol tratează crizele economice și în mod special criza de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul sec. XX. Am fi așteptat totuși mai multe date și desigur o mai amplă analiză asupra acestei crize, deosebită nu numai prin amploarea și consecințele ei dezastruoase asupra întregii economii a țării, mai ales asupra maselor muncitoare, dar și pentru rolul jucat în concentrarea și centralizarea capitalului și favorizarea apariției formelor monopoliste în economia țării.

Sînt de semnalat și unele deficiențe de formulare, de pildă la pagina 9. „Desființarea țirzie a iobăgiei a determinat atît slaba dezvoltare a capitalismului în România, cît și persistența rămășițelor iobăgiei în economie”. Persistența rămășițelor feudale nu a fost peste tot legată de desființarea țirzie a iobăgiei. De altfel, trebuie să ținem seamă aici, în primul rînd nu de data la care a avut loc înlăturarea orînduirii feudale, ci de calea adoptată în abolirea ei, de modul cum s-a realizat. Pe de altă parte, socotim că, chiar dacă lucrarea se adresează marelui public, trebuie evitate expresii de felul lui „cică” și altele care nu-și găsesc justificarea într-o lucrare cu caracter științific.

În ansamblul ei, lucrarea aduce un aport însemnat la cunoașterea trecutului nostru economic.

M. I.

* * * *Monografia raionului Corabia cu specială privire la trecutul de luptă al poporului pentru libertate și progres.* Craiova, 1958, 65 p. Sfatul Popular al raionului Corabia, Secția de învățămînt și cultură.

Această broșură a apărut cu prilejul celei de-a 10-a aniversări a proclamării R.P.R. și reprezintă un început bun în munca de cercetare a trecutului local. Autorii — profesorii Preda Grigore, Buzescu Const. și Manea Teodor din Corabia — au prezentat în primul capitol: Condiții naturale și social-economice ale raionului Corabia aducînd date interesante referen-

¹ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Ed. P.M.R., Buc., 1948, p. 668—669.

toare la așezare, condițiile naturale geografice, dezvoltarea economică în trecut și azi etc. (p. 7—9). Capitolul II intitulat „Dezvoltarea social-politică” (p. 9—27) conține date în legătură cu trecutul celor mai importante așezări omenești (sate și comune) din raionul Corabia din cele mai vechi timpuri pînă în sec. XIX. Rînd pe rînd autorii au prezentat trecutul acestor așezări în epoca veche și feudală pe baza documentelor publicate și inedite precum și a elementelor de tradiție locală. Se arată astfel că regiunea respectivă a cunoscut o bogată activitate în perioada stăpînirii romane, a migrației popoarelor. Drept rezultat, peste stratul de cultură daco-roman s-a așternut o cultură romîno-slavă și un mare număr de așezări de tip rural își au originea în sec. XV—XVI. În același timp autorii prezintă viața grea a țăranilor în evul mediu, asuprită de boierii localnici și mai tîrziu de turci, precum și lupta acestora împotriva asupritorilor, luptă care se desfășoară necontenit pînă în sec. XIX.

Capitolul III este consacrat „Răscoalei țăranilor din 1907 pe teritoriul raionului Corabia”. Se face o prezentare a situației social-economice și politice în ajunul răscoalelor din 1907 (p. 28—45) cu care prilej se dau interesante date de istorie locală pe baza rela-

tărilor contemporanilor (de ex. acțiunea țăranilor din satul Orlea). Apoi se prezintă condițiile izbucnirii și desfășurării răscoalei în satele Cilieni, Tia Mare, Isbiceni, Gura Padinii, Rusănești, Urzica (p. 45—51). În ultima parte a acestui capitol se arată cum a fost înăbușită răscoala (p. 51—57).

Capitolul IV se ocupă cu prezentarea situației clasei muncitoare după 1907 pînă la 23 august 1944, pe teritoriul raionului (p. 57—63). Astfel aflăm că în 1918 a luat ființă aici o Secție a Partidului Socialist care în 1921 a votat pentru afiliere la Internaționala a III-a pentru care motiv delegatul P.S. din Corabia a fost implicat în procesul din Dealul Spirii, că în 1924 s-a înființat o Secție a U.T.C. și a Sindicatelor Unite, și în 1926 o organizație a Ajutorului Roșu muncitoresc etc.

Capitolul V (p. 63—66) arată lupta localnicilor pentru realizarea reformei agrare din 1945, transformarea socialistă a agriculturii, revoluția culturală etc.

O prezentare metodică a acestui material documentar prețios, adăugarea unor hărți și planuri precum și a ilustrațiilor ar fi contribuit mult la creșterea importanței acestei broșuri.

C. Ș.

ISTORIA U. R. S. S.

P. T. IACOVLEVA, Первый русско-китайский договор 16 9 года, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, 233 p., Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie.

Legăturile de prietenie ruso-chineze atît de strînse în momentul de față, au o vechime de aproape 200 de ani. Momentul cel mai important al istoriei relațiilor ruso-chineze îl constituie încheierea tratatului ruso-chinez din 1689 căruia P. T. Iacovleva i-a consacrat un întreg studiu.

Spre deosebire de istoricii de pînă acum care au cercetat această problemă tangențial, autoarea face o adîncă analiză a condițiilor istorice care au contribuit la stabilirea și strîngerea primelor legături între ruși și chinezi în Extremul Orient. În acest scop autoarea folosește documente inedite din fondul Arhivei Centrale de Stat Acte vechi (T.G.A.D.A.) din Moscova și din Arhiva Secției din Leningrad a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. (L.O.I.I.) precum și din Arhiva Istorică Centrală de Stat din Leningrad

(T.G.I.A.L.). Acte importante a aflat de asemenea în vechea arhivă a Ministerului de Externe (Posolski Prikaz) fondul „Legăturile Rusiei cu China” (K.D.) (p. 6).

În capitolul I, P. T. Iacovleva se ocupă cu cercetarea originilor relațiilor ruso-chineze (p. 14—27). În acest scop se urmărește calea de dezvoltare a politicii externe a Rusiei țariste în Siberia orientală cînd a fost obținută ieșirea la coasta Oceanului Pacific (p. 14 1). Rînd pe rînd sînt prezentate etapele înaintării Rusiei în Siberia de la începutul sec. XVII pînă la 1686 timp în care exploratorii ruși au stabilit legături strînse cu populația locală (p. 17—40) și apoi cu sprijinul guvernului țarist au alipit aceste regiuni la Rusia (p. 40—51). În consolidarea stăpînirii noilor pămînturi un rol de seamă, arată autoarea, l-a avut așezarea coloniștilor ruși în Dauria (p. 51—71) și intensificarea schimburilor economice cu popoarele mongole din Siberia Centrală și din bazinul Amurului (p. 71—80). Aceste explorări încununat de succes au contribuit la stabilirea primelor relații comerciale și diplomatice ruso-chineze (p. 80—91).

Un loc de seamă îl ocupă activitatea primei ambasade ruse în China din 1653 a lui F. I. Baicov (p. 91—100). Rezultatele acestei ambasade s-au văzut imediat întrucât între Rusia și China s-a dezvoltat ulterior un intens comerț de mărfuri și produse. După această dată crește numărul călătorilor ruși în China. Este necesar să amintim printre aceștia pe spătarul Nicolae Milescu care a călătorit în China în anii 1675—1677 (p. 109—111). Autoarea folosește în expunerea faptelor, documente inedite din arhivele centrale de stat din Moscova, fond. Legăturile Rusiei cu China și fond. Departamentul Siberiei.

Dezvoltarea comerțului ruso-chinez s-a desfășurat în cursul secolului al XVII-lea în bune condiții pentru ambele părți (p. 112—114) până când s-au intensificat ciocnirile dintre soldații manciurieni și cazacii ruși, fapt care a înrăutățit pentru o anumită perioadă aceste legături (p. 115—126). De aceea, în preajma anului 1686 se ridică problema încheierii unui tratat între cele două țări care să reglementeze situația de la frontiera lor comună din Extremul Orient (p. 127). Rezolvării în mod pașnic a acestei situații autoarea îi consacră un capitol special (cap. II), făcând o amplă analiză a pregătirii și încheierii primului tratat ruso-chinez, tratatul de la Mercinsk (1689).

Desfășurarea negocierilor ruso-chineze a avut loc în cadrul unui congres la care au participat delegați din ambele părți. Ambasada rusă, sub conducerea lui P. A. Golovin, primise din partea lui Petru I împuterniciri și instrucțiuni speciale (p. 217—218). Ea dispunea de un detașament de onoare compus din peste 506 streliți moscoviți la care s-au alăturat și 1400 cazaci. P. T. Iacovleva, folosind chiar actele originale aflate în arhivele din Moscova, face o analiză riguroasă a instrucțiunilor primite de P. A. Golovin (p. 131—134). De asemenea, se prezintă alcătuirea ambasadei chineze precum și instrucțiunile primite de aceasta de la Pekin (p. 151—161).

Tratativele ruso-chineze s-au desfășurat în orașul Mercinsk în vara anului 1689 în condiții destul de grele pentru ambasada rusă. Prima și a doua întâlnire a ambasadorilor din 12—13 august 1689 au eșuat datorită uneltirilor iezuiților care îndeplineau funcția de tilmaci pe lângă ambasada chineză (p. 162—185). Reușita acestor tratative desfășurate în cursul celei de a treia întâlniri din 26 august 1689 se datorește în mare măsură intervenției personale a lui P. A. Golovin, care a reușit chiar să încheie tratatul cu China (p. 185—189).

Acest tratat care stă la originea relațiilor de prietenie dintre ruși și chinezi este în mod amănunțit analizat de autoare, folosind în acest scop chiar actul original aflat în arhivă

(p. 189—209). În Încheiere (p. 210—213), P. T. Iacovleva subliniază că tratatul de la Mercinsk este primul tratat încheiat de China cu vreo putere europeană.

Lucrarea mai conține trei anexe și anume : 1. Textul tratatului ruso-chinez din 1689 (p. 214—216); 2. Un extras din gramota lui P. A. Golovin, dată de țar la 20 ianuarie 1686 (p. 217—218), și 3. Scrisoarea de acreditare a lui Golovin și însoțitorilor săi (p. 219—224); ultimele două anexe se publică pentru prima dată. La sfârșit se dă o listă a literaturii și izvoarelor folosite (p. 221—224), un indice de nume (p. 225—230) și un indice de numiri geografice (p. 225—233).

C. Ș.

B. B. KAFENGAUS, *Очерки внутреннего рынка России первой половины XVIII века (По материалам внутренних таможен)*. Ed. Academiei de Științe a U. R. S. S., Moscova, 1958, 353 p. + 3 planșe, Academia de Științe a U. R. S. S., Institutul de istorie.

Aplicând aceeași metodă de lucru folosită de V. I. Lenin în cercetarea problemei „Dezvoltarea capitalismului în Rusia”, B. B. Kafengaus studiază problema formării pieței interne în Rusia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, făcând o minuțioasă analiză a registrelor vamale aflate în fondul Colegiului Camerei din Arhiva Centrală de Stat, (T.G. A.D.A.). Pentru perioada 1714—1755 autorul a aflat un număr de 145 de asemenea registre din care 134 se referă numai la perioada 1720—1740. (p. 6—7). Din punct de vedere teritorial, registrele vamale cercetate privesc a) regiunea de nord cu orașele Arhanghelsk, Ustiuk Velichi, Solvıcegorski, Iarensk, Holmogor, și Blagovescensk; b) regiunea centrală cu orașele Moscova, Nijni Novgorod, Makarev, Kholmna, Kașira, Viajna etc.; c) regiunea de nord-vest cu orașul marele Novgorod, și cea de sud și apus cu orașele Volkov, Briansk, Kursk, Sevsck etc. (p. 7).

Autorul își începe expunerea prin a arăta în capitolul I, (p. 3—31) importanța studierii pieței interne pentru cunoașterea premiselor formării relațiilor capitaliste, apoi face o scurtă prezentare a izvoarelor folosite și a studiilor istoricilor ruși și sovietici în acest domeniu, precum și o interesantă prezentare a situației vămilor interne în Rusia în sec. XVII și XVIII.

Dezvoltarea comerțului din marele Novgorod și înființarea Petersburgului formează obiectul cap. II. (p. 32—113). Cu acest prilej

autorul scoate în evidență locul pe care îl ocupă comerțul Marelui Novgorod înainte și după înființarea Petersburgului noua capitală a statului rus. Cercetând registrele vamale novgorodniene se ajunge la concluzia că, la începutul secolului al XVIII-lea, Marele Novgorod a îndeplinit rolul principal în tranzitul mărfurilor rusești și a celor străine care se importau sau se exportau prin Petersburg. Pentru exemplificare autorul a întocmit tabele referitoare la importul orașului Moscova, pe mărfuri și pe perioade lunare (p. 35–41), circulația mărfurilor novgorodniene pe tot teritoriul Rusiei, (p. 63–64), compoziția socială a negustorilor (p. 67), valoarea mărfurilor importate și exportate (p. 70–82), prețurile diferitelor mărfuri (p. 107–109). Legăturile comerciale ale Marelui Novgorod cu orașele Rusiei sînt concretizate într-o hartă amănunțit întocmită, din care reiese că aceste legături se întindeau spre răsărit dincolo de Nijni Novgorod, spre nord pînă la Petersburg și Ladoga, spre apus pînă la Pscov, iar spre sud pînă la Moscova. (p. 97).

În cap. III se analizează activitatea iarmarocului din Makarev (p. 114–190) de lângă Nijni Novgorod. Înființat în secolul XVI, acest iarmaroc a jucat un important rol comercial în sec. XVII și XVIII. Din registrele vamale din Makarev rezultă că, cu excepția anilor 1709 și 1712, s-au ținut an de an aici iarmarocul (p. 119), că mărfurile aduse aici se vindeau la prețuri mai ridicate decît în alte regiuni (p. 130), că pe piața din Makarev se întâlneau negustori ruși și străini (p. 149), că aici se găseau mărfuri din cele mai îndepărtate regiuni ale Rusiei, din Siberia și chiar din îndepărtata Chină (156). B. B. Kafengaus însoțește expunerea sa cu tabele referitoare la vânzările cu amănuntul, la mărfuri și prețuri etc. (p. 122–189).

Capitolul IV este consacrat orașului Moscova ca centru al unificării pieței întregi a Rusiei (p. 191–231). În secolul XVIII, Moscova, deși cedează întîietatea Petersburgului din punct de vedere politic, rămîne mai departe un mare centru administrativ și mai ales comercial, fiind în același timp reședința vămii centrale a statului rus. Acest fapt a contribuit ulterior la unificarea pieței întregii Rusii în jurul pieței moscovite. Pe baza materialelor din registrele vamale moscovite, autorul scoate în evidență activitatea comercială intensă desfășurată de negustorii moscoviți în prima jumătate a sec. XVIII. De exemplu, se arată că în 1726 numai în primul trimestru s-au vîndut la Moscova

mărfuri în valoare de 89 249 ruble. La această dată prețurile de vînzare ale mărfurilor din diferite regiuni ale Rusiei începuseră să se apropie de acelea de pe piața Moscovei. Relativ la comerțul Moscovei și anume — piața cerealelor — autorul îi consacră un capitol special, (cap. V) (p. 231–261). Completînd cercetările în legătură cu piața cerealelor din anii 20–30 ai secolului al XVII-lea, B. B. Kafengaus axează expunerea sa referindu-se în mod exclusiv la piața Moscovei. În acest sens el studiază interesul manifestat de diferite clase sociale pentru dezvoltarea relațiilor de schimb; astfel constată că în 1723 primii furnizori de cereale erau țărani, 63%, din totalul furnizorilor, pe locul al doilea se aflau posadnicii 25% și pe ultimul loc micii boieri (dvorianii), 13% (p. 235). După opt ani, în 1731, el observă o interesantă schimbare în acest sens și anume că pe locul doi al furnizorilor de cereale sînt dvorianii, iar pe ultimul loc orașenii (p. 248).

În capitolul VI autorul se ocupă de piața iarmarocului Blagovesensk (p. 262–286). În primul rînd se referă la marea întindere a pieței acestui iarmaroc din bazinul Dvinei de nord. Mărfurile care se vînd pe această piață sînt în primul rînd cele textile, apoi peștele și pieile. În ultimul capitol, autorul face o sinteză a istoriei relațiilor comerciale ruso-ucrainene (p. 287–317). Relativ la aceasta el arată direcțiile de dezvoltare ale comerțului rus în regiunea de sud-est a Europei și anume în peninsula Balcanică și Turcia, trecînd și prin țările romîne. Un mare centru comercial era orașul Kursk, din ale cărei registre vamale reiese că importul în 1720 atingea suma de 168 905 ruble, iar exportul de 161 074 ruble, pe an (p. 297). Cit privește categoriile de mărfuri preferate pe piață, întîietatea o aveau vitele, praful de pușcă, silitra, pieile și ceara. Dintre toate guberniile Rusiei, gubernia Moscova era cea mai bine aprovizionată cu mărfuri din Kursk și apoi Ucraina. Pe piața ucraineană prețul mărfurilor, se apropia tot mai mult de acelea ale Moscovei.

În concluzie (p. 318–324), autorul arată că în prima jumătate a secolului al XVIII-lea se făcuse un mare pas înainte în procesul de unificare a pieței interne din întreaga Rusie și că aceasta se datora în primul rînd intensității activității comerciale a negustorilor ruși desfășurată între diferitele regiuni. Lucrarea se încheie cu un indice de nume (p. 325–334), un indice de numiri geografice (p. 335–345) și un indice de mărfuri (p. 346–354).

C. Ș.

ISTORIA UNIVERSALĂ

Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters, namens der Monumenta Germaniae Historica, XII XV (1956 1959).

Revista este organul societății istorice care editează cunoscuta colecție de izvoare referitoare în primul rând la istoria veche și medievală a Germaniei, dar de interes general: *Monumenta Germaniae Historica*. Conținutul publicației este în cea mai mare parte determinat de această destinație. În fruntea fiecărui volum se află rapoarte cu privire la activitatea societății Monumenta, la stadiul de pregătire a izvoarelor pentru tipar (atât reeditarea textelor vechi cât și editarea textelor inedite), la lucrările și comunicările legate de această activitate și în sfârșit lista ultimelor publicații ale societății. Aflăm, de pildă, din această rubrică că seria *Scriptores rerum merovingicarum* s-a îmbogățit cu o nouă ediție a cronicii lui Fredegarius; că în seria *Diplomata* se reeditează diplomele perioadei carolingiene (*Diplomata Karolinorum*); că vechea culegere de poeți ai aceleiași perioade (*Poetae aevi carolini*) mai numără un volum și că au apărut o serie de noi ediții de texte diplomatice sau narrative referitoare la perioadele urmatoare ale istoriei imperiului. Printre cele privind o epocă mai apropiată semnalăm recenta reeditare cu emendații a cronicii lui Jakob Unrest, *Österreichische Chronik*, ed. K. Grossmann, 1957, a cărei însemnătate pentru istoria Țării Românești în veacul al XV-lea a fost semnalată prima oară în istoriografia noastră de N. Iorga¹. Lista publicațiilor din ultimii ani, apărute în colecția Monumenta, este foarte bogată.

Studiile propriu-zise și notele revistei sînt în cea mai mare parte legate de problemele ridicate de editarea și interpretarea izvoarelor și au aproape toate caracter de erudiție strictă. Astfel, de pildă, prezintă interes studiul lui A. Eckhardt, *Die capitularia missorum specialia von 802*, XII (1956), 2, p. 498-516, în care, pe baza prezentării comparate a textului tipărit a capitularului, în cunoscuta ediție a lui Boretius și a manuscriselor sale, autorul dovedește lacunele vechii ediții și implicit necesitatea reeditării acestor însem-

nate izvoare pentru istoria economică și socială a imperiului carolingian. Precizările pe care le aduce această confruntare nu sînt numai de ordin exterior, ci uneori sînt de natură să modifice chiar unele concluzii considerate pînă acum definitiv cîștigate de istoriografie, referitoare la instituția trimișilor imperiali (*missi dominici*) a cărei însemnătate în imperiul carolingian e bine cunoscută. În aceeași ordine vor fi citite cu folos și alte studii privitoare la urbariile și capitulariile epocii carolingiene.

Articolul lui Hans Eberhard Mayer, *Der Brief Kaisers Friedrich I, an Saladin vom Jahre 1188* (Scrisoarea împăratului Frederic I către Saladin din anul 1188), XIV (1958), 2, p. 488-494, încearcă să stabilească locul de apariție a uneia dintre numeroasele plăsmuiri literare medievale (falsul în cazul de față e întemeiat pe o realitate istorică, existența unei corespondențe între Saladin și împăratul Frederic nefiind pusă la îndoială). Atribuindu-i lui Frederic un text în care acesta și-ar fi afirmat în termeni brutali ten dința de dominație mondială, autorul acestei scrisori plăsmuite încerca să compromită și să combată tendința de reafirmare a primatului imperiului asupra Europei, politică legată de încercarea lui Frederic de a restaura autoritatea imperială (*renovatio imperii*). Pornind de la considerente de natură stilistică și diplomatică și de la faptul că această tendință a politicii imperiale a fost puternic combătută în Anglia contemporană, (mai ales de către cunoscutul doctrinar John de Salisbury a cărui exclamație: „*Quis Teutones constituit iudices nationum?*”, exprima foarte puternic rezistența la tendințele imperiale) autorul stabilește că originea scrisorii fictive adresate de Frederic lui Saladin trebuie căutată în această țară și pusă în legătura cu marele conflict pe care l-au provocat în Europa revendicările împăratului.

Studiul lui Robert Folz, *Zur-Frage der heiligen Könige in der Geschichte des burgundischen Königtums*, (Problema regilor sfinți în istoria regatului burgund) XIV (1958), 2, p. 317-344, se ocupă de unul din aspectele politicii bisericii medievale, de sprijinire a autorității laice și de consolidare a orînduirii feudale în curs de dezvoltare, prin folosirea misticismului în slujba puterii regale. Dezvoltînd unele elemente pre-creștine, de pildă caracterul sacru al familiilor regale la unele triburi germanice în faza anterioară epocii

¹ N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 96 și urm.; idem, *O cronică munteană în grecește pentru secolul al XV-lea în Anal. Acad. Rom. Mem. Secția 'st.*, seria III, XIX (1937), p. 147-151.

migrațiilor, biserica a creat o întreagă teorie mistică, mai întâi în jurul anumitor membri ai familiilor regale, apoi în jurul instituției regale ca atare. Analizând „beatificarea” a doi dintre regi burgunzi din veacul al VI-lea, autorul deși furnizează material interesant, nu pune în lumină interesele de clasă care stăteau la baza politicii bisericii de sprijinire a regalității. Heinz Löwe, *Von den Grenzen des Kirschedankes in der Karolingerzeit*, (Despre limitele ideii imperiale în epoca carolingiană) XIV (1958), 2, p. 345—374, studiază istoria ideii imperiale în veacurile IX—XI în Spania și Anglia. Bizantinologia se îmbogățește cu studiul, de interes limitat genealogic, al Mathildei Uhlirz, *Studien über Theophano* — (Studii despre Theophano) XIII (1957), 2, p. 369—393, în care autoarea, în polemică cu Dölger și Vasiliev, discută, problema controversată, a originii împărătesii Theophano.

Un loc aparte îl ocupă articolul lui François Ganshof, *Zur Entstehungsgeschichte und Bedeutung des Vertrages von Verdun (843)* (Despre istoria genezei și semnificația tratatului de la Verdun (843)) XII (1956), 2, p. 313—330, în care autorul analizează, după atfția alți predecesori, geneza și sensul istoric al tratatului de la Verdun, tratat care consacra împărțirea de fapt a imperiului carolingian. Autorul începe prin a expune unele teze recent susținute în istoriografia franceză, conform cărora criteriul de împărțire a imperiului ar fi fost de natură economică, reprezentanții celor trei suverani urmărind să obțină o împărțire echitabilă, în fragmente de teritoriu cu producție echivalentă și resurse echivalente. Pornind de la fraza izvorului contemporan cunoscut sub numele de *Analele de la Fulda*, în care se expune activitatea comisarilor întruniți¹ „... ut regnum aequaliter describerent quo facilius postmodum inter eos pari sorte divideretur...”, autorul arată că justa interpretare a actului de la Verdun trebuie să se întemeieze pe cunoașterea sensului termenului *describere* în izvoarele contemporane, adică a termenului indicator al acțiunii care a precedat și a stat la baza împărțirii (*divisio*). Prin comparație cu alte izvoare referitoare la actul de la Verdun și alte texte contemporane, autorul reușește să stabilească faptul că, în limba epocii, *descriptio* înseamnă inventariere, inventariere a unui domeniu (*villa*) a unui ducat sau comitat (de pildă inventariile, *descriptions*, domeniilor fiscale deținute de biserici și laici, alcătuite de misi dominici din ordinul lui Carol cel Mare). asemenea inventarii se întocmeau în chip curent în epoca ace a, ori de câte ori trebuia stabilită valoarea bunurilor care intrau

în circuitul relațiilor feudale. În aceste *descriptio*nes se înregistrau episcopiiile, abațiile, comitatele, domeniile fiscale etc. pertinente de domeniul sau autoritatea regală, într-un cuvânt toate bunurile de care dispunea regele și care puteau deveni obiect de concesiune feudală. O asemenea inventariere, la scara întregului imperiu, a stat la baza actului de la Verdun. Ea indica deci totalitatea mijloacelor, rezervelor, de care dispunea regalitatea în teritoriile supuse împărțirii. Aceste rezerve constituiau principalul mijloc de câștigare a adevizunii și de menținere în fidelitate a feudalității laice și eclesiastice, factor decisiv în luptă ascuțită pentru putere care caracterizează această perioadă din istoria Europei apusene. Așadar, la baza împărțirii imperiului (aequissima regni divisio) a stat o concepție tipic feudală. Studiul este o însemnată contribuție la cunoașterea unuia dintre cele mai însemnate momente din istoria destrămării imperiului carolingian și a apariției formațiilor teritoriale care au stat la baza statelor naționale de mai târziu.

Studiul lui Heinrich Koller, *Untersuchungen zur Reformatio Sigismundi*, (Cercetări asupra <textului> „Reformatio Sigismundi”), XIII (1957), 2, p. 482—524, XIV (1958), 2, p. 418—468, XV (1959) 137 162, prezintă o încercare de a stabili filiația textelor manuscrise ale cunoscutului plan de reorganizare a imperiului, momentul și locul apariției, autorul precum și antecedentele istorice ale documentului¹.

Fiecare volum se încheie cu o vastă rubrică de bibliografie analitică deosebit de folositoare pentru medievisti. Împărțită în șapte capitole : generalități, științe auxiliare și izvoare, istorie politică și bisericească, istoria dreptului și a instituțiilor, istorie economică și socială, istorie regională și culturală, bibliografia, care ocupă o însemnată parte în economia fiecărui volum, se străduiește să dea informații cât mai cuprinzătoare asupra publicisticii istoriografice contemporane de specialitate.

Lipsa unor studii asupra principalelor aspecte ale societății feudale reflecta incapacitatea istoriografiei burgheze de a rezolva marile probleme ale istoriei medievale; prin aceasta publicația nu are decât valoare de instrument de lucru și documentare.

Fl. C.

¹ Asupra acestui însemnat moment din istoria imperiului în veacul al XIV-lea studiul istoricului sovietic M. M. Smirin „Реформация императора Сигизмунда”, în „Средние века”, t. III (1951), p. 217—250.

RUDOLF URBÁNEK, *O volbě Jiřiho z Poděbrad za krále českého 2. března 1458* (Despre alegerea lui Gheorghe de Poděbrad ca rege al Cehiei la 2 martie 1458), Editura Academiei Cehoslovace de ştiinţă, Praga, 1958, p. 103.

Lucrarea academicianului Rudolf Urbánek are un caracter festiv şi e alcătuită din două părţi. Ea a apărut exact la 500 de ani de la alegerea lui Gh. de Poděbrad ca rege al Cehiei. În prima parte e vorba de o prezentare a împrejurărilor istorice, în care s-a ajuns la alegerea lui Gh. de Poděbrad, în 1458, deci cu un an mai târziu după suirea pe tron a lui Ştefan cel Mare. Partea a doua şi cea mai cuprinzătoare o formează texte narative în legătură cu acest eveniment istoric. O serie de texte privesc perioada dinaintea alegerii, altele se referă la solemnitatea alegerii şi în sfârşit un număr de mărturii scrise vorbesc despre lucruri petrecute în urma acestui act politic.

Autorul a ales pasajele respective din cronici în proză sau versificate, „ziare” cehe şi germane, epistole, scrieri, tratate etc. Fiecare text e însoţit de o prezentare explicativă, privind autorul, împrejurările în care a fost scris, data publicării pentru întâia oară şi veracitatea istorică a comentariilor din cuprins. Prima ştire e din decembrie 1457 şi ultima din 20 oct., 1495. La acestea s-a adăugat o minunată povestire istorică (Maryla), scrisă de romancierul Alois Jirásek în 1885.

Textele publicate de Urbánek sînt elocvente şi instructive, în sensul că dau la lumină frământările politice şi sociale din ţările cehe de la mijlocul sec. al XV-lea. Moartea neaşteptată a lui Ladislav, la sfârşitul anului 1457, redeschide problema alegerii unui rege pămîntean. Ideea aceasta fusese fluturată pentru întâia oară de Mikulaš din Hus şi de analistul Vavřinec din Březov, pe la 1420, însă husiţii, duşmani de moarte ai lui Sigismund, şi-au căutat candidaţii în Polonia şi Lituania. În felul acesta, soluţionarea problemei, legată de moştenirea tronului, era condiţionată de confesiunea calixtină a noului candidat. După cum se ştie, acest postulat n-a putut fi atins şi alegerea regelui ceh din 1458 reactualizează cu toată tăria principiul eligibilităţii.

De aceea, alegerea lui Gh. de Poděbrad, efectuată în condiţiile politice de la mijlocul sec. al XV-lea capătă o deosebită însemnătate istorică. Mai ales că masele populare, la care s-a adăugat în ultimul moment şi majoritatea „stărilor cehe”, cereau un rege pămîntean, — deşi cercurile catolice legitimize, mai cu seamă cele din Moravia şi Silezia, erau pentru aducerea în scaunul ţării a unui prinţ

străin. (Tronul Cehiei era acum solicitat de patru candidaţi străini: împăratul Friedrich al III-lea, Cazimir al Poloniei, Albrecht de Austria şi Albrecht de Brandenburg). În astfel de condiţii, nu-i de mirare că o „Foaie” germană, scoasă de un zaraf din Freiburg, scria în februarie 1458, „cum ţipă şi strigă cehii, că nu vor primi să le fie rege un neamţ, ci unul din limba lor” (p. 28).

Alegerea lui Gh. de Poděbrad ca rege al Cehiei a format obiectul multor cercetări şi discuţii, mai ales că chiar de la început moartea lui Ladislav a fost învăluită în mister. Căutînd să interpreteze evenimentele legate de acest act istoric František Palacký le-a prezentat idealist şi romantic, ceea ce a provocat intervenţia sovină a istoriografiei germane. Schiţînd sumar toate problemele legate de situaţia politică, creată în urma alegerii lui Gh. de Poděbrad, prof. Urbánek sintetizează astfel însemnătatea acestui eveniment: „după cum alegerea din 1458 a creat cele mai bune auspicii pentru viitorul Cehiei, tot aşa moartea lui Gh. de Poděbrad (22 martie 1471) a risipit toate aceste speranţe”.

O monografie folositoare şi instructivă.

Tr. I.-N.

* * *Pomorze Średniowieczne* (Regiunea Pomorze în Evul Mediu), lucrare colectivă sub redacţia profesorului Gerard Labuda, Varşovia, 1958, 528 p. şi 6 hărţi.

Prin „Pomorze” se înţelege regiunea coastei Mării Baltice, începînd de la apus, din dreptul insulei Rugia (Rügen), peste toată Prusia Orientală, pînă la Kłajpeda (Memel). Termenul „Pomorze” înseamnă în limba polonă: ţinutul de la mare, de pe malul mării. Din această denumire slavă se trage cea germană şi apuseană: Pomerania, dar ca expresie geografică aceasta din urmă se aplică numai părţii apusene.

„Pomorze” a revenit astăzi ţărilor slave, după veacuri de stăpînire străină: partea apuseană şi centrală este alipită Republicii Populare Polone şi de aceea a atras atenţia istoricilor poloni, care doresc să puie în lumină trecutul acestei vechi ţări slave, plină de urmele unei străvechi civilizaţii. Volumul pe care îl prezentăm este primul dintr-o serie: celelalte două, care urmează să apară, vor cuprinde istoria regiunii „Pomorze” în epoca modernă şi „în pragul epocii contemporane”. Colecţia întregă este intitulată: *Schiţe din istoria regiunii Pomorze*”.

Prima parte a volumului consacrat regiunii Pomorze în Evul Mediu cuprinde o serie de articole privitoare la începuturile și la dezvoltarea civilizației slave în aceste regiune, începând din secolul al IX-lea până la așezarea cavalerilor teutoni în Prusia (1228). Istoria civilizației acestor regiuni în evul mediu timpuriu a fost complet transformată, în ce privește cunoștințele asupra vieții materiale, de cercetările din ultimul timp ale arheologilor poloni, care au dat la iveală, în partea apuseană a ținutului Pomorze, urmele unei civilizații cu centre meșteșugărești și comerciale, legate de comerțul pe mare. La gura Oderului se afla străvechiul oraș Wolin (în textele vechi Vinetia), care era denumit în secolele X—XI: cel mai mare oraș al slavilor (de apus). Pe lângă studiul închinat acestui oraș, volumul mai cuprinde și un studiu special privitor la orașul Gdańsk în secolele X—XIII, bazat pe cercetări arheologice noi, care luminează organizația orășenească din acea vreme, existența cartierului pescarilor, cu unele lucruri de ei, precum și a unor ateliere de meseriași. Două studii deosebit de interesante sînt consacrate prusienilor, o populație din ramura vest slavă, care a dat numele ei Prusiei, dar care a dispărut cu desăvîrșire, pierzîndu-și limba și fiind în parte germanizată de stăpînii Prusiei, cavalerii teutoni. Istoria acestui popor slav constituie o cumplită tragedie: redus la stare de șerbie, suferind cumplite asupriri, își pierde cu încetul limba și caracteristicile etnice, dispărînd apoi cu totul. Unul din autorii volumului Marzena Polakówna, urmărește ultimele date istorice despre prusienii slavi, care se întind pînă în veacul al XVII-lea.

A doua parte a volumului cuprinde studiul relațiilor politice dintre regiunea Pomorze și Polonia în secolele X—XIV. Regiunea apuseană, Pomerania propriu-zisă, care era locuită de triburi vest slave, înrudite ca limbă cu polonii, intră în legături cu țara acestora încă din veacul al X-lea. În secolele al XI-lea și al XII-lea, pînă în vremea fărîmării feudale a statului polon, Pomorze de apus este reunită cu Polonia, deși expansiunea germană spre răsărit atinge și această țară. În veacul al XIII-lea partea de apus a țării ajunge în stăpînirea prinților germani, iar cea răsăriteană, locuită de prusieni, este supusă regimului cavalerilor teutoni, care țin țara sub paza castelelor lor de piatră. Întărirea statului monarhic feudal polon, mai ales după unirea personală cu Litvania, îngăduie polonilor să reia lupta pentru ieșirea la marea Baltică, care le fusese închisă de stăpînirile teutonilor. Ofensiva polonă împotriva cavalerilor teutoni prezintă două

momente importante. Primul are ca centru bătălia de la Grünwald (1410), care a înfrînt puterea ofensivă a teutonilor; al doilea, la mijlocul veacului, cînd regatul polon începe ocuparea părții apusene a stăpînirilor cavalerilor, anume portul Gdańsk și valea Vistulei inferioare. Studiul lui Ștefan Kuczyński: *Anii luptei de la Grünwald* (p. 268—329) face o analiză atentă a împrejurărilor militare și diplomatice ale războiului polono-teuton din anul 1410 și următorii. Acest studiu cuprinde și unele date interesante privind istoria țării noastre. În tratatul din 1409 dintre Sigismund de Luxemburg al Ungariei și cavalerii teutoni se prevedea că, în cazul înfrîngerii Poloniei, Sigismund va dobîndi suzeranitatea asupra Moldovei, țării Haliciului și Podoliei (p. 304), iar după înfrîngerea teutonilor, privilegiul dat de regele Poloniei la Sztum nobilimii și orașelor din Prusia supusă prevede și dreptul dat acestora de a face comerț prin Polonia, în Rusia, Ungaria, Moldova. Autorul articolului admite participarea unui contingent moldovenesc în oastea polonă, în bătălia de la Grünwald, deși această participare nu este amintită decît de izvoarele prusiene, interesate să mărească numărul dușmanilor, pe cînd izvoarele polone, în special cronica lui Długosz, care dă cea mai amănunțită descriere a armatei polono-litvane, nu pomeneste între detașamentele ei și pe moldovenii (cf. p. 315). Articolul care privește cucerirea văii Vistulei cu Gdańsk și Torun de către Polonia (1457) explică această încorporare prin lupta socială din interiorul regiunii, între stăpînii, cavalerii teutoni, și mica nobilime locală, precum și între cei dinții și orașele de pe Vistula. Ultimele articole cuprinse în volum tratează despre împrejurările din veacul al XVI-lea: M. Bogucka, *Luptele sociale la Gdańsk în secolul al XVI-lea* (Gdańskul era un oraș mare, care avea o populație puternic diferențiată, un patriciat și un proletariat orășenesc), lupte care se caracterizează prin mai multe răscoale sîngeroase. Urmează ultimul articol al lui B. Lésnodorski: *Problemele sociale în epoca lucrărilor lui Kopernik*. Se știe că marele astronom și gînditor Kopernik era originar din Torun, orașul pe Vistula recapat de poloni în veacul precedent. Autorul analizează literatura de caracter social economic care se dezvoltă în orașele bogate din Pomorze (Torun-Gdańsk și altele). Reținem următoarele citate, care se află în fruntea articolului, extrase din lucrările amintite: „Numai omul liber se poate ocupa cu știința”, și: „Țările în care circulă o monedă bună, posedă opere de artă, produse ale artizanatului și toate din belșug”, dovezi ale

gândirii în domeniul social și economic în epoca renașterii în această parte a Poloniei.

Volumul se prezintă într-o frumoasă înfățișare tipografică, cu numeroase ilustrații, cu indice și hărți.

P.P.P.

MÁLYUSZ ELEMÉR, *A konstanzi zsinat es a magyar főkegyűri jog* (Sinodul de la Constanța și dreptul de patronaj suprem în Ungaria). Budapesta, Akademiai Kiadó, 1958,

Una din problemele cele mai controversate în istoriografia maghiară a fost și aceea a dreptului de patronaj suprem, adică a dreptului de numire a prelaților și de conferire a beneficiilor eclesiastice, în Ungaria. Chestiunea la care se căuta un răspuns era dacă regii Ungariei exercitau aceste prerogative pe baza unei autorizații acordată de papă sau pe temelii unui drept cutumier. Acum se știe că la baza acestor privilegii stătea o diplomă cu data de 19 septembrie 1457, acordată lui Sigismund de Luxemburg, cu ocazia sinodului de la Constanța, de colegiul cardinalilor. Și acest fapt era cunoscut și în evul mediu. Werböczy menționează diploma, în al său *Tripartitum* (1514), ca bază juridică a dreptului de patronaj suprem în Ungaria. Istoriografia burgheză însă, fiind nici după îndelungate cercetări prin arhive n-a putut s-o descoperi, a început să pună la îndoială existența ei.

Interesant este faptul că textul diplomei se păstra, într-o copie aproape contemporană, în arhivele orașului Prešov în Slovacia; mai mult chiar, în 1931, existența ei a fost semnalată de arhivarul din numitul oraș; faptul că nici în asemenea condiții cercetătorii burghezi nu i-au putut da de urmă, se explică numai prin felul dezorganizat în care se făcea munca de cercetare în vechea istoriografie burgheză.

Recent, datorită noilor metode de investigație, problema a putut fi rezolvată.

În studiul de față, distinsul istoriograf Mályusz E., cunoscut și la noi, dă la lumină numi a diplomei și o analizează în chip minuțios în cadrul unui larg comentariu, arătând că premisele necesare pentru obținerea acestui act istoric au fost create de apariția, în toate statele catolice — inclusiv Ungaria — a unei păături eclesiastice intermediare, formată din intelectuali, doctori și „magistri”, ridicați din popor.

Se știe că la sinodul de la Constanța, care își pusese ca țintă reorganizarea bisericii catolice, stăteau față în față două tabere.

De o parte colegiul cardinalilor, care voia să mențină organizarea feudală a papalității, adică guvernarea bisericii în comun de cardinalii numiți de papă și de papa ales de cardinali. De altă parte partidul reformist — expresie a noilor forțe sociale intrate în scenă — intelectualitatea eclesiastică amintită — care, sub influența evoluției generale a societății, tindea să transforme papalitatea într-o organizație corporativă, controlată de sinoade, care să fie compuse din mitropoliți, episcopi, stareți de mănăstiri, reprezentanți ai prinților laici, ai universităților și ai intelectualității eclesiastice.

Colegiul cardinalilor a căutat să zădărnicească cauza reformelor, exploatănd disensiunile din sinul partidului reformist: a cștigat de partea sa, unii după alții, pe participanții la sinod: italieni, spanioli, francezi, englezi; nu mai avea ca adversari decât pe germani, care erau grupați în jurul lui Sigismund de Luxemburg. În cele din urmă, pentru a evita o înfrângere certă, a cedat și acesta cerind însă, și obținând, ca răsplătă a politicii sale de concesiuni, dreptul de patronaj suprem în Ungaria.

Acest succes al lui Sigismund se datorrește, fără îndoială, sprijinului acelei păături intermediare de eclesiastici, care lupta pentru reforma structurală a bisericii și care, prin pregătire și număr, a avut o influență hotărtoare asupra desfășurării sinodului. Sigismund — conchide autorul — trebuia să fi avut în jurul său consilierii unguri ridicați din această păătură de mijloc; numai de la aceștia putea să vină îndemnul pentru revendicarea dreptului de patronaj.

Capitolele în care autorul stabilește, prin analogie cu situația din celelalte țări catolice, existența și în Ungaria a unei păături intermediare de eclesiastici, și urmărește procesul ei de formare, constituie o contribuție din cele mai importante la cunoașterea relațiilor sociale din timpul lui Sigismund. Formarea acestei categorii de intelectuali a fost rezultatul luptei împotriva acaparării de către funcționarii papali — oameni străini de țară — a posturilor eclesiastice din Ungaria, în dauna băștinașilor. Obținerea dreptului de patronaj suprem de către rege punea la adăpost pe intelectuali unguri față de concurența din afară.

Prin acest studiu, bine alcătuit, și care aduce puncte noi de vedere pentru înțelegerea problemei atât de importantă a patronajului suprem în Ungaria, se pune, în sfârșit, capăt controverselor care au agitat, fără rezultate, atâtea vreme, știința istorică maghiară.

I. T.

EM. G. PROTOPSALTIS, ὁτομνήματα συνωνή Ἰγνατίου μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας καὶ Ἰωάννου Καποδιστριαίου περὶ τῆς τῆς ἑλλάδος (1821) (Raportare înrudite ale mitropolitului Ungrovlahiei, Ignatie și Ioan Capodistria despre soarta Greciei (1821), publicate în revista 'Αθηνᾶ, vol. 60 (1956), p. 145—182 și în extras.

Em. G. Protopsaltis publică două rapoarte, unul al lui Ignatie fostul mitropolit al Ungrovlahiei, scris în Pisa la 20 mai 1821, care poartă titlul: Πρακτηρήσεις εἰς τὴν παροῦσαν Κατόστασιν τῆς Πελοποννήσου (Observații cu privire la situația actuală din Peloponez), iar al doilea al lui Ioan Capodistria, scris la 17 iulie 1821, și trimis în Pisa mitropolitului Ignatie al Ungrovlahiei. Ambele rapoarte se află astăzi la Arhivele statului din Atena, provenind din materialele rămase de la istoricul grec Andrei Mamucas. Acesta s-a preocupat cu stringerea a tot felul de documente, rapoarte, scrisori particulare referitoare la revoluția greacă din 1821 și înființarea statului grec și a reușit să publice numai o parte din acest material, în 11 volume.

Protopsaltis a făcut foarte bine că a publicat cele două rapoarte amintite mai sus, fiindcă cuprind un material prețios și meritau să vadă lumina zilei; ele oglindesc părțile despre revoluție ale celor două mari personalități, care au lucrat din răspuneri în acea epocă pentru eliberarea patriei lor de sub jugul turcesc. Textele rapoartelor sînt însoțite și de bogate comentarii ale lui Protopsaltis.

Deși cele două rapoarte se referă la situația din Grecia, totuși interesează și pe istoricii din țara noastră, fiindcă cuprind și reflexii asupra acțiunii Eteriei din Țările Române și asupra atitudinii Rusiei față de revoluția greacă.

Mitropolitul Ungrovlahiei, Ignatie, vorbind în raportul său de revoluția grecilor, este de părere că dacă „mișcarea lor era dreaptă și scopul vrednic de laudă” era de asemenea „drept și necesar înainte de a întreprinde un lucru așa de îndrăzneț și periculos, să-și cerceteze puterile, să compare mijloacele lor cu cele ale dușmanului, să facă pregătiri potrivite cu mișcarea lor”. De asemenea, ei trebuiau să aștepte ca și timpul să le fie prielnic, căci numai astfel răscăla lor putea să aibă un sfârșit bun. Așadar, din cele spuse de Ignatie se vede clar că el condamnă graba eteriștilor și acțiunea lui Alexandru Ipsilanti în Moldova. Dar după ce revoluția din Grecia a început acțiunea sa prin lupte singeroase, Ignatie susține că grecii sînt dator să continue lupta lor și să facă sacrificii,

deoarece luptele pentru libertate sînt încununat totdeauna de succes și dă ca exemplu pe perși, elvețieni, olandezi, francezi și spanioli.

Mai departe Ignatie, făcînd aluzie la atitudinea de atunci a rușilor față de revoluția greacă, spune că grecii „nu trebuie să vadă ca dușmani pe acci care astăzi apar ca dușmani și să aibă teamă, fiindcă aceștia se vor schimba și li vor ajuta, cînd vor vedea că persistă în lupta lor și că sînt un popor vrednic de bunăvoința și de ajutorul lor” (p. 153).

Este interesant că mitropolitul Ignatie nu vrea nimicirea turcilor din Poloponez, ci dorește, din motive politice, coexistența și conviețuirea grecilor și turcilor, îndată ce ultiimii se vor supune, și sfătuiește pe greci să vadă în turci niște „compatrioți și frați” (p. 153).

Ioan Capodistria în raportul său se ocupă la început de relațiile Rusiei cu Turcia și arată că aliații Rusiei ori vor lupta alături de ruși pentru pacificarea Orientului, ori vor lăsa Rusia să ducă singură la îndeplinire această sarcină, Capodistria mărturisește că este greu să se prevadă viitorul, care atrîne de multe interese și împrejurări, dar crede că stăpînirea turcească nu poate să se întoarcă de bună voie acolo unde se afla înainte de evenimentele din martie, alți față de greci, cît și față de Rusia. El nu crede posibilă refacerea stăpînirii turcești, mai ales cu ajutorul moral străin, ci numai cu puterea armelor.

Capodistria vorbește în raport de cîteva ori de acțiunea Eteriei în Principate: „și nenorocirile de care au suferit grecii în Principate vor contribui să erbească și mai mult pe turci despre situația lor” (p. 163). „Fiecare zi poate să ne aducă știri hotărîtoare. Acelea primite din Principate anunță dizolvarea oastei principelui Ipsilanti”. Și Capodistria continuă: „Socot ca și d-voastră, domnul meu, că am făcut tot ce am putut, ca să îndepărtăm nenorocirile din patria noastră, care o îndurerază; luptele noastre au fost fără folos. Revoluția a început să facă progrese rapide; numai oamenii răi sau neștiutori pot să socotescă ccle întimpla în Principate ca o dovadă de cele ce se vor întimpla în Grecia, sau Albania, sau în Insulele din Arhiplag. Moldovenii și muntenii au fost cu totul străini de revoluție. Dar ce este comun între aceștia și situația din Peloponez, Grecia și Arhiplag?” (p. 163—164). Capodistria adaugă mai departe că „fiecare om, care a luat armele în Grecia, are de apărut un mormînt, o casă, o generație”. Grecii trebuie ori să învingă, ori să moară,

altă soluție nu există. Marele diplomat nu vede o înțelegere pașnică între greci și turci, numai dacă această înțelegere s-ar face prin mijlocirea Rusiei și numai atunci ar putea fi în avantajul grecilor.

Capodistria arată de asemenea că grecii trebuie să aleagă o conducere puternică, care să convingă Europa că revoluția din Grecia nu este opera societăților din Italia, Germania și Franța și adaugă „această învinuire nu este adevărată, cel puțin nu este întărită de vreo dovadă, totuși apasă asupra țărilor noastre. Proclamațiile nesocotite ale lui Ipsilanti au dat dreptate dușmanilor noștri” (p.167).

Capodistria încheie raportul său arătând grecilor cum să combată această calomnie.

Am arătat pe scurt cuprinsul celor două rapoarte; credem însă că noul material adus din U.R.S.S. și care va fi publicat în cursul de către Institutul de Istorie al Academiei din București va scoate și mai bine la lumină activitatea și lupta dusă de Capodistria și Ignatie pentru eliberarea Greciei de sub jugul turcesc.

N. C.

DOMENICO CACCAMO, *Eugenio IV e la crociata di Varna*, în *Archivio*, Roma, 1956, p. 34—87.

Articolul prezintă rolul jucat de Eugeniu al IV-lea în organizarea unei cruciade împotriva turcilor, care, eliberând Bizanțul de pericolul turcesc și Rodosul de pericolul egiptean, ar fi înlesnit traducerea în fapt a uniunii proclamate la Florența. În acest sens se analizează politica orientală a lui Eugeniu al IV-lea, care prin Giuliano Cesarini, a încercat să medieze în problema ungară deschisă între Vladislav și Elisabeta, iar prin Cristoforo Garatoni, legat — „in confinibus Hungariae Moldaviae Lituaniae Valacchiae Albaniaeque” — să asiste eforturile albaneze, misiune care nu a mai fost dusă la îndeplinire. Altfel interesele polone cît și opoziția nobilimii ungare, decisă cu greu a se angaja într-o nouă campanie, au micșorat șansele de reușită ale cruciadei. Pe de altă parte, Veneția, care se oferise să sprijine campania cu o flotilă, a avut tot timpul ca obiectiv menajarea intereselor egiptene și supravegherea propriilor interese pe coasta orientală a Adriaticei. În aceste condiții se semnează tratatul de la Adrianopol, care, printre altele, scutea pe Vlaș Dracul de obligația de a se mai duce la Poartă și sporea influența ungară în Țara românească. Pre-

zentînd, în continuare, condițiile în care cruciada a fost totuși pornită, articolul se încheie cu încercările ulterioare ale lui Eugeniu al IV-lea de a mobiliza noi forțe care să elibereze Constantinopolul.

Înfățișînd aspectele occidentale ale campaniilor din 1443—1444 și lupta diplomatică din acești ani, studiul pune în lumină rolul lui Huniade în lupta anti-turcă, precum și aportul lui Vlad Dracul în campaniile purtate. În aceste condițiuni se deduce insuccesul politicii papale și rolul precumpănitor al lui Huniade. Datele privitoare la țările românești sînt cunoscute.

Al. D.

FOLKE LINDBERG, *Scandinavia in great power politics. 1905—1908*, Stockholm, 1958, 330 p.

În general lucrările de istoria diplomației, tratînd despre lupta pentru zone de influență dintre puterile imperialiste în preajma primului război mondial, se ocupă de lupta pentru dominația orientului apropiat și depărtat, a Pen. Balcanic, a Africei. Cartea istoricului suedez Folke Lindberg, pune în lumină un aspect mai puțin cunoscut și spectacular al acestei lupte, într-o regiune ceva mai excentrică, luptă devenită deosebit de acută în anii 1905—1908. E vorba de lupta diplomatică dintre Anglia, Germania și Rusia țaristă pentru dominația regiunii Mării Baltice și a Mării Nordului. Țările scandinave au ajuns astfel direct implicate în disputa marilor puteri imperialiste pentru zone de influență, fiind folosite ca simpli pionii pe eșcherul situației internaționale.

Lucrarea lui Folke Lindberg reprezintă de fapt un studiu preparator pentru o lucrare mai vastă privind politica externă a Suediei în perioada 1872—1914, care la rîndul ei urmează să fie inclusă în culegerea: „Den svenska utrikespolitikens historia” (Istoria politicii externe a Suediei). Cartea e împărțită în două: o primă parte acoperă perioada cuprinsă între iunie 1905 (renunțarea norvegiană la uniunea cu Suedia) și noiembrie 1907 (semnarea tratatului de integritate al Norvegiei) și se ocupă în principal cu dezvoltarea relațiilor anglo-scandinave. A doua parte merge pînă la semnarea tratatelor baltic și al Mării Nordului din 23 aprilie 1908.

Ocupîndu-se de tratativele care au dus la semnarea tratatului de integritate al Norvegiei, autorul subliniază de la început rolul și amestecul Angliei la acest act diplomatic.

El arată că Anglia avea în Baltica mari interese, în sensul că urmărea asigurarea trecerii flotei sale prin strâmtoari pentru a intercepta căile de comunicație și a ataca bazele germane în eventualitatea unui război. În concepția Foreign-Office-ului, Baltica trebuia să devină o zonă strategică pentru acțiunea flotei britanice. Astfel, deși la început, ministrul de externe englez, Grey, primise cu răceală cererea Norvegiei pentru un tratat de garanție, socotind ca un rău exemplu pentru Irlanda ruperea uniunii cu Suedia, va reveni mai târziu, dându-și seama că aceasta e o ocazie pentru imperialismul britanic, ca folosindu-se de un tratat de garanție să-și asigure dominația Balticii. Norvegia ceruse tratatul de garanție inspirată de teama unui eventual atac din partea Suediei care se opusese la ruperea uniunii. Tratatul cerut urmărea asigurarea neutralității permanente a Norvegiei, garantată de fiecare mare putere, rezervându-se în același timp și dreptul unui aranjament cu Suedia și Danemarca pentru protecția mutuală a neutralității lor. Norvegia se obliga să nu cedeze sau să permită ocuparea nici unei părți a teritoriului. În caz de amenințare sau violare a neutralității ei, marile puteri garante trebuiau să intervină. Anglia s-a arătat de acord cu ideea unei neutralități scandinave, dar cu două mari rezerve care, practic, o reduceau la zero: 1° din această neutralitate nu trebuia să rezulte nici o îngrădire a dreptului de liberă trecere prin strâmtoarele ce leagu Baltica de marea Nordului; 2° neutralitatea să nu fie permanentă, ci provizorie. La acest al doilea punct trebuie menționat că la început Grey, se arătase dispus să garanteze integritatea Norvegiei printr-un tratat în care însă clauza neutralității permanente nu trebuia să apară. Atitudinea negativă a Rusiei a determinat pe ministrul de externe englez să ia în considerare chestiunea neutralității provizorii. Rusia, la rândul ei căuta ca de comun acord cu Germania să întreprindă o acțiune diplomatică pentru excluderea amestecului și influenței britanice în Marea Baltică, care trebuia să fie transformată într-o mare închisă. În plus, Iswolsky, ministrul de externe țarist, căuta să se folosească de noua situație internațională creată în regiunea mării Baltice, pentru a obține abrogarea regimului impus insulei Aaland prin tratatul de la Paris din 1856 care interzicea fortificarea lor. Ca urmare a negocierilor ruso-germane, o înțelegere dintre țară și împăratul Germaniei la Swinemünde între 3 și 6 august 1907, preciză planul celor două puteri de a menține statu-quo-ul în Baltica și de a nu admite nici o altă putere în afara celor riverane, ca având interese în această mare. La 2 noiembrie 1907 tratatul

privitor la integritatea Norvegiei a fost semnat în spiritul propunerii ruse, ca guvernul norvegian să nu cedeze nici unei puteri vreo parte a teritoriului său, iar în caz de amenințare să primească ajutorul celor patru mari puteri semnatare: Anglia, Rusia, Germania și Franța. Imperialismul englez înregistra astfel un prim succes în încercarea sa de a transforma Baltica în zonă de influență engleză.

Lupta diplomatică însă nu se terminase. Cu puține zile înainte de semnarea tratatului de integritate al Norvegiei, la 27 octombrie 1907, la St. Petersburg, Germania și Rusia semnează un pact secret asupra mării Baltice, garantându-și reciproc posesiunile, statu-quo-ul și recunoscând necesitatea abrogării regimului ns. Aaland. Lucrurile nu s-au oprit aici, ci s-au complicat printr-o acțiune diplomatică germană în care s-a lansat planul pentru încheierea unui tratat privind instituirea regimului de statu-quo în marea Nordului. Paralel guvernul german a început și o acțiune de apropiere a Danemarcei și Olandei, izvorită din teama că Anglia să nu încerce să-și aroge rol de protector al celei de-a doua țări vizată de subitele sentimente de prietenie germane. Grey a primit cu neîncredere propunerea guvernului de la Berlin, neîncredere mergând până acolo că a supus propunerea avizului amiralității și Comitetului de apărare a imperiului. Negocierile și lupta diplomatică de culise care a precedat semnarea tratatelor mării Nordului și mării Baltice a scos la iveală o serie de contradicții specifice relațiilor dintre statele imperialiste, contradicții care nu se mărginesc numai la raporturile dintre coalițiile antagoniste, ci caracterizează și raporturile statelor din cadrul aceleiași coaliții. Astfel, în afara antagonismului anglo-german privind marea Nordului sau cel anglo-rus și anglo-german privind Baltica, se face manifestă nemulțumirea Franței pentru participarea aliatului rus la pactul baltic alături de Germania — inamicul ireductibil. La rândul ei, Rusia, semnată împreună cu Germania a pactului baltic privește cu ostilitate planul german pentru marea Nordului. Rusia se teme că un pact al mării Nordului va prileji puterilor imperialiste occidentale amestecul în negocierile baltice, deoarece un asemenea pact ar deschide problema intrării în Baltica, problemă preocupând în mod deosebit Foreign-Office-ul și amiralitatea engleză. Se adăugau apoi și temerile micilor state din zona baltică: Suedia, Danemarca și Norvegia, care priveau alarmate pentru independența și integritatea lor teritorială, acerba luptă pentru puncte de sprijin și sfere de influență a marilor puteri imperialiste. Autorul de altfel remarcă adinea suspiciune care caracteriza activitatea diplo

matică din această perioadă premergătoare primului război mondial.

Studiul lui F. Lindberg, interesant mai ales prin datele și faptele noi pe care le aduce la cunoștință, nu se ocupă însă de loc cu analiza caracterului imperialist al luptei pentru zone de influență, dusă de statele capitaliste în această parte a lumii, ce părea multora atât de pașnică. Nici o regiune a globului nu a fost omisă de cele două coaliții imperialiste

în care se împărțiseră statele capitaliste dinaintea primului război mondial. Lupta era dusă cu înverșunare și de o parte și de alta, limbajul diplomației imperialiste folosind cu ipocrizie formulele de „statu-quo”, „integritate”; „neutralitate”, pentru a ascunde planurile de acaparare a unor poziții cât mai favorabile pentru lovirea concurentului și adversarului.

S. C.

BIZANTINOLOGIE

FRITZ PRINGSHEIM, *Zum Plan einer neuen Ausgabe der Basiliken. Begründung ihrer Notwendigkeit und Gesichtspunkte für ihre Herstellung*, Berlin, 1956, 51 p.

În Olanda se publică o nouă ediție a Basiliacelor. Primul volum din această nouă ediție a apărut în 1937, fiind întocmit de H. J. Scheltema din Groningen. Acest volum a format obiectul unor largi observații critice pe care Fritz Pringsheim le-a prezentat încă din 1937 Academiei de Științe din Berlin.

Prezentul studiu cuprinde aceleași observații critice ale lui Pringsheim, precum și alte indicații ale acestui autor, utile pentru o editare științifică a Basiliacelor. Într-o formă prescurtată, prima parte din acest studiu a fost publicată în *Ἐπεὶ δὲ τὸ Ἰδιωτικὸν Δικαίον*, IV (1937), p. 611-659.

Autorul studiului de față a început să pregătească el însuși încă din aprilie 1939 o nouă ediție a Basiliacelor, în care scop a cercetat numeroase manuscrise în marile biblioteci din țările Europei Apusene. Autorul este deci un bun cunoscător al textelor și edițiilor Basiliacelor.

Aflăm din acest studiu că pînă în 1956 au apărut trei din cele cincisprezece volume ce sînt în pregătire pentru întreaga ediție olandeză a Basiliacelor. Faptul că această ediție continuă să apară în condiții criticabile a îndemnat pe Pringsheim să dea obiecțiunilor sale o circulație mai largă.

Studiul de față cuprinde o introducere privitoare la alcătuirea Basiliacelor (p. 1-4), critica vechilor ediții și învederarea necesității unei noi ediții (p. 4-18), indicații privitoare la întocmirea unei noi ediții (p. 19-50), observații finale (p. 51).

Autorul relevă trei manuscrise nefolosite în vechile ediții ale Basiliacelor, cercetează lectura textelor făcute de vechii editori și compară toate grupele de manuscrise, folosite și nefolosite de vechii editori. Această largă

cercetare a manuscriselor Basiliacelor constituie meritul esențial al autorului.

În lipsa unui text original și uniform, Pringsheim recomandă să se aleagă pentru editare cele mai bune manuscrise, precizînd că nu întotdeauna cele mai vechi manuscrise sînt și cele mai bune. În alegerea celor mai bune manuscrise, este necesar să se aibă în vedere apropierea lor de textul oficial al Basiliacelor pe care l-a aprobat împăratul bizantin Leon Înțeleptul la sfîrșitul secolului al IX-lea. Lacunele unor manuscrise se întregesc prin textul altor manuscrise.

Expunerea are caracter documentar. Studiul introductiv al noilor ediții ale Basiliacelor ar trebui să cuprindă și interpretarea istorică generală a acestei vaste codificări bizantine care include părți din vechiul drept roman, multe dispoziții din legiuirile lui Justinian și din Novelele împăraților bizantini. Ca să se înțeleagă caracterul esențial al Basiliacelor, trebuie pusă în lumină în primul rînd condiționarea lor socială.

Gh. C.

X *Milletterarasi Bizans tetkikleri kongresi tebligleri* (Actele Congresului al X-lea internațional de studii bizantine), Istanbul, 1957, 344 p. + XLV planșe.

În afară de programa congresului, volumul cuprinde dările de seamă ale ședințelor festive și un rezumat al comunicărilor. Acest congres a avut loc la Istanbul între 15-21 septembrie 1955 unde au participat delegații din 19 țări. Au fost ținute comunicări în ședințe generale și în cele cinci secțiuni. Cele mai numeroase comunicări s-au făcut în cadrul secțiunii de artă și arheologie unde s-au prezentat rezultatele unor recente descoperiri arheologice de pe teritoriul turcesc care a aparținut altădată Imperiului bizantin. Pentru secțiile de

drept și teologie s-a manifestat cel mai redus interes.

Congresul a dat prilejul unor noi manifestări a divergențelor profunde existente în rândul partenerilor blocului agresiv occidental. La congres au refuzat, în mod ostentativ, să participe bizantinologii greci, în semn de protest pentru represiunile la care fuseseră supuși conaționali lor din partea autorităților turcești la Istanbul, chiar la începutul lunii septembrie 1955. Deși în actele congresului sînt menționate mai multe delegații grecești, în realitate nici una din acestea nu a luat parte.

La acest congres a participat o delegație sovietică condusă de V. N. Lazarev, membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S. În cadrul ședinței generale, V. N. Lazarev a prezentat o comunicare despre ultimele descoperiri arheologice de la Sf. Sophia din Kiev. La secția de artă și arheologie, D. V. Sarabianov a vorbit despre relațiile dintre arta bizantină și vechea artă rusă, scoțînd în relief originalitatea celei din urmă. Z. V. Udaltova a făcut o comunicare înaintea secției de istorie despre problemele fundamentale ale bizantinologiei și științei istorice sovietice (textul integral publicat în *Byzantinoslavica* XVII—1956—2, p. 195—219).

În ce privește celelalte comunicări, se pot face unele constatări cu caracter general. Majoritatea referatelor s-au limitat la prezentarea unor fapte de minimă importanță istorică, fără să se ajungă la vreo concluzie pe un plan mai general. La secția de istorie s-a prezentat o singură comunicare relativ la o problemă social-economică din istoria Bizanțului de către D. Anghelov (Sofia). Nici aceasta însă nu figurează în volum.

Au fost prezentate unele comunicări legate de istoria țării noastre. Astfel H. Inalcik (Ankara) a vorbit despre „Un document turc al expediției lui Bayazid I din 1394 și sfîrșitul Bulgariei Danubiene”. Documentul provine din arhivele Topkapi Sarayı (Istanbul), cota Ar. 53 742. El se compune din două pagini — prima cuprinde itinerariul campaniei lui Bayazid I în Ungaria și Țara Românească și a doua, campania lui Murad II în Transilvania. Autorul datează documentul din sec. XV și presupune că ar fi fost scris la ordinele lui Mahomed II cu prilejul preparativelor pentru o campanie în Ungaria și Țara Românească.

Prima parte a documentului este reprodusă în traducere engleză. Ceea ce surprinde este denumirea autorului documentului de a reda denumirile geografice cît mai aproape de realitate. Astfel Shebesh = Caransebeș, Mehediya = Mehadia, Rishova = Orșova, Ark-

hish = Argeș; unele denumiri sînt redată fidel, Tissa, Temiș și Severin. Documentul aduce unele precizări cu privire la data luptei de la Argeș, anume că țarul bulgar Sișman a fost executat în cursul acestei campanii, la scurt interval după bătălia de la Argeș. În ce privește campania în Țara Românească, documentul arată că după ce Mircea a încercat zadarnic să oprească trecerea turcilor la Dunăre, a avut loc lupta de la Argeș care a durat o săptămînă și apoi sultanul a încheiat pace cu domnul român și s-a înapoiat în țară.

Comunicarea lui E. D. Tappe (Londra) despre Mahomed II și Vlad Țepeș se prezintă într-o formă extrem de succintă. Pe baza unui manuscris nepublicat, E. D. Tappe arată că Mahomed II, în campania sa împotriva lui Vlad Țepeș, nu a luat drumul înspre reședința domnească așa cum arată Chalkokondyles, adică înspre Trgoviște ci înspre Brăila, probabil și ea una din reședințele domnului.

În cadrul secției de literatură-filologie, E. Esenkova (Istanbul) a făcut o comunicare despre „Cuvinte de origină bizantină în limba română”. E. Esenkova consideră că limba noastră cuprinde circa 90 de cuvinte medio-grecești ca urmare a legăturilor avute cu Imperiul bizantin. În majoritate sînt termeni bisericești și de ordin administrativ, cîțiva privesc viața social-economică, nici unul nu privește ocupațiile de bază ale poporului român în trecut.

Printre comunicările făcute la secțiunea istorică poate fi semnalată comunicarea lui S. Baştav (Ankara) despre „Izvoarele istoriei anonime turcești în limba greacă”. Este vorba despre cronică cunoscută sub denumirea „Historia Turcorum”-Berberin. 111, care a mai făcut obiectul unor studii din partea lui G. Zoras și G. Moravcsik. S. Baştav ca și cei ce s-au ocupat mai înainte de această cronică stabilesc că majoritatea informațiilor provin din Chalkokondyles. Pe alocuri totuși se găsesc date suplimentare care ar putea proveni din Dukas, Sphrantzes, Aşik-Paşa-Zade și Neşri. Cronică cuprinde și unele erori — astfel prințul srb Marko este considerat de anonim că ar fi fost regele Bulgariei. Această eroare provine din folosirea unor legende populare. Localitatea Nikopolis unde a avut loc lupta din anul 1396 este situată de anonim la Marea Ionică. În ce privește campania lui Mohammed I împotriva Țării Românești, informațiile sale se deosebesc de ale lui Chalkokondyles. Pe baza unor surse turcești, anonimul arată că în urma acestei campanii, domnul Țării Românești ar fi luat plata tributului. F. Barisici (Belgrad) reexaminează izvoarele care se ocupă de asediul avar al Constantinopolului din anul

626 și ajunge la concluzia ca nu a existat o alianță între avari și iranieni.

În mult dezbătută problemă a penetrației slave în Grecia și Peloponez, A. Bon (Montpellier) ajunge la următoarele concluzii: Avaro-slaviu au pătruns în Peloponez încă din vremea împăratului Mauriciu fără ca să desprindă această peninsulă de imperiu. După 668, Peloponezul este complet sustras autorității Bizanțului. Între 747—783 începe recucerirea și regrecizarea Peloponezului, în această perioadă Corinthul devine principalul centru bizantin al regiunii, în dauna Athenei. Autorul însă ar fi trebuit totuși să recunoască că încă în sec. X triburile slave, Melingii și Ezeriții își mai păstrasera o indiscutabilă autonomie într-o bună parte a Peloponezului așa cum arată Constantin Porphyrogenetul (De administrando imperio, ed-Moravcsik, p. 232—234).

P. Goubert (Roma) care are în curs de apariție o monografie în cinci volume despre împăratul Mauriciu, a prezentat o comunicare despre cauzele și urmările „revoluției” din anul 602. Autorul acordă o exagerată importanță evenimentelor care pun capăt domniei lui Mauriciu, în realitate simplă răzvrătire a trupelor, ca atâtea altele în Bizanț. Importantele evenimente din sec. VII nu pot avea nici o legătură cu această „revoluție” de palat. Este total hazardat să se afirme că „revoluția” bizantină din 602 a provocat în Orientul apropiat frământări care poate nici astăzi nu s-au liniștit (p. 218).

J. Scharf (Göttingen) se ocupă de „Photios și concepția politico-religioasă a Espanagogeii”. Autorul reia discuția asupra concepției dualiste a puterii consacrată în partea introductivă a Espanagogei. Afirmăția sa că această teză ar fi fost inspirată de patriarhul Photios nu este ceva nou ca și aceea că încercarea lui Photios nu a avut nici o urmărire politică.

J. Ferluga (Belgrad) s-a ocupat despre arhontatul Dalmației. Autorul fixează existența arhontatului în sec. XI cu centrul la Zadar condus de un arhonte, care nu era subordonat nici unui strateg. Originile acestui organism politic este considerat legat de organizația municipală a orașelor de pe țărmul Mării Adriatice — arhonte fiind în același timp priorul Zadarului. Dependența arhontatului de Bizanț era destul de slabă. Orașele dalmate care intrau în compunerea arhontatului au păstrat o independență administrativă destul de mare. După 870, Dalmația s-a transformat într-o temă.

Comunicarea lui M. de Dominicis (Roma) despre „Colonii adscriptice în legislația lui Justinian” este prezentată într-un rezumat de cîteva fraze așa că nu se poate desprinde

un punct de vedere al referentului în aceas a problemă.

Ne întrebăm de ce unele comunicări nu sînt cuprinse în volum. Astfel comunicarea lui D. Anghelov (Sofia) despre „Relațiile agrare în Macedonia în sec. XIV” ar fi adus fără îndoială un material interesant într-o problemă care merită mult mai multă atenție decît diferitele episoade istorice minore, care totuși și-au găsit ospitalitate în acest volum. Numai abordarea unei noi concepții materiale, în istorie poate lărgi orizontul studiilor de bizantinologie, ajunse la un impas, fie prin aceea că se ocupă de lucrări prea mărunte, fie că revine fără ca să aducă ceva nou în unele probleme.

E. F.

GERTRUD BÖHLING, *Untersuchungen zum rhetorischen Sprachgebrauch der Byzantiner mit besonderer Berücksichtigung der Schriften des Michael Psellos*. Mit einem Geleitwort von Franz Dölger, Berlin, 1956, 278 p.

Sub diferite forme aticismul a dăinuit în limba greacă în tot cursul evului mediu, influențînd nu numai textele literaturii creștine, ci și pe ale literaturii laice și pe ale izvoarelor istorice. După cum spune Franz Dölger în cuvîntul introductiv al acestei lucrări, aticismul a constituit un ideal al literaturii grecești, la care unii scititori greci n-au renunțat nici pînă astăzi.

Scriitorii bizantini au limitat limba greacă clasică în lexicul ei, în formele ei gramaticale și în construcțiile ei sintactice. Printre scriitorii bizantini care au folosit cu stăruință modelele clasice ale limbii grecești, Mihail Psellos a fost unul dintre cei mai reprezentativi. Limba aticizantă și stilul retoric pe care le-a folosit Psellos se explică nu numai prin cultura sa clasică, dar și prin denințările pe care le-a ocupat acest scriitor, care a ascultat și a rostit numeroase cuvîntări la curtea imperială și în diferite împrejurări publice ale societății bizantine din vremea sa.

Limba și stilul scriitorilor bizantini au format obiectul multor cercetări. Despre aticismul scrierilor lui Mihail Psellos s-au scris de asemenea multe lucrări. Prezentă lucrare a Gertrudei Böhlting, alcătuită sub îndrumarea savantului bizantinolog german Franz Dölger, reprezintă o contribuție pozitivă la promovarea cercetărilor privitoare la limba și stilul scriitorilor bizantini. Autoarea acordă o atenție specială scrierilor lui Mihail Psellos. Lucrarea formează volumul al II-lea din noua colecție

„Berliner Byzantinistische Arbeiten”, editată de Academia de Științe din Berlin.

Lucrarea cuprinde: lista izvoarelor și studiilor folosite (p. XIII—XXV), o expunere introductivă privitoare la aticismul bizantinilor (p. 1—17), dezvoltări referitoare la fonetică (p. 18—27), prosodie (p. 28—33), morfologie (p. 31—91), sintaxă (p. 92—210) și stilistică (p. 211—245). Lucrarea se încheie cu un scurt rezumat al constatărilor autoarei (p. 248—250) și cu un indice al termenilor (p. 251—278).

Ca și alți cercetători ai limbii grecești medievale, Gertrud Böhlting relevă opoziția dintre limba populară și limba cultă a grecilor. Autoarea constată că așa-numita limbă pură a grecilor a fost cultivată mai cu seamă de către scriitorii retori. Pentru a pune în lumină transmisiunile limbii grecești clasice în lexicul și stilul scriitorilor bizantini, autoarea a trebuit să cerceteze vasta literatură greacă, clasică și bizantină, începând de la Homer și pînă la Psellos.

Lucrarea are astfel o largă bază documentară. Exemplele bazate pe terminologia greacă abundă în lucrare. Pentru a releva frecvența unor cuvinte și forme sintactice clasice în scrierile lui Psellos, autoarea folosește și procedeele statistice. Concluzia lucrării este că

în scrierile autorilor bizantini și mai ales în scrierile lui Mihail Psellos nu aflăm o dezvoltare a formelor limbii grecești clasice, ci numai respectul unei tradiții.

Lucrarea are un pronunțat caracter tehnic. Este o erudită expunere lingvistică, din care lipsește însă interpretarea istorică a fenomenului studiat. Aticismul bizantinilor și supraviețuirea formelor clasice în scrierile grecești din evul mediu au la bază îndeosebi cauze sociale. Vechea aristocrație greacă a socotit cultura în general ca pe un depozit sacru, rezervat privilegiaților și destinat să consfințească diferențierea și ierarhia socială. Susținătorii aticismului au fost în marea lor majoritate reprezentanții claselor dominante din perioada bizantină, care au avut aceeași concepție despre menirea culturii.

Observăm în sfîrșit că din bogata bibliografie folosită în acest studiu lipsesc lucrări importante ca: N. Bănescu, *Die Entwicklung des griechischen Futurums von der frühbyzantinischen Zeit bis zur Gegenwart*, Bukarest, 1915; M. Deffner, *Archiv für mittel- und neugriechische Philologie*, Athen, 1880; V. Magnien, *Emplois et origines du futur grec*, Paris, 1912; St. B. Psaltes, *Grammatik der byzantinischen Chroniken*, Göttingen, 1913.

Gh. C.

BIBLIOTECONOMIE, MUZEOGRAFIE, ARHIVISTICĂ

*** *Documente istorice*. Mănăstirile Govora, Gruiu, Hagi-Dina și Hotărani, București, 1958, 95 p. Direcția Generală a Arhivelor Statului. Indice cronologic nr. 13.

Cuprinde o prezentare cronologică a actelor diplomatice a m-rilor Govora (Vîlcea), Gruiu (Ilfov), Hagi-Dina din București și Hotărani (Romania).

În fondul actelor m-rii Govora sînt semnalate o seamă de probleme care pun într-o lumină nouă chestiunea compoziției domeniului feudal mănăstiresc și anume: moșii, vii, mori, case, prăvălii în orașele Craiova, Cerneți și Rîmnic. De asemenea se menționează vama de la Runcu (1500), vama de pește de la Balta Mamina (1542), activitatea logofătului Talapi care a avut misiune în țări străine (1535), a dascălului de la m-rea Govora care lucra în tipografie și învăța pe copii carte (1636), a tipografului Meletie Macedonschi (1634), despre nesupunerea țărănilor pe moșiile m-rii, despre obligațiile feudale (dîjmă și clacă) ale țărănilor față de mănăstire.

În fondul schitului Gruiu sînt acte referi-

toare la meșteșuguri de exemplu: zăhanalele și morile mănăstirii (sec. XIX) precum și la dezvoltarea comerțului pe domeniul feudal mănăstiresc.

În fondul mănăstirii Hagi-Dina aflăm acte despre existența meșteșugarilor la orașe și activitatea lor în București (Stătic Cojocaru, Iancu sin Manciuc vătaf de măcelar în sec. XVIII) despre morile m-rii de pe Argeș și Colentina etc.

În fondul m-rii Hotărani sînt acte care confirmă existența unui han la Caracal în 1804 alături de casă și prăvălii proprietate a mănăstirii.

Lucrarea se încheie cu o listă a egumenilor de la Govora, Gruiu și Hotărani (p. 75—76) și cu un indice de nume și locuri. Publicarea indicilor cronologici pe fonduri principale de arhive procură cercetătorilor instrumente de lucru importante pe baza cărora se pot lua contact direct cu cele mai interesante probleme care se desprind din conținutul actelor respective și care pot constitui lucrări speciale prin analiza științifică a acestor acte.

C. Ș.

Bazele muzeologiei sovietice, Buc., 1957, p. 282 (tradus din limba rusă).

Muzeul, ca noţiune generală, reprezintă imaginea concretă de ansamblu a trecutului şi prezentului omenirii, sintetizând lupta pe care o duce omul în vederea transformării lui.

Muzeul sovietic, atît ca instituţie ştiinţifică de cercetare, cît şi ca instituţie ştiinţifică educativă, este un mijloc fidel de răspîndire a concepţiei marxist-leniniste; rolul său constă în dezvoltarea educaţiei politice, în culturalizarea oamenilor muncii, în desăvîrşirea educaţiei lor comuniste. Muzeologia burgheză care a încercat să stabilească specificul muzeului sovietic, a tratat această problemă de pe poziţii idealiste şi metafizice. Rezolvarea justă o aduce numai Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie care prin teoria marxist-leninistă a marcat o schimbare fundamentală în stabilirea tematicii, în modul de organizare şi funcţionare al muzeelor din Rusia. Baza ştiinţifică şi fundamentarea teoretică a muncii de colectare a pieselor de muzeu o constituie materialismul istoric şi materialismul dialectic; principiul selecţionării obiectelor este succesiunea cronologică, iar pentru muzeele regionale se are în vedere şi problema specificului local. Preţuind în mod deosebit valorile culturii materiale şi spirituale păstrate în biblioteci şi muzee, Revoluţia din Octombrie are marele rol de a fi trezit în conştiinţa poporului interesul pentru aceste bunuri, de a i le fi pus la dispoziţie şi de a fi convins masele populare de necesitatea conservării lor. Cele cca 900 de muzee din Uniunea Sovietică (faţă de 180 din Rusia ţaristă) răspîndite pînă în regiunile cele mai îndepărtate, se dezvoltă sub îndrumarea Ministerului Culturii U.R.S.S., a ministerelor culturii din republicile unionale şi organelor lor locale, şi a Academiei de Ştiinţe.

Mulţimea şi varietatea muzeelor sovietice impun o clasificare şi anume: din punct de vedere geografic, se deosebesc Muzele centrale, republicane, de ţinut, regionale, oraşeneşti, raionale; iar din punct de vedere tematic sînt grupate după ramurile de ştiinţă, tehnică, artă, literatură; apoi grupul muzeelor memoriale şi muzeelor-monumente.

Lucrarea de faţă analizează atent problemele muncii de colectare şi cercetare ştiinţifică, apoi principalele forme de activitate ale muzeului, metodele şi sarcinile. Cercetătorii sovietici prezintă o sinteză a evoluţiei muzeului

pe planul istoriei universale, subliniind condiţiile de dezvoltare ale acestuia în epocile caracteristice ale istoriei: în antichitate, Renaştere (relevînd rolul descoperirilor geografice), în epoca modernă şi contemporană, insistînd asupra istoricului îndepărtat al muzeelor din Rusia. O atenţie deosebită este acordată problemelor muncii de colectare a pieselor de muzeu cu profil istoric (în special a monumentelor şi documentelor referitoare la epoca sovietică), al cărui material se împarte în mai multe grupe: a) monumente materiale (inclusiv cele arheologice şi etnografice); b) monumente epigrafice; manuscrise şi tipărite; c) materiale cartografice; d) monumente de artă plastică; e) documente fotografice. Această categorie de expoziţii muzeale este foarte variată; din ea face parte expoziţiile de tip istoric general (din Muzeul istoric central, din muzeele republicane, din secţiunile trecutului prerevoluţionar şi perioadei sovietice); muzeele istorico-revoluţionare, militaro-istorice, istorico-tehnice, istorico-literare, muzeele etnografice. Un tip special îl constituie muzeele memoriale şi anume: memoriale biografice („Vila lui Tolstoi” — Moscova, „Casa-muzeu a lui A. P. Cehov” — Ialta, „Locuinţa lui A. S. Puşkin” — Leningrad etc.), muzee ale anumitor categorii sociale, ilustrînd modul de viaţă al acestora („Cabinetul de lucru al lui V. I. Lenin din Kremlin” etc.).

În capitole separate sînt analizate evidenţa, determinarea şi descrierea ştiinţifică a obiectelor de muzeu; apoi factorii principali care determină păstrarea fondurilor, condiţiile clădirilor şi depozitelor muzeale, utilajul, acţiunea de protejare a diferitelor categorii de obiecte. Apoi, problema muncii de expoziţie a muzeelor sovietice unde se vorbeşte despre importanţa şi locul muncii de expunere în aceste muzee; principiile fundamentale ale alcătuirii expoziţiilor tematice, selecţionarea şi repartizarea materialelor în baza acestor principii, organizarea muncii de pregătire a expoziţiei şi decorarea artistică, precum şi analiza muncii de masă a muzeelor.

Prin bogăţia şi varietatea colecţiilor, muzeele sovietice ilustrează concret trecutul, nivelul cultural al poporului în diferite etape ale istoriei sale. Ele contribuie astfel la educaţia generaţiilor tinere, la formarea concepţiei materialiste asupra lumii şi la dezvoltarea dragostei de patrie.

A. I.

Rubrica „Însemnări bibliografice” a fost alcătuită de: M. Iosa, C. Şerban, Fl. Constantin. Tr. Ionescu-Nişcov, P. P. Panătescu, N. C. Mariano, Al. Duţu, S. Columbeanu, Gh. Cronţ, E. Frances, A. Ioachim.

BARBU T. CÎMPINA

În ziua de 18 septembrie 1959, s-a stins din viață după o lungă suferință, Barbu T. Cîmpina, director adjunct al Institutului de istorie al Academiei R.P.R. și conferențiar la Facultatea de istorie a Universității „C. I. Parhon”.

Născut la 25 aprilie 1923, Barbu Cîmpina a desfășurat în scurta sa existență una dintre cele mai bogate și rodnice activități. Înzestrat cu o inteligență excepțională și o egală pasiune a muncii științifice, el a reușit să înnoiască în puncte esențiale obiectul specialității sale, istoria medie a României. Studiile sale privind feudalismul timpuriu, lupta poporului român împotriva jugului otoman sau epoca lui Vlad Țepeș și a lui Ștefan cel Mare rămân între cele mai de seamă realizări ale istoriografiei noastre marxiste.

La Facultatea de istorie și la Institutul de istorie, Barbu Cîmpina, deși tânăr, a reușit, prin rigurozitatea metodei sale și prin puternica sa personalitate științifică, să formeze o serie de cercetători, cheazășie a dezvoltării mai departe a studiilor medievistice în țara noastră.

În viața și activitatea lui Barbu Cîmpina, valorile științifice s-au îmbinat armonios cu acele etice și civice. Membru al Uniunii Tineretului Comunist din ilegalitate și membru al P.C.R. din 1945, și-a pus cu abnegație și devotament întreaga capacitate de muncă în slujba construirii socialismului în țara noastră.

În ansamblul preocupărilor lui Barbu Cîmpina, un loc de seamă l-a avut aceea de a înzestra medievistica românească cu un organ științific de înaltă ținută, expresie a progreselor obținute în acest domeniu de cercetare. După ce, în anii 1950—1951 a asigurat în bună parte — în calitate de membru al comitetului de redacție — apariția periodicului „Studii și cercetări de istorie medie”, în 1956 a luat inițiativa tipăririi culegerii „Studii și materiale de Istorie Medie”, ajunsă acum la cel de-al treilea volum.

Ca membru în colegiul de redacție al revistei „Studii” Barbu Cîmpina a depus o intensă activitate, contribuind prin cunoștințele și îndrumările lui la ridicarea nivelului științific și ideologic al revistei.

Valoarea activității științifice, de profesor și de organizator al lui Barbu Cîmpina a fost recunoscută prin acordarea titlului de Laureat al Premiului de Stat, prin decernarea premiului „Bălcescu” al Academiei R.P.R. în anul 1957. În anul 1958 a fost ales membru al Comisiei de Muncii.

СОДЕРЖАНИЕ

500 ЛЕТ СО ДНЯ ПЕРВОГО ДОКУМЕНТАЛЬНОГО УПОМИНАНИЯ О СУЩЕСТВОВАНИИ ГОРОДА БУХАРЕСТА

	<u>Стр.</u>
Х. КИРКЭ, Историко-филологический комментарий к грамоте от 20 сентября 1459 года	5
П. П. ПАНАИТЕСКУ, Стефан Великий и город Бухарест	9
Р. МАНОЛЕСКУ, Из истории бухарестской торговли в XVI в.	25
Ш. ОЛТЯНУ, Ремесла в Бухаресте в XVI и XVII вв.	71
И. ИОНАШКУ, Неопубликованный картографический план города Бухареста за 1770 год	113
Д. БЕРИНДЕЙ, Развитие градостроительства и благоустройства города Бухареста в период Органического Регламента и в годы Объединения (831—1862)	133
В. ЛИВЯНУ, Рабочее движение в Бухаресте в 1917—1921 гг.	159
М. РУСЕНЕСКУ, Борьба народных масс Бухареста под руководством Румынской коммунистической партии за установление народной власти	187
М. ИОСА и П. ДАЙКЕ, Развитие промышленности Бухареста после национализации основных средств производства	211

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Об одном румыне, проживавшем в Грузии 250 лет тому назад (<i>П. Константинеску-Яшь</i>); Путешествие в Польскую Народную Республику с научной целью (<i>Ш. Штефэнеску</i>): Музей истории города Бухареста (<i>Т. Удря</i> и <i>Н. Стойческу</i>); Научная сессия, посвященная 500-летию города Бухареста (<i>Иоана</i> и <i>П. Панаит</i>); Хроника	231
--	-----

SOMMAIRE

500 ANS DEPUIS LE PREMIER DOCUMENT OFFICIEL RELATIF À LA VILLE DE BUCAREST

	<u>Page</u>
H. CHIRCĂ, Considérations historiques et philologiques sur le document du 20 septembre 1459	5
P. P. PANAITESCU, Etienne le Grand et la ville de Bucarest	9
R. MANOLESCU, Aspects de l'histoire du commerce bucarestois au XVI ^e siècle	25

	<u>Page</u>
ȘT. OLTEANU, Les métiers à Bucarest aux XVI ^e et XVII ^e siècles	71
I. IONAȘCU, Un plan cartographique inédit de Bucarest, de l'année 1770	113
D. BERINDEI, Le développement édilitaire de Bucarest au temps du Règlement Organique et à l'époque de l'Union des Principautés (1831—1802)	133
V. LIVEANU, Le mouvement ouvrier à Bucarest de 1917 à 1921	159
M. RUSENESCU, La lutte des masses populaires bucarestoises dirigées par le P.C.R., pour l'instauration du pouvoir populaire	187
M. IOSA et P. DAICHE, L'essor de l'industrie à Bucarest, après la nationalisation des principaux moyens de production	211

LA VIE SCIENTIFIQUE

Un Roumain en Géorgie, il y a 250 ans (<i>P. Constantinescu-Iași</i>); Voyage d'études en R. P. Polonaise (<i>Șt. Ștefănescu</i>); Le Musée d'Histoire de la Ville de Bucarest (<i>N. Stoicescu et Tr. Udrea</i>); La session scientifique consacrée au 500 ^e anniversaire d'existence attestée de la ville de Bucarest (<i>I. et P. Panait</i>); Cronique	231
---	-----

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 8
BUUREȘTI